ئابلا ئەخمدی

پىللار

ئابلا ئەخمدی پىللار

مىللەتلەر نەشرىياتى

统一书号：M10049(4)226 定价：1.55元
ISBN 7—105—00036—8/I·13

ئابلا ئەخمدی

پىللار

ئابدۇلجىلل تۇران كۈتۈبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

بىرىنچى قىسىم قۇيۇن

ئۇلار سۆرەتكە چۈشمەكچى..... 2
روھىي دۇنـياغا تاقاش 20
يېڭى كومپدىيە..... 39
"بىرنىڭ كاساپىتى مېڭغا" 52
سېتىۋېلىنغان جىنايەت 68
يوقالغان جەسەت 83
سۆرلۈك ئادەم 91
سىرلىق كېچىلەر..... 97
تونۇش كۆزلەر 112
سەرسانلىق 120
"قورقماق يەردە جىن بار"..... 126
ۋىجدان بۇيرۇقى 150
ئابىدەمنىڭ ئۆلۈمى 169
غەلىتە ئوخشاشلىق 180
كۆتۈلمىگەن پېشكەللىك 195
گاچىغا تىل چىقتى..... 202
باشپاناھ..... 208

ۋسال 220
كومموُنست قەلبى 239

ئىككىنچى قسىم بەربات بولغان خام خيال

سرداش 248
سرلىق ئىلتماس 258
"رامزان ــ قاتىل!..." 270
بىسەرەمجانلىق 285
بۇ مۇھەببەتمىكىنە؟..... 297
يېڭى سېخىتا 318
مۆكۈ ـ مۆكۈلەك 347
قازان بېشىدىكى چۈمۈلە..... 357
ئالدىن مۇشت ئېتىش 369
ئەجەل هودۇقۇشىدا 373
هايات ـ مامات بوسۇغىسىدا 381
سىر ئەمەس سىرلار 390
گۇمان 411
گۇمان ئىزىدىن..... 419
بىر دۆۋە تېزەكتىن بۆرە ئۇۋۇسىغا..... 441
قەلب رايى 462
بەربات بولغان خام خيال 481
ئاخىرزۇسى (خاتىمە ئورنىدا) 497

يىللار مەيدەڭنى تۆتۈپ قاقاقلاپ كۈلمە،
ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئەلا كۆرىمەن ئۆلۈمنى.
قېرىتىمەن دەپمۇ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

لۇتپۇللا مۇتەللىپ
(«يىللارغا جاۋاب»تىن)

ئابدۇلجىلىل تۇران كۈتۈبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

ئابدۇلجېلىل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

ئولار شۇ‌ئەتكە چۇشمەكچى

ئاكاتسىيە دەرىخى چىلان دەرىخىگە ئوخشاشلا، ھەممە دەرەخ-لەردىن بىرەر ئاي كېيىن يوپۇرماق چىقىرىپ، ئون-يىگىرمە كۈن بالدۇر يوپۇرماق تاشلايدۇ. شۇڭا، ھەممە كوچىلىرى ئاكاتسىيە بىلەن بېزەلگەن بۇ شەھەر، ئادەتتە، باشقا جايلاردىن ئون نەچچە كۈن بۇرۇن كۈز مەنزىرىسىنى ئالىدۇ. بۇ يىل كۈز بۇ شەھەرگە تېخىمۇ بالدۇر مېھمان بولدى: "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نىڭ شىددەتلىك بورىنى چوڭ يول بىلەن پىيادىلەر يولىنى ئايرىپ تۇرىدىغان گۈللۈكلەردىكى رەڭگارەڭ گۈللەرنى قاياقلارغىدۇ ئۇچۇرۇپ كەتكەن؛ گۈللەر ئورنىدا رەڭگارەڭ قەغەز پارچىلىرى ۋە ئاياغلار ئاستىدا چەيلىنىپ، يەر بىلەن بىر تۇغقان بولۇپ كەتكەن گۈل شادىلىرى؛ دۆۋە-دۆۋە ئەخلەت-چاۋار... تۇرىدۇ. ئۇزۇندىن بۇيان سۈپۈرگە تەگمىگەچ، چوڭ يولمۇ، پىيادىلەر يولىمۇ ئوخشاشلا مەينەتچىلىك. سېنىتەبرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يەكشەنبىسى ئىدى. چاشگاھ ۋاقتى، قۇياش تېخىچە سۇر رەڭ بۇلۇتلارنىڭ ئىسكەنجىسىدە. بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئېچىلىشقا باشلىغان ماگىزىنلار، دۇكانلار، ئىدارە-جەمئىيەت، مەكتەپلەرنىڭ ئۆگزىلىرى، ئىشىك باشلىرىغا لوزۇنكا، قىزىل بايراقلار، رەڭگارەڭ زىننەت چىراغلىرى ئېسىلغان. ھەممە يەردە دۇمباق، جاڭ ئاۋازى، ئارىلاپ-ئارىلاپ پوجاڭزا ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ قالىدۇ. توپ-توپ تەشۋىقات ماشىنىلىرى، دوقمۇش-دوقمۇشقا ئورنىتىلغان يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانايلىرى دۆلەت بايرىمىنىڭ ئون يەتتە يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش توغرىسىدىكى

تەشۋىقات تېزىسى، "مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى"نىڭ كېتىۋېتىشى ھەقىقىدىكى ئەڭ يېڭى خەۋەرلەرنى ئاڭلاتماقتا. دىكتورلارنىڭ ئاۋازىمۇ ئىنتايىن سۈرلۈك. قىزىل بايراقلار ۋە چىلەك-داسلاردا شىلىم، سىياھ، قۇچاق-قۇچاق چوڭ خەتلىك گېزىتلەرنى كۆتۈرۈۋېلىشقان "قىزىل قوغدىغۇچىلار" «ئۇزۇندى ناخشىسى»نى ئوقۇپ، تاملارغا، سېمونت يولغا ئىنتايىن دەبدەبىلىك شوئارلارنى يازاتتى، ماگىزىنلارنىڭ مال ئەۋرىشكىلىرى تىزىلىدىغان دېرىزە ئەينەكلىرى، ئىشىكلىرى، ھەتتا تاسادىپىي سەۋەبلەر تۈپەيلى بىرەدەملىك توختىغان ياكى ئاستا كېتىۋاتقان ئاپتوبۇس-ئاپتوموبىللارنىڭ كوزۇپلىرىغا ھەر خىل مەزمۇندا يېزىلغان شوئارلارنى چاپلىشاتتى. شاپىگرافتا، مەتبەئىدە بېسىلغان تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى تارقىتىشاتتى. بۇ بىر توپ "قىزىل قوغدىغۇچى" ئەمدىلا ئۆز ئىشىنى تۈگىتىپ بولۇشىغا، يەنە بىر توپ "قىزىل قوغدىغۇچى" يېتىپ كېلەتتى-دە، تېخى شىلىمى قۇرۇمىغان چوڭ خەتلىك گېزىت، شوئارلار ئۇستىگە ئۆزلىرىنىڭ يېڭى مەزمۇندىكى چوڭ خەتلىك گېزىت ۋە شوئارلىرىنى چاپلايتتى. نەتىجىدە، ئىككى تەرەپ قاتتىق تاكاللىشاتتى. تاكاللىشا-تاكاللىشا، ئاخىر، بىر-بىرىنى ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت گەپلەر بىلەن تىللىشاتتى. ياقا سىقىشىپ، ئېغىز-بۇرنىنى قانىتىشاتتى؛ ھەتتا بەزى يولۇچىلارمۇ بۇ "مۇنازىرە"گە ئارىلىشىپ قېلىپ، تېگىشلىك "نېسىۋە"سىنى ئالاتتى...

پىيادىلەر يولىدا تويغا جابدۇنغاندەك چىرايلىق كىيىنگەن ئۇچ كىشى — بىر جۈپ ئەر-ئايال ۋە ئالتە ياشلار چامىسىدىكى بۇدرۇققىنا بىر ئوغۇل بالا شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىسىغا قاراپ ئىلگىرىلەمەكتە. ئەر بويىنى ئېگىز، ئوتتۇز ئۇچ ياشلاردىكى كىشى بولۇپ،

ئۇنىڭ پاكىز قىرىلغان، دوغىلاق يۈزلىرى پارقىراپ تۇرىدۇ، قۇيرۇقى كۆتىمەك، قويۇق قارا قاشلىرى بىر-بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، قاپقارا كۆزلىرىدە يىللىق تەبەسسۇم؛ بادام دوپپا، نىل رەڭ سوكنا شىم-كەمزۇل ئۇنىڭ قاۋۇل بەستىگە خويمۇ ياراشقان. ئايال غۇنچە بوي، رەڭگى-رۇخسارى سۈزۈك بولۇپ، يۇپيۇمىلاق مەڭزلىرى سۈس ئەڭلىك سۇرتۇۋالغانىدەك يېقىملىق جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. كەمدىن-كەم ئايال زاتىغا نىسىپ بولىدىغان چوڭ-چوڭ ئاھۇ كۆزلىرى، ئىنچىكە قەلەم قاشلىرى، ئۇزۇن كىرپىكلىرىنى ئۇنىڭ ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ تۇرغان گۈل-چىچەك دەپ پەرەز قىلساق، تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرغان، بىلەكتەك توم ئىككى ئۆرۈم چېچىنى ھۆسنىنىڭ گۈلتاجىسى دېيىشكە بولىدۇ. ئىككى مەڭزىگە "ۋىل-ۋىل" نۇر چېچىپ تۇرغان بۇرەكچە ئالتۇن زىرىسى، زەر ئارىلاشتۇرۇپ مەرۋايىت باسقان قىزىل دۇخاۋا بادام دوپپىسى، زەر يولۇق قىزىل ئەتلەس كۆڭلىكى، مېغىز رەڭ خۇرۇمدىن تىكىلگەن ئېگىز پاشنىلىق توفلىسى ئۇنى چۆچەكلەردىكى پەرىلەرگە ۋەياكى داڭلىق كىنو چولپانلىرىغا ئوخشىتىپ قويغان. ئۇ بۇ يىل توپتوغرا يىگىرمە سەككىز ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، ئەمدىلا يىگىرمە ياشقا كىرگەنىدەك كۆرۈنىدۇ. ئۇ ئېغىر بوي بولۇپ، پۇتلىرىنى ئاستا يۆتكەيتتى. ئەر ئۇنىڭغا ماسلىشىپ ناھايىتى ئاستا ماڭاتتى. ئەكسىچە، ئەر كىشى بىلەن ئوخشاش ئۇستىباش كىيگەن بالا زادىلا ئۇلارغا ماسلاشمايتتى: دەم ئۇلارنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ كەتسە، دەم كەينىدە قالاتتى، دەم ئايالنى قولىدىن تارتىپ سۆرىسە، دەم ئەرنى كەينىدىن ئىتتىرىپ، تىنماي شوخلۇق قىلاتتى. ئەر پات-پات ئۇنى جىملەپ قويساتتى ياكى قولىدىن تۇتۇپ يېتىلىۋالاتتى، بالا

بۇنىڭغا كۆنمەيتتى، بىرئاز جىم مېڭىپ، يەنە قولىنى ئاجىرىتىۋالاتتى-دە، ئۆزى بىلگەننى قىلاتتى: يۈگۈرەتتى، توختايتتى، دەرمالدەك يورغىلاپ، يولغا پاتمىغىلى تاس قالاتتى. ئۇ بەك ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەن چاغلاردا:

— بالام، شەۋكەت، — دەيتتى ئايال پوپۇزا قىلىپ، — ئىچىڭدە يادا تېشىڭ بارمىكىن-تاڭ؟ بىردەم شۇڭ ماڭساڭ نېمە بولۇپ كېتەرسەن! خەپ، ئۆيگىمۇ بارارسەن...

— ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دەيتتى ئەرمۇ ئايالنىڭ تەرىپىنى ئېلىپ، — يەنە خاپا قىلدىغان بولساڭ، سېنى بالىلار باغچىسىغا ئاپىرىۋېتىپ، ئىككىنچى ئۆيگە ئەكەلمەيمىز، بازارغىمۇ ئەپچىقمايمىز.

— ئاخشام قايتۇرۇپ كەلمەيدىغان ئىش ئىكەن.

— ھېچ ۋەقەسى يوق، ئەمدى شوخلۇق قىلمايدۇ. راستىمۇ، شەۋكەت؟

— ئەمدى شۇڭ ماڭىمەن... باغچىغا... ئەتە ئەتىگەن ئۆزۈم كېتەي جۇمۇ، ئاناڭ؟

— ماقۇل، ئوبدان بالا دېگەن گەپ ئاڭلايدىغان. بولمىسا... بۇغراجان، ئۇنى مەن يېتىلۈالاي.

— شەۋكەت، ئاناڭ بىلەن ماڭامسەن؟ ئابدەم، بۇ لېپەكسىز سېنى ھارغۇزۇپ قويمىسۇن، بىر قولىنى مەن تۇتۇۋالاي.

— . . . . . .

شەۋكەت ئاخىر قىنىغا چۈشتى. بۇغراجان بىلەن ئابدەمۇ خاتىرجەم يولىنى داۋام قىلدى. شەۋكەت كېتۈۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت سورىدى:

— دادا، سۈرەتكە چۈشمەمدۇق؟

— سۇرەتكە چۈشۈپ نېمە قىلمىز؟

— چوڭ ئانامغا ئەۋەتمەمدۇق! — شەۋكەت بىر ئانىسىغا، بىر دادىسىغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدى، — بايا تېن ئۆزەڭ شۇنداق دېگەنغۇ!...

بۇغراجان ئۇنىڭغا قىيا بۇرۇلۇپ، ئاغزىنى گەپكە ئۇمەللەۋاتقىنىدا، ئابىدەم:

— ۋاي تاتلىق بالام، ۋاي ئەقىللىق قوزام! — دەپ، ئانىلىق مېھرى بىلەن ئۇنىڭ بېشىنى ئاستا سىلاپ قويدى، — مەن تېخى سېنى بۇ چاغقىچە بۇ گەپنى ئۇنتۇپ كەتتى دېسەم، يادىڭدا تۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ! شوخلۇق قىلماي، چىرايلىق ماڭىدىغان بولساڭ، ھەممىدىن بۇرۇن سېنىڭ سۇرىتىڭنى تارتىقۇزۇپ، چوڭ ئاناڭغا ئەۋەتىپ بېرىمىز...

— دادام بىلەن سەن سۇرەتكە چۈشمەيسەن؟ — شەۋكەت بىردىن تىرەجەپ، ئاغزىنى دومسايتتى، — چوڭ ئانام خاپا بولسا مەيلىمۇ؟

— نېمىشقا خاپا بولىدۇ؟

— سىلەرنىڭ سۇرىتىنى ئەۋەتمەپتۇ، دەپچۇ!

بالىنىڭ بۇ گېپىنى ئاتا-ئانىنى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۇلار بىر-بىرىگە مەنىلىك بېقىشىپ، كۆزلىرى بىلەن نېمىلەرنىدۇ دېيىشىۋالدى. ھاياجاندىن ۋۇجۇدى سىمابتەك ئېرىپ كەتكەن ئانا ئوغلىنىڭ ئىككى مەڭزى ۋە پېشانىسىگە ياندۇرۇپ-ياندۇرۇپ بىرنەچچىنى سۆيۈپمۇ ئولگۈردى. ئانىنىڭ كۆزلىرىدە بەخت، ئىپتىخار شولىسى ئەگمىيتتى.

— چاقچاق قىلىپ قويدۇم، — دېدى ئۇ شەۋكەتنىڭ ئۇستىبېشىنى تۈزەشتۈرگەچ، — ئۇنداق بولمىسا سۇرەتكە چۈشۈپ، چوڭ ئاناڭغا ئەۋەتىپ بېرىمىز. تېخى پوچتىخانىغا مەن بىلەن بىللە بېرىپ،

ئۆز قولۇڭ بىلەن سالسەن. ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل.

شەۋكەت شۇنداق دېدىيۇ، ئانىسىنىڭ بوينىغا گىرە سالدى، بۇغراجان ئۇنىڭ بىر يېرى ئانىسىنىڭ قورسقىغا تېگىپ كەتمىسۇن، دەپ ئەنسىرىگىنىدىن، ئىتتىك زوك ئولتۇردى-دە، شەۋكەتنىڭ كەينىدىن قۇچاقلاپ دەس كۆتۈرۈۋالدى. ئاندىن ئۇنى ئاستا يەرگە قويۇپ:

— قارا، سېنىڭ كەپسىزلىكىڭنى! — دېدى جەددىي تەلەپپۇزدا، — ئۇكاڭنىڭ بىر يېرىنى ئاغرىتىۋەتسەڭ قانداق بولىدۇ؟

— ئۇكام... ئۇكام...

شەۋكەت دۇدۇقلىغىنىچە ئانىسىنىڭ تومپىيىپ تۇرغان قورسقىغا بىردەم تىكىلىپ تۇردى-دە، خىجالەتمەن قىياپەتتە يەرگە قارىدى. بۇغراجان بىلەن ئابدەمنىڭ كۆزلىرىمۇ مەنىلىك ئۇچراشتى...

بۇغراجان ئەسلى ھەرپ تىزىش ئىشچىسى ئىدى، بالداقمۇ-بالداق ئۆسۈپ گۈرۈپپا باشلىقى، سېخ مۇدىرى، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولدى. بۇ يىلنىڭ بېشىدا، زاۋۇت پارتكومىنىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلانغانىدى، يېقىندا يەنە زور كۆپچىلىك ئاۋاز بىلەن زاۋۇت مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا سايلاندى. بۇ ئىش بۇغراجانىنى ھەم خۇشال قىلدى، ھەم ئەندىشىگە سېلىپ قويدى. خۇشال قىلغىنى سەپداشلىرىنىڭ ئۆزىگە بىلدۇرگەن ئىشەنچى؛ ئەندىشىگە سالغىنى "ھەممە كىشىنىڭ روھىي دۇنياسىغا تاقىلىدۇ"غان بۇ زور سىياسىي ئىنقىلابتا، بىرەر ياخشى ئادەمگە ئۇۋال قىلماي، بىرەر يامان ئادەمنى توردىن چۈشۈرۈپ

قويماي، ئەڭ ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ناھايىتى تەسلىكى ئىدى. شۇڭا، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۇيقۇ قاچتى، ئىشتىهاسى تۈتۈلۈپ، گېلىدىن تۇزۇك تاماق ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئەتىگەندىن تاكى يېرىم كېچىگىچە مەجلىستە ئولتۇرۇش، مەركىزىي مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسى مەسئۇللىرىنىڭ ھەرقايسى سورۇنلاردا سۆزلىگەن سۆزلىرىنى ئۆگىنىش؛ ئىشچى-خىزمەتچىلەر بىر-بىرىنى پاش قىلىپ يازغان ئىمزالىق، ئىمزاسىز چوڭ خەتلىك، كىچىك خەتلىك گېزىتلەرنى كۆرۈش، ئايرىم شەخسلەر ئۈستىدە رەتلەنگەن ماتېرىياللار ئۈستىدە ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش پرىنسىپى بويىچە تەھلىل يۈرگۈزۈش قاتارلىق ئىشلار ئۇنى بىر-مۇنچە ئېتىدىن چۈشۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ دائىم كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان ئۆتكۈر كۆزلىرى چاناقلىرىغا چۆكۈپ، ئېلىپتەك تۇز قاڭشارلىق بۇرنى تېخىمۇ ئېگىزلەپ كەتتى. لېكىن ئۇ روھىي جەھەتتىن بۇرۇنقىدەكلا تېتىك ئىدى، كىيىم-كېچەكلىرىنى بۇرۇنقىدەكلا رەتلىك، پاكىز كىيەتتى، ساقال-بۇرۇتىنى ئۈچ كۈندىن ئاشۇرمای قىرىپ تۇراتتى، خىزمەتتە ئەستايىدىل، يولداشلار ئارا مۇئامىلىدە سىلىق، پرىنسىپلىق مەسىلىرىدە كەسكىن ۋە مۇرەسسەسىز ئىدى.

ئابدىم ئىنتايىن كەم سۆز، خۇش پېئىل ئايال. ئۇنىڭ ئاش-تاماقتا ئۇستىلىقىنى سۆزلىمەيلا قويايلى، ئۇنىڭ ياستۇق قېپى، ئىچ كۆڭلەك، دېرىزە پەردىسى، كىيىم ياپقۇچلارغا ئىشلىگەن كەشتىسى ۋە تىككەن دوپپىسى شەھەر بويىچە داڭلىق. ئۇ كۈندۇزلىرى ئائىلە تەۋەلەر ئەترىتىنىڭ تۇپلەش گۇرۇپپىسىدا ئىشلىسە، ئاخشاملىرى يېرىم كېچىگىچە يېڭە-ئويماقتا سىنچىلاپ، بۇيرۇتچىلارنىڭ بۇيرۇتمىلىرىنى ئىشلەپ، ئۇ ئايدىن-بۇ ئايغا بۇغراجاندىن

گەم تاپاۋەت قىلمايدۇ. ئۇ ئۆي تۆتۈشتا پەملىك، تۇرمۇشتا ئىقتىسادچىل بولۇپلا قالماستىن، بۇغراجانغا بەكمۇ كۆيۈمچان. ئۆزى كۈن بويى ئاچ قورساق يۈرۈشكە رازىكى، ئاشنىك كۆپۈكى، نانىنىك چېچىكىنى بۇغراجانغا يېگۈزمىسە كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ، ئۇنىك كىيىم-كېچەكىنى ئۈچ كۈندىن ئاشۇرماي يۇيۇپ-تازىلاپ، ھېچ يېرىگە چاك قوندۇرمايدۇ. بۇغراجانمۇ ئۇنى ئۆز جېنىدەك قەدىرلەيدۇ.

قىسقىسى، ئۇلار بەكمۇ ئىناق بىر جۈپ. شەۋكەت ئۇلارنىك تۇنجى، شۇنداقلا بىردىنبىر ئوغلى، ئىككىنچى پەرزەنتىمۇ پات ئارىدا يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقۇسى!

ئۇلار بۇنىڭدىن بەكمۇ خۇشال.

ئەمما، ئۇلارنىك كۆڭلىنى يېرىم قىلىدىغان ئىشلارمۇ يوق ئەمەس: ئابىدەم يا ئاتا مېھرىگە، يا ئانا مېھرىگە قانمىغان قارا يېتىم، ئالدى-كەينىدە ھېچنېمىسى يوق يالغۇز قىز. بۇغراجانىنىك تۇل ئانىسى مەغپىرەتخان ئاچا يېزىدا. "ئانا" دېگەن سۆزنى ئاڭلىسا، يۈرىكى شۇرۇلدە ئېرىپ، كۆزىگە ئىسسىق ياش كېلىدىغان ئابىدەم بۇغراجان بىلەن توي قىلغان كۈندىن ئېتىبارەن، ئۇنى شەھەرگە قايتۇرۇپ كېلىش كويىدا بۇغراجاننى تولا "چوقۇپ" ئارام بەرمىدى: "تىكەندەك يالغۇز مومايىنى سەھراغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزىمىز مۇشۇنداق راھەت ياشىساق خۇدا راۋا كۆرەمدۇ؟ — دەيتتى ئۇ كايىپ، — ئۇنىڭغا گەپ يېگۈزۈپ، قېشىمىزغا قايتۇرۇپ كېلىك!..." بۇغراجانمۇ مومايغا تولا سۆزلەپ ئاغزى ئۇپراپ كەتتى. لېكىن موماي زادىلا گەپ يېمىدى: "بالام، سىلەرنىك ماڭا شۇنچە كۆيۈنگىنىڭلەرگە مىڭ قېتىم رەھمەت! — دەيتتى ئۇ

چۈشەندۈرۈپ، ــ سىلەرنىڭ كۆڭلۈڭلەرنى دېسەم، بۇ سەھرادا بىر كۈنمۇ تۇرغۇم يوق. ئۆگەنگەن كۆڭۈل ئۇجمە پىشقىچە دېگەندەك، ئاتا-بوۋام بىلەن رەھمەتلىك داداڭنىڭ ئايىغى تەگكەن مۇشۇ ئۇۋۇغا كۆنۈپ قاپتىمەن. ئانام بىرنەچچە يىل ئۆزۈنراق ياشىسۇن دېسەڭلار، مېنى ئۇۋامدىن قوزغاشنىڭ گېپىنى قىلماڭلار..." momay ئايدا-يىلدا بىرەر قېتىم ئۇلارنى يوقلاپ كېلىپ قالسا، بىرمەھەپتە تۇرار-تۇرماستىن: "يەرنىڭ تېگىدىن چىققان ئۆلۈك سۇ مىجەزىمگە ياقمىدى"، ياكى: "ھەممە يەر تاش كۆمۈرنىڭ ئىسى پۇرايەمكەن، بىرى بۇرنۇمنى تۇتۇۋالغاندەك بولۇپ قالدىم..." دېگەنگە ئوخشاش باھانىلەرنى تېپىپ، "ئۇۋۇسى"غا كېتىۋېلىشقا ئالدىرايتتى. شۇڭا، بۇغراجانلار پات-پات يېزىغا بېرىپ ئۇنى يوقلايتتى. چوڭ-كىچىك ھېيىت-بايرامىلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئۇنىڭ قېشىدا ئۆتكۈزەتتى. بىراق، يېقىنقى ئىككى ئايدىن بۇيان، ئابدىم يوقلاپ كەلگەن بولسىمۇ، بۇغراجان ئىشتىن قول ئۈزەلمەي يوقلىيالمىدى. بۇنىڭدىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، ئۇلار بايرامنى قاراقۇمدا ئۆتكۈزۈشنى نىيەت قىلىپ، بەزى تەييارلىقلارنى قىلىشقانىدى، تۇنۇگۈن ئۇلارنىڭ بۇ ئارزۇسىغا ئۇشتۇمتوت چېچەك چىقتى، يەنى زاۋۇت مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسى جىددىي يىغىن ئۆتكۈزۈپ، نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلدى، ئاخىردا گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ بايرامدا زاۋۇتتىن ئايرىلماسلىقنى قارار قىلدى.

ــ نېمە؟ ــ دېدى كەچلىك تاماقتا تەرەددۇت قىلىۋاتقان ئابدىم بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۆگۈپ، ــ ئۇچ كۈن بايرامدىمۇ ئارام ئالمامدىكەنسىز؟ رۇخسەت سورىسىڭىز بولمامدۇ!

ــ ئۇنداق قىلسام، تەسىرى ياخشى بولماس...

بۇغراجان يەنە نېمىدۇ دېمەكچى ئىدى، ئابدەم ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

ــ سىز باشقىلارغا يامان تەسىر بېرىپ قويۇشتىن قورقسىڭىز، مەن ئۆزەم چىقىپ ئەھۋالنى ئېيتىپ، يەن شۇجىدىن رۇخسەت ئالاي. ماقۇلمۇ؟ بولمىسا، بىچارە ئانام يولىمىزغا قاراۋېرىپ، كۆزى تېشىلىپ كېتەر...

ــ قايسىمىز سورىساق ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ــ بۇغراجان ئېتىراز بىلدۈردى، ــ ئۇنداق قىلساڭ، بەزىلەر: "ئۆزى دالدىغا كىرىۋېلىپ، خوتۇنىنى چىقىرىپ قويۇپتۇ" دەپ گەپ تاپىمامدۇ!؟ بولىدى، قوي، بۇ قېتىم بارالمىساق، بايرامدىن كېيىن بېرىپ كېلەرمىز.

ئەزەلدىن ئېرىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشمايدىغان ئابدەمگە بۇغراجاننىڭ بۇ گەپلىرى شۇنداق هار كەلدىكى، خىجالەتچىلىكتە يۈزلىرى بوينىغىچە قىزىرىپ كەتتى، خېلىدىن كېيىن ئېسىنى يىغىپ:

ــ شۇنداقلا دەپ قويسام، ئەجەب چېچىلىپ كەتتىڭىزا، بۇغراجان؟ ــ دېدى ۋە گۆش توغراشتىن توختاپ، ئېرىگە ئايانچلىق تىكىلدى، ــ هەرقانچە دۆت بولسامۇ، سىز تۇرغان يەردە، مەن يەن شۇجىنىڭ قېشىغا چىقىپ هال ئېيتىپ يۈرەرمەنمۇ!؟

ــ مانا، مانا... كۆڭلۈمگە كەلگىنى بولدى ئەمەسمۇ!... ــ بۇغراجان كۈلۈپ كەتتى، ــ هېلىمۇ ياخشى، مېنىڭ ئانام بولۇپ قالغىنى... سېنىڭ ئاناڭ بولۇپ قالغان بولسىزە...

بۇغراجان گېپىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋېتىپ، ئابدەمگە تۇنجى قېتىم مۇھەببەت ئىزهار قىلغان چاغدىكىدەك شوخلۇق بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدى ۋە ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭ يېنىغا باردى. شۇ چاغدا تاشقىرىقى ئىشىك "غىچچىدە" ئېچىلدى.

ئاداشلىرى بىلەن ئوينىغىلى چىقىپ كەتكەن شەۋكەت قايتىپ كىرگەندى...

بۇغراجانلار ئۇخلاشتىن بۇرۇن خېلىغىچە مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ گېپىنى قىلىشتى. ئاخىردا، بۇگۈن سۈرەتكە چۈشۈپ، ئۇنى بايرامنىڭ خاتىرىسى سۈپىتىدە مومايغا ئەۋەتىپ بەرمەكچى بولۇشتى.

ئادەتتە، ئەڭ ئاددىي رەختلەردىن كىيىم كىيىشكە ئادەتلەنگەن ئابدەمىنىڭ توپى بولغان كېلىنچەكتەك بۇنچە پۇزۇر ياسىنىپ جابدۇنۇشىمۇ دەل مۇشۇ سەۋەبتىن ئىدى...

ئۇلار تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلىشىغا، بىر توپ "قىزىل قوغدىغۇچى"نىڭ بىر-بىرى بىلەن ياقىلىشىۋاتقىنى ئۇستىدىن چۈشتى. تاماشا كۆرگۈچىلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن، يول توسۇلۇپ قالغانىدى. تەمتىرەپ كەتكەن ئابدەمىنىڭ كۆزلىرى بۇغراجانغا: "قانداق قىلىمىز؟" دېگەن نەزەردە تىكىلدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم! بۇ كوچاڭ، بازارغا چىقىقان ئوخشىمامسىز؟

سۇلكەتلىك ئاياللارنىڭكىدەك يۇمشاق، تونۇش ئاۋازنى ئاڭلىغان بۇغراجان بېشىنى كەينىگە بۇرىغانىدى، ئوتتۇرا بويلۇقتىن پاكار، پاكاردىن ئېگىزرەك، سوقىراق يۈزى نېمە ئۈچۈندۇ كۆكۈمتۇل ئاق كەلگەن، ئۆزى بىلەن تەڭ دېمەتلىك كىشىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن سورىدى:

ــ ھە، مەھەممەت ئىمىن، نەگە ماڭدىڭىز؟

ــ سىڭلىمنىڭ نوپۇسى توغرۇلۇق رەھمەت سوجاڭنىڭكىگە بارغانىدىم، سىرتقا چىقىپ كەتكەنىكەن، تاپالمای قايتىپ كېلىشىم.

ـــ قايسى رەھمەت سوجاڭنىڭ گېپىنى قىلىسىز؟ رەھمەت ئىسمـ
لىك سوجاڭ يوق ئىدىغۇ؟

ـــ ئىلگىرى باشقا ۋىلايەتتە ئىشلىگەنسەن بىزنىڭ پەيچۇ-
سوغا يۆتكىلىپ كەلگىلى ئۇچ ئايدەك بوپتۇ. ئۆزى قاراقۇملۇقمىش.

ـــ قاراقۇملۇق؟... ـــ بۇغراجانىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ،
كۆزلىرى ھەيرانلىق ئىلكىدە چاقنىدى، ـــ بۇنى قانداق ئۇقتىڭىز؟

ـــ پەيچۇسودىكى تونۇشلىرىمدىن ئۇقتۇم. ئۇنىڭ بىلەن
تونۇشىدىغانسىز؟

ـــ ياق، تونۇشمايدىكەنمەن.

ـــ مەن تېخى سىزنى ئۇنىڭ بىلەن چوقۇم تونۇشىدىغۇ، دەپ
ئويلاپ، ئۇنىڭغا تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ قويارمىكىن، دەپتىكەنمەن.

ـــ ئۇنىڭ بىلەن تونۇشساق-تونۇشمىساق، سىڭلىڭىزنىڭ
نوپۇس ئىشىنى تەشكىلىي يول بىلەنمۇ ھەل قىلىپ كەتكىلى بولار...

ـــ ئۇغۇ شۇنداق، ئەمما كېيىنگە سۈرۈلگەنسېرى، ئادەم
خاتىرجەم بولالمايدىكەن.

ـــ شۇڭا يەكشەنبىنىمۇ قولدىن بەرمەي، سوجاڭنىڭ ئۆيىگە
چاپقان ئىكەنسىز-دە!

ـــ تاپتىڭىز، تاپتىڭىز! ـــ مەھەمەت ئىمىن ئۆزىگە يات بوم
ئاۋازدا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ـــ قالتىس سەزگۈر ئادەم جۇمۇ
سىز...

ئۇ يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى ئىدى، بۇ ئارتۇقچە ماختاشتىن
بۇغراجانىڭ چىرايىنىڭ بىلىنەر-بىلىنمەس ئۆڭگەنلىكىنى كۆرۈپ،
دەرھال تىلىنى يېغدى ۋە چالا-پۇچۇق خوشلىشىپلا، ئۇدۇلدىكى
ماگىزىنغا كىرىپ كەتتى.

بۇغراجانلار توپنى يانداپ ئۆتۈپ، يولنى داۋام قىلدى. ئەمدى بۇغراجان نېمە ئۇچۇندۇ جىمىپ كەتكەنىدى. بۇ ھالنى سەزگەن ئابدەم سورىدى:

— نېمانداق شۇك بولۇپ كېتىسىز؟ مەھەمەت ئىمىننىڭ گېپىگە كۆڭلىڭىزگە تەگدىمۇ نېمە؟

— ياق، باشقا بىرنەرسىنى ئويلاۋاتىمەن.

— نېمىنى ئويلاۋاتىسىز؟

— ئەگەر ئۇ راستىنلا شۇ بولسا...

بۇغراجان قەدىمىنى تېخىمۇ ئاستىلىتىپ، مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى:

بۇغراجاننىڭ دادىسى سىدىق ئاكا ۋاقىسىبەگنىڭ چاكىرى ئىدى. ئانىسى خېنىمغا دېدەكلىك قىلاتتى. بۇ ئائىلىدە رەھمەت ئىسىملىك بىر يېتىم پادىچى بالا بولۇپ، سىدىق ئاكا بىلەن مەغپىرەتخان ئاچا ئۇنىڭغا ئۆز پەرزەنتىدەك خەۋەندىخاھلىق قىلاتتى...كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، بۇغرا ۋە بىر تۇل دېدەكنىڭ ئوغلى سۇلايمان پادىنىڭ كەينىدىن ماڭغۇدەك بولۇپ قالدى.

— ھېلىقى بىزنىڭ دادۇينىڭ خەلق ئەسكىرى پەيجىگى سۇلايمانىنى دەمسىز؟

— ھەئە.

بۇغراجان ئابدەمنىڭ سوئالىغا قىسقىلا جاۋاب بېرىپ، ھېكايەسىنى داۋام قىلدى:

ئاچكۆز بەگ توققۇز-ئون ياشقا كىرگەن بۇ ئىككى نارەسىدىنىڭمۇ قېنىنى شوراش مەقسىتىدە، پادىنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سېلىپ بېرىپ، ئات بېقىش، ھارۋا-مەپە ھەيدەش، يېغىم-تېرىم قاتارلىق ئىشلارنى

رەھمەتكە يۈكلىدى. بىراق، ئۇزاق ئۆتمەي، كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە رەھمەتنى قاراقۇمدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلدى: باش باھارنىڭ بىركۈنى بەگنىڭ بايۋەچچىسى شەھەرگە بارماقچى بولۇپ، رەھمەتنى ئات توقۇشقا بۇيرۇدى، رەھمەت ئارزۇلۇق بەدەخشان ئارغىمىقنى توقۇپ ـ جابدۇقلاپ، دەرۋازا ئالدىدىكى كۆل بويىدا بايۋەچچىنىڭ چىقىشىنى كۈتۈپ تۇردى. بىرھازادىن كېيىن، ياسىنىپ ـ جابدۇنغان بايۋەچچە چىقىپ كەلدى ـ دە، رەھمەتنىڭ قولىدىن ئاتنىڭ تىزگىنىنى ئېلىپ، ئاتقا ھەيۋە قىلغاندى، ئات ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئايانچلىق كىشىندى. ھاكاۋۇرلىشىپ تېرىسىگە پاتمىغۇدەك بولۇپ كەتكەن بايۋەچچە تىزگىنىنى ئاستا پەسكە تارتقاندى، ئات پۇتلىرىنى يەرگە قويۇپ، ياۋاشلىق بىلەن ئىگىسىنىڭ مىنىشىنى كۈتتى. بايۋەچچە تىزگىن تۇتقان قولى بىلەن ئاتنىڭ يايلىنى، ئىككىنچى قولى بىلەن ئېگەرنىڭ قۇشبېشىنى تۇتۇپ، سول پۇتىنى ئۈزەڭگىگە ئالدى. ئادەت بويىچە، ئىككىنچى پۇتىنى رەھمەت يۆلەشكە باشلىدى. شۇ چاغدا، قاياقتىندۇ پەيدا بولغان بىر توپ كۈسۈك ئىت بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى، چۆچۈپ كەتكەن ئات بىرلا چاپچىپ، بايۋەچچىنى يەرگە تاشلىۋەتتى. بۇ ئەلەمگە چىدىمغان بايۋەچچە دەردىنى رەھمەتتىن ئالدى: ئۇ كېيىك مۈڭگۈزىدىن ياسالغان دەستىگە كۈمۈش، سەدەپتىن نەقىش ئويۇلغان قوش تىللىق قامچا بىلەن رەھمەتنى شۇنداق ساۋاب كەتتىكى، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە ئارىلىقتا رەھمەتنىڭ ئۇچىسىدىكى ياماق ئۈستىگە ياماق سېلىنغان ماتا چاپان تىتما ـ تىتما بولۇپ كەتتى ۋە قىپقىزىل قان بىلەن بويالدى. بىھۇدە يىگەن تاياق سەۋر چىنىسىنى سۇندۇرغان رەھمەتجان ئاچچىقىدا بايۋەچچىنىڭ

قولىدىن قامچىنى "كاپ" قىلىپ يۇلۇپ ئالىدى-دە، پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى. بايۇەچچە ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، ئۇنى مۇشتلاشقا تەمشەلىگەندە، رەھمەت بايۇەچچىنى مەھكەم قۇچاقلاپ، دەس كۆتۈردى-دە، يەرگە ئۇردى. كىم بىلسۇن، خۇدىنى يوقاتقان بايۇەچچە يەردە ئىككى-ئۈچ قېتىم ئېغىنغانىدى، مۇزى ئەمدىلا ئېرىشكە باشلىغان كۆلنىڭ كاچكۇلىغا كىرىپ كەتتى. ئەنە شۇ چاغدا، قاياقتىندۇ پەيدا بولغان سىدىق ئاكا ئەتراپىقا ئالاق-جالاق بىر قارىۋېتىپ، رەھمەتكە بېشى بىلەن ئاتىنى ئىشارەت قىلدى ۋە پەس ئاۋازدا:

— بالام، قاچ! ئىتتىك قاچ! — دېدى.

دېمىسىمۇ، ئەمدى بۇ يەردە بىر مىنۇت تۇرۇشنىڭ ئۆزى جانغا زامىن بولاتتى.

رەھمەت سەكرەپلا ئاتقا مىندى-دە، ئاتنىڭ ساغرىسىغا بىر شاپىلاق سالدى...

ئات ئۇچقاندەك چاپماقتا. بىرقانچە يېزا-كەنت ئارقىدا قالدى... ئالدىنى بىپايان يۇلغۇنلۇق توسقاندا، رەھمەتنىڭ كاللىسىغا "نەگە بارىمەن" دېگەن ئوي كەلدى.

توغرا، ئۇ زادى نەگە بارماقچى؟

"شەھەرگە، — دېدى رەھمەت ئۈچىدە، — شەھەرگە بېرىشىم كېرەك..."

ئۇ خاتا قىلغانىدى: ھازىر ئۇ شەھەر يولىدا ئەمەس، بەلكى قاراقۇم بىلەن قاراتاغ چېگرىسىدىكى "يۇلغۇنلۇق" دەپ ئاتىلىدىغان جەزىرىدە ئىدى.

رەھمەت دەرھال ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. تېز چېپىپ كېتىۋاتقان

قان ئات ئارقا پۇتلىرى بىلەن ئۆرە بولۇپ، قاتتىق بىر گۈشىندى-ده، شىپىدە توختىدى. رەھىمەت قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، ئەترايىقا نەزەر تاشلىغاچ، قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالدى. ئاندىن سەكرەپ يەرگە چۈشتى-ده، ئېگەرگە غانجۇغىلانغان خۇرجۇنىنى يەشتى. خۇرجۇنىنىڭ بىر كۆزىگە بايۇەچىنىڭ كىيىم-كېچەكى، ئىككىنچى كۆزىگە ئىزمىسى بىلەن تەڭ ياغلىق سەپەر توقىچى قاچىلانغانىدى، رەھىمەت خۇرجۇندىن بىردانە ئاق چوقا يەكتەكنى ئالدى-ده، بىرھازاغىچە شور توپىغا سۈركەپ، بىر يۈزىنى توپا رەڭگىگە كىرگۈزدى، ئاندىن پاكىز تەرىپىگە خۇرجۇندىن ناننى تۆكۈپ، مەھكەم چىگدى. خۇرجۇنىنى ئېگەرگە يېڭىباشتىن غانجۇغىلاپ، ئاتنىڭ بېشىنى قاراقۇم تەرەپكە قاراتتى ۋە: "چۇ!" دەپ، نان ئۇرالغان يەكتەكنى بىر سىلىغانىدى، ئات ئوقتەك ئۇچۇپ، بايا تىن كەلگەن يولى بىلەن كەينىگە يانىدى. رەھىمەت كاتاڭ ھارۋا يولىدىن چەتكە چىقىپ، ئوتۇنچىلار، پادىچىلار ماڭىدىغان چىغىر يوللار، قۇم بارخانلىرىنى ئارىلاپ، شەھەرنى كۆزلەپ يول ئالدى...

تۆتىنچى كۈنى نامازدىگەر بىلەن شەھەرگە كەلگەن رەھىمەت بىرنەچچە كۈن تەمتىرەپ يۈردىيۇ، ئاخىر بۇ شەھەرگە كۆلگە تاشلانغان بىر تال قۇمدەك سىڭىپ كەتتى. ئاردىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ، ۋەتەن ئاسمىنىدا تاڭ نۇرى جىلۋە قىلدى. ئازادلىق ئۇنىڭغا يېڭى ھايات ئېلىپ كەلدى: ئۇ پادا بېقىپ يۈرگەن كۈنلىردە بىر نامرات يېزا مۇئەللىمنىڭ يارىدىمى بىلەن ساۋاتىنى چىقىرىۋالغانىدى، ئەمدىلىكتە ئۇ ئاشۇ ساۋاتى بىلەن ئۆلكىلىك بىرىنچى قارار جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىغا قوبۇل قىلىنىدى.

1951 ـ يىلىنىڭ باشلىرىدا ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ، قوشنا ۋىلايەتنىڭ ئەڭ چەت ناھىيىلىرىنىڭ بىرىدىكى پەيچۇسوغا خىزمەتكە تەقسىملەندى. ئۇچىنچى يىلى يۇرتىنى يوقلاپ كەلگەندە، مەغپىرەتخان ئاچا بىلەن كۆرۈشۈپ، سىدىق ئاكىنىڭ ئىجارە ھەقىنى كېمەيتىش ـ زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش مەزگىلىدە ۋاپىسىبەگ تەرىپىدىن يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلگەنلىكى؛ بۇغراجانىنىڭ باسما زاۋۇتىغا ئىشچى بولۇپ شەھەرگە كەتكەنلىكى ھەم يېقىندا بېيجىڭ مىللەتلەر باسما زاۋۇتىغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلگەنلىكىدىن خەۋەر تاپتى. سۇلايمان قاتارلىق يار ـ بۇرادەرلىرىنىڭكىدە بىرقانچە كۈن تۇرۇپ، خىزمەت ئورنىغا قايتىپ كەتتى ۋە شۇ كەتكىنىچە، بۇ تەرەپلەرگە قايتا ئاياغ باسمىغانىدى...

بۇغراجان ھېكايىسىنى تۈگىتىپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىدى ۋە گويا ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلەشكەندەك:

ـ ئەگەر مەھەممەت ئىمىن گېپىنى قىلغان رەھمەت سوجاڭ راستىنلا شۇ بولىدىغان بولسا... ـ دەپ بىرھازا جىمجىپ كەتتى، كېيىن، ـ قانداقلا بولمىسۇن، بايرامدا بىر باھانە تېپىپ پەيچۇسوغا بېرىپ، سۇرۇشتۇرۇپ باقارمەن، ـ دەپ قوشۇپ قويدى.

ـ شۇنداق قىلىڭ، ـ دېدى ئابدىم قىزىققان ھالدا، ـ ئەگەر راستىنلا شۇ بولسا، بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئۆيگە باشلۇۋالارمىز...

ـ دادا، رەسمىخانىغا كەلدۇق.

شەۋكەتنىڭ چۈشۈلدىغان ئاۋازى ئۇلارنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى.

ئۇلار ئۆزى بارماقچى بولغان رەسمىخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ قېلىشقانىدى.

روهي دۇنياغا تاقاش

خۇشاللىقىنىڭمۇ چوڭى، كىچىكى بولىدۇ. ھاياتتا ئىنسانغا نىسىپ بولىدىغان خۇشاللىق بىلەن خاپىلىقىنىڭ كىچىكى ھامان چوڭىدىن نەچچە ھەسسە، ھەتتا نەچچە ئون ھەسسە كۆپ بولىدۇ. شۇڭا، كىشىلەر بىر خۇشال بولۇپ، بىر خاپا بولۇپ، خۇشال بولغان چاغلىرىدا خاپىلىقىنى ئۇنتۇپ، خاپا بولغان چېغىدا خۇشال ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئەسلەش بىلەن ئۆزىگە ئۈمىد بېغىشلاپ، قانچە كۈنلەر، ئايلار ۋە يىللارنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتكەنلىكىنى تۇيمايلا قالىدۇ. چوڭراق خۇشاللىقتىن گەپ ئېچىلسا، ئادەمنىڭ كۆز ئالدىغا ئالدى بىلەن تويى بولغان كۈن ۋە تۇنجى پەرزەنت يۈزىنى كۆرگەن كۈن، ئاندىن قالسا، تاسادىپىي قولىغا كەلگەن بايلىق ـ ئامەت، ئابروي ـ ئاتاق، مەنسەپ ـ سەلتەنەت... كېلىدۇ.

مانا بۇگۈن بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىغا ئوخشىمايدىغان بىر خۇشاللىق مەھەممەت ئىمىنگە نىسىپ بولدى، ئۇ ئەتىگەنىنگىزى ئۆيىمۇئۆي دوقۇرۇپ، دىلى يېقىن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن دېگۈدەك بۇ خۇشاللىقنى ئورتاقلاشتى. ئەمما، بىرلا كىشى ـ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئاتا ـ ئانىسىدىنمۇ قەدىرلىك بولغان، بىللە ئۆلۈپ ـ بىللە تىرىلىدىغان قەدىناس ئۇلىپتى ئاباقلا بۇ خۇشاللىقا ئورتاقلىشالمىدى.

مەھەممەت ئىمىن ـ ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىنىڭ ئادەتتىكى كادىرى، ئاباق ـ زاۋۇتنىڭ ئامبارچىسى. ئۇلار رومكا يېنىدا تېپىشقان. ئۇ چاغدا، مەھەممەت ئىمىن يىگىرمە ياشتا، ئاباق يىگىرمە

سەككىز ياشتا ئىدى. ياشتىكى شۇنچىلا چوڭ پەرق ئۇلارنىڭ ئوتـ
قىمۇ، سۇغىمۇ بىللە كىرىدىغان مەڭگۈلۈك ئۇلىپەتلەردىن بولۇپ
قېلىشىغا پۈتلاشمىدى. ئۇلار ھاراقنى سۇدەك ئىچەتتى، پۇلنى
غازاكىدەك بۇزۇپ-چاچاتتى، بۇزۇقچىلىق قىلاتتى... ئون يىلنى
ئاشۇنداق ئۆتكۈزۈشتى. لېكىن ھېچقاچان ئۇلارنىڭ يانچۇقىدا پۇل
ئۆكسۈپ قالمايتتى، ئۆيلىرى جارىكلاپ تۇراتتى.

ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن مىراس قالغان تەئەللۇقاتى ھەددى-
ھېسابسىز كۆپ ئوخشىمامدۇ؟

ياق! ھەر ئىككىسى ناشتىلىققا تاپسا، چۈشلۈكىكە يوق، چۈشـ
لۈككە تاپسا كەچلىككە يوق، ئۆمرىنى يېرىم ئاچ، يېرىم توق ئۆتـ
كۈزگەن نامرات دېھقان بالىلىرى ئىدى. ئازادلىق ئۇلارنىڭ بەخـ
تىنى ئاچتى: دەسلەپ باسما ماشىنىسىنىڭ چاقىنى چۆرۈيدىغان
ۋاقىتلىق ئىشچى، كېيىن رەسمىي ئىشچى بولدى، كەچ كۈرستا
ئوقۇپ ساۋادىنى چىقاردى. ئائىلە كېلىپ چىقىشىنىڭ ساغلاملىقى
ئۇلارنى كادىرلىق شىرەسىگە ئېلىپ چىقتى. بۇنىڭ بىلەن، دېمىقمۇ
ئۆستى، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ، نەپسى كۈندىن-كۈنگە يوغىنىدى.
بارا-بارا ئازغىنا مۇئاش ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان
بولۇپ قالدى.

— قانداق قىلىش كېرەك؟

ئاخىر ئۇلار "يول" تاپتى ۋە ماڭغانسېرى "يول"مۇ كېڭىيىپ،
يۇرىكىمۇ يوغىنىدى.

بۇ "يول"نى ئىككىيلەنلا بىلەتتى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ كۆزىمۇ
قارىغۇ ئەمەس ئىدى، ئۇلارنىڭ "يولى"غا قاپقان قۇرۇپ، شاخ
بېسىشتى، ئۇلار قۇيرۇقىنى قاپقاندىن ئاجرىتالماي، جان قايغۇسىغا

چۈشكەن مۇشۇ كۈنلەردە، تەڭرى غەلىتە بىر ئۈيۇن ئويناپ، مەھەم-مەت ئىمىننىڭ يۈرىكىدىكى قايغۇنى شادلىق بىلەن ئالماشتۇردى. بۇ شادلىق ئاباققىمۇ مەنسۇپ ئىدى. بىراق، ئاباق تېخىچە بۇ شاد-لىقتىن بەھرىمەن بولمىغانىدى. شۇ ۋەجدىن، مەھەممەت ئىمىننىڭ كۆڭلى يېرىم ئىدى.

ئۇ كۈننى ناھايىتى تەسلىكتە كەچ قىلدى. تاماققا كۆڭلى تارتماي، قولىدىكى چىننى داستىخانغا قويدى-دە، ئۆيدىن چىقتى.

يۇلتۇزسىز كېچە، ئايمۇ كۆرۈنمەيدۇ. شەھەرلىك خەلق رادىئو ئۇزىلى دىكتورىنىڭ ئاۋازى ئاللىقاچان ئۆچكەن بولسىمۇ، تەشۋىقات دۇيى دىكتورلىرىنىڭ ئوخشاشمىغان تىل، ئوخشاشمىغان تەلەپپۇزدا سۆزلىگەن ئاۋازى قولاقنى پاك قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ زادى نېمە دەۋاتقانلىقى، نېمىلەرنى تەشۋىق قىلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرماقىمۇ تەس... پۈتۈن ئەزاسى چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن مەھەممەت ئىمىن شەھەرنىڭ ئەڭ خىلۋەت، ئاچچىق ئۇچەيدەك ئەگرى-بۈگرى، تار كوچىلىرىنىڭ بىرىدە ئالدىراش كېتىۋاتىدۇ. كېتىۋېتىپ، ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ قويىدۇ. دەرۋازىسى ئېچىدىن مەھكەم تاقالغان ھويلىلاردىن چىق-قان ھەربىر شەپە، ھەربىر ئاۋازغا ئەندىكىپ قۇلاق سالىدۇ. ياغ-لىق تۆتقان ئوك قولى بويۇن-باشلىرىدىكى تەرنى سۈرتۈش بىلەن ئاۋارە...ئۇ ئاخىر كوچىنىڭ ئەڭ ئېچكىرسىدىكى، كېشىكىنىڭ بىر تەرىپى يول تەرەپكە بىلىنەر-بىلىنمەس قىڭغايغان قوش قاناتلىق دەرۋازا ئالدىدا توختاپ، ئەتراپقا ئالاق-جالاق قاراپ چىقتى. دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ئېچكىرىگە سەپسالدى. ھويلا-پېشايۋان قاپقاراڭغۇ بولۇپ، بۇنىڭدىن تۆت-بەش ئاي ئىلگىرى كۆپ قېتىم

كىرگەن تونۇش مېھمانخانا ئۆيىنىڭ دېرىزىسىدىن ئېلېكترنىڭ سۇس يورۇقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

مەھەممەت ئىمىن ئىشكنىڭ ھالقىسىنى ئاستا شاراقلاتتى. ئۇزۇن ئۆتمەي، ئىچكىرىدىن يەڭگىل بېسىلغان ئاياغ تاۋۇشى كەلدى. ئۇلىشپلا:

— كىم؟ — دېدى قوپال بىر ئاۋاز.

— مەن...مەھەممەت ئىمىن...ئاباقكا، ئىشكىنى ئاچ.

ئاباق ئۇنى ئاۋازىدىن تونىدى بولغاي، دەرھال ئىشكىنى ئاچتى، ئۇ ھويلىغا كىرىشى بىلەنلا ئىشكىنى يېپىپ، زەنجىرنى ئېلدى ۋە ئۇنىڭدىن بىر ئېغىز گەپمۇ سورىماي، ئۇدۇللا مېھمانخانىغا باشلىدى.

— قالتىسقۇ! توخۇ قوندىقىغا چىقماستا، ئۇخلاشقا تەييارلاندىڭمۇ نېمە؟ — دېدى مەھەممەت ئىمىن يۇز-كۆزىدىكى تەرنى سۈرتكەچ، دېرىزىگە يانداپ سېلىنغان چۈشەككە قاراپ، — جاھانىڭ غەم-غۇسىسىنى ئۈيقۇ بىلەنلا تۈگىتەي دەپسەن-دە!

— نەدىكى ئۈيقۇ؟...كېچىچە ئۆرە ئولتۇرۇپ تۈنەپ چىقىمەن، ئۇكا!

مەھەممەت ئىمىن پەگادىلا ئولتۇرماقچى بولغانىدى، ئاباق ئىتتىك كېلىپ، ئۇنى قولتۇقىدىن تارتتى.

— تۇر، — دېدى ئۇ، — ئاۋۇ ياستۇققا يۆلەن، نەچچە ئايدا بىر كېلىپ، پەگادا ئولتۇرۇۋالغىنىڭ نېمىسى؟!

— تۆر، پەگا دەپ قاپسەن...ئۆزىمىز پەگادا بولغىنىمىز بىلەن، ئۆڭلىمىز ھەمىشە تۆردە، ئاكا!

— شۇڭا دەيمەن-دە! خەلق بىزنى پەگاغا تاشلىۋەتكەن چاغدا، كۆزىمىزنى ئۆزىمىز تۆرگە ئېلىپ ئولتۇرمساق ئەپلىشەمدۇ؟ تۇرە!

مەھەممەت ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇپ، چەمىدىن باشلىقىنچە توپا-تۇمان بىلەن بۇلغانغان بەتىنكىسىنى سۆرىگىنىچە تۇشەكتىن جاي ئېلىپ، ياستۇققا يۆلەندى.

— ھە، مانا ماۋۇ ئىشىڭ جايىدا بولدى،... — ئاباق سۆزلەۋېتىپ بىردىن قوشۇمىسىنى تۇردى-دە، ئۆزىگە يات بىر ئاۋازدا سورىدى، — ئۇكام، كېچىلەپ كېلىپ قالغىنىڭدىن قارىغاندا، ئالدىمىزدا يەنە بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ ئىسى بارمۇ نېمە؟

— بارەكمۇ تۇرىدۇ،... — مەھەممەت ئىمىن خۇپسەنلىك بىلەن ھەجايدى. ئاباق يەڭگىل تىن ئالدى، — ساجىدەم بىلەن بالىلار كۆرۈنمەيدۇغۇ؟

— ئۇ...ئۇ... — ئاباق دۇدۇقلىدى، — "ئەرنى ئەر قىلغانمۇ خوتۇن، ئەرنى يەر قىلغانمۇ خوتۇن" دېگەندەك، خوتۇن كىشى ئەسكى بولسا، ئەركىشى خەقنىڭ ئالدىدا نومۇستا ئۆلىدىغان گەپ ئىكەن!...سەنغۇ ئۆز، يات بىر كىم ئۆيگە كىرىپ قالسا، ئالدىغا قويغۇدەك نانمۇ يوق...ھېلىمۇ ياخشى، بايىاتىن ئازراق بىرنېمە ئەكىلىپ قويۇپتىكەنمەن، — ئاباق سۆزلىگەچ، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئالدىغا داستىخان سالدى. بىر دانە پىشۇرۇلغان توخۇ، ئىككى شىشە ئاق ھاراقنى داستىخانغا قويدى، — مېنىڭغۇ ئۇ شەددات بىلەن بىر كۈنمۇ ئۆي تۇتقۇم يوق. ئەمما، زامانىنىڭ تارلىقى... ھە-ي... — ئاباق سوزۇپ بىر "ئۇھ" تارتىپ، بىر شېشىنىڭ ئاغزىنى چىشلەپ ئاچتى، — خۇددى سېنىڭ كېلىشىڭنى بىلگەندەك، ئۇ بىرنېمىنىڭ كۈچۈكلىرىنىمۇ كەينىگە سېلىپ قويۇپتىكەنمەن. ئەمدىزە، تازا خاتىرجەم ئولتۇرۇپ ياشايدىغان بولدۇق!

— ئۆزەڭمۇ كونا تاپقاق ئەمەسمۇ!...مېنىڭ كېلىدىغانلىقىمنى

25

دولاڭدا پال بېقىپ بىلگەن-دە!

— ھا، ھا، ھا!...ئىچ، ئۇكا، ئىچ! — ئاباق كۈلكە ئارىسىدا رومكىلارنى توشقۇزۇپ، بىرىنى مەھەمەت ئىمىنگە ئۇزاتتى، — خوشە!...

— رومكىلارنى يەردە قويۇ!

كەسكىن بۇيرۇق ئاھاڭدا ئېيتىلغان بۇ سۆز ئاباقنى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. ئۇ ئىككى قولىدا ئىككى رومكىنى تۇتقان ھالدا مەھەمەت ئىمىننىڭ خۇنۇك، ئەمما تەلەپچان كۆزلىرىگە تەئەججۇپ ئىلكىدە تىكىلگىنىچە قېتىپلا قالدى. رومكىلار توختاۋسىز داۋالغۇپ، بارماقلىرى ھاراق بىلەن ھۆللەنمەكتە ئىدى. خىلىدىن كېيىن، ئۇ تەسلىكتە زۇۋانغا كىردى:

— ئۇكام، سەن...

— ھەئە، دېمىسەڭمۇ مەن سېنىڭ ئۇكاڭ! — مەھەمەت ئىمىن ئۆز خۇلقىغا ماس كەلمەيدىغان قوپال ئاۋازدا سۆزلەپ كەتتى، — "ئۇكام، ئۇكام" دېيىشىنلا بىلىپ، ئۆزەڭنى جۆندەشنى بىلمىسەڭ، قاچانغىچە سېنىڭ شالتېقىڭنى ئادالايمەن؟ سېنىڭ ھاراق ئىچىشتىن بۆلەك ئىشىڭ يوقمۇ زادى؟! خۇددى ئانام سەن ئوچۇنلا تۇغۇپ قويغاندەك...

— نېمە دەيدىغانسەن! — ئاباق غەلىتە ھىجايدى، — سېنى ئۆيۈمدە كۆرۈپ، خۇشاللىقىمدا ئىككى رومكىدىن قېقىشۇالايلى دېسەم...

— قاراپ تۇرۇپ يالغان گەپ قىلىۋاتقىنىڭ! — مەھەمەت ئىمىن تۆش يانچۇقىدىن بىر تال تاماكا ئېلىپ تۇتاشتۇرۇپ، كۈچەپ بىرنەچچە قېتىم شورىغاندىن كېيىن، سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئويـ

لاپ باقه، هازىر قانداق ۋاقىت؟ مۇشۇنداق چاغدىمۇ، سېزىنگىكه چۈشكەن خوتۇن كىشىدەك بولۇشىغا ھاراق ئىچىپ مەس بولۇۋېلىپ، خوتۇن-بالىلىرىنى دۇمبالاپ يۈرسەك، ئاقىۋىتىمىز نېمە بولىدۇ؟ يەنە تېخى مېنى ئالدىماقچى بولسەن! ھېلىمۇ تەلىيىمىز بار ئىكەن، خوتۇنۇڭ ماڭا ئۇچراپ قاپتۇ، بولمىسا...

— ھۇ شەللەگزە! — ئاباق قوقاسقا ئولتۇرۇپ سالغاندەك چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — ئۇ مېنى بىرىمگە چېقىپتىمۇ؟

— تېخى چېقىشقا ئۇلگۈرمىدى، — مەھەممەت ئىمىن ئىشەنچ بىلەن سۆزلەيتتى، — ئەتىگەن ئىش بىلەن پەيچۇسوغا كېتىۋاتسام، خوتۇن-نۇڭ ئۇچراپ قالدى. نەگە ماڭغانلىقىنى سورىسام، ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. كېيىن، سېنىڭ ھەر كۈنى كەچتە ئۆلگۈدەك مەس بولۇۋېلىپ، ئۇرۇپ-تىللاپ ئارام بەرمەيدىغانلىقىڭنى، تۇنۇگۈن ئاخشام ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا تاس قالغانلىقىڭنى سۆزلەپ بەردى. بۇغرانىڭ قېشىغا ھال ئېيتقىلى ماڭغانلىقىنى ئۇقتۇم-دە، ئۇچ بالاڭنى شېپى كەلتۈرۈپ، مېڭ بالادا كەينىگە ياندۇرۇۋەتتىم...

— ئەجەب ئوبدان قىپسەن، ئۇكا! خۇدا بىر جېنىڭغا مېڭ جان بەرسۇن!

— ئەسلىدە مەن بۇگۈن قېشىڭغا كەلمەكچى ئەمەس ئىدىم، خوتۇنۇڭدىن ئاڭلىغان گەپلەر بوينۇمدىن سۆرىگەندەك بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدى. ئەتە ئىشتىن چۈشۈپلا بىرەر كىيىملىك بىرنەرسە ئېلىپ، ئۇدۇل خوتۇنۇڭنىڭ قېشىغا بار-دە، تىللىسىمۇ، يۇزۇڭگە تۈكۈرسىمۇ ئېغىر ئالمايى، چىرايلىقچە ئۆيگە ياندۇرۇپ كەل. قولۇڭ-دىن كېلىشچە كۆڭلىنى ئوت. "خوتۇن كىشى — شېرىن دۇشمەن" دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ ئاچچىقىدا بەزى سىرلارنى ئاشكارىلىۋېتىپ

قالسا، ئۆزەڭنى ئۆلتۇرۇۋالغىنىڭ بىلەنمۇ ئورنىدىن كەلمەيدۇ، بۇ — بىر. ئىككىنچى گەپىم، بۇگۈندىن ئېتىبارەن ھاراق دېگەن نەرسىنى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما...

مەھەممەت ئىمىن نېمە ئۈچۈن ئۇنى مۇنداق قىلىشقا قىستاۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى يېپىدىن - يېڭىسىغىچە زىغىرلاپ چۈشەندۈردى. بىرنەچچە ئېغىز قاتتىق گەپمۇ قىلىۋالدى. ئاباق زورغا كۆلۈمسىرەپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى سەۋرچانلىق بىلەن تىڭشىدى. ئاخىردا:

— ئۇكا، نېمانچە چېچىلىپ كېتىسەن؟ ساڭا ئېغىناپ، سەندىن دىلىم سۇ ئىچمىسە، مېنىڭ دۇنيادا تارتىشىدىغان نېمەم بار!؟ — دېدى ئاباق كۈچۈكلىنىپ، تىللىساڭمۇ ئالدىڭدا تۇرۇپتىمەن. نەگە بۇيرۇساڭ، نېمىنى تاپشۇرساڭ بېشىم بىلەن بەجا كەلتۈرمىسەم، ئىتىنىڭ بالىسى بولۇپ كېتەي!...

ئاباق كەينى - كەينىدىن قەسەم ئىچتى، نۇرغۇن ۋەدىلەرنى بەردى، مەھەممەت ئىمىننىڭمۇ چىرايى ئېچىلدى ۋە:

— قۇيە ھارىقىڭنى! ئەمدى تۆت - بەش رومكىدىن قېقىشۇالار - مىز؟ — دېگەندى، ئاباق ئالدىدىكى رومكىنىڭ بىرىنى مەھەممەت ئىمىننىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويدى - دە، تاماكا ئوراشقا تۇتۇندى.

— سەنچۇ؟ — دېدى مەھەممەت ئىمىن مۇغەمبىرانە ھەجىيىپ، — بىر - ئىككى رومكا ئوتلىشىپ بېرەرسەن؟

— مەن ئىچەي...

— قەسىمىم بۇزۇلۇپ كەتمىسۇن، دەۋاتامسەن؟ ماقۇل، ئەمىسە مەن ئىچتىم، خوش! — ئاباق ئونچىقمىدى، سەرەڭگىنى زەرب بىلەن يېقىپ، تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، ئۇزمەي شوراشقا باشلىدى.

— يەنە بىرنى قۇي!

ئاباق ئىككىنچى رومكىنىمۇ ئۇزاتتى.

— يەنە بىرنى!

— يەنە بىرنى!

بەشىنچى رومكىمۇ بىكار بولغاندا، ئاباق يەر ئاستىدىن مەھەممەت ئىمىنگە قاراپ قويدى. مەھەممەت ئىمىن توخۇنىڭ بىر پاچىقىنى ئاللىقاچان يالماپ تۈگەتكەن بولۇپ، ئىككىنچىسىنىمۇ يېرىملاشتۇرغا-نىدى. كۆزلىرى ھەتتا تۆمۈرچىنىڭ كۆرىكىدەك دەم كۆپۈپ، دەم يىغىلىپ تۇرغان قوۋۇزلىرىمۇ مۇغەمبىرانە كۈلۈمسىرەيتتى.

تاقىتى تاق بولغان ئاباق غودۇڭشىدى:

— ئۇكا، ساڭا نېمە بولدى؟ خۇددى غايىب خەزىنە ئۇچراپ قالغاندەك...

— ھىم... غايىب خەزىنە دېگەن قانچىلىك نېمە ئىكەن ئۇ!... ساڭا بىر خۇش خەۋەر ئېيتسام، سۆيۈنچىسىگە نېمە بېرىسەن؟

— خۇش خەۋەر؟ — ئاباق مەھەممەت ئىمىننىڭ كۆزلىرىدىن نېمىنىدۇ ئىزدەۋاتقاندەك بىر پەس قادىلىپ تۇردى-دە، كېسىپلا ئېيتتى، — تاپقان تەرگىنىمنىڭ يېرىمى سېنىڭ بولسۇن!

— يېنىۋالارسەنمىكەن؟

— يېنىۋالسام، ھازىرلا ساڭا خوتۇن بولاي!

— ھا-ھا، ھا-ھا!... مەھەممەت ئىمىن بىرھازا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ھەتتا كۈلۈۋېرىپ، كۆزلىرىدىن ياشمۇ چىقىپ كەتتى، — شۇنداق قىلىپ، ماڭا خوتۇن بولىمەن دېگىن... ھا، ھا، ھا!...

مەھەممەت ئىمىن كۆرەڭلىگەن ھالدا ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ

قويدى. ئاباق ئۇنىڭ قېشىغا تېخىمۇ يېقىنراق سۈرۈلدى ۋە ئۇنىڭ مۇرىسىگە قولىنى قويۇپ، كۆزلىرىگە تەقەززالىق بىلەن تىكىلدى:

ــ زادى نېمە گەپ ئۆزى؟ تولا ناز قىلماي، دەيدىغان گېپىڭنى دېسەڭچۇ!

ــ ياۋالــلا، ئەجەب بىتاقەت نېمە ئىكەنسەن... بۇغرا دېگەن مۇناپىق قولغا ئېلىندى! مانا بولدىما!

ــ نېمە؟!... ــ ئاباق ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتكىنىنىمۇ تۇيماي قالدى. كۆزلىرىدە يا خۇشاللىقا، يا قايغۇغا ئوخشىمايدىغان غەلىتە بىرنەرسە ئەگمىتتى، ــ راست گەپ قىلىۋاتامسەن، يا...؟

ــ گېپىم يالغان چىقىپ قالسا، كىمنى خوتۇن قىلمەن؟! تېخى مال ـ دۇنيايىڭنىڭ يېرىمىنى ئۈستەڭ بېرىدىغان تۇرسىڭ...

ــ ياشاپ كەت، ئۇكا! ــ ئاباق يېڭىباشتىن يۇكۇنۇپ، مەھەممەت ئىمىننىڭ مۇرىسىگە گىرە سالدى، ــ بۇ گەپنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟

ــ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم!

ــ شۇنداقمۇ؟ ۋاي، ۋاي، ۋاي... قالتىس بەلەن ئىش بوپتۇ، ئۇكا! قالتىس بەلەن ئىش بوپتۇ!!! نەدە كۆردۈڭ؟

ــ «قىزىل بايراق» رەسىمخانىسىنىڭ ئالدىدا.

ــ كۆر بۇ ئىشنى!...نېمە ئەيىب بىلەن قولغا ئاپتۇ؟

ــ "نەق ئەكسىلئىنقلابچى" دېگەن جىنايەت بىلەن!

ــ ھوي، نېمە دەيدىغانسەن؟... چېچىدىن تاپىنىغىچە قىپقىزىل ئادەممۇ ئەكسىلئىنقلابچى بولامدىكەن! بولدى، چاقچىقىڭنى قويۇپ، ھارىقىڭنى ئىچكىنە!

بايا تىنىڭزى خۇشاللىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان

ئاباقا مەھەممەت ئىمىنىڭ ئاخىرقى جاۋابى چاقچاقتەك تۇيۇلۇپ، ھەپسىلىسى پۈر بولدى. چۈنكى، ئاباق ئۆز بالىلىرىنىڭ خۇي-پەيلىنى قانداق بىلسە، بۇغراجانىنمۇ شۇنداق ياخشى بىلەتتى. شۇڭا ئۆزىدىن توپتوغرا ئون ياش كىچىك بولغان بۇ يىگىتتىن ئەيمىنەتتى. ھەر خىل يوللار بىلەن كۆڭلىنى ئۆتۈپ، ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىۋېلىشقا تىرىشاتتى. تېخى بىرنەچچە قېتىم ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئوۋغا چىقىپ، چوپانلارنىڭ گەپلىرىدە تۇنەپ، كەكلىك، ئۇلاي كاۋاپلىرىغا بىرلىكتە ئېغىز تەگكۈزگەنىدى. كېيىن... شۇنداق، بۇ يىلنىڭ بېشىدا زاۋۇتتا "تۆتىنى ئېنىقلاش" ھەرىكىتىگە تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، بۇغراجان گۇرۇپپا ئەزاسى بولدى. بۇ چاغدا ئاباق ئۇنى: "بۇرادەرچىلىكنىڭ يۈزىنى قىلىپ، يېغىرىمنى ئاچماس" دەپ ئويلاپ، يۈرىكى توم يۇرگەنىدى. بىراق، بۇغراجان ئىشقا كىرىشىش بىلەنلا، ئاباق باشقۇرۇۋاتقان ئامبارىدىكى مال-مۈلۈكلەرنى ئېنىقلاشتىن قول سېلىپ، نۇرغۇن قېتىملىق ئامبار تەكشۈرۈشلەردە قانىتىغا سۇ يۇقتۇرماي كەلگەن ئاباقنىڭ ھېسابىدىن ئالتە-يەتتە مىڭ يۈەن كاۋاك تاپتى. پولاتتەك پاكىتلار ئالدىدا ئاباق: "دىققەتسىزلىك قىلىپ، ھېسابقا ئولتۇرغۇزمىغان ئوخشايمەن"، "چىقىم تالونى يوقلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ" دەپ پوتلىسىنى ئېقىتىپ، ھېچ نەرسىنى ئىقرار قىلماستىن بىرنەچچە ئاينى ئۆتكۈزۈۋەتتى. كۈتۈلمىگەندە، مەدەنىيەت ئىنقىلابى قوزغىلىپ، كەڭ كۆلەملىك ئۆزئارا پاش قىلىش باشلىنىپ كەتتى. ئاباق چوڭ خەتلىك گېزىت چىقىرىپ ئۆزىنى "تەكشۈرۈش" بىلەن بىر چاغدا، ئون نەچچە كىشى ئۇستىدە "مەسىلە" پاش قىلدى. مەھەممەت ئىمىنمۇ ئاباقنى "پاش قىلغان" قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ،

ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا گۈپپاڭچىلىق قىلىدى. ئۇلار تىلغا ئالغان كىشىلەرنىڭ "مەسىلە"لىرىنىڭ بەزىلىرى ئاباقتا بىۋاستە چېتىلىدىغان ئىقتىسادىي مەسىلىگە ياتسا، بەزىلىرى چوڭ-چوڭ سىياسىي مەسىلىلەر بولغىنى ئۈچۈن، گۇمان ئاستىغا ئېلىنغانلار تەبىئىي ھالدا كۆپمىيىپ، ئاكتىپلار قوشۇنى كۆرۈنەرلىك تارايدى. بۇ ئەھۋالغا قارىتا، مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسىنىڭ بەزى ئەزالىرى ھەيران قېلىش، چۆچۈش، گۇمانلىنىش، سۇكۇت قىلىش پوزىتسىيەسىنى تۇتتى، بەزىلىرى زور بىر تۇركۈم كىشىنى "ئۆگىنىش كۇرسى"غا قاتناشتۇرۇپ، مەسىلە تاپشۇرۇشقا قىستاشنى تەشەببۇس قىلدى. ئەكسىچە، زاۋۇت پارتكوم شۇجىسى يەن زۇي بىلەن بۇغراجان: "ئاباقنىڭ مۇنچە ئاكتىپ بولۇپ 'مەسىلە پاش قىلىش'تىن مەقسىتى — دىققەت-ئېتىبارىمىزنى باشقىلارغا بۇراش يولى بىلەن ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىش... ئەگەر سەللا بىخەستىلىك قىلساق، نۇرغۇن ياخشى يولداشلارغا بەھۇدە زەربە بېرىپ، كەچۈرگۈسىز خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويىمىز..." دېگەن نۇقتىنىزەردە چىڭ تۇردى. دەل مۇشۇ پەيتتە «16 ماددا» ئېلان قىلىنىپ، ئاباقنىڭ مەسىلىسىنى ھەربىرىنىڭ ئاخىرىغا قالدۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىشقا توغرا كەلدى... ئاباق مۇشۇلارنى ئويلىغىنىدا، بۇغراجاننىڭ "نەق ئەكسىلىنقىلابچى" دېگەن جىنايەت بىلەن قولغا ئېلىنىشىغا زادىلا ئىشەنگۈسى كەلمەيۋاتاتتى. ئىشەنمەي دېسە، مەھەممەت ئىمىن ھېچقاچان ئۇنى ئالدىغان ئەمەس. تېخىمۇ مۇھىمى، ئاباقنىڭ تاغدەك-تاغدەك پاكىتلار ئالدىدىمۇ تەن بەرمەي بۇگۈنگىچە پۈت تىرەپ تۇرالىشى — دەل مۇشۇ مەھەممەت ئىمىننىڭ ھەر خىل يوللار بىلەن ئۆزىگە يانتايىاق بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىدى...

ـــ ئاباقكا، هازىر چاقچاق قىلىدىغان چاغمۇ؟ ـــ دېدى مەھەممەت ئىمىن جىددىي تەلەپپۇزدا، ـــ ئىشەنمىسەڭ، هازىرلا زاۋۇتقا بېرىپ تىلىڭ تىكلاپ باق!

ـــ راست شۇنداق بولسىغۇ، خۇدانىڭ بەرگىنى! مەن سېنى شەيتانلىق قىلىپ، ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىۋاتامدىكەن، دەپ قاپتىمەن. خاپا بولما، ـــ ئاباقىنىڭ گۈلىقەقەلىرى ئېچىلىپ، قويۇق ساقال باسقان يۈزلىرى غەلىتە پۈرۈشۈپ كەتتى. مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە بىرنەچچىنى كاچاتلىۋەتتى، ـــ شۇ تاپتا مۇشتىتەك ناۋىتىم بولسا، ئاغزىڭغا سېلىپ قويىاتتىم... توختا، "بېلىق كۆزى" قىلىپ بىر رومكىدىن ئىچىشەيلى! ـــ ئۇ رومكىلارنى تولدۇرۇپ، بىرىنى مەھەممەت ئىمىنگە تۇتتى، ـــ ئىچە، ئۇكا! بۇغرانىڭ تۇرمىدە سېسىپ كېتىشى، ئىككىمىزنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكەتتىن ئاتتەك ئۆتۈپ كېتىشىمىز ئۈچۈن ئىچ! خوشە!...

ـــ خوش!

كەينى-كەينىدىن بەش-ئالتە رومكا هاراق ئۆتۈپ كەتتى. هەر ئىككىيلەننىڭ چاناقلىرى كېرىلىپ، كۆزلىرىدە ئوت چاقنىدى. بىرنەچچە ئىغىزدىن كۆكۈل كۆتۈرىدىغان گەپلەرنى قىلىشقانىدىن كېيىن، مەھەممەت ئىمىن ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

مەھەممەت ئىمىن دەسلەپ كىرگەن ماگىزىندىن ئۆزىگە لازىملىق نەرسىنى تاپالمای، قايتىپ چىقتى-دە، شەھەر مەركىزىگە قاراپ بىرئاز مېڭىپ، يەنە بىر ماگىزىنغا كىردى ۋە بىر توپ "قىزىل قوغدىغۇچى"نىڭ پۇكەيكە تىزىلغان ئۇپا، ئەگىلمىك، ئەتىرە قاتارلىق پەدەز بۇيۇملىرىنى يەرگە ئېتىپ، دەسسەپ-چەيلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ، ئىشىك تۈۋىدىلا توختاپ قالدى. شۇ ئەسنادا بىرەيلەن:

— ئاكا، تىنچ تۇردىڭىزمۇ؟ — دېگىنىچە قولىنى ئۇزاتتى. ئۇ مەھەممەت ئىمىننىڭ ئىنىسى پەرھات ئىدى.

— ھە، سەنمىدىڭ؟ — دېدى مەھەممەت ئىمىن بۇ ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە سەپسېلىپ چىقىپ، — بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟

— "تۆت كونا"نى بۇزۇشقا چىققانىدۇق...

ئۇنىڭ گېپىنى ئاخىرلاشتۇرغانىدى، ساۋاقداشلىرى ئىشىنى تۈگىتىپ، ئىشىك تەرەپكە يۈپۈرۈلۈپ كېلىشتى. مەھەممەت ئىمىنلەرمۇ ئۇلار بىلەن بىلله تاشقىرىغا چىقىشتى. مەھەممەت ئىمىن كېتىۋېتىپ، پەرھاتقا مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن ئىبارەت بۇ ھەرىكەتنىڭ نەگە بېرىپ، نەدە توختايدىغانلىقىنى ھېچكىمۇ بىلمەيدىغانلىقى، شۇڭا، ھە دېسە ئالدىغا چىقىپ كىشىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقماي، كەينىدىرەك تۇرۇشنى قايتا-قايتا تاپىلىدى. پەرھاتمۇ باش لىڭشىتىپ ماقۇللۇق بىلدۈردى. ئىككىيلەن خوشلىشىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، مەھەممەت ئىمىن رەسىمخانىدىن چىقىپ كەلگەن ئابدەمنى كۆرۈپ قالدى. ئۇنىڭ قورسىقىغا جىن كىردى-دە، پەرھاتقا قاراپ پەس ئاۋازدا:

— ئاۋۇ خوتۇنىڭ چېچى بىلەن ئۇچىسىدىكى كىيىمىنى كۆردۇڭمۇ؟ "تۆت كونا" دەپ ئاشۇنى دەيمىز. قولۇڭدىن كەلسە... — دېگىنىچە پەرھاتقا سىناق نەزىرىدە تىكىلدى. پەرھات بىر ئابدەمگە، بىر مەھەممەت ئىمىنگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلىپ:

— ئۇ سىلەرنىڭ زاۋۇتتىكى بۇكوجاڭنىڭ خوتۇنىغۇ؟ — دېگەنىدى، مەھەممەت ئىمىن:

— ھە ئاشۇ، شۇڭلاشقا ئىنىلىقنى يەتكۈزگىن دەۋاتىمەن!... —

ذەپ مەنىلىك ھىجايدى.

پەرھات ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى - دە:

— چاتاق يوق، ئۇنى بىردەمدە ساقايتىمىز! — دېگىنىچە ساۋاقداشلىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ، بىر - ئىككىيلەننىڭ قۇلىقىغا نېمىلەر - نىدۇ پىچىرلىدى. ھايال ئۆتمەي، ئۇن نەچچە نەپەر "قىزىل قوغدۇغۇچى" يۈپۈرۈلۈپ كېلىپ ئابدەمنى ئارىغا ئېلىشتى - دە، ئۇنىڭ چېچىغا قول ئۇزىتىشتى. مۇنداق تۇيۇقسىز زەربىنى كۈتمىگەن ئابدەم ئۇن سېلىپ يىغلىغىنىچە، سەنتۈرۈلۈپ يىقىلىپ چۈشتى. بۇرژۇئازىيىگە قارشى قەھر - غەزىپى ئوت بولۇپ يانغان كىچىك ئەزمەتلەردىن بىرى ئابدەمنىڭ ئۈستىگە مىنىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىككى ئۆرۈم چېچىنى تۇتۇندىلا كېسۋەتتى. ئالتۇن زىرىسى كىمنىڭدۇ چۆنتىكىگە كىرىپ كەتتى. توپلىيمۇ پاشىنىسىدىن ئايرىلغا - نىدى. دەل شۇ پەيتتە، بۇغراجان يەردىن ئۇنۇپ چىقىقانىدەكلا پەيدا بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ ئەلپازى شۇنداق سۇرلۇك ئىدىكى، كۆزلىرى قورقۇنچلۇق چاقنايتتى. ئۇ ئوقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، تېخىچە ئابدەم بىلەن ھەپىلىشۋاتقان ئىككى يىگىتنىڭ شالىسىدىن تۇتۇپ بىر سىلكىگەندى، ھەر ئىككىيلەن "گۇلۇپپىدە" يىقىلدى. بۇغراجان قاتتىق بىر ئۇلۇغ - كىچىك تىندى - دە، پۇتۇن ئەزايى توپىغا مىلەن - گەن ئابدەمنى يۆلەشكە تۇتۇندى. كۈتۈلمىگەندە، "قىزىل قوغدۇ - غۇچى"لاردىن بىرى بۇغراجانىنىڭ ساغرىسىغا شۇنداق قاتتىق تەپتىكى، بۇغراجان بىرنەچچە قەدەم دەلدۈگۈنۈپ، بىر "قىزىل قوغدىغۇچى" قىزنىڭ قولىدىكى رەسىم جازىسىغا ئۈستى، رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ رەڭلىك رەسىمى سېلىنغان جازىنىڭ ئەينىكى چېقىلىپ كەتتى...

ــ ها، ها، ها!... ئاباق ئۆيىنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. مەھەممەت ئىمىن ئەتراپقا ئالاق-جالاق قارىۋېلىپ، كۆزى بىلەن ئۇنىڭغا بوشراق كۈلۈشنى ئىشارەت قىلدى.

ــ قورقما، ئۇكا! ــ دېدى ئاباق ئۇنىڭ دولىسىغا شاپىلاقلاپ، ــ مۇشۇنداق خۇش خەۋەرنى ئاڭلىغاندا كۈلمەي، قاچان كۈلىمەن؟ بىردەم بولسىمۇ كۈلۈپ، كۆڭلۈمنى ئېچىۋالاي! يەتتە-سەككىز ئاينىڭكىزى، ئۇ چايانىڭ دەستىدىن بېشىمنى ئۈستۈن قىلالمىدىم ئەمەسمۇ؟ راستىمنى ئېيتسام، مۇشۇنداق ھۇزۇرلىنىپ كۈلگۈدەك كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى زادىلا خىيالىمغا كەلتۈرمەپتىكەنمەن... مانا ئەمدى، ھازىرلا ئېلىپ چىقىپ ئېتىۋەتسىمۇ ئارمىنىم يوق دېگىنە!... ھە، گەپ قىلە! شۇنداق قىلىپ، كېيىن قانداق بولدى؟

ــ بايا سۆزلەۋاتسام، توك قاغىدەك قاقىلداپ گېپىمنى بۆلۈۋېتىسەن، ئەمدى قوپۇپ...

مەھەممەت ئىمىن قەستەن تەرىنى تۇرۇپ، تاۋى نازۇك خوتۇندەك غەلىتە دومىيىدى. بۇ ھال ئاباقنى تېخىمۇ كۈلدۈرۈۋەتتى.

ــ بولدى، بولدى، بۇنىڭياقى كۈلمەي، قاپسىمىنى تۇرۇپ ئولتۇراي... ــ ئاباق ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنراق سۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ مۇرىسىنى قۇچاقلاپ، مەڭزىنى مەڭزىگە ياقتى.

ــ ھە، ئەمدى تىتاك تومۇرۇك لىكىلدىغىلى تۇردىمۇ؟ ــ مەھەممەت ئىمىنمۇ كۈلۈپ تاشلىدى، ــ پەرھاتنىڭ قۇلىقىغا شۇنداق كۈسۈلداپ قويۇپتىم، ئۇنىڭ ساۋاقداشلىرى ھەش-پەش دېگۈچە بۇغرانى باغلاپ، جازىنى بويىنىغا ئېسىپ، بېشىغا "نەق ئەكسىلئىنقىلابچى" دېگەن خەت يېزىلغان كۈلانى كىيگۈزدى-دە، ئۇدۇل جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە ھەيدەپ كەتتى. ئابىدەم

دېگەن جالاپمۇ هوشىدىن كېتىپ ئۆلگىلى تاس قالدى.

— ۋاي، ۋاي، ۋاي... ئەجەب جاجىسىنى يەپتۇ ئۇ چايان! — ئاباق مەھەممەت ئىمىنى بىرنەچچىنى سۆيۈۋەتتى، — ئەقىلگىدىن ئۆزگىلىپ كېتەي ئۇكام!... مۇشۇنداق يەرلىرىگىنى ئارزۇلايمەن - دە، سېنىڭ! كېيىنچۇ؟ كېيىن قانداق بولدى؟

— كېيىنمۇ؟ — مەھەممەت ئىمىن مۇرىسى بىلەن ئاباقنى يەڭگىل ئىتتىرىپ، ئۆزىدىن سەل نېرى قىلدى، — ھېلىقى كۆچۈكى چىرقىراپ يىغلاپ، ئەتراپىنى بېشىغا كىيدى. بەزىلەر ئۇنىڭ يىغىسىدىن ئېرىپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئۆيى نەدىلىكىنى سورىغىلى تۇردى. بىر قول هارۋىسىمۇ تەييار قىلىشتى. تۇيمايلا قاپتىمەن. بىر چاغدا قارىسام، هېلىقى شۇم پاچىقىمغا ئېسىلۇاپتۇ...

مەھەممەت ئىمىن قىلغان - ئەتكەنلىرىنى يىغىدىن - يىغىسىگىچە سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن، ماۋۇلارنى قوشۇپ قويدى:

— راستىمنى ئېيتسام، — دېدى ئۇ ھەجىيىپ، — مەن ئۇ جالاپنى ئەدەبلەشتە، بۇغرا دېگەن بىرنېمىگە "روھىي دۇنياغا تاقاش"نىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولغانىدىم. كىم بىلسۇن، ئۇنىمىگەن چىغ تۇڭدىن تۇغۇلمىغان توشقان چىقىقانىدەك ئىش بولۇپ، ئەر - خوتۇن ئىككىسىنىڭ جان دۇنياسىغا تاقىلىپ كەتتى...

— ياشاپ كەت، ئۇكا، ياشاپ كەت!... — ئاباق ئۇنى يەنە بىرنەچچىنى سۆيۈۋەتتى، — ئابىدەك هازىر نەدە؟

— دوختۇرخانىدا، دوختۇرلارنىڭ ئېيتىشىچە، بۇگۈن - ئەتە يېرىلىدىغان ئوخشايدۇ.

— بولسا، تۇغالماي ئۆلسۇنا، ئۇ جالاپ!

ـــ تەلىيىك بولسا، شۇنداقمۇ بولار!...

مەھەممەت ئىمىن سائىتىگە قاراپ قويۇپ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلىۋاتقاندا:

ـــ ئۇكام، ماڭا قارىغىنا، ـــ دېدى ئاباق، ـــ "ئۇچىنچى سېنتەبر" ۋەقەسىگە قاتناشقان ئوقۇغۇچىلارنى بېيجىڭغا چاقىرتىپ كەتكىنى راستمۇ؟

ـــ راست. تېخى جياڭ چىڭ، كاڭ شېڭ قاتارلىقلار ئۇلارنى قوبۇل قىپتۇ، ـــ مەھەممەت ئىمىن سىرلىق ھىجىيىپ، قوشۇپ قويدى، ـــ تۇنۇگۈن بېيجىڭدىن ماڭا بىر پارچە خەت كەلدى. خەتتە دېيىلىشىچە، مەركەزدىكى باشلىقلار ھازىر ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈنۈپ كېتىپتۇ. پات ئارىدا قوشۇن تارتىپ، بىر-بىرى بىلەن سوقۇشىدىغانلىقى گېپىمۇ بار...

ـــ ھە، ھە...

ـــ گېپىمنى بۆلمە!... مەملىكەتنىڭ ھەرقايسى يېرىدىن بېيجىڭغا بارغان ئوقۇغۇچىلارمۇ ئىككى بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ئون ئالتە مادداننىڭ بەزى ئىبارىلىرى ئۇستىدە كەسكىن مۇنازىرىلىشۇۋاتىپتۇ. باشلىقلارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىمۇ ھەر خىلمىش. دۆلەت بايرىمىدىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار مەكتەپلىرىگە قايتىپ كېلىپ، مەكتەپ پارتكومىنى بىكار قىلىپ، خىزمەت گۇرۇپپىسى بىلەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسىغا قاتناشقانلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىدىكەن. ئاندىن، زاۋۇت-كان، ئىدارە-جەمئىيەتلەرگە كىرىپ بازا قۇرۇپ، بۆشۈكتىكى، تۆشۈكتىكى ھەممە ئادەمنى ئۆزئارا سوقۇشقا سالىدىكەن، ئاخىردا كىم يېڭىپ چىقسا، ھوقۇق شۇنىڭ بولىدىكەن...

ـــ ئاغزىڭغا ياغ! جېنىم ئۇكام، ئاغزىڭغا ياغ! ـــ ئاباق مەھەم-

مەت ئىمىننى بىرھازا ماختاپ كەتتى. مەھەممەت ئىمىنمۇ تېرىسىگە پاتمايۋاتقاندەك ھېلىدىن-ھېلىغا كېرىلەتتى، ئەسىنەيتتى پۈتلىرىنى ئۇ يان-بۇ يان سوزاتتى. بىر پۇتى داستخانغا كىرىپ قالغىنىنمۇ تۇيمايتتى، — ئەگەر زاۋۇتتىكىلەر ئىككى تەرەپ بولۇپ قالسا، بىز قانداق قىلىمىز؟

— قانداق قىلاتتۇق، شامالغا بېقىپ كېمە ھەيدەيمىز-دە!

— دەل كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭ!

ئاباق ھۆزۈرلىنىپ كېرىلىۋالدى. مەھەممەت ئىمىن تەنبىھ ئاھاڭ ئىدا جېكىلىدى:

— ئېسىڭدە چىقى تۇرسۇن: سەن تېخى نازارەت ئاستىدا مەسىلە تاپشۇرۇۋاتقان ئادەم. بىچارە قىياپەت بىلەن كىشىلەرگە ھال ئېيتىپ، ئىككى گېپىڭنىڭ بىرىدە بۇغرانىڭ ئۆزەڭگە قىلغان زىيانكەشلىكلىرىنى سۆزلە. يامىنىغا كەلسە، بۇغرا ئۇستىدە بەزى ئىغۋالارنى توقۇپ چىقساڭمۇ بولىدۇ. بۇ — بىرىنچى گېپىم. ئىككىنچىسى، بۇ يەردە قىلىشقان گېپىمنى ئادەم بالىسىغا تىنىپ تاشلىما. ئاندىن قالسا، ھاراق ئىچىدىغان پۇلنى ئۆزىڭ-بۇنىڭ نەپسىگە تېقىپ، ھېچ بولمىغاندا تۆت-بەش كىشىنى ئۆزەڭگە رام قىل...ھە، راست، ئۆتكەندە بۇغرانىڭ گېزىت-ژۇرنالىلاردا ئېلان قىلىنغان بەزى شېئىرلىرىدىن قۇسۇر تاپقانلىقىڭنى ئېيتىۋاتاتتىڭ، ئىلاج قىلىپ ئۇلارنى يەنە بىر قېتىم ئالدىڭغا يېيىپ، تۇتامغا چىققۇدەك بىرنەرسە تېپىشىڭ كويىدا بول. ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل.

— ئەمىسە، رومكاڭنى ئالە.

رومكىلار كەينى-كەينىدىن تۆت-بەش قېتىم بوشىتىلىپ، توخۇ

گۆشى پاك ـ پاكىز قۇرۇقدالغاندىن كېيىن، مەھەممەت ئىمىن ئاباق بىلەن خوشلىشىپ، دەلدەكشىگەن ھالدا تۇن قوينىغا سىڭىپ كەتتى. بۇ چاغدا، شەھەر گۆرىستان جىملىقىغا چۆمگەن بولۇپ، قەيەردىدۇ «ئۇزۇندى ناخشىسى» ياڭراۋاتاتتى...

يېڭى كومپىدىيە

كۇپپارلار ئەيسا روھىللانى كرېستقا مىخلاپ، ئوتتا كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرمەكچى بولغاندا، تەڭرىنىڭ ئوغلى كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئاسمانغا ئېلىپ چىقىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى رىۋايەتنىڭ ئىنسانلار ئارىسىدا ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرگىنىگە ئىككى مىڭ يىلغا يېقىنلاشتى. تېخى ئەيسانى ئۆلتۈرمەكچى بولغانلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئەيسانى بەيئەت قىلىپلا قالماستىن، تاكى بۈگۈنگە قەدەر چېركاۋلاردا ئۇنىڭ نامىغا تائەت ـ ئىبادەت قىلىپ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭغا قىلغان بىئەدەبلىكى ئۈچۈن گۇناھىنى تىلەشمەكتە. ئىنسانىنىيەت تارىخىدا تۇنجى بولۇپ ئېلىمىزدە قوزغالغان پرولېتارىيات مەدەنىيەت زور ئىنقلابى بىرنەچچە ئاي داۋاملىشىپلا، ئىنسان تەپەككۇرىدىن ھالقىپ كەتكەن ئاجايىپ تېز سۈرئەت، كوھىقاپتىن ئېتىلىپ چىققان بوراندەك شىددەت بىلەن ئەل رايىنى پايخان قىلىپ، ئەل رايىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى بولغان ھاكىمىيەت قۇرۇلمىسىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. نەچچە مىڭ يىللىق قىممەتلىك مەدەنىيەت مىراسلارنى كۆيدۈرۈپ كۈلگە ئايلاندۇرۇۋەتتى. ئۆمۈر بويى ئەل بەختى ئۈچۈن كۈرەش قىلغان ۋە بۇ يولدا ھالال تەر، ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزغان سان ـ ساناقسىز ئىنقىلاب پېشۋالىرى، پېشقەدەم

رەھبىرىي كادىرلار بۇ مىسلىسىز غەلىيان ئالدىدا بىپايان دېڭىزنىڭ شىددەتلىك دولقۇنى قىرغاقىقا سوۋۇپ چىقىقان قۇلۇلىدەك بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئەكسىچە، ئاللىقاچان ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ، تارىخنىڭ ئەخلەت دۆۋىسىگە تاشلىنىپ كەتكەن لۈكچەكلەر، يالقاۋلار، ئوغرى-خىيانەتچىلەر بۇلۇڭ-پۇچقاقلاردىن ئېتىلىپ چىقىپ، جاھاننى بېشىغا كىيىشتى. ئۇلار "ئىنقىلابىي ئىسيانچى" دېگەن قىزىل يەڭ بەلگىسىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ، مەركەزدىن تارتىپ يەرلىككىچە خالىغان بىر كىشىگە: "كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار"، "بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقى"، "گېزىتە" دېگەن تونىلارنى پېچاتتى. شەھەر، يېزا، كوچا-مەھەللىلەر شۇنداق قالايمىقانلىشىپ كەتكەنىدىكى، بۇ ۋالىۋاشچىلىقتا، ھەرقانچە دانا، ھەرقانچە ئەقىللىق ئادەمنىڭمۇ ئوڭ-سولنى، ھەق-ناھەقنى، توغرا-خاتانى پەرق ئەتمىكى مۇشكۈل ئىدى. مەۋجۇت رېئاللىق ئالدىدا ئادەمنىڭ ئىچى تىت-تىت بولۇپ، بار ئاۋازى بىلەن:

— جاھانىنىڭ ئىگىسى يوقمىدۇ؟ — دەپ ۋارقىرىغۇسى كېلەتتى.

بۇ سوئالغا ئىسيانچىلارنىڭ ماۋۇ خىتابى ئەڭ توغرا جاۋاب ئىدى:

— بىز!...بىز!... بىز!!!...

شۇنداق، ئۇلارنىڭ بۇ خىتابى قىل سىغمايدىغان ھەقىقەت ئىدى. ئۇلار بۇ ھەقىقەتنى قارا كۈچكە، جۇملىدىن "تەڭرى لەشكەرلىرى" ("قىزىل قوغدىغۇچىلار")نىڭ جاپادىنمۇ، ئۆلۈمدىنمۇ قورقمايدىغان چەكسىز قارامىلىقىغا تايىنىپ تاپقانىدى! مۇشۇ ھەقىقەتكە تايىنىپ، پارتىيىگە، ھۆكۈمەتكە قومانداىلىق قىلماقتا، خالىغانچە زورلۇق-زومبۇلۇق قىلماقتا ئىدى!!!

ئەگەر كىمدە-كىم بۇ "ھەقىقەت" ئالدىدا ياۋاشلىق بىلەن

باش ئەگمەيدىكەن، ئۇ ئەيسا روھىللادىنمۇ بەتتەر كۈنگە قالاتتى. چۈنكى، ئەيسا روھىللانى تەڭرى قۇتقۇزغىنى بىلەن، ئۇنى قۇتقۇزۇدىغان ھېچكىم يوق ئىدى. تەڭرى ئۇنى ئۇنتۇپ كەتكەنىدى؛ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلماقتا، ئۇنىڭدىن ئۆچ ئالماقتا ئىدى!...

بۇنداق ئۆچ ئېلىش، بېرىپ-بېرىپ شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، تېرىقچىلىك ھوقۇق تۈتقان رەھبىرىي كادىرلارلا ئەمەس، بەلكى بىر قىسىم مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزالىرى، ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى ۋە خىزمەت ئىلغارلىرىمۇ چوپاندىن ئايرىلغان قوي پادىسىدەك، ئادەمسىياق بۆرىلەرنىڭ قاتمۇقات مۇھاسىرىسى ئىچىگە چۈشۈپ قالدى. "ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆگىنىش كۇرسى" دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئاتالغان يەرلىك تۈرمىلەرگە قامالدى. ئۇستى-ئۇستىلەپ ياغقان تەل-تاياق، رەھىمسىز زەربە، شەپقەتسىز كۈرەش دەستىدىن، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مەڭگۈلۈك ھېيىپناق بولۇپ قالدى؛ بەزىلىرى بىمەھەل ئەزىز جېنىدىن ئايرىلىپ، تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا يول ئالدى. گېزىت-ژۇرنال، رادىئولار ھە دەپ قۇرۇق گەپ سېتىپ: "ۋەزىيەت چوڭ ياخشى، ئەلنىڭ كۆڭلى شاد..." دەپ ۋارقىراۋاتقان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئەلنىڭ ناله-زارى پەلەككە يەتكەن، كۆز ياشلار سەل بولۇپ ئاقماقتا ئىدى.

بۇ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ رېئاللىقى ئىدى!

بۇ پۈتۈن ئاپتونوم رايونىنىڭ رېئاللىقى ئىدى!!!

خوش، ئەمدى ئەسلى گېپىمىزگە كېلەيلى: بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى لۇشيەننىي پىپەن قىلىش دولقۇنى يېتىپ كېلىش بىلەنلا، ئاباق بۇ لۇشيەننىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغۇچىلارنىڭ تۇنجىسى بولۇپ ئاقلاندى. خىيانەتچىلىك ئەنزىسىگە ياتىدىغان پولاتتەك پاكىتلار "قارا

ماتېريال" سۈپتىده كۆيدۈرۈۋېتىلدى. مەھەممەت ئىمىن ئەكە "قىزىل" ئادەملەر قاتارىدىن جاي ئالدى... شاگىخەيدە چىقىقان "يانۋار بورىنى" بۇ يەردىمۇ ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپ، زاۋۇتتىكى رەھبەرلىك ھوقۇقى بىر كېچىدىلا ئىككىنچى دەرىجىلىك ھەرپ قۇيۇش ئىشچىسى ۋاڭ جۇڭتاۋ بىلەن مەھەممەت ئىمىن كاتتىباشلىقىدىكى تەشكىلات تەرىپىدىن تارتىۋېلىندى، ۋاڭ جۇڭتاۋ ھوقۇق تارتىۋېلىش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، مەھەممەت ئىمىن مۇئاۋىن مۇدىرى، ئاباق ھەيئەت ئەزاسى بولدى. زاۋۇت باشلىقى رامىزان دىن باشقا رەھبەرىي كادىرلار "بايانات" ئېلان قىلىپ، ھوقۇق تارتىۋېلىشنى قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. بىر قىسىم ئىشچى-خىزمەتچىلەرمۇ سەپىتە خاتا تۇرۇپ قالغىنى ئۈچۈن گۇناھىنى تىلەشتى. ئۆز كاتتىباشلىرىنىڭ "قۇۋلۇق، شۇملۇق"لىرىنى بەس-بەس بىلەن پاش قىلىشتى...

ئادەم رېئال تاشقى مۇھىتنىڭ تەسىرىنى ئېڭىدا ئىنتايىن تېز ئەكس ئەتتۈرۈپلا قالماستىن، كۆپ ھاللاردا، ھەرىكىتىدىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ. شۇ تۈپەيلىدىن، بەزىدە كۈلكىگە قالسا، بەزىدە ئۆزى ئارزۇ قىلغاندىنمۇ چوڭراق نەپ ئالىدۇ. ئاباقلار پۈتۈن زاۋۇتتىكى ئۈچ يۈز نەچچە ئىشچى-خىزمەتچىنىڭ تەقدىرىنى چاڭگىلىغا ئالغان دەسلەپكى كۈنلەردە، ھەم خۇشاللانغىنى، ھەم ھەيران بولغىنىدىن خۇددىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالىشتى. ئۇلار شۇنداق ئالچاقلاپ كېتىشتىكى، ھېچكىمنى كۆزىگە ئىلمايىتتى. ئالدىغا كەلگەنىنى چىشلىمىسە، كەينىگە ئۆتكەنىنى تېپەتتى. سەتراچخانىغىمۇ پىكاپ بىلەن باراتتى. بەزىلەرنىڭ چىش غۇچۇرلىتىشلىرى، نەپرەتلىك بېقىشلىرىنى "ھەسەت قىلغانلىق"، "كۆرەلمەسلىك" دەپ چۈشىنەتتى.

شۇڭا، قارشى تەرەپ تۇزماق، ئۆز مۇرىتلىرىنىڭمۇ نەزىرىدىن چۈشۈپ كېتىپ باراتتى. ئۇلار بۇنى تۇيمايتتى ياكى تۇيسىمۇ تۇيماسلىققا سالاتتى. قىلغىنى قىلغان، ئەتكىسىنى ئەتكەنىدى. لېكىن، كۆتۈلمىگەن بىر ئىش، يەنى ئەڭ ئەشەددىي رەقىبىنىڭ ئاغزىدىن تۇيۇقسىز چىقىپ كەتكەن بىر ئېغىز سۆز ئۇلارنىڭ شېرىن چۈشىنى بەربات قىلىپ، ئۇلارنى ھەرقانداق چاغدىكىدىن ئەقىللىقراق قىلىپ قويدى: بىركۈنى، مەھەممەت ئىمىن قارشى تەرەپنىڭ بىركاتتىبېشى بىلەن مۇنازىرىلىشىپ قالدى. "ھىم، سەن تېخى ھوقۇق تارتىۋالدىم، دەپ ئالچاڭلاپ كېتىۋاتامسەن؟ — دەپ كىنايە قىلدى ھېلىقى كاتتىباش، — ئەگەر سەنلەرنىڭ ھوقۇق تارتىۋېلىشىڭ توغرا بولغان بولسا، مەركەز نېمىشقا قوللىمايدۇ؟ ئالدىرىماي تۇر، چۈجىنى كۆزدە سانايمىز!..."

دېمىسىمۇ، مەركەز شاڭخەي شەھىرى، خېلۇڭجياڭ ئۆلكىسى قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەردىكى ھوقۇق تارتىۋېلىشنى شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدىلا ئېتىراپ قىلىپ، پۈتۈن مەملىكەتكە رادىئودا خەۋەر قىلدى. ئەكسىچە، شىنجاڭ توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىدى. تېخى ۋاڭ ئېنىماۋ-نىڭ "ياخشى يولداش" ئىكەنلىكى توغرىسىدا بەزى بىشارەتلەرنىمۇ بەردى. بىر قېتىملىق مۇنازىرىدىن مۇشۇ ھەقىقەتنى بىلىۋالغان ئاباق ئۆزلىرىنىڭ ھازىرقى غەلىبىسى ھەرگىزمۇ ئاخىرقى غەلىبە ئەمەسلىكى، ئىنقىلاب ئاخىرلاشقىچە تېخى نۇرغۇن يېڭىش-يېڭىلىشلار بولىدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى. شۇڭا دەرھال ئوتتۇرىغا چۈشۈپ، پارتىلاش ئالدىدا تۇرغان ئەلەم كۆرىشىنى بېسىقتۇرۇۋەتتى، مەھەممەت ئىمىننىمۇ قايىل قىلدى. ئىككىيلەن مەسلىھەتلىشىپ، قەدەمنى باشقىچىراق باسماقچى بولۇشتى: پىكاپنى ۋاڭ "سىلىڭ"غا تاشلاپ بېرىپ، ئىككىنچىلەپ يېقىن يولىمىدى. كېچىكىنە بوش

ۋاقىت تاپسىلا گېزىت كۆرەتتى. بولۇپمۇ «خەلق» گېزىتى، «قىزىل بايراق» ژۇرنىلىنىڭ باش ماقالە، ئوبزور، ئوبزورچى ماقالىلىرىنى ياندۇرۇپ ـ ياندۇرۇپ ئوقۇيتتى. بەزى مۇھىم نۇقتىلارنى خاتىرە دەپتەرلىرىگە كۆچۈرۈۋالاتتى. پۈتۈن ـ پۈتۈن ئابزاسلارنى يادا ئېلىۋالاتتى، پۈتۈن ـ پۈتۈن كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈپ، دۆلىتىمىز ۋە چەت ئەللىك رادىئولىرىنى زېرىكمەي ئاڭلايتتى. بىرەر يېڭى خەۋەر ئاڭلاپ قالسا، دەرھال ئىككىسى بېشىنى بىر يەرگە قىلىپ، بۇ ھەقتە تەھلىل يۈرگۈزەتتى، يېڭى ـ يېڭى پىلانلارنى قۇراتتى... دەككە ـ دۈككە ئىچىدە يېگىنى چىرايىغا چىقمايلا، ھەر ئىككىسى خىيالغا ئورۇقلاپ كېتىشتى. يۇرۇش ـ تۇرۇش ۋە كىشىلەرگە مۇئامىلە قىلىشتا پىلە قۇرۇتىدەك يۇمشاق بولۇپ كېتىشتى، ھەتتا قارشى تەرەپتىكى ئاممىغىمۇ ئاساسەن ئۆز كىشىلىرىگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇلارغا ماددىي جەھەتتىن ئانچە ـ مۇنچە "دان چوقۇتۇپ" قويۇشنى ئۇنتۇپ قالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، زاۋۇتتا بازا قۇرۇپ ياتقان "تەڭرى لەشكەرلىرى" ۋە ۋاڭ جۇڭتاۋنى دەي ـ دەيگە سىلىپ، پات ـ پات ئەلەم كۆرىشى قوزغىتىپ تۇراتتى. ھوقۇقدارلارغا كېچە ـ كۈندۈز ئارام بەرمەي، كۆرەش ـ پىپەن قىلدۇراتتى. ئۆزلىرى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ئۇلانىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇپ، ئۇلار ئالدىدا ۋاڭ جۇڭتاۋنىڭ ئەسكىلىكلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلاتتى. بولۇۋاتقان بەزى ئىشلارنىڭ پۈتۈنلەي ئۆزلىرىنىڭ ئىراـدىسىگە خىلاپ ئىكەنلىكىنى تەكرار ـ تەكرار چۈشەندۈرەتتى. شۇڭا، ئۇلارنى "يامان" دەيدىغانلار كۈندىن ـ كۈنگە ئازىيىپ، ھەربىر قەدىمىنى ئوڭۇشلۇق باسماقتا، قارشى تەرەپمۇ ناھايىتى تېز پارچەلانماقتا ئىدى. لېكىن، ئۇلار بۇنىڭ بىلەنلا قانائەتلەنمەيتتى.

ئۆزلىرى تۇتۇپ تۇرغان مۇشۇ ھوقۇقنى مەڭگۈ قولدىن چىقىرىپ قويماسلىق ئۈچۈن، يەنە نېمىلەرنى قىلىشى كېرەكلىكىنىمۇ ئالدىنئالا مۆلچەرلەشكەنىدى.

مانا بۈگۈن — 1967 - يىل 2 - ئايىنىڭ 27 - كۈنى، يەنى ئۇلار زاۋۇتنىڭ چوڭ ھوقۇقنى قوللىرىغا كىرگۈزۈۋالغىنىغا توپتوغرا بىر ئاي بولغان كۈن — ئۇلار يېڭى بىر كومپىدىينىڭ مۇقەددىمىسىنى مۇنداق باشلىدى.

— يائاللا، ئەجەبمۇ يوقاپ كەتتىڭ، ئۇكا! ئۇ كاپىرنىڭ ئالدىدا كۆچۈكلىنىپ ئولتۇرۇپ، تاڭ ئاتقۇزۇۋەتمىدىڭ ياخشى!...

مەھەممەت ئىمىن ۋاڭ "سلىك"نىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقىپ، زاۋۇت باشلىقى ئىشخانىسىغا كىرگەندە، مەيدىسىنى مەشكە قاخلاپ زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئاباق ئەنە شۇ سۆزلەر بىلەن قارشى ئالدى. مەھەممەت ئىمىن ئۇنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سالمىغاندەك ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، رامىزان چاڭجاڭنىڭ كرېسلوسىغا ئولتۇردى. ئىشخانا ئىچى خۇددى ئېغىلغىلا ئوخشايتتى. دېرىزىلەرگە تارتىلغان ئالما ئۇرۇقى رەڭلىك دۇخاۋا پەردە ئورنىنى خىلمۇخىل رەڭ - بويالغلار بىلەن بۇلغانغان كارتون قەغەزلەر ئىگەللىگەن؛ ئىشخانىنى لىق ئالغان ئىران نۇسخىلىق گىلەم توپا ئاستىغا كۆمۈلۈپ كەتكەن؛ ھەممە يەردە ئەخلەت، ھەممە يەردە قەغەز پارچىلىرى...بىر - بىرىگە جۈپلەپ قويۇلغان شىرە ئۇستىگە توختىتىلغان تېلېفون دېرىزە تەكچىسىگە ئېلىۋېتىلىپ، ئورنىغا قارا، قىزىل سىياھ توشقۇزۇلغان بىر جۈپ تۈكۈرۈك قاچىسى قويۇلغان. ئۇنىڭ يېنىدا قالايمىقان تاشلانغان ھەر خىل چوڭلۇقتىكى موي قەلەملەر ۋە تەشۋىقات ۋەرەقلىرى... يەن شۇجىنىڭ كرېسلوسىنىڭ يان ياغىچى سۇنۇپ كېتىپتۇ. مەشىنىڭ

ئالدىدا بىر تاغار كەلگۈدەك كۆل ۋە شىلىم توشقۇزۇلغان داس...

ـ ـ ئادەم ئىشكىتىن كىرە-كىرمەستىن زەھىرىكىنى چاچىدىكەن-سەن! ـ ـ دېدى كەيپى ئۇچقان مەھەممەت ئىمىن ئاباقا ئالىيىپ، ـ ئۇ كاپىرنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەلمىسەم قانداق قىلىمەن!

ـ ـ ئاناڭنى!... ئۇ گۈيزە، تازا غەرەز ئۈچمايدىغان بىرنېمە-دە!

ـ ـ شۇنى دېمەمسەن... شۇنچە گەپ قىلسام، نۆزەمبىللا يېقىن كەلگىلى ئۇنىمىدى.

ـ ـ نېمە دەيدۇ؟

ـ ـ نېمە دەيتتى، يەنە شۇ كونا گەپلەر!

ـ ـ شۇنداقمۇ؟ قارا ئۇنىڭ نوچىلىقىنى! مۇشۇنداق كېتىۋېرىدە-غان بولسا، ئاخىر بىرىپ ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تېقىلىدۇ ئۇنىڭ!

ـ ـ نېمە بولسا بولىمامدۇ! ئۇنىڭ بىلەن نېمە كارىمىز؟

ـ ـ ئۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، ئۇ دېگەن بىرىنىچى نومۇرلۇق كاتتىباش. ئۇ ئەسىسىمۇ، سول ئەسىسىمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشمەي ئىلاجىمىز يوق. ۋاقتى كېلىپ چاتاق چىقسا، مەسئۇلىيەتىنىڭ بىر بېشىنى ئۇستىمىزگە ئالماي قۇتۇلالامدۇق!؟

مەھەممەت ئىمىن ئۇنىچىقىمىدى. ئاباق مەش كولىغۇچىنى مەشىنىڭ ئاستىغا تېقىپ قويۇپ، تاماكا يۆگەشكە باشلىدى. مەھەممەت ئىمىن بىر تال قەغەزنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا زوكىزايدى. ئاباق تاماكا قۇتىسىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ھەر ئىككىسى ئۇندىمەيتتى. قىزىتىلغان سىمدا تاماكىلىرىنى تۇتاشتۇرۇشتى. قاتتىق-قاتتىق بىر-نەچچە قېتىمدىن شورىۋالغاندىن كېيىن، ھەر ئىككىسى "پۈشىشىدە" بىر تىنىۋېلىشتى، كۆزلىرىمۇ بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشتى.

ـ ـ ئەستا، تازا نەس باسقانىدەك ئىش بولىدىغۇ بۇ! ـ ـ ئاباق

كۇچا كۆرپىسىدىن تىكىلگەن قۇلاقچىسىنى گەردىنىگە سۈرۈپ، ياغلاپ قويغاندەك پارقىراق، تاقىر ماڭلىينى تاتىلاپ قويدى، — مۇددىئايىمزنى تازا چۈشەندۈرەلمىدىگىمۇيا؟ —

— چۈشەندۈرەلمىگۈدەك نېمىسى بار؟ ھەممىسى گېزىتتىكى گەپلەرغۇ! گېزىتنى كۆزىگە تىقسامۇ پىسەنت قىلمىدى. —

— ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭ بىلەن غەجىرلاشماي، يەن رۇيىنىڭ تومۇرىنى بىر تۇتۇپ باقمامسەن؟

— ئۇنىڭدا چاتاق يوق! — مەھەممەت ئىمىن مەغرۇر ھەجايدى، — ساڭا دېگۈچى بولمىدىم، ئاخشامقى مەسلىھەتمىز بويىچە، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن يەن رۇينى ئىشخانىغا چاقىرىپ كىرىپ، ئۇنى ھوقۇق تارتۇۋلىش كومىتېتىغا قاتناشتۇرۇش نىيىتىم بارلىقىنى ئېيتقىنىمدا، كۆرۈكلىرى يېشىلىپ، كەينى-كەينىدىن تاماكا تۈتتى. گەپ ئارىسىدا ۋاڭ جۇڭتاۋنى ئەپچىللا سېستىپ بەردىم...

— باركاللا!... ئۇنداق بولسا مۇنداق قىلايلى: سەن ئەتىكى يىغىندا لاۋيەننى ھوقۇق تارتۇۋلىش كومىتېتىغا مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىڭنى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قوي. مەنمۇ ھەم-ھۇ دېيىشىپ بېرەيى...

— ۋاڭ جۇڭتاۋ يەنە ئۆز گېپىنى يورغىلاتسا قانداق قىلىمىز؟

— ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ياخشى، — ئاباق چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — مەن تىك تىكلاپ كۆردۈم. بىز تەرەپتىمۇ، قارشى تەرەپتىمۇ يەن رۇيگە سەجدە قىلىدىغانلار خېلى بار ئىكەن. 16 ماددىلىق روھى بويىچە ئۆلچىگەندىمۇ، ئۇ كاپىر "كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار" دېگەن ئۆلچەمگە توشمايدۇ. مەن قايسى كۆنمۇ ئېيتقىنىم ئېسىمدە: گۈڭچەنداڭ ھەرگىزمۇ ئۆزى ئۇچۇن قان

كېچىپ جەڭ قىلغان غالچىلىرىنى بىر يولى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ، ئاخىرقى ھېسابتا ھەممە ھوقۇقنى سەن بىلەن ماڭا ياكى ۋاڭ جۇڭتاۋغا ئوخشاش لۇكچەكلەرگە تاشلاپ بەرمەيدۇ. ۋاڭ جۇڭتاۋ بۇنى بىلمەي، ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەۋاتىدۇ، ئەگەر بىز ھەممە سورۇنلاردا يەن رۇينىڭ گېپىنى قىلىۋەرسەك، قوللىغۇچىلىرىمىز چوقۇم كۆپىيىدۇ، قارشى تەرەپنى پارچىلاشمۇ ئوڭايغا چۈشىدۇ. ۋاڭ "سىلىڭ"مۇ ئۆزىنى ئۆزى سېستىدۇ...

ــ ۋاڭ جۇڭتاۋ بىزنى "باۋخۇاڭپەي" دەپ چەتكە قاقسا قانداق قىلىمىز؟

ــ "باۋخۇاڭپەي، باۋخۇاڭپەي" دەپ قاپسەن!... ــ ئاباق قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. كۈلكىسىنى توختىتالماي بىردەم قېقىلىپ يۆتەلدى. ئاندىن ئىككى تىزىغا يۆلىنىپ ئۆرە بولۇپ، بىرپەس جىم تۇردى ــ دە، تاماكىسىنىڭ قالدۇقىنى ئىشىك تۈۋىگە پىرىزىدە چۆرىۋېتىپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ يەن رۇينىڭ كېرىلوسىغا كېلىپ لاپچايدى ۋە جەينەكلىرىنى شىرەگە تىرەپ، بارماقلىرىنى بىر ــ بىرىگە كىرىشتۈردى، ــ سەن تېخى كىچىك ــ تە، ئۇكا!... نەچچە ئايدىن بۇيان، نەچچە قېتىم ئۇتۇپ، نەچچە قېتىم ئۇتتۇر-دۇق. نەچچە قېتىم چېكىنىپ، نەچچە قېتىم ھۇجۇمغا ئۆتتۇق. ئاخىر يېڭىپ، "ئەگىۋىشتەر"نى قولغا ئالدۇق. ئەگەر تەۋەككۈل قىلىپ "دەتتەكام" دېمىگەن بولساق، مۇشۇ ئىشخانا سەن بىلەن ماڭا تېگەمتى؟ بۇ ئىشتىمۇ تەۋەككۈل قىلماي بولمايدۇ! مۇشۇ ئىشتا زىيان تارتساڭ، ھەر بالاسى بولسا ماڭا!...

مەھەممەت ئىمىن بىرھازا جىمجىت ئولتۇرغاندىن كېيىن:

ــ ماقۇل، ــ دېدى ۋە، ــ بۇغرانىڭ ئىشىنى قانداق قىلـ

مىز؟ ــ دەپ سوردى.

ــ ئۇنىڭ ھېلىقى بىرنېمىلىرىنى كۆرۈپ چىقتىڭمۇ؟

ــ كۆرۈپ چىقتىم، ــ مەھەممەت ئىمىن كۇلۇمسىرىگىنىچە ئور-نىدىن تۇرۇپ، تەجرىبىلىك رەھبەردەك تەمكىن قىياپەتتە يانچۇق-دىن بىر توپ ئاچقۇچنى چىقاردى. شىرەنىڭ تارتمىسىنى ئېچىپ، بىر دانە قىزىل تاشلىق خاتىرە دەپتەرنى ئالدى-دە، بۇرجىكى قاتلاپ قويۇلغان ۋاراقنى ئېچىپ، ئاباقىغا تەڭلىدى. بۇ بۇرژۇئا ئەكسىيەتچىل لۇشيەنىنى پىپەن قىلىش باشلانغان چاغدا بۇغراجاڭ-نىڭ ئۆيىدىن بۇلاپ چىقىلغان خاتىرە دەپتەر ئىدى، ــ مە، ئوقۇپ باق!

ئاباق خاتىرە دەپتەرنى قولىغا ئالدى ۋە سىپايىلىك بىلەن كۆزەينەكنى تاقاپ، تۆۋەندىكى قۇرلارغا نەزەر تاشلىدى:

"... بىز كوممۇنىستلار ــ خۇداسىزلارمىز، ماتېرىيالىزمچىلارمىز. شۇڭا، ئەزەلدىن قانداقتۇر ئىلاھىي كۈچنىڭ كىشىلەرگە ئۇزۇن ئۆمۈر ۋە سالامەتلىك بەخش ئېتىشىگە ھەرگىز ئىشەنمەيمىز!... ئەپسۇسكى، يېقىندا: 'چەكسىز ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز!' 'مەڭگۈ سالامەتلىك تىلەيمىز!' دېگەن غەلىتە شوئار ئوتتۇرىغا چىقتى. كىمدىن تىلەيمىز؟ تەڭرىدىنمۇ؟ ئەگەر شۇنداق بولغان تەقدىردە، بىز خۇداسىزلاردىن ئەمەس، بەلكى مېتافىزىكلاردىن، ماتېرىيالىزم-چىلاردىن ئەمەس، بەلكى ئىدېئالىزمچىلاردىن بولۇپ قالمامدۇق؟!..."

ــ ۋاي-ۋۇي... قالتىس گەپتۇ بۇ! ــ ئاباقنىڭ ۋۇجۇدىغا يامراغان خۇشاللىق ئوتى كۆزلىرىدە ئەكس ئەتتى. ئۇ غالىبانە ھەجىيىپ ئولتۇرغان مەھەممەت ئىمىننىڭ كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە سورىدى، ــ بۇنى قاچان تېپىپ چىقتىڭ؟

— ئابايا ئىشتىن چۈشۈش ئالدىدا كۆزۈمگە چېلىقىپ قالدى.
— يەنە باشقا گەپ-سۆزلىرىمۇ بارمىكەن؟ —
— بار ئىكەن، ئاۋۇ قاتلاقلىق ۋاراقتا قارا.
— ھەددىدىن زىيادە ھاياجانلىنىپ كەتكىنى ئۈچۈنمىكىن، ئاباقىنىڭ قوللىرى توختاۋسىز تىترەيتتى، يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئويناپ، دېمى سىقىلاتتى. ئۇ تىتقىلاپ يۈرۈپ، ئاخىرى كېرەكلىك بەتنى تاپتى. يېرىمىنى ئوقۇپ بولۇپلا، قاقاقىلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە خاتىرە دەپتەرنى "ۋاقىدە" ياپتى-دە، ئۈستىدىن سىلاپ تۇرۇپ:
— بۇ بىرنېمىنىڭ ھەر ۋاقىتقى بىردىن ئۆلۈم خېتى ئىكەنغۇ! — دېگىنىچە ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. مەھەممەت ئىمىننىڭ خۇشاللىقىمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايتتى...
ئىككىيلەن بىرەر سائەتچە باش قاتۇرۇپ، بۇغراجانىڭ خاتىرە دەپتىرىدىكى ھېلىقى سۆزلەرنى ئەتىدىن قالدۇرماي ئەينەن سۈرەتكە تارتىپ، بىرنەچچە نۇسخا چوڭايتىش ۋە سىنكىغا ئېلىپ كۆپەيتىپ بېسىپ، پۈتۈن ئاپتونوم رايونىغا، پۈتۈن مەملىكەتكە تارقىتىش؛ كەلگۈسىدە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھەر خىل ئوخۇشسىزلىقلارغا دەلمۇدەل تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، خاتىرە دەپتەرنى چىڭ ساقلاپ، ھەربىرىكەتنىڭ ئاخىرىدا جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا تاپشۇرۇپ بېرىشكە كېلىشتى ھەمدە پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ئەينى يىللاردا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ، مىللىي ئارمىيىدە كومانـدىر، مەلۇم دىۋىزىيە باسما زاۋۇتىغا باشلىق بولغان رامىزانىڭ ئازادلىقتىن كېيىن بۇ زاۋۇتقا باشلىق بولۇش جەريانىدا، مىللىي ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئارىسىدا مىللەتچىلىك ئۇرۇقىنى چاچقان ۋە چەت ئەللىگە باغلانغان جىنايەتلىرىنى زور كۈچ بىلەن پاش قىلىپ،

رامىزانىنى تەلتۆكۈس سېستىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنىڭ ئورنىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەمەكچى بولۇشتى.

— بىرەر ئادەمگە "مىللەتچى"، "چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر" دېگەن قالپاق كىيدۈرۈلدىمۇ، بولدى، ئۇنىڭ ھەرقانچە ئاكتىپ، سەمىمىي ـ سادىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، خىتايلار ئۇنىڭغا ئۆلگۈدەك ئۆچمەنلىك قىلىدۇ، ئۇنىڭغا تىرناقچىلىك ھوقۇقىمۇ تۇتقۇزمايدۇ، — دەپ ئۆز سۆزىنى ئىزاھلىدى ئاباق، — شۇڭا بىز رامىزاندىن ئىبارەت مۇشۇ تىرىك مۇرىدىنى پاش قىلىش، تەنقىد قىلىشنى چىڭ تۇتىدىغان بولساق، ئاخىرقى ھېسابتا چوقۇم ئۇتۇپ چىقىمىز.

— شۇنداق قىلىپ يەن رۇيگە تەگمەمدۇق؟

— ئۇنى قانداق قىلىش ۋاڭ جۇڭتاۋلارنىڭ ئىشى، — دېدى ئاباق مەھەممەت ئىمىننىڭ سوئالىغا جاۋابەن، — چۈنكى، يەن رۇي يېقىلغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئورنىنى ۋاڭ جۇڭتاۋ ئىگەللەيدۇ...

— ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگەللىسەم بولاتتى، دەۋاتقىنىم يوق! — مەھەممەت ئىمىن تېرىكتى، — ئۆزەڭمۇ بىلىسەن، ئۇنىڭ دەردىنى ئاز تارتتۇقمۇ؟ مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى تازا بىر ئۇچۇغدە- ۋالساق دەيمەن!

— بالاسەن ـ دە، بالا!... — ئاباق مەسخىرىلىك ھىجايدى، — كىم ئۇنى ئۇچۇغدىمايمىز، دەپتۇ؟ ئۇچۇغدىغاندىمۇ، ئانىسىدىن ئەمگەن سۈتى بۇرنىدىن تامغۇدەك ئۇچۇغدايمىز! ئەمما، شۇ نەرسە ئېسىدە بولسۇنكى، ئۆز قولىمىز بىلەن ئەمەس، ۋاڭ جۇڭتاۋ قاتارلىق قارا قورساقلارنىڭ قولى بىلەن ئۇچۇغدايمىز. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتساڭ، لاۋيەن دېگەن نېمىنى ئۆزىنىڭ پىچىقىدا ئۆلتۈرۈپ، گۆشىنى ئۆزىنىڭ يېغىدا قورۇيمىز. يۇنىڭ بەدىلىگە تېخى ئۇنىڭدىن

"خو" ئالمىزا... قانداق، ئەمدى چۈشەنگەنسەن؟

مەھەممەت ئىمىن مېيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، تاماكا ئوراشقا باشلىدى، بۇ ئۇنىڭ ماقۇللۇق بىلدۈرگىنى ئىدى.

. . . . . .

ئۇلار بۇغراجانىڭ خاتىرە دەپتىرىدىكى ھېلىقى سۆزلەرنى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ، چېكىت-پەشىلىرىگىچە سىلىشتۇرۇپ بولۇپ، ئەسنەشكەن ھالدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقانىدا، تام سائىتى ئەتىگەن سائەت ئۈچكە جاڭ ئۇردى.

"بىرىنىڭ كاساپىتى مىڭغا"

1967-يىل 3-ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى، سەھەر.

بەش كۈندىن بۇيان، ئاسمان زادىلا قاپقىنى ئاچمىدى. تېخى بۇگۈن كېچە ياغقان قېلىن قار ئەمدىلا يەر ئاستىدىن باش چىقارغان بۇغداي مايسىلىرىنى پۈتۈنلەي كۆمۈۋەتتى. تىنىمسىز ئۇشقۇرتۇۋاتقان شىۋىرغان يۇز-كۆزلەرنى چايانىدەك چاقىدۇ. ھەممە كىشى ئۆيلەرگە بېكىنىۋالغان. رىزىق-نېسىۋىسىز قالغان توپ-توپ ئاق قۇشقاچلار كونا خامان ئىزلىرى، سوقا، تۇگمەنلەرنىڭ ئۈگۈت ئېتىش مەيدانلىرى، قىغ-تېزەك دۆۋىلىرىنى تۇمشۇقلىرى بىلەن تىنىمسىز سامانلىقلار، بالىخانىلار، ھەتتا تاسادىپىي ئىشىكى ئوچۇق قالغان ئۆيلەرگە قىلچە تارتىنماستىن ئۆزلىرىنى ئاتاتتى. سوغۇق ۋە ئاچلىق ھالىدىن كەتكۈزگەن پاختەكلەر جۇۋ-چۇۋ بولۇشۇپ، ھويلا ۋە باغلاردىكى ئۇرۇق، ئوجمە شاخلىرىدا شۇمشىيىپ ئولتۇرۇشاتتى، قەيەرگىدۇ بويۇنداپ قويۇشاتتى. باھارنىڭ قىش بىلەن ئالماشقىنى

دىن چەكسىز خۇشاللىققا چۆمگەن توك قاغىلار مەيدىسىنى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى، ئېتىزلىقلاردىكى قارلارغا چاپلاپ، ئەتراپتىكى ھەربىر شەپىگە خاتىرجەم قۇلاق سېلىشاتتى. ئاسماندا ياكى يېقىن ئەتراپتا بىرەر نەسىلدىشىنىڭ بىرەر تال سۆزىنى، بىرەر باش قوناق كۆتۈرۈۋالغانلىقىنى كۆرۈپ قالغۇدەك بولسا، جان-جەھلى بىلەن ئېتىلىپ، تاكى ئۇنى ئولجىسىدىن مەھرۇم قىلغىچە قوغلىشاتتى. ئاندىن بىر-بىرى بىلەن جىدەللىشىپ، ئالەمنى ماالم قىلاتتى. ئۇالرنىڭ ئەنسىز قاقىلدىشى تىرىك جان ئەھلىگە ۋەھىمە سالاتتى.

قايسىدۇ ئۆينىڭ بالخانىسىدىن ئالمان-تالمان ئۇچۇپ چىققان بىر توپ ئاق قۇشقاچ كەنتنىڭ جەنۇبىدىكى كۆل بويىدا يەككە-يىگانە چوقچىيىپ تۇرغان كاداك ئۇجمىسىنىڭ يۇمىران شاخلىرىغا قونۇشتى. بىر جۈپ چىلەككە كۆلدىن سۇ ئۈسۈپ، ئەمدىلا كەينىگە يانغان ئايال ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇالرغا غەلىتە بىر نەزەردە قاراپ قويدى-دە، يولىنى داۋام قىلدى. ئۇ پۈتۈنلەي قارا رەڭلىك ئۇستىباش كىيگەنى بولۇپ، نىمكەش ئۆتۈكىمۇ، كۆڭلىكىمۇ، پاختىلىق چاپىنىمۇ قارا ئىدى. ئېڭىكىنى قوشۇپ مەھكەم چىگىۋالغان تور رومىلى توق زىغىر رەڭ بولسىمۇ، قويۇق مانانىدا قارا كۆرۈنەتتى. ئۇ كەنتنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەن كاتاك هارۋا يولىغا بۇرۇلۇشقا، تاشسىز ئاق جۇۋا، ئاق تۇماق كىيگەن، ساقال-بۇرۇ-تىغا قويۇق ئاق داريىغان؛ بىر قولىدا ئوتتۇرۇۋالغان تەمبەلغىنا بىر ئادەم بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالدى. شۇ چاغ نېمە ئۈچۈندۇ ئايال-نىڭ پۈتلىرى كالۋالىشىپ، چىلەكتىكى سۇ داۋالغۇپ، كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى ۋە ئۆتۈكىنىڭ باشلىقىنى ھۆل قىلىۋەتتى، كۆزلىرى ھېلىقى

ئادەمنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە قېتىپ قالغانىدى.

— تونۇش چىراي، تونۇش كۆزلەر.

ئايال بىردىن قەدىمىنى توختىتىپ، چىلەكنى يەرگە قويدى ۋە:

— ئەسسالام، ئايۇپكا، — دېدى پەس، يىغلامسىرىغاندەك تىترەك ئاۋازدا.

پېشقەدەم جىبۇ شۇجىسى ئۇنىڭ باش-ئايىغىغا تازا سىنچىلاپ بىر قاراپ چىقتى-دە:

— ۋاي، ئابدەمغۇ بۇ! — دېگىنىچە، ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى، — ئۇچرىشىپ قالغان يېرىمىزنى قاراڭ... مەن تېخى سىزنى يوقلاپ چىقارمەن، دەپ نىيەت قىلىپ يۈرۈپتىم، ھەي...

— رەھمەت ئايۇپكا! رەناخان ئاچام سىزنىڭ ئورنىڭىزدا كۆندە دېگۈدەك ھال-ئەھۋال سوراپ تۇرۇۋاتىدۇ.

— بۇ يەرگە كۆنۈپ قالغاندەك تۇرامسىز، يا...؟

— كۆنۈپ قالدىم.

ئابدەم كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن قاچۇرۇپ، تېخىمۇ پەس ئاۋازدا جاۋاب بەردى.

— بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ كۆنۈپ قالىسىز... تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىڭىز ئەمەسمۇ؟! مەغپىرەتخان ئوبدان مەزلۇم، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولغىنىڭىزمۇ ئوبدان بولدى. ھېچ بولمىسا، بۇغراجانىڭ يوقلۇقى بىلىنمەيدۇ...باللار تىنچ تۇرغاندۇ!؟

— تىنچ تۇردى.

— مەغپىرەتخان قانداقراق تۇرۇۋاتىدۇ؟

— خۇداغا شۈكۈر، خېلى ئوبدان تۇرۇۋاتىدۇ.

ئابدەم كۆز چاناقلىرىدىن ئۆمىلەپ چىققان ياشنى رومىلىنىڭ

ئۇچى بىلەن سۆزلىتتى. ئايۇپ شۇجى سۆزىنى داۋام قىلدى:

— مۇنداق يىغلاشقۇلۇق قىلمىڭلار، يەنە ئالتە كۈندە ئۆزىڭلارنىمۇ، مەغپىرەتخانىنىمۇ كاردىن چىقىرىۋېتىسىز... ياش ئادەم دېگەن بەردەمرەك بولىدىغان. سەۋر-تاقەت قىلمىڭلار، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ...

— ئوھوي... مۇبارەك بولسۇن! ئاشىق-مەشۇقلار تازا بەلەن يەردە تېپىشىپسىلەرغۇ!... — بۇ مەسخىرىلىك ئاۋاز بىلەن تەك، ھەربىيچە جۈۋا، ھەربىيچە قۇلاقچا كىيىپ، قىزىل يەك بەلگىسى تاقىغان ئېگىز بويلۇق بىر ئادەم ئۇلارنىك يېنىغا ئۇنىدى. ئۇ ئابىدەمگە غەلىتە بىر نەزەردە تىكىلىپ، ئۇنىڭدىن سورىدى، — خاتالاشمىسام، ئۆزلىرى بىزنىك ئەتىۋارلىق مېھمىنىمىز ئابىدە خېنىم بولىلىغۇ دەيمەن؟

— . . . . . .

ئابىدەم لېۋىنى چىشلەپ ئۇنچىقمىدى. ھېلىقى ئادەم سوئالىنى داۋام قىلدى:

— تارتىنىۋاتاملا؟

— . . . . . .

— ۋۇي... قالتىس نېپىز خېنىم ئىكەنغۇ بۇ! مۇنداق نېپىزلىك قىلسىلا، بۇ يەردە بىر كۈنمۇ جان باقالمايلا جۇمۇ!... قانداق، كۆنۈپ قالاي دەۋاتاملا؟

— . . . . . .

— ھىم... يىغلاۋاتاملا؟ دېسەم-دېمىسەم، توي كۈنمۇ مۇشۇنداق يىغلىغانتىلىغۇ دەيمەن... ھېچقىسى يوق، ھەر ھالدا، كۆندۈرۈۋالىمىز، خېنىم!

ئايۇپ شۇجى نارازى بولغان قىياپەتتە ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى. ئۇ بۇنى سەزدى بولغاي، ئايۇپ شۇجىغا گۇركىرىدى:

ــ ھە، بۇ يەردە نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟

ئايۇپ شۇجى قىسقىلا جاۋاب بەردى:

ــ ئوغۇت تېرىۋاتىمەن.

ــ ئاران مۇشۇنى تەرىدىڭمۇ؟

ــ ئىككى سېۋەتنى ماخوغا ئاپىرىپ قويدۇم.

ــ يەنە ئىككى سېۋەت تېرىۋېتىپ، دادۇيگە بار، ھە!

ــ ماقۇل.

ئۇ ئابدەمگە يەنە بىرنەچچە ئېغىز ياپتا گەپ قىلىپ قويۇپ، ئۇلاردىن ئايرىلدى. يىگىرمە قەدەمچە مېڭىپ، بىردىن كەينىگە بۇرۇلۇپ:

ــ ئايۇپ، ھەي ئايۇپ! مەيەرگە كەل! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

ئايۇپ شۇجى ئابدەمگە بىرنېمە دېيىشكە تەمشىلىۋىدى، ھېلىقى ئادەم تېخىمۇ سەت كاكىرىدى:

ــ ھەي بۇت! قۇلىقىڭ گاس بولۇپ قالدىمۇ؟ مەيەرگە كەل دەيمەن!...

ئايۇپ شۇجىنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، ئابدەم بىلەن كۆز ئارقىلىق خوشلاشتى-دە، پىيما كىيگەن پۇتلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ، ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. ئابدەم ئايۇپ شۇجىنىڭ كەينىدىن تىكىلىپ، جۇۋۇسىنىڭ ئارقا پېشىگە قارا سىياھ بىلەن يېزىلغان: "كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان جاھىل ھوقۇقدار ئايۇپ سامساق" دېگەن خەتلەرنى كۆرگەندە، يۈرىكى "جىغ" قىلىپ، كۆز ئالدى قارائۇغۇلاشتى. بويىنىغا ئون-يىگىرمە كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى قوغۇشۇن

تاختايلار ئېسىلغان، بېشىغا ھەرپ قۇيۇش ماشىنىسىنىڭ گاز شۇمۇ-
رۇش تۇرۇبىسىنىڭ قالپىقى كىيگۈزۈلگەن يەن شۇجى، رامىزان
چاڭجاڭلارنىڭ يېرىم ھوشسىز ھالىغا كەلتۈرۈلگەن بۇغراجانغا
يانمۇيان توختىتىپ قويۇلغان چاغدىكى ئېچىنىشلىق قىياپىتى تەك-
رار نامايان بولدى...

— بالام، يۈرىكىمنى ئاسۇقتۇزۇپ ئەجەب يوقاپ كەتتىڭىزا! —
دېدى رەيھانىنى بەزلەش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان مەغپىرەتخان
ئاچا ئايدەمنى بوسۇغىدا كۆرگەندە، — ئىشىكىكە چىقىپ، ئۆيگە
كىرىپ، كۆڭلۈمگە كەچمىگەن ئوي قالمىدى.

ئايدەم چىلەكتىكى سۇنى پەگاھقا كۆمۈلگەن كۆپكە قۇيغاچ،
ئايۇپ شۇجى بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

— ئوسمان دېگەن قۇلاق كەستى بۇگۈن يەنە ئايۇپ شۇجىنى
قېيىن-قىستاققا ئالىدىكەن-دە! — دېدى مەغپىرەتخان ئاچا بىر
يېرى ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، — ھۇ جۇۋايىسمەك
كەتكۇر! بوينۇك ئۇزۇلۇپ ئۆلسەكچۇ...

ئايدەم قېيىن ئانىسىنىڭ قولىدىن رەيھاننى ئېلىۋېتىپ سورىدى:

— ئانا، ئوسمان دېگەن نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟

— نېمە ئىش قىلاتتى، دادۇينىڭ ھازىرقى باشلىقى! — مەغپى-
رەتخان ئاچا "باشلىقى" دېگەن سۆزنى مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا
ئېيتتى، — سىزمۇ بىلمىسىز، كۆۋرۈك بېشىدىكى ھېلىم ئاخۇن
جۇۋازچى بارغۇ، بۇ شۇمۇقۇش شۇنىڭ ئوغلى. شۇنداق ئوبدان
ئادەمدىنمۇ مۇشۇنداق ناكەسلەر تۆرىلىدىكەن. ھېلىم ئاخۇن رەھمەت-
لىك ھايات چاغدا، بۇ لۇكچەك ئۇنى قاڭغىر قاقشىتىپ، تاپقان-
تەرگىنىنى قىمارغا دەسمايە سېلىپ، بىر كۆزىدىن ياش، بىر كۆزى-

دىن قان ئالاتتى. دادىسىدىن قېلىپ، تۇرمىنىمۇ كۆرۈپ چىقتى، — ئۇ سەل توختاپ قوشۇپ قويىدى، — ئىككى ئايدەك بولىدى، ئىسنانچى① دەمدۇ، خۇلىبىك② دەمدۇ، بىلمىگە قىزىل لاتا ئېسىۋالغان بىرنېمىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ، دادۇي كادىرلىرىنىك بىرىگە بىرنېمىچى، يەنە بىرىگە بىرنېمىچى دەپ قارا چاپلاپ، ھەممىسىنى بىكارچى قىلىپ قويىدى. ھېلى ئۇنى تۈتۈپ ئەپچىقىپ باغلاپ ئۇرۇۋاتقان؛ ھېلى بۇنىك بېشىغا قەغەز كۆلا كىيگۈزۈپ، بوينىغا يارغۇچاقنىك تېشىنى ئېسىپ سازايى قىلۋاتقان؛ بۇ قىلمىشنى ئاز دەپ، ياش-قېرى دېمەستىن ھەممە كىشىنى ئۆي-ئۆيىدىن سۈرۈپ چىقىپ، ئاشۇ بىچارىلەرنىك كەينىدىن ئەتىرەتمۇئەتىرەت سوكۇلداتقىنى سوكۇلداتقان...

سۆزلەپ شۇ يەرگە كەلگەندە، مەغپىرەتخان ئاچا چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە، نەملەشكەن كۆز چاناقلىرىنى رومىلىنىك ئۇچى بىلەن ئاۋايلاپ سۈرتتى.

— ئىسىت ئادەملەر، ئىسىت ئادەملەر! — دېدى ئۇ خېلى ئۇزۇن جىملىقتىن كېيىن، — خۇدانىك بەندىلەرگە ئاتا قىلغان بۇ قىسمەتلىرىنى ھەربىر كۆرگىنىمىزدە، ئون يىللىق ئۆمرۈم قىسقىرىپ كەتكەندەك بولىدۇ. ئۆيگە كىرىمەن-دە، ئۆزەمگە ئۆلۈم تىلەيمەن. نەچچە-نەچچە قېتىم قېشىغىلارغا بېرىپ، ھالىمنى تۆكۈپ كېلەي دېگەن بولساممۇ، سىلەرنى پاراكەندە قىلغۇم كەلمىدى. ئەسلىدە سىلەرمۇ مەندىن بەتتەر كۈنگە قاپتىكەنسىلەر ئەمەسمۇ!؟...

---

① ئىسنانچى — ئىسيانچى.

② خۇلىبىك — خۇكۈپىبىك (قىزىل قوغدىغۇچى).

ئابىدەم قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە، ئېمۇاتقان رەيھاننىڭ يۇمران چاچلىرىنى ئاۋايلاپ سىلىدى. مەغپىرەتخان ئاچا سۆزلىگەچ، كۈلۈڭغا تېرىلىپ كەتكەن قوناق شېخىنىڭ چۈچۇلىسى بىلەن تېزەكلەرنى لاخشىگىردا تېرىپ، يېتىم ئوچاقنى تىزدى ۋە ئىككى قولى بىلەن زەگۈندىگە تايىنىپ، ئاللىقاچان ئۆچۈپ قالغان ئوتنى پۈۋلەشكە باشلىدى...

بۇ ئۆينىڭ بىر بۇلۇڭىغا سەندەل قويۇلغان بولۇپ، ئابىدەملەر بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەندىن بۇيان، كۈن بويى پۇتلىرىنى سەندەلگە تىقىپ ئولتۇراتتى. سەندەلدە گەرچە پۇت ئىسسىق تۇرسىمۇ، بەلىنىڭ يۇقىرىسىغا ھامان سوغۇق تېگىپ تۇراتتى. شۇڭا، ھەممە ۋاقىت پاختىلىق چاپانىنى ئۈچىسىغا ئارتىپ يۇرۇشكە توغرا كېلەتتى. شەۋكەت بۇ غەلىتە ئادەتكە زادىلا كۆنەلمىگىنى ئۈچۈن، تۈنۈگۈن چوڭ ئانىسىدىن نېمىشقا مەش قويمايدىغانلىقىنى سورىدى. مەغپىرەتخان ئاچا ئۇنى باغرىغا بېسىپ تۇرۇپ: "مەش دېگەنگە كۆمۈر بولمىسا بولمايدۇ، بىزنىڭ بۇ يەردە كۆمۈر يوق ئەمەسمۇ؟ خۇدايىم بۇيرۇسا، داداڭ قايسى كۈنى تۇرمىدىن چىقسا، شۇ كۈنى سىلەرگە مەش قويۇپ بېرەي جۇمۇ!..." دېدى. ئابىدەم كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا شەۋكەتكە ئالىيىپ قاراپ قويدى. مەغپىرەتخان ئاچا بۇنى سەزمىدى. ئەمما، شەۋكەت خىجالەت بولغىنىدىن، ئىككىنچىلەپ ئورۇنسىز خەقىش قىلماسلىققا ئۆزۈ-ئۆزىگە ۋەدە بەردى ۋە ھەر كۈنى ئىككى ۋاخ چاي، بىر ۋاخ ئاشقا ئوت يېقىلغاندا، ئوچاققا مەيدىسىنى قاخلاپ، ئوت يېقىلمىغاندا، پۇتىنى سەندەلگە تىقىپ ئولتۇرۇشقا بەل باغلىدى.

بۇگۈن ئۇ ھېچقانداق خەقىش قىلمىدى. ھازىر ئانىسىغا يېقىن

چاپلىشىپ، چوڭ ئانىسى بىلەن ئىككىيلەننىڭ قىلىشقان گەپلىرىنى زېھىن قويۇپ ئاڭلاپ ئولتۇرۇپتۇ...

— مەغپىرەتخان! ھوي، مەغپىرەتخان!

ئاۋاز بىلەن تەڭلا ھويلا ئىشىكى قېقىلدى. مەغپىرەتخان ئاچا ئەمدىلا قولىغا ئالغان تارشا گۈگۈتنى كۆتۈرگىنىچە، ئالدىراپ-تېنەپ تاشقىرىغا چاپتى.

— كىملىك، بالام نۇراخۇن، ئۆيگە كىرىڭ.

— ئۆيگىمۇ كىرەرمىز... بەڭ ھەددىڭىزدىن ئېشىپ كەتمەي، ئانچە-مۇنچە مەجلىس ئول-بولغىمۇ چىقىپ تۇرسىڭىز بولارمىكىن!

— چىقاي، بالام، چىقاي.

— ھېلىقى شەھەرلىك خېنىمىڭىز بۇ يەرگە كەلگىلى تۆت كۈن بولۇپ قالدى. مەستۇرە بولمىسا، ئۇ كىشىنىمۇ ئالغاچ چىقارسىز!...

— ئۇ بالا...

— ھە نېمە بولدى؟

— زۇكامداپ قاپتىكەن.

— زۇكامداپ قالسا نېمە بوپتۇ؟ دەپ قويۇڭ: بۇ — شەھەر ئەمەس، ئانچە-مۇنچە تالا-تۇزگە چىقىپ تۇرسا، كېسىلى ئاسانراق ساقىيىدۇ، بۇ چاغقىچە ھاردۇقىمۇ چىقىپ بولغانىدۇ. ئىززىتىنى ساقلاپ، چىرايلىقچە مەجلىسكە چىقسۇن، بولمىسا...

— ماقۇل، ئۇنىمۇ ئېلىپ، ھازىرلا كەينىڭىزدىن باراي.

— . . . . . .

— ھۇ جۇۋاينىمەك كەتكۇر شۇمىقۇش! "زامانە زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ" دەپ، قىرىق ئۆيلۈك ئەزانىڭ روزانىسى نەدىكى بىر تاپتىن چىققان لۇكچەكنىڭ قولىغا قالغىنىنى قارىمامسىز! ھەي خۇدا،

هەي خۇدا...

مەغپىرەتخان ئاچا ئىشكتىن كىرىپلا چېچىلىپ كەتتى. ئۇ باياتىن ئۆزى بىلەن سۆزلەشكەن ئادەمنىڭ يېگىدىن بولۇۋالغان ئەترەت بېشى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ ئوسمان بىلەن بىرلىشىپ قىلغان ئەسكىلىك-لىرىنى ئۇجۇر-بۇجۇر بىغچە سۆزلەپ بەردى. ئاندىن خىجالەتمەن قىياپەتتە قوشۇپ قويدى:

— خۇدا جازاڭنى بەرگۇر! سىزنىمۇ ئارام خۇدا ئولتۇرغۇزمايدىغان ئوخشايدۇ...

— ھېچقىسى يوق ئانا. بۇ كۈندە كىمگە ئارامچىلىق بار دەيلا! بالام شەۋكەت، سەن ئۇكاڭغا ھەمراھ بولغاچ، ئۆيگە قاراپ تۇرغىن جۇمۇ.

ئابدەم شۇنداق دېدى-دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇستىبېشىنى تۈزەشتۈرۈشكە باشلىدى. شۇ تاپتا، ئۇ شۇنداق غەيۇر، شۇنداق قەھرلىك كۆرۈنەتتىكى، ھەرگىزمۇ ئىككى-ئۈچ سائەت ئىلگىرىكى قورقۇنچاق ھەم يىغلاڭغۇ ئابدەمگە ئوخشمايتتى. كۆزىدە ياشتىن، چىرايىدا دېلىغۇلۇقتىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ئاۋازى قىلچە تىترىمەيتتى.

مەغپىرەتخان ئاچا ئۇنىڭ چىرايىغا بىر پەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن دېدى:

— باللارنى ئېلىۋالساق بولارمىكىن، بالام.

— توگۇپ كېتىدۇ، — دېدى ئابدەم، — رەيھان بۆشۈكىدە ئامراق. ئاكىسى قېشىدىن مىدىرلىمىسلا، كەچكىچە ياتىدۇ.

مەغپىرەتخان ئاچا قايتا ئېغىز ئاچمىدى.

ئابدەم تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، رەيھاننىڭ يۆگەك، ئوۋۇدا، قول-

تارتقۇلىرىنى بىرقۇر تۇزەشتۇرۇپ قويدى. ئاندىن شەۋكەتكە يەنە بىر قېتىم تاپىلىدى:

ــ ئوبدان بالام، ئۇكاڭنى يىغلىتىپ قويما جۇمۇ!

ــ ماقۇل ئانا، ــ دېدى شەۋكەت باللارغا خاس بولمىغان بىر خىل تەلەپپۇزدا جاۋاب بېرىپ، ــ سەن مەجلىسكە چىقىۋەر، مەن ئۇكامنى يىغلاتماي باقىمەن.

ئابىدەم شەۋكەتكە چوڭقۇر ئانىلىق مېھرى بىلەن بىرپەس تىكىلىپ تۇردى-دە، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزىدىن تۇتۇپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ قويۇپ، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. مەغپىرەتخان ئاچا بىر شەۋكەتكە، بىر بۆشۈكتە پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان رەيھانغا كۆزى قىيماسلىق بىلەن بىردەم تىكىلىپ تۇردى، كېيىن ئىنتىك بۇرۇلۇپ، ئابىدەمنىڭ كەينىدىن چىقىپ كەتتى...

ئىككى ئانا ئەمدىلا ھويلا ئىشىكىدىن كېتىشىگە، رەيھان "لۆمۈمدە" كۆزىنى ئاچتى ۋە شۇنداق قاتتىق يىغلاپ كەتتىكى، شەۋكەت بىرھازاغىچە نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي، گاڭگىراپلا قالدى، كېيىن ئىسىنى يىغىپ، بۆشۈكنى تەۋرىتىشكە باشلىدى ۋە بۆشۈكنىڭ توغرا ياغىچىغا ئېسىقلىق تۇرغان ئېمىزگىنى رەيھانىنىڭ ئاغزىغا تىقتى. بوغۇقۇپ-بوغۇقۇپ يىغلاۋاتقان رەيھان "شىپىدە" پەسكويغا چۈشۈپ، ئېمىزگىنى شوتىلدىتىپ شوراشقا باشلىدى. شەۋكەتمۇ يەڭگىل بىر تىنۋېلىپ، ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە، مەغرۇر كۈلۈمسىرىدى.

كىم بىلسۇن، رەيھانىنىڭ قۇرۇق ئېمىزگىنى شورىشى ئۇزۇنغا بارمىدى: ئۇ بىرلا كۈچىنىپ ئېمىزگىنى ئاغزىدىن چىقىرىۋېتىپ، يەنە يىغلاشقا باشلىدى. شەۋكەت ئېمىزگىنى ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىم ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقىپ بولسىمۇ، بەرىبىر تىلى بىلەن ئىنتىرىپ

چقىرىۋەتتى ۋە بايىقىدىنمۇ بەتتەرەك يىغلاشقا باشلىدى.

"قانداق قىلاي؟ ئانامنى چاقىرىپ كىرەيمۇ؟ ئۇ زادى نەدە؟ ئانامنى تېپىپ كىرگىچە رەيھان نېمە بولار؟..."

ئاھ!... بۇ سوئاللار تېخى تۇرمۇشنىڭ ھېچ نەرسىسىنى چۈشىنىپ يەتمىگەن شەۋگەتنىڭ كاللىسىدا ھەرە ئۇۋۇسىدەك غوگۈلدايتتى. سىگىلسىنىڭ يىغىسى ئۇنىڭ يۈرىكىنى چايان چاققاندەك ئېچىشتۇراتتى.

"ياق، — دېدى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرىپ، — ئۆيىنى تاشلاپ چىقىپ كەتسەم زادى بولمايدۇ. ئاناملار قايتىپ كىرگىچە چىداي..."

شەۋكەت قەتئىي چىداش قارارىغا كەلدى. سىگىلىسى يىغلىسا، ئۇ بىر تەرەپتىن بۆشۈكنى يەگگىل تەۋرىتىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئانىسىنى دوراپ: "تاتلىق ئۇكام، ئەنە قارا، ئانام كىردى... ئانا، ئىتتىك بولغىنا!..." دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بىلەن ئۇنى بەزلەيتتى. پەس بولسا، ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈمسىرەيتتى. ئويناشقا بولمىغانلىكى نەرسىلەرنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزاتتى. قېرىشقانىدەك، رەيھان ئۇ نەرسىلەرنىڭ بىرەرسىنىمۇ ئۇزۇنراق تۇتۇپ تۇرمايتتى ۋە ھايال ئۆتمەي يەنە قىقىراپ يىغلاشقا باشلايتتى.

باش توخۇ چىللىدى. رەيھان تېخىچە يىغلىماقتا. شەۋكەتنىڭ ئۇيقۇسى كەلگىنىدىن، كۆزلىرىنى ئاچالمايتتى. قوللىرى بۆشۈكنى ئاران-ئاران تەۋرىتەتتى... مانا، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا دادىسىنىڭ كىيىشكەن بەستى، مېھرىبان چىرايى پەيدا بولدى. ئۇ شەۋكەتنىڭ باش-كۆزىنى سىلاپ، مەڭزىگە يېنىشىلاپ-يېنىشىلاپ سۆيۈپ، شۇنداق ئامراقلىق بىلەن باغرىغا باستىكى، شەۋكەت خۇشاللانغانلىقىدىن، دادىسىنىڭ پۇتلىرىنى مەھكەم قۇچاقلىدى. شۇ چاغدا كىمدۇ

بىرى ئۇنى كۈچ بىلەن تارتىپ، دادىسىنىڭ باغرىدىن ئاجرىتىۋەتتى ۋە يەنە ھېچ نەرسىگە ئوخشاتقىلى بولمايدىغان بىرنەچچە غەلىتە مەخلۇق دادىسىنىڭ قولىغا كويزا، پۇتىغا كىشەن سېلىپ دارقىرىتىپ سۆرەپ، قاياققىدۇ ئېلىپ كېتىشكە ئۇرۇندى. دادىسى: "شەۋكەت، ئاناڭغا دەپ قوي: سىلەرنى ئوبدان باقسۇن... مەندىن ھەرگىز ئەنسىرىمىسۇن!..." دېگەنىدى، شەۋكەت: "دادا..." دەپ ۋارقىرىغىنىچە، پۈتۈن قەھر-غەزىپىنى كىچىككىنە مۇشتۇمى ۋە ئاياغلىرىغا يىغىپ، دادىسىنى ئۆزىدىن ئايرىپ ئەپكەتمەكچى بولۇۋاتقان ھېلىقى مەخلۇقلارغا قاراپ ئوقتەك ئېتىلدىيۇ، تۇنجى قەدىمىنى بېسىش بىلەنلا نېمىگىدۇ پۈتلىشىپ، دۇم يىقىلدى ۋە قاتتىق بىر-نەرسىگە قورسىقىچە ئارتىلىپ قالدى. ئۇ شۇنداق مىدىرلىشىغا، ئاستا-دىكى نەرسىدىن چىرقىرىغان ئاۋاز چىقتى.

بۇ ئاۋاز رەيھاننىڭ يىغىسى ئىدى.

— ئاپىلا! — دەۋەتتى شەۋكەت كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ. چۈنكى، ھازىر ئۇ ئۇيقۇسىراپ ئولتۇرۇپ، رەيھاننىڭ بۆشۈكىنى ئۆرۈۋەتكەن ھەم بۆشۈك ئۇستىگە مىنگىشىپ قالغانلىقىنى سەزگەنىدى، — بىچارە ئۇكام، بىر يېرىڭ ئاغرىپ كەتكەنمىدۇ...؟

شەۋكەت ئىتتىك بۆشۈك ئۇستىدىن تۇردى-دە، پۈتۈن كۈچى بىلەن بۆشۈكنى يۆلەشكە تۇتۇندى.

ئالتە ياشلىق بالىنىڭ ئېچىگە بالا بۆلەنگەن بۆشۈكنى يۆلەپ تۇرغۇزۇشى مۇمكىنمۇ؟! شەۋكەتنىڭ ھەممە ئۇرۇنۇشلىرى بىكار كەتتى. ئۆيۈ گۆردەك قاراڭغۇ، رەيھان جان-جەھلى بىلەن يىغلىماقتا. سىرتتا شۇمۇرغان ھۆكۈرىمەكتە. شەۋكەت سىڭلىسىنىڭ بىر-نەرسە بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگىنىدىن، ئاخىر ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ

ھۆكۈمەپ يىغلاپ كەتتى...

قانچە ۋاقىت يىغلىدىكىن، بىر چاغدا ئۆينىڭ ئىچى غۇۋا يورۇدى. ئۇ بېشىنى شارتتىدە كەينىگە بۇرىغانىدى، سەرەڭگە تۇتقان چوڭ ئانىسىنىڭ ئانىسى بىلەن پەگاھتا تۇرۇپ، پۈتىدىكى قارنى قېقىۋاتقانلىقىنى كۆردىيۇ، پۈتۈن ئەزايى تىكەنلىشىپ، ئۇنى ئۆچۈپلا كەتتى. شەۋكەت ئانىسىدىن تاياق كۈتەتتى، ئەمما ئابدەم يۈگۈرۈپ كەلگەن پېتى بۆشۈكنى يۆلەپ، رەيھاننى يېشۈالدى. چوڭ ئانىسى مورا بېشىدىكى چىراغنى ياقتى. شەۋكەت ئەمدى ئېنىق كۆردىكى، ھەر ئىككىيلەنىڭ كۆزلىرى ياش يۇقى، قاپاقلىرى ئىشىپ كەتكەنىدى.

— ئىست باللىرىم! — ئابدەم رەيھاننى باغرىغا تېڭىپ، ئاغزىغا ئەمچەك سالدى. شەۋكەتنى يېنىغا تارتىپ، مەڭزىگە مەڭزىنى ياقتى، — بىزغۇ مەيلى، سىلەرگە نېمە تارتقۇلۇق بۇ!؟

— قۇرۇپ كەتسۇن بۇ ئىنقىلاب! — مەغپىرەتخان ئاچا چىراغنىڭ پىلىكىنى ئوڭلاۋېتىپ، غەزەپ بىلەن خىتاب قىلدى، — يا قېرىنغا، يا ياشقا، يا نارەسىدە بالىغا ئارام يوق. جاھاندا خوۋلۇق، ئادەملەردە ئىنساب بولمىغان بولسا، مۇشۇنداق كۈنلەرگە قالارمىدۇق!؟...

خەير... خۇدا، ئۆزەڭ كۆرۈپ تۇرىدىغانسەن!...

ئابدەم قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋالدى. رەيھان ھايال ئۆتمەي پۇشۇلداپ ئۇخلاپ كەتتى.

مەغپىرەتخان ئاچا ئوچاقنى ئوت قالىدى. ئوتنىڭ يورۇقى بۇ كونا پاسوندىكى دېرىزىسىز ئۆينى ئەپچىللا يورۇتتى. مەغپىرەتخان ئاچا چۆگۈننى لىقلاپ، ئوچاقنى قويىدى-دە، يەنە بىرنەچچە تال قۇرۇق ئوتۇننى ئوچاقنى ئۇستىلەپ تىزدى. ئاندىن ئابدەمنىڭ

قېشىغا كېلىپ، بۆشۈكنىڭ ئالدىغا يۈكۈندى.

ــ ۋاي جېنىم بالام... مۇشۇنچە سۈنىڭ ئىچىدە قانداقمۇ ياتقاندىسەن!... ــ ئۇ رەيھاننىڭ زاكا-يۆگەكلىرىنى بىر-بىرلەپ كۆزدىن كۆچۈرۈپ چىقتى. ھەممە نەرسە جاكتىن تۆكۈلگەن سۈيدۈك بىلەن بۇلغانغانىدى. مەغپىرەتخان ئاچا يەنە نېمىلەرنىدۇ دېگىنىچە، دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، مېھرابتىن چاققانغىنا بوخچىنى ئېلىپ، كات ئۈستىگە قويۇپ يەشتى ۋە لازىملىق لاتا-پۈتىلارنى ئايرىۋالدى-دە، ئابدەمگە بۇرۇلۇپ:

ــ جىنىدەك توختاپ تۇرۇڭ. مەن بۇنى ئىسسىتاي...، ــ دېگىنىچە ئوچاق تۆۋىگە كەلدى. گويا بىر كىم ئۆگىتىپ قويغاندەك، شەۋكەتمۇ ئانىسىنىڭ قولىدىن بوشىنىپ، چوڭ ئانىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ئەكىلىڭ چوڭ ئانا، مەنمۇ ئىسسىتىشىپ بېرەي، ــ دېگەن ئىدى، مەغپىرەتخان ئاچا:

ــ ئەقلىڭدىن ئۆرگىلەي قوزام! ــ دەپ ئۇنىڭ باش-كۆزىنى سلاپ كەتتى، ــ مە، كۆيدۈرۈپ قويماي، ئاۋايلاپ قاقلا جۇمۇ! ھە، مانا مۇشۇنداق...

ئابدەم ئىككىيلەنگە تىكىلگىنىچە، چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلىدى: "بىرىنىڭ كاساپىتى مىڭغا دېگەندەك، مېنىڭ ئاشۇ چېچىم بولمىغان بولسا، بۇغراجانمۇ، بالىلارمۇ مۇشۇنچە خورلۇقتا قالماس ئىدى. قېيىن ئانام بىچارە قېرىغان چېغىدا... ھەي..."

سېتۇۋلىنىغان جنايەت

ياشاش ئارزۇسى ئادەمنى ھەرقانداق جاپا-مۇشەققەتكىمۇ كۆندۈ-رىدۇ. ئابدەم بۇ يەرگە كۆنۈپ قالدى. ئۇ بۇ يەرگە كېلىپلا "ھەممە يەردە قازانلىق قۇلىقى تۆت" ئىكەنلىكىنى كۆردى-دە، شەھەردىن قوغلانغىنىغا ھەسرەتىمۇ چەكمىدى. پۇتۇن ئەس-يادى بىلەن قېيىن ئانىسىنى ئوبدان رازى قىلىش، بالىلارنى ساق-سالامەت قاتارغا قوشۇش، ئۇلارغا دادىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلدۈرمەسلىككە تىرىشتى. ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەنىدە قېيىن ئانىسىدىن بىر-ئىككى سائەت بالدۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوچاقىقا ئوت قالاپ بىر قازان ئۇماچ ياكى يوبدان پىشۇراتتى. قازانىنى يەرگە چۈشۈرۈپلا، ئوچاققا بىرنەچچە زاغرا چاپلايتىتى، ئاندىن، ھەممەيلەنىنى ئويغىتىپ، قورسقىنى تويغۇزاتتى. قازان-قومۇچلارنى يۇيۇپ، جاي-جايىغا قويايتتى-دە، كەتمەن بىلەن تاغارنى ئېلىپ، ئەتىگەنلىك "دول-قۇن"غا چىقىپ كېتەتتى. ئۇ ئىش-ئەمگەكتە ھېچكىمدىن قېلىشمايتتى، ئەترەت بېشىنىڭ تىل-دەشنەملىرىگىمۇ كۆنۈپ قالدى؛ قولۇم-قوشنىلىرى بىلەن بىر تۇغقانىدەك ئىجىل-ئىناق ئىدى. تېخى، چېچەك-چوكان ئېچىلىپ، قۇرت-قۇمۇرسقىلار ئىنىلىرىدىن چىقىش بىلەن تەڭ، ئۆتۈكىنى سېلىپ تاشلاپ، كۈن بويى يالىڭياغ يۈرىدىغان، پىياز كۆكى رەڭلىك نىمكەش رومىلىنى ئۇچ بۇرجەك قاتلاپ، بېلىنى ئەرلەردەك قىسىپ باغلىۋالىدىغان بولدى. بارا-بارا ئۇنىڭ رەڭگى قارىداپ، پۇت-قوللىرىدا ھۇررەك-ھۇررەك قاداقلار پەيدا بولدى. گەرچە چېچى بىرئاز ئۆسكەن بولسىمۇ، يەنىلا رومال-

نىڭ سىرتىغا چىقمايتتى، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ، مەڭزلىرىنىڭ گۆشى قېچىپ، تېرىسى سۆڭىكىگە تۇتىشىپ كەتكىنى، تېخىمۇ تەمكىن، تېخىمۇ كەم سۆز بولۇپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ تاشقى قىياپىتىدىن بىچارىلىكىنىڭ ئالامەتلىرىنى تاپقىلى بولمايتتى. سۇئتكە تويۇنمىغان رەيھان بارغانسېرى ئورۇقلاپ كېتىۋاتاتتى. ئابدەم ئۇنى ھەر قېتىم ئېمىتكەندە، شەۋكەت تۇغۇلغان چاغدىكى ئەھۋالنى، ئاتا بولغىنىغا خۇشاللانغىنىدىن يۇرىكى ئىچىگە پاتماي، ئۆزىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرگەن بۇغراجانىنى ئەسلەيتتى. ئۇ چاغدا، ئابدەملەرنىڭ يېمەك-ئىچمىكى تولۇق ئىدى. ھازىر ئۇنى ئەڭ قىينايدىغىنى ئاشلىق نورمىسىنىڭ يېتىشمەسلىكى ئىدى. كۆپىنچە، پۇتۇن-پۇتۇن كۈنلەرنى بىر ۋاخ تاماق بىلەن ئۆتكۈزەتتى. بۇنى قېيىن ئانىسىغا تۇيدۇرمايتتى... "بېگىز قاپتا تۇرمايدۇ": تەجرىبىلىك ئانا ئاخىر ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى سېزىپ قېلىپ، بىرمۇنچە كايىدى. ئەترەتنىڭ ئامبارچىسىغا يېلىنىپ، ئاشلىق قەرز ئالدى. قەرز ھامان قەرز-دە! بەرىبىر ئۇنى تۆلىمەي بولمايدۇ. قاچان، قانداق تۆلەيدۇ؟ ئۇلار بۇنىڭمۇ چارىسىنى تېپىشتى: ئورما يېتىپ كېلىش بىلەنلا، سەككىز-ئون چاقىرىم بۇغداي سېتىۋېلىشتى، قەرزنى تۆلەپ ئاشقىنىنى كاتتا قاچىلۇېلىشتى. تېخى ئابدەم قېيىن ئانىسىنىڭ توسقىنىغا قارىماي، كىيىم تىكىش ماشىنىسى بىلەن ئىككى پارچە ئىسران نۇسخىلىق گىلەمنىمۇ سېتىپ، پۇلىغا يېڭى رېزىنكە چاقلىق ھارۋا ھەم ئېشەك سېتىۋالدى. مانا ئەمدى، قېيىن ئانا بىلەن كېلىن نۆۋەتلىشىپ ھارۋا ھەيدەپ، قىغ-توپا توشۇيتتى، ئېرىق-ئۆستەڭ چاپاتتى، زەيكەشتىن لاي تارتاتتى... قېيىن ئانا بىلەن كېلىن ئوتتۇرىسىدىكى بۇنداق ماسلىشىش، بۇنداق مېھرىبان-

لىق زور كۆپچىلىك ئاياللارنىڭ ھەۋىسىنى قوزغايتتى. ئىككى ئايال-نىڭ بېشى بىر يەردە بولۇپ قالسا، ئابدەمنى غايىبانە ماختايتتى. ئۇنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، چىدام-غەيرىتىگە ئاپىرىن ئوقۇيتتى ھەم ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتاتتى...

"ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا" دېگەن سۆز ھەقىقەتەن راست ئىكەن! شەۋكەت تېزلا ئەقىل تېپىپ، ئانىسىغا ئوبدانلا يېتۈك بولدى: ھېلىقى ۋەقەدىن كېيىن، ئابدەم ئۆيىنىڭ ئىككى تېمىغا ئىككى تال قوزۇقنى قاقتى-دە، بىر تال تانىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۆشۈكنى باغلاپ، ئىككى ئۇچىنى قوزۇقلارغا چىگۈەتتى. بۇنىڭ بىلەن، بۆشۈك ھەرقانچە قاتتىق تەۋرىتىلسىمۇ يىقىلىپ چۈشمەيدىغان بولدى.

— بالام، — دېدى ئابدەم قېيىن ئانىسى بىر ئىش بىلەن ھويلىغا چىقىپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ شەۋكەتنىڭ قۇلقىغا پىچىرلاپ، — چوڭ ئاناڭنىڭ تېنى ساق ئەمەس. مەن ئۇنىڭغا يار-دەملىشىپ ئەمگەك قىلىشىپ بەرمىسەم، چامنى تۈگىتىپ بولالماي دۈيجاڭدىن تەنقىد ئىشتىدۇ. داداڭمۇ تۈرمىدىن بالدۇرراق چىقالمايدۇ، سەن ئۇكاڭغا ئوبدان قارا. چوڭ ئاناڭ بىلەن ئىككىمىز ئەمگەككە ئوبدان قاتنىشىپ، داداڭنى تۈرمىدىن بالدۇرراق قايتۇرۇپ چىقايلى. ماقۇلمۇ؟

شەۋكەت بۇ سۆزلەرنىڭ تېگىگە يېتىپ-يەتمەيلا ماقۇلىۋەتتى بىلدۈردى. چۈنكى، دادىسى تۈرمىدىن تېزرەك چىقىدىغانلا بولسا، شەۋكەت كۈن بويى ئاچ قورساق يۈرۈشكە، ھەرقانداق جاپا-مۇشەققەتكە بەرداشلىق بېرىشكە پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن تەييار ئىدى-دە!...

سازايى قىلاتتى

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن، رەيھان پۈتۈنلەي شەۋكەتكە قالدىغان بولدى. يۇ كۈنلەردە، ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق ئەرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك دېھقانچىلىق ئەمگىكىدىن ئايرىلىپ كەتكەنىدى. بەزىلىرى كۈن بويى ھەربىي مەشق بىلەن شۇغۇللانسا، بەزىلىرى "بەش خىل ئۇنسۇر"لارنى نازارەت قىلاتتى، ئەترەتمۇ-ئەترەت سۆرەپ يۇرۇپ سازايى قىلاتتى، يەنە بەزىلىرى "باۋخۇاڭپەي"لەرنىڭ ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىپ، قايتۇرما ھوقۇق تارتىۋېلىشىدىن مۇداپىئەلىنىش تەييارلىقى بىلەن بەنت ئىدى: تاشيول، ھارۋايولىرىغا خەندەك-ئاكوپ كولايتتى، پوتەي ياسايتتى، قاراۋۇلدا تۇراتتى...شۇڭا دېھقانچىلىقنىڭ ھەممە ئېغىرچىلىقى ئاز ساندىكى مويىسپىت ئەرلەر بىلەن ئايالالارنىڭ زىممىسىگە چۈشكەنىدى. مەغپىرەتخان ئاچا بىلەن ئابدەم بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتتە.

تۇڭمەس ئەمگەك، تۇڭمەس مەجلىسلەر ئۇلارنى ئەتىگىنى تاڭ سۈزۈلمەستە ئۆيىدىن ئەپچىقىپ كەتسە، تۈن تەڭ بىلەن ئۆيگە قايتۇراتتى. مەيلى ئۇلار ئۆيدە بولسۇن-بولمىسۇن شەۋكەت زادىلا بۆشۈك يېنىدىن ئايرىلمايتتى. بىرەر نەرسىنىڭ خەقشىنى قىلىپ، ئانىلىرىنى تەڭلىكتە قويمايتتى. كۆزىنىڭ يېشى قۇرۇپ كەتكەنمىكىن-تاڭ، ھەرگىزمۇ يىغلىمايتتى. ئانىلار ئۇنىڭدىن خۇشال ئىدى، رازى ئىدى. ئۇنى ماختايتتى، ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنەتتى. بۇلۇڭ-پۇچقاق-لاردا ئۇنىڭغا ئۇچ ئاغرىتىپ كۆز يېشى قىلاتتى...

ئەتىيازنىڭ جۇدۇن-چاپقۇنلۇق كۈنلىرى ئۆتۈپ، ئۇجمە پىشقى مەزگىلى يېتىپ كەلگەندە، رەيھانمۇ ئانچە-مۇنچە بۆشۈكتىن قۇتۇ-لۇپ، ھويلىدىكى ئۇجمىنىڭ سايىسىدا پىلتىڭلاپ ئويناپىدىغان بولدى. شەۋكەت ئۆزى كىچىكىدە ئويىنىغان (ھازىر ئۇ چوڭ كىشى!)

ئويۇنچۇقلارنى بىر-بىرلەپ ئۇنىڭغا كۆرسىتەتتى، قولىغا تۇتقۇزاتتى ۋە ئۇلارنىڭ نامىنى بىر-بىرلەپ تونۇشتۇراتتى. رەيھان ۋىلقىلاپ كۈلگەندە، شەۋكەت ئۇنىڭ پىلتىكۇچتەك ئۇزۇن، ئوروق بارماقلىرى، يۈمران ئالقانلىرىغا چوڭقۇر ئاكىلىق مېھرى بىلەن يېنىشلاپ-يېنىشلاپ سۆيەتتى. بىر تېرە، بىر سۆڭەك يۇزلىرىگە مەڭزىنى يېقىپ، ئۇنى تېخىمۇ كۈلدۈرەتتى، ھەتتا بەزىدە كۈلدۈرۈڭبرىپ، ئاخىر يىغلىتاتتى-دە، ئالداپ-سىلاپ، مىڭ تەسلىكتە پەس قىلاتتى.

بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى: شەۋكەت ئۇنى خېلى ئۇزۇن كۈلدۈرگەندىن كېيىن، رەيھان كۈلكىسىنى باسالماي تېلىقىپ يىغلاپ كەتتى. شەۋكەت: "ئوبدان ئۇكام، تاتلىق ئۇكام، ئانام ھازىر كېلىدۇ، قارا، ئەنە كەلدى!..." دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەرنى قايتا-قايتا تەكرارلاپ، ئۇنى بەزلەڭاتقىنىدا، دەرۋازا قاتتىق قېقىلىپ كەتتى (ئانىلىرى ئۆيدە بولمىغان چاغلاردا، شەۋكەت دەرۋازىنى زەنجىرلەپ ئولتۇراتتى). شەۋكەت ئادەتتى بويىچە ئىشىك قاققۇچىنىڭ كىملىكىنى بىلمەكچى بولدى-دە، سورىدى:

— كىم؟

— ئىشكىنى ئاچ! — بىر ئەركىشى قوپال ئاۋازدا ۋارقىرىدى، — ئىتتىك بول!

شەۋكەت تېڭىرقىغىنىدىن پۈت-قولى ماغدۇرسىزلىنىپ، ھەرقانچە ئۇرۇنۇپمۇ ئورنىدىن تۇرالمىدى.

ئىشىك تېخىمۇ قاتتىق قېقىلدى، ئۇلىشىپلا تىللىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى:

— ھوي شۇم، ئاچە ئىشكىنى!

— ئاناڭنى...! ئولتۇرۇشنى ئۇنىڭ!

— ئانسى شەقىقە بۇنىڭمۇ قۇلىقنى پىشۇرۇپتىكەن-دە!

— نېمىگە قاراپ تۇرىسىز!... پەيجاڭ، مەن تام بىلەن چۈشۈپ، ئىشىكنى ئاچايمۇ؟

— توختاڭلار، مەن ئۆزۈم ئاچاي...

گەپنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەستىن، ئادەم بويىدىن سەللا ئېگىز كېلىدىغان هويلا تېمى ئۈستىدە يېپىيېڭى هەربىيچە ئۈستىباش كىيگەن قارا چوقۇر، مۇكا يۈز، ياداڭغۇ بىر ئادەم پەيدا بولدى. ئۇ دادۇي خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ پەيجاڭى سۇلايمان ئىدى. سۇلايمان بىر شەۋكەتكە، بىر هويلىغا نەزەر تاشلىغاچ "گۈپپىدە" يەرگە سەكرەپ، دەرۋازىنىڭ لوكىنى تارتىۋەتتى. دەرۋازا ئېچىلىش بىلەن تەڭ، قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان بەش كىشى كىرىپ كەلدى. شەۋكەت دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يالڭاچ قىلىۋېتىلگەن رەيهانىنى باغرىغا بىلسەنمچە، ئۇلارنىڭ تەقىي-تۇرقىي ۋە هەربىر هەرىكىتىنى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا كۆزەتمەكتە ئىدى...

سۇلايمان تەرىنى تۇرۇپ، شەۋكەتكە بىرپەس قادىلىپ قاراپ تۇردى ۋە بىرنېمە دەپ غودۇڭشىغىنىچە هەمراهلىرىغا بۇرۇلۇپ، ئەمەلدارلارغا خاس تەلەپپۇزدا بۇيرۇق قىلدى:

— نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر؟ يۇرۇڭلار ئارقامدىن!

ئۇ شۇنداق دېدى-دە، تاپانچا تۇتقان قولىنىڭ يېڭىنى جەينىكىگىچە تۇرۇپ، گويا دۈشمەن ئىستېهكامىغا هۇجۇمغا ئۆتكەن قەهرىمان-دەك جاسارەت بىلەن ئۆزىنى ئۆيگە ئاتتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايدىغان غەيرەت بىلەن كەينىدىن ئەگەشتى.

ئۆي ئىچىدە بىردەم داۋام قىلغان ئوپۇر-توپۇر، گۇلدۇر-

كالاپلاردىن كېيىن، يەنە تىل-ھاقارەت باشلاندى:

ــ بۇ جادايىلار كات، قازناقلىرىغچە قۇلۇپلاپ تۇتىدۇكەن-دە!

ــ ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك-پوك-دە!

ــ رازىق، بولە، ئاۋۋال كاتىنىڭ قۇلۇپىنى بىرنېمە قىل!

ــ ھوي، نېمە قىلىۋاتىسەن؟ مىلتىقىنىڭ كانىيى ئېگىلىپ كېتىدۇ.

ــ ئېگىلمەيدۇ! بۇ جانىۋارنى قولۇمغا ئالغاندىن بۇيان، بىرەر يۇز قاعىتۇمشۇقنى مۇشۇنداق سۇغۇردۇم... مانا چىقتى!

ــ ئوھوي، پەۋەس بۇغداي ئىكەنغۇ بۇنىڭ ئىچى!

ــ تېخى قازناقتىن نېمە چىقار ئىكىن؟

ــ تەلىيىڭ بولسا، ئايشەمگۈلنىڭ تويلۇقىغا ئىشلەتكىلى شەھەر-لىك خېنىمنىڭ سۆكە-مونچاق، ياقۇت، مەرۋايىتلىرى چىقىپ قالار!

ــ چاقچىقىڭنى قويساڭچۇ!

ــ ھىم... ئاداش، "ئۆلۈمدىن باشقىسى تاماشا" دەپتىكەن! راستىنلا ئاشۇنداق خەزىنە ئۇچراپ قالسا، بۇرنۇڭنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويارسەن ھېلى!

ــ خاتىرجەم بول، سەندىن ئاشقىنى مېنىڭ!

ــ ئارىپ پومنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرغاندا، ھېلىقى ئالتۇن بىلەيزۈكنى ئەپلەپتىكەنسەنغۇ!

ــ ھەي، ئاغزىڭغا بېقىپ جۆيلۈ جۈمۈ! ھېلى بىكار...

ــ يالغانمىدى!؟ گەپنىڭ بېشى چىقار-چىقماستىن، توقۇمىنى قارىڭغا ئالغىلى تۇرىدۇكەغۇ! مانا ئەمسە دەپ، ھەممىنى بىر ئېچىۋېتىمەن تازا!...

ــ نوچى بولساڭ، ئاچە قېنى! كىم-كىمنى ئاچىدىكىن،

كۆرىمىز!...

ــ بولدى، بولدى! ــ سۇلايمان گۈركىرىدى، ــ ئەزمەگىنى ئېزىپ، كونا خامانىنى سوروۋۇەرمەي، قازناقنىڭ قۇلۇپىنى چېقىش!

ــ پەيجاڭ، ئۆتكەندىكىدەك بىگىسىزنى بىر كۆرسەتمەمسىز!

ــ شۇنداق قىلىڭە، پەيجاڭ!

ــ تاماشا كۆرگۈڭلار كېلىۋاتامدۇ؟

ــ شۇنى دېسىڭىزچۇ!

ــ ماقۇل، قاراپ تۇرۇڭلار ئەمسە.

"پاڭ، پاڭ، پاڭ..."

كەينى-كەيندىن ئوچ پاي ئوق ئېتىلدى، ئوق ئاۋازىغا ئۇلىشىپلا، ئۆي ئىچىدە قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلدى. ئەمدى يىغىسى پەس بولغان رەيھان يېڭىباشتىن قىقىراپ يىغلاپ كەتتى.

سۇلايمان ئۈچ پاي ئوق بىلەن قازناقنىڭ قۇلۇپىنى ئېتىپ چۈشۈرگەنىدى.

خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغان چاقچاق، كۈلكە، گۈلدۇر-كالاپتىن كېيىن، سۇلايمان، ئاندىن باشقىلار بىر-بىرلەپ ئۆيدىن چىقىشتى.

سۇلايمان تاماكىسىنى چىشلەپ تۇرۇپ، چىشلىرى ئاردىسىدىن بۇيرۇق قىلدى:

ــ ناسىر، سابىر، ئىككىلار ئوقتەك يۈگۈرۈپ، دادۇيدىن ئوسمان جۇرىنىنى چاقىرىپ كېلىڭلار! ھە، راست، نۇر دېگەن بىرنېمىنى چاقىرىۋېلىشنى ئۇنتۇماڭلار. ئۇمۇ ئۆز دۇيىدىكى سىنىپىي دۇشمەنلەرنىڭ نېمىلەرنى قىلىپ يۈرگەنلىكىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرسۇن!...

ــ خوپ!

ناسىر بىلەن سابىر ئۆز باشلىقىغا ھەربىيچە سالام بېرىپ، بىر-دەمدە كۆزدىن غايىب بولۇشتى.

سۇلايمان قوللىرىنى بېلىدىكى كەمگە تاسما ئاستىدىن ئۆتكۈزگىنى ھالدا بىردەم غادىيىپ تۇرۇپ، ئەتراپىقا ھاكاۋۇرلۇق بىلەن نەزەر تاشلىدى-دە، ئۇچەيلەنگە:

— كاڭنىك ئاستى، ئېغىل-قوتان، شاخ-شۇمبىلارنىك ئارىسىغا تۇزۇكرەك قاراپ چىقىڭلار! — دېدى.

ئادەملەرنىك بىرى ئۆگزىگە ياماشتى، ئىككىسى قايتىپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى. سۇلايمان ئەتراپقا يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرتۈۋېتىپ، ئالچاڭلاپ ماڭغان پېتى شەۋكەتنىك يېنىغا كەلدى. بۇ چاغدا شەۋكەت شۇنداق قورقتىكى، سىڭلىسىنى مەيدىسىگە مەھكەم تاڭغىنىچە، ئۇنىڭغا ئالاقزادىلىك بىلەن تىكىلدى. سۇلايمان شەۋكەتتىن بىرنەچچە قەدەم نېرىراقتا توختاپ، پۇتلىرىنى ئاچا شەكىلدە كېرىپ، تاپانچا تۇتقان قولىنى شەۋكەتكە تەڭلەپ:

— ماۋۇ نېمە؟ — دەپ سورىدى.

— تاپانچا، — دېدى شەۋكەت دۇدۇقلىماستىن.

— تاپانچىنى نېمە قىلىدۇ؟

— ئاتىدۇ.

— نېمىنى ئاتىدۇ؟

— دۇشمەننى.

— ئاناڭنى ئاتسا بولامدۇ؟

— ياق! — دېدى شەۋكەت ئەندىكىپ، بۇ غەلىتە سوئال ئۇنى شۇركەندۇرۇۋەتكەندى، — ئانام يا دۇشمەن بولمىسا...

— ھا-ھا-ھا... قالتىس ئەقىللىق بالا بولۇپسەن جۇمۇ! —

سۇلايمان بىرھازا قاقاقلاپ كۈلدى. كۈلكە ئارىسىدا شەۋكەتنى بىرمۇنچە ماختىدى. ئاندىن، ــ بۇغداينى نەدىن ئالدىڭلار؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ سېتىۋالدۇق.

ــ كىمدىن سېتىۋالدىڭلار؟

ــ چوڭ ئانام كىمدىن ئالدىكىن... بىلمەيمەن.

ــ نېمىشقا بىلمەيسەن؟

ــ بۇغداي ساتىدىغانلار دائىم كېچىسى كېلىدىغان تۇرسا...

ــ بىرەرسىنىمۇ تونۇمامسەن؟

ــ بىرسىنى...ھە...ھە...ھېلىقى...

ئانسىنىڭ قايتا ـ قايتا تاپىلىغان گەپلىرىنى ئېسىگە ئالغان شەۋكەت تىلىنىڭ ئۇچىغىلا كېلىپ قالغان جاۋابىنى يۇتۇۋەتتى ۋە ئۇكىسىغا قارىغان بولۇپ، سۇلايماندىن كۆزىنى ئېلىپ قاچتى. سۇلايمان قىستاپ سوراۋەرگەندىن كېيىن:

ــ ياق، تونۇمايمەن، ــ دېدى.

يالغان سۆزلەۋاتقىنى ئۇچۇن بولسا كېرەك، شەۋكەتنىڭ يۈزلىرىگە "لاپپىدە" قىزىللىق يۈگۈرۈپ، پۈتۈن ئەزايى تىكەنلىشىپ كەتتى. سۇلايماننىڭ چىرايىمۇ ئۆزگىرىپ، تېخىمۇ قارىداپ كەتتى.

ــ يالغان سۆزلىمە! بولمىسا...

سۇلايمان تاپانچىنى ئۇنىڭ بۇرنىغا نوقۇدى.

شەۋكەتنىڭ كىچىككىنە يۈرىكى قەپەستىكى تومۇچۇقتەك قورقۇنچ، ۋەسۋەسە ئىلكىدە كۆكرەك قەپىزىگە ئۆزىنى ئۇرۇشقا باشلىدى، دېمى سىقىلىپ، چاناقلىرىغا ياش قاپلاشتى. كۈتۈلمىگەندە ئۇنىڭ كۆڭلىگە غەلىتە بىر ئوي كەلدى ـ دە، سىڭلىسىنىڭ كاسسىسىنى

ئاستا چىمداپ قويدى. رەيھان شۇنداق ئەنسىز چىرقىراپ يىغلاپ كەتتىكى، خىيالەتتە تۇرغان سۇلايمان "دىڭگىدە" چۆچۈپ، ئىككى قەدەم كەينىگە داجىدى-دە، ئاغزىنى بۇزدى:

— ئاناڭنى...شۇم! مىكىجىنىدەك سەت چىرقىرىغىنىنى بۇنىڭ!... يىغلىما! ئاغزىڭغا بىرنى تېپىمەن ھېلى!...

شەۋكەت بىر تەرەپتىن، رەيھانىنىڭ يىغىسىنى پەس قىلىشقا ئۇرۇنغان بولۇپ، ئۇنى چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئالدىسا، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى چىمداپ يىغلىتىپ، سۇلايمانىڭ جېنىغا تېگىشكە باشلىدى.

— ھوي شۇم، كۆتۈر ماۋۇ بىرنېمەڭنى! دەرھال كۆزۈمدىن يوقال!

سۇلايمان پۈتىنى يەرگە ئۇرۇپ، ۋارقىراپ كەتتى. شەۋكەتكە كېرىكمۇ شۇ ئىدى. ئۇ رەيھانىنى كۆتۈرگىنىچە، دەس ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۆزىنى تالاغا ئاتتى.

ئۇزۇنغا قالماي، رەيھانىنىڭ يىغىسى بېسىلدى. شەۋكەت ئۇنى يەنە يىغلىتاي دەپ تۇرۇشىغا، ئوسمان جۇرېن، نۇر دۇيجاڭلار بىرمۇنچە كىشىنى كەينىگە سېلىپ، ھاسسازلاپ يېتىپ كېلىشتى.

ھويلىدا بىردەم تەنتەنە ۋە ئۆزئارا تاپا-تەنە قىلىشلار بولغاندىن كېيىن، ئوسمان جۇرېننىڭ بۇيرۇقى بىلەن دادۇي تەۋەسىدىكى گۈڭشې ئەزالىرى بۇ يەرگە يىغىپ كېلىندى. ئۆيدىكى ئاشلىق، بىسات-كېچەك، ھەتتا قول ياغلىق چاغلىق نەرسىلەرمۇ دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى، قاتار-قاتار تارتىلغان ئارغامچىلارغا ئارتىلىپ، كۆپچىلىككە كۆرگەزمە قىلىندى.

مەغپىرەتخان ئاچا، ئابدەم ۋە دادۇي، ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرى-

نىڭ ئايۇپ شۇجى قاتارلىق كونا ھوقۇقدارلىرىمۇ يالاپ ئېلىپ كېلىنىپ، ئەنە شۇ نەرسىلەرنىڭ يېنىغا تۈرغۈزۈلدى. ئاندىن، ئوسمان جۇرېن شائېخەي "يانۋار بورىنى"نىڭ قاراقۇمدىكى شانلىق غەلىبىسى ئۈستىدە ئۆزۈندىن-ئۆزۈن نۇتۇق سۆزلىدى. دادۇي ھوقۇق تارتۇۋلىش كومىتېتىنىڭ بىرنەچچە ئايدىن بۇيان قولغا كەلتۈرگەن بارلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى قەتئىي مۇئەييەنلەشتۈردى. كونا ھوقۇقدارلارنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى كورلۇقى ۋە سىنىپىي كۆرەشنىڭ نۆۋەتتىكى يۈزلىنىشى توغرىسىدا ئالاھىدە توختالدى. يادلۇالغان بىرنەچچە جۈملە گېزىت ئىبارىلىرىنىمۇ تەكرارلاشنى ئۇنتۇمىدى. ئاخىردا، ئابدەمنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كېلىپ ۋارقىرىدى:

— بۇنچە كۆپ ئاشلىقنى نەدىن تاپتىڭ؟

— سېتىۋالدىم.

— كىمدىن سېتىۋالدىڭ؟

— . . . . . .

— كىمدىن سېتىۋالدىڭ دەۋاتىمەن!

— . . . . . .

ئابدەمنىڭ يۈزىگە كەينى-كەينىدىن بىرنەچچە شاپىلاق تەگدى. غەزەپتىن يېرىلىپ كەتكۈدەك بولغان مەغپىرەتخان ئاچا ئوسماننىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ:

— ئۇنى نېمىشقا ئۇرىسىز؟ سېتىۋالغان ئادەم مەن. ھەرقانداق گېپىڭىز بولسا ماڭا دەڭ! — دېدى.

— ھىم... — ئوسمان زەھەردەك ئاچچىق ھىجىيىپ، مەغپىرەتخان ئاچىغا يېپىشتى، — گەپ قىلە ئەمسە! كىمدىن سېتىۋالدىڭ؟

— بازاردىن سېتىۋالدىم.

ــ بازاردىن؟ بىر يەردە ئاناڭنىڭ بازىرى بارمىكەن؟!

ــ ئېسىمدە يوق شۇنداق دەپ تاشلاپتىمەن ... خاپا بولماڭ، جۇرېن بالام. قاراڭغۇ بازاردىن ئېلىۋىدىم.

"كىمدىن ئالدىڭ" دېگەن سوئال بىرقانچە ئون قېتىم تەكرارلانغان بولسىمۇ، بەربىر بىرەر ئادەمنىڭمۇ ئىسمى ئاتالمىدى، غەزىپى ئۆرلەپ كەتكەن ئوسمان تاپانچىسىنى قېپىدىن سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ئىككى ئايالنىڭ كۆكرەك ۋە پېشانىلىرىگە بىرنەچچە قېتىم نوقۇپمۇ باقتى.

ئەنە شۇنداق بىر پەيتتە، سابىر مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى ـ دە، ملتىقىنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇنىڭ بېقىنىغا نوقۇپ:

ــ مەندىن ئالغىنىڭچۇ! ــ دەپ ۋارقىرىدى.

كۆپچىلىك ئىچىدە كۆسۈرلاشلار باشلىنىپ كەتتى. ۋەزىيەتنىڭ مۇنداق بولۇپ كېتىشىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرمىگەن ئوسمان ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ كەتتى. بۇ يەرگە يىغىلغان ئىككى ـ ئۈچ يۈز ئادەم دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، نەلەرگىدۇ تىكىلىشەتتى. ھاۋامۇ ئاشۇ كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدەك بۇرۇقتۇم ۋە تىنجىق ئىدى. بەزىلەرنىڭ ئىچىدە "ئۇھ" تارتىشلىرىمۇ قۇلاقتا ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىناتتى. بىراق، مەغپىرەتخان ئاچا بىر ئەقىل تاپقانىدى. ئۇ بىردىن ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ جاۋابلاپ سۆزلەپ كەتتى:

ــ ۋاي ئېسىم قۇرۇسۇن! ئادەم قېرىغاندا، راستىنلا ئۇنتۇغاق بولۇپ قالىدىكەن. سابىراخۇن يادىمغا سالمىسا، ھېچكىمنىمۇ يادىمغا ئالالمايدىكەنمەن...

مەغپىرەتخان ئاچا بەش ئادەمنىڭ ئىسمىنى ۋە ئۇلاردىن سېتە-

ۋالغان ئاشلىق بىلەن پۇلنىڭ سانىنى ئېيتىپ بەردى. ئۇ ئىسمىنى ئاتىغانلارنىڭ ھەممىسى مىلتىق ئاسقان ياكى قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىغان "قىزىل" ئادەملەر بولۇپ، قارا تىزىملىكتىكى گۇمانلىق ئادەملەردىن بىرەرسىمۇ يوق ئىدى.

بۇ ھال ئوسمانىنى شۇنداق ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدىكى، ئۇ ئاچچىقىدا يەرنى قاتتىق بىر تەپتى-دە، گەپنى باشقا ياققا بۇرىماقچى بولدى:

— تۆت جان ئادەم شۇنچە جىق ئاشلىقنى نېمە قىلماقچى ئىدىڭ؟

— نېمە قىلاي دەيسىز، جۇرېن بالام؟ ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز: ئەتىيازدا نورمىمىز ئون تۆت جىڭغا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇششاق باللار بىلەن بەكمۇ قىينىلىپ كەتتۇق. ھازىرغىچە ھەممە ئادەم ئىنقىلاب بىلەن بولۇپ كېتىپ، دېھقانچىلىق بىلەن كارى بولمايۋاتىدۇ، شۇڭا، ياخشى كۈنلەرنىڭ يامىنىغا ئاتاپ ئاز-تولا ئاشلىق غەملەپ قويغانىدىم. ئويلاپ بېقىڭە: ئىشلىمىسە، يەر دېگەندىن ھوسۇل چىقمايدۇ؛ ھوسۇل چىقمىغاندىن كېيىن، ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز... خۇدا ئۇ كۈنلەرنى كۆرسەتمىسۇن!

— ھۇ دەججال! ئەكسىيەتچىل تەشۋىقات ئېلىپ بارماي، ئاغزىڭنى يۇم!

مەغپىرەتخان ئاچا بىلەن ئابدەمگە يانداپ ئايۇپ شۇجى قاتارلىق ھوقۇقدارلار بىرنەچچە سائەت تارتقۇشلانغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئۆيىدىن ئېلىپ چىقىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى "سىنىپىي كۆرەش تەربىيىسى كۆرگەزمىسى"گە قويۇش ئۈچۈن دادۇيگە ئېلىپ كېتىلدى. مەغپىرەتخان ئاچا بىلەن ئابدەمگە "چوڭ ياخشى ۋەزىيەت-

ئىن گۇمانلانغان ئۇنسۇر" دېگەن قالپاق كىيگۈزۈلۈپ، "بەش خىل ئۇنسۇر"لار قاتاردا مۇئامىله قىلىنىدىغان بولدى...

يوقالغان جەسەت

ئىككى قىش، ئىككى ياز ئۆتتۈپ كەتتى. ئىككىنچى كۈزمۇ يېتىپ كەلدى. بۇغراجاندىن ھېچقانداق دېرەك يوق.

"ئۇنىڭ تەقدىرى نېمە بولغاندۇ؟"

ھېچكىمدىن ئىشەنچلىك جاۋاب ئالالاشمىدى.

مەغپىرەتخان ئاچا كۈندىن-كۈنگە جۇدەپ كېتىۋاتاتتى. ئابدەم ئىلگىرىكىدەكلا ئىشچان ۋە ئۈمىدۋار ئىدى. ئىككى يىلدىن بۇيانقى جەدەل-ماجىرا، ئۆزئارا قان تۆكۈشلەر تۈپەيلى، پات-پات بولۇپ تۇرىدىغان ئۆلۈم-يېتىملەر كىشىلەرنى ئۆز جېنىدىن باشقا نەرسىگە بېپەرۋا قارايدىغان، بەزى ئىشلارنى بىلىپ تۇرسىمۇ بىلمەسلىككە، كۆرۈپ تۇرسىمۇ كۆرمەسلىككە سالىدىغان قىلىپ قويغانىدى. شۇنداقتىمۇ، بەزىلەر ئابدەملەرگە يوشۇرۇن ھېسداشلىق قىلىپ، قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلاتتى. ئۇز بالىلىرىغا شەۋكەتنى بوزەك ئەتمەسلىك توغرۇلۇق نەسىھەت قىلاتتى. بۇنىڭ بىلەن، شەۋكەتنىڭ ئاداشلىرى بارا-بارا كۆپىيىپ، ئۇنىڭ كۈن بويى ئۆيدىن چىقماي، ئىشىك تاقاپ ئولتۇرىدىغان ھالىتىمۇ تۈپتىن ئۆزگەرگەنىدى. بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى، ئابدەمنى گۇگۇشىدىن چاقىرتىپ كەتكىنىچە، ھېچقانداق ئىز-دېرىكى بولمىدى، بۇ ھال مەغپىرەتخان ئاچىنى قاتتىق بىئارام قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قاپىقى تۇرۇلگەن، چىرايى سولغۇن، كۆزلىرىدە مۇڭ، يۇرۇش-تۇرۇشلىرىدىن ئون ياش

قهرىپ كەتكەندەك، ۋىجىك بەستى تېخىمۇ كىچىكلەپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

بۇگۈن چۈشلۈك تاماق ۋاقتىدا، شەۋكەت قاچىلارغا ئاش ئۈسۈۋاتقان چوڭ ئانسىنىڭ چۆمۈچ تۇتقان قولىنىڭ بۆلەكچىلا تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. موماي ئاشتىن ئىكىكى قوشۇقلا ئىچىپ، قازان-قومۇچنى يىغىشتۇردى-دە، شەۋكەتكە سىگلىسىغا ئوبدان قاراشنى تاپىلاپ، پەگاھقا تاشلاقلىق تۇرغان ئەسكى قاپىنى مۇرىسىگە تاشلاپ، ئالدىراش ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

كەچ كىردى. مەغپىرەتخان ئاچا تېخىچىلا يوق. رەيھان ئايدىڭدا ئويناپ-ئويناپ ھاردى بولغاي، ئۇجمە ئاستىغا سېلىنغان كىگىز ئۈستىدە سۇنايلىنىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدى. شەۋكەت ئۇنىڭ يېنىدا بىردەم قاراپ ئولتۇردى-دە، ئۆزىنىڭمۇ ئويقۇسى كەلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ كۇندىكى ئادىتى بويىچە ئۆيگە كىرىپ چىراغنى ياندۇرۇپ، ئىككىيلەنگە ئورۇن سالدى. ئاندىن، رەيھاننى كۆتۈرۈپ ئەكىرىپ، ئورۇنغا ياتقۇزدى. ھويلا ۋە ئۆينىڭ لوكىنى سېلىۋېتىپ، سىگلىسىنىڭ يېنىدا يانپاشلىدى...

يەر ئاستىدىن چىققاندەك قاتتىق يىغا ئاۋازى شەۋكەتنى ئويغىتىۋەتتى. ئۇ كۆزىنى ئاچقاندا، تۇڭلۇكتىن ئەتىگەنكى شەپەقنىڭ قىزىللىقى ماراپ تۇراتتى. يېنىدا رەيھان پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى. چوڭ ئانسىنىڭ ئورنى بوش تۇراتتى. ئۆي ئىشكى داغدام ئوچۇق بولۇپ، يېقىنلا يەردە كىملەردۇ قاتتىق داد-پەريات كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتاتتى. شەۋكەت ئاشۇ ئاۋازلار ئىچىدە چوڭ ئانسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ، تەكىيىدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، دىققەت بىلەن قۇلاق سالدى.

راست، راستىنلا چوڭ ئانسى قوشاق قوشۇپ يىغلاۋاتاتتى:
ئاھ، بالام! باغرىم بالام! شوخ كۆزلىرى خۇمار بالام!
مەن غېرىب ـ مسكىن ئاناڭنىڭ بويىندا تۇمار بالام!
دەر ئىدىم: سۈتتىنمۇ ئاق، يوق جىسمىدە غۇبار بالام!
ياق! ئىشەنمەيدۇ بۇ قىسمەتكە ئاناڭ زىنھار بالام!

قىلدىمۇ بۇ كەڭرى ئالەم بىر ساڭا تارلىق بالام؟
بولدىمۇ جانىڭنى ئالماق تەڭرىدىن يارلىق، بالام؟
ياكى پۈتكەنمۇ پېشانەمگە پەلەك خارلىق، بالام؟
داغى پەرزەنتلىك ئوتىدا ئۆرتىنىش ـ زارلىق، بالام؟

بىلمىدىم، بۇ ئىنقىلاب توپانمىدۇ ياكى ۋابا؟
ئەيلىبان گۈلنى خازان، بۈلبۈلنى قىلدى بىناۋا.
بىھىساب قانلار تۆكۈلدى، كۆز يېشى دەريا گويا،
بۇ ئۆمۈردە نېمە خورلۇق؟ ئال جېنىمنى ئەي خۇدا!...

مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ نالىسىغا ئابىدەم جور بولماقتا ئىدى:
بۇاپا، زالىم پەلەك قىلدى نىگارىمدىن جۇدا*،
ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىسام، كەلمەيدۇ يارىمدىن ندا.
بىلمىدىم چۈشمۇ، ئوڭمۇمۇ يارغا كەلگەن بۇ قازا؟
قىسمىتىم شۇنداقمىدۇيا، تەلىيىم ـ بەختىم قارا؟!

* بۇ مىسرا «لياڭ سەنبەي بىلەن جۇيىڭتەي»دىن ئېلىندى. ـــ ئاپتور.

بىمەھەل سۇنغاچ قاناتىم، قاتتىق بۇ مىسكىن بېشىم،
بولدى كەڭ ئالەم ماڭا زىندان، زەھەر ئىچكەن ئېشىم.
"ئاھ!..." دېسەم، ھىجران ئوتۇڭدا ئۆرتىنەر تاشۇ ئىچىم،
نە بىلەي زامىن بولارىن جانىڭە، پاخماق چېچىم!؟

بۇلبۇلى شەيدا ئىدىڭ سەن، ئەي مۇرەببىم - دىلرەبا!
سۆزلىرىڭ جانىم ئارامى، قەلبىمە مەلھەم - شىپا.
ياشىسام سەنسىز ئەگەر مەن جەننەتۇل مەئۋا ئارا،
يايرىماس بۇ خەستە كۆڭلۇم، ياخشىدۇر دوزاخ ماڭا!

شەۋكەتنىڭ مېڭىسىدىن كىرگەن بىر ئوت تاپىنىدىن چىققانىدەك بولدى.

"ئۇلار نېمىشقا بۇنچە قاتتىق يىغلايدىكەنە؟...؟"

شەۋكەت خىيالىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقىمۇ كۈيىمەستىن، ھاپىلا - شاپىلا ئورنىدىن تۇرۇپ كېينىدى - دە، تاشقىرىغا قاراپ ئۇچتى. ئەمما دەرۋازىنىڭ بوسۇغىسىدىن پۈتىنى ئېلىپلا قېتىپ قالدى! بەش قەدەمچە نېرىدا ئۇلارنىڭ ئېشەك ھارۋىسى تۇراتتى. قىرىق - ئەللىكتەك ئادەم ھارۋىنىڭ ئەتراپىنى چۆرىدەپ ئالغانىدى. مەغپىرەتخان ئاچا بىلەن ئابدەم ھارۋىغا مەھكەم چاپلىشىۋېلىپ، زار - زار يىغلايتتى. بىرنەچچە ئايال ئۇلارغا قوشۇلۇپ يىغلىغاچ، ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ، ئۇلارنى ھارۋىدىن ئاجرىتىشقا تىرىشاتتى. لېكىن، بۇ ئۇرۇنۇشلار ھېچقانداق نەتىجە بەرمەيتتى.

ھارۋىنىڭ ئەتراپى بارغانسېرى قىستا - قىستاڭچىلىق بولماقتا ئىدى.

— مەغپىرەتخان، — مويسىپىتلەردىن بىرى توپىنى يېرىپ، ھارۋىغا يېقىنلاپ كەلدى، — ئاتا-بوۋىلىرىمىز: "بالاغا رىزا، قازاغا سەۋر" دېگەن. ئاللادىن كەلگەن قىسمەتكە سەۋر قىلماسلىق ئاللاغا ناشۇكۇرچىلىك قىلغانلىق بولىدۇ...قويسىلا، يىغىنى توختاتسىلا!... مېيىتنى ئۆيگە ئەكىرىپ، يەرلىكدە قويۇشنىڭ تەرەددۇتىنى قىلايلى.

— شۇنداق قىلايلى، مەغپىرەتخان!

— شۇنداق قىلايلى.

— ماۋۇ ئاياللار نېمىگە قاراپ تۇرىسىلەر؟ مەغپىرەتخان بىلەن ئابدەمنى ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىڭلار.

— قېنى، كۆچى بارراق ئەرلەردىن ئىككى-ئۈچىڭلار كېلىڭلار. مېيىتنى ئۆيگە ئەكىرەيلى.

— توغرا، شۇجى دېگەندەك قىلايلى.

— . . . . . .

جەسەتنى يېقىندىلا "ئازاد" قىلىنىپ، دادۇي ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا تەينىلەنگەن ئايۇپ شۇجى بىرىنچى بولۇپ كۆتۈردى. ئىككى يېگىت ئۇنىڭغا يارەملەشتى. جەسەت دەھلىزدىكى سۇپىغا قويۇلغاندا، ئەمدىلا نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىنى بىلگەن شەۋكەت "دادا!..." دەپ چىرقىرىغىنىچە، ئۆزىنى جەسەت ئۈستىگە ئاتقانىدى، ئايۇپ شۇجى ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ ھويلىغا ئېلىپ ماڭدى.

— يىغلىما، — دېدى ئۇ كېتىۋېتىپ، — يىغلىغانغا داداڭ تىرىلىپ قالامدۇ؟ ئوبدان بالا دېگەن گەپ ئاڭلايدىغان جۇمۇ...

— ئايۇپكا، سىزمۇ بۇ يەردە ئىكەنسىزغۇ! — دېگەن قوپال ئاۋاز

ئايۇپ شۇجمنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى.

ـــ ئەجەب ئوبدان ۋاقىتتا كەلدىڭىز، ئۇكام! ـــ ئايۇپ شۇجى شەۋكەتنى يەرگە قويۇپ، قولىدىن يېتىلگىنىچە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى ئوسمانغا يېقىنلاشتى، ـــ تېخى سىزنى چاقىرتىپ كېلەيمكىن، دەپ تۇرغانىدىم.

ـــ مېنى چاقىرتىپ كېلىپ نېمە قىلماقچى ئىدىڭىز؟

ـــ بۇغراجاننى يەرلىكىدە قويۇش ئىشىنى بىرلىكتە مەسلىھەتلەشسەك دېگەنىدىم.

ـــ ئۇنىڭ ماتەم مۇراسىمىنى ئۆتكۈزەمدۇق؟

ئوسمان بۇ سۆزلەرنى شۇنداق قوپال، شۇنداق مەسخىرىلىك تەلەپپۇزدا ئېيتتىكى، ئايۇپ شۇجى ئىختىيارسىز سەسكىنىپ كەتتى ۋە ئىنتاك ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى. بۇ كۆزلەردە ئاجايىپ مەغرۇرلۇق، مەنسىتمەسلىك شولىسى چاقناپ تۇراتتى، ئوسمان سۆزىنى داۋام قىلدى:

ـــ بىر نەق ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇچۇن ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈش... ھىم... بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى... قېنى، مەسلىھەت كۆرسىتىڭ!

ئايۇپ شۇجى دەسلەپ بىرئاز تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. كېيىن ئېسىنى يىغىپ، ئوسمانغا چۈشەندۈردى:

ـــ دېكتاتۇرا ئورگانلىرىنىڭ جەسەتىنى ئائىلىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرغانلىقى ئۇنىڭ جىنايىتى تۈگىگەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، جەسەت پۇراشقا باشلاپتۇ. ئەگەر جەسەتنى دەرھال بىر تەرەپ قىلمۇھتەمەي، ئىككى ئايالغا تاشلىۋەتسەك...

ـــ نېمە؟ مۇشۇ گەپ سىزنىڭ ئاغزىڭىزدىن چىقتۇاتامدۇ!؟ ـــ ئوسمان

كۆزلىرىنى جامدەك چەكچەيتىپ، ئايۇپ شۇجىغا دوق قىلدى، — ھېلىغۇ جەسەت پۇراشقا باشلاپتۇ، پۇتۇنلەي سېسىپ كەتسىمۇ كۆمۈشكە بولمايدۇ! ھەي، ھەي، سىززە!... كاللىكىز قاچانمۇ يېگىلىنار سىزنىك؟! بىلىپ قويۇڭ: جەسەتنى ئائىلىسىگە بېرىشتىن مەقسەت — تېخىمۇ كۆپ كىشىگە ئىبرەت قىلىش!... بىزنىڭ ھازىرقى ۋەزىپىمىز — جەسەتنى پۇتۇن دادۇيىگە كۆرگەزمە قىلىپ، ئەزالارنى بىر مەيدان سىنىپىي كۈرەش تەربىيىسىگە ئىگە قىلىش!...

ئوسمان ناھايىتى ئۇزۇن ۋەز ئېيتتى. ئايۇپ شۇجمۇ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى، ئۇنى قايىل قىلالمىغان ئوسمان قان تولغان كۆزلىرىنى ئايۇپ شۇجىغا مىختەك قاداپ:

— بۇگۈن سىز ئۆزىڭىزنىڭ زادى قانداق ئادەم ئىكەنلىكىڭىزنى يەنە بىر قېتىم ناھايىتى تولۇق ئاشكارىلىدىڭىز. كۆپچىلىكىمۇ كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدارلارنىڭ زادى قانداق نېمە ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىۋالدى. بولدى، سىز بىلەن ئارتۇقچە تاكاللىشىشقا ۋاقتىم يوق! — دېگىنىچە ئۇنىڭدىن يىراقلاشتى ۋە ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتۈرۈپ ۋارقىرىدى، — سۇلايمان! ھوي سۇلايمان!...

— مانا مەن.

سۇلايمان ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇندى.

— دەرھال جەسەتنى ئېلىپ چىقىپ، ئاۋۇ ئازگالغا تاشلاڭلار! — دەپ ئۆزىدىن تۆت-بەش قەدەم نېرىدىكى ئوغۇت چىرىتىش ئازگىلىنى كۆرسەتتى.

بۇيرۇق دەرھال ئورۇنلاندى ۋە ھەممە ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرىگە چاپارمەن ئەۋەتىلىپ، بۆشۈكتىكى، تۆشۈكتىكى تېرىك

جان ئەۋلادى بۇ يەرگە يىغىپ كېلىنىپ، بۇغراجانىڭ جەستى تاشلانغان ئازگال "سەيلە" قىلدۇرۇلدى...

ئوسمان بۇغراجان ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ يەرۇئاسمانىنى زىلزىلىگە كەلتۈرگۈدەك ناله پەريادى ئاستىدا، كۆپچىلىكنى "ئىبرەت ئالـ دۇرۇش"، "سىنىپىي تەربىيىگە ئىگە قىلىش"...مەقسىتىگە تولۇق يەتكەندىن كېيىن، جەسەتنى شۇ يەرگىلا كۆمدۇرۇۋەتتى.

. . . . . .

قىزىق ئىش، ئاردىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ بۇغراجاننىڭ جەستى كىملەر تەرىپىدىندۇ ئوغرىلاپ كېتىلگەنلىكى مەلۇم بولدى. مۇشۇ سەۋەبتىن، ئابدەم پۇتۇن بىر كۈن قېيىن-قىستاقتا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە چىقمىدى. ئوسماننىڭ مۇددىئاسى بويىچە بولغاندا، ئابدەمنى تاكى جەسەت تېپىلغىچە پىپەن قىلماقچى ئىدى. بىراق، ئوغلىنىڭ جەستى خورلانغان ئاشۇ كۈندىن ئېتىبارەن پۈت-قولى مىدىرلىماس، تىلى گەپكە كەلمەس بولۇپ قالغان مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ ئۆلۈم قۇچىقىدا ياتقانلىقى ئۈتى پەيلىدىن ياندۇردى. لېكىن ئۇ پۇتۇن دادۇيدىكى دىكتاتۇرا دۇيى ۋە ئاكتېپـ لارنى ئازغىنا كەم بىر ئاي ئىشقا سېلىپ، ھەممە ئائىلە، ھەممە يەرنى ئاختۇرۇپمۇ جەسەتنى تاپالمىدى.

"جەسەت نەگە كەتكەندۇ؟"

"ئۇ كىمگە، نېمىگە لازىم بولۇپ قالغاندۇ؟"

گويا بىر قېيىن تېپىشماقتەك ئېغىزدىن-ئېغىزغا كۆچۈپ، ھەممە يەرنى ئايلىنىپ يۈرگەن بۇ سوئاللارغا ھېچكىمۇ جاۋاب بېرەلمەيتتى...

سۇرلۇك ئادەم

يەنە ئۇچ يىل ئۆتۈپ كەتتى: ئازاب-كۈلپەتلىك يىللاردىن ئۇچى ئۆتۈپ كەتتى. مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ پانى دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىپ، باقى ئالەمگە — خاتىرجەم، تىنچ-ئاسايىشلىق دۇنياغا سەپەر قىلغىنىغا بىر يىلدىن ئاشتى. ئابدەملەرنىڭ بىردىنبىر قولغا چىققۇدەك مۇلكى — رېزىنكە چاقلىق هارۋا بىلەن ئېشەكنىڭ پۇلىمۇ ئۇنىڭ ئۆمرىنى بىر كۈنمۇ ئۇزارتالمىدى!

بىراق، هەممە بولغۇلۇق ئابدەمگە بولدى. ئۇ يىغلىدى، قاقشىدى، هىجران ئوتىدا يۇرىكى ئۆرتىنىپ، نەچچە قېتىم هوشىدىن كېتىپ، نەچچە قېتىم هوشىغا كەلدى. ئاق كۆڭۈل قوشنا ئاياللارنىڭ تەسەللىسى، شەۋكەت بىلەن رەيهانىنىڭ كەلگۈسى تەقدىرى ئۇنى كۆز يېشىنى سۇرتۈشكە، سەۋر-تاقەت قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. ئۇ يۇرىكىگە "تاش سېلىۋېلىپ"، لېۋىنى قاتتىق چىشلىدى-دە، ئۆزىنى يېڭىباشتىن تۇرمۇشنىڭ قىيانلىق دەرياسىغا ئاتتى... ئەمدى ئۇ تېخىمۇ كەم سۆزلەن، تېخىمۇ ئىشچان بولۇپ كەتتى. دۇيجاڭ نەگە بۇيرۇسا، ئالدى-كەينىگە قارىماي ئۇچاتتى؛ قانداق ئىش تاپشۇرسا، گۇلىنى گۇلىگە كەلتۈرەتتى. چىللىنىڭ جۇت-شۇدرغاز-لىرى، سەرتانىنىڭ پېژغىرىم ئىسسىقى ئۇنىڭ ئۇچۇن هېچنېمە ئەمەس ئىدى. ئۇ ئىشلەيتتى، ئىشلەيتتى، پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشلەيتتى. ئىشلىگەنسېرى، ئالەمنىڭ هەممە خۇشلۇق-خاپىلىقلىرىنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنى خېلىلا يەڭگىللەپ قالغاندەك سېزەتتى. ئابدەم ئۆزىدىن بۆلەك هېچقانداق يۆلەنچۇكى بولمىغان ئىككى نارەسىدىنى رىزىق-

نېسىۋىسىز قالدۇرماسلىق ئۈچۈن، بارلىق كۈچى، ئەقىل-ئىدراكى، ئىسسىق تەرىنى كەتمەنگە، ئورغاقىقا، قاپ-تاغارغا سەرپ قىلماقتا ئىدى!...

تومۇز. ئورمىچىلارنىڭ بېشى ئۈستىدىلا ھارۋىنىڭ چاقىدەك ئېسىلىپ تۇرغان قۇياش ئەتراپىنى تونۇردەك قىزىتماقتا. شامالدىن ئەسەرمۇ يوق. بۇغدايلىقتىن كۆتۈرۈلگەن غەلىتە قاڭسىق پۇراق دىماغلارنى ئېچىشتۇرىدۇ، تولا كۈچىنىپ ئاۋازى پۈتۈپ كەتكەن فۇداۋىيۇەن① قىز بىر غۇلاچ كەلگۈدەك ئۇزۇن تۇنىكە كانايغا تۈمشۇقىنى كەپلەپ "كىملەر بىزنىڭ دوستىمىز؟ كىملەر بىزنىڭ دۈشمىنىمىز..." نى بار ئاۋازى بىلەن زورۇقۇپ ئوقۇماقتا. ھەربىر ئورمىچىنىڭ يېنىدا بىردىن «ئۇزۇندى» تاختىسى ۋە ماۋجۇشىنىڭ ئەينەكلىك جازىغا ئېلىنغان رەڭلىك سۈرىتى توختىتىلغان. بۇنداق شان-شەرەپتىن مەھرۇم قىلىنغان ئابىدەم ئايرىم بىر ئېتىزدا تەرلەپ-تەپچىرەپ ئورما ئورۇماقتا، ئۇ ئاق خەسە كۆڭلەك ئۈستىدىن قېيىن ئانىسىنىڭ قارا كاجى كەمزۇلىنى كىيىپ، بېلىنى كونا رومىلىدا مەھكەم باغلاپ، زىغىر رەڭ تور رومال بىلەن يۇزى ۋە ئېڭىكىنى قوشۇپ تېڭىۋالغىنى ئۈچۈن، بۇرنى بىلەن كۆزلىرىنىلا كۆرگىلى بولاتتى. ئۇ بۇغداي پايىسىنى مەھكەم قاماپ تۇتۇپ، يوغان ئورغاقىنى زەرب بىلەن ئۇرغىنىچە شۇنداق شىددەت بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيتتىكى، ئادەتتە، ئەرلەرمۇ ئۇنىڭغا يېتىشەلمەيتتى، ئاياللار بولسا كۈسۈلدىشىپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە سۆزلىشەتتى:

---

① فۇداۋىيۇەن — سۆزلەپ چۈشەندۈرگۈچى.

تەسىر

ــ جېنىغا باقماي، نېمانچە كۆچەيدىغاندۇ؟

ــ كۆچمىسە، دۆيجاڭ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىغىلى تۇرار ھېلى...

ــ تىللىغىسى كەلسە، ئۇ نائەھلىي ھەر باب بىلەن تىللاۋېرىدۇ!

ــ شۇنى دەڭە، رەناخان، ئابدەم بۇ يەرگە كەلگەنىڭ مابەينىدە، ئېرى بىلەن قېيىن ئانىسىدىن ئايرىلدى. ئوغلىمۇ گۆرنىڭ ئاغزىدىن ياندى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بارلىق ئەسلى ـ ۋەسلىدىن ئايرىلىپ، بىر پارچە ئەسكى كىگىز بىلەنلا قالدى. بۆلەك خوتۇن بولىدىغان بولسا...

ــ توغرا ئېيتتىڭىز. دېمىسىمۇ، بىچارە بەكمۇ شۇڭا بار ئايال ئىكەن. شۇنچە دەرد ـ ئەلەمگە چىداپ، يەنە ئۆرە يۇرۇۋاتىدۇ.

ــ خەۋىرىڭلار بارمىكىن؟ ئۆيىدە يەيدىغان نەرسە قالمىغىنىغا ئۇچ كۈن بوپتۇ، بۇگۈن ئەتىگەن قىزى ناننىڭ خەقىشىنى قىلىپ يىغلىغانىدى. بىچارە ئۇنى پەس قىلالماي، ئۆزىمۇ يىغلاپ كەتتى. ئاخىر مىڭ بالالىقتا بۇگۈنچە ئۇجمە يەپ تۇرۇشقا كۆندۈردى.

ــ بۇ گەپچە، ئۆزىمۇ ناشتىسىز ئىكەن ـ دە؟

ــ ئۇنى ئۇقمىدىم. بالىنىڭ دادىسى ھويلىدا ھارۋا قېتىۋاتاتتى. بىر چاغدا ئۆيگە كىرىپ: "خوتۇن، بولۇڭلار، نېنىڭلىدىن بەش ـ ئالتىنى ئېلىپ، ئابدەمگە ئەپچىقىپ بېرىڭلار" دېدى، مەن ھەيران بولۇپ: "نېمىشقا؟" دەپ سورىسام، ھويلىدا ئاڭلىغانلىرىنى سۆزلەپ بەردى. ئىچىم ئاغرىغىنىدىن، ئۆيدە بار ناننىڭ ھەممىسىنى بەش جىڭ كەلگۈدەك ئۇن بىلەن قوشۇپ داستىخانغا ئوراپ ئەپچىقىپ بەردىم. بىچارە خوتۇن بوينۇمغا ئېسىلىپ، شۇنداق قاتتىق يىغلاپ كەتتىكى، ئۆيۈمگە قانداق قايتىپ چىققانلىقىمنىمۇ بىلمەي قالدىم.

ــ ئەجەب ئوبدان قېپسىز، مۇھتىرەمخان! بالدۇرراق ئۇققان

بولسام، مەنمۇ قاراپ تۇرمايدىكەنمەن.

ــ ھېلىمۇ كەچ ئەمەس، "كۆپ تۇكۇرسە كۆل تولار" دېگەن گەپ بار، ھەربىرىمىز تۆت-بەش جىگدىن ئاشلىق ياردەم قىلساق، يازلىق دارامەت تەقسىماتىغچە كۇنەكەپ تۇرار.

. . . . . .

ئانسىنىڭ ئوتتۇز قەدەمچە كەينىدە تىمسىقلاپ باغ باغلاۋاتقان شەۋكەت بۇ ئاق كۆڭۈل ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا قىلىشقان گەپلىرىنى ئاڭلىغىنىدا، كۆڭلىدە: "ئۇلارنىڭ پىپەن يىغىنلىرىدا ئانامنى، ئاقچى-كۆكچى، دەپ تىللاپ قويۇشلىرى نۇر دۇيجاڭنىڭ تىل-تايىقىدىن قورقىنلىقتىن ئىكەن..." دەپ ئويلىدى. رەيھان جىگدىنىڭ سايىسىدا ئۇخلاۋاتاتتى.

ــ ئاۋۇ كېلىۋاتقانلار كىم؟

ئايۇپ شۇجىنىڭ خوتۇنى رەناخانىنىڭ ئەنسىز ئاۋازى كۆپچىلىكنى سۆزىنى توختىتىشقا مەجبۇر قىلدى.

ئەللىك قەدەمچە نېرىدىكى ھارۋا يولىدا ئىككى كىشى كېلىۋاتاتتى. ئۇلار يېقىنلاپ كەلگەندە، مۇھتىرەمخان ئۇلارنىڭ بىرىنى تونۇدى!

ــ بىرى سۇلايمان پەيجاڭغۇ.

ــ يەنە بىرىچۇ؟

ــ كىم بولاتتى، سۇلايمانغا ئوخشاش قۇلاق كەستىدۇ!

ــ ئۇچىسىدا ساقچى كىيىمى تۇرامدۇ نېمە؟

ــ يەنە بىر كىمنى قولغا ئالىدىغان ئوخشىمامدۇ؟

ــ ئو-ۋۇش...نېمە ئىش قىلسا قىلمامدۇ! ئىشىمىزنى قىلايلىيا!...

ئايالالار گېپىنى توختىتىپ، ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

سۇلايمان بىلەن كېلىۋاتقان كىشى ئوتتۇرا بوي بولۇپ، ئورۇق بولغاچقا، كىيىمى ئۆزىگە ئانچە ياراشمىغاندى. تۇگمىلىرىنى ياقىسىغىچە ئېتىشى، گەۋدىسىنى تىك تۇتۇپ مېڭىشى، چېلىققانلىكى نەرسىگە دىققەت بىلەن سەپسېلىشىدىن ئۇنىڭ خېلىلا پىشقان، تەجرىبىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىمى ئىكەنلىكىنى بىلىمەك تەس ئەمەس ئىدى.

ئىككىيلەن ئابدەم ئورما ئورۇۋاتقان يەرگە يېقىنلاپ كەلگەندە، جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىمى ئۇشتۇمتوت توختاپ، سۇلايماندىن سورىدى:

— بۇ ئايال نېمىشقا باشقىلارغا قوشۇلماي، ئۆزى يالغۇز ئورما ئورىدۇ؟

— ماۋۇ خوتۇنىنى دەمسىز؟ — سۇلايمان بېشى بىلەن ئابدەمنى ئىشارەت قىلدى، — بەش خىل ئۇنسۇر. شۇڭا، ئۇنى ئەزالارغا قاتمايمىز.

— ھە، مۇنداق دەڭ... قايسى خىلدىكى ئۇنسۇر؟

— بۇزۇق ئۇنسۇر، ئۇنىڭ ئېرىنى سىزمۇ بىلمىسىز، ھېلىقى ۋارىس بەگنىڭ چاكىرى سىدىق ئاكىنىڭ ئوغلى بۇغرا بارغۇ...

سۇلايمان بۇغراجان ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە مۇناسىۋەتلىك تەپسىلاتلارنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا:

— بۇ خوتۇن ھازىر سىدىقكاملارغا ۋارىس پومىدىن مېۋە تەگكەن ئۆيدە ئولتۇرۇۋاتىدۇ، — دەپ قوشۇپ قويدى.

ساقچى قايتا سوئالمۇ سورىمىدى، چىرايىدا بىرەر ئۆزگىرىشمۇ بولمىدى. بىراق، نېمە ئۈچۈندۇ ھارۋايولى بويلاپ ئېقىۋاتقان

بىر يېرىم مېتر كەڭلىكتىكى ئۆستەڭدىن چەبدەسلىك بىلەن سەكرەپ ئۆتتى، سۇلايمان ئۇنىڭدىن نېمىندۇ سورىماقچى بولدىيۇ، سوراشقا ئۇلگۈرەلمىدى. ساقچى بىرنەچچە قەدەم ئۇزاپ كەتكەنىدى. سۇلايمانمۇ ئۆستەڭدىن ئاتلىدى.

ئىككىيلەن ئەمدى ئابدەم ئورما ئورۇۋاتقان بۇغدايلىقتا ئىدى.

ساقچى ئابدەمنىڭ يېنىدا بىرنەچچە سېكۇنتلا توختاپ، ئۇنىڭ بېشىدىن-ئايىغىچە بىرقۇر سەپسېلىپ چىقتى. ئابدەمنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرى بىلەن غەل-پالla ئۇچراشقانىدا، ۋۇجۇدىنى سۇر بېسىپ، ھەممە يېرىدىن "پۇرىدە" تەر قۇيۇلدى. ئورغاق تۇتقان قولىمۇ كالۋالىشىپ، ئورغىقى مۆلچەرلىگەن يەرگە تەگمەي، پۇتىنى كېسىۋالغىلى تاس قالدى، لېكىن چاندۇرمىدى. شۇ ئەسنادا سۇلايمان كېلىپ، ئابدەمگە دوق قىلدى:

— پاكىز ئور جۇمۇ! قارا ماۋۇ ئېگىزلىكنى، بىر غېرىچ كېلىدۇ... مۇنداق ئورۇدىغان بولساڭ، ھازىرلا ئەزالارنى يىغىپ پىسىەن قىلىمىز!... نۇر دېگەن بىرنېمە مۇشۇنداق نازارەت قىلامدىغاندۇ!؟

سۇلايمان يەنە نېمىلەرنىدۇ غودۇكشىغىلى تۇرغاندى، ساقچىنىڭ تەرى تۇرۇلۇپ، بىر سۇلايمانغا، بىر ئابدەمگە غەلىتە بىر نەزەردە تىكىلدى-دە، ئىتتىك بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى. سۇلايمان شاپاشلاپ ئۇنىڭ كەينىدىن ئۇچتى.

"ئەي، كەرىمى كەڭ، قۇدرىتى ئۇلۇغ ئۇلۇغ خۇدا، — دەپ ختاپ قىلدى ئابدەم كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇلارغا تىكىلگىنىچە ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. باشقا ئورمىچىلارمۇ ئىشلىرىنى توختىتىپ، ئابدەمنىڭ بېشىغا كېلىش ئېھتىمالى بولغان يېڭى كۈلپەتنى

قىياسەن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشماقتا ئىدى، — ئىككى يېتىم نارەسىدىنىڭ ھەقىقى-ھۈرمىتى ئۈچۈن، مەن غېرىب-مىسكىن قۇلۇڭنى قۇرۇق سۆز، قۇرۇق تۆھمەتتىن ساقلىغايسەن..."

سىرلىق كېچىلەر

باش كۆز.

كۆز پەسلى تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئەڭ سېخى، ئەڭ مەمۇرچىلىق، مەنىگە ئەڭ باي پەسلى. ئادەتتە، كۆز كېچىسى تولىمۇ گۈزەل بولىدۇ، بۇ كېچىلەر مەيىن، غۇر-غۇر شامىلى بىلەن يۈرەكلەرگە ھۈزۈر بېغىشلايدۇ. ھەر تۈپ دەرەخنىڭ دالدىسى ۋە كىچىككىنە خالى جايىمۇ ئاشىق-مەشۇقلار ئۈچۈن شاھىنشاھلارنىڭ ئالتۇن-كۈمۈش بىلەن بېزەلگەن سەلتەنەتلىك قەسىرلىرى، باغى ئىرەم-لىرىدىن گۈزەل ۋە ئەلا بىلىنىدۇ. ئۇلار مۇشۇ گۈزەللىك ئىچىدە بىر-بىرىگە يېقىن ياندىشىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ گۈزەل ئارزۇ-ئارمانلىرى ۋە چىن يۈرەك سۆزلىرىنى بىر-بىرىگە بايان قىلىشىدۇ. يۈرەكلىرى ھاياجاندىن ئەنسىز تېپىچەكلەپ، ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يانىدۇ، قانلىرى تومۇرىدا ئۇرغۇپ، چىرايلىرىغا قىزىل-لىق تەپچىيىدۇ. ئىنتىلىش ۋە قورۇنۇش ئىچىدە، بىر-بىرىنىڭ يۈمران، غۇبارسىز لەۋلىرىدىن ۋىسال شارابى ئىچىشىدۇ. بىر-بىرى بىلەن مەڭگۈلۈك ھالال جۈپ بولۇشنى ئەھدۇپەيمان قىلىشىدۇ...

بۇنىڭدىن ئون بەش يىل بۇرۇن دەل بۇگۈنكىدەك گۈزەل ئايدىڭ كۆز كېچىسى ئابىدەم مەھەللىنىڭ چېتىدىكى ئۆستەڭ

بويىدىكى باراقسان سۆگەتلەر ئاستىدا تۇنجى قېتىم بۇغراجان بىلەن يوشۇرۇن ئۇچراشقان؛ سۇپىسۇزۇك ئاسمان دېڭىزىدا ئالتۇن قولۇاقتەك لەرزان ئۇزۇپ يۈرگەن ھىلال ئاي بىلەن سان-ساناقسىز يۇلتۇزلارنىڭ گۈۋاھچىلىقىدا، بۇغراجاننىڭ كۆكۈل ئىزھارىغا ھەم يۇزى تۆۋەن سەھرا قىزلىرىغا خاس تارتىنچاقلىق، ھەم چەكسىز ھاياجان، ئۇمىد، خۇشاللىق ئىچىدە مايىللىق بىلدۈرگەنىدى!

بۇنىڭدىن ئون بەش يىل بۇرۇن دەل بۇگۈنكىدەك گۈزەل ئايدىڭ كۈز كېچىسى ئابىدەم بىلەن بۇغراجان خۇشال-خۇرام بىر ياستۇقتا باش قويۇپ، مۇراد-مەقسەتلىرىگە يەتكەنىدى!...

بۇنىڭدىن ئون بىر يىل بۇرۇن دەل بۇگۈنكىدەك گۈزەل ئايدىڭ كۈز كېچىسى ئابىدەم پۈتۈن ھاياتىدىكى ئەڭ شېرىن، ئەڭ ئۇنتۇلماس تۇنجى كېچىلەرنىڭ ئۇچىنچىسى، يەنى ئەڭ ئازابلىق، ياق!...ئەڭ مەنىلىك، ئەڭ ئۇلۇغ بىر كېچىنى تىل بىلەن تەسۋىرلەگۈسىز ۋەسۋەسە، دېلىغۇللۇق، تولۇپ تاشقان ئارزۇ-ئۇمىد بىلەن كىرپىك قاقماي ئۇتكۈزۈپ، ئۆز ئائىلىسىنى، جۇملىدىن ئىنسانىيەت دۇنياسىنى بىر يېڭى ھايات ئىگىسى بىلەن تولدۇردى. بۇ يېڭى ھايات ئىگىسى شەۋكەت ئىدى. "ئاتا" بولغىنىغا خۇشالالانغىنىدىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان بۇغراجان ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىناتتى.

رەيھانمۇ كۈز كېچىسى ئالەمگە كۆز ئاچتى. بۇ بۇغراجان قولغا ئېلىنىپ ئۇچىنچى كۈنى بولغان ئىش ئىدى. بۇ چاغدا، بۇغرا-جانمۇ، مەغپىرەتخان ئاچمۇ ئابىدەمنىڭ قېشىدا يوق ئىدى، ئۇ، رەيھاننى باغرىغا تېكىپ، پۈتۈن كېچىنى كۆز يېشى قىلىش بىلەن ئۆتكۈزدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، زادى قايسى بىر كېچىنى ياش

تۆكمەي ئۆتكۈزگىنىنى تەڭرىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدۇ!

بۇگۈنمۇ كۈز كېچىسى. تۈن يېرىمىدىن ئاشقان. تۈگىلۈكتىن چۈشكەن ئاي شولىسى ئۆيىنىڭ چاپانىنىڭ پېشىچىلىك يېرىنى يورۇتۇپ تۇرۇپتۇ. شەۋكەت بىلەن رەيھان شېرىن ئۇيقۇدا. ئابدەمنىڭ ياش بىلەن تولغان كۆزلىرى تۈگىلۈككە تىكىلگەن. ئۇ يەر-بۇ يەرگە چېچىلىپ كەتكەن يۇلتۇزلار گويا ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك تىنىمسىز كۈلۈمسىرەيدۇ. بىلىنەر-بىلىنمەس چىقىۋاتقان مەيىن شامال بەرگىدىن ئايرىلغان بىر تال يوپۇرماقنى تۈگىلۈكتىن ئۆيگە تاشلىدى. ئابدەم ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كېچىك تىندىن-دە، ئاستا بىر يېنىغا ئۆرۈلدى. شەۋكەت نېمىلەرنىدۇ دەپ جۆيلۈدى. رەيھان ئابدەمگە تېخىمۇ مەھكەم چاپلاشتى. ئابدەم ئۇنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىنى سىلاشقا باشلىدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئادەم ئۇرۇپ-سوقۇشتىكى رەھىمسىزلىكى بىلەن پۈتۈن قاراقۇم تەۋەسىدە "سۈلايمان چوماق" دەپ نام ئالغان سۈلايمانىنىڭ كۆرۈمسىز ئەپتى نامايان بولدى. "ئۇنىڭ گەپلىرى راستمىدۇ؟ — دېدى ئابدەم ئىچىدە پىچىرلاپ، — تېخى ئايۇپكامنى شېپى كەلتۈرۈۋاتقىنىنى... يا ئۇ بىر باھانە تېپىپ، ئايۇپكامنىڭ ئەدىبىنى بەرمەكچىمۇ؟..."

ئابدەم خىيالىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ھازىر ئابدەمدە ھەرقانداق بىرەر ئوي، پىكرىنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغۇدەك مادارمۇ، ھوش-كاللىمۇ يوق ئىدى. بىرىنچىدىن، تۈنۈگۈن ئاخشام، ئوسمان جۇرىنى "بۇزۇق ئۇنسۇر" ئابدەم بىلەن ئېغىز-بۇرۇن يالاشقان" رەناخان قاتارلىق ئون نەچچە ئايالنى پىپەن قىلىش يىغىنى ئۆتكۈزدى؛ يەنە بىرى، بۇنىڭدىن بىر سائەتچە

ئىلگىرى، سۇلايمان ئۇشتۇمتۇت ئابدەمنىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭغا ئاجايىپ خەيرىخاھلىق كۆرسەتتى. كۇن بويى شال ئورۇپ "ئۇھ" دېگۈدەك ھالى قالمىغان ئابدەم باشقا "ئۇنسۇر"لار قاتارى بىر كىشىلىك قوشۇمچە چامنى① تۇغىتىپ ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، ئاللىقاچان ئەل ياتقۇ بولۇپ قالغانىدى. رەيھان بىلەن شەۋكەت كۇندىكى ئادىتى بويىچە "پىلەك ئۇزىتىپ، سويما سېلىپ" تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. ئابدەم ئۇلارنىڭ يوتقان-كۆرپىسىنى تۇزەشتۇرۇپ، ئوبدان چۇمكەپ قويدى-دە، ئەتە ئەتىگەنلىك ئۇماچنىڭ تەييارلىقىنى قىلىشقا تۇتۇندى: ئىككى باش چامغۇر ئادالاپ يۇدى، توغرىدى. ئوچاقنىڭ كۇلىنى ئالدى، قازانغا سۇ قۇيۇپ، ئوچاقتا ئاستى، بىر قۇچاق شاخ-شۇمبىمۇ ھازىرلاپ قويدى. ئاندىن، جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا ئولتۇرۇپ شەۋكەتنىڭ يىرتىلىپ كەتكەن كۆڭلىكىنى يامىدى. ھەممە ئىشتىن بىكار بولۇپ، ئەمدىلا چىراغنى ئۆچۇرۇپ يوتقانغا كىرىشكە، ئۆگزىدىن "غىرىس-غىرىس" قىلغان ئاۋاز كەلدى.

"مۇشۇكمىدۇ...!"

ئابدەمنىڭ خىيالى تېخى ئۇزۇلمەستىن، ئاۋاز بارغانسېرى ئېنىق ئاڭلىنىشقا باشلىدى. بۇ كىمنىڭدۇ ئاستا، شۇنداقلا يەڭگىل باسقان ئاياغ تاۋۇشى ئىدى. "دىكتاتۇرا دۇيى يەنە كەپتۇ-دە! — دېدى ئابدەم ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ، — ئەستا..."

دەسلەپ، ئابدەمنىڭ ۋۇجۇدىنى سۇر بېسىپ، كۆڭلىنى ئەنسىزلىك چۇلغىدى، يۇرىكى سوقۇشتىن توختاپ قالغانىدەك، تىنىقىنى

---

① چام — نورما، ۋەزىپە.

سرتقا چىقىرىشقىمۇ قۇربى يەتمىدى. كېيىن، بىردىن ئېسىنى يىغىپ، يېتىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغان يېڭى پىشكەللىكە قانداق تاقابىل تۇرۇش كېرەكلىكىنى غىل-پاللا كاللىسىدىن ئۆتكۈزدى-دە، يۇرىكى تاشتەك قاتتى. كۆڭلىدە قورقۇش، غەم-ئەندىشە دېگەن نەرسىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. چۈنكى، ئۇلار بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەندىن بۇيان، دەسلەپ "قىزىل قوغدىغۇچى"لار، كېيىنچە "دىكتاتۇرا دۈيى"نىڭ ئەزالىرى پات-پات كېچىلىرى ئۇلارنىڭ ئۆگزىسىدە پايلاقچىلىق قىلاتتى ياكى ئۆيگە بېسىپ كىرىپ، بىرەر سائەت غادىر-سۇكۇر قىلاتتى-دە، بىرنەچچە ئېغىز تىللاپ قويۇپ چىقىپ كېتىشەتتى. بۇنداق ئىشلار تەكرارلىنىۋەرگەنسېرى، ئابدەمگە تىلمۇ، تاياقمۇ ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ئىشىك تىرىقلىدى. قىزىق ئىش، بۇ قېتىمقى تىرىقلاش ئىلگىرىكى قانچە-قانچە قېتىملىق ھەيۋەتلىك تاراقلاشلارغا زادى ئوخشىمايتتى.

ئابدەم ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى-دە:

— كىم؟ — دەپ ئۇنلۇك توۋلىدى.

— مەن، ئىشكىنى ئېچىڭ، ئابدەم! — دەپ پەس ئاۋازدا مۇراجىئەت قىلدى تونۇش ياكى تونۇش ئەمەسلىكىنى ئاۋازىدىن بىلىپ بولمايدىغان بىر كىشى.

ئابدەم بىردەم شۈك تۇرغاندىن كېيىن، ياندۇرۇپ سورىدى:

— كىم سىز؟ نېمە دەيسىز؟

— مەن سۇلايمان...

بۇ ئىسىمنى ئاڭلاش بىلەنلا، ئابدەمنىڭ تېنى "جۇغىدە" قىلىپ، چىشلىرى غەزەپتىن غۇچۇرلىدى. ئۇ ئالدىراش كىيىنىپ، ئورنىدىن تۇردى-دە، تىمىسقىلاپ يۇرۇپ مورا بېشىدىكى جىنچىراغنى

ياقتى ۋە ئۇنى كۆتۈرگىنىچە دەھلىزگە چىقىپ، ئىشىكنى ئاچتى. ئاچتىيۇ، ھاڭ-تاڭ بولغىنىدىن ياغاچتەك قېتىپلا قالدى. بىر كۆزى يەلكىسىگە مىلتىق ئېسىۋالغان سۇلايمانىدا، يەنە بىر كۆزى ئۇدۇل-دىكى تامغا يۆلەكلىك تۇرغان ئۆتكۈر كەكىدە ئىدى!

"بۇ لۇكچەك... — بۇ ئۆيگە دائىم ھەمشېرىكلىرى بىلەن بىللە كېلىدىغان سۇلايماننىڭ بۇگۈن ئۆزى يالغۇز كەلگىنىدىن غەلىتە مەنە چىقىرىپ ئۇلگۈرگەن ئابدەم كۆڭلىدە ئۇنى بىرمۇنچە قاغىدى ۋە ئۆزىگە كەسكىن خىتاپ قىلدى، — سەن زېدى پەس لۇكچەكىكە بوزەك بولغان جېنىمنى!..."

ئابدەم ئەنە شۇنداق خىياللار قۇچىقىدا ئۇزۇۋاتقاندا، سۇلايمان ئۇنىڭ ئويلىغانلىرىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولغاندەك، غەلىتە كۇلۇمسىرىگىنىچە پۇتلىرىنى بوسۇغىدىن ئېچىكىرىگە ئالغا-نىدى، ئابدەمنىڭ ۋۇجۇدى تېخىمۇ شۇركىنىپ، ئىككى قەدەم كەينىگە داجىدى، ئوت بولۇپ يانغان كۆزلىرى سۇلايماننىڭ ھەر-بىر ھەرىكىتىنى ئىنتايىن ھوشيارلىق بىلەن كۆزەتمەكتە ئىدى.

سۇلايمان ئىشكىنى مەھكەم يېپىپ، ئىشكىكە يۆلەنگىنىچە:

— ئابدەم... — دېدىيۇ، گېپىغا بىرنەرسە قاپلىشىپ قالغاندەك ئۇنى ئىچىگە چۇشۇپ كەتتى. چىرايىدىكى كۇلكە ئورنىنى چۇشىنىپ بولمايدىغان بىرنەرسە ئىگەللىدى. ئۇنىڭ تۇرقى شۇنداق بىچارە، شۇنداق چۇشكۈن ئىدىكى، ئابدەم بۇ يەرگە كەلگەندىن بۇيان ھەركۇنى نەچچە ۋاخ كۆرۈپ تۇرغان؛ رەڭگىرويىنىڭ كۆرۈمسىز-لىكىدىنلا ئەمەس، ھەددىدىن زىيادە رەھىمسىزلىكى بىلەن ھەممە كىشىنى سەسكەندۈرگەن سۇلايمانغا زادىلا ئوخشىمايتتى. ئورما كۇنلىرىنىڭ بىرىدە، سۇلايمان ھېلىقى ساقچى بىلەن بىللە ئابدەم

ئورما ئورۇۋاتقان ئېتىزلىققا كېلىپ كەتكەندىن ئېتىبارەن، ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك قاتتىق زۇلۇم سالمايدىغان ھەتتا ئۆزىنى ئۇنىڭدىن يىراق تۇتىدىغان بولۇپ قالدى. نېمە ئۈچۈندۇ "دىكتاتۇرا دۇيى"مۇ كېچىلىرى ئابدەمنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، خالىغانچە پاراكەندە قىلمايدىغان بولدى.

ئېھتىمال، بۇمۇ سۇلايمانىڭ مەلۇم غەرەز بىلەن قىلغان ئىشىدۇ؟ ھەرقانچە بېزەڭ، ھەرقانچە تاش يۈرەك ئەركىشىمۇ بىرەر ئايال توغرۇلۇق چوت سوقتىمۇ، بولدى، ئۇ ئاشۇ ئايالنىڭ ئالدىدا پىلە قۇرۇتىدەك يۇمشاپ، تولىمۇ بىچارە قىياپەتكە كىرىۋالىدۇ، ھەتتا ئۇنىڭ مەيلىنى تارتىش ئۈچۈن، قولىدىن كېلىدىغانلىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىدۇ، قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارنىمۇ قىلىپ بېرىشكە ۋەدە قىلىدۇ، ۋەدىسى ئىشقا ئاشمىغان چاغلاردا ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ كۆز يېشى قىلىدۇ، يېلىنىدۇ-يالۋۇرىدۇ. ئاندىن...

ئېھتىمال، ھازىر سۇلايمان گەپىنى نېمە ئۈچۈن ئۇنىڭغا ئازار بەرمەيدىغان بولغانلىقىدىن باشلاپ، "ئىشقىڭىزدا كۆيدۈم-پىشتىم..." دېگەن جۈملىلەر بىلەن تۇگىتەر. ئۇمۇ ئاقمىسا، مىلتىقىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە تەڭلەپ...

ياق، سۇلايمان بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى قىلمىدى.

— ئابدەم، — دېدى ئۇ، بىرھازا جىملىقتىن كېيىن ئۆزىگە يات تىترەك ئاۋازدا، — ئۆتكەن ھەپتە دادۇيدە بۇنىڭدىن كېيىن سىنىپىي كۈرەشنى قانداق تۇتۇش توغرۇلۇق يىغىن ئاچقانىدۇق...

سۇلايمانىڭ ئېيتىشچە، يىغىندا ئوسمان بىرىنچى بولۇپ سۆز ئېلىپ، يېقىندىن بۇيان بەزى دادۇي، ئىشلەپچىقىرىش دۇيى كادىر-

لىرى كۆزلۈك يىغىم ـ تېرىم بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، سىنىپىي كۈرەش-نىڭ تارىسىنى بوشاشتۇرۇپ قويغانلىقى؛ نەتىجىدە، ئابدىم قاتارلىق سىنىپىي دۈشمەنلەرگە ھېسداشلىق قىلغۇچىلار، ھەتتا ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن ئۇلارغا ياردەم قولىنى سوزغۇچىلارنىڭ كۈنىدىن-كۈنگە كۆپىيىۋاتقانلىقى ئۈستىدە بىرھازا توختالغان. ئاندىن، پات ئارىدا "بەش خىل ئۇنسۇر"لار بىلەن گۈمانلىق ئۇنسۇرلارنى يېڭىباشتىن رەتكە تۇرغۇزۇپ، نۆۋەت بىلەن "ئۆگىنىش كۇرسى"غا كىرگۈزۈش، "كۇرس" ئاخىرلاشقاندا، ئەر ـ ئايال دەپ ئايرىماستىن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى سۇ قۇرۇلۇش ئورنىغا ئاپىرىپ، تاكى كېلەر يىل ئەتىيازغىچە قاتتىق نازارەت ئاستىدا ئىشلىتىشىنى ئۇتتۇرىغا قويغان. ئاخىردا، ئوسمانىنىڭ تەشەببۇسى يىغىنىنىڭ قارارى سۈپىتىدە ماقۇللانغان...

سۇلايمانىنىڭ كېچىلىك چارلاش پۇرستىدىن پايدىلىنىپ، ھېچ-كىمگە تۇيدۇرماستىن بۇ يەرگە كېلىشتىن مەقسىتى، بىرىنچىدىن، ئابدەمنى بۇ ئىشتىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنى بۇ يەردىن كېتىشكە دەۋەت قىلىش ئۈچۈن ئىكەن.

ئابدىم ئۇنىڭ بۇ گەپلىرىگە قانداقمۇ ئىشەنسۇن!؟ ئۇ يا ئاغزىنى، يا كۆزىنى مىت قىلمىدى. ھەيكەلدەك قېتىپ تۇرغىنى تۇرغانىدى.

ـــ مەن بۇ يەرگە ۋىجدانسىزلىق بۇيرۇقى بىلەن كەلگەنىدىم، ـــ دېدى سۇلايمان ئاخىر جىملىقنى بۇزۇپ، ـــ كۆڭلىڭىزگە كىرىپ چىقسام، ماڭا ئىشەنمەيۋاتقان ئوخشايسىز. مەيلى، بۇنىڭ ئۈچۈن سىزدىن خاپا بولمايمەن. چۈنكى، مەن سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە، ئادەم ئۇرۇپ ـ تىللاشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان قارا يۈرەك لۇكچەك...ـــ

ئۇ سەل توختاپ قوشۇپ قويدى، — بۇ ئىشتا مەن ئايۇپكامنىڭ مەسلىھەتىنى ئالغان. ماڭا ئىشەنمىسىڭىز، ئۇنىڭدىن سوراپ باقسىڭىزمۇ بولىدۇ...

سۇلايمان سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ئابدەمگە تېزرەك بىر قارارغا كېلىشىنى تاپىلىدى-دە، قانداق ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان بولسا، شۇنداق ئۇشتۇمتۇت غايىب بولدى.

ئابدەم قاتتىق بىر "ئۇھ" تارتىۋېلىپ، ئىشكىنى "جالاقەدە" ياپتى-دە، زەنجىرلىدى. چىراغنى ئۆچۈرۈپ يوتقانغا كىردى. كۆزىنى شۇنداق يۇمۇشىغا، سۇلايمانىڭ بايانلىرى قۇلىقىدا تەكرار جاراڭلاشقا باشلىدى. دېمىسىمۇ، سۇلايمان دەپ كەلگەن گەپلەرنىڭ راستلىقىدىن ئابدەم قىلچە گۇمانلانمايتتى. ئوسمانىڭ بىر جۈملە سۆزى پۈتۈن دادۇي ئۇچۇن بىر قانۇن ئىدى. مەيلى ئۇ قىلسۇن، مەيلى تەتۇر قىلسۇن، ئىككى مىڭدىن ئارتۇق جانىنىڭ تەقدىرى ئۇنىڭ چاڭگىلىدا ئىدى. كىمدە-كىم ئۇنىڭ مۇددىئاسىنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلىشقا جۈرئەت قىلىدىكەن، يا ئانىسىدىن ئەمگەن سۈتى بۇرنىدىن تامغىدەك تىل-تاياق ئاستىغا ئېلىناتتى، ياكى يىللاپ-يىللاپ سۇ قۇرۇلۇش ئورنىدىن كېلەلمەيتتى. باشقىلارنى قويۇپ تۇرۇپ، ئايۇپ شۇجىنىلا ئالساق، ئۇ بۇغراجانىڭ جەسىتىنى بىر تەرەپ قىلىش مەسلىسىدە ئوسمان بىلەن تاكاللىشىپ قالغىنى ئۈچۈن، "سۇ قۇرۇلۇشىغا مەسئۇل بولىدۇ" دېگەن نام بىلەن تاغقا ئەۋەتىلگەنىدى، تاكى بۇگۈنگىچە قايتىپ كېلەلمىدى. ئەمما، ھەر خىل يوللار بىلەن ئابدەمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. سۇلايمانچۇ؟ ئۇ ئوسماننىڭ ئەڭ سادىق چاپارمەنلىرىدىن ئىدى.

ئەمسە، ئۇنىڭ قانداق بولۇپ ئابدەمگە "شەپقەت" قىلغۇسى

كېلىپ قالدى؟ قانداق بولۇپ ئايۇپ شۇجىنى بۇنداق چوڭ تەۋەكـ
كۈلچىلىكىنىڭ تەشەببۇسچىسى سۈپىتىدە تىلغا ئالدى؟ توغرا،
بۇنىڭدىن يەتتە ـ سەككىز ئاي ئىلگىرى، ئايۇپ شۇجى بىر ئىشنى
باھانە قىلىپ سۇ قۇرۇلۇش ئورنىدىن كېلىپ، كېسەل ياتقان شەۋكەتنى
يوقلىدى. ئۇ ئۆزۈن قىش كېچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، شەۋكەت
بىلەن رەيھان خۇددى بۈگۈنكىدەك تاتلىق ئۇيقۇغا كەتكەن چاغ
ئىدى. ئىككىيلەن ئۆزاق مۇڭداشتى. ئابدەم يۇرىكىدە يىغلىپ
قالغان ھەسرەت ـ پىغانلىرىنى پۈخادىن چىققۇدەك تۆكۈۋالغاندىن
كېيىن، ئۆزىنىڭ بۇ يەردىن قېچىپ كېتىش نىيىتى بارلىقىنىمۇ ئېيتتى.
گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە، ئايۇپ شۇجى بىئارام بولۇۋاتقاندەك قىمىر ـ
لاپ قويۇپ، ئابدەمگە سىناق نەزىرىدە تىكىلگىنىچە سورىدى:
ـــ قېچىپ نەگە بارماقچىسىز؟
. . . . . ـــ
ئابدەم نەگە بېرىشىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ نەزىرىدە، مۇشۇ
دوزاختىن چىقىپلا كېتىۋالسا، بىپايان ئالەمنىڭ قەيىرىگىلا بارمىسۇن،
بىر چىشلەم نان تېپىپ يېگىلى بولاتتى. ئابدەم شەھەر كوچىلىرىدا
چۆچۈرىدەك ئۇششاق باللىرىنىڭ بىرىنى يېتىلەپ، بىرىنى كۆتۈ ـ
رۈپ، بىرىنى كەينىگە سېلىپ تىلەمچىلىك قىلىپ يۈرگەن ئايالـلارنى
خېلى كۆپ ئۇچراتقان. كىشىلەر ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلاتتى،
شەپقەت قولىنى سۇناتتى. ھېچكىمۇ ئازار بەرمەيتتى. بۇ يەردىچۇ؟
ئوسمان قاتارلىق بىرنەچچە كىشى ئابدەمگە بىردەممۇ ئارامچىلىق
بەرمەيتتى. كۆپىنچە، ئۇچ ۋاخ تاماق ئورنىغا تىل ـ دەشنەم يەيتتى.
ئابدەملا ئەمەس، ئەقەللىسى، ئابدەمگە يارەملىشىپ تاغار يۇدكۇ ـ
زۈپ قويغان، ئېغىرىنى يېنىك، يىرىقىنى يېقىن قىلىشىپ بەرگەن

ياكى ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتىپ ئۇيغۇر-بۇ يەردە تۇرۇپ ئۆمۈر گەپ قىلىپ قويغان كىشىلەرمۇ ئوسماندىن تېگىشلىك "نېسىۋە"سىنى يېمەي قالمايتتى؛ ئابدەم ئۆزىگە ھېسداشلىق قىلغانلار قانچە كۆپەيگەنسېرى شۇنچە ئوڭايسىزلىناتتى. ئۆزى بىر ياندا قېلىپ، ئۇلارنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇلارغا ئازار بېرىلسە، ئابدەم ئۆزىنى ئەيىبلىك سانايتتى. ئۇلار ئۇچۇن ياش تۆكەتتى، مۇڭلىناتتى... ئابدەم ئويلىنا، ئويلىنا، ئاخىرى، ئۇلارنىمۇ، ئۆزىنىمۇ بۇ ئازابتىن قۇتقۇزۇش يولىنى تاپتى، يەنى بۇ يەردىن قېچىپ كېتىش نىيىتىگە كەلدى. ئەمما، بۇ نىيىتىنى ئايۇپ شۇجىدىن سىر تۇتۇشقا كۆڭلى ئۇنىمايتتى.

ئابدەم يەرگە قارىغىنىچە ئۇنچىقمىدى.

— سىڭلىم، — دېدى ئايۇپ شۇجى ئاتىلارچە مېھرىبان، شۇنداقلا تەلەپچان ئاۋازدا، — ھازىر قارامىلىق قىلىدىغان ۋاقىت ئەمەس. ئويلىنىپ بېقىڭە، مۇشۇنداق قىشتا ئىككى بالىنى ئەگەشتۇرۇپ بۇ يەردىن كەتسىڭىز، نەگە بېرىپ، نەدە تۇرىسىز؟ — ئۇ نېمىنىدۇ ئېسىگە ئالماقچى بولغاندەك، بىرپەس جىم ئولتۇرۇپ كەتتى. يارىشىملىق ساقلىنى بارماقلىرى بىلەن تارتىدى ۋە گەپنىڭ تېمىسىنى بىراقلا باشقا تەرەپكە بۇرىۋەتتى، — مەن تېڭىلاپ كۆردۈم... ئوسمانىنىڭ سىز بىلەن بۇنچە بەك ئېيتىشىشى ئۇنىڭ سىلەرنىڭ زاۋۇتتىكى بەزى ھەمشېرىكلىرىنىڭ مۇددىئاسى بويىچە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ، — ئابدەم "ئوسمانىنىڭ زاۋۇتتىكى ھەمشېرىكى كىمدۇ؟..." دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى، — ھېلىمۇ شۇنچە يىل چىدىدىڭىز، يەنە بىرمەزگىل چىداڭ، "سەۋر قىلساڭ غوردىن ھالۋا پۈتەر" دېگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ بەختىڭىز بولسا، ۋەزىيەت ئوڭلىنىپ

قالار. ئەگەر مۇشۇنداقلا كېتىۋەرسە، مەن سىزنى ئوز قولۇم بىلەن ئىشەنچلىك بىر يەرگە يولغا سېلىپ قويىمەن...

— مانا شۇنىڭدىن بۇيان، ئايۇپ شۇجى سۇ قۇرۇلۇش ئورنىدىن بىرەر قېتىممۇ كەلمىگەن تۇرسا، سۇلايمان قانداق قىلىپ ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئالدى!...

"يالغان! — دېدى ئابدەم ئىچىدە كەسكىن خىتاپ قىلىپ، — بۇ لۇكچەك مېنى ئالداپ، ئايۇپكامنى قىلتاقتا چۇشۇرمەكچى..."

. . . . . .

ئابدەم "ماقۇل" ياكى "ياق" دېگەن جاۋابنى بەرمەستىن، ئىككى ھەپتىنى ئۆتكۈزۈۋەتتى. بۇ جەريانىدا، سۇلايمان ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلمىگەن بولسىمۇ، ھەر خىل باھانىلەر بىلەن بەش قېتىم ئۇنىڭغا روبىرو بولدى. لېكىن، ئۇ نېمىلا دېمىسۇن، ئابدەم زادىلا ئۇنچىقىمىدى. چىرايىنىمۇ ئاچمىدى. ئاخىرقى بىر قېتىمدا: "مەن ھېچ يەرگە كەتمەيمەن... ئەگەر يەنە بۇ گەپنى ئاغزىڭىزدىن چىقىرىدىغان بولسىڭىز، ئوسمان جۇرېنغا دەيمەن!..." دەپ پوپوزا قىلدى-دە، "شارتتىدە" بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى. ئەمما ھايال ئۆتمەي، قايتىپ كېلىپ بولغان رەناخان ئۇنىڭ قۇلقىغا ئاستا پىچىرلاپ: "سۇلايمان ئوبدان بالا، سىز ئۇنىڭغا ئىشىنىڭ" دېيىشىگە، يىراقتىن كىم بىلەندۇ گەپلىشىپ كېلىۋاتقان ئوسمانىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇ سۆزىنى توختىتىپ ئابدەمدىن يىراقلاشتى.

رەناخان بىلەن ئايۇپ شۇجى ئابدەملەرنىڭ باش پاناھى ئىدى! ئابدەم رەناخاننىڭ گېپىگە ئىشەنمىسە، كىمنىڭ گېپىگە ئىشىنىدۇ!؟

ئەمدى ئابدەم سۇلايمانغا بىھۇدە قاغاپ يۈرگىنىگە ئىچ-ئىچىدىن

ئۆكۈنۈپ، كۆڭلى بۇزۇلدى.

. . . . . .

قاپقاراڭغۇ كېچە، سىرتتا ئىزغىرىسىن شامال، يىراقتىن نەغمە-ناۋا ئاۋازى كەلمەكتە. بۇ نەغمە-ناۋا ئوسمانىنىڭ هويلىسىدا بولۇۋاتىدۇ، يېقىندىلا ئۇچ بالىنىڭ ئانىسىنى مەجبۇرى ئەمرىدىن چىقىرىۋەتكەن ئوسمان بۈگۈن ئون سەككىز ياشلىق بىر قىزنى نىكاهىغا ئالماقچى، هازىر پۈتۈن دادۇيىنىڭ ئاتا-ئانىسى-چاپارمەنلىرى ئۇنىڭ هەشەمەتلىك هويلىسىغا يىغىلىپ، كەيپ-ساپا سۈرۈشمەكتە، ئەكسىچە، ئەتە سۇ قۇرۇلۇش ئورنىغا ماڭمىدىغان "ئۇنسۇر"لارنىڭ ئۆيلىرىدە يىغا-زارە...ئابدەمۇ شۇلارنىڭ بىرى، بالىلار تاتلىق ئۇيقۇدا. ئابدەم جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا سەپەر ئەنجامىلىرىنى تەيياراڭلىماقتا: ئۇ چوڭراق بىر سومكىغا كىيىم-كېچەك، كىچىكىگە ئون نەچچە دانە زاغىرىنى قاچىلاپ، سىرتىمسىنى ئەتتى-دە، كىيىم-كېچەكلى بىلەنلا ياتقان شەۋكەتنى ئويغاتتى، ئاندىن، ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، گويا چوڭ كىشىلەر بىلەن مۇڭدىشىۋاتقاندەك جىددىي تەلەپپۇزدا بارلىق كۆڭۈل سىرلىرىنى بىر-بىرلەپ ئېيتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ گەپلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى، تاپشۇرۇقلىرىنى چوقۇم ئوبدان ئورۇنلاشقا ۋەدە بەردى.

— بالام، — دېدى ئابدەم ئۇنىڭغا تاپىلايدىغان گەپلىرىنى تۈگەتكەندىن كېيىن، — سەن ماڭغاچ تۇرغىن. مەن ئۇكاڭنى ئېلىپ هازىرلا كەينىڭدىن يېتىمەن.

شەۋكەت كىچىك سومكىنى كۆتۈرۈپ، ئۇن-تىنسىز ئۆيدىن چىقىپ، كەنتنىڭ ئايىغىدىكى جىگدىلىككە كىردى-دە، ئانىسىنى كۈتۈشكە باشلىدى، هەر تال يوپۇرماقنىڭ شىلدىرلىشى، هەربىر

شەپە ئۇنىڭغا قانداقتۇر بالايىئاپەتتىن دېرەك بېرەتتى. يۇرىگى ئەنسىز دۈكۈلدەپ، پۈت-قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. شەۋكەت پۈتۈن كۈچى بىلەن ۋۇجۇدىنى چۇلغىۋالغان قورقۇنچ ۋە ئەندىشىنى بېسىشقا تىرىشىپ، ئانىسى كېلىدىغان يولدىن كۆز ئۇزمەيتتى.

ئۇزۇن كۈتۈشكە توغرا كەلمىدى: هارۋا يولدا قاپقارا بىرنەرسىنىڭ ئالدىراش كېلىۋاتقىنى كۆرۈندى، شەۋكەت ئۇنىڭ رەيهانىنى يۈدۈپ، سومكىنى كۆتۈرۈۋالغان ئابدەم ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتتى. ئابدەم تازا يېقىنلاپ كەلگەندە شەۋكەت ئۇنىڭ ئالدىغا بىر تال چالما تاشلىدى، ئابدەم دەرھال توختاپ، ئەتراپىغا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈۋالدى-دە، تېز-تېز چامداپ جىگدىلىككە كىرىپ كەلدى ۋە شەۋكەتكە كەينىدىن مېڭىشنى ئىشارەت قىلىپ، جىگدىلىكنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ يول ئالدى، شەۋكەت مۈدۈرۈپ-چۇقۇرۇپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئاۋۇال غەربكە، ئاندىن جەنۇبقا، ئاخىرىدا شەرققە قاراپ يېرىم سائەتچە ماڭغاندىن كېيىن، هەممە يېرى خوخا-يانتاقلار بىلەن قاپلانغان قەبرىستانلىققا يېتىپ كېلىشتى.

ئۇلار مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ قەبرىسى يېنىغا كېلىپ توختىدى، دەل شۇ چاغدا، تاپانچا تۇتقان بىر ئادەم يەر ئاستىدىن ئۇنۇپ چىققانىدەكلا ئۇلارنىڭ قېشىدا پەيدا بولۇپ قالدى. شەۋكەت قورققىنىدىن ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. ئەمما، ئانىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئېسىگە ئېلىپ، دەرھال ئۆزىنى تۇتتى.

— تازا ئوبدان ۋاقتىتا كېپسىز، — دېدى هېلىقى كىشى ئۇلارغا تېخىمۇ يېقىنلاپ كېلىۋېتىپ، — تاڭ سۈزۈلگىچە دەريادىن بىرمالال ئۆتۈۋالغىلى بولىدۇ.

شەۋكەت ئەمدى ئۇنىڭ سۇلايمان ئىكەنلىكىنى تونۇدى.

سۇلايمان سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ماۋۇ گۈڭشې بىلەن ناھىيىنىڭ تونۇشتۇرۇش خەتلىرى، — سۇلايمان قانداقتۇر قەغەزلەرنى ئابدەمگە تۇتقۇزدى، — ئۇزىڭىزلا چاندۇرۇپ قويمىسىڭىز، شەھەرگە تىنچ-ئامان كىرىۋالالايسىز، شەھەرگە كىرگەندىن كېيىن، ئۇدۇللا ھېلىقى كىشىنىڭ ئۆيىگە بېرىڭ، قالغان ئىشنى ئۇ ئۆزى توغرىلايدۇ.

— ماقۇل، — دېدى ئابدەم يېغلامسىراپ، — رەھمەت سىزگە.

— "رەھمەت" دېگۈدەك نېمە ئىش قىلدىم؟ — دېدى سۇلايمان بىرئاز ئۇڭايسىزلىنىپ، — ھەر ئېھتىمالغا قارشى، ماۋۇ پۇلنى يېنىڭىزغا سېلىپ قويۇڭ، نەرسە-كېرەكلىرىڭىزنى يولداشلار دەريادىن ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ.

— قايسى يولداشلار؟ — ئابدەم ھەيران بولۇپ سورىدى.

— قايسى يولداشلار بولاتتى؟ بىزنىڭ يولداشلار. بۇ چاققىچە سىزنىڭ ۋەباشقىلارنىڭ نەزىرىدە ماڭا ئوخشاش ئەسكى دەپ قارالغان ئادەملەر.

ئابدەم ئەمدى ئۆزىنى تۇتالماي، خىرتىلداپ يېغلاپ كەتتى، شەۋكەت پۇتۇن زېھنى بىلەن سۇلايمانغا تىكىلدى. بىراق، ئۇنىڭ ئاپئاق شاپاق دوپپىسى ۋە قولىدىكى تاپانچىسىدىن بۆلەك ھېچ نەرسىنى كۆرەلمىدى.

سۇلايمان ئاسمانغا بىر قارىدى-دە، كۆچەپ ئىككى قېتىم يۆتەلدى. مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ قەبرىسىدىن تۆت قەبرە نېرىدا ئىككى كىشى پەيدا بولدى. شەۋكەت قورققىنىدىن ئابدەمگە چاپلاشتى. سۇلايمان: "قورقما، ئۆز ئاكىلىرىڭ" دەپ قويدى-دە،

ئابدەم بىلەن ئۇنىڭ قولىدىكى سومكىلارنى ئېلىپ، ھېلىقى ئىككىيـ
لەننىڭ يېنىغا كەلتتى ۋە ئۇلارغا نېمىلەرنىدۇ پىچىرلىدى. ئۇلاردىن
بىرى قەبرىلەرنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، شەھەرگە بارىدىغان يولغا چىقىپ
كەتتى. ئىككىنچىسى، تۇرغان جايىدىن قىمىرلىمىدى. سۇلايمان ئابدەمـ
لەرنىڭ قېشىغا قايتىپ كېلىپ، كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزى بىلەن
دېدى:

— نېمىشقا يىغلايسىز؟ بولدى! دەرھال ماڭايلى.

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، ئابدەمنىڭ قولىدىن رەيھانىنى ئېلىپ،
چوڭ ـ چوڭ چامداپ يۇرۇپ كەتتى. ئابدەم بىلەن شەۋكەت
ئۇنىڭغا ئەگەشتى. ئابدەم كېتىۋېتىپ پات ـ پات كەينىگە بۇرۇلۇپ،
قەبرىستانلىققا يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ نەزەر تاشلايتتى. كۆڭلىدە:
"خوش، ئانا! خوش، تۇغقانلار!... خوش، بۇغراجان!..."
دەيتتى. شەۋكەت ئەتراپقا قورقۇمسىراپ نەزەر تاشلىغىنىچە، ئانـ
سىدىن بىر قەدەممۇ كېيىن قالمايتتى. قۇلىقىدا ئانىسىنىڭ تاپشۇـ
رۇقلىرى تەكرار جاراڭلايتتى...

تونۇش كۆزلەر

چاشگاھ ۋاقتى.

ئارقا كوچىلارنى ئارىلاپ، ئادەملەر غۇژۇلدىغان چوڭ كوچىنىڭ
دوقمۇشىغا چىققىنىدا، ئابدەم ئۇشتۇمتۇت توختاپ، دەرھال يۈزىنى
ياپتى ـ دە، قولىدىكى سومكىنى تام تۈۋىدە قويۇپ، ئۈستىدە
ئولتۇرۇۋالدى ۋە:

— شەۋكەت، بول بالام، — دېدى نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى

ئۇقالماي هاڭۇبقىپ تۇرغان شەۋكەتكە قولى بىلەن ئىشارەت قىلىپ. ئابدەم رەيھاننى تىزلىرى ئارىسىغا ئېلىپ، ئۇنىڭ يۇزىنى رومىلى بىلەن دالدا قىلىۋالغاندى، — ئاۋۇلار ئۆتۈپ كەتكىچە، كوچىنىڭ ئىچكىرىسىگە يوشۇرۇنۇپ تۇر.

شەۋكەت ئەمدى ئېسىنى يىغدى: ئۆزلىرىدىن يىگىرمە قەدەمچە نېرىدا مىلتىق، ئاپتوماتلار بىلەن قوراللانغان تۆت نەپەر دېھقان كېلىۋاتاتتى. بۇ تونۇش ئادەملەرنى كۆرگەن شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۇدەك چەكچەيدى. ئۇ ئانىسىغا بىرنەچچە سېكۇنت تىكىلىپ تۇردى-دە، پۈتۈن كۈچىنى پۈتلىرىغا يىغىپ، كوچىنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كەتتى.

ئابدەم قاش بىلەن كىرپىك ئارىسىدا تۇرغان بالا-قازاغا تەۋەككۈل قىلغان هالدا، رەيھانىنى كۆكسىگە مەھكەم تېڭىپ ئولتۇرۇۋەردى، كۆزلىرى بولسا، "دىكتاتۇرا دۇيى"نىڭ ئەزالىرىغا مىختەك قادالغانىدى.

ۋاقىت دېگەن شۇنداقمۇ ئاستا ئۆتەمدىغاندۇ؟! ئابدەم ئۇلارنىڭ پۈتىنىڭ هەربىر يۆتكىلىشىنى تەقەززالىق بىلەن سانايتتى: "بىر قەدەم...ئىككى قەدەم...ئاھ!...ئۇلار نېمانچە ئاستا ماڭىدىغاندۇ؟! يىگىرمە قەدەم...ئۇھ!..."

ئۇلار ئابدەمنى كۆرمەي ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قارىسى كۆزدىن يوقالغاندىلا، ئابدەم يەڭگىل تىن ئېلىپ، چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن كۆكسىدىن رەيھاننى ئاجراتتى ۋە يۈزىنى ئېچىۋەتتى.

"شەۋكەت نەدە يۈرۈيدىغاندۇ؟"

ئابدەم مۇشۇ خىيال بىلەن شەۋكەت كەتكەن تەرەپكە تەلمۈرۈپ

ئولتۇرغىنىدا، قولىدا بىر باغ چامغۇر، بىر باغ يۇمغاقسۇت كۆتۈر-گەن ئەللىك ياشلار چامىسىدىكى بىر ئايال ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىغا كەل-گەندە نېمە ئۈچۈندۇ توختاپ، ئابدەمگە بىر سېكۇنتچە تىكىلىدىۋۇ، چىرايى "لاپپىدە" قىزىرىپ، يولىنى يېڭىباشتىن داۋام قىلدى. بۇ چاغدا، ئابدەمنىڭ يۈرىكى ھاياجاندىن دۈكۈلدەپ، كۆزلىرى ئىخ-تىيارسىز ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. ئايال گويا ئابدەمنىڭ ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغانلىقىنى سەزگەندەك تۇيۇقسىز توختاپ، كەينىگە بۇرۇلدى. ئىككى جۈپ كۆز بىر-بىرىگە ھەيرانلىق، ئۇمىد، سېغىز-نىش ئىلكىدە بىرنەچچە سېكۇنت تىكىلىگەندىن كېيىن، ھېلىقى ئايال كەينىگە يېنىپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئابدەملەرگە يېقىن-لاپ كەلدى ۋە:

— ئۇكام، ئېتىكىز نېمە؟ — دەپ پەس ئاۋازدا سورىدى.

— ئابدەم.

— ئابدەم؟! — ئايالنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كۆزلىرى ھەيرانلىق ئىلكىدە چاقناپ كەتتى، — سىز...سىز...ھېلىقى...

ئايال كۆزلىرىگە غىللىدە ياش ئالدى.

ئابدەمنىڭ ھالىتىمۇ ئۇنىڭدىن پەرقلەنمەيتتى.

— سىلى...ئۆزلىرى، سانىخان ئاچامغۇ؟!...

ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرىدىن تەڭلا ياش كەتتى. ئىككىيلەن تەڭلا بىر-بىرىنىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ بېرىپ، مەڭزىنى مەڭزىگە يېقىشىپ، بىر-بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاشتى، رەيھان ئۇلارغا ھەيرانلىق بىلەن تىكىلەتتى.

ئاخىر ئۇلار ئاجرىلىشتى، سانىخان ئاچىنىڭ ياش يۈزى كۆزلىرى رەيھانغا تىكىلدى:

— بۇ قىز...؟

ئابدەمنىڭ كۆزلىرىدىن بىرنەچچە تامچە ياش كەينى-كەيىن دىن ئۆملەپ چىقىپ، مەڭزىگە كېلىپ توختىدى، ئۇ گويا خۇددىنى يوقاتقاندەك، سانىخان ئاچىغا بىرھازا تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، خىرتىلداپ يىغلاپ تۇرۇپ:

— سىلى ئانا بولۇپ تۇغدۇرغان ئاشۇ رەيھان...، — دېيەلىدى.

— ۋاي جېنىم قوزام، يوغانىلا بولۇپ كېتىپسەن ئەمەسمۇ!... بېرى كەلگىنە، سېنى تازا بىر كۆرۈۋالاي.

سانىخان ئاچا شۇنداق دېگىنىچە رەيھانىنى دەس كۆتۈرۈپ يەر-دىن ئالدى، باش-كۆزىنى سىلاپ، چېكىسىگە سۆيۈپ قويىدى. ئاندىن، نېمىنىدۇ ئېسىگە ئالغاندەك قوشۇمسىنى تۇردى-دە:

— شەۋكەت كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ — دەپ سالدى.

— شەۋكەت؟ — ئابدەم بىرئاز مەڭدەپ تۇرۇپ قېلىپ، كېيىن جاۋاب بەردى، — بار، ئۇ بالا مۇشۇ كوچىنىڭ ئىچىدە بىزنى ساقلاپ تۇرىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، نېمىشقا بۇ يەردە تۇرىمىز؟ يۈرۈڭلار، بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ مۇڭدىشايلى.

ئابدەم قىمىرلىمىدى، يا ئۇنچىقمىدى، ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن نېمىلەرنىدۇ ئويلاۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. بۇ ھال سانىخان ئاچىنىڭ ئەقلىنىڭ كۆزلىرىدىن قېچىپ قوتۇلالمىدى. ئۇ قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن، ئابدەمدىن سورىدى:

— نېمىشقا گەپ قىلمايسىز؟ بىر كىمنىڭكىگە بېرىشقا ئالدىراۋا-تامتىكىزىا؟

— ياق، — دېدى ئابدەم ئېسىنى يىغىپ، — مەن ئىزدەيدىغان

كشىنىڭ ئۆيىنىمۇ بىلمەيمەن.

— ئۇنداق بولسا، ئاۋۇال بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، قارىغاندا، قاراقۇمدىن ھازىرلا كەلگەندەك قىلىسىز، ھازىر شەھەر بەكمۇ ئەنسىز. بۇ يەردە تۇرۇپ، ئۇزۇنراق گەپلىشىشمۇ ئەپسىز، ئاۋۇال بىزنىڭ ئۆيگە بېرىپ، بىردەم مۇڭدىشايلى، ئاندىن كۆرۈشمەكچى بولغان كىشىڭىز بىلەن ئۇچراشتۇرۇپ قويايلى.

ئۇ گېپىنى تۇگىتىپلا، سومكىنى قولغا ئالدى. ئابدىم ئارتۇقچە تالىشىپ ئولتۇرماي، ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

ئۇلار تار كوچىنىڭ ئاخىرىغا چىقىشتى. شەۋكەتنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

ئۇلار بىرەر سائەتچە ئىزدىگەن بولسىمۇ، شەۋكەت بەربىر تېپىلمىدى. ئاخىر ئابدىم ئاۋۇال سانىخان ئاچىنىڭ ئۆيىنى كۆرۈۋېلىپ، ئاندىن چىقىپ شەۋكەتنى ئىزدەيدىغان بولدى...

ئابدىم قاراڭغۇ چۈشكەندە قايتىپ كەلدى. يېرىم كۈن ۋاقتى ھېلى ئىشىككە چىقىپ، ھېلى ئۆيگە كىرىپ، دەككە-دۈككە ئېچىدە ئۆتكەن سانىخان ئاچا ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىقاندا يەنىلا شەۋكەتنىڭ كۆرمىدى. چۈشكە ئاتاپ ئېتىلگەن تاماق كەچتە يېيىلگەن بولسىمۇ، بەربىر ھېچكىمگە تېتىمىدى، گەپمۇ گەپكە قولاشمىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئىككىيلەن بىر تاغدىن بىر باغدىن سۆز ئېچىپ، خېلى ئۇزۇن مۇڭدىشىشتى. سانىخان ئاچىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلىغاندا، ئابدىم تەقدىرگە يەنە بىر قېتىم تەن بەردى. چۈنكى ئابدىملەر يېزىغا قوغلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي، رامىزان چاڭجاڭنىڭ كونا-يېڭى جىنايەتلىرى رەتلىنىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىغا يوللانغان بولسىمۇ، ئۇنى قولغا ئېلىشمىدى، ئەكسىچە، "ئاممۇى

دىكتاتۇرا"غا تاپشۇردى. ئولتۇرۇشلۇق ئۆيى يېڭى باشلىق مەھەمەت ئىمىن تەرىپىدىن ئىگەللىنىپ، بىر ئېغىزلىق كۆتەلەك ئۆيگە قوغلاندى، شۇنداقتىمۇ، ھەپتىدە بىر كۈن ئۆيدە قونۇشقا رۇخسەت قىلىناتتى. بالا-چاقىلىرىمۇ ئۇنىڭدىن چەك-چېگرا ئاجرىتىشقا مەجبۇرلانغانىدى. ئاربىدىن بىرەر يىل ئۆتۈپ، تاشيول ئاسراش باش ئۇچاستىكىسىدا كادىرلار خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان كۆيئوغلى بالا-چاقىسى بىلەن تاغ ئارىسىدىكى بىر داۋبەنگە چۈشۈرۈۋېتىلدى، سانىخان ئاچىغا ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كىرمەي بولمىدى، ھازىر رامىزان چاڭجاڭ زاۋۇتىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىدا نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىۋاتاتتى.

— قانداق قىلاتتىم؟ — دېدى سانىخان ئاچا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — كەنجى قىزىم بىلەن مۇشۇ ئۆيىنى بېقىپ ئولتۇردۇم. "ماقۇل" دېسىڭىز، ماڭا ھەمراھ بولۇپ قېشىمدا بىرنەچچە كۈن تۇرۇڭ، ئاڭغىچە، شەۋكەتنىمۇ تاپىمىز، رەسمىيەتلىرىڭىزنىمۇ ھەل قىلىمىز، ماقۇلمۇ؟

. . . . . .

— نېمانداق گەپ قىلمايسىز؟ ماڭا ئىشەنمەيۋاتامسىزيا!؟

— نېمىشقا ئىشەنمەيدىكەنمەن؟ مېنىڭ مەرتەم ئىشىنىمەن! سىلىگە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىپ بېرەرمەنمىكىن، دەپ...

— مەن باياتىن دېدىمغۇ: كومىتېت مۇدىرىمىز بەك ئوبدان ئادەم، ئۇنىڭ قۇلىقىغا شۇنداقلا پىچىرلاپ قويسام، ھەممە ئىشنى ئۆزى توغرىلايدۇ، كۆڭلىڭىزنى توق تۇتۇڭ، جۇمۇ!

— ماقۇل.

ئابدەم گەپ ئارىسىدا، بەزىلەرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن ئىسمىنى

"ئامىنەم"گە ئۆزگەرتىۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى...

ئۇلار ئەمدى ئورۇنغا كىرىپ تۇرۇشىغا ئىشىك قېقىلدى، سانىخان ئاچا چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئابدەمگە بۇرۇلۇپ:

— قوزغالماي يېتىۋېرىڭ، ئۆي تەكشۈرىدىغانلار يەنە كەلگەن ئوخشايدۇ، هەممە ئىشنى ئۆزەم توغرىلايمەن، — دېگىنىچە سىرتقا چىقىپ كەتتى.

ئۇزاق ئۆتمەي، هويلىدا بىرنەچچە كىشىنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى ۋە ئېغىر بېسىلغان ئاياغ تاۋۇشى پەيدا بولدى. ئارقىدىن ساقال-بۇرۇتىغا ئاق سانچىلغان، ساقچى كىيىمىدىكى ئورۇققىنا بىر كىشىنىڭ هەمراهلىقىدا، بىلىكىگە "جېيۇچادۇي" دېگەن قىزىل لاتا ئاسقان تۆت نەپەر قوراللىق ئادەم ئۆيگە كىردى، قولىدا تاپانچا تۇتۇۋالغان بىر جېيۇچادۇي باشقىلارنى پەگاهتا قالدۇرۇپ، ئابدەمنىڭ ئۇستىگە دېۋەيلەپ كەلدى-دە، رەيهان بىلەن ئىككىيلەنگە راسا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى، ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئەمەلدارلارغا خاس سىپايىلىق بىلەن سانىخان ئاچىدىن سورىدى:

— بۇ خوتۇن نېمىڭىز؟

— هامامانىڭ قىزى بىلەن بالىسى.

— هىم...نەدىن كەلدى؟

— سەهرادىن.

— سەهرادىن؟ سەهرادا هاممىڭىز بارلىقىنى ئېيتمىغان ئىدىڭىزغۇ؟

— نېمىشقا ئېيتماي؟! سىز بىلمىگەن بىلەن، مۇددىر ئۇنى نەچچە قېتىم كۆرگەن. سوجاڭنىڭمۇ خەۋىرى بار.

سانىخان ئاچا گېپىنى تۇگىتىپلا، ئابدەمىلەرنىڭ تونۇشتۇرۇش

خېتىنى مۇدىرغا سۇندى. مۇدىر ئۇنى چالا-پۇچۇق كۆرۈپلا سوجاڭغا تەڭلىدى، سوجاڭ قەغەزگە كۆزىنەك قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ:

— كىمكىن دەپتىمەن، ئامىنەمكەنغۇ، قاچان كەلدى؟

— قاراڭغۇ چۈشەرگە يېقىن كەپتىكەن، ئۇلارنى ياتقۇزۇۋېتىپلا كومىتېتقا خەۋەر قىلاي دەپ تۇرسام، ھەربىرلىرى كېلىپ قېلىشلا.

تاپانچىلىق يىگىت ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ، مۇدىرنىڭ قولىدىكى تونۇشتۇرۇشنى قوپاللىق بىلەن يۇلۇپ ئالدى ۋە ئۇنى تەكرار-تەكرار ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، نېمىدىندۇ گۇمانلانغاندەك ئابدەمگە يېنىشلاپ بىر تىكىلدى-دە، قوشۇمىسىنى تۇرۇپ سورىدى:

— تونۇشتۇرۇشتا ئۇچ كىشىنىڭ ئىسمى يېزىلىپتۇ، يەنە بىرەيلەن قېنى؟

ئابدەم ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللەپ بولغىچە، سانىخان ئاچا جاۋاب بەردى:

— راھىلەمنىڭ ئۆيىگە خەۋەر يەتكۈزگىلى كەتتى.

— راھىلەم دېگەن كىم؟

— مېنىڭ قىزىم. ئۇچىنچى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان چوڭ قىزىم.

تاپانچىلىق يىگىت تونۇشتۇرۇشنى سانىخان ئاچىغا قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ، ماۋۇلارنى قوشۇپ قويدى:

— بۇنىڭدىن كېيىن ئۆيىگىزگە بىركىم كەلسە، ۋاقتىدا بىزگە خەۋەر قىلىپ قويۇڭ، ھە! بولمىسا، نېمىگىز بولۇشى، تونۇشتۇرۇشى بار-يوقلۇقىدىن قەتئىينەزەر، يىغۇۋېلىش پونكىتىغا ئاپىرىپ بېرىمىز!

ـــ خاپا بولماڭ، بالام! بۇگۈن راستىنلا مەندىن سەۋەنلىك ئۆتتى. بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم سىز بۇيرۇغاندەك قىلىمەن.

. . . . . .

ئۆي تەكشۈرگۈچىلەر كەينىگە يېنىشتى، ھەممىنىڭ كەينىدە ماڭغان سوجاڭ بوسۇغىدىن پۈتىنى ئېلىۋېتىپ ئۇشتۇمتۇت توختىدى- دە، ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ، بېلىنىڭ تۆۋىنىنى يوتقانغا يۆگەپ ئولتۇرغان ئابدەمگە تىكىلدى. ئابدەمنىڭ غەمكىن كۆزلىرى ئۇنىڭ تونۇش، شۇنداقلا ئېلىكتر نۇرىدا ئوت چاقناۋاتقانداەك كۆرۈنگەن ئۆتكۈر، چوڭ- چوڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، ۋۇجۇدىنى بىر يىللىق سېزىم قاپلاپ، يۈرىكى خۇشال تېپىچەكلەپ كەتتى...

سوجاڭ كەينىگە بۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتتى.

سەرسانلىق

شەۋكەت شۇ يۇگۈرگەن پېتى ئىككىنچى، ئۈچىنچى كوچىدىنمۇ ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۈيماي قالدى، چىلىق- چىلىق تەرگە چۆمۈپ، پۈت- قولىنىڭ ماغدۇرى كەتكەندىلا يۇگۈرۈشىدىن توختىدى.

"نەگە كېلىپ قالدىم؟ ئانام نەدىدۇ؟"

شەۋكەت ئۆزىگە مۇشۇ سوئالنى قويغان چاغدا، ئۇ ئاللىقاچان ئېزىقىپ كەتكەنىدى.

ئانىسى قايسى كوچىنىڭ دوقمۇشىدا قالغان؟ ئۆزى قەيەرگە كېلىپ قالدى؟ شەۋكەت بۇلارنى ھەرقانداق قىلىپمۇ ئېسىگە ئالالمىدى، بايا تىن ماڭغان كوچىلارنى تەخمىنەن قىياس قىلىپ، بىردەم ئالدىغا، بىردەم كەينىگە مېڭىپ، كۈننى كەچ قىلدى. قاراڭغۇ چۈش-

كەنسىرى ئانسىنى ئىزدەپ تېپىش ئۈمىددىن ۋازكېچىپ، كېچىنى قەيەردە، قانداق ئۆتكۈزۈش كويىغا چۈشتى. ئۇ بۇگۈن ئانسى بىلەن شەھەرگە كىرگەندە ماڭغان يولنى غىل-پال ئەسكە ئالدى-دە، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقتى، ئەمدى ئۇ ئۆزىنى قەيەرگە تاشلىسا، شۇ يەر ئۇنىڭ ماكانى ئىدى. شەۋكەت تۆت ئەتراپىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ چىققاندىن كېيىن، ئۆزدىنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئۆسكەن قەلەمچە تېرەك ئورمانلىقىنى تالالىدى-دە، مەۋھۇم خىياللار ئىچىدە كۆزىنى يۇمدى.

ئەتىسى پۈتۈن بىر كۈن يەنىلا ئانسىنى ئىزدەش بىلەن ئۆتتى، لېكىن ھېچقانداق نەتىجە چىقمىدى. كەچ كىرگەندە، ئۇ يەنە ئاخشام قونغان جايىنى تاپتى. بىسپايان ئاسماندىن كۆز ئۇزمەي، ئوڭدا يېتىپ خىيال سۈرۈپ، يېرىم كېچىدىن ئۆتكەندە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئاردىدىن ئون بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى، ئانسىنىڭ تېپىلمىغانلىقى بىر غەم، قورساقنىڭ ئاچلىقى يەنە بىر غەم بولۇپ، شەۋكەتنى ھالىدىن كەتكۈزۈشكە باشلىدى.

"كىم بىر چىشلەم نان بېرەر؟"

مۇشۇ ئوي بىلەن، شەۋكەت بىركۈننى ئاچ قورساق ئۆتكۈزدى. بىركىمگە قول سوزۇپ، بىرەر پۇڭ پۇل، بىرەر چىشلەم نان تىلەپ، توختىماي غولدۇرلاۋاتقان قورسقىنى ئارام ئالدۇرۇش ئۈنىڭغا نومۇس تۈيۇلدى، شۇڭا ئۇ شىمىنىڭ تاسمىسىنى مەھكەم باغلاپ، ئۆزىگە غەيرەت بېغىشلىدى-دە، كوچا ئايلىنىشنى داۋام قىلدى، ئىككىنچى كۈنىگە كەلگەندە، كۆزىگە ناندىن بۆلەك ھېچ نەرسە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

"نېمە قىلىش كېرەك؟"

ئۇ مۇشۇ خىيالنىڭ ئىسكەنجىسىدە يۇرگەندە، ئىككى باغلام جىگدە شېخىنى ئاران سۆرەپ كېلىۋاتقان بىر مومای دەل ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختاپ، شاخىنى يەرگە قويىدى-دە، "ئۇھ" دەپ سوزۇپ بىر تىنىپ، قوللىرى بىلەن كۆكسىنى تۇتتى، ئۇ ھەربىر تىنغاندا، بىر تالمۇ چىشى قالمىغان ئاغزى بىر ئېچىلىپ، بىر يۇمۇلاتتى.

بۇ چاغدا شەۋكەت ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا:

— ئانا، ئوتۇنلىرىنى مەن سورىشىپ بېرەيمۇ؟ — دېۋەتتى.

خۇددى مۇشۇنداق قىلىدىغان بىر كىمنى تاپالمای، ئىككى كۆزى تۆت بولۇپ كېتىۋاتقان مومای ئاسمانىدىن خىزىر چۈشكەندەك خۇشاللىنىپ كەتتى. ئۇ قۇلاقلىرىغا بىر ئىشىنىپ، بىر ئىشەنمەي، ئالدىدا تۇرغان ۋىجىككىنە بالىغا سىناق نەزىرىدە بىرپەس تىكىلىپ تۇردى-دە:

— شۇنداق قىلغىن، خۇدا ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن قىلار، شۇنداق قىلغىن! ئۆيۈمۇ يىراق ئەمەس، ئاپىرىشىپ بەرسەك پۇل بېرەمەن، — دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شەۋكەتنىڭ ۋۇجۇدى كۈچ-قۇۋۋىتىگە تولغاندەك بولدى. ئۇ شاخنى بىر ئۇچىدىن تۇتۇپ، تازا كۈچەپ تارتقانىدى. جايىدىن قىمىرلىتالمىدى.

— توختا، بالام، توختا، — دېدى مومای شەۋكەتنىڭ يېنىغا كېلىپ، — بۇ جېنىڭ بىلەن ئىككىسىنى قانداق سۆرىيەلەيسەن؟ بىرىنى سەن سۆرە، بىرىنى مەن سۆرەي...

مومای ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەچ، شاخنى بىر-بىردىن ئاج-

راتتى. ئاندىن، چوڭىنى موماي، كىچىكىنى شەۋكەت سۆرەپ ئۆيگە كىلىشتى. شاخنى تونۇرنىڭ يېنىغا جايلاشتۇرغاندىن كېيىن، موماي يانچۇقلىرىنى خېلى ئۇزۇن تىنتقلاپ بىر پۇڭ، ئىككى پۇڭلۇق تەڭگە- گىدىن سەككىز- ئونىنى شەۋكەتكە ئۇزاتتى:

— مە، بۇنىڭغا شاپتۇل ئېلىپ يە.

شەۋكەت قولىنى ئۇزاتتى. بىراق، موماي پۇلنى ئۇنىڭ ئالقىنىغا تۆكەي دەۋاتقانىدا، شەۋكەتنىڭ قولى دەرھال قايتىپ چېۋشتى- دە:

— ئانا، ماڭا پۇل بەرمەي، نان بەرسىلە، — دېدى.

شەۋكەتنىڭ ئاغزىدىن شۇ گەپ چىقىش بىلەن تەڭ، چىرايى لاپپىدە قىزىرىپ، كۆزلىرىنى مومايدىن ئېلىپ قاچتى، موماي ھەيران بولغىنىدىن، شەۋكەتنىڭ باش- ئايىغىغا تازا سىنچىلاپ قاراپ چىقتى- دە، ئۇنىڭ گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى، توپا ئۆرلەپ كەتكەن يۈزلىرىگە نېمىشقا دىققەت قىلمىغانلىقىغا ئىچىدە ئۆزىنى كايىدى. خېلىدىن كېيىن، ئانىلارغا خاس يۇمشاق ئاۋازدا دېدى:

— مە، بۇنىمۇ ئال، نانمۇ بېرەي.

موماي سۆزىنى تۈگىتىپلا، ئۆيگە كىرىپ كەتتى ۋە ئۇزاق ئۆتمەي سىڭىپ پىشقان بىر زاغىرا نان بىلەن بىر چىنە قېيىق دەملەنگەن چايىنى كۆتۈرۈپ چىقتى.

— بېرى كەل بالام، — دېدى موماي پېشايۋانىنىڭ سۇپىسىنى ئىشارەت قىلىپ، — بۇ يەردە ئولتۇرۇپ، قورسىقىڭنى تويغۇزۇۋال.

شەۋكەت گويا بىرى بويىنىدىن باغلاپ سۆرىگەندەك، موماي كۆرسەتكەن جايغا ئولتۇردى ۋە قورۇنۇپراق نانىنى چىلاشقا باشلىدى، موماي ئۇنىڭدىن ئاتا- ئانىسىنىڭ بار- يوقلۇقىنى، قەيەرلىك ئىكەنلىكىنى سورىدى.

لىكى...نى سوراشتۇرۇشقا باشلىدى. شەۋكەتمۇ ئانىسى تاپىلىغانلارنى مەھكەم ئېسىدە تۇتقان ھالدا، ئۇنىڭ سوئاللىرىغا لايىقىدا جاۋاب بەردى. ئاخىردا، كوچىدا كېتىۋېتىپ ئانىسىنى يوقتىپ قويغانلىقىنمۇ قوشۇپ قويدى.

— ۋاي ئىسىت! — دېدى موماي ئىچ ئاغرىتىپ، — شۇ تاپتا ئاناڭ بىچارە نېمە كۈن كۆرۈۋاتىدىغانىدۇ؟ شەھەردە ئۇرۇق-تۇغقىنىڭلار يوقمىدى؟

— ياق.

— ئۇنداق بولسا، ئاناڭ تېپىلغىچە بىزنىڭ ئۆيدە تۇرۇپ تۇرغىن.

شەۋكەت يا "ماقۇل"، يا "ياق" دەپ جاۋاب بەرمىدى. بۇنى ئۆزىگە ئىشەنمەسلىكنىڭ ئىپادىسى، دەپ ئويلىغان موماي ئۇنىڭغا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— كۆڭلۈڭدە "بۇ قېرى ئانامنى قانداق تاپىدىكىن؟..." دەۋاتامسەن؟ ھازىر مەن يالغۇز بولغان بىلەن، كەچقۇرۇن باللىرىمنىڭ ھەممىسى ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە قايتىدىغان بولسا، ئۆيدە ئولتۇرىدىغان يەرمۇ قالمايدۇ!...تېخى سەن بىلەن تەڭ نەۋرەممۇ بار دېگىنە! ئىچىڭ پۇشسا ئۇنىڭ بىلەن ئويناپسەن، باللىرىم ئىككى-ئۈچ كۈندىلا ئاناڭنى نەدىن بولسا تېپىپ بېرىدۇ. قانداق، ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، — دېدى شەۋكەت بىرھازا جىملىقتىن كېيىن.

گەپ بىلەن ئولتۇرۇپ، شەۋكەت چاينى ئىچىپ بولغىنىنمۇ تۈيماي قالدى، كۆڭلىمۇ بىرئاز ئارام تېپىپ، ئۇستىخانىلىرى يەڭگىلەپ قالغاندەك بولدى، بىر چاغدا، موماي نېمىنىدۇ ئېسىگە ئالغاندەك قوشۇمىسىنى تۇردى-دە:

— مۇنداق قىلايلى، — دېدى موماي ئۆيىنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىشقا تەييارلىنىپ، — سەن بىلمەيسەن، ئۆيدە بىركىم قونسا، كومىتىتقا① خەۋەر قىلىپ قويمىسا بولمايدۇ. سەن بۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇر، مەن كومىتىتقا چىقىپلا كېرەي، — ئۇ شۇنداق دېدىيۇ، ئىشىكنىڭ زەنجىرىنى تۇتقىنىچە بىرپەس شۇڭ تۇرۇپ، بىردىن گېپىنى ئۆزگەرتتى، — يۇر، سېنىمۇ ئالغاچ باراي. سېنىڭ كىچىك بالا ئىكەنلىكىڭنى كۆرسە، ئاسانراق ماقۇل كېلەر. تېخى ئاناڭنى تېپىۋېلىشىمىزغا ياردەم قىلسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

موماي گېپىنى تۇگىتىپلا رومىلىنى تۇزەشتۇرۇپ تالا تەرەپكە ماڭدى. شەۋكەت ئۇنىڭغا ئەگەشتى. كېتىۋېتىپ، ئانىسىنىڭ بەزى گەپلىرى شەۋكەتنىڭ يادىغا كەلدى-دە، قەدەملىرى بارغانسېرى ئاستىلاشقا باشلىدى. بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە، شەۋكەت توختاپ، ئەتراپقا ئالاق-جالاق كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى. موماي يولنى داۋام قىلماقتا ئىدى. يان تەرەپتىكى كوچىدىن بالا كۆتۈرگەن بىر ئايال چىقىپ، موماي كېتىۋاتقان تەرەپكە قايرىلدى. شەۋكەت بىر ئەقىل تاپقاندەك بولدى-دە، ئايال چىققان كوچىغا ئوقتەك ئېتىلدى. ئۇ شۇنداق تېز يۈگۈرەيتتىكى، ئۇ يان-بۇ يان ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ بەزىلىرى ئاتايىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا ھەيرانلىق بىلەن قارىشىپ قويياتتى. بۇ شەۋكەتنى تېخىمۇ ئەندىشىگە سالاتتى. شۇڭا ئۇ بىرنەچچە قەدەم يۈگۈرۈپ، بىر قېتىم كەينىگە قارايتتى. يۈگۈرگەنسېرى تەرلەيتتى، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇ بارغانسېرى تېز يۈگۈرەيتتى، قۇلقىدا بولسا

① موماي "ئاھالە كومىتېتى" دېگەن سۆزنى شۇنداق ئاتايتتى.

"كومئتپت" دېگەن سۆز توختاۋسىز جارالايتتى.

"قورققان يەردە جن بار"

جيۇچادۇينىڭ ئىككى كۈندە بىر قېتىم يېرىم كېچىدە ئىشىك قېقىپ، ھەممەيلەننىڭ ئۈيقۇسىنى ھارام قىلىشى، شەۋكەتنىڭ تېخىچە تېپىلماي، كۆڭۈلنى بىئارام قىلىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئابدەملەرنىڭ كۈنى "سەھرايى قىيامەت"تىكىدىن خېلى ياخشى ئىدى: ئابدەم ئۆينىڭ سودا ـ سېتىقلىرىنى قىلغاچ، كوچا چۆگىلەيتتى. يۈزى يېپىقلىق بولغىنى ئۈچۈن، كۆپ ھالىلاردا ياخشى پەرق ئېتەلمەي، كىملەرنىدۇ شەۋكەتكە ئوخشىتىپ، يۈرىكى يېرىلىپ كەتكۈدەك خۇشاللىنىپ، ئۇنىڭ قېشىغا ئېتىلىپ باراتتى ـ دە، بىردىن كۆڭلى لەت يەپ، پۈت ـ قولىدىن ماغدۇرکېتەتتى. ئۇ سولىشىپ ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە، سانىخان ئاچا بىرنەچچە ئېغىز تەسەللى ـ خاتىر ئېيتاتتى ـ دە، شەۋكەتنىڭ خەۋىرىنى تىڭ ـ تىڭلاش ئۈچۈن، ئاھالە كومئتپت مۇدىرى رەھىم سايىتنىڭ ياكى رەھمەت سوجاڭنىڭ قېشىغا ئۇچاتتى. بۇ ئىش ھەر كۈنى دېگۈدەك تەكرارلىناتتى...

يەكشەنبە كۈنى ئىدى. كۈزنىڭ ئاپتۇڭى كونا پاسوندا ياسالغان بۇ چاققانغىنا ھويلىنى سېخىلىق بىلەن يىللىتماقتا. رەيھان بىلەن ئانار پېشايۋاننىڭ سۇپىسىدا ئولتۇرۇپ، ۋاراقلىرى تىتما ـ كاتاك بولۇپ كەتكەن بالىلار كىتابىدىكى رەسىملەرنى كۆرۈشۈۋاتاتتى. ئۇلارغا تىكىلگىنىچە، تۇۋرۇككە يۆلىنىپ ئولتۇرغان ئابدەم ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، پېشايۋاننىڭ سۇپىسىغا يانداپ قويۇلغان كۈپىنىڭ تۈۋىدە تۇرغان ئاپتۇۋۇغا سۇ توشقۇزدى. بالىلارنى يېنىغا چاقىرىپ،

ئاۋۋال ئانارنىڭ چېچىنى تارىدى، ئاندىن رەيھانىنىڭ ئەمدىلا گەجگىسىگە چۈشكەن چاچلىرىنى پاكىز يۇيۇپ، ئىشتىياق بىلەن تاراشقا باشلىدى. ئانار رەيھانىنىڭ ئالدىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ، ھېلىقى كىتابنى يانداۋرۇپ-يانداۋرۇپ ۋاراقلاپ، رەسىملىرىنى رەيھانغا كۆرسىتىۋاتاتتى. رەيھان ھەربىر رەسىمگە ئۆزى بىلگەنچە تەبىر بېرىپ، ۋىلقىلاپ كۈلەتتى.

— ئابدەم، نېمە بولدىڭىز ئۇكام؟

خىيالەتتە ئولتۇرغان ئابدەم ئىنتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۇدۇلدا تۇرغان سانىخان ئاچىنى كۆردى-دە، يۈزلىرى "ۋىللىدە" قىزىرىپ كەتتى ۋە چىم-چىم گۈللۈك چىت كۆڭلەكنىڭ يېڭى بىلەن ياش يۈزى كۆزلىرىنىڭ جىيىكىنى سۈرتكەچ ئورنىدىن تۇرۇپ، سۈپىدىن پەسكە چۈشتى.

— ئەجەب ئىنتىك قايتىپ كەپلىغۇ؟ — دېدى ئابدەم گويا سانىخان ئاچىنىڭ سوئالىنى ئاڭلىمىغاندەك.

— قايتىپ كەلمەي نېمە ئىش قىلاي!؟ ھەممە يەرنى جىيۇچا-دۇي بىلەن بازار باشقۇرۇشنىڭ ئادەملىرى قاپلاپ كېتىپتۇ. بازارغا بىر باغلام ئوتۇن، بىر باش پىياز چاغلىق نەرسە كىرگۈزمەپتۇ. ئۇ يەردە "ئۇر-ئۇر"، بۇ يەردە "تۇت-تۇت"، ئارامخۇدا ئون قەدەم ماڭغىلى بولمايدۇ. بىر سائەتتەك ئۆچىرەتتە تۇرۇپ، گۈزەردىكى كۆكتات ماگىزىنىدىن مىڭ بالالىقتا ئىككى تال ئوتياش ئېلىپلا كەينىمگە ياندىم. ئۇھ، يۇرىكىم...

سانىخان ئاچا قولىدىكى ئوتياشنى كۈپىنىڭ تۈۋىگە قويۇۋېتىپ سورىدى، — بالىلار خاپا قىلغان ئوخشىمامدۇ؟

— ياق، خاپا قىلمىدى.

— خاپا قىلمىدۇق، ئانا! — ئانار بىلەن رەيھان تەڭلا چۈرۈلدىدى.

سانىخان ئاچا ئابدەمگە بىرپەس تىكىلىپ، ياندۇرۇپ سورىدى:

— ئەمىسە، نېمىشقا كۆزىڭىز ياش يۇقى؟

— ئۆزەمچە كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ...

— ئۇكام، — دېدى سانىخان ئاچا تەمكىن، ئەمما جىددىي تەلەپپۇزدا، — مۇشۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم كۆزىڭىزنى ياش يۇقى كۆرۈپ قالدىم. ئۆتكەن قېتىمدىغۇ بىلمىگەن كىشى بولۇپ يۈزىڭىزگە سالمىغانىدىم. بۇگۈن...

ئۇنىڭ گېپى شۇ يەرگە كەلگەندە، ئابدەم بۇ ئۆيدە داۋاملىق تۇرىۋەرسە، سانىخان ئاچىغا بىرەر پىشكەللىك تېپىپ بېرىشتىن ئەنسىرەيدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئاندىن:

— يا بىر نان، يا بىر سىقىم دان كۆتۈرۈپ كىرمەي، ئون نەچچە كۈن تۇرۇپتۇق، يەنە تۇرىۋەرسەك...، — دەپ دۈدۈقلىدى.

— قويۇڭ ئۇنداق گەپنى! — سانىخان ئاچىنىڭ چىرايى ئۆڭۈپ، كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئابدەملەر شەھەرگە كىرگەن تۇنجى كۈنى ئۇچراتقان ھېلىقى دىلى يۇمشاق، مۇلايىم ئايالغا ھەرگىز ئوخشىمايتتى. ئاۋازىمۇ ئىنتايىن سۇرلۇك ئىدى. ئابدەم كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قېچىپ، ئىتتىك يەرگە قارىدى، — مەن سىزگە باشتىلا دېدىمغۇ: نەچچە يىل قوشنىدار-چىلىق قىلىپ، ئاچا-سىڭلىدەك چىرايلىق ئۆتتۇق. كاج پەلەك ئالتە يىل ئايرىۋەتكەندىن كېيىن، يەنە قۇۋناشتۇردى. ئەمدى دائىم بىللە بولىمىز! — ئۇ سەل توختاپ قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن، مۇنۇلارنى قوشۇپ قويدى، — رەھىم ئاخۇن مۇدىر بىلەن

رەھمەت سوجاڭنىڭ كېچە-كۈندۈز سىزنىڭ غېمىڭىزدە ئىكەنلىكىنى ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز، "توشقان تېرىسىمۇ ئۈچ كۈن چىدايدۇ" دېگەندەك، ئۇلارنىمۇ تەڭلىكتە قويماي، مېنىمۇ ساراسىمگە سالماي، بىرنەچچە كۈن سەۋر قىلغانغا نېمە بولۇپ كېتىسىز؟ نانىڭ، داننىڭ گېپىنى قىلمىسىز تېخى! خاتىرجەم بولۇڭ، جېنىم تېنىمدە ئامان بولسا بارغۇ، سىزدەك ئادەمدىن نەچچىنى بېقىپ كېتەلەيمەن!...

ئەسلى بۇ گەپنى ئاغزىمدىن چىقارماي دېگەنىدىم، دېمەي بولمىدى... بايىاتىن رەھمەت سوجاڭ بىلەن ئۇچراشتىم. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، شەۋكەتنى ھەممە يەردىن ئىزدەۋېتىپتۇ. ئىلىغا يول خېتى ھەل قىلىش ئۈچۈنمۇ مېڭۇپتىپتۇ. قازان ئوچاق بېشىغا يېقىن كېلىپ قالغاندا، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلىپ: "كېتىمەن، كېتىمەن"لا دېگىنىڭىز نېمىسى؟ چىداڭ، ھېچ بولمىسا، يەنە بىر ھەپتە چىداڭ، ئۇكام! راست، بالا-چاقىنىڭ پىراقىغا چىدىماق تەس، لېكىن بولغۇلۇق بولغاندا، چىدىماي نېمە ئىلاج!...

سانىخان ئاچا ئۇزاققىچە ئېزىپ-ئىچكۈزۈپ سۆزلىدى. ئابدەممۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئاڭلىدى، ئاخىردا:

— ماقۇل، چىداي، — دېدى قايىل بولغان ھالدا، — شەۋكەتمۇ تېپىلىپ قالار. مېنىڭ بىغەرەزلىكىمنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا.

. . . . . .

چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن، ئابدەم ئادىتى بويىچە يۈزىنى رومال بىلەن بېپىپ، يەنە كوچىغا چىقتى. ھەممە يەر مىغ-مىغ ئادەم. ئابدەم ئارقا كوچا، رەستىلەرنى ئارىلاپ، شەھەر مەركىزىگە بېرىپ قالدى. ئۇ بەزى رومال ئاستىدىن، بەزى يۈزىنى قىيا ئېچىپ، ئالدىدىن ئۆتكەن ھەربىر بالىغا يېنىشلاپ-يېنىشلاپ تىكىلەتتى. ھەتتا بەزى

باللارنىڭ كەينىدىن خېلى يەرلەرگىچە ئەگىشىپ كېتىپ قالاتتى. ئالدانغانلىقىنى سەزگەندە كۆڭلى يېرىم بولغان هالدا كەينىگە ياناتتى، ياكى ئىككىنچى بىر كوچىغا بۇرۇلاتتى. تاساددىپىي تونۇش-بىلىشلەرنى كۆرۈپ قالغاندا پۈت-قولى لەسسىدە بوشىشىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلاتتى. لېكىن هايال ئۆتمەي ئېسىنى يىغىپ، يولىنى خاتىرجەم داۋام قىلاتتى. مانا، هازىرمۇ شۇنداق بولدى: بوي-تۇرقى، ئۇسۇتى-بېشى شەۋكەتلىكىگە ئوخشايدىغان بىر ئوغۇل بالىنى يىراقتىن كۆردى-دە، قەدەملىرىنى چوڭ-چوڭ ئېلىپ، ئۇنى كۆزلەپ ماڭدى. ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇنىڭغىمۇ يېتىشىۋالدى. رومىلنىڭ بىر بۇرجىكىنى قايرىپ، ئۇنىڭغا بىر قارىدىيۇ، تاغدەك ئۇمىدلەر بىلەن تولغان كۆڭلى لەسسىدە بوشىشىپ، قەدىمىمۇ توختاپ قالدى. شۇ چاغدا، كۆزلىرى بىر بىنانىڭ ئاستىنقى قەۋىتىنىڭ ئىشكى بېشىغا ئېسىقلىق تۇرغان "قىزىل بايراق رەسىمخانىسى" دېگەن ۋىۋىسكىغا چۈشتى. هاۋانىڭ خېلىلا ئىسسىقلىقىغا قارىماي، ۋۇجۇدى شۇركىنىپ، پۈتلىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەشكە باشلىدى. بۇرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكەندەك قاتتىق گۈپۈلدەپ، نەپىسى سىقىلغىنىدىن كۆز ئالدىنى قاراڭغۇلۇق باستى. ئاشۇ قاراڭغۇلۇق ئىچىدە، بۇغراجانىڭ كېلىشكەن قەددى، ياشلىق نۇرى چاقناپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرى نامايان بولدى، قۇلىقىدا ئۇنىڭ يۇرەككە هۇزۇر بېغىشلىغۇچى يېقىملىق ئاۋازى... بۇنىڭدىن ئالتە يىل بۇرۇن، دەل مۇشۇ يەردە يۈز بەرگەن پاجىئە ئابىدەمنىڭ كۆڭۈل ئېكرانىدا غىل-پاللا چاقنىدى-دە، پۈتۈن ئەزاسى چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمدى. ئۇ دەرهال بۇ يەردىن كەتمەكچى بولدىيۇ، پۈتلىرى ئۆزىگە بويسۇنمىدى. كۆزلىرىنى ۋىۋىسكىدىن ئالماقچى بولدىيۇ، قارىچۇقلىرى مىدىرلىمىدى. هەتتا

رومىلىنىڭ بىر چېتىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان قولىمۇ قېتىپ قالغاندى...

— ھوي، ئابدەمغۇ بۇ! — تونۇش ئاۋاز ئابدەمنى ئېسىگە كەلتۈردى. كۆزلىرى تونۇش كۆزلەرگە تىكىلگىنىچە قېتىپ قالدى، — ئۇچرىشىپ قالغان يېرىمىزنى قاراڭ!... سالامەت تۇردىڭىزمۇ؟ باللار تىنچلىقمۇ؟

— تىنچلىق.

بۇ سۆز ئابدەمنىڭ ئاغزىدىن چىققىش بىلەنلا، قولىمۇ ماڭلىيىدىن قايتىپ چۈشتى. ئەمدى ئۇ ئىككى قولىنى يانچۇقىغا سالغان ھالدا مۇغەمبىرانە ھېجىيىپ تۇرغان مەھەممەت ئىمىنگە رومال ئاستىدىن قورقۇمسىراپ تىكىلمەكتە، ھەرقانداق ھېس-تۇيغۇدىن مەھرۇم بولغان يۈرىكى خاتىرجەم سوقماقتا ئىدى.

مەھەممەت ئىمىن سوئالىنى داۋام قىلدى. ئابدەمۇ قىسقا-قىسقا جاۋاب بېرەتتى:

— شەھەرگە قاچان كەلدىڭىز؟

— بايا تىن.

— بايا تىن؟ ئۇنداق ئەمەستۇ!

— ئۇنداق ئەمەسلىكىنى قانداق بىلىسىز؟

— بىلىمەن-دە، ئەلۋەتتە! سىزنى قاراقۇمدىن كەتكىلى ئىككى ھەپتە بولدى، دېيىشىدىغۇ؟

— كىم شۇنداق دەيدۇ؟

— ئىزدەپ كەلگەنلەرچۇ.

— شۇنداقمۇ؟ ئۇ دېگىنىمۇ توغرا... شەھەرگە تېخى بايا تىن كەلدىم.

— مۇنداق دەڭ،...نەچچە كۈننىڭزى باشقا يەرلەردە يۈرۈپتىكەن-

سىز ـ دە؟

ـــ ھەئە.

ـــ ۋاي بىچارىيەي... نەلەردە يۈرگەنسىز؟ بالىلار كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ـــ ئۇلار مۇ بار.

ـــ نەگە چۈشمەكچىسىز؟

ـــ نەگە چۈشەتتىم، خۇدايىم نەنى بۇيرۇغان بولسا شۇ يەرگە چۈشەرمەن...

ـــ بۇ گەپچەزە، كىمنىڭكىگە چۈشۈشنىمۇ ئويلاشماپسىز ـ دە؟

ـــ توغرا دېدىڭىز. ھېچ نەرسىنى ئويلىمىدىم. ھازىر بىرنەرسىنى ئويلىغۇدەك ھوش ـ كاللامۇ يوق...

ـــ ئويلىماي بولمايدۇ، ئابدەم! ـــ مەھەممەت ئىمىن ئۇچ ئاغرىتۇاتقاندەك تەلەپپۇزدا سۆزلەيتتى، ـــ ھازىر ۋەزىيەت شۇنداق، ئويلىماي باسقان بىر قەدەم سىزنى تېخىمۇ ئېغىر كۈنلەرگە گىرىپتار قىلىدۇ...

ـــ مەيلى، ـــ ئابدەم ئۇنىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلدى، ـــ "ئىتتىن قورققان گادای بولماپتۇ" دەپ، پىشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمەن!

ـــ ئۇنداق دېمەڭ، ئابدەم، ئۇنداق دېمەڭ! ـــ مەھەممەت ئىمىن بىر يېرى قاتتىق ئاغرىپ كەتكەندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇردى، ئاۋازىمۇ ئەنسىز ئىدى، ـــ نەچچە يىلىنگىزى، نەچچە قېتىم يوقلاپ كېلەي دەپ نىيەت قىلسام، زادى مۇمكىنچىلىك بولمىدى. كەلگەن ـ بارغانلاردىن ئەھۋالىڭىزنى سوراپ تۇردۇم. خېلى جاپا تارتىپسىز، ئىچىم ئاغرىدى. ھە ـ ي... سەھرايى قىيامەت...، ـــ ئۇ قاتتىق بىر ئۇلۇغ ـ كېچىك تىنىۋالدى، ـــ قايتىپ كەلگىنىڭىزمۇ ئوبدان بوپتۇ،

ئەمما... ــ ئۇ نېمىندۇ ئويلاۋاتقاندەك قوشۇمسىنى تۇرۇپ بىرمەھەل جىم بولۇپ كەتتى. كېيىن پەس ئاۋازدا دېدى، ــ مۇنداق قىلايلى، ھامامنىڭ ئۆيى شەھەرنىڭ چېتىدە، ئۇنىڭ ئۈستىگە، قېشىدا ھەمراھ بولغۇدەك بىركىمۇ يوق، بىرنەچچە ۋاقىت ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ تۇرسىڭىز، كېيىنچە بىر ئىش قىلمامدۇق...

ئابدەم بىرھازا ئۇنچىقمىدى. كېيىن:

ــ رەھمەت، ئاۋارە بولماڭ، ــ دېدى.

ــ ئاۋارە بولىدىغان نېمىسى بار؟ سىزنى ئاپىرىپ قويىمەن، شۇ...

ــ رەھمەت، "تىرىكىكە ئۆي، ئۆلۈكىكە گۆر تېپىلىپتۇ" دەپ، ھامىڭىزنىڭكىدىن بۆلەك بىركىمنىڭ ئۆيىمۇ چىقىپ قالار!...

ئابدەم گېپىنى تۈگەتتى-دە، شارتتىدە بۇرۇلۇپ، ماڭماقچى بولدى. مەھەممەت ئىمىن ئىتتىك ئالدىغا ئۆتۈپ، يولىنى توستى.

ــ ئابدەم، مۇنداق قارامايلى قىلماڭ! ــ دېدى ئۇ ئۇنىڭغا رومال ئۇستىدىن مختەك قادىلىپ، ــ ئۆزىڭىزگە ئىچىڭىز ئاغرىمىسۇن، باللارغا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن! قورسىقىڭىزغا كىرىپ چىقسام، مېنىڭ ئاشۇ چاغدىكى بىئەدەبلىكىمدىن ھازىرغىچە ئاغرىنىۋېتىپسىز... ئۆتكەن ئىش ئۆتتى. ھەر نېمە قىلغان بىلەنمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ... ئۇنداق قىلمايلا ماڭا گۇناھىمنى يۇيۇش پۇرسىتى بېرىڭ. مەن چوقۇم...

ئۇنىڭ گەپلىرى ئابدەمنىڭ قۇلىقىغا زادىلا كىرمەيتتى. چۈنكى ئۇ مۇنداق بىر ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرمەكتە ئىدى: رەيھان تۆت ئايلىق بولغان كۈنلەرنىڭ بىر ئاخشىمى ئەل ياتقۇغا يېقىن، ئۇشتۇمتۇت ئىشىك ئېچىلىپ، ئۆيگە مەھەممەت ئىمىن كىرىپ

كەلدى. رەيھاننى ئېمىستىپ ئولتۇرغان ئابىدەم ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، كۆكسىنى كۆتكىلىكى ئىچىگە يوشۇردى-دە، مەھەممەت ئىمىننى كارىۋاتقا تەكلىپ قىلدى. مەھەممەت ئىمىن كۇلۇمسىرىگىنىچە ئابىدەمگە يېقىنلاشتى.

— ئەپكىلىكە، يېڭى مېھمانىنى بىر كۆرۈپ باقاي، — دېدى ئۇ قولىنى ئۇزىتىپ، — ئابىدەم رەيھاننى ئۇنىڭغا بەردى، — ۋاھ... خۇددى ئۆزىڭىزنى تۇغۇپسىزغۇ... قاراڭ بۇنىڭ چىرايلىقلىقىنى! بەئەينى ئون بەش كۇنلۇك تولۇن ئاي!...

مەھەممەت ئىمىن سۆزلىگەچ كارىۋاتنىڭ لېۋىگە كاسسىتنى قويدى. دېلىغۇللۇق ئىچىدە قالغان ئابىدەم قوللىرىنى كۆكسىگە قويغىنى ھالدا ئۆرە تۇراتتى.

— نېمانداق ئۆرە تۇرۇۋالىسىز، — مەھەممەت ئىمىن مىيقىدا كۇلۇپ، ئابىدەمنىڭ باش-ئايىغىغا سەپسېلىپ چىقتى، — يا مېنىڭ يوقلاپ كىرگىنىمگە ئاچچىقىڭىز كېلىۋاتامدۇ؟

— ياق، نېمىشقا ئاچچىقىم كېلىدۇ، — ئابىدەم ئۆزىنى ئوڭلاپ، شەۋكەت ئۇخلاۋاتقان كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى، — نەچچە ۋاقىت-ئىڭزى روشەنگۇل قوشنىدارچىلىقىنى يەتكۇزۇپ، ھال-ئەھۋال سوراپ تۇردى. ئەمدى ئۆزىڭىز يوقلاپ كىرىپسىز...

ئابىدەم گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. كۆز چاناقلىرى نەملىشىپ، قانداقتۇر بىرنەرسە كېكىردىكىنى بوغماقتا ئىدى.

— كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ، — مەھەممەت ئىمىن تەسەللى ئاھاڭىدا سۆزلەيتتى، — ھەي... جاھاننىڭ خاپىلىق كۆتۈرگۈچىلىكى بارمۇ؟ ئويلاپ بېقىڭە: بۇنىڭدىن ئۇچ-تۆت ئاي ئىلگىرى بۇغۇاجان كىم، مەن كىم ئىدىم؟ زاۋۇتنى بىر قولىدا چۆرىگەن يەن رۇي بىلەن

رامسزانلار نېمه كۆنلەرنى كۆرۈۋاتىدۇ؟ سۆزلەپ كەلسەم گەپ تولا... پەلەكنىڭ چاقى دەم ئوڭ، دەم تەتۈر ئايلىنىدىكەن... تەقدىرگە تەن بەرمەي نېمە چارە! ــ مەھەممەت ئىمىن سوزۇپ بىر ئۇھ تارتىپ، ئابدەمگە يەر ئاستىدىن قاراپ قويدى، ــ راستىنى ئېيتسام، جاھاننىڭ مۇنداق ئوگىتەي ـ توگىتەي بولۇپ كېتىشىنى زادىلا ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. بەزىدە سىزنى تالا ـ تۈزدە كۆرۈپ قالسام، ئۆزەمنى گويا بۇغراجاننى قولغا ئالدۇرۇۋەتكەن، نارەسىدە بالىلىرىڭىزنى ئاتىسىز قىلىپ قويغان گۇناھكاردەك ھېس قىلىپ، دىدارىڭىزغىمۇ قارىيالمايمەن. كىم بىلىدۇ، سىز بۇنى ئۇقماي، مېنى ئىچىڭىزدە تىللاپ يۈرەمسىز تېخى...

ــ نېمىشقا ئۇقماي مەي جۇرېن! ــ ئابدەم چىن يۈرەك سۆزىنى تۆكۈۋەتتى، ــ باللىنىڭ دادىسى قولغا ئېلىنغان كۈندىن بۇيان ماڭا ئاز ياخشىلىق قىلدىڭىزمۇ!؟ مەنمۇ ئاق سۈت ئەمگەن ئادەم بالىسى... سىز بىلەن روشەنگۈلنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقىنى مەن ياندۇرالمىسام، خۇدايىمدىن يانار...

بۇغراجان تۇتۇپ كېتىلگەندىن كېيىن، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئابدەمنى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ياتاقتا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويغانلىقى زاۋۇتتىكى بىرمۇنچە ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىدى. ئۇلار بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا مەھەممەت ئىمىنگە ئاپىرىن ئوقۇشتى. بۇ خەۋەر روشەنگۈلنىڭ قۇلىقىغا يەتكەندە، ئۇ دەرھال دوختۇرخانىغا بېرىپ، ئابدەمنى يوقلىدى. شەۋكەتنى ئۆيىگە ئەكىرىۋېلىپ، ئۆز بالىلىرى قاتارىدا خەۋەر ئالدى. ئابدەم دوختۇرخانىدىن چىقىپ ئەتىسى رەيھاننىڭ تۇغۇتىغا ئولتۇردى. روشەنگۈل سانىخان ئاچا بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئانا بولدى. بىرنەچچە كۈنگىچە

ئۇنىڭ ئاش ـ تامىقىدىن خەۋەر ئالدى، كىر ـ قاتلىرىنى يۇيدى. مەھەمـ مەت ئىمىنمۇ ئوغرىلىقچە يوقلاپ تۇردى، ياخشى مەسلىھەتلىرى بىلەن كۆڭلىنى كۆتۈردى. بۇ ھال ئابدەمنى بەكمۇ خجالەتچىلىكتە قويدى. چۈنكى ئۇ، روشەنگۈل بىلەن ئاچا ـ سىڭلىدەك ئىناق ئۆتكەن قوشنىلار بولسىمۇ، مەھەممەت ئىمىنىنى كۆرەرگە كۆزى يوق ئىدى. بۇغراجانمۇ ئۇنىڭغا خۇشسىز ئىدى. ئۇنى "لولا"، "بەتـ نىيەت" دەپ زادىلا كىردى ـ چىقتى قىلمايتتى. بۇگۈنگە كەلگەندە، ئاشۇ "لولا"، "بەتنىيەت" ئادەم ئۆز ئەمەلىيىتى ئارقىلىق ئابدەمـ نىڭ ئىلگىرىكى قاراشلىرىنى پۈتۈنلەي ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلۋەتتى. "تووۋا، ــ دەيتتى ئۇ، بۇ كۈنلەردە ئۆتكەن ـ كەچكەن ئىشلارنى ئويلاپ، ــ بېشىمىزغا كۈن چۈشكەندە، نى ـ نى بېقىن ئادەملىرىمىز ئەسقاتماي، ئىلگىرى دىداربغا قاراشقىمۇ سەسكىنىدىغان ئادەمنىڭ ئەسقاتقىنىنى... ئۇ چاغدا ئەقلىمىز نەگە كەتكەن بولغىيدى؟"

ئابدەم رەھمەت ئۇستىگە رەھمەت ئېيتىۋاتقاندا، مەھەمـمەت ئىمىن ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى:

ــ ئۇنداق دېمەڭ، ئابدەم! ــ دېدى ئۇ، ــ تېخى كۆڭلىمىزـ دىكىنىڭ مىڭدىن بىرىنىمۇ قىلالمىدۇق...

ــ رەھمەت، مەي جۇرېن... خۇدا بىر جېنىڭىزغا مىڭ جان بەرسۇن!...

ــ رەھمەتنى بۇغراجان تۇرمىدىن چىققاندا دېيىشىمىز تېخى! ــ دېدى مەھەممەت ئىمىن ھەجىيىپ ۋە كېچىلەپ بۇ ئۆيگە كىرىشتىكى مەقسىتىنى چۈشەندۈردى، ــ بۇغراجان تۇتۇپ كېتىلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى، يەن رۇي، رامىزان قاتارلىق ھوقۇقدارلار ئۇنىڭ مۇئاشىنى توختىتىۋېتىشنى قارار قىلغانىكەن. بىز ھوقۇق تارتىۋېلىپلا بۇ

قارارنی بىكار قىلغانىدۇق. بىراق، بۇغراجان ئەمدى قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنىپ كەتتى. ھەرقانچە قىلساموۇ، بەزىلەرنى ئۇنىڭ مائاشىنى داۋاملىق بېرىپ تۇرۇشقا كۆندۈرەلمىدىم، ــ مەھەممەت ئىمىن قۇچىقىدا ئۇخلاۋاتقان رەيھاننىڭ مەكتىگە مەكتىنى يېقىپ، چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى، ــ ئۆزىڭىزمۇ بىلمىسىز، بۇغراجانغا ئارتىلغان جىنايەت ئادەتتىكى جىنايەت ئەمەس، مەن داۋاملىق ئۇنىڭ گېپىنى قىلىپ، بەزىلەر بىلەن تىركىشۈېرەي دېسەم، بۇغراجانىڭ بېشىغا چۈشكەن كۈننىڭ مېنىڭ بېشىمغىمۇ چۈشۈپ قېلىشىدىن قورقتۇم...

ــ ئۇنداق دېمەڭ، مەي جۇرېن! ــ ئابدەم ئاسىقىپ كەتتى، چىرايىدىن قاتتىق ئەنسىرەۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى، ــ ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ئۆز پاناھىدا ساقلار! تېخىمۇ كۆكلەپ كېتەرسىز!...

ــ دېگىنىڭىزدەك بولار، ــ مەھەممەت ئىمىن يىغلامسىراۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا سۆزلەيتتى، ــ ئەسلىدە، روشەنىنى قېشىڭىزغا كىرگۈزۈپ، بۇ گەپلەرنى دېگۈزمەكچى ئىدىم، بىراق، خوتۇن كىشى ئەمەسمۇ؟ ئەقلىسىزلىق قىلىپ بىرىگىمگە تىنىپ تاشلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۇنىڭ ئۆيدە يوق ۋاقتىدا ئۆزەملا كىردىم.

ــ رەھمەت...

ــ گېپىمنى قىسقارتسام، بۇغراجانىڭ مائاشى مۇشۇ ئايدىن باشلاپ توختىتىلدى.

ــ ھە؟!...

ــ "تاز كەلسە شۇم خەۋەر ئېلىپ كەپتۇ" دېگەندەك، ئۆزەمۇ ئالدىڭىزدا ناھايىتى خىجىل. دېمەي دېسەم...

ــ نېمىشقا خىجىل بولىسىز؟ سىز دېمىسىڭىز، ھامان باشقا بىرى

دەيدۇ... بىكار ئاۋارە بولۇپسىز...

— ئاۋارە بولۇش دېگەن نېمىكەن ئۇ! مېنىڭچە بولسىغۇ... خەير... — مەھەممەت ئىمىن يەنە بىر قېتىم ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى، — باللار بىلەن تازا قىينىلىدىغان بولدىڭىز-دە!

— قانداق قىلاتتىم؟ كەچ قويغان خۇدايىم ئاچ قويماس...

— بۇغراجانىڭ قولىغا ئېلىنغانلىقىنى مەغپىرەتخان ئاچام ئۇقمىغاندۇ؟

— ياق، ئۇ بىچارىنى پاراكەندە قىلماي، دەپ ئۇقتۇرمىدىم.

— ئوبدان قىپسىز، — مەھەممەت ئىمىن بىرپەس شۇك بولۇپ كەتكەندىن كېيىن سورىدى، — قولىڭىزدا ئاز-تولا بىرنەرسە بارمۇ، يا...؟

— ئۆتكەن ئايدىن ئېشىنغان ئازراق پۇل تۇرىدۇ.

— ئۇنچىلىك بولسا خۇداغا شۇكۇر. ئەگەر بۇنىڭدىن كېيىن پۇل-پۇچەكتىن قىسىلىپ قالسىڭىز، تارتىنماي ماڭا دەڭ‌بىرىڭ.

— رەھمەت...

— ھە، راست، بىر گەپنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاس قاپتىمەن، — مەھەممەت ئىمىن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ قويۇپ، ئاۋازىنى تېخىمۇ پەسەيتتى، — مەن بۇگۈنكى يىغىندا، ئۆتكەندە ئۆي ئاختۇرغانلار ئېلىپ چىقىپ كەتكەن ئامانەت پۇل چېكىنى سىزگە قايتۇرۇپ بېرىشىنى ئېيتقانىدىم، بەزىلەر قوشۇلمايۋاتىدۇ. بىر ئامال قىلىپ ئۇنى ئېلىپ بېرىمەن.

— رەھمەت...

بۇ شەپقەتتىن ئابدەمىنىڭ يۈرىكى ئېرىپ، كۆزلىرىگە ياش كەلدى. مەھەممەت ئىمىن بىرنەچچە تەسەللى سۆزلىرىنى

ئۇيتتى ـ ده، قويۇن يانچۇقىدىن ئەللىك يۈەن پۇلنى ئېلىپ، شىرە ئۈستىگە قويدى.

ـ بۇنى دەردىڭىزگە دەرمان قىلىپ تۇرۇڭ. كېيىنچە مەن يەنە خەۋەر ئالىمەن.

ـ مەيلى جۇرېن، بۇ...

ـ بۇنى بۇغراجان تۇرمىدىن چىققاندا ھېسابلىشىمىز. خاتىرجەم ئىشلىتىۋېرىڭ.

ـ ھازىر ماڭا پۇل لازىم ئەمەس.

ـ لازىم بولمىسا، چىرايلىق ساقلاپ قويۇڭ. ئوشۇق دۆلەت باشنى يارمايدىغۇ!

ـ شۇنداق بولسىمۇ...

كۈتۈلمىگەندە، رەيھان ۋاررىدە يىغلاپ كەتتى، ئابدەمنىڭ يۇرىكى چايان چاققاندەك ئېچىشىپ، گېپىنى ئۈزۈلدى. گويا خۇدرەيى ئادەمدەك ئېتىلىپ كېلىپ، مەھەممەت ئىمىننىڭ قولىدىكى رەيھانغا يېپىشتى، شۇ چاغدا مەھەممەت ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـ بۇ ئىشنى ھېچكىم ئۇقمىسۇن جۇمۇ! ـ دېگىنىچە ئىشىك تەرەپكە ماڭدى...

ئارىدىن تۆت كۈن ئۆتۈپ، مەھەممەت ئىمىن ئابدەمنى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى.

ـ قاراڭ بۇ خەتنى... ـ دېدى ئۇ ئابدەمنى دىۋانغا تەكلىپ قىلغاندىن كېيىن. ئۇنىڭ چېكىسى قول ياغلىق بىلەن تېڭىلغانىدى، ـ مىجەزىم يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرۇپ مەشىكە ئوت قالاپسۇ قويماپتۇ!... تازا توڭدىڭىزغۇ دەيمەن؟

ـ ياق، توڭمىدىم.

ئابدەم ئالدىراش جاۋاب بەردى،

ــ ئۇنداق بولسا ياخشى، ــ مەھەممەت ئىمىن بىر-بىرىگە كىرىشتۈرۈلگەن بارماقلىرىدىن قاس چىقاردى، ــ سىزگە بىر خۇش خەۋەر ئېيتسام، سۆيۈنچىسىگە نېمە بېرىسىز؟

"خۇش خەۋەر" دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان ئابدەمنىڭ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئۇيناپ، كۆز ئالدىدا بۇغراجاننىڭ كېلىشكەن سىماسى نامايان بولدى. ئۆزىمۇ سەزمىگەن هالدا، مەھەممەت ئىمىننىڭ مۇغەمبىرانە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان كۆزلىرىگە ئۈمىد بىلەن تىكىلدى. هەتتا چىرايىدا كۈلكە ئەگىدى. (ئېھتىمال، بۇ ئۇنىڭ بۇغراجان تۇتۇپ كېتىلگەندىن بۇيان تۇنجى قېتىم كۈلۈمسىرىشى بولسا كېرەك.) بىراق نېمە ئۈچۈندۇ تىلى گەپكە كەلمەيتتى.

ــ هە، گەپ قىلمايسىزغۇ؟

. . . . . ــ

ــ مېنى بەك چوڭ نەرسە تاما قىلىدۇ دەپ ئويلاۋاتامسىزيا؟ ئابدەم نېمىدۇ بىرنەرسە گېپىنى بوغقانىدەك، تىلىنىڭ ئۇچىدىلا:

ــ ياق...، ــ دېيەلىدى.

ئەمدى ئۇ هە دەپ تىرناقلىرىنى تاتىلايتتى.

مەھەممەت ئىمىن سوراشنى داۋام قىلدى:

ــ ئەمسە، نېمە بېرىسىز؟

. . . . . ــ

جىمىپ كەتتىڭىزغۇ؟

. . . . . ــ

ــ گەپ قىلىڭە، ئابدەم!

ئابدەم بېشىنى كۆتۈردى. ئىككى جۈپ كۆز ئۇچراشتى، بىر جۈپىدە خۇپسەنلىك، يەنە بىر جۈپىدە ھەيرانلىق، مەۋھۇملۇق، ئىسەنكسرەش ۋە ئاجىزلىق...

— نېمە بەرسەم بولاركىن؟...

مەھەممەت ئىمىن غەلىتە ھىجايغىنچە ئورنىدىن تۇردى، ئەترايغا ئالاق-جالاق بىر قارىۋېتىپ، چوڭ-چوڭ چامداپ ئىشىك تۈۋىگە كەلدى-دە، ئىشىكنى "جالاقىقىدە" يېپىۋەتتى. ئېنگلىز قۇلۇپى "شاراققىدە" ئېتىلىپ قالدى. ئابىدەم بۇنى سەزمىدى بولغاي، بىر نۇقتىغا تىكىلگىنىچە، قانداقتۇر شېرىن خىياللار دېڭىزىدا ئۈزگىنى ئۈزگەنىدى. مەھەممەت ئىمىن ئۇنىڭ ئۇدۇلدا توختاپ:

— ماۋۇ نېمە؟ — دېگەندىلا، ئابدەم ئېسىنى يىغدى.

مەھەممەت ئىمىننىڭ قولىدا تۇرغىنى ئۆي ئاختۇرغانلار ئېلىپ چىقىپ كەتكەن بانكا ئامانەت چېكى ئىدى.

— قانداق، گېپىم راستمىكەن؟ — مەھەممەت ئىمىن كىچىك بالىغا "دام-دام" قىلغاندەك، چەكنى ئابدەمنىڭ كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ، يەنە كەينىگە داجىدى، — ئەمدىغۇ سۆيۈنچىسىنى بېرەرسىز!

— مېنىڭ مەرتەم بەرمەمدىغان! — ئابدەم كەسكىن ئېيتتى، — سىزدىن ئاشقىنى بىزنىڭ...

— ھا، ھا، ھا!... — مەھەممەت ئىمىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى-دە، كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — مۇنداق دەڭ...ئۇنداق ئاسان ئىش يوق... مېنىڭ بۇنى قولغا كىرگۈزگىچە قانچىلىك ئاۋارە بولغىنىمنى بىلمىسىزغۇ؟... ئەگەر ئۆتكەندە مېنى خارلىغان گۇناھىڭىزنى تىلمەيدىغان بولسىڭىز...

بۇ گەپلەردىن ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمىگەن ئابدەم ئىختىيارسىز

هالدا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە سوئال نەزىرىسىدە تىكىلدى ۋە بۇ كۆزلەرىدىن ئۆز سوئالىغا جاۋاب تاپقاندەك بولدى: بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى، مەھەممەت ئىمىن "كۆيدۇم-ئۆلدۇم" دەپ، ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپلا ئالدى. ئابدەم پىسەنتمۇ قىلمىدى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئابدەمگە بىر پارچە خەت بېرىپ، ئەگەر ئۇ داۋاملىق رەھىمسىزلىك قىلىدىغان بولسا، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالىدىغانلىقىدىن جار سالدى. بۇ چاغدا ئابدەم شۇنداق قورقتىكى، بىرنەچچە كۈنگىچە گېلىدىن تاماق ئۆتمىدى. كۆزىگە ئۇيقۇ كەلمىدى. نەچچە قېتىم خەتنى بۇغراجانغا ياكى تەشكىلگە تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭ رەسۋاسىنى چىقىرىۋەتمەكچى بولدى. ئەمما... مۇشۇ "ئەمما" ئۇنى پەيلىدىن ياندۇردى، چۈنكى، مەھەممەت ئىمىن ئىككى بالىنىڭ ئاتىسى ئىدى. روشەنگۈل ئۇنىڭغا بەك ئامراق، شۇنداقلا ئېغىر بوي ئىدى. ئەگەر خەت ئاشكارىلىنىپ كېتىدىغان بولسا، ھەممىدىن ئاۋۋال روشەنگۈل ئۆزىنى يوقتىپ قويىاتتى، يامىنغا كەلسە، ئۇچ نارەسىدە يېتىم بولاتتى. ئابدەم ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، ئاخىرى دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، ھەممە ئەيىبنى ئۆزىنىڭ ھەددىدىن زىيادە چىرايلىقلىقىغا قويدى ۋە مەھەممەت ئىمىننى كوچىدا توسۇۋېلىپ، ئۇنى ئادەم بالىسىغا خاس ئەخلاق، ۋىجدان بىلەن ياشاشقا دەۋەت قىلدى ھەمدە: "ئەگەر يەنە بىزەكلىك قىلىۋېرىدىغان بولسىڭىز، خەتنى روشەنگۈلگە ياكى رەھبەرلىككە تاپشۇرۇپ بېرىپ، زاۋۇتتا يۈزىڭىزنى كۆتۈرۈپ يۈرگىسىز قىلىۋېتىمەن..." دەپ پوپوزا قىلدى. مەھەممەت ئىمىن قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى-دە، كېتىپ قالدى... ئابدەم بىرنەچچە كۈنگىچە ئۇنىڭ ئۆلۈۋېلىشىدىن ئەنسىرەپ يۈردى. بىراق، ئۇ ئۆلۈپمۇ ئالمىدى، قايتا بىزەكلىكمۇ

قىلمىدى. مانا ئەمدى كېلىپ...

"ياق، ئۇنداق ئەمەستۇ؟"

ئابدەم ئۇنداق بولماسلىقىنى ئۈمىد قىلاتتى. بىراق...

ئاخىر بولمىدىغان ئىش بولدى:

— ئېسىڭىزدە باردۇ؟ مېنىڭ ھېلىقى بىر پارچە خېتىم...، — مەھەممەت ئىمىننىڭ چىرايىدىكى كۈلكە بىردىن ئۆچۈپ، كۆزلىرى ئايانچلىق چاقنىدى، — ھە-ي... سەككىز يىلنىڭىزى ئوت پىراقىڭىزدا كۆيۈپ كۈل بولۇپ كەتتىم، ئەمما سىز...، — ئۇ چوڭقۇر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى، — ئويلاپ بېقىڭە: سىزگە كۆيگىنىم گۇناھمۇ؟ بەلكى ئاڭلىغان بولغىتىڭىز، زىلەيخا ئېرى تۇرۇقلۇق يۈسۈپىنىڭ پىراقىدا قىرىق يىل كۆيۈپتىكەن... ئەگەر ئىشەنمىسىڭىز، مەنمۇ سىزگە ئۆلگىچە كۆيىمەن! — مەھەممەت ئىمىن زوڭ ئولتۇرۇپ، ئابدەمنىڭ تىزلىرىنى تۇتتى. ئابدەم لاغىلداپ تىترەپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە مەختەك قادالغىنىچە، ياغاچتەك قېتىپلا قالغانىدى، — ئۇرسىڭىزمۇ، تىللىسىڭىزمۇ ئالدىڭىزدا تەلمۈرۈپ تۇرۇپتىمەن... ماڭا ئىچىڭىز ئاغرىسۇن، جېنىم ئابدەم!...

مەھەممەت ئىمىننىڭ قوللىرى بارغانسېرى يۇقىرىلىغىلى تۇردى. كۆزلىرى گويا ئەقلىدىن ئازغان ئادەمنىڭكىدەك غەلىتە چاقنايتتى. ئەلپازىدىن، يەنە بىرئاز ۋاقىت ئۆتسە، پۈتۈن كۈچى بىلەن ئابدەمگە تاشلىنىدىغاندەك كۆرۈنەتتى...

ئابدەمنىڭ كۆز ئالدىدا بۇغراجانىڭ مىڭلاپ يىگىتكە بەرگۈسىز كېلىشكەن قەددى، مېھرىبان كۆزلىرى نامايان بولدى. قۇلىقىدا بولسا ئۇنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى:

"بىز مۇشۇنداق ئەر-خوتۇنمىدۇق؟ مەندىن ئايرىلغىنىڭغا تۆت

ئايمۇ بولماستىن، كىمگە ئۆزەڭنى ئاياغ ئاستى قىلىدۇرماقچىسەن؟ سەندە ۋىجدان، نومۇس دېگەن نەرسە بارمۇ زادى؟!..."

ئابدەمنىڭ قۇلقى ۋىڭىلدە قىلىپ، ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ ياندى. يۈرىكىنى چىرمىۋالغان ھەسرەت، خورلۇق، نومۇس يالقۇنى كۆز-لىرىدىن ياش بولۇپ ئېتىلىپ چىقتى.

ــ نومۇس قىلمايسەن! ــ دېدى ئۇ ئۆزىگە يات ئاجايىپ جارانلىق ئاۋازدا، ــ قانداق نومۇسسىز ئادەمسىز؟!...

ــ مەن نومۇسسىز!... مەن ۋىجدانسىز!... سىزگە كۆيگەن گۇناھىم ئۈچۈن، نېمە دەپ تىللىسىڭىز ئاغرىنمايمەن!...

مەھەممەت ئىمىن ئاغزى بېسىقماي ۋالاقلىغىنىچە، قوللىرىنى ئابدەمنىڭ ئو يەر-بۇ يېرىگە ئۇزىتىپ، پۈتۈن گەۋدىسى بىلەن ئۇنىڭغا تاشلىنىشقا تەمشەلدى.

يۇنداق كۈچ قەيەردىن كەلدىكىن-تاڭ، ئابدەم ئۇنى بىر ئىتتىرگەنىدى، پالاقتەدە ئۇخلىسىغا يىقىلدى. ئابدەم چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتمەكچى بولغانىدى، كۆڭ-لىكى دۈۋاننىڭ مىخىغا ئىلىنىپ قېلىپ، بىر يېنىغا يەڭدەپ كەتتى. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ بولغىچە، مەھەممەت ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇپ، يۇگۇرۇپ ئىشىك تۈۋىگە كەلدى-دە، يەلكىسىنى ئىشىككە تىرەپ:

ــ قېچىپ چىقىپ كېتىپ، مېنى داغدا قويمەن دەمسىز؟ خاتىرە-ڭىزنى جەم قىلمايسىز، ھېچ يەرگە چىقىپ كېتەلمەيسىز!... سىزگە راست گېپىمنى ئېيتسام، بۇگۈن مەن پەقەت سىزنى دەپلا شەھەر بويىچە ئىچىلغان چوڭ پىپەن يىغىنىغا بارمىدىم. سىزنىمۇ ئۇ يەردىكى خورلۇقتىن ساقلاپ قالدىم... ھازىر زاۋۇتتا سىز بىلەن مەندىن بۆلەك ھېچكىم يوق...

مەھەممەت ئىمىن سۆزلەۋېتىپ، تۇيۇقسىز بېشىدىن قۇلاقچىسىنى يۇلۇپ ئالدى.

— سىز مېنى راستىنلا كېسەل ئىكەن، دەپ قېلىۋاتامسىز؟ مۇشۇنداق قىلمىغان بولسام، بۇ پۇرسەتنى قولغا كىرگۈزەلمەيتتىم...

ئۇ ئاياللارنىڭ يۇرىكىنى ئېرىتىدىغان "جېنىم، خېنىم..." دېگەنگە ئوخشاش گەپلەردىن بىر تاغار قىلىپ، ئابدىمم تەرەپكە ماڭدى. ئابدىمم چاقچاقلىق بىلەن مەشنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئۆتۈۋالدى. ئەمدى ئۇ مەھەممەت ئىمىن قوغلىسا قاچاتتى، توختىسا توختايتتى. ئىككى جۈپ كۆز تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغاندا بولسا، بىر جۈپىدە پۈتمەس-تۈگىمەس نەپرەت ۋە پۇشايمان، يەنە بىر جۈپىدە ھايۋانى نەپسىنىڭ تەقەززاسىدىن ھەممىنى ئۇنتۇغان ئادەمسىياق مەخلۇقتا خاس شەھۋەتپەرەسلىك يالقۇنى چاقنايتتى... ھەر ئىككىسى ھاسىرايتتى، ھۆمۈدەيتتى، ئۆز مەقسىتىگە يېتىش يولىدا ئاخىرغىچە بەرداشلىق بېرىشكە تەييار ئىدى. مەھەممەت ئىمىن: "بۇ خوتۇن بىردەم ناز قىلىپ، ئاخىر ئال پۇلۇڭنى، دەيدۇ،..." دەپ ئويلىسا، ئابدىمم: "بۇ ھايۋانىنىڭ ماڭا ياخشىلىق قىلىشتىن مەقسىتى مېنى بۇغراجانىنىڭ يۈزىگە ئاياغ قويدۇرۇپ، ئۆزىگە ئوخشاش شەرمەندەرەسۋا قىلماقچى ئىكەن-دە؟! ئۇخلاپ چۈشى!... جېنىم تېنىمدە ئامان بولىدىكەن، بۇ ئېپلاسقا بوزەك بولمايمەن!..." دەپ ئويلايتتى. بىر تۇرۇپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، ئادەم چاقىرماقچى بولاتتىيۇ، بۇ ئىشتىن قىلچە نەپ چىقمايدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ، دېمىنى ئىچىگە يۇتاتتى...

ھەر ئىككىيلەن ھالىدىن كەتتى، مەھەممەت ئىمىن توختىغانىدى، ئابدىممۇ توختىدى. ئىككىيلەننى مەش ئايرىپ تۇراتتى.

ـــ قىز بالىمۇ مۇنچە ناز قىلماس... جېنىم ئابدەم، ئۇنداق قىلماي...

ـــ ھۇ ئېپلاس... ئاله بۇ بىرنېمەكەنى!... ـــ ئابدەم يانچۇقىدىن بىر تۇتام پۇلنى شارتتىده سۇغۇروپ ئېلىپ، مەھەمەت ئىمىنىڭ ئالدىغا غەزەپ بىلەن ئاتتى، ـــ مېنى كىم چاغلاۋاتىسەن؟ خىيال ئەيلىمىگىنكى، ھايات تۇرۇپ سەندەك ھايۋانغا يەم بولمايمەن!...

مەھەمەت ئىمىن ئۇنىڭ ئاغزىدىن بۇنداق سۆزلەرنىڭ چىققىنىنى زادىلا خىيالىغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدى، شۇڭا بىر قېتىم، بىر تاتىرىپ، ئابدەمگە مولۇندەك تىكىلىپ تۇرۇپلا قالدى، تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ قالغاندەك، زادىلا زۇۋان سۈرمەيتتى.

ئۇ خېلىدىن كېيىن ئېسىنى يىغدى:

ـــ ھىم... شۇنداقمۇ؟... ئابدە خېنىم، نەرقلىرىنى بەك قىممەت قىلىۋەتكەنلىرىگە كېيىن پۇشايمان قىلارلىمىكىن؟...

ـــ تۈفىي!...

ئابدەم ئۇنىڭ يۈزىگە شالاقتده تۈكۈردى. مەھەمەت ئىمىن يۈزىدىكى تۈكۈرۈكنى ئېرتىۋېتىشكىمۇ ئۇلگۈرمەستىن، ئولجىنى كۆرگەن يىرتقۇچتەك ھۆرپىيىپ، "ھۇ... جالاپ...!" دېگىنىچە ئابدەمگە ئېتىلدى. ئەمدى ئۇنىڭ چىرايىدا قان دېدارى قالمىغان بولۇپ، بۇنىڭدىن بىرنەچچە مىنۇت بۇرۇنقى "ئىشق ئوتىدا كاۋاپ بولغان" ئەمما مەشۇقى لەۋزىنى ئىلىك ئالمىغانلىقتىن، دۇنيادىكى ئەڭ چىرايلىق، ئەڭ يېقىملىق سۆزلەرنى ئۇنىڭغا تەقدىم قىلىپ، بۇنىڭ بەدىلىگە ئۇنىڭدىن ھەددى-ھېسابسىز ھاقارەتلەرنى "مۇكاپات" ئالسىمۇ چۈشەنمىگان "ئاشىق" ـــ مەھەمەت ئىمىنگە زادىلا ئوخشىمايتتى. ئۇ دۇنيادىكى ھەممە سەت گەپلەر بىلەن ئابدەمنى

تللايتتى. ئاق قىلمەن، كۆك قىلمەن... دەپ پوپوزا قىلاتتى. ئۇ تازا يېقىنلاپ كەلگەندە، ئابدەم مەشىنىڭ ئۈستىدە تۇرغان شىلىم قاچىلانغان داسىنى ئۇنىڭغا ئاتتى. پۈتۈن ئەزاسى شىلىم بىلەن بۇلغانغان مەھەممەت ئىمىن كرېسلوغا پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئابدەم پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ ئىشىكنى ئېتىلدى...

ئاشۇ ۋەقەدىن كېيىن، ئابدەمنىڭ كۆزىدىن ياش قۇرۇمىدى. ئەسلىدە ئۇ، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۆز هوقۇقىغا تايىنىپ ئۆچ ئېلىشىدىن ئەنسىرىگەنىدى. بىراق، مەھەممەت ئىمىن ئۇنداق قىلمىدى، ھەتتا ئۇنىڭ كۆزىگىمۇ كۆرۈنمىدى. روشەنگۈلمۇ ئۇنى بۇرۇنقىدەكلا يوقلاپ، قوشنىدارچىلىقنى يەتكۈزۈپ تۇردى. بۇ ھال ئابدەمنى تېخىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئەمدى ئۇنىڭ دائىم ئويلايدىغىنى ئۆيدىن كۆچۈپ كېتىپ، مەھەممەت ئىمىندىن يىراقراق تۇرۇش ئىدى.

بىراق نەگە بارىدۇ؟ نەگە بېرىشنى بىلمەيتتى.

ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنى ئۆيدىن قوغلاشتى.

كىم؟ مەھەممەت ئىمىنمۇ؟ ياق، هوقۇق تارتۇۋلىش كومىتېتى. بۇنىڭغا مەھەممەت ئىمىننىڭ ماۋۇ خېتى ئىسپات بولالايتتى:

"جېنىم ئابدەم:

ئېھتىمال، سىز مېنى: ئۆچ ئېلىش ئۈچۈن ئۆيدىن قوغلاۋاتىدۇ، دەپ ئويلاۋاتىدىغانسىز؟ ياق، زىنھار ياق! تىكەندەك يالغۇز، ياپراقتەك ئاجىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزەم چىن يۈرىكىمدىن سۆيگەن، ئوت-پىراقىدا نەچچە يىللاپ كۆيگەن بىر ئاتىۋان مەزلۇمدىن ئۆچ ئېلىش ھەرگىزمۇ مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدىغان ئىش ئەمەس!

دۇرۇس، ئۆتكەندە مەن ۋىسالىڭىز دەردىدە ئوت بولۇپ يانغان

قەلبىمنى سىزگە ئاشكارا ئىزھار قىلىپ، ئاشۇ دەردىمگە داۋا تىلىگەنمىدە، سىز مېنى كىملەرگىدۇ ئوخشىتىپ، ناھايىتى سەت تىللىدىڭىز. مەنمۇ ئۆزەمنى تۇتالماستىن، تىلىگىنىغا تىل قايتۇردۇم ۋە تولىمۇ بەتقىلىقلىق قىلدىم، سىز قېشىمدىن چىقىپ كېتىش بىلەنلا، ئۆزەمنى بولۇشىغا تىللىدىم ۋە خىجالەت بولغىنىمدىن، شۇنىڭدىن بۇيان دىدارىڭىزغىمۇ قارىيالمايمەن...

جېنىم ئابدەم! سىزنى ئۆيدىن قوغلاش توغرىسىدىكى گەپ خېلى بۇرۇنلا بولغانىدى. مەن ھەرقانچە ئۇرۇنۇپ باققان بولسامۇ، سىزنى بۇ قىسمەتتىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدىم. (مەيلى ئىشىنىڭ، مەيلى ئىشەنمەڭ، بۇنىڭغا خۇدايىم گۇۋاھ!) ئەمدى قولۇمدىن كېلىدىغىنى — سىزگە مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەت تىلەش، شۇنداقلا سىزگە بولغان يالقۇنلۇق مۇھەببىتىمنى تاكى كىرپىكىمگە توپا قونغىچە ساقلاش!...

كېيىن قايتا دىدار كۆرۈشمىزمۇ، كۆرۈشمەيمىزمۇ، بۇنى ياراتقان ئىگەم ئۆزى بىلىدۇ. شۇڭا سىزدىن ئۆتۈنۈمەنكى، ئۆتكەنكى كېلىشمەسلىكنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىۋېتىڭ، ئەگەر شۇنداق قىلالمىسىڭىز، سىزگە قىلغان ھەممە ياخشىلىقلىرىمغا قىلچە پۇشايمان قىلمايمەن ۋە بۇنىڭدىن كېيىن سىزگە قولۇمدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلىشقا ھەرقاچان تەييارمەن!

قانداق چاغدا بېشىڭىزغا كۈن چۈشسە، تارتىنماستىن مېنى ئىزدەڭ!... سىزنى چىن يۈرىكىمدىن سۆيۈپ:

بىچارە قۇلۇڭىز...

"12. 3. 67

ئابدەم بۇ خەتنى ئۆيدىن كۆچۈش توغرىسىدىكى بۇيرۇق ئۇقتۇرۇلۇپ، ئەتىسى ئەتىگەندە تاپشۇرۇۋالغان. خەت شۇ كېچىسى

ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن كىرگۈزۈۋېتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن بىللە ھېلىقى ئامانەت چېكىمۇ بار ئىدى.

ئابدىمم خەتنى ئالدىراش ئوقۇپ چىقتى-دە، پارچە-پارچە قىلىپ مەشكە سېلىۋەتتى. ئەمما ئۇزاق ئۆتمەستىن ئۇنى ساقلاپ قويمىغىنىغا قاتتىق پۇشايمان قىلدى.

نېمە ئۇچۇن؟

بۇنى ئابدىمم بىلمەيتتى. مەھەممەت ئىمىننىڭ بۇ خەتنى يېزىشتىكى ھەقىقىي مەقسىتىنى تېخىمۇ بىلمەيتتى...

— ئۆتكەن ئىشلارنى يادىمغا سېلىپ يۈرىكىمنى ئەزمەڭ! — دېدى ئابدىمم ئاخىر مەھەممەت ئىمىننىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلۈپ، — ماڭا بەكلا شەپقەت قىلغىڭىز كېلىپ كەتكەن بولسا، مېنى بۇ يەردىن كەتكىلى قويۇڭ!

مەھەممەت ئىمىن بۇ گەپلەرگە پىسەنتىمۇ قىلمىدى. ئەكسىچە، تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ سۆزلەپ كەتتى. ئۇنىڭدىن ئاسانلىقچە قۇتۇلۇپ كېتەلمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتكەن ئابدىمم ئاخىر بىرئاز يۇمشىغاندەك قىلىپ، يۈزىنى قىيا ئېچىپ پىسسىڭكىدە بىر كۈلدى-دە:

— ماقۇل، ھاممىڭىزنىڭكىگە بارسامۇ باراي، — دېدى.

— ھە، ماۋۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى! — مەھەممەت ئىمىن خۇشاللىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغاندى، — يۈروڭ، بەزىلەرنىڭ كۆزى چۇشۇپ قالغىچە بۇ يەردىن كېتەيلى.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا مېڭىشقا تەمشەلگەندى، ئابدىمم:

— توختاڭ، باللارنى ئېلىۋالاي، — دېدى.

— ۋاي، راست، قاراڭ بۇ ئەقلىمنى!... ئۇلار نەدە؟

— ئاۋۇ كوچىنىڭ دوقمۇشىدا. سىز جىمدەك تۇرۇپ تۇرۇڭ.

مەن دىككىدە بېرىپ ئەكىلەي.

ئابدەم ئۇنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن، ئادەملەر ئارىسىغا كىرىپ كەتتى ۋە ھەر ئېھتىمالغا قارشى، ئۆي تەرەپكە ئەمەس، بەلكى ئەگرى-بۈگرى ئارقا كوچىلارنى ئارىلاپ، شەھەرنىڭ يەنە بىر چېتىگە قاراپ يول ئالدى. لېكىن ئۇ مەھەممەت ئىمىننىڭ سايىدەك ئەگىشىپ كېلىۋاتقىنىدىن قىلچە خەۋەرسىز ئىدى.

ۋىجدان بۈيرۇقى

رەھمەت سوجاڭ كۆزلىرىگە ئىشەنمەي قالدى. چۈنكى، بوسۇغىدا يەلكىسىگە ئاپتومات ئاسقان سۇلايمان تۇراتتى.

— ھە، كېلىپ قاپسىزغۇ؟ — دېدى ئۇ سىپايىلىق بىلەن، — يەنە نېمە گەپ؟

— نېمە گەپ بولاتتى، يەنە شۇ قاچاقلارنى قوغلاپ يۈرىمىز.

— تېخى ئۇچ-تۆت كۈننىڭ ئالدىدا يەتتە-سەككىز كىشىنى تۇتۇپ كەتكەن ئىكەنسىلەرغۇ؟ بىرەرىنى قاچۇرۇپ قويمىغانسىلەر؟

— بىزنىڭ قولىمىزدىن قېچىپ كەتكىلى بېشى ئۇنىمىكەن ئۇ خەقنىڭ؟! — سۇلايمان كۆرەڭلىگەن قىياپەتتە سۆزلەۋېتىپ، بىر كۆزىنى قىسىپ قويدى. رەھمەت سوجاڭ ئۇنىڭ مەقسىتىنى دەرھال چۈشەندى-دە:

— كېلىڭ، ئولتۇرۇپ سۆزلىشەيلى، — دېدى ۋە سائىتىگە قاراپ قويدى، سائەت چۈشتىن كېيىنكى ئۈچ بولغانىدى.

ئىشخانىدا بىر شىرە، ئۈچىلا ئورۇندۇق بولۇپ، ئىككىسىدە نوپۇس ئىشى بىلەن كەلگەن ئىككى كىشى ئولتۇراتتى. رەھمەت

سوجاڭ سۇلايمان بىلەن خۇش ياقمىغاندەك قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، ئۇنى ئۆزى ئولتۇرغان ئورۇندۇققا تەكلىپ قىلدى. ھېلىقى ئىككىيلەن سوجاڭنىڭ ئۆرە تۇرۇشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى كۆرۈپ، خېلى ئوڭايسىزلاندى. شۇنداقلا، ئاپتومات ئېسىۋالغان بۇ سەھرالىق تومپاينىڭ بۇ يەردىن پات ئارىدا چىقىپ كەتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتتى-دە، بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىشۇۋېلىپ:

— بۇياق زۆرۈر ئىش بىلەن كەلگەن ئوخشايدۇ، بىز ئەتە كەلسەكمىكىن؟ — دېيىشىپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

— ماقۇل، — دېدى رەھمەت سوجاڭ كېسىپ.

ئىككىيلەن چىقىپ كېتىشتى.

— ھە، گەپ قىلىڭە، — دېدى رەھمەت سوجاڭ ئىشىكنى مەھكەم ياپقاندىن كېيىن، — بۆرىدىن قورقۇپ، توشقان ئوۋلاپ يۈرەمسىز؟

— سىز بىلەن بىز قاچان بۆرىدىن قورققان؟ — سۇلايمان مەغرۇرانە كۈلۈمسىرىدى، — توشقانىنى ئۇۋىسىغا كىرگۈزۈۋېتىپ، بۆرىگە ئۆزىنىڭ ئىككى كۈچۈكىنى تاشلاپ بېرىپ، بۇيەرگە كېلىشىم دەڭا!

— قالتىسقۇ! — رەھمەت سوجاڭ خۇشالىلانغىنىدىن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — قېنى، سۆزلىڭە: نېمە ئىشلارنى قىلدىڭلار؟

سۇلايمان ئايۇپ شۇجىنىڭ سالامىنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ئايۇپ شۇجىنىڭ پۇتىغا تاش چۈشۈپ كېتىپ زەخمىلەنگەنلىكتىن، سۇ قۇرۇلۇش ئورنىدىن قايتىپ كېلىپ، ئۆيدە يېتىپ داۋالىنىۋاتقىنىغا ئون ئۈچ كۈن بولغانىدى. چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن

سۇلايمان ئۇنىڭ پىشايۇاندا يالغۇز ياتقانلىقىنى كۆرۈپ، ئالدىراش سۆزلەپ كەتتى:

ــ بولمىدى، چاتاق بولدى، ئايۇپكا...

ــ نېمە بولدى؟ ئۆزەڭنى توختىتىپراق سۆزلىسەڭچۇ. ئولتۇرە، ئولتۇرۇپ سۆزلە.

ئايۇپ شۇجى مېيىپ پۇتىنى ئاۋايلاپ يىغىپ، ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى-دە، سۇلايمانغا يېنىدىن جاي كۆرسەتتى. سۇلايمان ئولتۇردى. ئەمما، تېخىچە ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ قويۇپ، دۇدۇقلاپ سۆزلەيتتى:

ــ شېرىپ... شېرىپ لېەنجاڭ ئابدەمنى تۇتۇپ كەپتۇ...

ــ ھە؟ ... ــ ئايۇپ شۇجىنىڭ كۆزلىرى غەزەپلىك چاقناپ، ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ــ قاچان؟ قاچان تۇتۇپ كەپتۇ؟

ــ بايا تىن.

ــ شەۋكەت بىلەن رەيھانچۇ؟

ــ ئابدەم ئۇلارنىڭ نەدىلىكىنى ئېيتىپ بەرگىلى ئۇنماپتۇ.

ــ قالتىس ئايال-دە، بۇ ئابدەم! ئابدەم ھازىر نەدە؟

ــ ماخونىڭ يەم-بوغۇز قويىدىغان ئۆيىدە سۇلاقلىق.

ــ ھمم...

ــ بايا تىن دادۇيدە يىغىن ئاچتۇق. ئەتىدىن باشلاپ ئۇنى دادۇي بويىچە پىپەن قىلماقچى. ئاندىن ئۆستەڭ چېپىشقا ئەۋەتەمەكچى.

ــ ھمم...

ئايۇپ شۇجى بىرھازا جىمىپ كەتتى. سۇلايمان ئىچى تىتىتىست بولغان ھالدا ئۇنىڭدىن كۆز ئۈزمەي، ئۇنىڭ بىرەر ئەقىل

كۆرسىتىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۆتەتتى.

ئايۇپ شۇجى يەنە بىر قېتىم ئېغىر تىنىۋېلىپ، مۇنداق دېدى:

— ئوسمانىنىڭ پەيلىچە بولسا، بۇ قېتىم ئابدەمنى بوش قويۇۋەتـ مەيدۇ. بولۇپمۇ بالىلارنى تېپىش باھانىسى بىلەن ئۇنى قاتتىق ئازابـ لىشى مۇمكىن...

— توغرا ئېيتتىڭىز، — سۇلايمان ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى، — بايا تىنقى يىغىندا ئۇ: "ئابدەك بالىلىرىنى نەگە يوشۇرغانلىقىنى ئېقرار قىلمايدىكەن، ئۇنىڭ جېنى مېنىڭ قولۇمدا چىقىدۇ!...ئەھۋالـ دىن قارىغاندا، ئۇنىڭ شەھەردە يۆلەنچۈكى بار ئوخشايدۇ. شۇڭا، بۇ ئالۋاستىنىڭ ئىشلىرىنى تەلتۆكۈس ئېنىقلاپ چىقىشـ چىقالـ ماسلىق يالغۇز دادۇيىمىزدە سىنىپىي كۆرەشنى ياخشى ئېلىپ بېرىشـ بارالماسلىقتا مۇناسىۋەتلىك ئىش بولۇپلا قالماستىن، شەھەرنىڭ سىنىپىي كۆرەش ۋەزىيىتىگىمۇ تەسىر كۆرسىتىدىغان چوڭ ئىش..." دەپ بىرمۇنچە كاپشىدى.

— ھىم... ئۇنداق بولسا، ئابدەمنى ئۇنىڭ قولىغا تېخىمۇ تاشلاپ بەرگىلى بولمايدۇ.

— مەنمۇ شۇنى دەيمەن.

— مېنىڭچە، مۇنداق قىلساق، — دېدى ئايۇپ شۇجى ۋەزمىن ئاۋازدا، — ئەمدى بىر ئامال قىلىپ، ئابدەمنى ئوسمانىنىڭ چاڭگـ لىدىن قۇتقۇزۇپ چىقىپ، شەھەرگە ئەمەس، باشقا بىر يەرگە يوللىغا سېلىۋېتىشنىڭ ئىلاجىنى قىلايلى.

— نېمىشقا؟

— نېمىشقا دېسەڭ، ئابدەمنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىدىن سانىخانىنىڭ قولۇم-قوشنىلىرى ئاللىقاچان خەۋەر تاپتى. قايتىپ بارسا، ئۇنىڭ

نەگە بارغانلىقى سۇرۇشتە قىلىنماي قالمايدۇ، ئۇ چاغدا، سانىخانلارمۇ گۇمان ئاستىدا قالىدۇ.

ــ ئۇنداق بولسا، نەگە يولغا سالىمىز؟ ئۇدۇللا ئىلغىمۇ؟

ــ ياق. ئۆتكەندە بىز تۆگىگە مىنىپ تۇرۇپ، تۆگە ئىزدىگەندەك ئىش قىپتۇق. ھازىر ئويلانسام، ئەڭ ياخشىسى، نامان ئاكىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىۋەتكىنىمىز تۈزۈكتەك قىلىدۇ.

ــ شۇنچە چوڭ شەھەردە ئامان قالالمىغان ئادەم ئۇ يەرگە قانداق پاتىدۇ؟

ــ ئۇكام، ئويلاپ باق: بىز ئابدەمنى نەگىلا يوشۇرمايلى، ئوسمان بەرىبىر شەھەردىن ئىزدەيدۇ، يولغۇنلۇقتىن ئىزدەش ئۇنىڭ چۈشىگىمۇ كىرمەيدۇ. بۇ ــ بىر. ئىككىنچىدىن، يولغۇنلۇق ھەپتىلەپ ئايلاپ ئادەم ئايىغى تەگمەيدىغان باياۋان. نامان ئاكا پاناھ بولۇشقا رازى بولسىلا، ئابدەم ئۇ يەرگە قۇمغا سۇ سىڭگەندەك سىڭىپ كېتىدۇ.

سۇلايمان قايىل بولغان ھالدا ئايۇپ ئاكىغا ھۇرمەت بىلەن نىكىلدى.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇگۈن كېچىلا شۇ يەرگە ئاپىرىۋېتىشىنىڭ ئىلاجىنى قىلايلى.

ــ بۇگۈن ئاپىرىۋەتسەڭمۇ بولىدۇ. لېكىن، ئالدى بىلەن نامان ئاكىنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ باققىنىڭ تۈزۈكمىكىن؟

ــ ئەمىسە ھازىرلا ببرىپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىپ كېلەي.

ــ مەيلى، بارساڭ بارغىن. قالغان ئىشلارنى ئەتە مەسلىھەتلىشەرمىز.

ــ ماقۇل.

. . . . . —

سۇلايمان هويلا ئىشكىدىن چىققاندا، ئۇلاقتا ئوت ئېلىپ قايتقان رەناخان بىلەن دوقۇرۇشتى.

* * *

ئۇچ كۈندىن بۇيانقى تاياق، تىل-دەشنەم دەستىدىن ئۇستىخان-لىرى چېقىۋېتىلگەندەك قاتتىق ئاغرىۋاتقان ئابدەم شادىلىرى ئارىسىدىن قۇشقاچمۇ كىرەلمىگۈدەك قىلىپ ياسالغان تۆكلۈكتىن قاپقاراڭغۇ ئاسمانغا تىكىلگىنىچە، مەڭزىنى بويلاپ توختاۋسىز ئېقىۋاتقان كۆز ياشلىرىنى پات-پات كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، كېپەك، كۈنجۈرە قاچىلانغان قاپ-تاغارلار ئۈستىدە تۇگۇلۇپ ئولتۇرۇپ: "شەۋكەت، نەلەردە يۈرىدىغانسەن، جېنىم بالام؟ — دەيتتى ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ، — ئۇكاڭغۇ سانىخان ئاچام ئىگىدارچىلىق قىلىپ تۇرار، ساڭا تەس بولدى-دە!..."

تاشقىرىدا كىملەرنىڭدۇ پەس ئاۋازدا سۆزلەشكەن ئاۋازى ئابدەمنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي، ئامبارنىڭ قۇلۇپى شاراقلاپ ئېچىلدى. ئابدەم ئىشكىكە تىكىلدى. ئۇ ئەمدى كېچىلىك سوراقتا ئېلىپ چىقىلىشىنى كۈتۈۋاتاتتى.

ئىشىك ئېچىلدى، مىلتىق تۇتقان بىر كىشى بېشىنى ئىچكىرىگە تىقىپ، پەس ئاۋازدا:

— ئابدەم، ئويغاقمۇ سىز؟ — دېدى.

ئابدەم بوسۇغىدا تۇرغان بۇ ئادەمنىڭ چىرايىنى پەرق ئېتەلمىگەن بولسىمۇ، ئاۋازىدىن ئۇنىڭ سابىر ئىكەنلىكىنى تونۇدى ۋە يەڭگىل نەپەس ئېلىپ:

— ھەئە، — دەپ جاۋاب بەردى.

156

سابىر ئەتراپقا ئالاق-جالاق بىر نەزەر تاشلىۋېتىپ، ئۇن-تىنسىز ئىچكىرىگە كىرىپ، كۆزنەكلىرى يوق پاكارغىنا دېرىزىسىنىڭ تۈۋىگە كەلدى-دە، ھەش-پەش دېگۈچە دېرىزە قاپقىقىنىڭ قۇلۇپىنى قايرىپ چىقاردى. دېرىزە ۋە قاپقاقنى ئاستا ئېچىپ، سىرتقا غىل-پال كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن، يەنە يېپىپ قويۇپ، ئىشىك تۈۋىگە قايتىپ كەلدى ۋە ئەتراپقا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈۋەتكەندىن كېيىن، ئابدەمنى قېشىغا كېلىشكە ئىشارەت قىلدى. ئابدەم ئۇنىڭغا يېقىنلاشتى. سابىر پىچىرلاپ ئۇنى-بۇنى تاپىلىدى. ئاندىن:

— چۈشەندىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— چۈشەندىم.

— ئۇنداق بولسا، قالغان گەپنى كېيىن ئۇقارسىز.

ئىشىك قۇلۇپلاندى.

ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتمەكتە. ئابدەمنىڭ ھەم ئۇمىد، ھەم ئەندىشە بىلەن تولغان يۈرىكى ناغرا چالغانىدەك گۈپۈلدەيتتى، قۇلقى ئىشكىتە ئىدى.

بىرنەچچە كىشىنىڭ ئۇنلۇك سۆزلەشكەن ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى:

— ياللا... ئاغىنىلەر، قورسىقىمىزنى ئۆلگۈدەك ئاچقۇزۇۋەتتىڭلار! خوتۇنىڭلارنىڭ كۆزىگە قاراپ ئولتۇرۇۋەرگىچە، بالدۇرراق كەلسەڭلار بولماسمىدى؟

— ھەممىسى ھېلىقى سۇلايمان دېگەن تەخسىكەش غالچىنىڭ كاساپىتى!

— ئۇ نېمە قىلدى؟

— نېمە قىلاتتى، ئوسمان جۇرېننىڭ ئۆيىدىن يامغۇر ئۆتىدىغان

بولۇپ قاپتىكەن، بۇ گەپنى ئاڭلىغان سۇلايمانىڭ خوجا ئاكىسىغا خىزمەت كۆرسەتكۈسى كەلدى بولغاي، بىرنەچچەمزنى تۇتۇۋېلىپ ئۆگىنىگە لاي سالغىلى سالدى.

— ئۆزىمۇ ئىشلىگەندۇ؟

— ئىشلىمەي قالامدۇ... كەچكىچە ئازگالدىن چىقماي لاي ئەتتى دەڭلا! قاراڭغۇ چۈشۈپ، كۆز باغلىنىپ كەتسىمۇ، ئادەمنى قويۇۋەتمىگىنچۇ تېخى!...

— ئەمىسە، ئوسمان جۇرېننى بىر خۇشال قىپتۇ-دە!

— قاراپ تۇرۇڭلار، ئۇزۇنغا قالماي، ئوسمان جۇرېن شېرىپنىڭ لىيەنجاڭلىقىنى ئۇنىڭغا ئېلىپ بېرىدۇ!

— ئۇنى تېخى جىمۇ ھەيئەتلىكىگە ئۆستۈرىدىغانىنىڭ گېپىمۇ بار.

— بۇ گەپچە، سىلەرمۇ قورۇق قالمايدىكەنسىلەر-دە!

— بىزگە بىرنەرسە تېگىپ قالغۇدەك بولسا، ھەممىسىنى سىلەرگە ئۆتۈنۈپ بېرەرمىز!... "ئەتىكى قويىرۇقتىن بۇگۈنكى ئۆپكە ياخشى" دەپ، بىر قازان ئۇماچ ئەتكۈزۈپ بەرگەن بولسا كىمنىڭ دەردى... ئۆيگە بارساق، خوتۇنلىرىمزنىڭ تاپىسىنى دېمەمسىلەر تېخى! ساقلا، ساقلا، ئەتكەن ئاشلىرى مۇلغۇي بولۇپ كېتىپتۇ.

— ھا، ھا، ھا!... ئۇنداق بولسا، بىز شۇكۇر قىلساق بولغۇدەك.

— شۇنى دەڭلا!

— ئەمىسە، ماۋۇ جانۋارلارنى قۇلقىدىن تۇتۇپ، ساناپ ئۆتكۈزۈۋالامسىلەر؟

— بولدى، كېتىۋېرىڭلار.

— ياق، رەسمىيەت چالا ئۆتىلىپ قالسا، ئەتە پىپەنىگە ئۇچرارمىز!؟

— بۇمۇ بىر ئارتۇقچە ئاۋارىگەرچىلىك بولدى-دە، ئادەمگە!

— . . . . . .

ئىشىك ئېچىلىپ، قول چىرىغىنىڭ ئۆتكۈر نۇرى ئابدەمنىڭ كۆزىگە چۈشتى. ئۇ سوزۇپ بىر ئىنجىقلاپ، يۈزىنى تام تەرەپكە قىلىۋالدى.

— ئابدەك، هاياتمۇ سەن؟

— هىم... بۇ شەقىقە ئۇنچە ئاسان ئۆلمەيدۇ! ئەگەر بۇنىڭ كۆرگەن كۈنلىرىنى باشقا خوتۇن كىشى كۆرىدىغان بولسا، بۇ دۇنيادا ئاللىقاچان روهىمۇ قالمايتتى.

ئىشىك قۇلۇپلاندى. تىللاش داۋام قىلماقتا ئىدى:

— بۇنىڭ جېنى ئىتنىڭ جېنىدىن مەھكەم ئىكەن دەڭلار...

ئۇزاق ئۆتمەي، سادىرنىڭ ئاۋازى چىقتى:

— مەنسۇر، تاماكاڭ بارمۇ؟

— بار.

— ئەكىلە، بىر چېكىم بەرگىنە.

— سادىر، يۇرگىنە ئاداش. تاماكاڭنى يولدا ماڭغاچ چېكەرسەن.

بۇ سابىرنىڭ ئابدەمگە بەرگەن بەلگىسى ئىدى.

ئابدەم ئورنىدىن تۇردى-دە، دېرىزىدىن چىقىپ، قاپقاقنى ياپتى...

ئىككى كىشى مىنگەشكەن ۋېلىسىپىت ئېكىنزارلار، ئورمانلىقلارنى كەينىدە قالدۇرۇپ، يانتاق، قامغاق قاپلىغان چۆلنى توغرىسىغا

كېسىپ، غەربكە ــ يۇلغۇنلۇق تەرەپكە ــ قاراپ ئوقتەك ئۇچماقتا. ئۇلار ئابدەم بىلەن سۇلايمان ئىدى.

ئابدەمنىڭ كۆزىدە ياش، سۇلايمان پىدالنى شۇنداق كۈچەپ تېپەتتىكى، كېچىنىڭ جىمجىتلىقىدا ئۇنىڭ ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەشلىرى ئابدەمنىڭ قۇلقىغا ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

"نەگە باردىغاندۇق؟"

ئابدەم يۇ سوئالنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا پېتىنالمايتتى.

يۇلتۇزلار يۈزىنى بۇلۇتلار توسۇپ، ئەتراپ تاڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق ئىلكىگە چۆمدى. تۇنجى بولۇپ ئويغانغان تورغاي ئۇۋۇسىدىن ئۇچۇپ چىقىپ، ئاسماندا مۇئەللەق توختاپ، ئىشتىياق بىلەن سايراشقا باشلىدى. كۆز يېتىم يەردە بىرنەرسىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. سۇلايمان ئىتتىك ۋېلىسىپىتنى تورمۇزلىدى ـ دە، يەرگە چۈشتى. خىجالەتتە ئولتۇرغان ئابدەم يىقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. لېكىن، دەرھال ئېسىنى يىغىپ، يەرگە دەسسەپ تۇرالدى.

ــ ئابدەم، ــ دېدى سۇلايمان ئەنسىز ئاۋازدا، ــ ئالدىمىزدىن بىركىم كېلىۋاتىدۇ. بىردەم يوشۇرۇنۇپ تۇرايلى.

سۇلايمان شۇنداق دېدى ـ دە، ۋېلىسىپىتنى يولنىڭ چېتىگە تارتتى. ئىككىيلەن چوقچىيىپ تۇرغان قۇم ـ شور دۆڭلىرىدىن بىرىنىڭ دالدىسىغا يوشۇرۇندى. ئابدەم دەككە ـ دۈككە ئىچىدە تىنىقىنمۇ سىرتقا چىقارمايتتى. سۇلايمان پۈتۈن زېھنى بىلەن ھېلىقى كۆلەڭگىنى كۆزىتىمەكتە ئىدى.

مانا، ئات تۇيىقىنىڭ بىر خىل دۈپۈلدىگەن ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلدى. ئۇزۇنغا قالماي، سۈتتەك ئاپئاق ئاتقا مىنگەن بىر ئادەم ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئاتلىق بەش قەدەمچە

يىراقلاشقاندا، سۇلايمان چاچراپ ئورنىدىن تۇردى-دە:

— دادا! — دەپ ئۇنلۇك توۋلىغىنچە يۇگۇرۇپ يولىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا چىقتى.

ئاتلىق دەرھال ئېتىنى توختاتتى-دە، بېشىنى كەينىگە بۇراپ:

— بالام، سۇلايمان ئاخۇنمۇسىز؟ — دېدى.

— دادا، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىلا؟

— شۇنچە كۇتسەك كەلمىدىڭىز. بىرەر پېشكەللىك بولدىمىكىن، دەپ ئالدىڭىزغا كەلگەنىدىم. تىنچلىقتۇ؟

— تىنچلىق.

سۇلايمان ئاتلىق بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە نېمە ئۈچۈن كېچىككەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى قىسقىچە چۈشەندۈردى. ئاندىن ئابدەمنى چاقىرىپ، ئاتلىق بىلەن تونۇشتۇردى.

— كېلىڭ قېرىم، — دېدى ئاتلىق ئاتلارچە مېھرىبان ئاۋازدا، — كەينىمگە مىنگىشىڭ. ئەمدى سىزگە ئوسمان تۇرماق، ئۇنىڭدىن يوغانراقنىمۇ قولى يەتمەيدۇ. ھەي... بۇ پەلەكنى!...

ئابدەم قورۇنۇپراق ئاتقا يېقىنلاشتى. سۇلايمان ئۇنى پۇتىدىن يۆلەپ ئاتقا مىندۈرۈپ قويدى. بۇ چاغدا ئاتلىق:

— بالام، سىزچۇ؟ — دېدى سۇلايمانغا بۇرۇلۇپ، — كېچىچە تازا چارچىغانسىز، بىزنىڭكىدە قانغۇدەك بىر ئۇخلۇۋېلىپ، كەچقۇرۇن قايتىپ كەلمەمسىز؟

— مەن قايتاي، — دېدى سۇلايمان ۋېلىسىپىتىنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇۋېتىپ، — مەن ئابدەمنى ئىزدەشكە باشلامچىلىق قىلمىسام بولمايدۇ!...

سۇلايمان "باشلامچىلىق" دېگەن سۆزنى كىنايە ئاربلاش ئېيتتى.

ئاتلىق كۈلۈپ قويۇپ:

— ماقۇل، شۇنداق قىلىڭ، تاپالىسىڭىز، ماڭمۇ خەۋەر بېرىڭ- تەرسىز! — دېدى.

— جەزمەن خەۋەر بېرىمەن!

— . . . . . .

— خوش، بالام!

— خوش، دادا!

ئاتلىق تىزى بىلەن ئاتنى دېۋىتتى. ئات تاراسلاپ يورغىلاپ، بىردەمدە كۆزدىن غايىب بولدى...

ئابدەمنىڭ قاچقانلىقى سېزىلگەندىن كېيىن، ئوسمان پۇتۇن دادۇيىنى بېشىغا كىيدى. سۇلايمان شەھەردىكى "يىغۇبىلىش پونكتى"غا خەۋەر قىلىش باھانىسى بىلەن بۇ ياقتا ئۇچتى...

— قالتىس بەلەن ئىش قىپسىلەر، يولداشلار!...

رەھىمەت سوجاڭ ھاياجان بىلەن سۆزلەۋېتىپ، ئۈيقۇ باسقىنىدىن سۇلايمانىنىڭ كۆزلىرىنىڭ يۇمۇلۇپ كېتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدى- دە، يۇرىكى ئېچىشىپ كەتتى.

— يۇرۇڭ، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، — بىزنىڭ ئۆيگە چىقىپ، بىردەم كۆزىڭىزنى يۇمۇۋېلىڭ، قالغان ئىشلار توغرۇلۇق كېيىنچە مۇڭدىشارمىز.

— سەل ئۇگدەك باسقاندەك قىلۋاتىدۇ، بېشىمنى سوغۇق سۇدا يۇيۇۋەتسەملا يەڭگىللەپ قالىمەن.

— چاقچىقىڭىزنى قويۇڭ، ھازىر سىزنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىڭىز ئۇخلاش، ئۈيقۇغا قانغاندىن كېيىن، سىزگە يەنە يېڭى ۋەزىپە بار.

رەھىمەت سوجاڭ ئىشەك تەرەپكە ماڭدى. سۇلايمانمۇ نائىلاج

ئورنىدىن تۇردى ۋە ئۆيگە چىقىپ ھايال ئۆتمەي، كارىۋاتقا يانپاشلاپلا ئۇخلاپ قالدى. رەھمەت سوجاڭ ئۇنىڭغا ئاجايىپ ئىپتىخارلىنىش ھېسسىياتى بىلەن بىردەم تىكىلىپ تۇردى-دە، پۈتۈنلۈك ئۇچىدا دەسسەپ ئۆيدىن چىقىپ، ئىشىكنى سىرتىدىن قۇلۇپلىدى. ئىشخانا تەرەپكە كېتىۋېتىپ ماۋۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى:

بۇ يىل يازلىك بىرىكىۋنى، رەھمەت سوجاڭ بىر جىنايى ئىشلار ئەنزىسىگە چېتىشلىق بىر ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى ئىگىلىشى ئۈچۈن قارا قۇمغا كەلدى. ئۇنىڭ بىرىنچى ئۇچراشقان تونۇش ئادىمى سۇلايمان بولدى. ئۇ سۇلايماندىن ئابدەمنىڭ تەقدىرى توغرىسىدىكى گەپلەرنى ئاڭلىغاندا، يۈرىكى شۇنداق قاتتىق ئازابلاندىكى، دەسلەپ، ئابدەمنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭغا تەسەللى-خاتىرە ئېيتقىلى تاس قالدى. كېيىن، دەرھال بۇ پىكرىدىن يانىدى-دە، ئابدەمدىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمىغان ھالدا يىراقلاشتى. دادۇيگە كىلىپ ئوسمان بىلەن ئۇچراشقاندىن كېيىن، تېخىمۇ كەيپى ئۇچتى. ئۇچىنچى قېتىم كەلگىنىدە، ئابدەمنى پۈتۈن دادۇي بويىچە پىپەن قىلىنۇاتقان ھالەتتە كۆردى، ئۇنى ئەڭ ئاكتىپ "پىپەن" قىلىۋاتقانلار ئوسمان بىلەن سۇلايمان ئىدى...

رەھمەت سوجاڭ شۇ كېچىسى سۇلايمانىنىڭ ئۆيىدە قونۇپ قالدى. لېكىن، ھەرقانچە قىلسىمۇ ئۇيقۇسى كەلمىدى.

— ئۇكام، — دېدى ئۇ سۇلايمانىنى ئاستا نوقۇپ، — ئۇخلىدىڭىزمۇ؟

— ياق، — ئەمدىلا كۆزى ئىلىنىشقان سۇلايمان چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ، رەھمەت سوجاڭغا تىكىلدى، — قانداق دەيسىز؟

— سىزدىن بىر ئىشنى سورىماقچى ئىدىم.

— قايسى ئىشنى دەيسىز؟ — سۇلايمان سەگەكلىشىپ، قولىنى

سەرەڭگىگە ئۇزاتتى.

— چىراغنى ياقماڭ، مۇشۇنداق يېتىپ مۇڭدىشايلى، — رەھمەت سوجاڭ سۇلايمانىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالدى، — مۇشۇنداق چىراىلىق ئايدىڭدا چىراغ يېقىشنىڭ نېمە ھاجىتى!؟... ھېلىقى ئابدەم دېگەن ئايال توغرىسىدا بىلدۈگەنلىرىڭىزنى سۆزلەپ بېرىڭە.

— ئابدەم توغرۇلۇق؟ ئۇنىڭ نېمىسىگە قىزىقىۋاتىسىز؟

— جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىنىڭ ھەر خىل ئۇنسۇرلارنىڭ ئەھۋالىنى بىلىپ قويغىنىنىڭ زىيىنى يوققۇ؟

سۇلايمان سەل ئوڭايسىزلىنىپ قالدى. ئۇ رەھمەت سوجاڭغا تۈيدۈرماي، پۈتلىرىنى ئاستا يىغدى-دە، جەينىكى بىلەن تەكىيىگە تايىنىپ، بىرئاز ئۆرە بولدى. ئاندىن ئابدەم توغرىسىدا بىلدۈگەنلىرىنى يېپىدىن-يېڭىسىگىچە سۆزلىدى. ئاخىردا:

— بۇ خوتۇن قارىماققا ناھايىتى ياۋاشتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، ئۆتۈپ كەتكەن شەددات ئىكەن. نېمە ئۈچۈن دېسەڭىز، پۈتۈن دادۇيدىكى ھەممە ئادەمنى ئۆزىگە تارتىپ بولدى. بايا تىن كۆردىڭىز، ئۇنىڭ بىلەن بىللە پىپەن قىلىنغانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشكەن ئادەملەر. ھەتتا ئايۇپ دېگەن ھوقۇقدارمۇ ئۇنىڭ شالتىقىغا تېيىلىپ، ئىككى يىلىڭىزى سۇ قۇرۇلۇشىدىن كېلەلمەيۋاتىدۇ...، — دەپ قوشۇپ قويدى.

— مۇنداق دەڭ...، — ئوسمانچۇ؟

— ئوسمان جۇرىنى دەمسىز؟

— ھەئە.

— قالتىس ئادەم ئۇ! — سۇلايمان مەغرۇرانە سۆزلەپ كەتتى، — پۈتۈن دادۇينى بىر قولدا چۆرۈۋاتىدۇ دەڭا! گۇڭشېمۇ، ناھىيەمۇ

داۋاملىق ئۇنىڭ گېپىنى قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ بىر-ئىككى يىل بوشاش-ماي مۇشۇنداق ئىشلەيدىغان بولسا، گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ قېلىشىدا گەپ يوق.

— ئۇ قاچاندىن بېرى كادىر؟

— ھوقۇق تارتىۋېلىشتىن بۇيان.

— بۇرۇن نېمە ئىش قىلاتتى؟

— دېھقان، دېھقان ئىدى. دېھقان بولغاندىمۇ، باغقا بۇيرۇسا تاغقا، تاغقا بۇيرۇسا باغقا چاپىدىغان، ئىش خۇش ياقماس ھۇرۇن ئىدى. مەدەنىيەت ئىنقىلابى شۇنداق باشلىنىۋېدى، ھەممە كارامىتىنى بىراقلا كۆرسەتتى دەڭا ئۇ!

— سىز ئۇنىڭدا بىراقلا مۇشۇنداق چوڭ ئۆزگىرىش پەيدا بولۇشتىكى سەۋەبنى ئويلاپ باقتىڭىزمۇ؟

— سەۋەب...؟ سەۋەبنى... ياق، ئويلاپ كۆرمەپتىمەن...

بۇ غەلىتە سوئالدىن ھېچ نەرسىنى ئاڭقىرالماي قالغان سۇلايمانىڭ ئۇنى ئۆچۈپلا كەتتى. رەھمەت سوجاڭ بىردىن كەسكىن تەلەپپۇزدا سۆزلەپ كەتتى:

— مانا، مۇشۇ ئىشىڭىز بولماپتۇ، يولداش سۇلايمان! — رەھمەت سوجاڭ "يولداش" دېگەن سۆزنى ئەتەي جاراڭلىق ئاۋازدا ئېيتتى، — نەچچە بالىغا ئاتا بولغان چېغىڭىزدا، ياخشى-يامانىنى پەرق ئەتمەي، ئۇچرىغانلىكى بىرىگە قالايمىقان ئەگىشىپ، ئادەم ئۇرۇش، ئادەم تىللاشنى ئۆزىڭىزگە كەسىپ قىلىۋالىڭىز قانداق بولغىنى!؟

رەھمەت سوجاڭ چوڭقۇر بىر نەپەس ئېلىپ، جىم بولۇپ قالدى. سۇلايمان كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە رەھمەت سوجاڭغا ھەيرانلىق بىلەن بىرھازا تىكىلىپ، دۇدۇقلاپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى:

— راستمنی ئېيتسام... گېپىڭىزنىڭ تېگىنى چۈشىنەلمىدىم...

— چۈشىنەلمىدىم؟ — سۇلايماننىڭ ئاۋازىدىن ئۇنىڭ گاڭگىراپ قالغانلىقىنى سەزگەن رەھمەت سوجاڭ تەلەپپۇزىنى سەل ئۆزگەرتتى، — توغرا، بەلكى گېپىمنى راستىنلا چۈشىنەلمىگەندۇرسىز. قۇلاق سالغىنىڭىز كەلسە، بەزى نەرسىلەرنى چۈشەندۈرۈپ قويۇشۇم مۇمكىن.

— نېمىشقا قۇلاق سالمايدىكەنمەن! سۆزلەڭ. سىز بىلمەيدىغان ئادەم، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇزۇندىن بۇيان قانۇن بىلەن ھەپىلىشىپ كېلىۋاتىسىز. مەن قارا قورساقتا ياردەم قىلىڭ!...

رەھمەت سوجاڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت، سىياسەتتىكى تۇراقسىزلىق، خەلقنىڭ رايى قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە ئالدىرىماي، چۈشەنەرلىك، قايىل قىلارلىق قىلىپ خېلى ئۇزۇن سۆزلىدى.

— ئويلاپ بېقىڭ، — دېدى سۆزىنىڭ ئاخىرىدا، — ئايۇپكام كىم، ئوسمان كىم؟ يىراقنى قويۇپ تۇرۇپ، ئايۇپكام دادۇيگە رەھبەرلىك قىلغان چاغلاردا، دادۇيىڭلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى، ئەزالارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى قانداق ئىدى؟ ھازىرچۇ؟ مۇشۇ ئىككى مەسىلىنى ئويلاپ كۆرسىڭىزلا، ھەممىنى چۈشىنىۋالالايسىز.

خېلى داۋام قىلغان جىملىقتىن كېيىن سۇلايمان چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېلىپ، مۇنداق دېدى:

— راستمنى ئېيتسام، كاللامدىن ئۆتمەيدىغان ئىشلار ناھايىتى جىق، مەسىلەن، ئايۇپكامدىن ھوقۇق تارتىۋېلىنغان كۈندىن ئېتىبارەن، قاراقۇمدا گويا ۋارىسىڭ تېرىلغەندەك بولدى. مەن دەسلەپ بەزى پارتىيە ئەزالىرى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئۇنىڭغا قارشى تەرەپتە تۇرغانىدۇق. ئۇزاق ئۆتمەي يوقىرىمۇ، گۇڭشېمۇ

ھوقۇق تارتۇبلىشنى قوللىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە "تەسلىم" بولماي بولمىدى. لېۋىمىزنى چىشلەپ، ئۇنىڭ بۇيرۇغىنىنى قىلىپ مۇشۇ يەرگە كەلدۇق. ئەمما، ھەي... يۇرىكىم قان دەڭا، قان!... ئېيتىپ بېقىڭا: رادىئودا، گېزىتتە، يۇقىرىنىڭ بارلىق ھۆججەتلىرىدە ئاشۇ بىرنېمىلەرنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرى "توغرا" دەپ ماختىلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا...

سۇلايمان گېپىنىڭ قۇيرۇقىنى يۇتۇۋەتتى. رەھمەت سوجاڭ ئۇنىڭ نېمىنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا جۇرئەت قىلالمايۋاتقانلىقىنى دەرھال چۈشەندى ۋە:

— مۇشۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسا، كومۇنىزمغا ئەمەس، فاشىزمغا كېتىپ قالىمىز، دېمەكچىمۇسىز؟ — دەپ سورىدى.

"قاپاقچە بېشى بار ئادەمنىڭ ئوشۇقچە مېڭىسى بولىدۇ". سۇلايمان ئەسلىدە شۇنداق دېمەكچى ئىدى، لېكىن سۆزلەۋېتىپ، ئۆزىنى بۇ پىشقان رازۋېتچىككە ئالدانغاندەك ھېس قىلدى-دە:

— ياق، ئۇ... ئۇنداق دېمەكچى ئەمەس، — دەپ دۇدۇقلىدى.

ئىككىنچى، ئۈچىنچى كېچىسىمۇ رەھمەت سوجاڭ سۇلايمانغا كىدە قوندى. رەھمەت سوجاڭ قانچە كۆپ چۈشەندۈرگەنسېرى، سۇلايمانىڭ شۇنچە بەك جاھىلى تۇتتى.

— مېنى تولا غىدىقلاۋەرمەڭ، — دېدى ئۇ ئاخىر بىراقلا بۆرە تېرىسىنى كىيىپ، — ھەرقانچە ئاۋارە بولسىڭمۇ، بەربىر مەندىن سىزگە ھېچنېمە چىقمايدۇ! ئەڭ ياخشىسى، قىلتاقنى مەندىن باشقىراق بىرىگە قۇرسىڭىز بولارمىكىن!...

رەھمەت سوجاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

— مۇنداق دەڭ... سىزگە قىلتاق قۇرۇۋېتىپتىمەن-دە؟ ھا، ھا،

ها!...يولداش، سز مېنى شۇنداق قارا يۈرەك ئادەم دەپ ئويلامسز؟

ــ ئەمسە نېمشقا ئاغزىمنى تاتلاۋېرىسز؟

سۇلايماننىڭ ئەلپازى بۇزۇلغاندى. ئۇ قەپەستىكى يولۋاستەك تېپىرلاپ، پۈتلىرىنى دەم سوزۇپ، دەم يىغاتتى، پۇشۇلدايتتى، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتاتتى. رەھمەت سوجاڭ ئەمدى گەپنى ئەگىتىپ يۇرمەي، كۆڭلىدىكىنىڭ ھەممىسىنى بىراقلا تۆكۈۋەتتى:

ــ يولداش سۇلايمان، ــ دېدى ئۇ، ــ مەيلى ئىشىنىڭ، مەيلى ئىشەنمەڭ، مەن سىزنىڭ ئەڭ سادىق دوستلىرىڭىزنىڭ بىرى. سىزگە بېرىدىغان دوستانە مەسلىھەتىم: ئالدى بىلەن ئۆزىڭىزنىڭ ئادەم ئىكەنلىكىڭىزنى، شۇنداقلا، پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە بەخت ـ سائادەت يارىتىشنى ئەڭ ئالىي مەقسەت قىلىغان كوممۇنىستلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىڭىزنى ئۇنتۇماڭ!... شۇنى بىلىڭكى، ھازىر يۇقىرىدىمۇ، تۆۋەندىمۇ بەزى قارا نىيەت ئادەملەر جەمئىيەتتىكى قالايمىقانچىلىقلىتىن پايدىلىنىپ، خالىغانچە ئەسكىلىك قىلىۋاتىدۇ. يامان ئادەملەرنى يۆلەپ، ياخشى ئادەملەردىن ئۆچ ئېلىۋاتىدۇ، زەربە بېرىۋاتىدۇ... ئويلاپ بېقىڭە، پارتىيىمىز بۇنىڭغا مەڭگۈ يول قويۇۋېرەمدۇ؟ ياق، ھەرگىزمۇ يول قويمايدۇ! ھامان بىركۈنى بۇ قالايمىقانچىلىقنى خاتىمە بېرىپ، قارا نىيەتلەر، سۈيىقەستچىلەردىن تەلتۆكۈس ھېساب ئالىدۇ. ئەنە شۇنداق كۈنلەر يېتىپ كەلگەندە، خەلق ئالدىدا، پارتىيە ئالدىدا يەرگە قاراپ قالماي دېسىڭىز، ھازىردىن باشلاپ كاللىڭىزنى ئىشقا سېلىڭ، ھەرقانداق بىر ئىشقا قول تىقىشتىن بۇرۇن، ئۆزىڭىزگە: "نېمە ئۈچۈن" دېگەن سوئالنى قويۇشقا ئادەتلىنىڭ...

گەپ ئاڭسىدا، رەھمەتجان قانۇننىڭ ھېچقانداق بىر ماددىسىدا

بىرەر ئادەمنىڭ بىرەر ئېغىز خاتا گەپ قىلىپ قويغىنى، بىرەر قەدەم يولنى خاتا مېڭىپ قويغىنى ئۇچۇنلا ئۆلۈم جازاسى بېرىش مۇمكىنلىكى توغرىسىدا ھېچقانداق بەلگىلىمە يوقلۇقى، بىراق، ئادەم ئېتىش ھوقۇقى ئۆلكە (ئاپتونوم رايون)لەرگە چۈشۈرۈۋېتىلگەن قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە، نۇرغۇن ئادەمنىڭ ناھەق ئېتىۋېتىلگەنلىكى، مەركەز بۇ ئەھۋالنى سەزگەندىن كېيىن، دەرھال تەدبىر قوللىنىپ، ئادەم ئېتىش ھوقۇقىنى يەرلىك ئورگانلارنىڭ قولىدىن قايتۇرۇۋالغانلىقىنى سۆزلەپ ئۆتتى. ئەزەلدىن مۇنداق چوڭ ئىشلار ئۈستىدە زادىلا باش قاتۇرۇپ باقمىغان سۇلايمان ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن تىڭشىدى. بۇغراجانىڭ ئۆلۈمگە نىسبەتەن كۆڭلىدە يوغان بىر سوئال ئالامىتى پەيدا بولدى. رەھىمەتجان ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك، سۆزىنىڭ ئاخىرىنى مۇنداق تۈگەتتى:

— ماقۇل، بۇغراجانىڭ ئۆلۈمىنىڭ ھەق-ناھەقلىقى توغرۇلۇق ھازىرچە بىرنەرسە دېمەي تۇرايلى... ئابدەمدە ۋە ئۇنىڭ بالىلىرىدا نېمە گۇناھ؟ ئويلاڭ، يولداش سۇلايمان! سىياسەتنىڭ ياكى قانۇننىڭ قايسى ماددا، قايسى تارمىقىدا، بىرەر كىشى گۇناھ ئۆتكۈزسە، ئۇنىڭ پۈتۈن ئائىلە ئەزالىرىنىڭمۇ گۇناھكار بولىدىغانلىقى توغرىسىدا بەلگىلىمە بار-يوقلۇقى ئۈستىدە ئويلاڭ!...ئەگەر مېنى: "پارتىيە ئىچىگە سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان ئەكسىيەتچى نەرسە ئىكەن..." دەپ قارىسىڭىز، ئەتىلا ئۈستۈمدىن ماتېرىيال يېزىپ، تەشكىلگە تاپشۇرىسىڭىزمۇ بولىدۇ!

— . . . . . .

ئۇلار ئۇخلاپ قېلىشتى. ئەتىسى رەھىمەت سوجاڭ يولغا چىقىش ئالدىدا، ئويقۇسىزلىقتىن كۆزلىرى قىزىرىپ كەتكەن سۇلايمان

ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم قىسىپ تۇرۇپ:

ــ مەن كېچىچە ئويلاندىم. چوقۇم سىز دېگەندەك قىلىمەن، ۋىجدان بىلەن ئىش قىلىپ، كوممۇنىستلىق بۇرچۇمنى ئاقلايمەن! ــ دېدى.

سۇلايمان دېگىنىنى قىلدى: دەسلەپ، ئۆزىنىڭ "دىكتاتۇرا دۇيى"دىكى هوقۇقىدىن ئۈستىلىق بىلەن پايدىلىنىپ، ئابدەم قاتارلىق "ئۇنسۇر"لارغا قارىتىلغان نازارەتنى بوشاشتۇردى. هەر خىل يوللار بىلەن ئۇلارنى بىهۇدە ئازاب چېكىشتىن ساقلاپ قالدى. كېيىن، سابىر، ناسىر قاتارلىق ئاق-قارىنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارى بار يىگىتلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئوسمان، شېرىپ قاتارلىقلارغا قارشى يوشۇرۇن كۈرەشنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. چوڭراق بىر ئىشقا تۇتۇش قىلماقچى بولسا، رەھمەت سوجاڭ بىلەن ئايۇپ شۇجىنىڭ مەسلىھەتىنى ئالاتتى ۋە نەتىجىسىنى دوكلات قىلىپ تۇراتتى. يېقىنداىكى بىر ئىشنى ئالساق، ئۇ ئابدەمنى ئۆزىنىڭ ئىلدىكى تاغىسىنىڭ قېشىغا يولغا سېلىۋېتىشنى تەكلىپ قىلغانىدى، ئايۇپ شۇجى قوللىدى. رەھمەت سوجاڭ "يول خېتى" هەل قىلىپ بەردى. ئىش بۇزۇلۇشقا يۈزلەنگەندە، ئۇ يەنە ئايۇپ شۇجىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئابدەمنى قېيىن ئاتىسى نامان ئاكىنىڭ مۇھاپىزىتىگە تاپشۇرۇپ بەردى. هازىر ئۇنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى ئەھۋالنى رەھمەت سوجاڭغا مەلۇم قىلىپ، ئۇنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئىدى...

ئابدەمنىڭ ئۆلۈمى

"شەھەر ئاھالىسىنى تارقاقلاشتۇرۇش" نامى بىلەن يېزىغا سۈرگۈن

قىلىنغان بىر ئائىلىلىك كىشىنىڭ بىر تاغار قاغىشىنى ئاڭلاپ، يۈرىكى خۇن بولۇپ كەتكەن رەھىم سايىت بىرمۇنچە چىرايلىق گەپ بىلەن ئۇلارنى يەنە بىر-ئىككى كۈن سەۋر قىلىپ تۇرۇشقا تەسلىكتە كۆندۈردى-دە، ئۇدۇل پەيچۇسوغا يول ئالدى.

بۇ ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم قاغىش ئاڭلىشى دەمسىز؟ ياق، زادى نەچچىنچى قېتىملىقى ئىكەنلىكىنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. گەپنى يېقىنراقتىن باشلىساق، ئاشۇ قېتىملىق "تارقاقلاشتۇرۇش"تا، ئۇنىڭ تەۋەسىدىن ئەللىك ئۈچ ئائىلە، ئىككى يۈز يەتمىش يەتتە نوپۇس كىندىك قېنى تۆكۈلگەن ئانا ماكانىدىن ئايرىلىپ، يېزىغا ھەيدەلگەنىدى. بۇ كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆز بېشىغا چۈشكەن مۇشۇ قىسمەتنى پۈتۈنلەي ئۇنىڭدىن كۆردى. كۆپلىرى يولغا چىقىش ئالدىدا نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزۈپ، نەزىرگە كەلگەن جامائەت ئالدىدا قولىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ قاغىدى. بەزىلىرى چۆچۈرىدەك نارەسىدە بالىلىرىنى يېتىلەپ ئۇنىڭ بوسۇغىسىغا دېۋەيلەپ كېلىپ يىغلىدى، قاقشىدى، تۆكۈردى، ھەتتا ئۇرماقچى بولۇپ ئالدىغا ئېتىلدى. رەھىم سايىت ئۇنى-تۇنسىز سۆكۈت قىلىپ، بۇ قاغىشلار، تىل-ھاقارەتلەرنى ئىچىگە سىڭدۈرەتتى. ئەمما ئارىدىن بىر يىلمۇ ئۆتمەستىن، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى بارلىق روزغارىدىن ئايرىلىپ، بىر-بىرلەپ ئۇنىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى. يېلىندى-يالۋۇردى، تالمىدى، قاغىدى. چىللىنىڭ جاندىن ئۆتكۈدەك سوغۇق كۈنلىرىدە، يېلىڭ-يالىڭاچ بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ ئۇنىڭ ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، كۈنلەپ-ھەپتىلەپ يېتىۋالدى...ئۇلارنىڭ قىسمەنلىرى يېزىنىڭ جاپاسىغا كۆنەلمەي قايتىپ كەلگەنلەر بولۇپ، زور كۆپچىلىكى بەزى نامراتلار دادۇي،

گۈڭشىلار تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئېلىشقا ئامالسىز قېلىپ قايتۇرۇۋەتكەن كىشىلەر ئىدى.

ئەمدى سۈكۈت قىلىپ جىم تۇرۇۋېلىشقىمۇ، چىرايلىق-ياغلىما گەپلەر بىلەن ئالداپ، ئۇلارنىڭ دوپپىسىغا جىگدە سېلىشقىمۇ بولمايتتى. بىرەر ئەھلي ئىش قىلىپ، ئۇلارنىڭ كۆز ياشلىرىنى قۇرۇتۇش كېرەك ئىدى. ئۇلارمۇ ئادەم-دە! ئادەم ئىكەن، ئالدى بىلەن، بېشى پاتقۇدەك ئۆي-ماكانى بولۇشى كېرەكقۇ!؟

ئۆي-ماكان؟ ئۇلارنىڭ نەچچىنچى ئەجدادلىرىدىن تارتىپ ئولتۇرۇپ كەلگەن ئۆي-ماكانلىرى ئاللىقاچان يېڭى خوجايىنلارنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ كەتكەنىدى.

بۇ "زات"لارنى ئىنسابقا كەلتۈرۈپ، ئۆيىدىن كۆچۈرۈشكە ئۇرۇنۇش ئاسماندىكى يۇلتۇزغا تاش ئاتقانغا ئوخشاش ئەخمەقلىق ئىدى!

رەھىم سايىتىنىڭ بېشى قاتتى. كوچا باشقارمىسى، شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مەسئۇللىرى قېشىغا پايپاسلاپ بېرىپ، ئەھۋالىنى مەلۇم قىلدى. ئۇلار: "بۇ ھەقتە يۇقىرىنىڭ ھۇججىتى يوق..." دەپلا گەپنى تۈگەتتى.

يۇقىرى-تۆۋەن پالاقلاپ، كۈنلەر ئۆتۈۋەردى. "ماكانسىز"لارنىڭ ناله-زارى، قاغىشلىرى تېخىمۇ كۆپەيگىلى تۇردى. ئۈستى-ئۈستىلەپ كەلگەن روھىي ئازاب رەھىم سايىتنى يېقىتتى. ئۇ ئورۇن تۈتۈپ يېتىپ قالدى، جاننىڭ چىقمىقى تەس ئىكەن، ئۇ يەنە ئورنىدىن تۇردى. "ماكانسىز"لارنىڭ "نەشتەر"لىرى ئۇنىڭغا يەنە سانجىلىشقا باشلىدى. ئۇ ئەمدى تەۋەككۈل قىلىپ رەھمەت سوجاڭنىڭ تومۇرىنى تۈتۈپ باقماقچى، ئۇمۇ ئاقمىسا، يېشىنىڭ چوڭىيىپ قالغانلىقىنى

باھانە قىلىپ "مەنسەپتىن چۈشمەكچى" بولدى،

بالدۇرراق كەلسىڭىزچۇ، ــ دېدى رەھمەتجان ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ــ بۇ چاققىچە سەككىز-ئون ئائىلىنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىپ بولدىكەنمىز.

رەھىم سايىت قۇلقىغا ئىشەنمەي، رەھمەتجانىنىڭ كۆزلىرىگە ھەيرانلىق بىلەن تىكىلدى. ئۇ كۆزلەردە ئىشەنچ ۋە سەمىمىيلىك چاقناپ تۇراتتى.

رەھىم سايىت ئۇنى سىناپ بېقىش نىيىتىدە سورىدى:

ــ ھېلىمۇ بىرنەچچە ئائىلىنى بىر ئىش قىلغىلى بولماسمۇ؟

ــ بولىدۇ، ــ رەھمەتجان كېسىپلا ئېيتتى، ــ لېكىن، گەپ ئۆزىڭىزدە. بىرچاغلاردا كېلىپ، ئەدىبىڭىزنى يېيىشتىن قورقمىسىڭىز، بىرقانچە ئائىلە ئەمەس، ھەممە "ماكانسىز"لارنى ماكانلىق قىلغىلى بولىدۇ.

ــ چاقچاق قىلمۇاتامسىز، يا...؟

ــ باشقا ئىشلارغا چاقچاق ئارىلاشتۇرغىلى بولار، لېكىن بىر-مۇنچە ئادەمنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇنداق چوڭ ئىش ئۈستىدە چاقچاقلاشساق بولماس...

ــ ئۇنداق بولسا، مەسلىھەت كۆرسىتىڭ، ــ رەھىم سايىت رەھمەتجانغا يېپىشىپلا ئالدى، ــ ئەگەر ئاشۇ بىچارىلەردىن بىرنەچچەسىنى ئۆيۈ-ماكانلىق قىلىپ قويالىسام، ھېلىغۇ ئەدىبىمنى يەيدىكەنمەن، ئۆمۈر بويى تۇرمىدە يېتىپ سېسىپ كەتسەممۇ، ھەتتا بىر پاي ئوق بىلەن جېنىمنى ئالدىغان ئىش بولسىمۇ پەرۋايىم پەلەك!...

ــ باخشى! ياخشى!...، ــ رەھمەتجان ھاياجانلانغىنىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشخانا ئىچىدە ئۇ يان-بۇ يان ماڭدى، ــ ئەمسە، ئالدى

بىلەن ئەسلىدە شەخسىي ئۆيى بار، گۈڭشې، دادۇيلەر ھالىدىن خەۋەر ئالالمايدىغانلىقىنى بىلدۇرۇپ قايتۇرۇۋەتكەن؛ قولىدا ئاشۇ ئورۇنلار يېزىسپ بەرگەن تونۇشتۇرۇش خېتى بار، ئۇششاق باللىق ئائىلىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇك. ئاندىن...

— نەگە ئورۇنلاشتۇرىمەن؟ — ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشىنەلمەگەن رەھىم سايىت ئۇنىڭ گېپىنى بۆلدى، — بىزنىڭ كومىتېتتا توخۇ پاتقۇدەك بىكار كاتەكمۇ يوق تۇرسا...

— ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئۆيلىرىچۇ؟

— بايا تىن دېدىمغۇ، ھەممىسىنى باشقىلار ئىگەللىۋالغان...

— مېنىڭ دەۋاتقىنىمۇ ئاشۇ ئۆيلەر...، — سىز بۇ ۋاستە ئۇتتۇرىغا چىقىپ، يېڭى خوجايىنلارغا خىزمەت ئىشلەپ، ھەر ئائىلىدىن بىرەر ئېغىز ئۆينى بىكارلىتىپ، ئەسلى ئۆي ئىگىلىرىنى ئولتۇرغۇزۇپ قويۇڭ، يېڭى خوجايىنلار گېپىڭىزنى يېمىسە، مەن شەپكەمنى دەسمايە سالسامۇ بولىدۇ، — ئۇ "دەسمايە سالسام" دېگەن سۆزنى غەلىتە تەلەپپۇزدا ئېيتتى، — ئەڭ ياخشىسى، ئەقىل، ھوشى جايىدا، ئاغزى چىڭراقلاردىن بىر-ئىككىسىنىڭ قۇلىقىنى تولغاپ ئۇلارنى ئەسلىدىكى ئۆيىگە كىرىپ...

رەھىم سايىت ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى دەرھال چۈشەندى...

شۇنداق قىلىپ، ئۇ بىر نەپەر "ماكانسىز"نىڭ قۇلىقىنى "تولغاپ" قويغانىدى، بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ئون نەچچە ئائىلىلىك "ماكانسىز" لاقما-لۇققىلىرىنى ئېشەك ھارۋىلىرىغا بېسىپ، ئېسىنچاق-سېلىنچاقلىرىنى كۆتۈرگەن، يېتىلىگەن ھالدا ئۆز ئۆيلىرىنىڭ پېشايۋان، قاراڭغۇ دالان ۋە دەھلىزلىرىگە ماكانلاشتى، بۇنداق "ئۆكتەملىك" تىن بىزار بولغان "خوجايىن"لار ساغداقلىرىنى ئېسىپ ۋاراقلا-

راشتی ـ چارقىراشتى، دوق قىلىشتى، بۇ ھەيۋىلىرى كار قىلمىغاندىن كېيىن، ئۆپكىدەك ئېسىلىپ، تۆمۈردەك كۆكىرىشىپ رەھىم سايىتقا "ماكانسىز"لار ئۇستىدىن ئەرز ئېيتقىلى كېلىشتى، ياخشى گەپ تاشنى ئېرىتىدۇ ئەمەسمۇ؟ رەھىم سايىت چىرايلىق گەپلەر بىلەن ئۇلارنىڭ ئاچچىقىنى يانـدۇردى. گۈڭشې، دادۇيلەرنىڭ ئىسپات خەتلىرى ۋە ئادىمىگەرچىلىكىنى شېپى كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى بىرەر ئېغىزدىن ئۆينى ۋاقتىنچە "ماكانسىز"لارغا بىكارلاپ بېرىشكە كۆندۈردى. ئۇنىڭ گېپىنى ئۆتمىگەنلەرنى رەھمەتجان ئەيۋەشكە كەلتۈردى، چۈمۈلە تەشكەن كامارغا بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيى پاتىدۇ، دېگەندەك، كىچىككىنە كاۋاك چىقىش بىلەنلا، "ماكانسىز"لار كەينى-كەينىدىن ئۆز ماكانلىرىغا قايتىپ كېلىشتى، بۇگۈن رەھىم سايىتنى تىللاپ ـ قاغىغانلارمۇ ئەنە شۇلارنىڭ جۈملىسىدىن بولۇپ، ھېچقانداق رەسمىيەتسىزلا قايتىپ كېلىشكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە، تېگى بىلەن ئۆي ـ جايى يوق كىشىلەر ئىدى. شۇڭا، بۇ ئىشنى رەھمەتجانىنىڭ سەمىگە سىلىپ، ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە مۇڭاپىسق بىر تەرەپ قىلىمسا، يالغۇز ئۆزى ھۆددىسىدىن چىقالمايتتى، ئانىدىن باشقا، ئابدەم تۇتۇپ چىقىپ كېتىلىگەن ئۇچ كۈندىن بۇيان، ئۇنىڭ تەقدىرى توغرىسىدا ھېچقانداق خەۋەر بولمىدى، بۇ ھەقتە رەھمەتجان بىلەن مۇڭدىشىشمۇ زۆرۈر ئىدى...

خىيال دېگىزىغا غەرق بولغان رەھىم سايىت شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدىن بىرىگە كەلگەندە، سىمونت يولىنى بىر ئالغان ئادەم توپىغا دۇچ كەلدى. ئۇ بۇ غۇلغۇلىنى يانداپ ئۆتۈپ، ئۆز يولىنى داۋام قىلماقچى بولدىيۇ، بىراق، نېمە ئۈچۈندۇ قەدىمىنى توختىتىپ، ئۆزىگە يېقىنراق تۇرغان بىر يىگىتتىن سورىدى:

— ئۇكام، نېمە بوپتۇ؟

— بىر خوتۇن كىشىنى ماشىنا بېسۋېتىپتۇ.

— تىرىكمىكەن، يا...؟

— تىرىك بولامدۇ؟ يەنچىلىپ كەتكەن شاپتۇلىدەك، يەر بىلەن بىر تۇغقان بولۇپ كېتىپتۇ! قارىسا ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلىدۇ!...

— قانداق گەپ ئاڭلىمايدىغان بىرنېمىلەر بۇ؟ يېنىشە ئارقاڭغا! ساقچىلار بىلەن "جېيۇچادۇي" ئەزمەتلىرىنىڭ قوپال ۋارقىراشلىرى ۋە تىللاشلىرى، ملتقنىڭ پاينىكى بىلەن قىلغان ھەيۋىلىرى جەسەتنى چۆرىدەپ بىلىشقان كىشىلەر توپىنى كەينىگە چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى، ئەنە شۇ چاغدا، رەھىم سايىت ئۆزىنىڭ توپ ئىچىگە كىرىپ قالغانلىقى، ھەتتا ئۆلۈكتىن ئىككى-ئۈچ قەدەملا نېرىدا تۇرغانلىقىنى سەزدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرغىنى قانداقتۇر بىر ئايالنىڭ جەسىتى بولماستىن، بەلكى، ھەممە يېرى قېپقىزىل قان بىلەن بويالغان ئەسكى كۆڭلەك، تامبال ۋە مۇرىسىدىن ئۈزۈلگەن بىردانە قول ئىدى، رەھىم سايىت جەسەتكە يەنە بىر قېتىم سىنچىلاپ تىكىلىدىيۇ، پۈت-قولىنىڭ مادارى كەتكەنىدەك، تۇرغان جايىدا قېتىپلا قالدى.

* * *

— بىر يەرگە چۈشلۈك زىياپەتكە كېتىۋاتامسىز نېمە، رەھىم ئاكا؟ ھېلى قارار، مانا قارار، دەپ شۇنچە يىراقتىن سەپسېلىپ كەلسەم، بېشىڭىزنى كۆتۈرۈپمۇ قويمايسىز. نەگە بۇنچە ئالدىراش؟ — بۇ تونۇش ئاۋاز رەھىم سايىتنى ئېسىگە كەلتۈردى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆزىدىن بىر قەدەملا نېرىدا كۈلۈمسىرەپ تۇرغان رەھمەت سوجاڭنى كۆرگەندە، نېمە ئۈچۈندۇ ھودۇقۇپ كەتتى. يا

ئۇنىڭ چاقچاق ئارىلاش سوئالىغا جاۋاب بېرىشنى، يا ئۇنىڭدىن ئادەتتىكىچە تىنچلىق - ئامانلىق سوراشنى بىلەلمەي، دېلىغۇلاۋۇق ئىچىدە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالدى.

— بەك خاپا كۆرۈنىسىزغۇ؟ — رەھىمەتجان ھەيرانلىق ئارىلاش سورىدى، — بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولمىغاندۇ؟

رەھىم سايىت دۇدۇقلىدى:

— ئا... ئابدەم...

— ئابدەم نېمە بولدى؟

— ماشىنا بىسۈپتىپتۇ.

— نېمە؟ — رەھمەت سوجاڭ ئەندىكىپ كەتتى، — كىم شۇنداق دەيدۇ؟

— مەن كۆردۈم.

— قاچان، قەيەردە كۆردىڭىز؟

— بايا تۇت كوچىنىڭ دوقمۇشىدا.

— ئاپلا، ماۋۇ كىبلىشمەسلىكنى!... ھازىر ئۇ نەدە؟

— شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە ئېلىپ كېتىشتى.

— جاراھىتى ئېغىر ئەمەستۇ؟

— ئۆلۈپتۇ...

— ھە؟!...

رەھمەتجاننىڭ چىرايى پاختەدەك ئاقىرىپ، چېكسىدىن پۇرىغان تەر قۇيۇلدى، كۆز ئالدىغا پىژغىرىم ئاپتاپتا تەرلەپ - تەپچىرەپ ئورما ئورۇۋاتقان ئابدەم، مۇكچىيىپ باغ باغلاۋاتقان شەۋكەت، توپىغا مىلىنىپ ئۇخلاۋاتقان رەيھان كەلدى. ئاندىن، بۇغراجاننىڭ

ئېتىلىشى...

ئاھ، رەھىمسىز دۇنيا! سەندە ئادالەت، ھەققەن دېگەن نەرسە بارمىدۇ زادى!؟ بولسا، ئۇ زادى نەدە؟ كىملەرنىڭ قولىدا؟...ياخشىلار قان يىغلاپ، يامانلار يۇرت سورايدىغان بۇ كۇنىلەر يەنە قاچانغىچە داۋاملىشار؟ بەس!! بەس!! بەس!!

رەھىمجان رەھىم سايىتقا غەلىتە بىر نەزەردە تىكىلدى-دە، سورىدى:

— سىز نەگە ماڭغانىدىڭىز؟

— سىزنىڭ قېشىڭىزغا كېتىۋاتاتتىم.

— ئۇنداق بولسا، سىز ئۆيگە قايتىپ دەم ئېلىڭ، مەن جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە بېرىپ، ئابدەمنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ كېلەي. كېيىنكى ئىشلار توغرۇلۇق كەچقۇرۇن مەسلىھەتلىشەيلى.

— ئۆيگە بارساممۇ بەربىر ئارام ئالالمايمەن. ئۇنىڭدىن كۆرە، سىز بىلەن بىللە بولاي.

رەھىمەت سوجاڭ ئۇنىڭغا بىرپەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن:

— ماقۇل، يۈرۈڭ ئەمسە، — دېدى-دە، مېڭىپ كەتتى. رەھىم سايىت ئۇنىڭغا يانداشىپ كېتىۋېتىپ گەپ ئاچتى:

— ئابدەمنىغۇ ئەمدى تىرىلدۈرۈۋالغىلى بولمايدۇ، بالىلارنىڭ ئىشىنى قانداق قىلساق بولار؟

— قانداق قىلاتتۇق، رەيھانىنى بىزنىڭ ئۆيگە قايتۇرۇپ كېلەمەن، شەۋكەتنى نەدىن بولسا ئىزدەپ تاپسىز. بۇنىڭدىن باشقا يول يوق.

— مۇنداق قىلساق بولماسمىكىن؟

— نېمىشقا دەيسىز؟

— ئەتىگەن ئىشقا كېتىۋېتىپ، شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىدىكى راشىدىن بىلەن ئۇچرىشىپ قالغانىدىم، ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئابدۇساتتار ئىككىمىز ئۇستىدىن بۇ بۆلۈمگە شىكايەت قىپتۇ. ئەھۋالدىن قارىغاندا، كەينىمىزگە ئادەم سېلىنغان ۋە يوشۇرۇن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئوخشايدۇ.

رەھمەت سوجاڭ ئاچچىق كۈلۈمسىرىدى. بۇ كۈلۈمسىرەشنىڭ تېگىدە بىر خىل ئىشەنچ ۋە ھەرقانداق خەۋپنى مەنسىتمەسلىك ئالامىتى يوشۇرۇنۇپ ياتاتتى.

— راشىدىننىڭ ئېيتقانلىرى پۈتۈنلەي راست، — دېدى ئۇ كېسىپ، — بۇ ئىشلاردىن مەن خېلى بۇرۇنلا خەۋەر تاپقان، ئەمما، سىزنى بىئارام قىلىپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۇقتۇرمىغانىدىم.

— خاتىرجەم بولۇڭ، پارتىيىنىڭ ئىشلىرىغا سادىق ئادەملەر يالغۇز سىز بىلەن مەنلا ئەمەس، يۇقىرىدىمۇ، تۆۋەنىدىمۇ پاك ۋىجدانلىق يولداشلار نۇرغۇن، ئۇلار ئاللىقاچان سىز بىلەن مېنىڭ غېمىمىزنى يەپ قويغان. ھېچكىممۇ بىزنىڭ بىر تال مويىمىزغا چېقىلالمايدۇ.

— بالدۇرراق شۇنداق دېسىڭىزچۇ ئۇكا! — رەھىم سايىت گويا يەلكىسىدىن بېسىپ تۇرغان ئېغىر يۈك ئېلىپ تاشلانغاندەك يەڭگىل تىن ئالدى، — مەن بىكاردىن-بىكار شۇنچە ئەنسىرەپ كېتىپتىمەن.

— ھەر ھالدا سەگەكرەك بولغانىنىڭ زىيىنى يوق، سىزگە بىرنەرسىنى ئېيتىپ قوياي: ئابدۇساتتار جىيۇچاداۋىينىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغاندىن بۇيان، نۇرغۇن ئەسكى ئىشلارنى قىلدى. يالغۇز ئۆي ئاقتۇرۇش باھانىسى بىلەن، شەخسەن ئۆزى بۇلاڭ-تالاڭ قىلغان نەرسىلىرى يىگىرمە مىڭ يۈەنلىكتىن

179

ئاشىدۇ. ئۇ مۇشۇ جىنايەتلىرىنىڭ سۈرۈشتە قىلىنۇاتقانلىقىنى سېزىپ قېلىپ، دەرھال تىغ ئۇچىنى مەسلىسىنى پاش قىلغان ھەمدە ئاتالمىش "قارا نوپۇس"لار، "ماكانسىز"لارغا خەيرىخاھلىق قىلغان كىشىلەرگە قارىتىش يولى بىلەن جىنايى جاۋابكارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلۇشقا ئۇرۇنغان، ھازىر ئۇنىڭ ئەنزىسى ئىچكى جەھەتتىن بېكىتىلىپ بولدى، پات ئارىدا قولغا ئېلىنىدۇ.

— ئاغزىڭىزغا ياغ، ئۇكا! ئەگەر بۇ لۆكچەك راستىنلا ئەدىبسىنى يەيدىغان بولسا، پۈتۈن شەھەر خەلقى ناھايىتى زور بىر ئاپەتتىن قۇتۇلغاندەك خۇشال بولىدۇ.

— چوقۇم شۇنداق بولىدۇ، — دېدى رەھىمەت سوجاڭ چوڭقۇر ئىشەنچ بىلەن، ئىككىيلەن يولنى داۋام قىلدى، — لېكىن، ھازىرچە بۇ گەپنى ھېچكىمگە تىنماڭ. چۈنكى، كۆرەش يەنىلا ناھايىتى كەسكىن. ۋەزىيەت پۈتۈنلەي بىزگە پايدىلىق تەرەپكە بۇرالغانغا قەدەر ھەربىر قەدىمىمىزنى ھېسابلاپ باسماي، ھەربىر ئېغىز سۆزىمىزنى قايتا-قايتا ئويلاپ قىلماي بولمايدۇ...

ئىككىيلەن مۇڭداشقاچ، شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ قېلىشتى.

* * *

ئاللىقاچان يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كەتتى، رەھىمەت سوجاڭ تېخىچە ئويغاق، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئابدەمنىڭ تېگى نىل رەڭ، ئاق شاپتۇل چېچىكى گۈللۈك كۆڭلىكى، كۆل رەڭ خادانى پىلاتىسى ۋە قاداقلىشىپ كەتكەن يىگانە قولى... "ئىنقىلاب" تۈپەيلى ئۇرۇپ-سوقۇلغان، تۈرمىلەرگە تاشلانغان سان-ساناقسىز بىگۇناھ كىشىلەر؛ سان-ساناقسىز يېتىم-يېسىرلار... نىڭ ئېچىنىشلىق قىياپىتى، مۇڭ-

زاری ۋە كۆز ياشلىرى...نامايان بولدى.

سىرتتا توختاۋسىز چىقىۋاتقان بوران دەم گۈركىرەپ، دەم ئۇشقىتىپ، كېچە جىملىقنى بۇزماقتا، رەھىمەت سوجاق تورۇسقا تىكىلگىنىچە، خىيال دېڭىزىدا ئۇزمەكتە، ئۇنى ھەممىدىن بەك بىئارام قىلىۋاتقىنى ئابدىم بىلەن شەۋكەت، رەيھانلارنىڭ ئىشى ئىدى.

رەھىمەت سوجاق شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن قايتىپ كېلىپلا سۇلايمان بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشمەكچى بولغانىدى. پوچتىخانىدىن دەسلەپ: "گۈڭشې رادىئو ئۇزىلىنىڭ كەچلىك ئاڭلىتىشى توختىغىچە كۇتۇپ تۇرۇڭ" دېگەن جاۋابنى؛ كېيىن: "سىم يولى بۇزۇلۇپ قاپتۇ" دېگەن جاۋابنى ئالدى-دە، ئۆزىنىڭ بارلىق پىلانلىرى بۇزۇلۇپ كەتكەندەك، كۆڭلى تېخىمۇ پاراكەندە بولۇشقا باشلىدى، بۇ ھال تېخىچە بېسىلغىنى يوق. "قانداقلا بولمىسۇن، سۇلايمان بىلەن بىر ئۇچرىشىشىم كېرەك، — دېدى ئۇ ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ، — ئەگەر ۋېلىسىپىت بىلەن ئۇچسامچۇ؟..."

خىيالى مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ يوتقاندىن چىقتى-دە، چىراغنى يېقىپ، كىينىشكە باشلىدى...

غەلىتە ئوخشاشلىق

1978-يىلى باھار كۈنلىرىنىڭ بىر يەكشەنبىسى، چۈش ۋاقتى.

ئېگىز بوي، قاڭشالىق، چوڭ-چوڭ كۆزلىرى سەل-پەل ئولتۇرۇشقان، ئۇستىدا پاكىز چۈشۈرۈلگەن يوغان بېشىغا بادام دوپپا كىيگەن قارامۇتۇق كىشىنىڭ يىللىق كۇلۇمسىرەپ، ئۆزىگە يانمۇ-

يان تۇرغىنىنى كۆرگەندە، ئۇۋا ئىزدەپ يۈرگەن يوغان تاجىلىق، ئاپئاق مىكىيانىنى كاتەكىكە ھەيدەۋاتقان جيەنفېي ھامىمىنىڭ ئاق پۇشماق يۈزى "ۋىللىدە" قىزاردى-دە:

— رامىزان چاڭجاڭغۇ بۇ! قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭىز؟ كېلىڭ، ئۆيگە كىرىڭ! — دېدى.

— لاۋيەن بارمۇ؟

— بار.

— نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟

بىرەيلەن بىلەن گەپلىشىپ ئولتۇرىدۇ، — جيەنفېي ئېچىكىرىگە قاراپ توۋلىدى، — لاۋيەن، رامىزان چاڭجاڭ كەپتۇ!

رامىزان چاڭجاڭ ئۆيگە كىردى.

— ئوھوي...سىزمىدىڭىز؟ كېلىڭ، چاڭجاڭ، — يەن شۇجى خۇشاللىقدا ئورنىدىن تۇردى-دە، ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلدى. ئىككى جۇپ قول بىر-بىرىنى مەھكەم سىقتى. يەنشۇجىنىڭ قارىسىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئون يەتتە-ئون سەككىز ياشلار چامىسىدىكى ئۇيغۇر يىگىت ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ، رامىزان چاڭجاڭغا جاي بوشاتتى.

— سۆھبىتىڭلارنىڭ بېلىگە تەپتىمۇ نېمە؟ — دېدى رامىزان چاڭجاڭ كۈلۈپ ۋە يەنشۇجىنىڭ دولىسىغا قاقتى، بۇ چاغدا ئۇنىڭ يۈزىنى قۇيۇق قورۇقلار قاپلاپ، قاچانلاردىدۇ تۆكۈلۈپ كەتكەن بىرنەچچە تال ئۇتتۇر چىشى ئورنىدىكى بوشلۇق "مانا مەن" دەپلا كۆزگە تاشلاندى. ئاۋازى ياشلارنىكىدەك جارانلىق ئىدى.

— ياق، سۆھبىتىمىز ئەمدى قىزىيدىغان بولىدى دەڭا! — يەن

شۇجى رامزان چاڭجاڭنىڭ ئوك قولىنى مەھكەم تۇتقىنىچە، ھېلىقى يىگىتنىڭ قېشىغا ئېلىپ كەلدى، ــ تونۇشۇپ قويۇڭ: ۋىلايەتلىك كۆمۈر كانىدىكى بىر قەدىناس دوستۇمنىڭ ئوغلى، ئىسمى ھامىت، دادىسى ھادىسگە ئۇچراپ ئۆلۈپ كەتكەن. بۇ يىل باللار پاراڭانلىق مەكتېپىنىڭ تولۇقسىز سىنىپىنى پۈتتۈرىدۇ.

ھامىت رامزان چاڭجاڭ بىلەن قول ئېلىشتى. يەنشۇجى ئەمدى مېھمانىنى تونۇشتۇردى:

ــ زاۋۇتىمىزنىڭ باشلىقى يولداش رامزان.

يىگىت بۇ ئىسمىنى ئاڭلىغاندا، كۆزلىرى غەلىتە چاقناپ، رامزان چاڭجاڭنىڭ كۈچلۈك ئالقىنىدىكى قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترىدى، كۆلۈمسىرەشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، كۆلۈمسىرىيەلمىدى. ئەكسىچە، رامزان چاڭجاڭ بۇ ناتونۇش يىگىتنىڭ باش ئايىغا يېنىشلاپ-يېنىشلاپ سەپسالغىنچە كۆلۈمسىرەپ تۇراتتى.

ھامىتتا ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولغان بۇ ئۆزگىرىش يەنشۇجىنىڭ ئەقىللىق كۆزلىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمىدى.

ــ كېلىڭ، ئورۇندۇققا كېلىڭ، ــ ئۇ رامزان چاڭجاڭنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ، ئاستا ئۆزى تەرەپكە تارتتى، ــ ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى.

رامزان چاڭجاڭ ئولتۇردى. جىيەنفېي ھامما ئۇنىڭغا چاي سۇنۇ-ۋېتىپ سورىدى:

ــ سانىخان تىنچلىقتۇ؟

ــ تىنچلىق، ــ رامزان چاڭجاڭ ئورۇندۇقتىن سەل قوزغىلىپ، يەنە ئولتۇردى، ــ سىزگە سالام ئېيتتى.

ــ سالامەت بولسۇن. چاغاندا كۆرۈشكەنچە، ئۇنى زادىلا كۆر-

183.

مىدىم. بىر بىرىپ كۆرۈشۈپ كېلەي، دەپ كۆندە نەچچە قېتىم كۆڭلۈمگە پۈكسەنۇ، نېمە ئۈچۈندۇ زادى ئۆيدىن چىقالمايمەن.

— ئۈمۇ كۈندە نەچچە قېتىم گېپىڭزنى قىلىدۇ، ئەمما ئۆيدىن چىقالماي، ئالدىڭزدا بەك خىجىل.

— ئادەمنى خىجىل قىلمىسىڭزچۇ! ئارىلىق يىراق بولغاندىكىن، ئادەم دېگەن ۋاقىتتا بىر-بىرىنى ئىزدىشەلمەيدىكەن. ھەي ... ئەمدى زاۋۇتقا كۆچۈپ چىقارسىلەر؟

— كۆچۈپ چىقساقمۇ بولاتتى. ئۆي يوق-دە. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۈيئوغلىمىز بىلەن قىزىمىز تېخىچە كېلەلمەيۋاتىدۇ.

— نېمىشقا شۇ چاققىچە كېلىپ بولالمايدۇ؟

— ئۇلار ئىشلەۋاتقان ئورۇن ئىنقلاب جەريانىدا بەكمۇ قالايمىقانلىشىپ كەتكەنىكەن، رەھبەرلىك كۈيئوغلىمىزنى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ تەركىبىگە كىرگۈزۈپ قالايمىقانچىلىق ئوڭشالغاندىن كېيىن قايتۇرۇپ كەلمەكچى بوپتۇ.

— ئۇنچىلىك بولسا ياخشى ئىكەن.

جىيەنفېي ھامما سۆزلەۋېتىپ، ھامىنىڭ تېخىچە ئۆرە تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى:

— ھامىت، نېمانداق ئۆرە تۇرىسىز؟ ئولتۇرۇڭ، بالام.

— مەن قايتاي، — ھامىت ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. — كېچىكىپ قالسام، ئاپتوبۇسقا ئولگۈرەلمەيمەن.

جىيەنفېي ھامما ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇنى يەنە بىردەم ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلغانىدى، يەنشۇجى رامىزان چاڭجاڭغا تۈيدۇرماستىن، خوتۇنىغا كۆزىنى قىسىپ قويدى ۋە:

— ماقۇل، ماڭسا ماڭسۇن. يەنە ئاپتوبۇسقا ئولگۈرەلمەي

پىيادە قىلىپ يۈرمىسۇن، ــ دېگىنىچە ئورنىدىن تۇردى.

يەنىشۇجى ھامىتنى ئۆزىتىپ قويۇپ قايتىپ كىردى. ئىككىيلەن چاي ئوتلىغاچ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر ئۈستىدە مۇڭدىشتى. بارا ـ بارا سۆھبەتنىڭ كەيپىياتى سۈسلىشىپ كەتتى، يولۇپمۇ رامىزان چاڭجاڭنىڭ روھى تۆۋەن بولۇپ، ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇزمەي تاماكا چېكەتتى، بەزىدە بىر سوئالنى بىرنەچچە قېتىم ياندۇرمىلاپ سورايتتى ياكى خېلى بۇرۇنلا سۆزلەپ بولغان بىر گەپنى يەنە تەكرارلايتتى. بۇنىڭدىن يەنىشۇجى ھەيران ئىدى.

گەپ بۇغراجان توغرۇلۇق يېزىلىغان چوڭ خەتلىك گېزىتلەر ئۈستىگە كۆچكەندە، يەنىشۇجى ئاھايىتى قىزغىن سۆزلەپ كەتتى:

ــ ئاممىنىڭ قوزغالغىنى بەكمۇ ئوبدان بولدى، ــ دېدى ئۇ ھاياجان بىلەن، ــ ئامما قوزغىلىڭغان، رەھبەرلىك ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش پرىنسىپى بويىچە ئىش كۆرىدىغان بولسا، بۇغراجان چوقۇم تەلتۆكۈس ئاقلىنىدۇ.

رامىزان چاڭجاڭ سىيقىدا كۈلۈپ قويىدى ۋە يەنىشۇجىغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ:

ــ سىز ئاشۇنداق بولىدىغانلىقىغا ئىشىنەمسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئىشىنىمەن.

ــ مۇنداق دەڭ... ــ رامىزان چاڭجاڭ سوزۇپ بىر نەپەس ئالدى. چىرايى يەنىلا جىددىي، ئاۋازى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەيتتى، ــ ئۇنداق بولسا، ئىككىمىزنىڭ كۆز قارىشى ئوخشاش ئىكەن.

ــ ئەلۋەتتە ئوخشاش بولىدۇ ـ دە! يىگىرمە نەچچە يىلدىن بۇيان قاچان، قايسى ئىشتا كۆز قارىشىمىز ئوخشاش بولمىغان؟

ئىككىيلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. كۈلكە سەل بېسىققاندا:

— لاۋيەن، — دېدى رامزان چاڭجاڭ دېلىغۇلىلۇق ئارىلاش تەلەپپۇزدا، — هازىر نېمىشقا سىزنى ئىزدەپ كەلگەنلىكىمنى بىلەمسىز؟

يەنشۇجى ئۇنىڭغا هەيرانلىق بىلەن تىكىلىدى-دە، ئۇدۇللا جاۋاب بەردى:

— ياق، بەلكى زۆرۈر بىر ئىش بىلەن كەلگەنسىز.

— هە، هەقىقەتەن بەكمۇ زۆرۈر بىر ئىش بىلەن كەلدىم.

— ئۇنداق بولسا ياخشىغۇ. قەنى دەپ بېقىڭە؟

— ئىش مۇنداق، — رامزان چاڭجاڭ تاماكىسىنى كەينى-كەيىندىن بىرنەچچە قېتىم قاتتىق-قاتتىق شورىۋالدى. يەنشۇجى ئۇنىڭ چىرايىدىكى هەربىر ئۆزگىرىشنى دىققەت بىلەن كۆزەتمەكتە ئىدى، — بايا تىن بۇغراجان توغرۇلۇق خېلى كۆپ سۆزلەشتۇق. ئەمدى ئۇنىڭ قىزى توغرۇلۇق سۆزلىشىپ باقساق قانداق؟

— قايسى قىزى توغرۇلۇق؟...

يەنشۇجىنىڭ ئىستاكانىنى مەھكەم سىقىمدىۋالغان قوللىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. رامزان چاڭجاڭ ئۇنىڭ سوئالىغا قىسقىلا جاۋاب بەردى:

— قايسى قىزى بولاتتى، رەيهانچۇ!

— رەيهان؟ بۇغراجان قولىغا ئېلىنغاندىن كېيىن تۇغۇلغان قىزمۇ؟

— هەئە، شۇ.

— ئۇ بارمىكەن؟

— بار، نېمىشقا بولمايدىكەن!

— راست گەپ قىلىۋاتامسىز؟

ـــ مەن قاچان يالغان سۆزلىگەن؟!
ـــ ئۇنداق بولسا، ئۇ ھازىر نەدە؟
ـــ ئويلاپ تېپىڭچۇ: سىزنىڭچە نەدىدۇ؟
ـــ مېنىڭچە...، ـــ يەن شۇجى بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىككىلا چامداپ رامزان چاڭجاڭنىڭ ئالدىغا كەلدى، ـــ سىزنىڭ ئۆيىدە ئوخشىمامدۇ!؟
ـــ تاپتىڭىز. ئۇ راستىنلا بىزنىڭ ئۆيدە.
ـــ ھە، نېمە دەۋاتىسىز؟ بۇ زادى قانداق گەپ؟ ئوچۇقراق سۆزلىگە!
يەنشۇجىنىڭ ئورۇق قوللىرى ئاللىقاچان رامزان چاڭجاڭنىڭ ئىككى مۇرىسىگە تاشلانغان، كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك قادالغانىدى.
رامزان چاڭجاڭ ئابدەم بىلەن رەيھان توغرىسىدىكى ئەھۋالنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. خۇشاللىق بىلەن مۇسىبەت تۇيغۇسى ئارىلىشىپ كەتكەن يەنشۇجى قوللىرىنى رامزان چاڭجاڭنىڭ مۇرىسىدىن ئالدى-دە، پۈتلىرىنى ئېغىر يۆتكەپ، جايىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە كەيپى ئۇچقان ھالدا سورىدى:
ـــ سىز بۇ گەپنى نېمە ئۈچۈن شۇ چاغدىلا دېمىدىڭىز؟
رامزان چاڭجاڭ بىرھازا جىمىپ كەتتى. كېيىن گۇناھلىق ئىش قىلىپ قويغان ئادەمدەك كۆزلىرىنى قەيەرگىدۇ تىكىپ، پەس ئاۋازدا دېدى:
ـــ ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىز: ئۇ كۈنلەردە شۇنداق چوڭ گەپنى سىزگە قانداقمۇ ئاغزىمدىن چىقىرالايمەن؟!
ـــ توغرا، ھەي... ئۇ كۈنلەر...

هەر ئىككىيلەن تەڭلا ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشتى. چايداندىكى چايمۇ ئۇلارغا ماسلاشقاندەك "گاژ - ژ..." قىلغان ئاۋاز چىقاردى.

هەر ئىككىيلەن خىيالغا كەتكەنىدى:

ئازادلىقنىڭ دەسلىۋىدە، يەن رۇي مۇشۇ زاۋۇتقا هەربىي ۋەكىل بولۇپ كەلگەندە، مىللىي ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان رامىزان بۇ زاۋۇتقا چاڭجاڭ بولدى. ئىككىيلەن بىر نەچچە، بىر مەھەللە تەتە هەمكارلىشىپ ئىشلەپ، زاۋۇتنى يىلدىن - يىلغا گۈللەندۈردى. "مەدەنىيەت ئىنقىلابى" جەريانىدا ئىككىيلەنىڭ تەقدىرى ئوخشاش بولدى: يەن رۇي "كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان، بۇرژۇئا ئەكسىيەتچى لۇشيەننىڭ سادىقلىق بىلەن يۈرگۈزۈپ، ئاممىنىڭ ئىنقىلابىي ئاكتىپلىقىنى باسقان جىنايىتى"دىن هېساب بەرسە، رامىزان "مىللىي ئارمىيىگە قاتنىشىپ، بىگۈناھ خەلقنى ئۆلتۈرگەن جىنايىتى"دىن هېساب بەردى. يەن رۇي ئۈچ تەرەپ بىرلەشكەن زاۋۇت ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولغاندىن كېيىن، بىرنەچچە بولۇپ رامىزاننى ئازاد قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە ئۇنىڭ قايتا - قايتا تىركىشىشى نەتىجىسىدە، رامىزان "ئازاد" قىلىنىپ، زاۋۇتنىڭ ماتېرىيال سېتىۋالغۇچىسى قىلىپ تەيىنلەندى. ئەمما، مەھەممەت ئىمىن قاتارلىق يېڭى هوقۇقدارلارنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى بىلەن، ئۇنىڭ تارىخىدىن خۇلاسە چىقىرىلمىدى. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ ئەمدى ئازاد ئىدى! زىممىسىگە يۈكلەنگەن ۋەزىپىنى بەجاننىدىل ئورۇنلايتتى. 1975 - يىلنىڭ ئەتىياز پەسلىدە، رامىزان ماشىنا ۋەقەسىگە ئۇچراپ، ناھايىتى ئېغىر يارىلاندى. ئۇرۇمچىدە جىددىي قۇتقۇزۇش تەدبىرلىرى كۆرۈلگەندىن كېيىن، شاڭخەيگە يۆتكەپ كېتىلدى. تاكى سەللىمازا ساقىيىپ، ئائىلىسىگە قايتىپ كەلگىچە بولغان يەتتە ئاي ئىچىدە،

يەن‌شۇجى ئۇنى ئىكىكى قېتىم يوقلاپ كەلدى، ئائىلىسىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. شۇنداقلا، ئايروپىلاندىن يەرگە چۈشكەندە، بىرىنچى بولۇپ ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلاشتى، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ ئۆيگە كەلدى. زاۋۇتتا بولغان ھەربىر يېڭى ئۆزگىرىشنى يېپىدىن-يېڭىسىغچە سۆزلەپ بەردى:

— بۇ ئىنقلاب ھەممە ئادەمنى بىرقۇر سىناپ كۆردى، ھەممە ئادەمنى ئازدۇر-كۆپتۇر چېنىقتۇردى، — دېدى يەن‌شۇجى چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، — ئەمما، ئالدىمىزدا يەنە نۇرغۇن ئېغىر سىناقلار بارەدەك قىلىدۇ.

— مەنمۇ شۇنداق ئويلايمەن، — رامىزان قاۋۇل گەۋدىسىنى سەل مىدىرلىتىپ، جەينەكلىرى بىلەن شىرەگە تايانىدى، — سىزنىڭچە، ئىشلىرىمىزنىڭ تەلتۆكۈس يۈرۈشۈپ كېتىشى ئۇچۇن، يەنە خېلى ئۇزۇن ۋاقىت كېتىشكە توغرى كېلەرمۇ؟

— شۇنداق، — يەن رۇيى ئېغىر تىندى، — يولداش دېڭ شياۋپىڭ مەركەزنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغاندىن بۇيان، سىياسەتتە، بولۇپمۇ كادىرلار سىياستىدە ناھايىتى زور بۇرۇلۇش بولغانلىقى سىزگە مەلۇم. بىراق، يېقىندا ئېچىلغان مەملىكەتلىك تۇنجى قېتىملىق داجەيدىن ئۆگىنىش يىغىنىدىن كېيىن ئىشلار يېڭىباشتىن ئوڭتەيى-توڭتەيى بولۇپ كەتتى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، سىياسەتتە يەنە بىر قېتىم زور ئۆزگىرىش بولىدىغاندەك تۇرىدۇ. قىسقىسى، زور كۆپچىلىك كونا كادىرلار "تەخت"تىن چۈشۈپ، ھەممە ھوقۇقنى "يېڭى شەيئى"لەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزىدىغان گەپ ئوخشايدۇ...

— ئۇنداقتا، سىز...

— ھازىرچە ماڭا چېقىلمىدى. بىراق، ئۆزلىرىنى "ئېقىمغا قارشى

تۇرغۇچىلار" دەۋالغان بەزى كىشىلەر ئۇ يەر-بۇ يەردە كۆسۈلدىشىپ يۈرۈۋاتىدۇ.

— يېقىندا مەلۇم ئادەملەر مېنى تەختىتىن چۈشۈن، دېگەن مەزمۇندا بىر پارچە چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاپتىكەن. بىرمۇنچە ئىشچى يولداشلار ئۇنىڭ ئۈستىگە: "لۇكچەكلەر هوقۇق تۇتىدىغان چاغ كەلمەسكە كەتتى. هوقۇق مەستانىلىرى لىن بياۋنىڭ قېشىغا بارسۇن!..." دەپ يېزىپ قويۇپتۇ. ئىشەنچىم كاملىكى، ئەمدى ئاما هېچكىمنىڭ ئۆتكەنكىدەك قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىشى، ياخشى ئادەملەرگە ئۇۋال قىلىپ، يامان ئادەملەرنىڭ جاھانىنى بېشىغا كېيىشى ئۇچۇن كەتمەن چاپمايدۇ!...، — يەن رۇي سەل توختاپ قوشۇپ قويدى، — مۆلچەرلەپ كۆرۈشۈمچە، زاۋۇتىمىزنىڭ ئالدىنقى يېرىم يىللىق پىلانىنىڭ ئورۇنلىنىشىدا قىلچە ئۈمىد يوق. كېلەر يىللىق پىلانىنىڭ قانداق بولۇشى سىزنىڭ ئۆز رولىڭىزنى جارى قىلىش-قىلالماسلىقىڭىزغا باغلىق بولۇپ قالدى.

— بۇ...؟

— بۇ مۇنداق گەپ: ئۆتكەنده، ئىنقىلابىي كومىتېت سىزنىڭ ئىشىڭىزنى قايتا مۇزاكىرە قىلغانىدى. سىز بۇنىڭدىن كېيىن ماڭا يارەملىشىپ، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى تۇتىسىز.

رامىزانىنىڭ رەڭگى بىر ئۆڭدىيۇ، دەرهال ئەسلىگە كەلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇنىڭدىن سەككىز يىل ئىلگىرى ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدا دائىم دېگۈدەك بولۇپ تۇرىدىغان تالاش-تارتىشلار، ئاخىرىدا بىر-بىرىگە قايىل بولۇشۇپ، ئەل ياتقۇدا ئىشخانىدىن چىقىدىغان سەپداش پەيدا بولدى. يەن رۇي شۇنچە كۆپ دەرد-ئەلەم چەككەن تۇرۇقلۇق، يەنىلا زاۋۇتنىڭ غېمىنى يەۋاتسا، ئۇنىڭ

كەينىگە قارايدىغان نېمىسى بار؟!

ــ ماقۇل، تەشكىل ماڭا ئىشىنىدىغانلا بولسا، كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە ئىشلەپ كۆرەي، ــ دېدى ئۇ.

ــ ياخشى، ماۋۇ گېپىڭىز جايىدا بولدى. بىرلىكتە تىرىشىدىغانلا بولساق، زاۋۇتنىمۇ ئوڭشاپ كېتەلەيمىز، تەتۈر قۇيۇنلارغىمۇ تاقابىل تۇرالايمىز...

ئۇلار دېگىنىنى قىلىشتى. ئەمما تەقدىرمۇ ئۆز ئويۇنىنى ئويناۋەردى: مەركەزنىڭ 1976 ـ يىل 7 ـ ئاپرېلدا "تېخنىكىنمېن ۋەقەسى" مۇناسىۋىتى بىلەن ئېلان قىلغان ئىككى بۇيرۇقى① جاھانىنى يېڭىباشتىن ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتتى: يەن رۇي "ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئىنقىلابنى باسقان"، "دېڭ شياۋپىڭنىڭ قارا يوليورۇقلىرىنى گۆھەر بىلەپ، زاۋۇتتا پايدىنى قومانداندان قىلىش، ماددىي رىغبەتلەندۈرۈش... شامىلنى ئەۋج ئالدۇرۇۋەتكەن جىنايىتى"دىن ھېساب بېرىشكە قىستالدى. خىزمەتتىن توختىتىلدى. ئۇنىڭ "ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشى" بىلەن "يېڭى شەيئى"لەرنى "بېسىشتا ئاۋانگارتىلىق رول ئوينىغان" رامىزان سېخقا چۈشۈرۈلۈپ، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەرگە سېلىنىشقا باشلىدى. بۇ كۈنلەردە، قارىماققا ئۇنىڭ روھىي كەيپىياتى بەكمۇ تۆۋەن ئىدى. ئۆيگە كىرىپ چالا ـ پۇچۇق غىزالىنىپلا، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلايتتى ـ دە، سائەتلەپ ـ سائەتلەپ تورۇسقا تىكىلىپ،

---

① ئىككى بۇيرۇق ــ مەركىزىي كومىتېتنىڭ دېڭ شياۋپىڭنى پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلاش؛ خۇا گوفېڭنى مەركىزىي كومىتېتنىڭ 1ـمۇئاۋىن رەئىسى، گوۋۇيۈەننىڭ زۇڭلىلىقىغا تەيىنلەش توغرىسىدىكى ئىككى بۇيرۇقى كۆزدە تۇتۇلدۇ. ــ ئاپتور.

جەمجەت يېتىپ كېتەتتى. خىزمەت ئۇستىدە بولسا كۇن بويى قاپىقىنى سېلىپ، ھېچكىم بىلەن گەپلەشمەيتتى، ھېچكىمگە ئارىلاشمايتتى. ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ئىشنى باش چۆكۈرۈپ قىلاتتى. پات-پات ئۇچۇغدىلىپمۇ تۇراتتى. تېخى بەزىلەر تەرىپىدىن "دۆت"، "سارائ" دەپ ئاشكارا مەسخىرە قىلىناتتى. سانىخان ئاچا ئۇنىڭ راستىنلا ئەقلىدىن ئېزىپ، سارائ بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. قولىدىن كېلىشچە كۆڭلىنى ئايايتتى. ئارتۇقچە گەپ-سۆز سورىمايتتى. بەك زۆرۈر ئىش-كۈشى بولمىسا، ئۇ يېتىپ-قوپىدىغان ئۆيگە پۇتنىمۇ تىقمايتتى. رامىزانغا كېرىكى جەمجەتلىق ئىدى. ئۇ مۇشۇ جەمجەتلىق ئۈچىدە ئۆزىنىڭ ئەللىك يىللىق ھاياتىدا بېسىپ ئۆتكەن ھەربىر قەدىمىنى تەكرار-تەكرار ئەسلەيتتى، ئۇنىڭدىن يەكۈن چىقىراتتى. ئۆۋەتتىكى ۋەزىيەت، سىياسىي مۇھىت، ئۇزۇن يىللىق جاپالىق كۈرەشلەر جەريانىدا سىناقتىن ئۆتكەن سەپداشلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھازىرقى تەقدىرى ئۇستىدە باش قاتۇراتتى. ئۇستىدىكى خاتا يەكۈننىڭ چوقۇم ئاغدۇرۇلىدىغانلىقى، ئۆز ئەقىدىسى، ئۆز غايىسىنىڭ ھامان بىركۈنى رېئاللىققا ئايلىنىدىغانلىقىغا چىن قەلبىدىن ئىشىنەتتى. شۇڭا پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي تىرىشىپ ئۆگىنەتتى، زاۋۇتنىڭ يېرىم پالەچلىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىشنىڭ يېڭى-يېڭى پىلانلىرىنى تۇزەتتى...

"تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" ئاغدۇرۇلغان كۈندىن ئېتىبارەن، رامىزان شۇنداق تېتىكلىشىپ كەتتىكى، گويا ياشلىقى قايتىپ كەلگەندەك ئىدى. ئۇنىڭ ئىش ئۇستىدىكى غەيرىتى، پىلانچانلىقى باشقىلار ئۇ ياقتا تۇرسۇن، يەنىشۇجىنىمۇ ھەيران قالدۇردى. بىر چاغلاردا ئۇنى "سارائ"، "دۆت" دېيىشكەنلەر ئەمدى ئۇنىڭ ئالدىدا خىجىل

بولۇشتى. رامزان ئۆزىنى ئۇنتۇغان هالدا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ تىرىشىپ ئىشلەۋاتقان؛ چىرايىدىن تەبەسسۇم ئۆكسۈمەيۋاتقان بولسىمۇ، كۆڭلىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرى يەنىلا بىئارام ئىدى. كېچىلىرى تۈزۈكۈ ئۇخلىيالمايتتى، ئويلىناتتى، رەيهاننىڭ ئىشىنى قاچان، قانداق ئاشكارىلاش ئۈستىده باش قاتۇراتتى، لېكىن ئېنىق بىر قارارغا كېلەلمەيتتى. ئۇ شۇنى ناهايىتى ئېنىق بىلەتتىكى، تېرىقچىلىك ئىشىنى پارتىيە تەشكىلىدىن سىر تۇتۇش — پارتىيىگە سادىق بولمىغانلىق، دېكتاتۇرا ئورگانلىرىنى ئالداش — تېخىمۇ كەچۈرگۈسىز خاتالىق، هەتتا جىنايەت. ئەينى ۋاقىتتا، رەيهانىنى "ئۆلۈپ كەتكەن بىر نەۋره سىڭلىمنىڭ قىزى" دېگەن نام بىلەن نوپۇسقا ئالدۇرۇشى، تېگى-تەكتىدىن ئېيتقانداء، ئاشۇنداق بىر ئىش بولسىمۇ، شۇ چاغدىكى رېئاللىق ئالدىدا، رامزان چاڭجاڭ تۇرماق، كېچىككىنە ۋىجدانى، كېچىككىنە ئىنسانپەرۋەرلىك روهى بار هەرقانداق كىشى بۇنداق "جىنايەت"كە باتۇرلۇق بىلەن قول تىقاتتى. رامزان شۇنداق قىلدى. بۇ ئىشىدىن هەم خۇشاللىنىپ، هەم ئەندىشه قىلىپ، نەچچە-نەچچە كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يۈرىكى توختاپ، كۈندىلىك تۇرمۇشىمۇ ئۆز قېلىپىغا چۈشتى... ئەمما، هازىر ۋەزىيەتمۇ، ئادەملەرمۇ بۇنىڭ-دىن بەش-ئالته يىل ئىلگىرىكىگه، هەتتا بەش-ئالته كۈنىنىڭ ئالدىدىكىگه تۈپتىن ئوخشىمايتتى. هەممە نەرسە يېڭىلىنىۋاتاتتى. هەممە ئادەم بۇ يېڭى باهاردىن يېڭى هۈزۈر ئېلىۋاتاتتى. رامزان چاڭجاڭمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى، ئەلۋەتته! شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، ئۇ يەنه شۇنىڭغىمۇ ئىنتايىن سەگەكلىك بىلەن نەزەر سالماقتا ئىدىكى، بۇرۇن هوقۇق تۇتقان "لۇشيەن ئېڭى

ئۇستۇن، سىنىپىي كۆرەش نۇقتىسىنەزىرى كۆچلۈك" كىشىلەر ھېلىمۇ ئوخشاشلا ھوقۇق تۈتۈۋاتاتتى. گەرچە ئۇلار ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى بىلەن، بەزى سورۇنلاردا لىن بياۋ ھەمدە "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ جىنايەتلىرى ئۇستىدە ئانچە-مۇنچە پىكىر سۆزلىرى سۆزلەپ قويۇۋاتقان بولسىمۇ، تازا چىن كۆڭلىدىن يېڭى مەركىزىي كومىتېت بىلەن بىر نىيەتتە ئەمەس ئىدى. سىياسەتتىكى يەرنى ئاسمان، ئاسماننى يەر قىلىدىغان مۇنداق چوڭ ئۆزگىرىشتىن گۇمانلىنىۋاتاتتى. مۇشۇ سەۋەبتىن، خاتا، يالغان، ناھەق ئەنزىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشى دېگەندەك ياخشى ئىشلىنىپ كېتەلمەيۋاتاتتى. مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى يەنە بىرمەزگىل كۆزىتىپ-تەكشۈرۈشنىڭ ھېچقانداق زىيىنى يوق ئىدى... رامىزان چاڭجاڭ ۋەزىيەتنى كۆزىتىپ، مۇۋاپىق پەيتنى كۈتۈپ بىر يېرىم يىلنى ئۆتكۈزدى. بۇ بىر يېرىم يىلدا، ۋەزىيەت كۈندىن-كۈنگە ياخشىلىنىپ باردى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئەسلىگە كەلدى. ئۇنى تېخىمۇ خۇشال قىلغىنى شۇ بولدىكى، ئىككى ھەپتە ئىلگىرى، پۈتۈن زاۋۇتتىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر كەينى-كەينىدىن زاۋۇت پارتكومىغا تەلەپنامىلەر يېزىپ، بۇغراجانىڭ ئەنزىسىنى يېڭىباشتىن قاراپ چىقىشنى تەلەپ قىلدى. پارتكومۇ ئۇدا ئىككى كۈن يىغىن ئۆتكۈزۈپ، بۇغراجانىڭ مەسىلىسىنى مەخسۇس مۇزاكىرە قىلدى ۋە تۈنۈگۈن ئۇنى ئاقلاش توغرىسىدا دوكلات يېزىپ، يۇقۇرىغا يوللىدى. تېخى ئۇنىڭ بالا-چاقىلىرىنى ئىزدەپ تېپىش توغرىسىدىمۇ پىكىر-تەلەپلەر قويۇلۇۋاتاتتى. بۇ ھال رامىزان چاڭجاڭنى داۋاملىق ئېھتىياتچانلىق قىلدىم دەپ، "پارتىيىدىن سىر يوشۇرماسلىق"قا ئۈندىدى. شۇنداقتىمۇ، ئالدى بىلەن يەنىشۇجىغا ئەھۋالنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ مەسلە-

هەتىنى ئېلىشنى زۆرۈر تاپقاندى.

ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق-قاتتىق بىرنەچچە قېتىم شورۇپلىپ، يەن شۇجىغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويدى.

يەنشۇجىنىڭ چىرايىدا يا ئاغرىنىش، يا ھېسداشلىق ئىپادىسى كۆرۈنمەيتتى.

رامىزان چاڭجاڭ ئېغىر نەپەس ئالدى ۋە:

— يولداش لاۋيەن، مېنى كەچۈرۈڭ! مەن رەيھان مەسلىسىدە، سىزدىن سىر يوشۇرۇپ، بەكمۇ ئالا كۆڭۈللۈك قىلدىم. بۇنى ئويلىسام...

— "ئالا كۆڭۈللۈك قىلدىم" دېدىڭىزمۇ؟— يەنشۇجى ئورۇندۇقتىن سەل قوزغىلىپ، رامىزان چاڭجاڭنىڭ كۆزلىرىگە غەلىتە نەزەردە تىكىلدى، — كۆرۈڭ ماۋۇ گەپنىڭ قىزىقلىقىنى! مېنىڭ سىزگە قانچىلىك "ئالا كۆڭۈللۈك" قىلغانلىقىمنى ئۇقسىڭىز، قانچە خاپا بولۇپ كېتەرسىز؟

— نېمە؟ سىز...

— سىز ناھايىتى توغرا ئىش قىلغان. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ بالىنى مۇشۇ كۈنگىچە ئۆز تەرىپىڭىزدە ساقلاپ كېلەلىگەن. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزىڭىزدىن پەخىرلەنسىڭىز بولىدۇ.

يەنشۇجى رامىزان چاڭجاڭغا سىناق نەزىرىدە بىرپەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن سورىدى:

— باياتىنقى يىگىتنى تونۇدىڭىزمۇ؟

رامىزان چاڭجاڭ ئۇدۇللا جاۋاب بەردى:

— ياق، تونۇمىدىم.

— ئۇنداق بولسا، مەن تونۇشتۇرۇپ قوياي: ئۇ ئاشۇ رەيھانىنىڭ

ئاكسى بولىدۇ.

رامزان چاڭجاڭ قۇلاقلىرىغا ئىشەنمەيۋاتقاندەك ياندۇرۇپ سورىدى:

— رەيھاننىڭ ئاكسى؟... شەۋكەتمۇ؟

— ھەئە، شەۋكەت شۇ.

— ھە!...بۇ...؟

ھاياجانلانغانلىقىدىن پۈتۈن ئەزايىغا تىترەك ئولىشىپ كەتكەن رامزان چاڭجاڭ سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، يەن شۇجىنى باغرىغا باسماقچى بولغان بولسىمۇ، پۈت-قولىنىڭ ماغدۇرى كەتكەندەك، لەسسىدە ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ قالدى. قولىدىكى تاماكا ئاللىقاچان يەرگە چۈشۈپ كەتكەن بولۇپ، ئاياغلىرى ئاستىدا تۈتەۋاتاتتى.

يەن‌شۇجى ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

كۈتۈلمىگەن پېشكەللىك

كۈتۈلمىگەن ئىشلار، كۆپىنچە، كۈتۈلمىگەن پەيتتە يۈز بېرىدۇ. بۇ ۋەقەمۇ كۈتۈلمىگەن بىر پەيتتە يۈز بەرگەنىدى:

ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ كۈن بويى داۋام قىلغان يىغىنىدىن ئەمدىلا قايتقان يەن رۇيي قەدەمدە بىر "ئۇھ" تارتىپ پىيادىلار يولىدا كېتىپ باراتتى. كاللىسى ھەرە ئۇۋۇسىدەك غوڭۇلدايتتى. بەزىدە يولدا ئۇچراشقان تونۇش-بىلىشلەرنىمۇ كۆرمەيي قالاتتى...

كىمدۇ بىرى ئۇنىڭغا شۇنداق قاتتىق ئۇرۇلدىكى، يەن رۇيي ئۆزىنى تۇتالماستىن داراڭلىدا يىقىلىپ چۈشتى. ئۇ ئېسىنى يىغىپ،

ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلگەندە، ئون ئىككى-ئون ئۇچ ياشلاردىكى ئورۇققىنا بىر ئۇيغۇر بالىنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ياتقانلىقىنى كۆردى. بالا چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، پۇتىنى شۇنداق يۆتكەۋىدى، لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى. يەن رۇينىڭ يۇرىكى "قات" قىلىپ، پۇتۇن ئەزايى بوشىشىپلا كەتتى. ئۇ زىكىلداپ ئاغرىۋاتقان يانپېشىنى ئۇۋۇلىغىنىچە تەسلىكتە ئورنىدىن تۇردى-دە، بالىنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوكزايدى ۋە ساپ ئۇيغۇر تىلىدا، ئۇنىڭ ئىسمى، ئولتۇراق جايى، قەيىرى ئاغرىۋاتقانلىقى قاتارلىقلارنى سوردى. بالا بۇ سوئال-لارنىڭ بىرەرسىگىمۇ جاۋاب بەرمىدى. بۇ ھال يەن رۇينى تېخىمۇ ئۇڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۇنىڭ بىر كۆزى چېقىلىپ كەتكەن كۆزەينەكىنى تۇتۇپ تۇرغان ئوڭ قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى.

ۋاقىت ئۆتكەنسېرى، بىردىن، ئىككىدىن يىغىلغان كىشىلەر توپى ئۇلارنى زىچ ئورىۋالدى.

تىت-تىت بولغىنىدىن چىرايى بىر ئاقىرىپ، بىر قارىداپ كەتكەن يەن رۇينى تەر باستى، ئۇنىڭ تىلى گەپكە كەلمەيتتى.

ئەتراپتا تۇرغانلار غۇلغۇلا قىلىشقا باشلىدى:

— بۇ بالا گاچا ئوخشامدۇ؟

— راست، گاچا ئوخشايدۇ. بولمىسا، نېمىشقا يا يىغلمايدۇ، يا گەپ قىلمايدۇ؟

— بىر يېرى خېلى قاتتىق ئاغرىپ كەتكەن بولسا كېرەك. قاراڭلار، بىچارە تۇڭۇلۇپلا كېتىپتۇ.

— دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ باقسا بولامدىكىن؟

— ھەي يولداش، قاراپ تۇرۇۋەرمەي، ئۇنى دوختۇرخانىغا

ئاپىرىپ تەكشۈرتۈپ بېقىڭ!

. . . . . —

بۇلا ئەمەس، ھەتتا بالىنىڭ قانداق بولۇپ يىقىلىپ چۈشكەنلىكى توغرۇلۇقمۇ سوئال - جاۋابلار بولدى. ۋەقەنى بىرىنچى بولۇپ كۆرگەنلەر: بۇ بوۋاي پىيادىلەر يولدا ئاستا كېتىپ بارسا، بالىنىڭ يان كوچىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭغا ئۇرۇلۇپ كەتكەنلىكى، نەتىجىدە، ھەر ئىككىيلەننىڭ تەڭلا يىقىلىپ چۈشكەنلىكىنى سۆزلەپ بېرىشتى. كېيىن كەلگەنلەر ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، ئەيىبنىڭ چوڭ بېشىنى بالىغا ئارتىشتى. ئېگىز بويلۇق، ئۆمۈر بويى تويغۇدەك تائام يېمىگەندەك ئورۇق، قاتاڭغۇر يۈزلۈك، كۆزلىرى نېمە ئۈچۈن دۇ يىغلامسىرەۋاتقاندەك نەمخۇش، ئەمما، خۇادانى ئۇستىبېشىنىڭ كونا ھەم بىرقانچە يېرىگە ياماق چۈشكىنىگە قارىماي پاكىز يۇيۇلغان، تۆگمىلىرى رەتلىك ئېتىلگەن بۇ خەنزۇ بوۋايغا كەلگەن بۇ پېشكەللىككە چىن كۆڭلىدىن ئېچىنىشتى. ھەتتا بەزىلەر ئۇنى ئۆز يولىغا كېتىۋېرىشكە دەۋەت قىلسا، يەنە بەزىلەر ئەھۋالنى ساقچىغا ياكى "جيۇچادۇي"گە خەۋەر قىلىپ قويۇشقا دالالەت قىلىشتى.

"ساقچى"، "جيۇچادۇي" دېگەن گەپلەرنى ئاڭلىغاندا، بالىنىڭ چىرايى تېخىمۇ تاتىرىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كەتكۇدەك چەكچەيدى. ئۇ ئەتراپىغا ئالاق - جالاق قارىۋالدى - دە، بىرلا يۇلقۇنۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ، كىشىلەر توپىنى يېرىپ، ئۆزىنى تاشقىرىغا ئاتماقچى بولدى. ئەمما، بىرىنچى قەدەمنى بېسىش بىلەنلا، بايىقىدىنمۇ قاتتىقراق يىقىلىپ چۈشتى. يەن رۇي ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، ئۇنى يۆلىدى ۋە:

— يولداشلار، — دېدى ئەتراپىدىكىلەرگە مۇراجىئەت قىلىپ، —

بىرنگلار ياردەم قىلىپ، ھارۋا چاقىرىپ بەرسەڭلەرچۇ؟ بۇ بالىنى دوختۇرغا كۆرسىتىپ باقسام.

— ئوبدان دېدىڭىز. شۇنداق قىلىڭ.

— ئەنە، ئاۋۇ قول ھارۋىسىنى چاقىرمايلىمۇ.

— ھەي ھارۋا! مەيەرگە...

ھەش-پەش دېگۈچە بالا ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇلدى. يەن رۇي بىر پۇتىنى سۆرىگىنى ھالدا ھارۋىنىڭ كەينىدىن ئىتتىرىپ، دوختۇرخانىغا يول ئالدى...

ئەل ياتقۇ. ئايسىز كېچە. گاچا بالىنى ھاپاچىلىۋالغان يەن رۇي ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ ئىشكىتىن كىرگەندە، شىرە ئۇستىگە دۇم كۆمتۇرۇلگەن ئىستاكانغا قوندۇرۇلغان شامنىڭ خىرە يورۇقىدا لاتا خەينىڭ چەمنى شىرنۋاتقان خوتۇنى جيەنفېي ئاياغ شەپىسىنى ئاڭلاپ، ئاستا كەينىگە بۇرۇلۇۋىدى، ئەندىككىنىدىن چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

— لاۋيەن نېمە ئىش بۇ؟ — دېدى ئۇ بىر قولىدا چەمنى، ئىككىنچى قولىدا بىگىزنى تۇتقىنى ھالدا بوۋاي تەرەپكە ئېتىلىپ، — كىمنى ھاپاچ قىلىۋالدىڭىز؟

— بىر ئۇيغۇر بالا.

— كىمنىڭ بالىسىكەن؟ ئۇنى نېمىشقا ئېلىپ كەلدىڭىز؟

— كىمنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى ئۇقالمىدىم. گاچا ئىكەن، — يەن رۇي سۆزلىگەچ، بالىنى قېلىن كۆرپە ئۇستىگە ئاپئاق كىرلىك يېپىلغان كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزدى، — جيەنفېي، بىرئاز ئىسسىق سۇ تەييارلاپ بەرگىن، ماۋۇ بالىنىڭ پۇتىنى يۇيۇۋېتەيلى.

— ماقۇل، — يەنە نېمىندۇ سورىماقچى بولۇۋاتقان جيەنفېي

قولىدىكى چەم بىلەن بىگەزنى شىرە ئۇستىگە قويىدى-دە، ئاشخانا ئۆيگە ماڭدى ۋە كېتىۋېتىپ غودۇڭشىدى، — قارىمامسىز، قېرىش-قاندەك ئىلىكتىرنىك ئۆچۈپ قالغىنىنى!

— ھەي... ھەممە يەردە ھۆكۈمەتسىزلىك. قانداق قىلاتتۇق؟ بۇ ئىشلارمۇ تۇزۇلۇپ كېتەر!...

يەن رۇي تەردە دۇمبىسىگە چاپلىشىپ كەتكەن چاپىننى سىلىپ تاشلىدى. بالىنىڭ سىرتقى كىيىملىرىنى ئاۋايلاپ سالدۇردى. جىيەنفېي ئوتتۇرا داس يىلمان سۇ ئىلىپ كەلدى. يەن رۇي داسقا قولىنى ئۇزۇتۇپ: — مەن ئۇنى تازىلىغچە، سەن كىچىككىنە يەيدىغان بىرنەرسە تەييارلا، ئۇنىڭ قورسىقى تازا ئاچقانىدەك قىلىدۇ، — دېدى.

— سىزگە ئىلىپ قويغان تاماقنى ئىسسىتىپ چىقايمۇ؟

يەن رۇي بىرمەھەل جىم بولۇپ كەتتى. كېيىن:

— قايسى قازاندا ئەتكەن؟ — دەپ سورىدى.

— چوڭ قازاندا.

— بولمايدۇ. بۇ بالىغا ئۇنى يېگۈزسەك بولمايدۇ.

— ئەمىسە...؟

— مىللىي يولداشلارغا تاماق ئېتىدىغان كىچىك قازان بارغۇ...

جىيەنفېي بالىغا تاماق ئېتىش ئۈچۈن چىقىپ كەتتى. يەن رۇي زوڭزىيپ ئولتۇرۇپ، ئاۋۋال بالىنىڭ يۈزىنى، ئاندىن تۇڭرا بېسىپ كەتكەن پۇتلىرىنى پاكىز يۇيۇپ، لۆڭگە بىلەن سۈرتتى. ئۇنى ئاۋايلاپ ياتقۇزۇپ، ئۇستىگە كاۋا چېچىكى رەڭلىك تاۋار يوتقانىنى ياپتى.

— پۇتۇڭ بەك ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دېدى ئۇ بالىنىڭ ياش مونچاق-

199

لىرى لغىلداپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە، ــ كېچىچە چىداپ تۇرغىن. ئەتە ئەتىگەنىدىلا يەنە دوختۇرخانىغا ئاپىرىمەن. ئاتا-ئاناڭنىمۇ تېپىپ بېرىمەن.

بالا لام-جىم دېمەستىن، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى.

ــ ئاش پىشتى. ــ جېيەنفېي ئىككى قولىدا ئىككى چىنە ئۇگرە كۆتۈرۈپ كىرگەنىدى.

ــ ھامماڭ ساڭا ئاش ئېتىپ كىرىپتۇ، قورسىقىڭنى ئوبدان تويغۇزۇپ، بىر ئۇخلىساڭ، پۈتۈڭنىڭ ئاغرىقىمۇ ساقىيىپ قالىدۇ، ماقۇلمۇ؟

بالا يەنىلا ئۇنچىقمىدى.

يەن رۇي ئۇنى يۆلەپ ئولتۇرغۇزدى، جېيەنفېيىنىڭ قولىدىكى چىنىدىن بىرنى ئېلىپ بالىغا ئۇزاتتى. بالا قاچىنى قولىغا ئېلىپ، بىرنەچچى قوشۇق ئاشنى يۇتقىنىدا چىرايى لاپىيىپ قىزىرىپ، قوشۇق تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەپ كەتتى. لېكىن، بۇ ھال ئانچە ئۇزاق داۋاملاشمىدى: بالا كۆزىنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئارىلىقتا چىنىنى بىكارلاپ قويىدى. يەن رۇي ئۇنىڭ قولىدىن بوشىغان چىنىنى ئېلىپ، ئىككىنچى چىنە ئاشنى ئۇزاتقاندا، بالا بېشىنى كەسكىن لىڭشىتتى. يەن رۇي:

ــ ئىچمەمسەن؟ قورسىقىڭ تويۇپتۇ-دە؟ ماقۇل، يېتىپ ئۇخلا، ــ دەپ چىنىنى كارىۋاتقا يانداش شىرە ئۇستىگە قويىدى ۋە بالىنى ئاۋايلاپ ياتقۇزۇپ، يوتقان بىلەن ئوبدان چۈمكىدى. شۇ چاغدىلا ئۆزىنىڭ قاتتىق چارچىغانلىقىنى، قورسىقى ئاچقىنىدىن ئۆرە تۇرغۇدەك مادارى قالمىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ گويا تۇگمەن تېشىنى ئېسىپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن پۇتلىرىنى ئاران-

ئاران يۆتكەپ، ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋالدى. ئاندىن ھېلىقى سۇيقاشنى قولىغا ئالدى ۋە بىر قوشۇق ئوتلاپلا، بىرنەرسە يادىغا يەتكەندەك ئەتراپقا بىر قارىۋالدى-دە، خوتۇنىدىن سورىدى:

— بالىلار كۆرۈنمەيدىغۇ؟

— ئۇخلاۋاتىدۇ، ھازىر يېتىشتى.

— ھە...

يەن رۇي كۆڭلى تارتمىغان ھالدا ئاشنى ئىچىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇ گاچا بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىنىڭ بالا دەردىدە تارتىۋاتقان سەرسانچىلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ، ئۇنىڭ گېپىنى سقاتتى...

يەن رۇي ناھايىتى تەسلىكتە قاچىنى بىكارلىدى. ئېخىچە ھەيران-لىق ئىلكىدە نېمە قىلىشنى بىلەلمەي، بالىنىڭ ئايىغىدا ئولتۇرغان جىيەنفېي ئۇنىڭدىن:

— يەنە ئازراق نەرسە يەمسىز؟ — دەپ سورىغاندى، ئۇ:

— بولدى، يېمەيمەن. ماۋۇ بالىنىڭ كىيىم-كېچىكىنى يۇيۇۋېتەي. ئۇنى ئاتا-ئانىسىنىڭ قولىغا پاكىزەك تاپشۇرۇپ بېرەيلى، — دېدى ۋە ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

...يەن رۇي بالىنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ كەلگەندە، دوختۇرلار ئاللىقاچان ئىشتىن چۈشۈپ كەتكەنىدى، دېجورنى دوختۇرمۇ كۆرۈنمەيتتى. يەن رۇي ئۇنىڭدىن-بۇنىڭدىن سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ، بىر تونۇش تاشقى كېسەل دوختۇرىنىڭ ئۆيىنى تاپتى. دوختۇر ئۇنىڭغا دوختۇرخانىدىكى چۈۋالچاقلىق، ھۆكۈمەتسىزلىك خاھىشىنىڭ ئېغىرلىقى قاتارلىقلار ئۈستىدە شىكايەت قىلغاچ، بالىنىڭ پۈتىنى ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭ لېپىكى چاك كەتكەنلىكىنى

مۇئەييەنلەشتۇردى ۋە قەيەردىندۇ يوت، داكا قاتارلىقلارنى تېپىپ كىرىپ، بالىنىڭ پۇتىنى تاڭدى. ئاندىن، ئەتە ياتاقتا ئورۇنلاشتۇرۇشقا ۋەدە قىلدى. يەن رۇي بالىنى ھاياچ قىلىپ تاشقىرىغا چىققاندا، كىرا ھارۇسىنى ئاللىقاچان ماڭدۇرۇۋەتكەنلىكىنى ئېيتسىگە ئالدى...

— دوختۇرخانىنىڭ ئالدىدا خېلى ئۇزاق كۈتكەن بولساقمۇ، — دېدى يەن رۇي سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ھارۋا تۇرماق، ئېشەكمۇ ئۇچرىمىدى. شۇنداق قىلىپ...

جيەنفېي قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى. يەن رۇيمۇ گېپىنى توختاتتى.

بىرمەھەل داۋام قىلغان جىملىقتىن كېيىن، جيەنفېي سورىدى:

— ساقچىغا خەۋەر قىلىپ قويغانسىز؟

— ياق، خەۋەر قىلالمىدىم.

— نېمىشقا خەۋەر قىلمىغانسىز؟

— تېلېفون بىرىمەن دەپ بىر سائەتكە يېقىن ھەپىلەشكەن بولساممۇ، يا پەيچۇسودىن، يا شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن ھېچكىم تېلېفونىنى ئالمىدى. "ئەتە بىر ئىش قىلارمىز" دېگەن ئۇي بىلەن ئۆيگە يانداۋرۇپ كەلدىم.

گاچىغا تىل چىقتى

يەن رۇي تېلېفونىدا رېن دوختۇر بىلەن سۆزلىشىپ قايتىپ كىردى-دە، بالىغا قاراپ دېدى:

— بالاڭزا، ساڭا ياتاق ئۇقۇشۇپ قويدۇم. سەل تۇرۇپ سېنى

203 b

دوختۇرخانىغا ئاپىرىمەن. ئاندىن ساقچىغا خەۋەر قىلىپ، ئاتا-ئانىڭنى تاپسىمز، ماقۇلمۇ؟

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان بالىنىڭ چىرايى دەرھال ئۆڭدى. كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش ئېلىپ:

— يەن شۇجى، ئۇنداق قىلماڭ! ساقچىغا ئېيتماڭ!...— دەۋەتتى.

— ھە!... — يەن رۇي ھاڭ-تاڭ بولغىنىدىن، قېتىپلا قالدى. قۇلاقلىرىغا ئىشەنگۈسى كەلمەي، بۇ بالىنىڭ راستىنلا گەپ قىلغانلىقىنى ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىزدەشكە باشلىدى: بۇ كۆزلەر شۇنداق مەسۇم، شۇنداق ئايانچلىق ئىدىكى، يەن رۇيىنىڭ يۈرىكى ئىختىيارسىز ئېچىشىپ كەتتى. ئۇ ھاياجانلىق ئاۋازدا سورىدى، — نېمە؟ نېمە دېدىڭ؟!

بالا دۇدۇقلىدى:

— يەن‌شۇجى ئاكا، مەن...

— سەن...؟

شۇ چاغدا، جيەنفېي ئىچكىرى ئۆيدىن چىقىپ كەلدى. يەن رۇي ئىنتىك ئۇنىڭغا بۇرۇلدى-دە:

— جيەنفېي، بۇ بالا گاچا ئەمەسكەن، — دېدى.

— نېمە؟ گاچا ئەمەسكەن؟ — گاڭگىراپ كەتكەن جيەنفېي قولىدىكى داسمالنى تۇتاملىغىنىچە ئېرىگە يېقىنلاشتى، — ئۇنىڭ گاچا ئەمەسلىكىنى قانداق بىلدىڭىز؟

— ئۇ گەپ قىلدى.

— نېمە دېدى؟

يەن رۇي بالىنىڭ بايات دېگەن گەپلىرىنى بىر قېتىم

ئەكرارلىدى. ئەر-خوتۇن ئىككىيلەنىڭ نېمىلەرنى دېيىشۇاتقانلىقىنى ئۇقالمايۋاتقان بالا بېشىنى تام تەرەپكە قىڭغايتقىنىچە تۇگۈلۈۋالىغانىدى. ھەمكىن كۆزلىرىدىن توختاۋسىز ئېقىۋاتقان ياش تامچىلىرى ئۇچۇپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ قارلىغاچنىڭ رەسمى كەشتىلەنگەن ئاپئاق ياستۇقنى نەمدىمەكتە ئىدى.

جيەنفېي ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ، ساپ ئۇيغۇر تىلىدا سورىدى:

— بالاكۆزا، ئېتىنىڭ نېمە؟

بالا ئۇنىڭغا لۆمىدە تىكىلىدى-دە، پەس، يىغلامسىرىغان ئاۋازدا جاۋاب بەردى:

— شەۋكەت.

— ئۆيۈڭ نەدە؟

— يېزىدا.

— شەھەرگە نېمىشقا كىردىڭ؟

— ئانام بىلەن كىرگەن.

— قاچان كىرگەن؟

— ئون بەش كۈن بولدى.

— ئاناڭ ھازىر نەدە؟

— بىلمەيمەن.

— نېمىشقا بىلمەيسەن؟

شەۋكەت ئۇنچىقمىدى. ئەر-خوتۇن ئىككىيلەنىڭ كۆزلىرى مەنىلىك ئۇچراشتى. قىسقىغىنا جىمجىتلىقتىن كېيىن، جيەنفېي جەينەكلىرى بىلەن كارىۋاتقا تايىنىپ، يىلىلىق تەبەسسۇم قىلغىنىچە، شەۋكەتكە تېخىمۇ يېقىنلىشىپ، سوئالىنى داۋام قىلدى:

— دادىڭچۇ؟

— ئۆلۈپ كەتكەن.
— قاچان ئۆلۈپ كەتكەن؟
— ئۈچ يىل بولدى.
— داداڭ نېمە ئىش قىلاتتى؟
— باسما زاۋۇتتا ئىشلەيتتى.

جىمجىتلىقنى چىرايىدىكى تەبەسسۇم ئورنىنى ھەيرانلىق ئىگىلىدى. كېلىشكەن ھۆسنىگە بىمەھەل چۈشكەن چوڭقۇر قورۇقلار قاپقارا، خۇنى قاچقان كۆزلىرى ئەترапىغا يىغىلىپ، ئۆمچۈك توري ھاسىل قىلدى. ئۇ قانداقتۇر مەۋھۇم ھېسسىيات ئىچىدە ئېرىگە قارىغانىدى، ئۇنىڭ چىرايىدىمۇ ئۆزىنىڭكىگە ئوخشاش ئۆزگىرىشنى كۆردى.

جىمجىتلىقنى ئېرىنىڭ كۆز ئىشارىتى بىلەن ئۆز ھېسسىياتىنى زورغا بېسىپ، شەۋكەتتىن سورىدى:

— داداڭنىڭ ئېتى نېمە؟
— بۇغراجان.
— ئاناڭنىڭچۇ؟
— ئابىدەم.
. . . . . .

ئەر-خوتۇن ئىككىيلەنگە ئۆزلىرىنى پۈتۈن بىر كىچە بىسىرەمجان قىلغان بۇ "گاچا" بالىنىڭ سىرى ئاشكارىلاندى تېخى ئېچىلمىغان بەزى سىرلارغا شەۋكەتنىڭ ئۆزى جاۋاب بەرسۇن:

شەۋكەت يەن رۇيگە سوقۇلۇپ كەتكەن چاغدا، ئىنتايىن قورقۇپ كەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ، پۈتۈن كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، قېچىپ قۇتۇلۇش كويىغا چۈشكەنىدى. بىراق، پۈتىنىڭ قاتتىق ئاغرىقى ئۇنى بۇ مەقسىتىگە يەتكۈزمىدى. بەزىلەرنىڭ "بۇ بالا گاچا ئوخشىمامدۇ؟"

205

دېگەن سۆزى ئۇنى "گاچا" قىلىپ قويدى... يەن رۇينىڭ ئۆيىدە ياتقان بۇ كېچە ئۇنىڭ ئۇچۇن شۇنداق ئازابلىق، شۇنداق بىسە-رامجانلىق كېچە بولدىكى، پۈتۈن كېچە زادىلا كۆز يۇممىدى. كىرپىكى ئىلىنسىلا، ھەر رەڭ-سەر رەڭ چۈشلەرنى كۆرەتتى. تېخى تاڭ سۈزۈلمەستىن، بۇ ناتونۇش ئائىلە كىشىلىرىنىڭ ھەممىسى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇۋېلىشتى. ئۆي ئىگىسىنىڭ ئىككى ئوغۇل، بىر قىزى ئۇنىڭ كارىۋىتى ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىشىپ، ساپ ئۇيغۇر تىلىدا ھېلى ئۇنى سورىسا، ھېلى بۇنى سورايتتى. لېكىن، شەۋكەت "گاچا" بولغىنى ئۇچۇن، ئۇلارنىڭ سوئالىلىرىغا زادىلا جاۋاب بەرمەيتتى. ئۆزى ئۇچەيلەنىڭ ئىسمىنى بىلمۇالدى: ئەنە، ئاۋۇ ھەممىسىدىن چوڭ قىزنىڭ ئىسمى ئايىڭ، ئۇنىڭدىن كىچىكرەك ئوغۇلنىڭ ئىسمى ئاماۋ، ئەڭ كىچىكىنىڭ ئىسمى ئاخۇ.

نېمىدېگەن تونۇش ئىسىملار-ھە؟

شەۋكەت كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇلارغا دىققەت بىلەن سەپسېلىشقا باشلىدى: ئەمدى شەۋكەتكە ئۇلارنىڭ چىرايلا ئەمەس، ئاۋازىمۇ تونۇشتەك، ھەتتا ناھايىتى تونۇشتەك بىلىندى!

شەۋكەت ئۇلارنى قاچان، قەيەردە كۆرگەن؟

شەۋكەت بۇ سوئالغا جاۋاب تاپالمايتتى.

ئەتىگەنلىك تاماق يېيىلدى: باشقىلار قوناق جىگىمىسىغا خام سەي ئارىلاشتۇرۇپ يېگەن بولسا، شەۋكەت قورۇلغان تۇخۇم بىلەن گىرده يېدى، قەن چاي ئىچتى. بۇ ئۇنىڭ دادىسىدىن ئايرىلغاندىن بۇيان يېگەن تۇنجى قېتىملىق ئېسىل تامقى ئىدى.

تاماقتىن كېيىن، ئايىڭ خىزمەتكە، ئاماۋ بىلەن ئاخۇ پوپكىلىرىنى ئېسىشىپ مەكتەپكە مېڭىشتى. ئۇلار ئىشكىتىن چىقىشىغا، بىر ئۇيغۇر

كشى مىلەگزىنى قايرىپ:

ــ يەن شۇجى، سىزگە دوختۇرخانىدىن تېلېفون كەپتۇ، ــ دېدى.

ــ مانا، ھازىر چىقاي، ــ دېدى يەن شۇجى بىردىن جىددىيلىشىپ ۋە ئالدىراش ئىشىككە ماڭدى.

"يەن شۇجى؟..."

شەۋكەتنىڭ كاللىسىدا غەلىتە بىر سوراق پەيدا بولدى:

"ئۇ شۇمىكىنا؟"

شەۋكەت بىردەم قاچا-قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، تاماق شىرەسىنى دەسمال بىلەن سۈرتۈۋاتقان جىيەنفېيگە، ئاندىن ئۇدۇل-دىكى تامغا ئېسىلغان ئەينەكلىككە جازىدىكى سۈرەتلەرگە تىكىلدى: بىرى ھەربىي كىيىم كىيگەن بىر جۈپ ئەر-ئايالنىڭ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان سۈرىتى ئىدى. ئۇنىڭ يېنىدىكى سۈرەتتە ئايىلىك، ئاماۋ، ئاخۇلار شەۋكەتنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك كۈلۈمسىرىشىپ: "قارا، سېنى! بىزنى تونۇمايۋاتامسەن؟ بىز..." دەۋاتقاندەك قىلاتتى.

شەۋكەت كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ، سۈرەتكە قايتا-قايتا تىكىلىگەندىن كېيىن، نەزىرىنى جىيەنفېيگە بۇرىدى: "توغرا، شۇ! جىيەنفېي ھامام شۇ!..."

شەۋكەت "جىيەنفېي ھامما!..." دەپ توۋلاشقا ئاغزىنى ئۆمەلىگەندىن كېيىن، جىيەنفېي ھاممىا تاماق شىرەسىنى دەس كۆتۈرۈپ، ئىچكىرى ئۆيگە ئېلىپ ماڭدى. ئۇلىشىپلا، تاشقىرىدىن يەن شۇجى كىرىپ كەلدى-دە، شەۋكەتكە ھېلىقى گەپلەرنى قىلدى. ئەمدى شەۋكەتكە "ساقايماي" بولمىدى...

ئاھ، بۇ كۆزنى!...ئالدىمدا ياتقىنى ئاشۇ كۆيۈۋاتقان ئوتتەك

كەپسىز، ئەمما قۇلقى يۇمشاق، تىلى تاتلىق شەۋكەت ئەمەسمۇ!؟ تۇغۇلغىنىدىن تاكى بۈ يەردىن ھەيدەپ چىقىرىلغىچە بولغان ئازابلىقتا كۈندە دىگۈدەك ئاخۇ بىلەن بىللە ئويناپ، بىللە ئۆسكەن شەۋكەت ئەمەسمۇ!؟... ئاردىدىن ئالتە يىل ئۆتۈپ، ئۇ يەنە ئۆيۈڭدە پەيدا بولسا...

يەن رۇي بىلەن جيەنفېي شەۋكەتنى گەپكە سالغاچ، ئەنە شۇلارنى ئويلىماقتا؛ ئۇنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇماقتا ئىدى.

باشپاناھ

جيەنفېي ھامىمىنىڭ پۈتۈن كۈنى شەۋكەتنى بېقىش بىلەن ئۆتتى، شەۋكەتتىن ئۇلارنىڭ يېزىدىكى ھاياتى توغرۇلۇق نۇرغۇن سوئاللارنى سورىدى. شەۋكەت ئانىسىنىڭ تاپىلىغىنى بويىچە، بەزى نەرسىلەرنى سۆزلەپ بەردى، يەنە بەزىلىرىنى يوشۇردى. جيەنفېي ئىچ ئاغرىتقىنىدىن شەۋكەتكە تۈيدۇرماستىن يىغلاپمۇ ئالدى. ئۇ، شەۋكەتنى قانچە كۆپ گەپكە سالسا، كۆڭلى شۇنچە بۇزۇلۇپ، بۇغراجان بىلەن ئابدەمىنىڭ سىماسى كۆز ئالدىدىن بىردەممۇ نېرى بولمايتتى، ئۆزىنى گويا ئۇلار بىلەن بىللە تۇرغاندەك، دەردىنى ئەلەمنى بىللە تارتىۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. ئۇ، شەۋكەتنىڭ ئۇدۇلدا ئولتۇرۇپ مۇندىق بىر ۋەقەنى ئېسىگە ئالدى:

1960 - يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرى. كېچە. سىرتتا تاغاردىن توزغاق تۆكۈلگەندەك قار ياغماقتا. بىر ئۇيقۇدىن كېيىن، جيەنفېيىنىڭ قورسىقى قاتتىق ئاغرىشقا باشلىدى. ئۇ تەسلىكتە ئورنىدىن تۇرۇپ چىراغنى ياقتى. ئىككى بالىسى تاتلىق ئۇخلاۋاتاتتى. مەشىنىڭ ئوتىمۇ

ئاللىقاچان ئۆچۈپ قالغانىدى. ئۇ بالىلىرىغا بىرەم قاراپ ئولتۇردى- دە، يېڭىباشتىن ياستۇققا بېشىنى قويدى، چىراغنىمۇ ئۆچۈردى. كىم بىلسۇن، شۇ چاغدا قورسىقى شۇنداق قاتتىق تولغاپ ئاغرىپ كەتتىكى، "ۋايجان" دەپ ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. پۈتۈن ئەزايى چىلىق- چىلىق تەرگە چۆمۈپ، ئىچ كېسىم، يوتقان- كۆرپىلەر ھازىرلا سۇغا چىلاپ ئالغاندەك ھۆل بولۇپ كەتتى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، تاك ئېتىشنى كۈتمەكچى بولدى. بىراق ھايال ئۆتمەي، ئىچىدىن خۇن كەتتى. ئۇ نېمە قىلىشنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالدى، ھارۋىكەشنى ئويغىتىپ دوختۇرخانىغا بېرىش نىيىتىگە كەلدى- دە، ئىشىك تەرەپكە ماڭدى. ئەمما پۈتلىرىنى ئىككى قەدەم يۆتكىشىگە بىرنەرسە قورسىقىنى شۇنداق قاتتىق مۇجۇدىكى، "ۋاي!" دەپ توۋلىغىنىچە قورسىقىنى چاڭگاللاپ لاسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى ۋە بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىغاچ، مەشىنىڭ ئالدىدا تۇرغان كەكسىنى قولىغا ئېلىپ، قوشنا تامنى—بۇغراجانىڭ تېمىنى ئۇرۇشقا باشلىدى. بالىلارمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئويغىنىپ، قىيا- چىيا كۆتۈرۈشۈپ، ئانىسىنىڭ چۆرىسىگە ئولاشتى. ئەنە شۇ چاغدا ئىشىك قېقىلدى.

— ئايلىك، ئىشكىنى ئاچ! — دېدى جىيەنفېي ۋە ئۇيقۇسى تۇتقان- دەك، لاسسىدە بوشىشىپ كەتتى...

جىيەنفېي ھوشىغا كەلگەندە ئۆزىنى بالىنىستىنىڭ جىددىي قۇتقۇ- زۇش ئۆيىدە كۆردى. كارىۋات يېنىدا لاۋيەن تۇراتتى. ئۇ ئېرىگە بىرپەس تىكىلىپ تۇردى- دە، ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتقان كىرپىكلىرىنى يەنە جۇپلىدى. جىيەنفېي ئىككىنچى قېتىم ھوشىغا كەلگەندە، يەنىلا بىرىنچى بولۇپ كۆرگىنى لاۋيەن بولدى. بۇ يېرىم كېچىدىن ئۆتكەن چاغ بولۇپ، لاۋيەننىڭ كۆزلىرى ئۇيقۇسىزلىقتىن پۇرۇلۇپ

كەتكەنىدى.

ـ مىجەزىڭ قانداق؟ ـ دېدى لاۋيەن ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېگىشىپ.

ـ قاچان كەلدىڭىز؟ ـ دەپ سورىدى جيەنفېي ئېرىنىڭ سوئالىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ.

ـ تۈنۈگۈن كەلدىم.

ـ . . . . . .

جيەنفېي ئاغرىق ئازابىدىن ئوبدانلا قۇتۇلغانىدى. ئۇ لاۋيەندىن ماۋۇلارنى ئۇقتى:

ئەمدىلا بىر ئايلىق بولغان شەۋكەتنى ئېمىتىۋاتقان ئابدەم تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان بۇغراجانىنى قاتتىق نوقۇدى. چۆچۈپ كەتكەن بۇغراجان كۆزىنى ئېچىپ، ئابدەمدىن نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى سورىدى ۋە شۇ ئەسنادا ئۆزىمۇ لاۋيەننىڭ ئۆيىدىن چىقىقان قىياـ چىيا بىلەن تامدىن كەلگەن "گۈپ ـ گۈپ" قىلغان ئاۋازنى ئاڭلىـ دى ـ دە، چالا ـ پۇچۇق كىيىنىپ، سىرتقا چاپتى... ئۇ ئۆيگە كىرگەندە، جيەنفېي يەردە هوشسىز ياتاتتى. بۇغراجان دەرهال ئۇنى كۆتۈرۈپ، كارىۋاتقا ياتقۇزۇپ قويۇپ، هارۋىكەشنىڭ ئۆيىگە يۈگۈردى. بىراق، هارۋىكەش كېچىچە هاراق ئىچىپ، ئېغىر مەس بولۇپ كەتكەنىدى. بۇغراجان ئۇقتەك كەينىگە يېنىپ ئۆيگە كەلدى ـ دە، ئابدەمگە جيەنفېينىڭ بالىلىرىدىن خەۋەر ئېلىش هەم باشقا قولۇم ـ قوشنىلارغا ئەهۋالنى خەۋەر قىلىپ قويۇشنى تاپىلاپ، جيەنفېينى كۆتۈرگىنىچە دوختۇرخانىغا ئېلىپ ماڭدى. دوختۇرلار هەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئارقىلىق، جيەنفېينىڭ نېمە بولغانلىقىنى ئېنىقلىدى. جيەنفېي ئېغىر شۇك هالەتتە بولۇپ، ئۇنىڭ هايات قېلىش ئېهتىمالى

يوق دېيەرلىك ئىدى. بۇغراجان ۋە كەينىدىنلا يېتىپ كەلگەن رامىزان چاكىجاڭنىڭ قاتتىق تۇرۇپ تەلەپ قىلىشى نەتىجىسىدە، دوختۇرلار جيەنفېينى ئوپېراتسيە قىلىش قارارىغا كەلدى. بىراق، ئوپېراتسيەدىن بۇرۇن بىمارنى يېتەرلىك قان بىلەن تەمىنلەش زۆرۈر بولغاچقا، پۈتۈن دوختۇرخانا سەپەرۋەرلىككە كەلدى. ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىلا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يېتىپ كەلگەن باسما ئىشچىلىرىمۇ ئۆز قېنى بىلەن جيەنفېينىڭ هاياتىنى قۇتقۇزۇپ قېلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشۈپ، لابوراتورىيە بۆلۈمىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تىزىلىشتى. بۇغراجاننىڭ بەش يۈز گرام قېنى بىرىنچى بولۇپ جيەنفېينىڭ تومۇرىدا ئېقىشقا باشلىدى.

قان دېمەك ــ جان دېمەك.

مۇشۇ بەش يۈز گرام قان دوختۇرلارنى ئوپېراتسيە پىچىقىنى ئىشقا سېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى! دەل پەيتىدە كۆرسىتىلگەن قېرىنداشلارچە مېھرىبانلىق، جىددىي ۋە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قىلىنغان ئىككى سائەتلىك جەڭ جيەنفېينى ئوپېراتسيە كارىۋىتىدىن ساق ــ سالامەت چۈشۈردى. شۇ سائەتنىڭ ئۆزىدە، بۇ خەۋەر بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى خىزمەت گۇرۇپپىسى بىلەن يېزىغا كەتكەن يەن رۇيگە تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈلدى. يەن رۇي ئىكىكىنچى كۈنى، يەنى بۇگۈن چۈشتىن كېيىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلدى. هازىر ئۇلارنىڭ ئۆيى ۋە بالىلىرىدىن ئايرىلمىغان خەۋەر ئېلىۋاتاتتى. هەددىدىن زىيادە چارچاپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۆپ مىقداردا قان يوقاتقان بۇغراجان جيەنفېيگە قوشنا ياتاقتا كۈتۈلۈۋاتاتتى...

بۇ ۋەقەنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە ئازغىنا كەم ئون ئىككى يىل بولدى. بۇغراجاننىڭ جىسمىمۇ ئاللىقاچان توپىغا ئايلىنىپ كەتتى.

لېكىن، جيەنفېي ھامما ئۇنى بىر كۈنمۇ ئۇنتۇغىنى يوق... مانا ھازىر ئۇنىڭ ئالدىدا تۇرغىنى دەل ئاشۇ بۇغراجانىڭ ئوغلى. بۇ بالىغا ھازىر ئاتا-ئانا مېھرى كېرەك!

جيەنفېينىڭ تومۇرىدا ئېقىۋاتقىنى ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ قېنى تۇرسا، ئۇ نېمىشقا ئۇنىڭغا ئانا لەززىتى بېرەلمەيدىكەن!؟

"قانداق قىلىش كېرەك؟ — دەيتتى جيەنفېي ھامما ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشىپ، — ساقچىغا خەۋەر قىلساق، چوقۇم ئۇلارغا ئەھۋالنى ئېيتساق بولىدۇ، بولمىسا ئابىدەم شەۋكەتىنىڭ دەردىدە تۇگىشىپلا كېتىدۇ..."

كەچ كىردى. باللارنى ياتقۇزۇپ بولغاندىن كېيىن، ئەر-خوتۇن ئىككىيلەن شەۋكەتنىڭ ئىشى ئۈستىدە ئويلىغانلىرىنى ئورتاقلاشتى:

— لاۋيەن، — دېدى جيەنفېي ھامما پۈشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان شەۋكەتكە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ پەس ئاۋازدا، — قاراپ باقسام، شەۋكەتنىڭ پۇتى بەكلا ئىششىپ كېتىپتۇ. قانداق قىلساق بولار؟

— مەنمۇ ئەتىگەننىڭزى شۇنى ئويلىدىم، ئۇنى دوختۇرخانىغا ئېلىپ ماڭساق، قوشنىلارنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالىدۇ. خەير، ئۇنىڭغىمۇ بىر ئىلاج قىلارمىز، ھەممىدىن يامىنى شەۋكەت دوختۇر-خانىدا ياتقان مەزگىلىدە، كېسەلىلەر ياكى دوختۇرلاردىن بىرەرسى ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سۈرۈشتۇرمەي قالمايدۇ. ئۇ چاغدا...

يەنىشۇجى جىم بولۇپ قالدى. جيەنفېي ھامما گەپ قىستۇردى:

— يەنە "گاچا" بولۇۋالسىچۇ؟

— ھەي... كىچىك بالىدەك گەپ قىلمىغىنا! — يەنىشۇجى ئاۋازىنى سەل كۆتۈردى، غەمكىن كۆزلىرى غەلىتە چاقنىدى، —

شەۋكەت ھەرقانچە ئەقىللىق بولغان بىلەنمۇ يا ئۇچ كۈن، يا ھەپتە "گاچا" بولۇۋالالايدۇ. ھېچ بولمىسا، كېچىلىرى جۈيلۈپ گەپ قىلىپ تاشلايدۇ... مەن ئەتە ئەتىگەندە رېن دوختۇرغا تېلېفون بېرىپ، ئۇنى كەچقۇرۇن بىزنىڭكىگە تەكلىپ قىلاي. ئاندىن ئۇنىڭغا ئەھۋالىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش قىلمامدۇق؟

— ئۇ ئادەم بۇ سىرنى بىرسىگە ئېيتىپ تاشلىماسمۇ؟

— ئېيتمايدۇ. ئۇنى بىلىسەنغۇ؟ ئەگەر ئۇ مېنى دوختۇرخانىدا ياتقۇزۇۋالمىغان بولسا، ئۇرۇپ زەخمىلەندۇرۇلگەن بېلىمنى ساقايتۇپلىش تۇگۈل، "كۇرەش-پىپەن"دە ئۇلۇپ كەتمەسمىدىم؟!

— ئۇغۇ شۇنداق، ئەمما، شەۋكەتنىڭ دادىسىنىڭ ئىشى سىزنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ-دە. ئەگەر رېن دوختۇر ھەممە ئەھۋالىنى ئۇقسا...

— قورقما. ھازىر كىشىلەرنىڭ ئېڭى بۇنىڭدىن بىرنەچچە يىل ئىلگىرىكىگە ئوخشىمايدۇ. ئالايلۇق، ئىلگىرى ھەدىسە مۇشت-كالتەك كۆتۈرۈپ چىقىدىغانلار ھازىر يېغىنلاردا ئاۋازلىقراق سۆزلەشتىنمۇ ئۆزىنى تارتىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ لىن بياۋ ۋەقەسىدىن كېيىن، كىشىلەر بۇ باش-ئايىغى چىقمايدىغان ئىنقىلابنىڭ ئاقىۋىتىدىن گۇمانسىرايدىغان، زېرىكىدىغان بولۇپ قالدى. مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا، ھەممە كىشىدىن گۇمانلىنىش، ھەممە كىشىدىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىش توغرا ئەمەس.

— ماقۇل، شۇنداق قىلايلى. ئەگەر رېن دوختۇر ماقۇل كۆرسە، ئۆيدە داۋالاتساق ياخشىراق بولارمىكىن؟

— مەنمۇ شۇنداق ئويلاۋاتىمەن.

ـــ . . . . . .

ئۇلار خاتا مۆلچەرلىمىگەنىكەن؛ رېن دوختۇر شەۋكەتنىڭ ئەھۋالىنى ئوققاندىن كېيىن، ئۇلارغا ئوخشاشلا ئېچىندى. چوڭقۇر ھېسداشلىق قىلدى، ئەستايىدىل داۋالىدى. شەۋكەتنىڭ سالامەتلىكى تېزلا ئەسلىگە كېلىپ، ماڭالىغۇدەك بولۇپ قالدى. ئەمما، ئۇ ئەسلا تالا-تۇزگە چىقمايتتى. ئايىڭ، ئاخۇ، ئاماۋلارنىڭ ئالدىدا يەنىلا "گاچا" ئىدى. ئۇلارمۇ شەۋكەتنىڭ بۇ ئۆيدە بارلىقىنى ھېچكىمگە تىنمايتتى.

"لېكىن، بۇنداق ھالەتنى قاچانغىچە داۋاملاشتۇرغىلى بولار؟"

ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ كېچە-كۈندۈز ئويلايدىغىنى مۇشۇ ئىدى.

نۇرغۇن مەسلىھەتلەردىن كېيىن، ئۇلار شەۋكەتنى بالىچاپ باقماقچى بولۇشتى، ھەتتا ئىش چېنىپ قالغۇدەك بولسا تۇرمىگە بېرىشقىمۇ تەييارلىنىشتى. ئەمما، كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە ئۇلارنىڭ پىلانىنى ئۆزگەرتىۋەتتى.

ـــ لاۋيەن، ـــ دېدى بىركۈنى ئىشتىن كىرگەن ئېرىنى ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال قارشى ئالغان جىيەنفېي ھامما، ـــ شەۋكەتنى باللار پاراۋانلىق مەكتېپىگە ئورۇنلاشتۇرساق بولماسمۇ؟

ـــ بولىدۇ... بولىدۇ! ـــ يەن شۇجى خوتۇنىغا ھاياجانلىق كۆزدە باقتى، ئۇنىڭ ئاۋازى ھاياجاندىن تىترەيتتى، ـــ قانداق قىلىپ بۇ چارە ئېسىڭگە كېلىپ قالدى؟

ـــ بايا تىن توخۇلارغا دان بېرىۋاتسام، نجات ئالدىمدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان يېتىم بالا ئىكەنلىكىنى ئېسىمگە ئېلىپ، شەۋكەتنىمۇ شۇ مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇرۇۋەتسەك

بولار، دېگەن يەرگە كەلدىم.

ــ يارايسەن! ئوبدان ئويلاپسەن. شۇنداق قىلايلى.

. . . . . .

گەپنى قىلماق ئوڭاي بولغىنى بىلەن، ئىش ئۇنداق ئوڭايغا توختىمىدى: يەن شۇجى ئىشەنچلىك بىر كىشى ئارقىلىق، بالىلار پاراڭلىشىپ مەكتىپىنىڭ بالا قوبۇل قىلىش تۈزۈملىرىنى ئۇقۇشۇپ كۆرگەندە، بۇ مەكتەپكە شەھەردە نوپۇسى بار يېتىم بالىلار قوبۇل قىلىنمايدىغانلىقى مەلۇم بولدى. بۇ چاغدا، يەن شۇجى ئەينى يىللاردا بىر ئاكوپتا بىللە جەڭ قىلغان سەپدىشى، ھازىرقى شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ھەربىي ئىدارە قىلىش كومىتېتىنىڭ مۇدىرىنى ئەسكە ئالدى-دە، ئۇنىڭ ياردىمى بىلەن شەۋكەتنى ۋىلايەتكە بۇاسىتە قاراشلىق مەلۇم كۆمۈركان ئىشچىسىنىڭ ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان ئوغلى دېگەن نام بىلەن بۇ مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇرۇشقا مۇۋاپىق بولدى. ئىسمىنى ھامىتقا ئۆزگەرتتى. شەۋكەتمۇ ئۇنىڭ تاپشۇرۇقىغا قەتئىي ئەمەل قىلىپ، ھېچكىمگە سىر بەرمىدى. پۈتۈن ئەقىل-پاراسىتىنى سەرپ قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۇزۇنغا قالمايلا مەكتەپنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ ئىككى ھەپتىدە، ياكى ئايدا بىر قېتىم بۇ ئۆيگە كېلىپ، ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش، تۇرمۇش ئەھۋالىنى دوكلات قىلىپ تۇراتتى. يەن رۇي ھەر قېتىم ئۇنى بوسۇغىسىدا كۆرگەندە، گويا ئۇزۇن يىللار ئايرىلىپ كەتكەن پەرزەنتى بىلەن ئۇچراشقان ئاتىدەك خۇشال-لىنىپ، شەۋكەتنىڭ ساغلام، كۆچكە تولغان قوللىرىنى ئاتلارچە مېھرىبانلىق بىلەن بىر ھازا سىقاتتى، يەلكىسىگە قاقاتتى، ئۇنىڭدىن ئۆگىنىش، تۇرمۇش

ۋەباشقا جەھەتلەر توغرۇلۇق ئارقا-ئارقىدىن سوئال سورايتتى. ھەم خۇشاللىق، ھەم خىجالەتچىلىك ئىلكىگە چۆمگەن شەۋكەت شەلپەردەك قىزىرىپ، بۇ مېھرىبان كىشىلەرنىڭ ھەربىر سوئالىغا بەزىدە دۇدۇقلاپ، بەزىدە تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بېرەتتى. شۇنداقلا، ئۆز نۆۋىتىدە، ئۇلارنىڭ سالامەتلىكى، خىزمەت ئەھۋالى توغرۇلۇق سورايتتى. سوئال-جاۋاب تازا قىزىۋاتقاندا، جىيەنفېي ھامما نېمىندۇ ئېسىگە ئالغاندەك قوشۇمسىنى تۇرەتتى-دە:

— لاۋىيەن، — دەيتتى ئېرىگە قىيا بۇرۇلۇپ، — ئىككىلار بىردەم مۇڭدىشىپ ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار. مەن شەۋكەتكە كىچىكىنە بىرنەرسە تەييارلاي.

— قورسىقىم توق، — شەۋكەت كۆپىنچە تۇزۇت قىلاتتى، — مەن ھازىرلا تاماق يەپ كەلدىم.

— ئەجەبمۇ تارتىنچاق-دە، سىز! — جىيەنفېي ھامما ئۆز گېپىدە چىڭ تۇراتتى، — ئەتىگەنلىكىنى مەكتەپتە يېگەن بولسىڭىز، چۇشلۇكىنى بىزنىڭكىدە يەرسىز! راست گەپ قىلىڭ، نېمە ئېتىپ بېرەي؟

— . . . . . .

بويۇنلىرىغچە قىزىرىپ كەتكەن شەۋكەت ئۇنىچىقماستىن يەرگە قارىۋالاتتى. مۇنداق چاغلاردا، يەن شۇجى ئارىغا چۈشەتتى:

— ئۇيغۇرلاردا: "سوراپ بەرگىچە ئۇرۇپ بەر" دېگەن ماقال بار، ئۇنى خىجالەت قىلىۋەرگىچە، ئېڭ ئەتىۋارلىق مېھمىنىڭغا ئېتىدىغان تاماقتىن بىرنى ئەتسەڭ بولمىدىمۇ!... قانداق دېدىم، ھە، ھامىت؟

شەۋكەت تېخىمۇ قىزىرىپ كېتەتتى.

— ئەمسە، جۇۋاۋا ئېتىپ بېرەي!

يېشى، ئەقلى چوڭايغانسېرى، شەۋكەتنىڭ بۇ ئائىلىگە بولغان مېھرى - مۇھەببىتى كۈنسېرى ئېشىپ بارماقتا ئىدى. كۆڭلىده دائىم تېزرەك بىرەر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە سىڭدۈرگەن ئەجرىنى قايتۇرۇشقا ئالدىرايتتى. ئەمما، قېرىشقانىدەك، ئايلار، يىللار بەكمۇ ئاستا ئۆتمەكته؛ ئۇنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرى بەربىر ئارمان پېتىچە قالماقتا ئىدى. خا ئانىسى، خا سىڭلىسىدىن ھېچقانداق دېرەك يوق ئىدى. ئۇلارنى ھەربىر ئەسكە ئالغىنىدا، ئىختىيارسىز ھالدا يەنىشۇجىلارنىڭ ئۆيىگە ئۇچقۇسى كېلەتتى. بىراق، جېنەنفېي ھاممىغا تېپىپ بېرىدىغان ئارتۇقچە ئاۋارىگەرچىلىكىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئون قېتىم كەلگۈسى كەلسە، ئاران بىر قېتىم كېلەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلاردىن دائىم: "قارا‌ڭ، سىزنى! شۇنچىمۇ يوقاپ كەتكەن بارمۇ؟ ھېلىمۇ ياخشى، كەپسىز..." دېگەنگە ئوخشاش تاپا - تەنىلەرنى ئاڭلايتتى. نېمە ئامال؟ مەيلى، ئۇلار تاپا - تەنىسىنى قىلسۇن! بىركۈنى بولمىسا بىركۈنى شەۋكەت نېمە ئۈچۈن ئۇلارنى پات - پات يوقلاپ كەلمەسلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرىدۇ! ئۇلارمۇ ئۇنىڭ ئەقىل - پاراسىتىگە قايىل بولىدۇ! ئۇ چاغدا...

مۇشۇ ئارزۇلارنى كۆڭلىگە پۈككەن شەۋكەت بۈگۈن ئۇلارنى يەنە يوقلاپ كەلدى. "تاپا - تەنە" مۇ ئاڭلىدى. زاۋۇتنىڭ ئىنقىلاب ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىيىتىدىكى يۈكسىلىشىلەردىن خەۋەردار بولدى. دادىسىنىڭ ئەنزىسى توغرۇلۇق يەن شۇجىنىڭ ئاغزىدىن تۇنجى قېتىم خۇشاللىنارلىق بىشارەتمۇ ئاڭلىدى. ئۇنىڭ كۆڭلى ھەرقانداق چاغدىكىدىن خۇشال، روھى كۆتۈرەڭگۈ ئىدى.

— قورسىقىڭلار تازا ئېچىپ كەتتى، ھە؟

جيەنفېي هاممىنىڭ كىرىپ كېلىشى ئىككىيلەنىنىڭ پارىڭنى بۆلۈۋەتتى. يەن شۇجى ئۇنىڭ قولىدىكى تەخسىلەرنىڭ بىرىنى ئېلىپ شەۋكەتنىڭ ئالدىغا، ئىككىنچىسىنى ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويدى.

ــ شەۋكەت، تارتىنماي بېقىڭ جۇمۇ، ــ دېدى جيەنفېي هامما ئاچچىقسۇ، لازا سېلىنغان قاچىلارنى شىرەگە قويۇۋېتىپ، ــ تارتىنچاقلىق قىلمىغان بولسىڭىز، مېنىڭ ئەتكەن تامىقمنى ياراتمايۋاتىدۇ، دەپ رەنجىيمەن! ــ ئۇ يەن شۇجىغا بۇرۇلۇپ جېكىلىدى، ــ لاۋيەن، بېشىڭىزنى ئېچىڭىزگە تىقىپ ئۆزىڭىز بىلەنلا بولماي، شەۋكەتكە كۆپرەك بىرنەرسە يېگۈزۈڭ، هە!

ــ خاتىرجەم بول، تەخسىدىكى جۇۋاۋنى تۈگىتىپ يېمىسۇنچۇ، ئاشقىنىنى يانچۇقىغا قاچىلاپ قويىمەن!...

يەنشۇجىنىڭ بۇ چاقچىقى هەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۇلار خېلى ئۇزاق كۈلۈشكەندىن كېيىن، جيەنفېي هامما يەنە بىر قېتىم شەۋكەتنى كۆپرەك تاماق يېيىشكە دەۋەت قىلىپ، ئاشخانا ئۆيگە چىقىپ كەتتى.

ئۇلار تاماق يەپ بولۇپ، يېڭىباشتىن پاراڭغا چۈشكەندە، رامىزان چاڭجاڭ كىرىپ كەلدى. شەۋكەت رامىزان چاڭجاڭنى دەرهال تونۇپ، بۇ يەردىن كېتىشكە ئالدىرىدى. يەنشۇجىمۇ بۇنى سېزىپ، شەۋكەتنى ئارتۇقچە تۇتمىدى.

* * *

يەنشۇجى سۆزىنى تۈگىتىپ، يەڭگىل بىر نەپەس ئالدى-دە، رامىزان چاڭجاڭغا سوئال نەزىرىدە تىكىلىپ:

ــ قانداق، ئەمدى كىمنىڭ "ئالا كۆكۈل" لۇك قىلغانلىقىغا قايىل بولغانسىز؟ ــ دەپ كۈلۈمسىرىدى.

— ها، ها، ها!...

رامزان چاڭجاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. يەن شۇجىنىڭ كۈلكىسىمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايتتى. ئىككىيلەن كۈلە-كۈلە، ئاخىرى بارماقلىرى بىلەن بىر-بىرىنى جۈنەشتى ۋە بىرنەچچە ئېغىزدىن "ئەيىبلەش سۆزلىرى"نى قىلىشتى. لېكىن، ھېچكىمۇ قارشى تەرەپنىڭ "ئەيىبلىشى"گە قايىل بولمايتتى.

ئەنە شۇ چاغدا جيەنفېي ھامما كىرىپ كەلدى ۋە ئۇلارنى ئون ئىككى يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم مۇشۇنداق خۇشال ھالەتتە كۆرۈۋاتقىنى ئۈچۈن، بۇ خۇشاللىقنىڭ سىرىنى كوچىلاپ سورىدى.

يەنشۇجى باياتىن ئىككىيلەن ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ-سۆزلەرنى ناھايىتى قىسقا، بەكمۇ قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى. جيەنفېي ھاممىما بىردەم كۆز يېشى قىلغاندىن كېيىن، رامزان چاڭجاڭدىن سورىدى:

— رەيھان ئوبدان چوڭ بولۇپ قالغاندۇ؟

— كۆرسىڭىز ھەيران قالسىز، — رامزان چاڭجاڭ چاقچاق ئارىلاش جاۋاب بەردى، — شۇنداق چىرايلىق بالا بولدىكى، بەئەينى ئابدەمنىڭ ئۆزى! بۇ يىل ئوتتۇرا مەكتەپكە چىقدۇ.

— ئابدەمچۇ؟

— ئابدەم...

رامزان چاڭجاڭ جىم بولدى. يۈرىكىدىكى مۇسىبەت ئوتلىرى چىرايىغا تەپچىپ چىقتى. جيەنفېي ھاممىنىڭ سەزگۈر يۈرىكى ئىشىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى دەرھال سەزدى. كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى بۇلاق سۈيىدەك ئېتىلىپ چىقتى. يىقىلىپ چۈشمەسلىك ئۈچۈن، ئىشكنىڭ كېشىكىگە يېپىشىپ، بېشىنى قوللىرى ئوستىگە

قويدى.

رامزان چاڭجاڭمۇ، يەنشۇجمۇ بىر تالدىن تاماكا چېكىشتى. ئۇلار چوڭقۇر سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرۇشاتتى.

— جيەنفېي، — دېدى يەنشۇجى خېلىدىن كېيىن تەسەللى ئاھاڭىدا، — بولدى، يىغلىماڭلار. ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلىساق ھەممىمىزنىڭ كۆڭلى بۇزۇلىدۇ. ھەرنېمە بولسا، رەيھان سالامەت ئىكەن. مۇشۇنىڭغىمۇ شۈكۈر قىلايلى، خۇشاللىنايلى! مۇنداق خۇشال پەيتتە كۆز يېشى قىلىش ياخشى ئەمەس!...

جيەنفېي ھاسما يىغسىنى توختاتتى. يۈرىكىدە رەيھانىنى كۆزى بىلەن بىر كۆرۈش ئىستىكى يانماقتا ئىدى. ئۇ شارتتىدە بۇرۇلۇپ دېدى:

— مەن بۇگۈنلا ئۇنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرۈپ كېلەي.

— مەنمۇ بۇ يەرگە مۇشۇ مەقسەت بىلەن كەلگەنىدىم. بىزنى كۈتمۈبرىپ، باللارنىڭ ئانىسىنىڭ كۆزى تېشىلىپ كەتتىغۇ دەيمەن. يۈرۈڭلار، ھازىرلا ماڭايلى.

رامزان چاڭجاڭ شۇنداق دېدى-دە، ئورنىدىن تۇردى.

ۋىسال

كۈن غەربكە قايرىلغانىدى.

شېغىل ياتقۇزۇلغان، ئىككى چېتى ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان سەرخىل سۈۋادان تېرەكلەر بىلەن بېزەلگەن سەھرا يولىدا ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان ساقچى ئاپتوموبىلى ئىچىدە ياڭرىغان جاراڭلىق كۈلكە، يېقىملىق چاقچاق ئاۋازلىرى پادىچى باللارنىڭ شوخ

ناخشىلىرى، قوي - ئۆچكىلەرنىڭ ئۆيىگە قايتىشقا ئالدىراپ مەرەشـ
لىرى، يېلىنى ئېسىلىپ كەتكەن ئىنەكلەرنىڭ موزايىلىرىنى سېغىنىپ
مۆرەشىلىرى قوشۇلۇپ، ئالتۇن كۈزنىڭ كەچقۇرۇنلۇق گۈزەل
مەنزىرىسىگە تېخىمۇ گۈزەللىك قوشماقتا ئىدى.

مانا، ئاپتوموبىلنىڭ لۆم - لۆم ئورۇندۇقلىرىدا يەن شۇجى،
رامىزان چاڭجاڭ، رەھىم سايىت، رەھمەتجان، ئايۇپ شۇجى چاقچاق-
لىشىپ، ئانا - بالىلار توغرۇلۇق گەپلىشىپ هەم ياۋۇز "تۆت كىشىلىك
گۇرۇھ"نى غەزەپ بىلەن قاغاپ ئولتۇرۇشۇپتۇ.

"ئانا - بالىلار؟ قايسى ئانا - بالىلار توغرىسىدا گەپ بولۇۋاتقاندۇ؟"
ئەلۋەتتە ئابىدەم ۋە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى — رەيھان بىلەن
شەۋكەت توغرۇلۇق - دە!

قاراڭ: ئەنە، چېكە چاچلىرى ۋاقتىسىز ئاقارغان، ئالمىدەك
يۈزلىرى قورۇقلار بىلەن قاپلانغان، چىرايى قاپداپ كەتكەن
بولسىمۇ، تېنى مەزمۇت، كۆزلىرىدە بولسا هاياتنى سۆيۈش، كەلگۈ-
سىگە تەلپۈنۈش، ئۈمىد ۋە ئىشەنچ نۇرلىرى چاقناۋاتقان ئابىدەم،
خۇددى بۇغراجانغا ئوخشاش قاۋۇل، بېجىرىم كەلگەن شەۋكەت
ۋە كۆزلىرى بۇلاقتەك ئويناق، قاش - كىرپىكلىرى تۆكۈلۈپ
تۇرىدىغان، يېشىنىڭ كېچىكلىكىگە قارىماي، بوستان چاچلىرى بېلىگە
چۈشكەن، ئالمىدەك يۇمىلاق، مانتىدەك ئاپئاق يۈزلىرى كىشىنىڭ
مەسلىكىنى كەلتۈرىدىغان ئوماق رەيھان هەممەيلەنىنىڭ دىققەت
مەركىزىدە ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار دەم كۈلۈشۈپ، دەم يىغلىشىپ، بىر-
بىرىدىن ئايرىلغاندىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەشمەكتە.

دۇرۇس، هۇرمەتلىك كىتابخان! سىز بۇنىڭدىن ئالتە يىل بۇرۇن
ئابىدەمنى ماشىنا بېسىۋەتكەنلىكىنى بىلگەنىدىڭىز. بىراق، ئۇنىڭ

قانداق بولۇپ "تىرىلىپ" قالغانلىقىنى بىلمەيسىز!

ئاشۇ بورانلىق كېچىدە ۋېلىسپىت بىلەن يولغا چىققان رەھمەت سوجاڭ قاراقۇمغا كەلگەنىدە، ئاللىقاچان تاڭ سۈزۈلگەنىدى. ئۇ سۇلايمان بىلەن ئىشىك ئالدىدىكى ئېرىق بويىدا ئۇچراشتى.

— هوي، رەھمەت سوجاڭغۇ بۇ! — دەۋەتتى ئېرىقىنىڭ مۇزدەك سۈيىدە يۇز-كۆزىنى يۇيۇۋاتقان سۇلايمان يەردىن ئۇنۇپ چىققان-دەكلا پەيدا بولۇپ قالغان رەھمەت سوجاڭنى كۆرگەنىدە ۋە بىرى كەينىدىن ئىتتەرگەنىدەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — قاچان كەلگەنتىڭىز؟

— هازىر كېلىشىم.

سۇلايمان قوللىرىنى قولتۇقىغا ئېرتىپ، رەھمەت سوجاڭنىڭ قولىنى سىقتى. رەھمەت سوجاڭنىڭ چىرايىي بەكمۇ جىددىي ۋە هارغىن ئىدى. سۇلايمان تەكرار سوئال سوراشنى مۇۋاپىق كۆرمەي، ئۇنىڭ قولىدىن ۋېلىسپىتنى ئالدى-دە، ئۆيگە تەكلىپ قىلدى.

رەھمەت سوجاڭ هېچقانداق تەكەللۇپسىزلا هويلىغا كىردى. سۇلايمانىنىڭ خوتۇنى مايسەم پېشايۋاندىكى يازلىق ئوچاق ئالدىدا يوبدان كېسۋاتاتتى. ئۇ دەرهال ئورنىدىن تۇرۇپ، رەھمەتجان سوجاڭ بىلەن سالاملاشتى. رەھمەت سوجاڭمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۇنىڭدىن تىنچلىق-ئامانلىق سورىدى. سۇلايمان ۋېلىسپىتنى پېشايۋانىنىڭ سۇپىسىغا يېقىنراق يەرگە توختاتتى-دە، رەھمەت سوجاڭنى مېهمانخانا ئۆيگە باشلىدى.

رەھمەت سوجاڭ كۆرپە ئۈستىگە ئەپلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، سۇلايمان سورىدى:

— زۆرۈر بىر ئىش بىلەن چىققان ئوخشىمامسىز؟

— ھەئە.

— كېچىلەپ يول مېڭىپ ئاۋارە بولغىچە تېلېفونىدا بىر ئېغىز: "دەرھال كېرىك" دەپ قويغان بولسىڭىز...

— ھەي... نەدىكى گەپنى قىلىدىكەنسىز! سىز كىردىڭىز نېمە بولدى، مەن چىقتىم نېمە بولدى؟...

سۇلايمان بىرنەرسە دېيىشكە ئاغزىنى ئۆمەللىۋىدى، رەھىمەت سوجاق بىراقلا مەقسەتكە كۆچتى:

— ئابدەمنىك ئەھۋالىدىن خەۋىرىڭىز بارمۇ؟

— خەۋىرىم بار، قانداق دەيسىز؟

— تۇنۇگۈنكى ئەھۋالدىنچۇ؟

سۇلايمان قىسقىلا خىيال سۈرۈشۈالغاندىن كېيىن، كېسىپلا ئېيتتى:

— ياق، تۇنۇگۈن ئۇنىڭدىن خەۋەر ئالغۇچە بولمىدىم.

— شۇنداقمۇ؟ ئۇنداق بولسا، بۈگۈن مەن ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئوقۇشقىلى چىقتىم. ناشتا قىلىپلا، مېنى يولغۇنلۇققا باشلاپ بېرىك.

— ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ئوقۇش نېمىشقا شۇنچە زۆرۈر بولۇپ قالدى؟

— بۇنى كېيىن دەپ بېرىمەن. دەرھال ناشتا قىلىك — دە، يولغا تەييارلىنىك!

رەھىمەت سوجاڭنىڭ چىرايىدىكى جىددىيلىك، ئاۋازىدىكى كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدىن قانداقتۇر بىر كېلىشمەسلىكنىڭ پۇرىقىنى سەزگەن سۇلايمان يەنە كوچىلاپ سوراۋېرىشنى ئەپ كۆرمىدى — دە، ئورنىدىن تۇرۇپ، تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى ۋە ئۇزاق ئۆتمەي قايتىپ كىرىپ، داستىخان سالدى، ئاندىن چامغۇر سېلىنغان بىر چىنە يوبداننى رەھىمەت سوجاڭنىڭ ئالدىغا قويدى.

ـــ"بىساتىڭدا نېمە بولسا، دوستۇڭغا شۇنى بەر" دەپ، تەييىرىنى ئەكىردىم. قېنى، نان پىشقىچە بىر-ئىككى قوشۇق ئوتلىغاچ تۇرۇڭ، كېلىشىڭىزنى ئۇققان بولسام...

ـــ نېمە دەۋاتىسىز؟ "يوبدان، يوبدان، كەمبەغەللىگە ئوبدان" دېگەن گەپنى ئاڭلىماپتىكەنسىز-دە! بولۇڭ، ئۆزىڭىزگىمۇ ئېلىپ كىرىڭ. ئىتتىكرەك قورساقنى تويغۇزۇپ، يولغا چىقايلى.

سۇلايمان كۆلۈمسىرىگەن پېتى ئىشىك تەرەپكە ماڭدى ۋە پەگادىلا توختاپ، خوتۇنى بوسۇغىدا تۇرۇپ سۇنغان ئاشنى قولىغا ئالدى.

ھەش-پەش دېگۈچە ئىككى قاچىدىن يوبدان ئېچىلىپ بولدى. ئوچاقتىكى قايماقلىق پېتىر قاتلىمىدىن دىماغلارنى غىدىقلىغۇچى مەززىلىك پۇراق چىقىشقا باشلىغاندا، رەھمەت سوجاڭ ئورنىدىن تۇردى-دە:

ـــ ئەمىسە ماڭامدۇق؟ ـــ دېدى.

ـــ توختاڭ، ـــ سۇلايمانمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قادىغاللاپ كەلدى، ـــ مۇنداق قىلايلى، سىز كېچىكىكىنە ئارام ئېلىپ تۇرۇڭ. يۇلغۇنلۇققا مەنلا بېرىپ كېلەي.

ـــ مېنىڭمۇ ناماز ئاكا بىلەن سەيدىخان ئاچامىلارنى بىر كۆرگۈم بار ئىدى. مۇشۇ پۇرسەتتە سىز بىلەن بىللە بېرىپ كېلەي.

ـــ ھەرقانچە كۆرگىنىز بولسىمۇ، بۇ قېتىم بارماڭ. كېيىن مەن سىزنى ئۆيەرگە ئاپىرىپ، ئوبدان سەيلە قىلدۇرۇپ كېلىمەن.

رەھمەت سوجاڭ ھەرقانچە ۋەج كۆرسەتسىمۇ، سۇلايمان بەربىر ئىلىك ئالمىدى. چۈنكى، كېچىچە يول يۈرۈپ، يىلىكى ئۆزۈلۈپ كەتكۈدەك بولغان بۇ ئادەمنى يەنە ئوتتۇز نەچچە كىلومېتر يول

ماڭدۇرۇشقا سۇلايمانىنىڭ كۆڭلى ئۇنسايىتتى. ئەمما، بۇ ھېسسىياتنى ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. شۇڭا گەپنى ئەگىتىپ يۇرۇپ، رەھمەت سوجاڭنى قايسىل قىلماقچى بولاتتى. ئاخىر ئۇ كەسكىن قىلىپ مۇنداق دېدى:

— بۇ، مېنىڭ ئۆيۈم. سىز ماڭا مېھمان. كونىلار: "مېھمان — قوينىڭ قوزىسى" دەيدۇ. شۇڭا ئالدىمدا قوينىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بولۇپ، نېمە دېسەم "ماقۇل" دەيسىز. بۇ — بىر گەپ. ئىككىنچى گەپ: سىزنىڭ سوجاڭلىقىڭىز شەھەردە قالدى. ھازىر ماڭا ھاجەتمەنسىز. شۇنداق ئىكەن، مېنىڭ گەپىمگە بويسۇنىسىز. بۇنىڭغا ئۇنمىسىڭىز، يولغۇنلۇققا بارامسىز، توغراقلىققا بارامسىز، يول ئوچۇق!

— ھا، ھا، ھا! — رەھمەت سوجاڭنىڭ چىرايىدىكى جىددىيلىك قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ، چىن يۈرىكىدىن قاقاقلاپ كۈلدى، — ماقۇل، يولداش پەيجاڭ، بۇيرۇقىڭىزغا قەتئىي بويسۇنايى!...

— ئەمىسە ھاجىتىڭىزنى ئېيتىڭ؟

— ئابدىم ھازىر قەيەردە؟ نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ مۇشۇ ئىككى سوئالغا جاۋاب تېپىپ بەرسىڭىزلا بولىدۇ.

— خوپ، بۇيرۇقىڭىز دەرھال ئورۇنلىنىدۇ! — سۇلايمان شەيتانلىق قىلىپ، ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ تىك تۇرۇپ، ھەربىيلەرچە سالام بەردى، — ئەمما، بىر شەرتىم بار...

— بولىدۇ، شەرتىڭىزنى ئېيتىڭ.

— ھازىردىن باشلاپ، تاكى مەن قايتىپ كەتكىچە مىدىرلىماي ئۇخلايسىز.

— بۇيرۇقىڭىزنى يوزدە-يوز ئورۇنلايمەن!

رەھمەت سوجاڭمۇ ئۆز نۆۋىتىدە سۇلايمانىڭ باياتىن قىلغان چاقچىقىنى تەكرارلىدى. ئاندىن، كۆرپىگە يانپاشلىدى. سۇلايمان ئۇنىڭ بېشىغا تەككىيە قويۇپ بېرىپ، هويلىغا چىقتى ۋە ئوچاقتىن نان قومۇرۇۋاتقان خوتۇنىغا جېكىلدى:

ــ ئىشقا ماڭمىدىغان چاغدا، هويلىنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىۋەت. مەن كەچلىك تاماققىچە پەيدا بولىمەن...

دېگەندەك، ئەزالار كەچلىك تاماقنى ماڭغاندا، سۇلايمانمۇ ئۆيگە كەلدى. رەھمەت سوجاڭ ئۇنى هويلدا قارشى ئالدى.

ــ كەلدىڭىزمۇ؟ ــ دېدى ئۇ سۇپىدىن تۇرۇۋېتىپ، ــ قانداق، ئابدەم نېمە ئىش قىلۋېتىپتۇ؟

سۇلايمان ئالدىرىماستىن ۋېلىسپىتىنىڭ تىرىكسىنى پۇتى بىلەن تېپىپ قايرىپ، ۋېلىسپىتنى مۇستەھكەم تۇرغۇزدى. ئاندىن پېشانىسىدىكى تەرلەرنى ئاق خەسە كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن سۇرتكەچ، رەھمەت سوجاڭغا يېقىنلاشتى.

ــ ئۇخلىماپسىز-دە! ــ دېدى ئۇ رەھمەت سوجاڭغا نارازىلىق بىلەن تىكىلىپ، ــ بىر-بىرىمىزنى مۇشۇنداق ئالدىساق بولامدۇ؟

ــ مەن هېچكىمنى ئالدىغىنىم يوق. ئۇيقۇم كەلمىسە قانداق قىلىمەن؟

ئىككىيلەننىڭ كۆزلىرى مەنىلىك ئۇچراشتى. رەھمەت سوجاڭ تەقەززالىق بىلەن مۇراجىئەت قىلدى:

ــ ئابدەم توغرىسىدىكى گەپ قانداق بولدى؟

ــ قانداق بولاتتى، ناھايىتى ئوبدان تۇرۇپتۇ. بوۋاي بىلەن مومای ئۇنىڭغا ئۆز قىزىدەكلا ئىچىكىپ قاپتۇ. ئابدەم ئۇ يەرگە كۆنۈپ قاپتۇ.

— قالتىس ياخشى ئىش بوپتۇ! قالتىس ياخشى ئىش بوپتۇ! — رەھمەت سوجاڭ سۇلايمانىنىڭ دولىسىغا قاقتى، — مەن دەرھال قايتاي. سىزگە تاپشۇرىدىغان يەنە بىر ۋەزىپە: ئابدەمگە رەيھانىنىڭ سالامەتلىكىنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ. شەۋكەتنى داۋاملىق ئىزدەيمىز. ئابدەم يۇلغۇنلۇقتا سىكىپىلا كەتسۇن. سىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن كەمرەك ئۇچرىشىڭ ياكى پۇتۇنلەي ئۇچراشماڭ. قىسقىسى، يۇلغۇنلۇق تەۋەسىدە ئابدەم ئائىلىسىگە مۇناسىۋەتلىك گەپ-سۆزلەرنىڭ ئىمكان قەدەر تېزرەك ئۇنتۇلۇشىنى قولغا كەلتۈرۈشىڭ ئىلاجىنى قىلىڭ. شەھەرگە كىرسىكىزلا، ماڭا يولۇقماي قايتماڭ.

رەھمەت سوجاڭ گېپىنى تۈگىتىپ، قايتىشقا تەمشەلدى. ئىككىيلەن تېخىچىلا ئۆرە تۇراتتى. بىرئاز ھودۇقۇپ قالغان سۇلايمان رەھمەت سوجاڭنىڭ يولىنى توسۇپ:

— گېپىڭىزنى زادىلا چۈشىنەلمىدىمغۇ؟ — دېۋىدى، رەھمەت سوجاڭ ئىككى قولىنى ئۇنىڭ يەلكىسىگە قويۇپ، كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ:

— ۋاقتى كەلگەندە ھەممىنى چۈشىنىسىز. ھازىرچە مېنى قىستىماڭ. بۇ سىرنى مەنلا بىلىپ تۇرای. قانداق؟ — دېدى.

— بولىدۇ، — سۇلايمان كېسىپلا جاۋاب بەردى.

— ياخشى، ئۇنداق بولسا، مەن ماڭاي.

— مايسەم ھازىر ئىشتىن قايتىدۇ. تاماق يەپ يولغا چىقىڭ.

— يولداش پەيجاڭ! مېنى يولدىن توسىماڭ. شەھەرده مېنى بىرمۇنچە ئىش كۈتۈپ تۇرۇپتۇ. ئەگەر كۆڭلىڭىز بەك ئۇنىمىسا، سومكامغا بىر نان سېلىپ قويۇڭ. قورسىقىم نەدە ئاچسا، شۇ يەردە يەرمەن.

ـــ ماقۇل.

سۇلايمان ئالدىراش ئاشخانا ئۆيگە كىردى ـ ده، ئۇچ قاتلىمىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، رەھمەت سوجاڭنىڭ سومكىسىغا سالدى...

* * *

ماشىنا بېسىپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن ھېلىقى ئايالنىڭ جەستى دوختۇرخانىسىنىڭ جەسەت ساقلاش ئۆيىدە ئۇچ كۈن تۇردى. ھەرقايسى پەيچۇسولار، كوچا باشقارمىلىرى، ئاھالە كومىتېتلىرى، زاۋۇت ـ كان، كارخانىلارغا ئەھۋال خەۋەر قىلىنىپ، جەسەتنىڭ ئىگىسى سۈرۈشتە قىلىنغان بولسىمۇ، ھېچقانداق نەتىجە چىقمىدى. تۆتىنچى كۈنىگە كەلگەنىدە، جەسەت دەپنە قىلۋېتىلدى. ئەمما، ئۇنىڭ قېنىپاپتى، ئىسمى ۋە يۇرتى توغرىسىدا ھېچقانداق خاتىرە قالدۇرۇلمىدى. ئەگەر خاتىرە قالدۇرۇلدى دېيىلسە، پەقەت ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكنىڭ كونا ـ يېڭىلىقى بىلەن رەڭگىدىنلا ئىبارەت بولدى. ئىش مۇشۇ يەرگە يەتكەنىدە، رەھمەت سوجاڭ بۇنىڭدىن تۆت كۈن ئىلگىرى كاللىسىدا پەيدا بولغان، ئەمما، ھېچكىمگە ئاغزىدىن چىقارمىغان سوئالىغا جاۋاب تېپىلغانىدەك بولدى. ئەمما، رەھمەم ئاكا بىلەن سانىخان ئاچىلارنى ئابدەمىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىش ـ قىلماسلىق مەسىلىسىدە ئىككى كېچە ـ كۈندۈز ئويلانىدى. ئاخىر: "ياق! ـــ دېدى ئۆزىگە كەسكىن خىتاب قىلىپ، ـــ بۇنداق چوڭ تەۋەككۈلچىلىككە ئۇلارنى ئارىلاشتۇرماسلىق كېرەك. ئەگەر ياخشىسى، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئابدەم ئۆلۈپ كەتكەن پېتى قېلىۋەرسۇن. كېيىن بىرەر كېلىشىمسىلىك يۈز بەرسە دەردىنى ئۆزەملا تارتاي..."

ئابدەمنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى قاراقۇمغا يېتىپ كەلگەنىدە،

ئايۇپ شۇجى قاتارلىقلار قاتتىق ئېچىندى. رەناخان قاتارلىق ئاق كۆڭۈل ئاياللار بولۇڭ - پۇچقاقلاردا كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ خالىس ياغ پۇرۇتۇشتى، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشتى. ئوسمان خۇشال - لىقىنى ئىچىگە سىغدۇرالماي، چاپارمەنلىرى ئارقىلىق بۇ خەۋەرنى پۈتۈن گۈڭشېغا يەتكۈزدى. ئاخشىمى ئۇلپەتلىرىنى ئۆيىگە يىغىپ، تاڭ ئاتقىچە هاراق بىلەن مېهمان قىلدى. "دىكتاتۇرا دۇيى" نىڭ ئەزالىرى بۇ ئايال قاچقۇننى ئىزدەش ئاۋارىچىلىقىدىن قۇتۇلغىنىغا شۈكۈر قىلىشتى. سانىخان ئاچا يەتتە - سەككىز كۈنگىچە خۇدىنى بىلمەي يۈردى. رەيهانىنىڭ هالى تېخىمۇ خاراب ئىدى. كۈندۈز - لىرى سانىيە ئانىسى (ئۇ سانىخان ئاچىنى ئاشۇنداق ئاتايتتى)، ئانار ئاچىسىنىڭ كۆڭلىنى ئاياپ، ئانىسىنىڭ خەقىشىنى قىلمىغىنى بىلەن، كېچىلىرى تۇزۇك ئۇخلىمايتتى. ئۇخلىغاندىمۇ تولا جۆيلۈپ، سانىخان ئاچىنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى.... بىركۈنى چۈشتىن كېيىن چىقىشقا باشلىغان بوران يېرىم كېچىگىچە توختىمىدى. بورانىنىڭ دەهشەتلىك هۇۋلىشى، ئىشىك - دېرىزىلەرنىڭ تاراقلىشىلا ئەمەس، ئانىسىنىڭ تېخىچە قايتىپ كەلمىگەنلىكى تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئەندىشە رەيهانىنىڭ كۆزىگە زادىلا ئۇيقۇ كەلتۈرمەيتتى.

"ئانام نېمىشقا شۇ چاغقىچە كەلمەيدىغاندۇ؟..."

رەيهان بۇ سوئالغا جاۋاب تاپالمايۋاتاتتى.

سانىخان ئاچا رەيهان بىلەن ئانارنى ئويغىتۋەتمەسلىك ئۈچۈن، ئاستا بىر يېنىغا ئۆرۈلۈپ، يەڭگىل ئەمما سوزۇپ "ئۇھ" تارتتى.

كۈتۈلمىگەندە رەيهان ئۇنىڭدىن سورىدى:

— سانىيە ئاناء ئانام نېمىشقا شۇ چاغقىچە كەلمەيدىغاندۇ؟

سانىخان ئاچا چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى.

ــ رەيھان، ــ دېدى ئۇ تىترەك ئاۋازدا، ــ بالام، سەن تېخى ئويغاقمۇ؟ نېمىشقا ئۇخلىمايسەن؟

ــ ئاناام...

ــ ئاناڭنىڭ كېلەر ۋاقتى بولدى، ھازىر كېلىدۇ. ئۇخلا جۇمۇ، تاتلىق قىزدىم.

ئۇ بۇ سۆزنى شۇنچە ۋەزمىن ئاۋازدا ئېيتقان بولسىمۇ، بەربىر رەيھاننى ئىشەندۈرەلمىدى. لېكىن ئۇنىڭ يىللىق قولى رەيھانىنىڭ باش-كۆزىنى سىلاپ، يوتقىنىنى ئوڭلاپ يېپىپ قويغىنىدا، رەيھان نائىلاج كۆزلىرىنى يۇمدى...

قورقۇنچلۇق چۈشتىن كېيىن، چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن رەيھان چۆچۈپ ئويغاندى. ئۆي ئىچى يورۇپ كەتكەنىدى. رەيھان ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتتى. سانىيە ئانىسى بىلەن ئانارنىڭ يوتقان-كۆرپىسى يېغىشتۇرۇلغان؛ ئۆزلىرى كۆرۈنمەيتتى.

"سانىيە ئانام نەگە كەتكەندۇ؟"

رەيھان ئاشۇ خىيالىلار بىلەن كىيىنىپ، ھويلىغا چىقتى. كۈن خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان، توختاۋسىز يېغىۋاتقان تۇپا دىماغنى ئېچىشتۇراتتى.

رەيھان بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ قاراڭغۇ دالانغا كەلدى ۋە ھويلا ئىشىكىنى تارتىپ باقتى. ئىشىك سىرتىدىن قۇلۇپلانغانىدى. رەيھان ئانارنىڭ مەكتەپكە كەتكەنلىكى، سانىيە ئانىسىنىڭ بازارغا چىقىپ كەتكەنلىكىنى جەزم قىلىپ، ئاستا كەينىگە ياندى. دەھلىزنىڭ سۈپىسىغا قويۇلغان پەتنۇستىكى ئاپئاق توقاچ نان بىلەن چايدانىدىكى چاينى كۆرگەندە، قورسىقىنىڭ بىر يەرلىرى تارتىشىپ، تېخىچە ناشتا قىلمىغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى-دە، ئۇلتۇرۇپ ناشتا

قىلدى. ئاندىن، قولىغا شۇاق سۈپۈرگىنى ئېلىپ، جانان چىنىدەك پاكىز سۈپۈرۈلگەن ھويلىنى بېكىباشتىن سۈپۈرۈشكە باشلىدى. بۇگۈنلا ئەمەس، رەيھان ئايىغى چىققاندىن تارتىپلا ئۆي ئىشلىرىغا ئامراق ئىدى. ئۇلار بۇ ئۆيگە كەلگەندىن بۇيان، رەيھان تېخىمۇ ئىشچان بولۇپ كەتتى: كۆكتات ئادالاش، ئەخلەت تۆكۈش قاتارلىق ئىشلارنى قىلغاندىن تاشقىرى، ھويلا-ئارامنى سىرىپ سۈپۈرۈش، سۇ چېچىش ئىشلىرىدىمۇ ئانىسىنىڭ كەينىدىلا يۈرەتتى. بوش قالغان چاغلىرىدا بولسا پېشايۋانىنىڭ سۈپىسىدا ئولتۇرۇۋېلىپ، پارچە-پۈرات قەغەزلەر، كونىراپ رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن گېزىت پارچىلىرىغا كېچىككىنە قېرىنداشنى زېرىكمەي سۈركەپ، يېرىم كۈنلەپ-يېرىم كۈنلەپ "خەت" يازاتتى ۋە بۇ "خەت"لەرنى ئوقۇتۇش ئۈچۈن، ئانارنىڭ مەكتەپتىن تېزرەك كېلىشىنى تۆت كۆز بىلەن كۈتۈپ، دەرۋازىغا تەلمۈرەتتى. ئابدەم ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن يىگىرمە كۈندىن بۇيان، ئۇ بىر قېتىمىمۇ كۆز يېشى قىلىپ، سانىيە ئانىسىنى پاراكەندە قىلمىدى. ئۇنىڭ ھەربىر تاپشۇرۇقىنى ياۋاشلىق بىلەن ئورۇنلىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن، سانىيە ئانىسى ناھايىتى خۇشال ئىدى. بۇگۈن ئۇنىڭ قورسىقىنى تويغۇزۇپلا ھويلا-ئارامنى سۈپۈرۈشكە تۇتۇش قىلىشمۇ، بىرىنچىدىن، ئۇنىڭ ئىشچانلىقىدىن بولسا، ئىككىنچىدىن، سانىيە ئانىسىنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن ئىدى.

ھويلا سۈپۈرۈلۈپ بولدى. كۆتىمەك قېرىنداش نەچچە ۋاراق قەغەزنى بويماپ بولدى. پېشايۋاننىڭ تۈۋرۈكىگە ئورنىتىلغان كېچىكىنە ساندۇقچاقتىن شەھەرلىك رادىئو ئۈزىلىنىڭ چۈشلۈك ئائىلە-تىشىنىڭ باشلىنىش مۇزىكىسى ئاڭلىنىش بىلەن تەڭ، ھويلا ئىشكى ئېچىلىپ، سانىخان ئاچا كۈلۈمسىرەپ كىرىپ كەلدى. رەيھان

دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلدى.

ــ قورسىقىڭنى تازا ئاچقۇزۇۋەتتىم ــ ھە، بالام؟ ــ دېدى ئۇ رەيھاننى دەس كۆتۈرۈپ باغرىغا بېسىپ.

ــ قورسىقىم ئاچمىدى، ــ دېدى رەيھان مەڭزىنى ئۇنىڭ مەڭزىگە يېقىپ، ــ تېخى سەن ئېپ قويغان نانىنمۇ يەپ بولالمىدىم.

ــ مەن سېنى ئاچ قالدىمىكىن، دەپ تىكىلداپ كېتىپتىمەن، ئەقىللىق قوزام! ماۋۇنىغۇ يەرسەن؟

سانىخان ئاچا قولىدىكى سومكىدىن ئىككى دانە يوغان ئەششاپتۇلنى ئېلىپ، رەيھانغا تەڭلىدى. رەيھان تاتلىق كۈلۈمسىرەپ، شاپتۇلغا قولىنى ئۇزىتىشقا تەمشەلدىيۇ، بىردىن قوشۇمىسى تۇرۇلۇپ، سانىخان ئاچىنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلگىنىچە سورىدى:

ــ ئانار ئاچامغىچۇ؟

سانىخان ئاچا ئۇنىڭغا سىناق نەزىرى بىلەن بىرپەس تىكىلىپ تۇرىدى ــ دە، قەستەن قاپىقىنى تۇرۇپ:

ــ ئۇنداق ئەسكى بالىغا شاپتۇل نەدە تۇرۇتۇ! ــ دېۋىدى، رەيھاننىڭ چىرايى پاختىدەك ئاقىرىپ:

ــ ئانار ئاچامنىڭ نەزى ئەسكى؟ ئوبدانغۇ! ــ دېدى.

ــ نەرى ئەسكى دېگىنىنى! ئۇ يا سەندىن خەۋەر ئالمىسا، يا قارىشىپ بەرمىسە، ئەسكى بولماي ئەمسە!

ــ ئانار ئاچام مەكتەپتە ئوقۇيدۇ ئەمەسمۇ؟ مەكتەپتىن كېلىپلا، سېنىڭ ھەممە ئىشىڭغا قارىشىپ بېرىدىغۇ؟ سەن يەنە ئۇنى "ئەسكى" دەيسەن؟

ــ ئەسكى بولغاندىكىن ئەسكى دەيمەن ــ دە! سەنلا مېنىڭ ئوبدان بالام.

— ئەمسە شاپتۇلىڭنى يېمەيمەن.

رەيھان شۇنداق دېدى-دە، كۆزىگە لىق ياش ئېلىپ، سانىخان ئاچىنىڭ قولىدىن ئاجراپ، يەرگە چۈشۈشكە تەمشەلدى. سانىخان ئاچا ئۇنى باغرىغا تېخىمۇ مەھكەم باستى ۋە ئۇنىڭ ئالمىدەك مەڭزى، كەڭ پېشانىسىگە يېنىشلاپ-يېنىشلاپ سۆيۈپ:

— ئوينىشىپ قويدۇم، بالام! ھەر ئىككىلار مېنىڭ ئوبدان بالام. ئىككىلارنى يېسۇن دەپ، سومكىدا لىق شاپتۇل ئېلىپ كەلدىم. مە، تويغىچە يەپ، ئاشقىنىنى ئانار ئاچاڭغا ئەپقوي، — دېگىنىچە، سومكىنى رەيھانغا تەڭلىگەندى، رەيھاننىڭ كۆزلىرىدىكى ياش غلدىررىدە دومىلاپ مەڭزىگە چۈشۈپ توختىدى، چىرايىمۇ يېڭىباشتىن گۈلدەك ئېچىلىپ، ئىككى مەڭزىدە چىرايلىق زىناقلار پەيدا بولدى. ئەنە شۇ چاغدا، تالادىن ئانار كىرىپ كەلدى.

— ئانار ئاچام كەلدى! — دېدى ئۇنى بىرىنچى بولۇپ كۆرگەن رەيھان خۇشال بولۇپ، — ئانار ئاچا، سانىيە ئانام ئىككىمىزگە شاپتۇل ئەپكەپتۇ!

— كەلدىگمۇ، بالام؟ — سانىخان ئاچا ئانار تەرەپكە بۇرۇلدى، — ئۇكاڭ بىلەن ئىككىلار شاپتۇل يېگەچ تۇرۇڭلار، مەن تاماقنى مىدىرلاي.

ئۇ گېپىنى تۈگىتىپلا، رەيھاننى يەرگە قويۇپ، سومكىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى، ئاشخانا ئۆيىدىن يوغان بىر تەلەڭگىنى ئېلىپ چىقىپ، سومكىدىكى شاپتۇلنى ئۇنىڭغا تۆكتى ۋە:

— قېنى يەپ بېقىڭلار، تاتلىقمىكەن؟ — دېۋىدى، ئىككىيلەن تەڭلا:

— سەنمۇ يېگىنە، ئانا! — دەپ چۇرقىراشتى.

ـــ ماقۇل، مەنمۇ يەي، ئېلىڭلار ئەمسە.

سانىخان ئاچا شاپتۇلدىن بىرىنى كۆتۈرگىنىچە، ئاشخانا ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. بالىلار شاپتۇلغا ئىشتىها بىلەن تېگىش قىلىشقا باشلىدى...

پېشايۋانغا داستىخان سېلىنىپ، بىر جىڭچە كەلگۈدەك ئۇرۇق كالىنىڭ گۆشى بېسىلغان پولۇ كەلتۈرۈلدى. سانىخان ئاچا گۆشىنى نان ئۈستىگە قويۇپ، پىچاق بىلەن ئۇششاق توغراپ، قايىتىدىن ئاشىنىڭ ئۈستىگە باستى ـ دە:

ـــ ئېلىڭلار، بالام، چوڭ ـ چوڭ ئېلىپ، قورسىقىڭلارنى ئوبدان تويغۇزۇڭلار. ئاشتىن كېيىن، ئىككىڭلارنى بىر يەرگە ئاپىرىمەن، ـــ دېدى.

قىزىقسىنغان بالىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى سورىدى:

ـــ نەگە ئاپىرىسەن، ئانا؟

ـــ كىمنىڭ قېشىغا ئاپىرىسەن؟

ـــ كېيىن بىلىسىلەر، ـــ سانىخان ئاچا كۈلۈمسىرىدى، ـــ ئاۋۋال قورسىقىڭلارنى تويغۇزۇڭلار. قورسىقىڭلار تويغاندىن كېيىن، نەگە بارىدىغانلىقىمنى دەپ بېرىمەن.

ـــ ئانا، چۈشتىن كېيىن دەرسىمنى قانداق قىلىمەن؟

ئانارنىڭ بۇ سوئالى سانىخان ئاچىنى تەمتىرتىپ قويىدى. لېكىن ئۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشىپ، چايدانىدىن پىيالىلەرگە چاي قۇيۇش باھانىسى بىلەن كۆزىنى بالىلاردىن ئېلىپ قېچىپ، قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالدى ـ دە، كېيىپلا مۇنداق دېدى:

ـــ مۇئەللىمگىدىن سوراپ كەلدىم. ئىتتىكرەك ئېشىڭنى يە.

ئۇنىڭ ئاۋازى بىرئاز غەلىتىرەك چىقىقان بولسا كېرەك، ئانار

ئۇنىڭغا يەر تېگىدىن بىر قارىۋېلىپ، لېگەنگە قول ئۇزاتتى.

ئىككى بالا ئەدەب بىلەن ئاش يېمەكتە. سانىخان ئاچا ھېچقانداق گۆش دىدارى قالمىغان توڭكىرەك سۆڭەكتە قېپقالغان تارموچ-پەيلەرنى پىچاق بىلەن قىرماقتا ئىدى ۋە پات-پات گۆشلەرنى بالىلارنىڭ ئالدىغا ئىتتىرىپ، ئۇلارنى كۆپرەك يېيىشكە زورلايتتى.

"پولۇ" دېگەن ئىسىمنى ئۇنتۇپ كېتىشكە ئاز قالغان رەيھان ئۇچۇن ئېيتقاندا، بۇ ئۇلار مۇشۇ ئۆيگە كىرگەندىن بۇيانقى ئىككىنچى قېتىم ئېتىلگەن پولۇ ئىدى. بىرىنچى قېتىملىقى ئۇلار بۇ ئۆيگە كىرىپ ئىككىنچى كۇنى ئېتىلگەنىدى. ئۇ چاغدا رەيھان خۇشاللىقدا قورسىقىنىڭ تويغىنىنى بىلمىگەندەك شۇنداق جىق يېگەنىدىكى، خىجالەتچىلىكتە قالغان ئابدەم ئۇنىڭ كۆڭلىكىنىڭ پېشىنى ئاستا تارتىپ قويۇشقا مەجبۇر بولغانىدى. بۇگۇن دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، سانىخان ئاچا ئۇنى كۆپرەك يېيىشكە زورلىغانسېرى، ئۇنىڭ گېلى شۇنچە بوغۇلاتتى. بىر كاپام پولۇنى ئاغزىغا سېلىۋالسا، ئۇنى ئالدىرىماي خېلى ئۇزۇنغىچە چاينايتتى. دېمىسىمۇ، ئابدەم ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن كۇندىن ئېتىبارەن، سانىخان ئاچا ھەر ۋاخلىق تاماق ۋاقتىدا بالىلارنى بولۇپمۇ رەيھانىنى كۆپرەك بىرنەرسە يېيىشكە زورلايتتى. ئۆزى بولسا چوڭقۇر خىيالغا پاتقان ھالدا بىردەم "ئۇھ" تارتىپ، ئۇ يان-بۇ يان قارايتتى، بىردەم قولىدىكى قاچىغا تىكىلگىنىچە، ئۇزاق-ئۇزاق جىم ئولتۇرۇپ كېتەتتى. كۇنلەر ئۆتكەنسېرى، ئۇنىڭ ئاق پىشماق يۇزلىرى تېخىمۇ ئاقىرىپ، ئەپچىللا ئورۇقلاپ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، رەيھانىنى كۆرسىلا كۆلۈمسىرەيتتى، ئەركىلىتەتتى، بارلىق چارىلەر بىلەن ئۇنى ئۆزىگە رام قىلىشقا تىرىشاتتى. چۇش

ۋە گەچقۇرۇنلۇق تاماق ئەتكەندىن باشقا ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ زادى نەدە، نېمە ئىش قىلىپ يۈرگەنلىكىدىن رەيھان قىلىچە خەۋەرسىز ئىدى ۋە بۇ ھەقتە ئۇنىڭدىن سوئال سورىمايتتى. ئەتىگىنى قاچان ئۇيىدىن چىقىپ كېتىدىغانلىقىنىمۇ تۇيىمايتتى... بۇگۈن ئۇچ كۈن بولدى، بۇ ئۆيگە ھەر كۈنى بىر-ئىككى قېتىمدىن تۆت-بەش قېتىمچە مېھمان كېلىدىغان؛ سانىخان ئاچىمۇ ئانچە كۆپ تالا-تۇزگە چىقمايدىغان بولدى. مېھمانلاردىن رەھىم ئاكا بىلەن رەھمەت سوجاگدىن باشقىلىرى رەيھانغا ناتونۇش كىشىلەر ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، ئۇلار ھەر قېتىم كەلگىنىدە، رەيھانغا ئۇنى-بۇنى ئالغاچ كېلەتتى. باش-كۆزىنى سىلاپ ئەركىلىتەتتى. قۇچىقىغا ئېلىپ، ئۇنى-بۇنى سورايتتى. ئەمما، ئۇلار رەسمىي پاراڭغا چۈشىدىغان چاغدا، سانىخان ئاچا بىرەر ئىشنى باھانە قىلىپ، رەيھاننى ھويلىغا ياكى كوچىغا چىقىرىۋېتەتتى. بۇنداق ئەھۋال بەزىدە كېچىلىرىمۇ تەكرارلىناتتى...

تاماقتىن كېيىن، سانىخان ئاچا رەيھاننىڭ باش-كۆزىنى يىلمان سۇ بىلەن پاكىز سوپۇندا يۇيۇپ، ئۈستىبېشىنى بىرەر قۇر تۈزەش-تۈردى، ئاندىن ئۆيگە كىرىپ كېتىپ، ئۇچىسىغا قارا نىمچە كىيىپ، بېلىگە ئاق خەسە باغلىغان ھالدا چىقىپ كەلدى، چىرايى شۇنچە ئاياڭچىلىق، كۆزلىرى شۇنچە مۇڭلۇق ئىدىكى، ئىككى قىز چەكچەيگەن كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىككىنىچە قېتىپ قېلىشتى. ئانا ئۇلارنىڭ بېلىگىمۇ ئاق خەسە باغلىدى. بۇ چاغدا، چوڭ ئانىسى ئالەمدىن ئۆتكەنىدە، ئانىسى قىرىق كۈنگىچە بېلىگە ئاق خەسە باغلاپ، قارىلىق تۇتقان-لىقىنى ئېسىگە ئالغان رەيھاننىڭ ئۆڭكى ئۆچۈپ، پاڭگىدە يىغلە-ۋەتتى. ئۇنىڭ يىغىسى سانىخان ئاچىنىڭ يۈرىكىگە ئوت ياقتى. ئۇ

شۇنداق دادـپەريات گۆتۇردىكى، هايال ئۆتمەي، هويلا قولۇمـ قوشنىلار بىلەن تولدى.

بۇ رەھمەتجاننىڭ هەممە تەييارلىقلارتى پۈتكۈزگەندىن كېيىنكى ئەڭ كەسكىن قارارى بولۇپ، ئابدەمنىڭ هازىسى ئېچىلغانىدى...

ئارىدىن يېرىم يىل ئۆتتى. رەھمەتجان رەھىم سايىتتىن شەۋكەتنىڭ مۇشۇ شەھەردە ناهايىتى ئىشەنچلىك بىر ئائىلىنىڭ همايىسى ئاستىدا خاتىرجەم ياشاۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خۇش خەۋەرنى ئاڭلىغان چاغدا، ئۇنىڭ شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى رازۋېتكا بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا ئۆستۈرۈلگىنىگە تېخى بىر ئايمۇ بولمىغانىدى.

— رەھىم ئاكا، — دېدى ئۇ خۇشاللىقتىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي، كېچىلەپ ئۇنى ئىزدەپ كەلگەن رەھىم سايىتنىڭ ئالدىغا قېنىق دەملەنگەن چاي قۇيۇلغان پىيالىنى قويۇۋېتىپ، — بۇ ناهايىتى ياخشى ئىش بوپتۇ. "بىر خۇشاللىقتا بىر خاپىلىق هەمراه" دېگەنىدەك، هازىر ۋەزىيەت تېخى تۇراقسىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇغراجاننىڭ ئەنزىسىگە رەسمىي قول تىقىپ ئىشلىگىنىمىز يوق. سەللا ئالدىراقسانلىق قىلساق، يەنە بىرمۇنچە ئاۋارىگەرچىلىك تېپىۋېلىشىمىز مۇمكىن. شۇڭا، رامىزان ئاكا بىلەن شەۋكەتنى همايىسىگە ئالغان هېلىقى يولداشقا ئېيتىڭ: بۇ سىرنى هېچكىمگە تىنمىسۇن. پەيتى كەلگەندە، ئاندىن قانداق قىلىشنى ئويلىشايلى.

— شەۋكەتنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى گەپنى سانىخانمۇ بىلمەيدىكەن، — دېدى رەھىم سايىت ئۆزىنىڭ بۇ ياش، ئەمما ئەقىل-پاراسەتلىك سۆھبەتدىشىنىڭ كۆزلىرىگە مەمنۇنلۇق بىلەن تىكىلىپ، — يولداش رامىزان ماڭا بۇ گەپنى پەقەت سىزنى خاتىرـ

جەم قىلىش ھەم سىزنىڭ مەسلىھەتكۈزنى ئېلىپ بېقىشىم ئۇچۇنلا ئېيتتى. شەۋكەت ھازىر نەدە؟ كىمنىڭ ھمايىسى ئاستىدا تۇرۇۋا-تىدۇ؟ بۇلار توغرۇلۇق زادىلا ئېغىز ئاچمىدى. مەنمۇ كوچىلاپ سوراشنى لايىق كۆرمىدىم. سۆزىنىڭ ئورامىدىن قارىغانىدا، ئۇنىڭ قارىشىمۇ سىزنىڭكى بىلەن ئوخشاشتەك قىلىدۇ.

ــ ئۇنداق بولسا تېخىمۇ ياخشى ئىكەن. يەنە بىرمەزگىل سەۋر قىلايلى.

. . . . . .

ئۇلار بىر يېرىم يىل سەۋر قىلىشتى. زاۋۇت رەھبەرلىكى بۇغرا-جانىنىڭ ئىشى توغرۇلۇق مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارغا كەينى-كەيندىن ئالاقە يېزىپ سۈيلىدى. بۇ ئەنزىنى قايتا تەكشۈرۈش ۋە بىر تەرەپ قىلىشقا بىۋاستە مەسئۇل بولغان رەھمەتجان مىنۇت-سېكۇنتىنى قولدىن بەرمەي جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ، بۇ چوڭ ناھەق ئەنزىنى تەلتۆكۈس ئاغدۇرۇۋەتتى. يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبەرلىك ئاقىلاش ماتېرىيالغا تەستىق سالدى. مانا شۇ چاغدا ئابدەمىلەرنى نەدىن بولسىمۇ ئىزدەپ تېپىش ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

"پەيتى كەلدى" دېگەن شۇ ئەمەسمۇ! رەھمەتجان سىرنى رەھبەرلىككە ئاشكارىلىدى. رەھبەرلىك ئانا-بالىلارنى ئۇچراشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى يەنىلا ئۇنىڭغا تاپشۇردى. ئۇ ھەممە تەييارلىقلارنى پۇختا ئىشلىگەندىن كېيىن، بۇگۈن تاڭ سۈزۈلۈش بىلەنلا ئابدەمـ-نىڭ پەرزەنتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھامىلىرىنى بىرگە ئېلىپ، يۇلغۇن-لۇققا بارغانىدى.

... ماشىنا ئۇچقاندەك ئىلگىرىلىمەكتە. دېرىزىدىن ئېقىپ كىرگەن مەيىن شامال غايىب قوللىرى بىلەن يۈزلەرنى سىپاپ ئۆتىمەكتە.

زەر رەڭلىك يوپۇرماقلار لەرزان چاۋاك چېلىشىپ ئۇلارنى ئۇزاتماقتا ئىدى.

كەچ كىردى. يۇزلىگەن - مىڭلىغان يۇلتۇزلار گويا يەردىن ئۇنۇپ چىققاندەك، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا بىراقلا چاقنىدى.

بۇ ئۇزۇن يىللىق ئازاب - ئوقۇبەتتىن قۇتۇلۇپ، يېڭىچە تۇسكە كىرگەن شەھەردە پارلىغان ئېلېكتر چىراغلار ئىدى. ئاشۇ چىراغلارنى كۆرگەندە، ئابىدەمنىڭ يۈرىكىگە بىر ئوتلۇق ئېغىر يامراپ، كۆز ئالدىدا ئەينى ۋاقىتتىكى بەختىيار ئائىلىسى، خاتىرجەم، تىنچ - ئىناق تۇرمۇش كارتىنىسى، قولۇم - قوشنىلىرى، بۇغراجانىڭ ئىشداشلىرى ۋە ماشىنىسىنى ئورۇپلىپ، ئۆزى بىلەن بالىلىرىنى خۇشال - خۇرام قارشى ئېلىۋاتقان ئادەملەر؛ تۇغمەس سوئاللار، ئايىغى ئۇزۇلمەس خۇش خوي پاراڭلار باشلىنىپ كەتكەن شادلىق مەنزىرىسى نامايان بولدى.

ئۇ بىر شەۋكەتكە، بىر رەيھانغا چوڭقۇر ئانىلىق مېھرى بىلەن شۇنداق تىكىلگەنىدى، كۆزلىرىدە غىللىدە ياش ئەگمىدى. ئەمما، ئۇ ھايال ئۆتمەي كۈلۈمسىرىدى...

كومسۇنست قەلبى

بۇگۈن قاراقۇم تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر ئىش بولدى: سىدىق ئاكا بىلەن مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ قەبرىسى يېنىدا پۇتۇنلەي پىششىق خىشتىن ياسالغان غايەت زور بىر قەبىرە قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇپتۇ. بۇ قەبرە بۇنىڭدىن ئون ئىكىكى يىل بۇرۇن ئايۇپ شۇجى قاتارلىقلار تەرىپىدىن "ئوغرىلىنىپ" سىدىق ئاكىنىڭ تاش گۆرىگە

دەپنە قىلىغان بۇغراجان ئۇچۇن تۇرغۇزۇلغان قەبرە ئىدى. قەبرە-نىڭ باش تەرىپىگە: "مۇنەۋۋەر كوممۇنىست، ئىنقىلابىي قۇربان بۇغرا سىدىقنىڭ قەبرىسى" دېگەن خەتلەر؛ ئاياغ تەرىپىگە بۇغراجانىنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى ئويۇلغان؛ قەبرىنىڭ سۇپىسىغا بۇغراجانىنىڭ ئەينەكلىك جازىغا ئېلىنغان چوڭايتىلغان سۈرىتى قويۇلغان؛ سۈرەت بىلەن قەبرىنىڭ ئەتراپى رەڭگارەڭ گۈللەر بىلەن ئورالغانىدى. يىراقتىن قارىغاندا، بۇ قەبرە گويا گۈل-گۈلىستانلىق باغ ئىچىدىكى كۆركەم ئىمارەتكە؛ سۈرەت بولسا ئاشۇ ئىمارەتنىڭ دېرىزىسىدىن بېشىنى چىقىرىپ، كىمگىدۇ خۇش تەبەسسۇم بىلەن تىكىلىپ تۇرغان نەۋقىران يىگىتكە ئوخشايتتى. بۇ يەرگە جەم بولغان مىڭلىغان جۇپ كۆزلەر چوڭقۇر سېغىنىش ۋە ئېچىنىش ھېسسىياتى بىلەن ئەنە شۇ يىگىتكە تىكىلمەكتە. چىرايلاردا مۇڭ، كۆزلەردە ياش، يۈرەكلەردە ئەنە شۇ يىگىتنىڭ قاتىللىرى — ياۋۇز "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"قا نىسبەتەن پۈتىمەس-تۈگىمەس غەزەپ-نەپرەت دولقۇنى مەۋج ئۇرۇپ ئۆركەشلىمەكتە. ئەتراپ شۇنداق جىمجىتكى، بىلىنەر-بىلىنمەس چىقۇاتقان كەچ كۈز شامىلى بەرگىدىن ئايرىغان ئاخىرقى يوپۇرماقلارنىڭ ئاستا يەرگە تۆكۈلۈشىدىن چىققان ئاۋازمۇ قۇلاقلارغا بەخۇدۇك ئاڭلىنىدۇ.

بۇگۈن بۇ يەردە بۇغراجاننىڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلمەكچى. بۇ يەرگە قاراقۇملۇقلار بىلەن باسما زاۋۇتنىڭ بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلىرىدىن تاشقىرى، ۋىلايەت ۋە شەھەرنىڭ بىر قىسىم مەسئۇلىرى، ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىمۇ جەم بولغانىدى.

مۇراسىمنىڭ كۈنتەرتىپى بويىچە، ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بۇغراجاننى تەلتۆكۈس ئاقلاش، پارتىيە ئەزالىقىنى ئەسلىگە

كەلتۇرۇش توغرىسىدىكى قارارنى ئوقۇپ ئۆتتى. ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ، كوممۇنىستلارغا خاس جاسارەتنى نامايان قىلغانلىقىنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيلەيدى. ۋىلايەتلىك پارتكوم نامىدىن ئۇنىڭغا تەزىيە بىلدۇردى، ئائىلە تەۋەلىرىدىن سەممىي ھال سورىدى. ئۇلارنىڭ قايغۇنى كۆچكە ئايلانىدۇرۇپ، سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا بۇغراجانىدەك سەممىي ـ سادىق بولۇشىنى ئۈمىد قىلدى.

ئاندىن يەنشۇجى، مەھەممەت ئىمىن ۋەباشقىلار سۆزلىدى.

ـ مەن ھېچقاچان مۇنداق چوڭ سورۇندا گەپ قىلىپ باقمىغان ئەمەس، ـ دېدى ئابدىم ئائىلە ـ تەۋەلەرگە ۋاكالىتەن سۆز قىلىپ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ تۇرقى شۇنداق جەسۇر، ئاۋازى شۇنداق جارانگلىق ئىدىكى، ھېچكىممۇ ئۇنى ئاددىي ئائىلە ئايالى دەپ پەرەز قىلمايىتتى، ئۇ ناھايىتى سالماق، ۋەزمىن ئاۋازدا سۆزلەيتتى، ـ ئەمما، بۇگۈن كۆپچىلىك ئالدىدا سۆزلەشنىڭ خالايمەن. دېمەكچى بولغان گەپلىرىمىدىن يۇرىكىمنى قاپلاپ كەتكەن دەردلىرىم تولا، بىر ـ بىرلەپ سۆزلەيدىغان بولسام، ئون كېچە ـ كۈندۈزمۇ ئازلىق قىلىدۇ. مەن... مەن...

ئابدىم بىردىن دۇدۇقلاپ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. ھەممە كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلگەن؛ ھەممە يۈرەكلەر ئۇنىڭ يەنە نېمىلەر دەيدىغانلىقىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە. ئابدىم تامىقىنى تاماشىيىتتى. لېكىن، تىلى زادىلا گەپكە كەلمەيتتى. يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرى ئاپتاپتا كۆيگەن مەڭزىنى چىلىق ـ چىلىق ھۆل قىلىۋەتتى. يۈرىكىدىكى قايغۇ ـ ھەسرىتى بىراقلا يۈزىگە تەپچىپ چىققان بولۇپ، پۈتۈن ئەزاسى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەيتتى. نۇر ـ

غۇن كۆزلەر ياشلاندى. ئېغىر "ئۇھ" تارتىشلار، ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشلار تۇشمۇتۇشتىن ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئاخىر ئابدەم بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى ۋە قارا نىمچە ئۇستىدىن باغلانغان ئاق خەسە بەلبېغىنى يېشىپ، كەمزۇلىنىڭ يانچۇقىدىن كونىراپ رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن قىزىل دۇردۇنغا ئورالغان تۇگۈنچەكنى ئېلىپ، ئۆزىگە يانمۇيان تۇرغان رامىزان چاڭجاڭغا ئىككى قوللاپ سۇندى.

بۇ ئابدەم ئون ئىككى يىلدىن بۇيان ئۆز جېنىدەك ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن خاتىرە دەپتەر ئىدى. ئۇنىڭغا بۇغراجانىڭ قولىغا ئېلىنغاندىن كېيىنكى كەچمىش-كەچۈرمىشلىرى ۋە ئۇنىڭ تۇرمىدە يېتىپ تۇرۇپ، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە-ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ئەرز تەرىقىسىدە سۇنغان، ئەمما ئەينى ۋاقىتتا "پارتىيىگە قارشى خىتاب-نامە" دەپ قارىلىپ، ئۇنىڭ جېنىغا زامىن بولغان بىر تۇركۈم شېئىرلىرى خاتىرىلەنگەنىدى.

"ئانىسى، — دېگەنىدى بۇغراجان ئابدەم بىلەن ۋىدالىشىش ئالدىدا خاتىرە دەپتەرنى ئۇنىڭغا تەڭلەپ، — ئەتە مەن ئېتىلىمەن... ئۇلارنىڭ ئېيتقىنچە، مېنىڭ ئۆزەمنى ئاقلاپ يۇقىرىغا يازغان ئەرز-شىكايەتلىرىم مېنىڭ پارتىيىگە قارشى خىتابنامەمىش...قەتئىي ئۇنداق ئەمەس، مەن ھېچقاچان قانداقتۇر پارتىيىگە قارشى خىتابنامە يازغانمۇ، ھېچقاچان پارتىيىگە قارشى تۇرغانمۇ يوق. بۇلارنىڭ ھەممىسى ماڭا قىلىنغان تۆھمەت، ھېچ بولمىغاندا بىر خىل ئۇقۇشماسلىق. كۆنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ ئۇقۇشماسلىق چوقۇم ئايدىڭلىشىدۇ. ئەگەر سەن شۇ كۆنلەرگىچە ھايات ياشىيالىساڭ، بۇ دەپتەرنى ئۆز قولۇڭ بىلەن تەشكىلگە تاپشۇرۇپ بەر، — بۇ چاغدا ئابدەم ئۆزىنى

تۇتالماستىن ھۆقىيتىپ يەلغىنىچە بۇغراجانغا ئۆزىنى ئاتتى، ــ يەغلىما، مېنى گۆرىدە خاتىرجەم ياتسۇن دېسەڭ، ھەرگىز يەغلىما! ــ دېدى بۇغراجان ئۇنى مەھكەم باغرىغا بېسىپ، ــ كۆز يېشى ئىنسانغا ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ...ياخشى كۈنلەر ئۈچۈن، باللارنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۆزەڭنى ئاسرا!..."

ئۇلار ئايرىلىشتى.

ئەتىسى بۇغراجاننى باغلاپ جازا مەيدانىغا ئېلىپ چىقىپ ئېتىۋېتىشتى.

بارلىقىنى پارتىيە ئىشلىرىغا ئاتىغان ئوت يۈرەك كوممۇنىستىنىڭ ھايات شامى ئەنە شۇنداق ئۆچۈرۈلدى! بىر ئېغىز خاتا گەپ ياكى كىچىككىنە سەۋەنلىك ئۈچۈنلا ئۆلتۈرۈۋېتىلگەنلەرنىڭ يالغۇز بىرلا بۇغراجان ئەمەسلىكىنى بۇغراجانمۇ، ئابدەممۇ ئۇ چاغدا بىلمەيتتى.

ئون ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. ناھەق تۆكۈلگەن ئىسىق قانلار، دەريا-دەريا كۆز ياشلار، پەلەككە يەتكەن ئاھ-زارلار، لېيونلىغان ئاق كۆڭۈل كىشىلەرنىڭ قىساس ئوتىنىڭ ياۋۇز "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ تەختى-بەختىنى گۈمران قىلىۋەتكىنىگە مۇتوپتوغرا تۆت يىل بولدى. يېقىندا، ئالىي خەلق سوتى ئۇلار ئۈستىدىن ئاخىرقى ھۆكۈمنى چىقاردى!

بۇ ئادىل ھۆكۈمگە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى تەنتەنە قىلدى!

پۈتۈن دۇنيادىكى تەرەققىپەرۋەر كىشىلەر يېڭى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىمىزغا چىن قەلبىدىن تەھسىن-ئاپىرىن ئوقۇدى!

مانا مۇشۇنداق خاسىيەتلىك كۈندە، ئابدەم بۇغراجاننىڭ ۋەسىيىتىنى تەلتۆكۈس ئورۇنلىدى!...

رامىزان چاڭجاڭ خاتىرە دەپتەرنىڭ بەزى بەتلىرىگە غەل-پاللا

گۆز يۇگۇرتۇپ چىقتى ـ دە، كۆزلىرىگە "لۆمىدە" ياش ئالدى ۋە
هاياجانلىق، شۇنداقلا تىترەك ئاۋازدا ماۋۇ مىسرالارنى ئوقۇدى:

پارتىيەم، سەندىن بۆلەك هېچ غەمگۇزارىم يوق مېنىڭ،
چىن كۆڭۈل مېهرىمنى تارتقان گۈلئۇزارىم يوق مېنىڭ،
سەن ئۇچۇن تۆكسەم قېنىمنى، قىلچە زارىم يوق مېنىڭ.

سىلىدىڭ مىسكىن بېشىمنى تۇنجى رەت ئۇمرۇمدە سەن،
تەربىيە قىلدىڭ ئۇلۇغۋار غايە هەم ئىستەك بىلەن،
ئاشۇ ئىستەكتىن بۆلەككە ئىختىيارىم يوق مېنىڭ.

كومموئنىست نامىم مېنىڭ، يەلكەمدە بار ئالەمچە يۈك،
ئاشۇ يۈك ئۇندەيدۇ ئالغا، مىسلى ئۇ ياڭراق گۈدۈك،
ئاشۇ يۈكنى كۆتۈرۈشتەك ئىپتىخارىم يوق مېنىڭ.

يۈك بىلەن ماڭغاندا ئالغا، هۆكىرەپ چىقتى بوران،
بىلمىدىم مەنزىل قايىقتا؟ قاپلىدى يولنى تۇمان،
تەمتىرەپ قالدىم بۇ دەم، شەمئى ـ پانارىم يوق مېنىڭ.

ئاقىۋەت سوقتى بوران، بولدۇم ئەجەبمۇ ناتۇۋان،
پۈت ـ قولۇم كويزا ـ كىشەندە، زەپمۇ قىينالدى بۇ جان،
نەئىبرۇركى قىسمىتىم؟ مەنزىل ـ قارارىم يوق مېنىڭ.

ئىپتىشۇر دەم قامچىلاپ: سەن ئىنقىلابنىڭ دۈشمىنى،
ئىپتىمەن: ناڭغان دىلىمغا ئىنقىلابنىڭ ئىشقىنى،
كۆز يېرىپ باغرىمنى سەن، قىلچە غۇبارىم يوق مېنىڭ.

ئېيتىشۇر: جاھىل ئىكەنسەن، تەقدىرىڭ بولماق ھالاك،
ئېيتمەن: كەلمەس قولۇمدىن نومۇسىمنى بۇلغىماق،
مەيلى ئۆلتۈر، كەينىمدە ئەسلا قارايمۇ يوق مېنىڭ!

بىلمىدىم، بولدى نېچۈك ئوغلۇڭغا بۇنچە زور ۋابال؟
تاڭ سەھەرىنىڭ پەيزىمۇ ئوغلۇڭ ئۈچۈن بولدى زاۋال؟
ۋادەرىغا!... نەيلەيسەن؟ سەۋرۇ قارايمۇ يوق مېنىڭ.

دىل سۆزۈم شۇلدۇر مېنىڭ: مەيلى ئىشەنمە، يا ئىشەن،
بايرىقىڭنىڭ ھۆسنىدەك پاك ساقلىدىم قەلبىمنى مەن،
مىڭ قەسەم بىللاكى، زەررىچە گۇناھىم يوق مېنىڭ!...
بۇ يالقۇنلۇق مىسرالاردىن بۇغراجانىنىڭ پارتىيىگە، پارتىيە ئىشلىرىغا چەكسىز سادىق قېپقىزىل قەلبىنى، ياۋۇز "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"قا ۋە ئۇلارنىڭ ئاتارمەن-چاپارمەنلىرىگە مۇرەسسەسىز جەڭ ئېلان قىلغان باتۇرلۇقىنى كۆرگەن جامائەت بۇغراجانىنىڭ سۈرىتىگە چوڭقۇر سېغىنىش ھېسسىياتى بىلەن يېنىشلاپ-يېنىشلاپ تىكىلىشتى. كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياش، يۈرىكىدىن ماۋۇ خىتاب ئۇرغۇپ چىقتى:

ئاھ، ھەسرەت!...ئاھ، نادامەت!... بۇغراجان، شۇ تاپتا نەدەسەن!؟...

بۇغراجان پارتىيە قەلبىدە، خەلقنىڭ قەلبىدە ئىدى!...

ثبجشتورماقتا

ئابدۇلجىلل تۇران كۇتۇبخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

شىكسپىر قىسسىم

بەربات بولغان خامىر خىيال

سەرداش

تومۇز كۈنلىرىنىڭ بىرى. ئۇچىسىغا قوپال قارا بىرزىنتتىن تىكىلگەن ئىش كىيىمى، پۇتىغا رېزىنكە ئۆتۈك كىيىپ، ئاغزىغا ماسكا، كۆزىگە كۆزەينەك تاقىۋالغان بىر يىگىت پۇتۇن ئەزايى قوغۇشۇن توزۇنددىسى، ھەر خىل ياسما سىياھلىرى ۋە توپا-تۇمانغا مىلەنگەن ھالدا، كېرەكتىن چىققان قوغۇشۇن بەتلەر ۋە ھەرپلەرنى گۇرجەك بىلەن كۆرەپ، يوغان داش قازانغا تاشلىماقتا. داشتىن كۆتۈرۈلگەن سېسىق پۇراق ۋە بۇس-بولغۇناق ماسكىدىن ئۆتۈپ، دىمىغىنى ئېچىشتۇرماقتا، كۆزلىرىدىن ياش ئالماقتا. ئۇ گۇرجەكنى قوغۇشۇن دۆۋىسىگە شۇنداق كۈچ بىلەن سالاتتىكى، بەزىدە گۇر-جەكنىڭ سېپى قاراسلاپ كېتەتتى. ئۇيى شۇنداق ئىسسىق ئىدىكى، تورۇسقا ئورنىتىلغان شامال تۇگمىنىنىڭ قانىتىدەك يوغان شامالدۇر-غۇچنىڭ تىنىمسىز ئايلىنىشىمۇ ھېچنېمىگە دال بولمايتتى...

قازان تولۇپ، ئۇستىگە يەنە يېرىم قازان كەلگۈدەك قوغۇشۇن دۆۋىلەندى. يىگىت قانائەتلەنگەن ھالدا گۇرجەكنى تامغا يۆلەپ قويدى-دە، قازاننىڭ ئۇستىگە ئورنىتىلغان گۇمبەز شەكىللىك گاز شۇمەرگۇچنىڭ ئىشكىنى ياپتى-دە، تاشقىرىغا چىقىپ، ئوچاق-تىكى ئوتنى چوڭخچىلاپ، ئۇستىگە بىرنەچچە گۇرجەك كۆمۈر تاشلى-ۋەتكەندىن كېيىن، ئىشىك تۆۋىدە تۇرغان رېزىنكە چاقلىق ھارۋىغا تاختىلانغان قوغۇشۇنلارنى بېسىپ، ھەرپ قۇيۇش سېخى تەرەپكە كەتتى.

قازانغا ئورنىتىلغان گرادۇسنىڭ سىماب تۆۋرۈكى "800" رەقە-

مىنى كۆرسەتتى. يىگىت يېڭى مەشغۇلىيەتنى باشلۇەتتى: ئۇ ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى پولات چىۋىقنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىلغان قوغۇشۇن چەككىلىگۈچنى قازاندىكى سۇدەك ئېرىگەن قوغۇشۇنغا شۇنداق چۆكۈرگەندى، قوغۇشۇن پورۇقلاپ قاينىپ، ئۇنىڭدىن گۈڭگۈرت، كالا يېغى ۋە دېۋىرقاينىڭ دىماغنى يارغۇدەك سېسىق پۇرىقى بىلەن بۇس-بۇلغۇناق تۈتۈن كۆتۈرۈلدى. ئەمدى ئۇي ئىچىنىڭ ھاۋاسى بايىقىدىن نەچچە ھەسسە بۇلغانغان بولۇپ، يا نەپەس ئالغىلى، يا كۆز ئاچقىلى بولمايتتى. يىگىت گويا بۇنى سەزمەيۋاتقاندەك، دەم قولىدىكى قوغۇشۇن چەككىلىگۈچنى پۈتۈن كۈچى بىلەن بېسىپ، قازاننىڭ ئاستىغىچە چۆكۈرەتتى، دەم بېشىنى كەينىگە بۇراپ، نەپىسنى راسلاۋالاتتى. قوغۇشۇننىڭ "بۇلدۇق-بۇلدۇق" قىلغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا بولسا، يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئويناپ، ئۆزىنى ھاردۇقى چىقىپ، يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى...

ئۇ شەۋكەت ئىدى.

شەۋكەتنىڭ زاۋۇتنىڭ ھەممە سېخ-ئىشخانىلىرىدىن يىراق-خىلۋەت بۇلۇڭغا سېلىنغان مۇشۇ ئىس-تۈتەك، مەينەتچىلىك بىلەن تولغان ئىشخانىدا ئىشلەۋاتقىنىغا يېرىم يىل بولۇپ قالدى. قوغۇشۇن ئېرىگىچە بوش قالغان ۋاقىتلىرىدا، تاختىلانغان قوغۇشۇنلارنى ھار-ۋىغا بېسىپ، ئۇنى ھەرپ قۇيۇش، ئىستراتىپ سېخلىرىغا يەتكۈزۈپ بەرگىچە ئارىلىقتا ئۇنىڭ-بۇنىڭ بىلەن ئۇچراشقىنىنى، ئۇنى-بۇنى دېيىشكىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، خىزمەت ۋاقتىدا ئاساسەن كىشىلەر بىلەن ئۇچراشمايتتى. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇ قىلچە زېرىكىشلىك ھېس قىلمايتتى.

ئۇ بۇگۈنمۇ ئەنە شۇنداق يالغۇز ئىشلەۋاتاتتى.

شەۋكەت قازاندىكى قوغۇشۇننى ئۆلچەمگە لايىق چەكسىلەپ، ئۇچتىن ئىككى قىسمىدىن كۆپرەكىنى تاختىلاپ بولغاندا، چۇشلۇك تاماقتا قوگۇراق چىلىندى. ئۇ تېخىمۇ شىددەت بىلەن ئىشلەشكە باشلىدى: يوغان چۆمۈچكە لىق تولدۇرۇلغان ئون نەچچە كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى قوغۇشۇن سۇيۇقلۇقنى قاتار تىزىلىپ ياتقان چۆيۈن قېلىپلارغا تۆكەتتى ـ دە، دەرھال قازان بېشىغا چېپىپ، چۆمۈچىنى قوغۇشۇنغا پاتۇراتتى. ئاندىن چۆمۈچىنى ئىنجىقلاپ كۆتۈرۈپ، قېلىپلار يېنىغا ئۇچاتتى. ئۇ يوغان قوغۇشۇننى قېلىپتىن چىقىرىپ، قېلىپنى يەنە يېڭى قوغۇشۇن سۇيۇقلۇقى بىلەن تولدۇراتتى.

قازان بېشىدىن قېلىپ تۇۋىگە، قېلىپ تۇۋىدىن قازان بېشىغا مۇشۇنداق چېپىشلار قانچە ـ قانچە قېتىم تەكرارلاندىكىن ـ تاك، شەۋ ـ كەتنىك ھەر تال مويىدىن مىك تامچە تەر ئېقىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا قازانمۇ، قېلىپلارمۇ بوشاپ، ئۆينىك بىر بۇلۇڭدا كۆمۈش يامبۇلار ـ دەك ۋال ـ ۋۇل قىلىپ كۆز چاقىدىغان قوغۇشۇن تاختا خامىنى ھاسىل بولغانىدى. شەۋكەت بۇ "خامان"غا تىكىلىگىنىچە، كۆزەينەكىنى سول قولىغا ئېلىپ تۇرۇپ، ئوك بىلىكىنىك دۈمبىسى بىلەن پېشانىسى ۋە كۆزىنىك چۆرىسىدىكى تەر مونچاقلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ يېقىملىق بىر كۇلۇمسىرىدى ـ دە، كۆزەينەكىنى يېڭىباشتىن تاقاپ، قولىغا گۈرجەكنى ئالدى.

ئۇ ئەمدى چۈشتىن كېيىن چەككىلەيدىغان قوغۇشۇننى قازانغا قاچىلاپ قويۇشى كېرەك. بۇ ئۇنىنىك كۈندىلىك ئادىتى ئىدى.

ـــ ھوي شەۋكەت، بۇگۈن قالتىس ئاكتىپقۇسەن! خەق ئىشتىن چۈشكىلى نېكەم، سەن تېخى سۆرۈلۈپ يۈرۈپسەنا؟

بۇ تونۇش ئاۋازنى ئاڭلىغان شەۋكەت ئىنتىنك كەينىگە ئۆرۈلدى.

ئىشىك تۈۋىدە بىر قولىدا چىنە، بىر قولىدا قوشۇق تۇتقان ئاباق تۇراتتى.

— كېلىڭ، ئاباقكا، — دېدى شەۋكەت سەل ئوڭايسىزلىنىپ، — مەن تاماق يەپ كىرگىچە ئىسسىق ئۆتكەچ تۇرسۇن، دەپ قازانغا قوغۇشۇن تولدۇرۇپ قويۇۋاتىمەن.

— ئىشلە، ئۇكا، ئىشلە! مۇشۇنداق ئىشلەيدىغان بولساڭ، ئۆزۈڭنىغا قالماي دادامنىڭ ئىزىنى باسسەن.

— مېنىڭمۇ ئىرادەم شۇ.

شەۋكەت بۇ سۆزنى تۇيمايلا ئاغزىدىن چىقىرىۋەتتى. ئىچىدە: "بەكمۇ چوڭ سۆزلۈۋەتتىمۇ نېمە؟" دەۋالدى ۋە كۆڭلى بىرقىسمىلا بولۇپ، يۈزى ۋىللىدە قىزاردى. بەختكە، يۈزىدە ماسكا بولغىنى ئۈچۈن، ئاباق بۇنى سەزمىدى.

— يارايسەن! — دېدى ئۇ شەۋكەتنى ماختاپ، — دادامنىڭ زاۋۇتقا يېڭى كىرگەن چاغلاردا سەندەك ئىشلەيتتى. سېنى ھەربىر قېتىم كۆرسەم، دادامنى ياد‌ىمغا كېلىدۇ. ھەي...

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. شەۋكەت تېخىمۇ ئوڭايسىزلىنىپ، قولىدىكى گۈرجەكنىڭ سېپىغا قارىۋالدى. ئۇ، يا ئىشنى داۋام قىلدۇرۇشنى، يا ئۇنىڭ ماڭىتاشلىرىغا نېمە دەپ جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلمەيتتى.

ئاباق ئاجايىپ كۆيۈمچان تەلەپپۇزدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ئەمما، شۇنىڭغىمۇ دېققەت قىلغىنكى، سالامەتلىكنى ئاسراش ئادەم ئۈچۈن مۇھىم. سالامەت بولغاندا ھەممە ئىشنى قىلغىلى بولىدۇ، ئارزۇغا يەتكىلى بولىدۇ. مۇشۇنداق ۋاقتى-قەرەلسىز تاماق يېمەي، ئارامىمۇ ئالماي ئىشلەۋېرىدىغان بولساڭ، ئالتە كۈنلىك كار-

دىن چىقىپ كېتىسەن. ئۇ چاغدا...

— سىز چۇ؟ — شەۋكەت ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلىدى، — سىزمۇ ئىشلەشتە مەندىن قېلىشمايسىزغۇ؟

— سەن كىم، مەن كىم؟ ئىككىمىزنى قانداقمۇ سېلىشتۇرغىلى بولسۇن! مەن دېگەن "تۆت زىياندىن"نىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشكەن گۈناھكارمەن. تازا ئويدان ئىشلەپ، گۈناھىمنى يۇمسام بولامدۇ؟ — ئاباق غەلىتە ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، شەۋكەتنىڭ بېشىدىن-ئايىغىچە سەپسېلىپ چىقتى. شەۋكەت ئۇنىڭسىزلانغىنىدىن ئىبغىرلىقىنى ھېلى ئۇ پۈتىغا، ھېلى بۇ پۈتىغا يۆتكەيتتى، — ئۆزەڭمۇ بىلسەن، ماڭا جان تىكىپ ئىشلەپ، گۈناھىمنى يۇيۇشتىن باشقا يول يوق. لېكىن، سەن ماڭا پەقەتلا ئوخشىمايسەن، ئۇكا! سەن دېگەن ئەركىن ئادەم، بەختلىك ئادەم!...

دېمىسىمۇ، ئاباق خۇددى ئۆزى ئىقرار قىلغاندەك، راستىنلا گۈناھكار، راستىنلا بىتەلەي ئادەم ئىدى. چۈنكى شەۋكەت زاۋۇتقا كىرىشتىن سەل ئىلگىرى ئېلىپ بېرىلغان "ئۇچنى ئېنىقلاش" ھەرىكىتىدە ئاباقنىڭ ئامبار ھېسابى تەكشۈرۈلگەندە، نۇرغۇن قەغەزلەرنىڭ ئىزى چىقمىدى. رەھبەرلىك ئامبارنى ۋاقتىنچە ئاباقتىن ئۆتكۈزۈۋالدى. ئاباقنى بولسا ئىچكىرىدە داۋالىنىشقا ئەۋەتىلگەن ۋەلىنىڭ ئورنىغا ۋالېك قۇيۇشقا قويدى. ئاباقنىڭ ئىلگىرىمۇ ۋالېك قۇيۇش تېخنىكىسىدىن ئاز-تولا خەۋىرى بار ئىدى، ئۇ بۇ ئىشنى بېرىلىپ ئىشلىدى. ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىمۇ شەۋكەتنىڭ ئىشىغا ئوخشاشلا مەينەت بولۇپ، ئىشخانىسى شەۋكەتنىڭ ئىشخانىسى بىلەن يانداش ئىدى. ئۇ شەۋكەتكە ئوخشاشلا يالغۇز ئىشلەيتتى. كۆپىنچە، چۈشلۈك تامىقىنى ئىشخانىدا يەيتتى. يېز كىرگەندىن بۇيان، ئۇ ئىشخانا ئالـ

دىدەكى ئاكاتسىيە دەربخىنىڭ سايىسىغا پاختىلىق مىلەڭزىنى سىلىپلا يانپاشلاپ، چۇشلۇك دەم ئالدىغان بولدى. شەۋكەت نەچچە ـ نەچچە قېتىم ئۇنى دوراپ، دەم ئېلىش ۋاقتىنى ئۇنىڭغا ئوخشاش ئۆتكۈز ـ مەكچى بولدىيۇ، كېيىن نېمە ئۈچۈندۇ بۇ خىيالدىن يالتايدى. بىركۈنى ئۇ ئاباقتىن:

ـــ ئاباقكا، چۇشلۇك دەم ئېلىش ۋاقتى ئۆچ سائەت بولغاندەكىن، ئۆيگە بېرىپ دەم ئالسىڭىز بولمامدۇ؟ ـــ دەپ سورىغاندى، ئاباق:

ـــ نەدە ئارام ئالسام ئوخشاش ئەمەسمۇ؟ ئۆيگە بارغىنىم بىلەن، بەرىبىر دەككە ـ دۈككىچىلىكتە تۇزۇك ئارام ئالالمايمەن، ـــ دەپ جاۋاب بەردى.

شەۋكەت تېخىمۇ ھەيران بولۇپ:

ـــ نېمىشقا؟ ـــ دەپ سورىۋىدى، ئۇ:

ـــ ھەي... قىزىق گەپلىرىڭ بار ـ دە، ئۇكا! ـــ دېدى مەنىلىك كۈلۈپ، ـــ مەدەنىيەت توپىلىڭىدا ھۆكۈمەتسىزلىك شامىلىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلغانلىقىڭ دەردىنى ھازىرغىچە تارتىۋاتىمەن. ئەگەر يەنە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلسام نېمە بولىدىغانلىقىمنى بىلمەيسەن ـ دە! ئويلاپ باقە، مەن ئۆيگە كەتسەم، ئوچاقتا ئوت، قازاندا ۋالېك قالمىدۇ. ئەگەر تۈيۈقسىز ئوت ئۆلگىنىپ كېتىپ، قازانلىقىڭ سۈيى تۈگەپ كەتسە، ۋالېك نېمە بولىدۇ؟ ئەمدى يەنە گۈناھ ئۈستىگە گۈناھ قوشالمايمەن، ئۇكا!...

ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى شەۋكەتكە قاتتىق تەسىر قىلدى ھەمدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن چوڭقۇر ھېسداشلىق قوزغىدى. راست ئەمەسمۇ، "مەدەنىيەت ئىنقىلابى شەۋكەتنى دادىسىدىن ئايرىپ، ئائىلىسىنى خانىۋەيرانچە ـ

لىق كوچىسىغا تاشلىغان بولسا، ئاباقىنى قەستەن خاتالاشتۇرۇپ، گۇناھكار قىلدى. ئەمدى ئەنە شۇ گۇناھسىنى يۇيۇش ئۈچۈن جان تىكىپ ئىشلەۋاتامدۇ؟ ھەتتا يەنە گۇناھكار بولۇپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ، ئالتە قەدەم يەردىكى ئۆيىگىمۇ بارالمايۋاتامدۇ!؟ ھەي ئىنقىلاب، ھەي ئىنقىلاب!... سەندىن كىمگە خۇلۇق كەلدىكىن!؟...

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ شەۋكەتنىڭ قېشىغا پات-پات كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن-كەچكەنلەر ئۈستىدە مۇڭدىشىدىغان بولدى. بەزىدە ئۆزىنىڭ بۇغراجان بىلەن بولغان بۇرادەرچىلىكىنى تىلغا ئېلىپ، شەۋكەتنىڭ ئوتلىرىنى يېڭىلايتتى. ئۆزىنىڭ گۇناھلىرىنى سۆزلەپ ياش تۆكۈپ، شەۋكەتنىڭ ئىچىنى ئاغرىتاتتى. بۇگۈنمۇ ئۇ شۇ مەقسەت بىلەن كىرگەن بولسا كېرەك.

شەۋكەت ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى:

— ئۇنداق دېمەڭ، ئاباقكا، سىزمۇ ئەركىنغۇ، قەغەز ئامبىرىنىڭ ھېسابىتى بىر تەرەپ بولسا، سىزمۇ ئۆز ئورنىڭىزنى تاپسىز.

— بولدى، ئۇنداق ئىشنى ئەمدى ئۆلسەممۇ قىلمايمەن! يائاللا، ئون كۈندە بىر ۋاخ ناشتا قىلسامۇ، ئامبارغا ئىككىنچى يولماسمەنا!

. . . . . .

ئىككىيلەن ئاشۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق سۆزلەشتى. ئىشقا چۈشۈشكە ئازلا ۋاقىت قالغانىدى. سائىتىگە قارىغان ئاباق شەۋكەتنى ئالدىراتتى:

— بول، ئىتتىك ببرىپ تامىقىڭنى يەۋال.

شەۋكەت بىر قازانغا، بىر قوغۇشۇن دۆۋىسىگە قاراپ قويدى-دە، كۆڭلى قېيىسىغان ھالدا گۈرجەكنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، پەلەي، ماسكىلىرىنى ئېلىشقا باشلىدى...

* * *

ئاردىدىن بىر ھەپتە ئۆتتى. شەۋكەت لىقمۇلىق بىر قازان قوغۇ-شۇننى چەككىلەپ، غەلىدى-غەشىلىرىنى پاكىز سۇزۇپ بولىدى. ئەمدى چۆيۈن قېلىپلارغا قۇيۇپ، تاختىلىشى كېرەك ئىدى. ئۇ سۇزگۈچنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، قېلىپلارنى جاي-جايىغا رەتلىك تىزىپ، قولىغا چۆمۈچنى ئالدى. چۆمۈچنى قازانىدىكى قوغۇشۇنغا شۇنداق پاتۇرۇشىغا، "گۈمباك" قىلغان ئاۋاز بىلەن تەك، قازانىدىن بىر چۆمۈچ كەلگۈدەك قوغۇشۇن سۇيۇقلۇقى ئېتىلىپ چىقىپ، شەۋ-كەتنىك ئۇستى-بېشىغا ۋە ئىشخانىنىك تاملىرىغا چاچرىدى. شەۋكەت ھودۇققىنىدىن، ئالدىراش كەينىگە داجىغانىدى، قوغۇشۇن دۆۋىسىگە پۈتلىشىپ، پالاققىدە يىقىلىپ چۈشتى. كاسسىسى ۋە بېلىگە قوغۇشۇن بەتلەرنىك نەشتەردەك سانچىلغىنىغۇ بىرگەپ، جەينىكى سېمونتقا شۇنداق قاتتىق تەگدىكى، جان ئاچچىقىدا ۋارقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. ئۇ چىشىنى چىشىغا بېسىپ، ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشىلۋاتقىندا، يەردىن ئۇنۇپ چىققانىدەكلا ئاباق پەيدا بولۇپ قالدى.

— يائاللا، نېمە بالا بولدىكىن، دەپتىمەن! — دېدى ئۇ شەۋ-كەتنى يۆلەۋېتىپ، — قوغۇشۇن پارتلاپ كەتتىما؟ قارا بۇ ئىشنى! بەختىك بار ئىكەن، خۇدايىم ساقلاپتۇ. ھېلىمۇ ماسكا بىلەن كۆزەي-نەكنى تاقۋاپتىكەنسەن، بولمىسا، كۆزۈڭنى قارىغۇ قىلىپ تاشلايدى-كەن بۇ كاساپەت! ۋاي-ۋۇي، ماۋۇ چاچلىرىڭنى! مەرزەڭگە ئاسقان-دەك بولۇپ كېتىپتۇ. بىر يېرىنىك قاتتىق ئاغرىپ كەتمىگەندۇ؟

شەۋكەت ئاباقنىك يارىدىمى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇۋالدى. چىرايى تامدەك ئاقىرىپ كەتكەندى. جەينىكى بىلەن بېلىنىك قاتتىق ئاغرىپ كەتكەنلىكىدىنمۇ ياكى ئىشخانىنىك ھەددىدىن زىيادە ئىسسىپ كەت-

كەنلىكدىنمۇ، پۈتۈن ئەزايى چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەنىدى. يۈرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەيتتى. ئۇ ئاباقنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش ئورنىغا، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قازاندىكى قوغۇشۇن ئېرىتمىسىگە قاراپ قويدى: قازاننىڭ ئۇ يەر بۇ يېرى ئەمدىلا قاينىشقا باشلىغان سۈدەك، بىلىنەر-بىلىنمەس چىملىداۋاتاتتى. ئوچاق بېشى بولسا كۈمۈشتىن ھەل بېرىلگەندەك پارقىرايتتى.

شەۋكەت جاۋاب بەرمىگەندىن كېيىن، ئاباق سۆزىنى داۋام قىلدى:

— ھەي ئۇكا، ھەي ئۇكا...شۇنداقمۇ بىخەستىلىك قىلامسەن! بىر يېرىڭنى ھېيىپناق قىلىۋالغان بولساڭ، ئاناڭ بىچارە نېمە كۈنلەرنى كۆرمەر ئىدى؟ ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ بىچارىنىڭ خۇدايىمىنىڭ ئالدىدا قىلغان-ئەتكىنى بار ئىكەن، خۇدايىم بىر ساقلاپتۇ، خۇدايىم ساقلاپتۇ!...نېمە قاراپ تۇرىسەن؟ ماسكاڭ بىلەن كۆزەينىكىنى ئال! بىر يېرىڭنى كۆيدۈرۈۋالمغان بولساڭلا مەيلىغۇ. توختا، مەن يېشىپ قويايى، ئاپلا!... ماۋۇ قولۇمنىڭ مەينەتلىكىنى كۆرمەمسەن: بەئەينى بوياقچىنىڭ قولى! ئۆزەڭ ئال، ئۆزەڭ ئال، ئۇكا! نېمە بولۇپ بۇ ئىشنى تاپتىڭ؟

— چۆمۈچ سۇ يۇقى ئىكەن، قاچان يۇققان سۇ ئىدىكەن، شۇنداق قازانغا تىقىشمىغا....

— مانا، مانا، بىخەستىلىك! شۇنداقمۇ بىخەستىلىك قىلغان بارمۇ!؟ كۆزۈڭ نەگە كەتكەنىدى؟ ھەرقانچە بولسىمۇ، قاراپ تۇرۇپ سۇ يۇقى چۆمۈچنى قازانغا تىقامدىغان! يائاللا، بەختىڭ بار ئىكەن، ئۇكا!

— مەنغۇ چۆمۈچنى سۇغا يولاتمىغان...

شەۋكەت پەلىينى سىلۇبتىپ، ھەيران بولغان ھالدا غودۇڭشىغىلى تۇرۇۋىدى، ئاباق ئۇنىڭ سۆزىنى تارتىۋالدى:

ــ بىخەستىلىك، ئۇكا، بىخەستىلىك! قوغۇشۇن ئېرىتىش ئەسلىدە سىنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭ ئەمەس ئىدى. ھەي، بۇ خەقنى... قاراپ تۇرۇپ سەندەك ئەمگەن سۈتى ئاغزىدىن تېمىپ تۇرىدىغان باچكىنى مۇشۇ ئىشقا قويۇشقىنىنى!... بولە، يەنە نېمىگە قاراپ تۇرىسەن؟ ماسكاڭ بىلەن كۆزەينەكنى ئال دەۋاتىمەن!

شەۋكەت ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئورۇنلىدى. ئۇنىڭ ھېچىبىرى زەخمىلەنمىگەنىدى. ئەمما، پىشانىسىگە چۈشۈپ تۇرغان قاپقارا، قويۇق چاچلىرى جىگدە يېلىمىدا پات بەرگەندەك بىر-بىرىگە يېپىشىپ كەتكەن بولۇپ، يىراقتىن قارىغان ئادەمگە بېشىغا كۈمۈش بىلەن بېزەلگەن كۈلتا① كىيىۋالغاندەك كۆرۈنەتتى. چوققا، گەدەن چاچلىرىنىڭ ئۇ يەر-بۇ يېرىدە مونەك-مونەك قوغۇشۇن مونچاقلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. ئۇ چېكە چاچلىرىغا يېپىشقان قوغۇشۇنلارنى ئاجرىتىشقا باشلىدى. ھەرقانچە ئاۋايلىغىنى بىلەنمۇ، چاچلىرى بەربىر ۋاس-ۋۇس قىلىپ يۇلۇناتتى. ئاباق ناھايىتى كۆيۈنگەن قىياپەتتە، ئاغزى بېسىلماي ئۇنىڭغا تەنە قىلاتتى.

ئاباق زادى قانچىلىك ۋاقىت سۆزلىدى، نېمىلەرنى سۆزلىدى، قايسىلىرى شەۋكەتنىڭ قۇلقىغا كىردى، قايسىلىرى كىرمىدى، بۇ ئېنىق ئەمەس. ئىشقىلىپ، شەۋكەت باش-كۆزىنى قوغۇشۇندىن ئادالاپ بولدى. ئۇ شۇنداق بۇرۇلۇپ، قازانغا قارىغىنىدى، يۇرىكى "جىغ" قىلىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. قوغۇشۇنىڭ يۈزى

① كۈلتا ــ تاجىك ئاياللىرىنىڭ باش كىيىمى.

قايماق تۇتقان سۇتتەك قېلىن پەردە بىلەن قاپلانغاندى.

ــ ئاپلا! ــ دەۋەتتى ئۇ ئالدىراش قازان بېشىغا كېلىپ ئەنسىز ئاۋازدا، ــ قوغۇشۇن سوۋۇپ قاپتۇ ئەمەسمۇ! ئىشتىن چۈشۈشكە ئاز قالغاندا...

ــ ماۋۇ ئەقلىمنى كۆرمەمدىغان! ــ ئاياق ئالاقزادىلىك بىلەن ئەتراپقا قاراپ قويدى، ــ گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن ئەمەسما! قازان قۇرۇپ كەتكەنمىدۇ، يا ئوت ئۆچكەنمىدۇ؟

ئۇ شۇنداق دېدى-دە، شاپاشلاپ تاشقىرىغا چاپتى. نېمە قىلارىنى بىلمەي گاڭگىراپ قالغان شەۋكەت ئۇنى كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئىشىك تۈۋىگىچە ئۇزاتتى.

سىرلىق ئىلتىماس

زاۋۇت "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"نىڭ جاراھەتلىرىنى ساقايتىشتا ناھايىتى زور قەدەم تاشلىماقتا ئىدى. ئالدىنقى يېرىم يىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى تاريخىتكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىن ئېشىپ كەتتى.

رامىزان چاڭجاڭ يېتەكچىلىكىدە تەشكىللەنگەن تېخنىكا يېڭىلاش گۇرۇپپىسىنىڭ ئىش ئورنى ــ رېمونت سېخى بۇگۈن ھەرقانداق چاغدىكىدىن جانلىنىپ كەتكەنىدى: رەندىلەش ستانوكىنىڭ غار-تىلدىشى، قىرىش ستانوكىنىڭ چىزىلدىشى، ماتورلارنىڭ ۋىزىلدىشى قوشۇلۇپ شۇنداق بىر ئومۇمىي خور ھاسىل قىلغاندەكى، سىرتتىن تاساديپىي كىرىپ قالغان ھەرقانداق كىشىنىڭ ئىشىك تۈۋىدە بىرئاز توختاپ، بۇ ئاۋازلارغا ھەۋەس بىلەن قۇلاق سالماس-

لىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەنە: تېخىنكا يېڭىلاش گۈرۈپپىسىنىڭ بەش نەپەر ئەزاسى سېخىنىڭ بۇرجىكىگە قويۇلغان، سىرى كۆچۈپ كەتكەن شىرەنى چۆرىدىشىپ، دۇيكەي باسما ماشىنىسىنى ئاپتوماتىلاشتۇرۇش مەسلىسى ئۈستىدە جىددىي تالاش-تارتىش قىلىشىپ، رامىزان چاڭجاڭ بىلەن پىشقەدەم باسما ئىشچىسى لاۋتۇ تەرىپىدىن سىزىپ چىقىلغان چېرتىۋژنىڭ ھەربىر سىزىق، ھەربىر شەرتلىك بەلگىسىگە قارىتا ئۆز پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشاتتى. ئۇلار گويا گاس-گاچىلار بىلەن سۆزلىشۋاتقاندەك يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلىشىپلا قالماي، ئۆز گېپىنى باشقىلارنىڭ ئۇقالماسلىقىدىن ئەنسىرەپ، قولىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ ئىما-ئىشارەت قىلاتتى.

رامىزان چاڭجاڭ قەغەز سۈمۈرگۈچ ناسۇسىنىڭ سۈمۈرۈش كۈچى ۋە بېكىتىلىدىغان ئورۇن ئۈستىدە ئۆز مۇلاھىزىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقاندا، كىمدۇ بىرى قولىنى ئۇنىڭ يەلكىسىگە قويۇپ قۇلىقىغا:

— چاڭجاڭ، سىزنى يەن شۇجى چاقىرىۋاتىدۇ، — دېگەنىدى، رامىزان چاڭجاڭ گېپىنى توختىتىپ، بېشىنى كەينىگە قىيا بۇرىدى. كۆزلىرى مەھەممەت ئىمىننىڭ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشتى.

— لاۋيەننىڭ مېنى نېمىشقا چاقىرتقانلىقىنى ئۇقمىدىڭىزمۇ؟

— بەك زۆرۈر ئىش بولمىسا، يەن شۇجىنىڭ ئەۋەتمەيدىغانلىقىنى ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىزغۇ!

مەھەممەت ئىمىن بىر كۆزىنى قىسىپ، مەنىلىك كۈلۈمسىرىدى.

رامىزان چاڭجاڭ ئورنىدىن تۇردى.

— سىلەر مۇزاكىرىلىشۋېرىڭلار، — دېدى لاۋتۇغا قاراپ، — مەن ھازىرلا قايتىپ كىرىمەن.

ئۇ شۇنداق دېدى-دە، ئالدىراش ئىشكىتىن چىقتى...

ئۇلار پارتكوم ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە، يەن شۇجى ناھايىتى پەرىشان قىياپەتتە ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى سۆرۈندىغا ئۇچراشتى.

— كېلىڭ، — دېدى يەن شۇجى ئورنىدىن سەل كۆتۈرۈلۈپ، — ئولتۇرۇڭ.

رامىزان چاڭجاڭ ئۇنىڭ قارشىسىدىكى ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ، جەينەكلىرىنى شىرەگە تىرىدى. شۇ چاغدا، قوللىرىنىڭ ھەر خىل باسما سىياھلىرى، ئاپتوتۇل ۋە كىرىسىن بىلەن بۇلغانغانلىقىنى سېزىپ، بىرئاز ئوڭايسىزلاندى، ھەتتا: "نېمىشقىمۇ تازىلىۋەتمەي كىرگەندىمەن؟ خۇددى لاۋيەنگە ئۆزەمنىڭ قانچىلىك جاپا چېكىپ ئىشلەۋاتقانلىقىمنى كۆرسىتىپ قويماقچى بولغاندەك..." دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈرۈپ، قاتتىق ئۆكۈندى. بولغۇلۇق بولۇپ بولغاندا، ئۇلۇكسكە ياسىن ئوقۇغاندەك ئىش قىلغىنى نېمىسى ئۇنىڭ! يەن شۇجى ئۇنى چۈشەنمەيدىغان كىشى بولسىغۇ كاشكى!...

رامىزان چاڭجاڭ ئەمدى ئۆزىنى بىرئاز ئەركىنەرەك قويۇۋەتتى: ئىككى قولىنى بىر-بىرىگە كىرىشتۇرۇپ، يەن شۇجىغا سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. مەھەممەت ئىمىن دېۋانغا ئەپچىل جايلىشىۋېلىپ، بىخىرامان ئولتۇراتتى.

— كۆردىڭىزمۇ ماۋۇ قاملاشمىغان ئىشنى، — يەن شۇجى خورسىنىپ سۆزلەيتتى، — شەۋكەت ئىش تاشلاپ چىقىپ كېتىپتۇ!

— نېمە؟! شەۋكەت...

رامىزان چاڭجاڭ گېلىنى بىركىم بوغۇۋالغاندەك، گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. ھەتتا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكىنىنىمۇ سەزمىدى.

— ئولتۇرۇڭ، يولداش رامىزان، — يەن شۇجىنىڭ ئاۋازى پۈتۈپ قالغاندەك، خېلى ئۇنلۇك گەپ قىلىشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئاۋازى بوغۇزىدىن تاشقىرىغا چىقمايتتى، — بۇ بىز ئۇچۇن ھەقىقەتەن كۈتۈلمىگەن ئىش بولدى. مانا بۇنى كۆرۈپ بېقىڭ.

رامىزان چاڭجاڭ يەن شۇجى ئۇزاتقان بىر ۋاراق قەغەزنىڭ بۇرجىكىدىن ئاۋايلاپ تۇتتى ـ دە، ئالدىراش كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى. بىراق، خەتنىڭ يېرىمىنىمۇ ئوقۇپ بولماستىن، لەسسىدە ئولتۇرۇپ قالدى.

— بۇ...بۇ...، — دېدى ئۇ دۈدۈقلاپ، ھاياجاندىن پۈتۈن ئەزايى تىترەيتتى، — بۇ قانداق بولغىنى!؟...مەن...مەن...ھېچ نەرسىنى چۈشىنەلمىدىم، ھېچ نەرسىنى...

ئۇ جىم بولۇپ قالدى. كۆزلىرى قەغەز ئۈستىدە يېگىباشتىن يۈگۈرۈشكە باشلىدى. قولىنىڭ ئۇچىدىلا قىلغىر ـ قىيسىق يېزىلغان بۇ خەتتە "ياشلىق"، "ئىستىقبال" دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر سەكسەن ئون جايدا تەكرارلانغانىدى. يەنىچاقلىغاندا: "ياشلىق باھارىمىنى قوغۇشۇن ئېرىتىشتىن ئىبارەت مۇنداق ئىستىقبالى يوق ئىش ئۇچۇن سەرپ قىلىشنى خالىمايمەن..." دېگەن مەزمۇن چىقىپ تۇراتتى.

رامىزان چاڭجاڭ ئېغىر نەپەس ئېلىپ، قەغەزدىن بېشىنى كۆتۈردى. يەن شۇجىغا بىرپەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن:

— بۇنى قاچان يېزىپتۇ؟ — دەپ سورىدى.

— بۈگۈن يازغان ئوخشايدۇ.

— مېنىڭچە بۈگۈن يازمىغان بولسا كېرەك، — مەھەممەت ئىمىن گەپكە ئارىلاشتى. ئۇ تەمكىن، ئېغىر ـ بېسىق قىياپەتتە ئولتۇرۇپ، ۋەزمىن ئاھاڭدا سۆزلەيتتى، — مەن بۇنىڭدىن بىر سائەتچە ئىلگىرى

سېخلارنى ئارىلاپ، قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيى تەرەپكە ئۆتكەنىدىم. بوسۇغىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان شەۋكەتكە كۆزۈم چۈشۈپ، ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، روھىنى كۆتۈرۈپ قويغۇم كەلدى. قېشىغا يېقىنلاپ بېرىپ: "يىگىت، ئولتۇرۇشۇڭ قالتىسقۇ! ئىشكىنى ئۆرۈۋەتمىگىن يەنە!..." دېيىشىمگە، ئۇ بىردىن ئاچچىقلىنىپ: "ھە، ئولتۇرۇدۇم. ئولتۇرسام نېمە بوپتۇ!؟" دەپ گۈركىرىدى. بۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئەلپازى بۇزۇق، كۆڭلى پەرىشان ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئورۇنسىز-چاقچاق قىلغىنىم ئۈچۈن، ئىچىمدە ئۆزەمگە كايىدىم. كېيىن، ناھايىتى ئېھتىياتچانلىق بىلەن گەپ تېپىپ، نېمىگە شۇنچە خاپا بولۇپ كەتكەنلىكىنى سوردىدىم. "ئىشلىمەيمەن! — دېدى ئۇ ماڭا ئالىيىپ، — مۇنداق ئادەمنى قىيناپ ئۆلتۈرىدىغان ئىشنى ھەرگىزمۇ ئىشلىمەيمەن! ھمم...ئەتىگىنى ھەممە خەقتىن بىر سائەت بۇرۇن كىرىپ ئوچاقنا ئوت ياق، كەچقۇرۇن بىر سائەت كېيىن چىق، ئەتىگەندىن-كەچكىچە ئىس-تۈتۈن، مەينەتچىلىك ئىچىدە تەرلەپ-تەپچىرەپ ئىشلە، كۈنلۈك ئىش ھەققىڭ بىر مەدىكارنىڭكىچىلىك بولمىسا... بولدى، مۇشۇنداق ئىشنى قىلغىچە، سىرتقا چىقىپ مەدىكار ئىشلەيمەن!..." ئۇ چېچىلۇۋەردى، مەن قولۇمدىن كېلىشىچە تەسەللى بەردىم. ئەمما گېپىمنى ئىككى پۇلغىمۇ ئالمىدى. ئاخىر يانچۇقىدىن مۇشۇ قەغەزنى چىقىرىپ، شاققىدە قولۇمغا تۇتقۇزدى-دە، ئالدى-كەينىگە قارىماستىن كېتىپ قالدى. مۇشۇنىڭدىن قارىغاندا، بۇ ئىلتىماسنى خېلى بۇرۇنلا يېزىپ تەييارلاپ قويغانىدەك قىلىدۇ.

مەھەممەت ئىمىن گېپىنى تۈگىتىپ، دۇئانغا قاتتايدى. رامىزان چاڭجاڭ سوزۇپ بىر "ئۇھ" تارتىپ، يەن شۇجىغا سوئال نەزىرىدە

تىكىلدى. ئارقىدىن يەنە مەھەممەت ئىمىنگە بۇرۇلۇپ:

— بۇ ئىشتىن ھەرپ قۇيۇش سېخىدىكىلەرنىڭ خەۋىرى بارمۇ؟— دەپ سورىدى.

— خەۋىرى يوق، — رامىزان چاڭجاڭ يەنە نېمىلەرنىدۇ سوراشقا ئاغزىنى ئۆمەللىگەنىدى، مەھەممەت ئىمىن ئالدىراش چۈشەندۈردى، — شەۋكەت تېخى يېقىندىلا يېرىم يىللىق خىزمەت ئىلغارى بولۇپ سايلاندى ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭ بۇ قاملاشمىغان ئىشنى ئىشچىلار ئۇقۇپ كەتسە، ئۇنىڭ ئىناۋىتىگە تەسىر يېتىشىدىن ئەنسىرەپ، ھېچكىمگە تىنمىدىم. ئۇقتۇرۇشقا توغرا كەلسە، ئۇچىمىز مۇزاكىرىلىشىپ بىر ئىش قىلمامدۇق.

— ئوبدان قىپسىز...، — رامىزان چاڭجاڭنىڭ يۈرىكى بىرئاز قىنىغا چۈشكەندەك بولۇپ، چىرايى سەل ئېچىلدى. ئۇ يەنىشۇجىغا بۇرۇلۇپ سورىدى، — لاۋيەن، سىزنىكچە، قانداق قىلساق بولار؟

— مەن تېخى بىرەر پىكىرگە كەلگىنىم يوق. ئۇچىمىز مەسىلەھەتلىشىپ كۆرسەك، بەلكى ياخشىراق بىر چارە تاپقىلى بولار.

ئارىغا چوڭقۇر جىملىق چۈشتى. مەھەممەت ئىمىن پۈتلىرىنى ئۇزۇن سوزۇپ، دىۋاننىڭ يۆلەنچۈكىگە قاڭىيغىنىچە ھە دەپ تاماكا چېكەتتى، تۇرۇپ-تۇرۇپ ئاغزىدىن دۇپدۇگىلەك چەمبەر شەكىلدە ئىس چىقىرىپ، ئۇنى تورۇسقا پۈۋلەيتتى. ئىس چەمبىرىكى بارغانسېرى يوغىناپ، بىرىنى-بىرى قوغلاپ، ئاستا-ئاستا يۇقىرىغا كۆتۈرۈلەتتى. كېيىن بىرئاز پەسلەپ، ئۇچۇق دېرىزىگە قاراپ ئاقاتتى. يەن شۇجى گويا نېمە قىلارىنى بىلەلمەيۋاتقاندەك، بىر رامىزان چاڭجاڭغا، بىر مەھەممەت ئىمىنگە كۆزىنىڭ قىيىرىقىدا قاراپ قويۇپ، ئوك قولىنىڭ بارماقلىرى بىلەن قويۇق ئاق ئارىلىغان شالاڭ

چاچلىرىنى تارايتتى. رامىزان چاڭجاڭ بولسا ھە دەپ قوللىرىنى ئىشقىلاپ، شىرە ئۈستىگە چۈشكەن تۈگۈچ-تۈگۈچ كىرلەرنى ئاستا پۈڭلەپ، يەرگە چۈشۈرۈۋېتەتتى. ئىچى تىت-تىت بولغىنىدىن، بىردەم ئاستىنقى كالپۇكلىرىنى چىشلىسە، بىردەم چىشلىرىنى يەڭگىل غۇچۇرلىتاتتى...

بىر دانە چۈجىن ئۆزىنى دېرىزىگە تارتىلغان سىم تورغا ئۇرۇپ ھە دەپ گىژىلداپ، ئادەمنىڭ ئىچىنى سىققىلى تۇردى. يەنىشۇجى تامغا ئېسىلغان پالاقنى قولىغا ئېلىپ، "ۋاقىدە"نىرنى سالغانىدى، چۈجىن دەرھال ئۇجۇقتى. رامىزان چاڭجاڭمۇ ئېسىنى يىغدى.

ــ مېنىڭچە مۇنداق قىلساق، ــ دېدى ئۇ ئويلىرىنى خۇلاسىلەپ، ــ شەۋكەتنى ئارتۇقچە قىيناۋەرمەي، ئۇنى باشقا بىرى بىلەن ئالماشتۇرساق.

ــ ئالماشتۇرساق؟ ــ يەنىشۇجى ئېتىراز بىلدۈردى، ــ ئۇنداق قىلساق بولماسمىكىن...

ــ مېنىڭچىمۇ...

مەھەممەت ئىمىن دەرھال يەن شۇجىنىڭ تەرىپىنى ئالدى. يالغۇز قالغان رامىزان چاڭجاڭنىڭ بىردىن سەپرايى ئۆرلەپ، ئۆز پىكرىدە تېخىمۇ چىڭ تۇردى.

ــ نېمىشقا بولمايدىكەن؟ ــ دېدى ئۇ كەسكىن تەلەپپۇزدا، ــ بولىدۇ، پۈتۈنلەي بولىدۇ! مەن چوقۇم مۇشۇنداق ئىشنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى بۇرۇنلا مۆلچەرلىگەن ھەم بۇنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان. ئەمما سىز...

دېگەندەك، شەۋكەتنى قايسى سېخىقا، نېمە ئىشقا تەقسىملەش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىنغان چاغدا، رامىزان چاڭجاڭ ئۆز مۇددىئا-

سىنى ناھايىتى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغانىدى.

ــ يولداش بۇغراجان زاۋۇتىمىزنىڭ تۆۋرۈكى ئىدى، ــ دېگەنىدى ئۇ بۇغراجاننى ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئېلىپ، ــ شەۋكەت ــ ئۇنىڭ تۇنجى ئىزباسارى. ئەگەر بىز بۇغراجاننىڭ روھىنى خۇش قىلىمىز، دەيدىغان بولساق، شەۋكەتنى چوقۇم بۇغراجانىنىڭ ئورنىدا كۆرۈشىمىز كېرەك.

ــ توغرا، شۇنداق قىلىشقا تېگىشلىك، ــ دېيىشتى كۆپچىلىك ئۇنى قۇۋۋەتلەپ.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ راميزان چاڭجاڭ تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ــ شەۋكەتنى ھەرپ تىزىش سېخىغا تەقسىملەپ، دادىسىنىڭ قولى تەگكەن كاسسا تىزغۇچ، پىنسېت ...لەرنى ئۇنىڭغا بېرەيلى، قانداق؟

ــ بولىدۇ.

ــ شۇنداق قىلايلى.

بىرنەچچە كىشى تەڭلا ئاۋاز قوشتى. قارىماقتا، مەسىلە ھەل بولغاندەك ئىدى. بىراق، يەنىشۇجى كۆتمىگەن يەردىن چىقىپ، بۇ پىكىرلەرنى رەت قىلدى:

ــ ئۇنداق قىلساقمۇ بولىدۇ، ــ دېدى ئۇ ئويچان كۆزلىرىنى ھەممەيلەنگە بىر-بىرلەپ تىكىپ، ــ بىراق، شەۋكەتنىڭ مەكتەپتە ئوقۇغان ۋاقتى قىسقا، ھەرپ تىزىش خىلى يۇقىرى بىلىم-سەۋىيە تەلەپ قىلىدىغان خىزمەت. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بۇ خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھازىر ھەرپ تىزىش سېخىنىڭ ئادەم كۆچى يېتەرلىك، ھەرپ قۇيۇش سېخىدا ئادەم كەم، شۇڭا ئۇنى ھەرپ قۇيۇش سېخىغا تەقسىملەپ، ۋاقتىنچە

قوغۇشۇن ئېرىتىشكە قويساق...

راسزان چاڭجاڭ ئۇنىڭ سۆزىنى كەسكىن رەت قىلدى، ھەتتا ئۆزىنى باسالماي:

— بۇ قاراپ تۇرۇپ گۆھەرنى تاشقا ئۇرغانلىق! — دەۋەتتى. يەنىشۇجىنىڭ چىرايى "لاپپىدە" بىر ئۆڭدىيۇ، دەرھال ئەسلىگە كەلدى.

— توغرا ئېيتتىڭىز، — دېدى ئۇ، — شەۋكەت ھەققەتەن گۆھەر-دەك بالا. خېلى بۇرۇنلا ئۇنىڭ تۇزۇك ئادەم بولىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتكەن. ئەمەلىيەت بۇنى ئىسپاتلىدى. بىراق، ھازىر ئۇ ئۆزىگە قىلچە تونۇشلۇقى بولمىغان بىر يېڭى دۇنيا ئالدىدا تۇرۇپتۇ. ئۇنى ئىسمى-جىسمىغا لايىق گۆھەر قىلىپ يېتىشتۇرۇش ئۇچۇن، ئۇنىڭغا قاتتىق قولراق بولغىنىمىز ياخشى. بۇ ئىككى جەھەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بىرى، سىياسىي-ئىدىيۇى جەھەتتىن تەربىيىلەش، يەنە بىرى، جىسمانىي جەھەتتىن چىنىقتۇرۇش. مەن بۇ قاراش-لىرىمنى شەۋكەت بىلەن ئورتاقلاشقان...

— ئۇنداق بولسا، مېنىڭ باشقا پىكرىم يوق، — دېدى راسزان چاڭجاڭ ئېغىر نەپەس ئېلىپ، — مەيلى، چىنىققۇسى كەلگەن بولسا، چىنىقسۇن باقسۇن.

— توغرا، چىنىقسۇن.

— يەنىشۇجى، قالتىس ئادەم جۇمۇ سىز! — مەھەممەت ئىمىن چاقچاق قىلدى، — ھەممە ئىشنى ئۆزىڭىز پىشۇرۇپ قويۇپ، ئاندىن بىزنى مەسلىھەتكە چاقىرىپتىكەنسىز-دە! بولىدۇ، شەۋكەت ئىشنى قوغۇشۇن ئېرىتىشتىن باشلىسۇن!...

.....

دېگەندەك شەۋكەت ئىشقا گىرىشىش بىلەنلا گۈھەردەك كۆزگە تاشلىنىپ، پولاتتەك چىنىقىشقا باشلىغانىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن يەن شۇجىمۇ، رامزان چاڭجاڭمۇ، ئابدەمۇ، قىسقىسى، پۈتۈن راۋۇت خۇشال ئىدى. ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلار ئۈستىدە گەپ ئېچىلىسىلا، شەۋكەتنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنمايلا قالمايتتى. مانا ئەمدى كۆز تەگكەندەك ئىش بولۇۋاتقىنىنى كۆرمەمسىز!...

نېمىلا بولمىسۇن، رامزان چاڭجاڭ شەۋكەتتە يۈز بەرگەن بۇ تاسادىپىي ئۆزگىرىشتىن ھەم ھەيران ئىدى، ھەم شۇنداق بولۇشى مۇقەررەر، بەلكى ھېچقانداق ھەيران قالغۇچىلىكى يوق ئىشتەك ھېس قىلاتتى. ئۇ مۇنداق ئويلايتتى: "بىز باشتىلا ئىشنى خاتا قىلغان. ئون گۈلدىن بىرى ئېچىلمىغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇنچە ئازاب چەككەن بالىنى 'چىنىقسۇن' دېگەن گەپ بىلەن، ئادەتتە ھېچكىمۇ ياراتمايدىغان، زاۋۇت بويىچە ھەممىدىن ئېغىر، ھەممىدىن جاپالىق بىر ئىشقا تىنىپ قويدۇق. ھېلىمۇ ياخشى، ئۇ بالا شۇنچە ۋاقىت بەرداشلىق بەردى. ئۇنىڭ يا ماڭا، يا لاۋيەنگە بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماسلىقى، ئېھتىمال، ئىلگىرى بىزگە بەرگەن ۋەدىلىرىنى ئەسلەپ، خىجالەت بولغانلىقىدىن بولسا كېرەك. بۇمۇ ياخشى. ئۇلدىمىزدا بۇقىدەك تۆگۈلۈپ، بېزىرىپ تۇرۇۋالسا نېمە قىلغىلى بولاتتى؟! لاۋيەن بۇنى چۈشىنىشى كېرەك ئىدى..."

— لاۋيەن، — دېدى ئۇ سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ، — ئەينى ۋاقىتتا شەۋكەتكە بەكمۇ قاتتىق قوللۇق قىلدۇق، نەتىجىدە، ئۇ بالا بۇنى كۆتۈرەلمەي، مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولدى. مېنىڭچە قاتتىق قوللۇقمۇ ھېسابىدا بولغىنى ياخشى. قاراپ تۇرۇپ ئۇنى خاراب قىلمايلى...

یەن شۇجى قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كۆچەك تىندى.

"قاراپ تۇرۇپ ئۇنى خاراب قىلمايلى!"

بۇ سۆز ئۇنىڭ يۈرىكىنى چايانىدەك چاقماقتا ئىدى. ئۇ راستىلا شەۋكەتنى خاراب قىلماقچىمۇ؟ پاكىت كېرەك-دە، پاكىت! ئەگەر ئۇنى "ئېغىر ئىشقا قويغانلىق خاراب قىلغانلىق" دېيىلىدىغان بولسا، قايسى ئىشچىنىڭ ئىشى يېنىك؟ قايسى ئىشچىنىڭ ئىشى پاكىز؟ دۇرۇس، ھەرقايسى سېخلاردىكى ئىشنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئېغىر-يېنىكلىكى پەرقىمۇ بار. ھەممىسى ئادەمدىن ئەقىل-پاراسەت ۋە كۈچ تەلەپ قىلىدۇ. ئىش تەقسىماتىمۇ مۇشۇ ئاساستا بولغان. بۇ نەرسە رامىزان چاڭجاڭغا ھەممىدىن بەكرەك چۈشىنىشلىك. ئۇنىڭ ئۈستىگە، شەۋكەتنى ھېچكىمۇ قوغۇشۇن ئېغىتىش ئىشىغا مەڭگۈ قويماقچى ئەمەس، لېكىن...

مۇشۇ "لېكىن" يەن شۇجىنىڭ بېشىنى قاتۇرماقتا: بىرەر ئايدىن بۇيان، ئۇنىڭ كاللىسىدا مۇنداق سوئاللار پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى:

"شەۋكەت نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ ئۆيگە كىرمەس بولۇۋالدى؟"

"مەن گەپ سورىسام، شەۋكەت نېمە ئۈچۈن دۇدۇقلاپ جاۋاب بېرىدۇ؟"

"نېمىشقا دائىم ئۆزىنى مەندىن چەتكە ئېلىپ يۈرىدۇ؟"

"....."

بۇ سوئاللارغا ئاخىر بۈگۈن جاۋاب تېپىلغاندەك بولدى: "شەۋكەتنىڭ باشقا سېخقا يۆتكىلىش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىنى ماڭا ياكى رامىزان چاڭجاڭغا تەڭلىمەي، مەھەممەت ئىمىنگە تاپشۇرغىنىدىن قارىغاندا، مەندىن ئاغرىنغان، يا بولمىسا تارتىنغان. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئەيىبلىگىلى بولمايدۇ. دېمىسىمۇ، يېقىندىن بۇيان مەن ئىش

بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئۇنىڭ بىلەن ھال-مۇڭ بولالمىدىم. بەلكى شۇنىڭ ئۈچۈن رەنجىپ قالغانىدۇ؟ ھەي... كىچىك بالا-دە، كىچىك!..."

مۇشۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن يەنىشۇجى چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېلىپ، ئويچان كۆزلىرىنى رامىزان چاڭجاڭغا تىكتى. رامىزان چاڭجاڭ بىر يېرى قاتتىق ئاغرىۋاتقاندەك چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ، ھە دەپ ئالقانلىرىنى ئىشقىلايتتى، كۆزلىرى شىرە ئۈستىدىكى كۈلدانغا تىكىلگەنىدى.

— بىرەر ئىشچىنىڭ مەلۇم شەخسىي تەلىپىنى كۆزدە تۇتۇپ تەشكىلگە ئىلتماس يېزىشى، مېنىڭچە، ھەرگىزمۇ ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس، — يەنى شۇجى گېپىنى بىركىم بوغۇزالغاندەك تۇرۇ-قۇپ-تۇرۇقۇپ سۆزلەيتتى، ئۇچىلۇق بۇغدىيىكى بىر يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، بىر تۆۋەن چۈشەتتى، — ئەمما، شەۋكەتىنىڭ يازغىنى قانداقتۇر ئىلتماس ئەمەس، بەلكى تەشكىلگە ئىشلىتىلگەن بېسىم-غۇ!...ئىش تاشلاپ چىقىپ كەتكەن مەسىلىگە كەلسەك، بۈمۇ چېكىدىن ئاشقان ئىنتىزامسىزلىق... ئېھتىمال، بۇلار ئۇنىڭ بالىلىق خۇيى، شۇنداقلا، تەجرىبىسىزلىكىدىن بولغان ئىشلاردۇ... مەيلى قانداقلا بولمىسۇن، ئۇنى مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلغان ئىدىيىۋى يىلتىزىنى قازماي تۇرۇپ، ئۇنى قەيەرگە قويۇش مەسىلىسىنى ئويلاش-ساق تازا ياخشى بولماسمىكىن؟

— توغرا، يەنىشۇجى توغرا ئېيتتى. مەن يەن شۇجىنىڭ پىكرىگە قوشۇلىمەن.

مەھەممەت ئىسمىن يەن شۇجىنىڭ پىكرىنى قوللىدى، رامىزان چاڭجاڭ چوڭقۇر بىر "ئوھ" تارتىۋېلىپ، ئۇنىدىمەستىن ئاستا ئورنى-

دىن تۇردى.

بۇ ئۇنىڭ نائىلاج ماقۇللۇق بىلدۇرگىنى ئىدى.

. . . . . .

ئۈشتىن چۈشكەندە، مەھەممەت ئىمىن يەن زۇي بىلەن كېتىۋېتىپ:

ــ يەنشۇجى، ــ دېدى پەس ئاۋازدا، ــ شەۋكەتنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىنى رامىزان چاڭجاڭ قوللىدىمكىن دەيمەن.

ــ نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەۋاتىسىز؟

ــ ئىشچىلار ئارىسىدا مۇشۇنداق گەپ ــ سۆزلەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ.

ــ مۇنداق گەپلەرنى قىلىپ يۈرگەن يولداشلارغا ئوبدانراق خىزمەت ئىشلەڭ. ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەپ يۈرۈشمىسۇن. تەسىرى ياخشى بولمايدۇ...

مەھەممەت ئىمىن شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بەردى.

يەنشۇجىنىڭ كۆڭلى بىرقىسمىلا بولۇپ قالدى...

"رامىزان ــ قاتىل!..."

يۇلتۇزلۇق كېچە. تۈن ھەسسىدىن ئۆتكەن. ئابدىم تېخىچە كىرپىك قاقمىغانىدى.

ماشىنا ماتورىنىڭ يەڭگىل گۈركىرىشىگە ئۇلىشىپلا ئىشكىنىڭ ئاستا چىكىلدىشى مەۋھۇم خىياللار دېڭىزىدا ئۈزۈپ يۈرگەن ئابدىمنى ئېسىگە كەلتۈردى.

ــ كىم؟ ــ دېدى ئۇ بىر خىل ئۇمىدلىنىش تۇيغۇ ئىچىدە ئورنىدىن

پۇتىغا

تۇرۇۋېتىپ.

— مەن، ئابدەم، مەن رەھمەتجان، ئىشكىنى ئېچىڭ.

"رەھمەتجان يېرىم كېچىدە بۇ يەرگە نېمىگە كەلگەندۇ؟" ئانىنىڭ تۇيغۇن يۈرىكى قانداقتۇر بىر پېشكەللىكنىڭ پۇرىقىنى سېزىپ، ئەنسىز دۈكۈلدەپ كەتتى. ئۇ ئالدىراش ئېلېكتر ياقتى-دە، پۇتىغا كەشنى قوڭالتاق سېپىپ، ئىشككە ئېتىلدى.

— كىملىك رەھمەتجان، — دېدى ئۇ ئىشىك ئالدىدا تۇرغان رەھمەتجاننى كۆرۈپ. سەل نېرىدا چىراغلىرى ئۆچۈرۈلگەن "جىپ" تۇراتتى.

— ئۆيدە كىم بار؟

— رەيھان بىلەن مەن.

— شەۋكەتكە ئورۇن سېلىپ قويغانمۇ؟

— سېلىپ قويغان، — ئابدەم شۇنداق دېدىمۇ، پۈت-قولىنىڭ ماغدۇرى قاچقاندەك پۈتۈن ئەزاسى بوشىشىپ، ئىشكىنىڭ كېشىكىگە يۆلىنىپ قالدى، — شەۋكەت بىرنەرسە بولمىغاندۇ؟

— ياق، ھېچ نەرسە بولغىنى يوق، — دېدى ئانىنىڭ ھاياجاندىن لاغىلداپ تىترەۋاتقىنىنى سەزگەن رەھمەتجان ئىمكانىيەتىنىڭ بىرىچە ئاۋازىنى سالماق چىقىرىشقا تىرىشىپ، — شەۋكەت قايسى ئۆيدە يېتىپ-قوپىدۇ؟

— ئىچكىرىكى ئۆيدە.

— ئۇنداق بولسا، ئۆينىڭ چىرىغىنى يېقۋېتىڭ.

رەھمەتجان شۇنداق دېدى-دە، ئابدەمنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، ماشىنىسىغا قېيىشقا كەتتى.

ئابدەم ھازىرلا گۈلەڭگۈچتىن چۈشكەن ئادەمنىڭكىدەك پىرقىرا-

ۋاتقان بېشىنى ساڭگىلاتقىنى ھالدا ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ ماڭدى. ئۇ ئەمدىلا ئېلېكترنى يېقىشىغا، رەھمەتجان بىلەن ساقچى كىيىمىدىكى ياشقىنا بىر يىگىت ئۇستىبېشى توپا-چاڭ ۋە قۇسۇق بىلەن بۇلغانغان، غىجىلانغان چاچلىرى ھەر تەرەپكە دىڭگايغان، بېشى بىر تەرەپكە قىڭغايغان شەۋكەتنى كۆتۈرۈپ كىرىپ، كارىۋاتقا ياتقۇزۇشتى. ئاق ھاراقنىڭ دىماغنى يارغۇدەك سېسىق پۇرىقى ئۆيىنى بىر ئالدى. رەھمەتجاننىڭ يىرىم كېچىدە بۇ يەردە پەيدا بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى ئەمدىلا چۈشەنگەن ئابدەم كۆزلىرىگە غىللىدە ياش ئېلىپ، ئېچىدە خىتاب قىلدى.

"ئاھ، خۇدا!...قويىنىڭ قوزىسىدەك ياۋاش بالىنىڭ نېمە قىلغان ئىشى بۇ!؟ خۇددى كۆز تەگكەندەك... ئاھ، شور پېشانەم!..."

رەھمەتجاننىڭ ھەمراھى ماشىنا يېنىغا چىقىپ كەتتى. ئابدەم شەۋكەتنىڭ كەشنى سالدۇرۇۋېتىپ، پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى:

— كىم ئۇنى مۇشۇنداق قىلغاندۇ؟

ئانىنىڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرى شەۋكەتنىڭ بەتنىكىسىنىڭ شوينىسى بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان بولسىمۇ، بۇلدۇقلاپ ياش تۆكۈلۈۋاتقان كۆزلىرى رەھمەتجانغا تەلمۈرمەكتە ئىدى.

— ئۇنىڭ كىم بىلەن، قەيەردە ئېچىكەنلىكىنى بىلەلمىدۇق. ھەي...

رەھمەتجان قىسقىلا قىلىپ ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

ئىككى نەپەر كىچىك چارلىغۇچى خادىم مەسلىكتىن پۇتۇنلەي خۇددىنى يوقاتقان بىر يىگىتنى نۆۋەتچىلىك ئىشخانىسىغا ئېلىپ كىرىشتى. بىر ئەنزە ماتېرىيالىنى پۇتۇن زېھنى بىلەن كۆرۈپ

ئولتۇرغان رەھمەتجان بىر قاراپلا شەۋكەتنى تونۇدى. ھەيران بولغىنىدىن ئىنتىك ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئىككىيلەنگە يارەملىشىپ، ئۇنى كارىۋاتقا ياتقۇزدى. ئاندىن، ئۇلاردىن شەۋكەتنى قەيەردە، قانداق ھالەتتە ئۇچراتقانلىقىنى سۇرۇشتۇردى. ئۇلارنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، شوپۇرنى ئويغىتىپ، ماشىنىنى ئېلىپ چىقىشقا بۇيرۇدى.

ـ سىزنى ئەنسىرەپ قالمىسۇن دەپ، ئۇدۇللا بۇ يەرگە ئېلىپ كەلدۇق، ـ دېدى رەھمەتجان سۆزىنى تۇگىتىپ.

ـ رەھمەت سىزگە، رەھمەتجان! ـ دېدى ئابدەم كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن پېشانىسى سۇرتكەچ، ـ بەكمۇ ئوبدان قىپسىز! يەنە بىردەم كەلمىگەن بولسىڭىز، راسىزان چاڭجاڭنى ئويغىتىپ، ئەھۋالنى دەپ باقاي، دەپ تۇرغانىدىم. رەھمەت سىزگە، رەھمەتجان!

ـ بۇنچىلىك ئىشقا رەھمەت ئېيتىشىنىڭ نېمە ھاجىتى! ـ رەھمەتجان ئەپچىللا قورۇنغاندى، ـ شەۋكەت ئىلگىرى ئىچمەيتتىغۇ دەيمەن؟

ـ ئىچمىنى نېمە بىلسۇن! ھاراق ئىچكەن يەردىمۇ تۇرمايتتى. بۇگۇن نېمە بوپتىكىن، جىن ئۇرغاندەك بىر ئىش قىپتۇ... قايسى شۇمقۇش ئۇنى مۇشۇ كوچىغا باشلىدىكىن؟...

رەھمەتجان ئويلىنىپ قالدى. دېمىسىمۇ، شەۋكەت زاۋۇتقا كىرگەندىن بۇيان، چوڭ ئادەمنى كېچىك قىلىپ قويغانىدەك ئەقىل-پاراسىتى، ياۋاش-مۆمىنلىكى بىلەن كىشىنى خۇشال قىلاتتى. رەھمەتجان بۇ ئائىلىنى ھەر قېتىم يوقلاپ كەلگىنىدە، ئابدەم ئاغىز-ئاغزىغا تەگمەي شەۋكەتنىڭ تەرىپىنى قىلاتتى. زاۋۇت رەھبەرلىكىنىڭ ئۆز ئائىلىسىگە كەينى-كەينىدىن قىلۋاتقان غەمخور-

لۇقلىرىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. رەيھانىنىڭ ئوقۇش ئەھۋالى ۋەھاكازالار ئۇستىدە نەچچە سائەتلەپ سۆزلەيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، رەھمەتجان بۇ ئائىلىنىڭ، بولۇپمۇ باللارنىڭ كەلـ گۈسى ئىستىقبالىدىن بەكمۇ خاتىرجەم ئىدى. مانا ئەمدى...

"بەلكى دوستلىرى بىلەن بىر يەردە ئولتۇرۇپ قالغان بولغىيدى؟ ياش ئەمەسمۇ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلماسلىق ھەققىدە تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ قويسىلا بولار. بەك زېغىرلاپ كۆزىگە كىرىۋالسا، بالىنىڭ يۈزى قېتىپ قالىدۇ. بىراق، ھەي... ئانىنىڭ يۈرىكى بۇ ئەلەمگە بەرداشلىق بېرەلەرمۇ؟..."

ـــ ئابىدەم، ـــ دېدى رەھمەتجان چوڭقۇر بىر نەپەس ئالغاندىن كېيىن، ـــ بۇگۈن شەۋكەت ئۆمرىدە قىلىپ باقمىغان بىر ئىشنى قىلىپ قويۇپتۇ. بەلكى بۇمۇ ئۆزلۇكىدىن ئەمەستۇ. ئۆزىڭىزمۇ بىلمىسىز: ھازىر ياشلار ئارىسىدا ھاراق ئىچىشىپ، ئويۇن ـ تاماشاغا بېرىلىش ئادەتتىكى ئىشقا ئايلىنىپ قالدى. بۇنى ياخشى ئەھۋال دېگىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. ئېھتىمال، شەۋكەتمۇ "ئېشەك ئېشەكتىن قالسا، قۇلقىنى كەس" دېگەندەك ئىش قىلىپ، بەزى دوستلىرىنىڭ كەيىگە كىرىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. مېنىڭچە، مۇشۇ قېتىملىق ئېشىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش ـــ شەۋكەتنىڭ كېيىن قانداق ئادەم بولۇشىنى بەلگىلەيدىغان ئاچقۇچ، ـــ ئۇ شەپكىسىنى بىرئاز كەينىگىرەك سۈرۈپ قويۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى. ئابىدەم پۈتۈن زېھنى بىلەن تىڭشاۋاتاتتى، ـــ ئەسلىدە، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزەم سۆزلىشىشنى نىيەت قىلغانىدىم. كېيىن ئويلانسام، ئانچە ياخشى بولمىغۇدەك. شۇڭا بۇ ئىشنى ئۆزىڭىز تۈتۈڭ. ئەپلەشمەي قالسا، مەن ياكى باشقىلار قول تىقساقمۇ بولىدۇ. ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل.

— هه، راست، شەۋكەتنىك يېنىدا پۇل بارمىدى؟

— يوق ئىدى. ئۇ زادىلا يېنىغا پۇل سالمايدۇ.

— ھىم، مۇنداق دەك... كېچىچە ئۇ تازا ئوبدان ئۇخلۇۋالسۇن. ئەگەر ئەتە ئەتىگەنده ئۆزى چاندۇرۇپ قويسا، چىرايلىق تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق قىلماسلىققا دەۋەت قىلىك. بولمىسا، ھېچ ئىش بولمىغاندەك ئىشقا يولغا سېلىپ قويۇك. مۇنداق قىلىش — ئۇنىڭ كۆزىگە كىرىۋالغاندىن ياخشىراق.

— ماقۇل، شۇنداق قىلاي.

— ۋاقتىم يەتسە، ئەتە چۈشتىن كېيىن كېلەرمەن. ئاۋغىچە، مېنىك بۇگۈن كەلگىنىمنى شەۋكەت ئۇقمىسۇن، خەير، مەن قايتاي.

. . . . . .

رەھمەتجانىنى ئۇزىتىپ قايتىپ كىرگەن ئابدەم بىر پۇتىنى بوسۇغىغا ئېلىپلا، داك قېتىپ تۇرۇپ قالدى. ئىچكىرىكى ئۆيىنىك بوسۇغىسىدا شەۋكەت ھېلىندىن ـ ھېلىغا ئۇ پۇتىدىن بۇ پۇتىغا يۆتكىلىپ، ئاران ـ ئاران يەر دەسسەپ تۇراتتى. ئۇ بىر قولى بىلەن ئىشكىنىك كېشىكىنى تۇتۇپ، شۇنداق بىر قەدەم چامدىغانىدى، پۇتلىرى ئۆزىگە بويسۇنماي، بىرنەچچە قېتىم سەنتۈرۈلدى ـ دە، تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان رەيھاننىك كارىۋىتىغا قاتتىق ئۇرۇلۇپ پۇتۇن گەۋدىسى بىلەن يەرگە دۈم يىقىلدى.

— جېنىم بالام!... — ئابدەم خۇددىنى يوقاتقاندەك ۋارقىراپ، شەۋكەتنىك ئۇستىگە ئۆزىنى ئاتتى. چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتكەن رەيھان ئورنىدىن تۇرۇپ، كارىۋاتتىن پەسكە چۈشتى، — نېمە پېشكەللىك بۇ؟ نېمە پېشكەللىك بۇ؟! ئەمدى كۈننىك سېرىقىنى كۆرۈشكە

باشلغنمدا، خۇدانىڭ ماڭا بەرگەن نېمە بالاسى بۇ؟! ۋاي؟! ۋاي شور پېشانەم... ۋاي شور پېشانەم.

ــ ئانا، ئاكام نېمە بوپتۇ؟

رەيھانىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئابدەم ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، چىرايى "ۋىللدە" قىزاردى. كۆز ياشلىرىمۇ بىردىنلا توختىدى.

ــ ئاكاڭنىڭ قورسىقى ئاغرىپ قاپتۇ، بالام، ــ دېدى ئۇ قەستەن يالغان سۆزلەپ، ــ قارىمامسەن، بىچارە ئاكاڭ ئاغرىقتا چىدىماي تولغىنىپ كېتىپ بارىدۇ.

ــ دوختۇرنى چاقىرىپ كىرەيمۇ، ئانا؟

ــ ياق، قىزىم، ياق! ــ ئانا ئاستىپ سۆزلەيتتى، ــ ھازىر ئوڭلىنىپ كېتىدۇ، ھازىر ئوڭلىنىپ كېتىدۇ... جېنىم بالام!...

رەيھان ئۆيىنى بىر ئالغان سېسىق پۇراقتىن ئاكسىنىڭ نېمە بولغانلىقىنى ئاللقاچان بىلىپ بولغانىدى. ئەمما، ئانىسىنىڭ بۇ ئىشنى قەستەن ئۆزىدىن سىر تۇتۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى سېزىپ، يەنە كوچىلاپ سوراۋېرىشنى ئەپ كۆرمىدى. بۇ ئۇنىڭ ئانىسىدىن تەپ تارتقانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ كىچىكلىكىگە قارىماي، خىلىلا ئەقىل تېپىپ قالغانلىقىدىن ئىدى، ئەلۋەتتە.

ئانا سۆزىنى داۋام قىلدى:

ــ قىزىم، رەيھان، يۈگۈر، يېتىپ ئۇيقۇڭنى ئۇخلاۋەر. ئەتە مەكتەپكە كېچىكىپ قېلىپ يۈرمىگىن، تاتلىق قىزىم.

ئانا شۇنداق دېدىيۇ، رەيھاننىڭ ئۆزى بىلەن تەڭ ھەپىلىشىپ، ئاكىسىنى ئورنىدىن تۇرغۇزۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ جىم بولۇپ قالدى. شەۋكەت بىر سوزۇلۇپ، بىر يېغىلىپ، يەڭگىل بىر

ئىگىرىدى - دە، ئىككى قولى بىلەن مەيدىسىنى چاڭگاللىدى. ئارقا-
دىن، پۇتۇن كۈچى بىلەن جەينەكلىرىگە تايىنىپ ئۆرە بولۇشقا
تىرىشتى. ئابدەم چاقماللىق بىلەن ئۇنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ،
كۈچەپ يۆلۈۋالدى. شەۋكەت ئەمدى بېشىنى ساڭگىلاتقان ھالدا
يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى.

— كەل، قىزىم — دېدى شەۋكەتنى ئۆزى يالغۇز كۆتۈرەلمەس-
لىكىگە كۆزى يەتكەن ئابدەم، — ئاكاڭنىڭ ئاۋۇ تەرىپىنى يۆلە، —
رەيھان شەۋكەتنىڭ بىر تەرىپىگە ئۆتتى - دە، سەل ئېگىشىپ،
ئاكسىنىڭ قولىنى بوينىغا ئالدى، — ھە، شۇنداق، شۇنداق، قولىنى
مەھكەم تۇتۇۋال.

ئىككىيلەن تەڭلا كۈچەپ، شەۋكەتنى ئۆرە تۇرغۇزۇشتى ۋە
ناھايىتى تەسلىكتە جايىغا ياتقۇزۇشتى. يۈز - كۆزىنى لۆڭگە بىلەن
سۈرتتى. شەۋكەت بىر ئۇزۇن، بىر قىسقا، بىر قوپال، بىر يەڭگىل
خورەك تارتىپ، يېڭىباشتىن ئۈيقۇ باشلىدى. ئابدەم ئىككى قولىنى
رەيھاننىڭ كۆكسىگە گىرەلەشتۈرۈپ، ئۇنىڭ دۈمبىسىنى مەھكەم
قۇچاقلىغىنىچە ئۆرە تۇراتتى. ھەر ئىككىيلەنىڭ كۆزى شەۋكەتتە
ئىدى. شەۋكەت يەڭگىل بىر ئىگىراپ، بىر يېنىغا سىڭايان بولدى.
ئابدەم رەيھاننى ئۆزىدىن يىراقلاشتۇرۇپ، شەۋكەتكە يېقىنلاشتى.
شەۋكەت يەنىلا ئۇخلىماقتا ئىدى.

— رەيھان، — دېدى ئابدەم كۆزلىرى پۇرۇلۇپ كەتكەن رەي-
ھانغا بۇرۇلۇپ، — يۇگۇر، تاتلىق قىزىم، چىقىپ ئۇخلا.

رەيھان بىر ئانىسىغا، بىر ئاكىسىغا كۆزى قىيمىغان ھالدا قاراپ
قويۇپ، ئۇن - تىنسىز تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ كەتتى ۋە ئۇزۇنغا
قالماي چىراغنى ئۆچۈردى. ئابدەم پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ،

شەۋكەتىنىڭ كارىۋېتىنىڭ ئايىغ تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇردى ـ دە، كەينى ـ كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. بۇ بەلكىم، شەۋكەت دادىسىنىڭ ئورنىنى باسقاندىن بۇيان ئۇنىڭ تۇنجى قېتىم شەۋكەتىنىڭ تەقدىرىدىن قايغۇرۇپ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىشى بولسا كېرەك. شۇنداق، ئۆتكەن ئىشلارنى ئاللىقاچان كەينىگە تاشلىۋەتكەن، پۈتۈن ۋۇجۇدىنى پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسى بەختى ئۈچۈن بېغىشلىغان ئابىدەم بۇغراجانىنىڭ ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلگەن ئاشۇ كۈندىن ئېتىبارەن ھېچقاچان كۆز يېشى قىلىپ باقمىغان، ھېچقاچان مۇڭلانمىغاندى. چىرايىدا دائىم كۈلكە ئەگىنىتتى، ئەزا ـ يىغا گۆش قونۇپ، ئادەمنىڭ مەسلىكى كەلگۈدەك چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى. گەرچە چاچلىرى ئاقىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، كۆزلىرى يەنىلا بىر چاغلاردىكىدەك ئۆتكۈر چاقنايتتى. ئىشقا كەلگەندە، خۇددى ئاشۇ چاغلاردىكىدەك چاقان ۋە غەيرەتلىك ئىدى. تاش يېسە، ئاش بولاتتى. بەزى قولۇم ـ قوشنا ۋە خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ بۇ ھالىتىدىن ھەيران بولغىنىدىن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىشىپ: "ئابدەم، تولىمۇ چىداملىق خوتۇن جۇمۇ سىز. ئەگەر بىز سىزنىڭ ئورنىڭىزدا بولغان بولساق، ئاللىقاچان تۇگىشىپ كېتەتتۇق. سىزنىڭ ھېچقانداق سورۇقچىلىق تارتمىغان ئادەمدەك، خۇشال ـ خۇرام كۈلۈپ يۈرگىنىڭىزگە ھەيرانمىز..." دېيىشسە، ئابدەم: "چىدىمايى قانداق قىلىمەن؟ 'تۆت كىشىلىك گۇرۇھ'نىڭ ۋاقتىدا خانۇەيران بولغان يالغۇز مەنمىدىم؟! ئۇ چاغلاردا يىغلىدىم، قاقشىدىم، ھەتتا خۇدادىن ئۆزەمگە ئۆلۈم تىلىگەن چاغلىرىمۇ بولدى. چىقمىغان جان بەك يەردە، دېگەندەك، قېقىلىپ ـ سوقۇلۇپ، ئات ـ كالىنىڭ ئورنىدا ياشاۋەردىم. بەختىم بار ئىكەن، ئاخىر ياخشى

كۆنـلەرگە ئۇلاشـتىم. بۇغراجانـمۇ مۇراد-مەقسىتگە يېتىپ، كۆزى يۇمۇلدى. ئوغلۇم دادىسىنىڭ ئىزىنى باستى. قىزىم ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتىدۇ. ئەمدى قايسى غەملىرىمگە يىغلايمەن!؟ توغرا، بۇغرا-جانىڭ ئوت-پىراقىغا چىدىماق تەس. ئۇنىڭ ئۇچۇن كۆنـدە مىڭ ئۆلـۈپ، مىڭبىر تىرىلسەمۇ ئازلىق قىلىدۇ. لېكـىن ئۇ رەھمەتلىك مېنىڭ ئۇنـداق قىلىشىمـنى ھەرگىزمۇ راۋا كۆرمەيـدۇ....ئۆتكەنـگە سالاۋات، ئۆمۈرگە بەرىكەت، دەپتىكەن. قانداق قىلاتتىم، باللىرىـمـنىڭ بەختى ئۈچۈن بىر كۈن بولسـمۇ ئارتۇقراق ياشاي دەيـمەن-دە!..." دەپ جاۋاب بېرەتتى. بىركـۈنى شەۋكەت ئۇنىڭغا: "ئانا، بانكىدا نەچچە مىڭ يۈەن پۇلىمىز بولغاندىكىن، ئۆيىمىزنى باشقىلار-نىڭكىدەك چىرايـلىق ياساپ، دوست-دۇشمەنلىرىـمىزنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتسەك بولمامدۇ؟..." دېگەنىدى. ئابىدەم گويا ئەمدىلا ئايىغى چىققان كىچىك بالىنى باغرىغا باسقاندەك، شەۋكەتنى مەھكەم باغرىغا تېڭىپ، كۆزلىرىگە چوڭقۇر ئانـلىق مېھرى بىلەن تىكىلىپ تۇرۇپ: "بالام، كونـلاردا: كـۆرگەن كـۆنـۈڭنى ئۇنتۇما، شـىرە چورۇقۇڭنى قورۇتـما، دېگەن گەپ بار. توت ئاپەتـنىڭ ۋاقتىدا ھەممە نېمىـمىزدىن ئايـرىلىـپ كەتـكەنىدۇق. شۇ چاغدىـمۇ ئۆلۈپ قالمىدۇق. ئويـلاپ باقە: ھازىر بىزنىڭ نېمىـمىز كەم؟ قورسىقىـمىز توق، ئۇچىمىز پۈتۈن، توققۇزىمىز تەل تۇرسا، ئارتۇقچە ھەشەمەتـخورلۇق قىلغانـنىڭ نېمە پايدىسى بار؟ ساڭا مۇنداق بىر گەپنى دەپ بېرەي: داداڭ بىلەن ئىككىمىز توي قىلغان چاغدا، بىر پارچە كىگىز، بىر جـۇپ يوتـقان-كۆرپـە، بىر يۈرۈش ئۆي جابـدۇقىدىن بۆلەك ھېچ نەرسىمىز يوق ئىدى. ئىككىمىز تەڭ تىرىشىپ، ئاخىرى توققۇزدـمىز تەل، بايىاشات ئائىلە قۇرۇۋالدۇق. كېيىـن توت ئاپەت ھەممىنى

سۈپـۈرۈپ كەتـتى. هـازىر بىز خـۇددى مەن داداڭ بىلەن ئۆيـ-ئوچاقلىق بولغان دەسلەپكى چاغدىكىدەك، يېڭىباشتىن ئۆي-ماكانلىق بولـدۇق. ئەگەر سەن هازىردىـن باشلاپ ئىقتىـساد چىل بولۇشـنى ئۆگەنمەي، هەشەمەتخورلۇققا قىزىقـساڭ، داداڭـنىڭ زوهىغا قانداق يۈز كېلەلەيـسەن؟! دادامـنى رازى قـىلاي، ئانامـنى خۇش قىلاي دېسەڭ، تۇرمۇشنى سېرىقتال ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنگىن. بۇ ــ مېنىڭ هەم داداڭـنىڭ سەنـدىن كۈتىدىـغان ئۇمىدىـمىز. يەنە بىر گېپىم: هەرگىزمۇ دۇشمەنلەرنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋېتىش كويىدا بولما. سەن دۇشمەن دەۋاتقان كىشىلەرنىڭ كىملىكىـنى بىلەمـسەن؟ ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا داداڭنىڭ سەبداشـلىرى، هەتـتا بەزىـلىرى ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنە-بۇرادەرلىرى ئىـدى. تۆت ئاپـەت ئۇلارنى ئالـداپ، بىرمۇنچە يامان ئىشـلارغا سالـدى. هازىر ئۇ ئادەمـلەر پۇشايمانـنى ئالغىلى قاچا تاپالـمايۋاتىدۇ. ئەگەر سەن كونا خامانـنى سورۇيدىغان بولساڭ، چوقۇم چاتاق بولىدۇ..." دېگەنىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شەۋكەت مۇنداق گەپلەرنى زادىلا ئاغزىغا ئالمىـدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئابدەم بەكـمۇ خۇشال ئىدى. ئۇنى تېخىمۇ خۇشال قىلـدىغىنى شۇ ئىدىكى، شەۋكەت هەر ئايلىق مۇئاشىدىن بىر تىيىنمۇ ئېچىۋالماستىن، ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزاتتى. خا تاماق، خا كىيىم-كېچەك تاللىمايتتى. ئىشتىن چۈشۈپلا ئۆي ئىشلىرىغا يارەملىشەتتى...

"بۇگۈن ئۇنىڭغا نېمە بولدى؟ قايسى پۇلغا، قەيەردە، كىم بىلەن هاراق ئىچتى؟"

ئابدەمنى مانا مۇشۇ سوئال قىيناۋاتاتتى.

شەۋكەت يەنە بىر قېتىم ئىگـراپ، ئوڭدا بولـدى. ئابدەمـنىڭ ياش يۈقى كۆزلىرى گويا تاتلىق ئۇيقۇدا ياتـقان بۇغراجاننى كۆر-

گەندەك بولدى. شۇ تاپتا، گەرچە شەۋكەتسىنىڭ كۆزلىرى مەھكەم يۇمۇلغان بولسىمۇ، ئۇزۇن-ئۇزۇن كىرپىكلىرى، قويۇق قوشۇما قاش-لىرى، كەڭ يەلكىسى، ئېلىپتەك تۇز، قاڭشالىق بۇرنى، كەڭ ماڭ-لىيى، تېخى ئۇستىرا تەگمىگەن يۇمران ساقال-بۇرۇتى كىشىگە بۇغراجانىڭ يېگىتلىك چاغلىرىنى ئەسلىتەتتى. ئابدەم ئوغلىنىڭ دادىسىغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغانلىقى بىلەنلا ئەمەس، يەلكى ئۇنىڭ مىجەز-خۇلقىنىڭمۇ پۈتۈنلەي دادىسىغا ئوخشايدىغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى. ئەمدىچۇ؟ ئانا ئەمەسمۇ، دۇنيادا ئانىنىڭ قەلبىدەك پاك، ئانىنىڭ قەلبىدەك كەڭ، ئانىنىڭ قەلبىدەك مېھرىبان، يۇمشاق نەرسە بارمىكىن!؟ ئابدەمنىڭ كۆز ئالدىدىكى شەۋكەت بىلەن يۇرىكىدىكى شەۋكەت تۇپتىن بىر-بىرىگە ئوخشىمايتتى. شۇڭا، كۆز ئالدىدا ئۆيىنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك خاقىراپ خورەك تارتىپ، دالىيىپ ياتقان شەۋكەتنى ئەمەس، بەلكى بۇگۈن چۈشتىن بۇرۇنقى شەۋ-كەتنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ئۇنىڭ بىلەن مۇڭدىشاتتى، ئۇنىڭغا يېڭى-يېڭى مەسلىھەتلەرنى بېرەتتى. ئۇنىڭغا ئۇزۇن ئۆمۈر، خاتىر-جەملىك، بەخت-سائادەت تىلەيتتى.

لېكىن، بۇ پەقەت ئۇنىڭ ئارزۇسلا ئىدى، خالاس.

شەۋكەت يەنە بىئارام بولۇشقا باشلىدى: پۈتلىرىنى بىر سوزۇپ، بىر يىغىپ، قوللىرىنى ئۇ يان-بۇ يان تاشلاپ چىشلىرىنى غۇچۇرلە-تاتتى. ئارىلاپ-ئارىلاپ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشەتتى.

ئابدەم ئۇنىڭ كۆكىرىپ كەتكەن چىرايىغا تىكىلگىنىچە، سۆزلە-رىگە دىققەت بىلەن قولاق سېلىشقا باشلىدى.

— بىلىدىم، ھەممىنى بىلىدىم! — دېدى شەۋكەت مۇشتۇمىنى مەھكەم تۈگۈپ، مەيدىسىگە مۇشتلاپ، — ھىم... رامىزان چاڭجاڭ،

یەن شۇجى دېگەن بىرنېمىلەر... رامزان قاتىل!... خەپ! سەن ئوغرىدىن دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالمايدىغان بولسام!...

شەۋكەت جىم بولۇپ قالدى. ئەس-ھوشىنى يوقتىپ قويۇشقا ئازلا قالغان ئابىدەم لاغلداپ تىترىگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ، شەۋكەتنىڭ باش تەرىپىگە ئۆتتى-دە، قوللىرى بىلەن كارىۋاتقا تايىنىپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئېگىلدى.

"رامزان قاتىل؟... بۇ بالا نېمە دەپ جۆيلۇۋاتىدۇ؟" ئابىدەم ئىچىدە شۇنداق دېدىيۇ، گويا بۇ سۆزنى كىمدۇ بىرى ئاڭلاپ قالغاندەك، ئۆزىدىن-ئۆزى خۇدۇكسىنىپ، ئەتراپىقا ئىنتىلىپ كۆز يۈگۈرتتى: ئۆيدە شەۋكەت بىلەن ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىم يوق ئىدى: بىر تال پاشا شەۋكەتنىڭ پېشانىسىغا قوندى. شەۋكەت چىرايىنى پۈرۈشتۇرۇپ، قوللىرىنى قالايمىقان پۇلاڭلىتىشقا باشلىدى. پاشا بارغانسېرى قىپقىزىل بولۇپ ئېسىلمەكتە ئىدى. ئابىدەم ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن شەۋكەتنىڭ پېشانىسىنى ئاۋايلاپ سىلىغاندا، شەۋكەت بايىقىدىنمۇ يۇقىرىراق ئاۋازدا جۆيلۈشكە باشلىدى:

— رامزان... رامزان قاتىل! ئىسىت! ئىسىت دادام... سەن تېخى... شەۋكەت ئۇنداق ئەخمەق ئەمەس! ... ھۇ ئاناڭنى!... توختا ئوغرى!... سەن تېخى شەۋكەتنى بوش چاغلاۋاتامسەن؟... سەن ئوغرىنىڭ قېنىنى ئىچمەيدىغان بولسام...، — شەۋكەت بىرپەس جىم بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ئاۋازىنى تېخىمۇ كۆتۈردى، — ئاباقكا، مەھەممەت ئىمىن ئاكا، سىلەر مېنى كىچىك دەۋاتامسىلەر؟ ھىم... مەن ھېچ نەرسىنى دېمەيمەن، ئۆلتۈرسىمۇ دېمەيمەن!...

"رامزان قاتىل؟... شەۋكەت بۇ گەپنى نېمانچە كۆپ تەكرارلا-

لايدىكىنە؟..."

ئابدۇم ھەرقانچە قىلسىمۇ، كۆڭلىدىن مۇشۇ سوئال چىقىپ كەتمەيتتى. "ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىنىڭ شەۋكەت بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بارىدۇ؟" دېگەن خىيال ئۇنى تېخىمۇ ئازابلايتتى.

شەۋكەت قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتى. ئۆرە تۇرغىدەك ھالى قالمىغان ئابدۇم بۇ يانىدىكى بوش كارىۋاتقا يانپاشلىدىيۇ، يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، شەۋكەتنىڭ كارىۋىتىنىڭ ئايىغىغا كېلىپ ئولتۇردى، كۆزى شەۋكەتتىن ئۈزۈلمەيتتى.

ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتمەكتە ئىدى. ئابدۇم يېقىندىن بۇيان شەۋكەتنىڭ مىجەزىدە پەيدا بولۇشقا باشلىغان بەزى ئۆزگىرىشلەرنى بىر-بىرلەپ كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشكە باشلىدى: قىزىق ئىش، بىرەر ئايدىن بۇيان، شەۋكەت رامىزان چاقچاقىنىڭ ئۆيىگە زادىلا ئاياغ باسمايدىغان، يەنى شۇجىغىمۇ ئىلگىرىكىدەك ئانچە يېقىنچىلىق قىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئەكسىچە، مەھەممەت ئىمىنگە بەكمۇ يېقىنلىشىپ كەتكەنىدى. رامىزان چاقچاقنىڭ بىلەن مەھەممەت ئىمىنلەر ئۈلارغا تام قوشنا. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ھەر ئىككىيلەن شەۋكەتنىڭ رەھبىرى. شەۋكەتنىڭ رامىزان چاقچاقىدىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىپ يۈرۈشىدە، ئېھتىمال، بەزىلەرنىڭ ئانارنى دارىتمىلاپ قىلغان چاقچاقلىرى سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن. بۇنى ئابدۇم خېلى بۇرۇنلا سەزگەنىدى. لېكىن "رامىزان-قاتىل!" دېگەن سۆزنىڭ ئۇشتۇمتۇتلا شەۋكەتنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى، ھەتتا قايتا-قايتا تەكرارلىنىشى ئابدۇمنىڭ ئالدىنقى پەرىزىنى پۈتۈنلەي يوققا چىقىرالمىسىمۇ، شەۋكەتتە رامىزان چاقچاقىغا نىسبەتەن مەلۇم ئۆچمەنلىك پەيدا بولغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىشىغا كاشىلا قىلمىدى. ئابدۇم

ئاباق توغرىسىدا ھېچنېمە بىلمەيتتى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ كاللىسىدا ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىسمىنگە نىسبەتەن يوغان بىر سوراق ئالامىتى پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى.

"ئۇھ، ــ دېدى ئابدەم سوزۇپ ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، ــ مەيلى، نېمىلا بولمىسۇن، شەۋكەتنىڭ ئاغزىدىن چىققان گەپلەرنى رامىزان چاڭجاڭغا دېمەي بولمايدىغانىدەك تۇرىدۇ. ئۇ ــ ئەقىللىق ئادەم. ئۇنىڭ ئۇستىگە، باللارغا ئۆز ئاتىسىدەك كۆيۈنىدۇ. ھەممە گەپنى ئاڭلىسا، بەلكى ماڭا بىر ئەقىل كۆرسىتەر. يولى كەلسە، شەۋكەتكىمۇ تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ قويار. بۇنىڭ شەۋكەت ئۈچۈنمۇ، مەن ئۈچۈنمۇ پايدىسى بار. ئەگەر ھازىر ئۇنىڭدىن گەپ يوشۇرۇپ، كېيىن ئىش يوغىنىغاندا ئۇنى تاپسام بەكمۇ سەت بولمامدۇ؟!..."

شەھەرلىك رادىئو ئۇزۇلىنىڭ باشلىنىشى مۇزىكىسى ئابدەمنىڭ خىيال يېپىلىرىنى ئۈزۈۋەتتى.

شەۋكەت تاتلىق ئۇيقۇدا ئىدى.

ئابدەم دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، شەۋكەتكە تىكىلگىنىچە بىرپەس خىيال سۈرۈپ تۇردى-دە، تاشقىرىقى ئۆيگە چىقىپ، ئاپتۇۋۇنغا سۇ قۇيدى. يۈز-كۆزىنى يۇيۇپ بولۇپ، رەيھانىنى ئويغىتىپ، مەكتەپكە يولغا سالدى. ئىشقا چۈشۈشكە تېخى بىر يېرىم سائەت ۋاقىت بار ئىدى. شۇڭا شەۋكەتنى ئويغاتمىدى.

ئابدەم بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئىشىك تۈۋىگە چىقتى. باش كۆز ئەتىگىنىنىڭ مەيىن شامىلى مەڭزىنى سۆيۈپ ئۆتتى، لېكىن، ئۇنىڭغا قىلچە ھۇزۇر بېغىشلىمىدى. ئۇ رامىزان چاڭجاڭنىڭ بوسۇغىسىغا يېقىن كېلىشىگە، ئىشىك "تاراققىدە" ئېچىلىپ، ئۆيدىن رامىزان چاڭجاڭ چىقىپ كەلدى. بۇ ئابدەم ئۈچۈن شۇنداق كۈتۈلمىگەن

ئىش بولدىكى، بىردىن يۇرىكى ئەنسىز دۇكۇلدەپ، پۇتلىرى گىلدىكلاپلا قالدى.

قىزىق ئىش، ئەسلىدە ئۇ، رامىزان چاڭجاڭ بىلەن شەۋكەت توغرىسىدا ئەھۋاللاشماقچى ئەمەسمىدى؟ شۇ مەقسەت بىلەن ئۆيدىن چىققان ئادەم ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا نېمە ئۈچۈن بۇنچە بىئارام بولىدۇ؟

بۇنى ھازىرچە بىلمەك تەس.

ئابدەم رامىزان چاڭجاڭ بىلەن چالا-پۇچۇق سالاملىشىپلا، دېرىزە تۈۋىگە سېلىنغان كاتەكتىكى توخۇلار بىلەن ھەپىلەشكەن قىياپەتكە كىرىۋالدى...

بىسەرەمجانلىق

شەۋكەت ئوخشىتىپ ئېتىلگەن لەڭمەنىدىن ئاران ئوتتۇرا چىنە يېدى-دە، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى. ئابدەمنىڭ زورلاشلىرى، رەيھاننىڭ ھەم ئەركىلەپ، ھەم يالۋۇرۇشلىرى ئۇنىڭغا بىر چوكا ئاشنىمۇ ئارتۇق يېگۈزەلمىدى. ئەكسىچە شەۋكەت: "يېمەيمەن دېگەندىكىن يېمەيمەن!" دەپ چالۋاقاپ، ھەممىنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئابدەم كېزىكتىن يېگى قوپقان ئادەمدەك ئاستا تىمىسقاپ قازان-قومۇچ بىلەن ھەپىلىشەتتى. كۆڭلى بىرقېسىملا بولۇپ قالغان رەيھان پات-پات كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ قويۇپ، ئانىسىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك ئايلىناتتى.

كۈتۈلمىگەندە، ئانار بوسۇغىدا پەيدا بولۇپ قالدى.

ـــ كېلىڭ، قىزىم، ـــ دېدى ئابدەم بىر قولىدا چىنە، بىر قولىدا قازان يۇغۇچنى تۇتقىنى ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ چىرايىدا بايانسىنقى مەيۇسلىكتىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. كۆزلىرىدە تەبەسسۇم ئويناياتتى، ئاۋازى يېقىملىق جارانلايتتى، ـــ كارىۋاتقا كېلىڭ. رەيھان، بول قىزىم، ئاچاڭغا كۆرپە سال. سەل بالدۇرراق كىرسەڭىزچۇ! تاماقنى يەپ بولغاندا...

ـــ داستىخان ئۈستىدىنلا كىرىشىم، كايىمىسىلا، ـــ ئانار ھېچقانداق تەكەللۇپسىزلا بىر-بىرىگە جۇپلەپ قويۇلغان كارىۋاتقا بېرىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ كېگىز ئۈستىدىلا ئولتۇرغىنىنى كۆرگەن ئابدەم پايپىتەك بولۇپ كەتتى:

ـــ قىزىم، نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ كۆپىگە ئۆتۈڭ!

ـــ ئوبدان ئولتۇردۇم. نەدە ئولتۇرسام ئوخشاش ئەمەسمۇ؟

ـــ بۇ ئۆيگە كۈندە كىرەمتىڭىز؟ تۇرۇڭ، تۆرگە ئۆتۈڭ!

ـــ بولدى. مۇشۇ يەردە سېلىشىگە قاراپ ئولتۇراي. سېلە ئىشلىرىنى قىلۇەرسىلە.

ئانارنىڭ بۇ سۆزى ئابدەمنى ئويغا سېلىپ قويدى. دېمىسىمۇ، ئابدەم كارىۋاتنىڭ ئايىغ تەرىپىدە ئولتۇرۇپ، قازان-قوموچ يۇياتتى. ئانار تۆرگە ئۆتۈۋالىدىغان بولسا، ئىككىيلەننى كارىۋاتنىڭ ئايىغى توسۇۋالاتتى. ئابدەم ئانارغا بىرپەس تىكىلىپ تۇردى-دە، رەيھانغا:

ـــ قىزىم رەيھان، كۆرپىنى ئانارگۈل ئاچاڭنىڭ ئاستىغا يۆتكەپ بەر، ـــ دېدى.

ـــ ياق، بولدى، ئولتۇرۇۋېرەي. ئۇكام، رەيھان، ئاۋارە بولما. رەيھان كۆرپىنى كۆتۈرگىنىچە نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرۇپ

قالدی. ئابدەم كايغاندەك نەزەر بىلەن رەيھانغا باش ئىشارىتى قىلغانىدى، ئانار چاچراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، قېيدىغانىدەك دومسىيىپ:

— ئاستىمغا كۆرپە سالىدىغان بولسائىلار، چىقىپ كېتىمەن! — دەپ پوپوزا قىلىدى، لېكىن كۆزلىرى ئىلگىرىكىدەكلا كۈلۈپ تۇراتتى.

— ماقۇل، جېنىم بالام، نەدە ئولتۇرسىڭىز ئولتۇرۇڭ! — ئابدەم چاقچاق ئارىلاش سۆزلىگەچ، سول مۇرىسى بىلەن ئانارنى مۇرىسىدىن ئىتتىرىپ، ئۇنى ئولتۇرغۇزدى، — مېھمان دەپ ئىززىتىڭىزنى قىلساق بىلمىگەندەكىن، نەدە ئولتۇرغىڭىز كەلسە، شۇ يەردە ئولتۇرۇڭ!...

ئابدەم ئۆز ئىشىغا ئولتۇردى. ئۇلار ئۇنى-بۇنى سوراشتى. قىلىشىدىغان گەپلەرمۇ تۈگەپ قالماقتا ئىدى. ئانار رەيھانىنى قېشىغا چاقىرىۋېلىپ، ئۇنىڭ چاچلىرىنى تۈزەشتۈرگەچ دېدى:

— مەن بىلەن كىنوغا بارامسەن؟

رەيھاننىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقتىن چاقناپ كەتتى. ئەمما، دەرھال جاۋاب بېرىش ئورنىغا، ئانىسىغا سوئال نەزىرىدە تىكىلدى.

— بارىدۇ، — ئابدەم ئالدىراش سۆزلەپ كەتتى، — "بارىمەن" دېمەمسەن، رەيھان.

رەيھان ئانىسىنىڭ سۆزىنى تەكرارلىدى.

— سېلچۇ، سېلىمۇ بارامىلا؟

— مەن؟ ماڭا كىنو كۆرمەكنى كىم قويۇپتۇ! ئىككىلار كۆرۈپ كېلىڭلار، سانىخان ئاچاممۇ بارىدىغاندۇ؟

— ئانامنىڭ مەجەزى يوق.

ـــ نېمە! ـــ ئابدەم ئەندىكسىپ كەتتى، ـــ نېمە دەۋاتىسىز، قىزىم؟ نېمىشقا بالدۇرراق ئۇقمىغانـدىمەن! ۋاي ئىسىت، ئۇ بىچارە نېمە بولغاندۇ؟

ـــ چىشى ئاغرىپ قاپتۇ.

ـــ مۇنداق دەڭا، بالام! ھەر نېمە بولسا باشقا يېرى ئاغرىماپتۇ، ـــ ئابدەم يەڭگىل نەپەس ئېلىپ قويدى، ـــ ئىككىلار كېتىۋېرىشىلار. مەن قازان ـ قومۇچىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپلا ئۇنىڭ قېشىغا چىقاي.

ئانار ئورنىدىن تۇردى. ئەمما كۆڭلىدە يەنە دەيدىغان گەپلىرى بارىدەك، بىر رەيھانغا، بىر ئابدەمگە تىكىلىپ، كارىۋاتنىڭ ئايىغىنى تۇتقىنىچە بىردەم شۇڭ تۇرغاندىن كېيىن، تارتىنىپراق سورىدى:

ـــ شەۋكەت بىر يەرگە كەتكەن ئوخشىمامدۇ؟

ئابدەم ئاغزىنى ئۆمەللەپ بولغىچە، رەيھان گەپنى توغرىلىدى:

ـــ ئاكام بىر يەرگە كەتمىدى. ئىچكىرىكى ئۆيدە ئۇخلاۋاتىدۇ.

ـــ ئۇنداق بولسا بوپتۇ. رەيھان، يۇر ئۇكام، بىز مېڭىۋېرەيلى.

ئانار رەيھانىنىڭ يەلكىسىنى تۇتقىنىچە جايىدىن قوزغىلىشقا تەمشىلىۋاتقاندا، ئابدەم ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى:

ـــ شەۋكەتكە گېپىڭىز بارمىدى؟

ـــ ياق، ـــ دېدى ئانار تىلىنىڭ ئۇچىدا سەل دۇدۇقلاپ، ئۇنىڭ ئانارىدەك يۇزى تېخىمۇ قىزىرىپ كەتكەنىدى، ـــ بىر بېلەت ئوشۇق ئىدى...

ئانىنىڭ تۇيغۇن يۇرىكى قەپەستىكى تۇمۇچۇقىتەك تېپىرلاپ كەتتى. ئۇ ئانارنى تېخىمۇ ئوڭايسىز ئەھۋالدا قويماسلىق ئۈچۈن، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى ـ دە، رەيھانغا قاراپ:

— رەيھان، بول قىزىم، ئاكاڭنى ئويغىتىپ چىق. ئۇمۇ سىلەر بىلەن بىللە بارسۇن، — دېدى.

ئابدەمنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۇزۇلۇشىگە، خۇشالىلىقى ئىچىگە پاتماي قالغان رەيھان ئانارنىڭ قولىدىن يۇلقىنىپ چىقتى-دە، ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ ئۇچتى. ئابدەم تېخى يۇيۇلۇپ بولمىغان قاچا-قۇچىلارنى يەردىلا قالدۇرۇپ، يۇندى دېسىنى كۆتۈرگىنىچە تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى.

رەيھان ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرگەندە، شەۋكەت بېشىنى ئىككى قولىنىڭ ئوستىگە قويۇپ، كارىۋاتتا دۇم ياتاتتى. ئۇنى ئۇخلاپ قاپتۇ، دەپ پەرەز قىلغان رەيھان ئاستا ئۇنىڭ كارىۋىتىغا يېقىنلاشتى-دە، بالىلارغا خاس شوخلۇق بىلەن، ئىككى قولىنى ئۇنىڭ دۇمبىسىگە قويۇپ، يەڭگىل تەۋرەتتى.

— ئاكا، ئۇخلاۋېرەمسەن؟ قوپە، ئانارگۈل ئاچام چاقىرىۋاتىدۇ.

شەۋكەت سەل قىمىرلاپ قويۇپ، يەنە جىم بولدى. رەيھان تېخىمۇ كۈچەپ تەۋرىتىشكە باشلىدى.

— ئاكا، قوپسىڭچۇ! ئۇخلاۋېرەمسەن؟...

ئەمدى يەنە "ئۇخلاۋېرىش"كە كۆزى يەتمىگەن شەۋكەت ئاستا بىر يېنىغا ئۆرۈلۈپ، ئېرىنچەكلىك بىلەن غوتۇلدىدى:

— ئادەمنى ئۇخلىغىلى قويماي، نېمانداق قىلىسەن؟!.... ئاكا-سىنىڭ ھېچقاچان ئۆزىگە مۇنداق سوغۇق مۇئامىلە قىلغانلىقىنى كۆرۈپ باقمىغان رەيھان ئۇنىڭ كۆزلىرىگە بىردەم جىم تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن:

— سېنى ئانارگۈل ئاچام چاقىرىۋاتىدۇ، — دېدى.

— ئۇ نەدە؟

ـــ تاشقىرىقى ئۆيدە!

شەۋكەت خۇش ياقماسلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ كېرىلدى، كۆز-لىرىنى ئۇۋۇلاپ ئەسنىدى. ئۇ تاشقىرىقى ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا كەل-گەندە، ئانار بايانچىن تۇرغان جايىدىن قىمىرلىمىغانىدى. بىلەكـ-تەك توم ھەم ئۇزۇن بىر ئۆرۈم چېچىنىڭ ئۇچىنى ئويناغىنى ھالدا كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى.

شەۋكەت بوسۇغىدىن پۇتىنى ئالماستىن، سوغۇقچىنا تەلەپپۇزدا سورىدى:

ـــ نېمە دەيسىز؟

ئانارنىڭ چىرايىدىكى تەبەسسۇم قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ، ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. كۆزلىرى بارماقلىرىغا تىكىلدى. ئۇ بەكمۇ ئۇڭايسىز ئەھۋالدا قالغانىدى. رەيھان ئۇنىڭغا ۋاكالىتەن جاۋاب بەردى:

ـــ ئانارگۈل ئاچام بىلەت ئەكىرىپتۇ. كىنوغا بارمىكەنسىز.

ـــ بارمايمەن، ئۆزەڭلار بېرىۋېلىڭلار!

مۇزغا تاراڭغا ئاتىقانىدەك بۇ قوپال ئاۋاز ئانارنىڭ يۈرىكىگە پىچاقتەك سانجىلدى. شۇ تاپتا ئۇ سەللا ئۆزىنى قويۇۋەتسە، ھۇقىيـ-تىپ يىغلىۋەتكەنمۇ بولاتتى. لېكىن، قانداقتۇر بىر غايىبانە كۈچ ئۇنىڭغا جاسارەت بېغىشلىدى.

ـــ رەيھان، يۈر ئۆكام، ـــ دېدى ئۇ كەسكىن بۇيرۇق ئاھاڭ-ىدا، ـــ ئىككىمىز كېتىۋېرەيلى.

ئىككىيلەن ئۆيدىن چىقىپ، مىلەڭزە تاشلانغانىدا شەۋكەتنىڭ يۈرىكى ئوغرى مۇشۇك تاتىلىۋالغانىدەك ئېچىشىپ كەتتى. كۆز ئالدىدا ئانارنىڭ كېلىشكەن قەددى، ئوت چاقناپ تۇرغان بۇلاقتەك

ئويناق كۆزلىرى، ئوقيادەك كىرپىكلىرى، قارلىغاچنىڭ قانتىدەك قاپقارا ئەگىم قاشلىرى تەكرار نامايان بولدى.

"لەنەت ساڭا!" دەيتتى ئۇ كۆزلەر.

"لەنەت ساڭا!" دەيتتى ئۇ قاش-كىرپىكلەر.

"مەن نېمە بولدۇم؟ — دېدى شەۋكەت ئاخىر ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويۇپ، — سارائ بولۇپ قالدىمۇ نېمە؟ ئەستەغپۇرۇللا... نېمە قىلغان ئىشىم بۇ!؟ بىچارە ئانار...؟ مەن... مەن سارائ..."

شەۋكەت يېڭىلا جۇۋازدىن چىققان ئۈيدەك پۈشۈلدايتتى، ئۇنىڭ بېشى يارغۇنچاقنىڭ ئارىسىدا قالغاندەك زىڭىلداپ ئاغرىيتتى، كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، ئۆيدىكى ھەممە نەرسە پىرقىرايتتى ۋە ھەممىسى تەڭىلا: "شەۋكەت ئەخمەق! شەۋكەت سارائ!..." دەپ ۋارقىرايتتى.

"مەن سارائ، مەن ئەخمەق!..."

شەۋكەت ئىچىدە مۇشۇ سۆزنى قايتا-قايتا تەكرارلىغىنىچە، گويا تۇلۇق تاش باغلاپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن پۈتلىرىنى ئاران-ئاران يۆتكەپ، ئاستا كەينىگە ياندى-دە، ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ، يۈزىنى ياستۇقا ياقتى.

ئۇزاق ئۆتمەي ئابدەم قايتىپ كىردى. ئۇ داسنى يەرگە قويدى-دە، ئىچكىرىكى ئۆيگە بېشىنى تىقىپ، شەۋكەتكە تىكىلگىنىچە، پەردىشان ئاۋازدا:

— بالام، كىنوغا بارماپسەنغۇ؟ — دېدى.

— مىجەزىم يوق.

بۇ جاۋاب ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى شۇنداق سارسىمىگە سالدىكى، ئانا ئالدىراش شەۋكەتنىڭ يېنىغا كەلدى. مېڭىسىدە بولسا: "ھەي

هاراق، هەي هاراق!... بىچارە بالىنى كاردىن چىقىرىۋەتمىگەيدى..."
دېگەن خيال ئۇچۇپ يۈرەتتى.

ئۇ شەۋكەتتىن يېنىشلاپ سورىدى:

— قەيبىرىڭ ئاغرىۋاتىدۇ؟

— بېشىم...

— دوختۇرغا چىقىپ باقامسەن؟

— ياق.

شەۋكەت يۈزىنى تام تەرەپكە قىلىۋالغاندى. ئانىسىنىڭ ھەربىر سوئالىغا قىسقىلا جاۋاب بېرەتتى.

ئابدەم كىمدىندۇ ئاڭلىغان "هاراق چىشلىۋالارمىش" دېگەن گەپنى ئېسىگە ئالدى-دە، شەۋكەتنى ئارتۇقچە بىئارام قىلغۇسى كەلمەي:

— ئەمسە، ئوبدان ئارام ئال، — دېدى-دە، كەينىگە ياندى.

راستىنى ئېيتقاندا، شەۋكەتنىڭ ھېچ يېرىمۇ ئاغرىمايتتى، ھېچقانداق كېسىلىمۇ يوق ئىدى، هاراقمۇ "چىشلىۋالمىغان" ئىدى. بۇنى پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىلا بىلەتتى: بۇگۈن ئەتىگەن ئىشقا داڭ ئۇرۇلغان چاغدا، يەنىشۇجى بوسۇغىدا پەيدا بولدى-دە، ئۇنى ئۇدۇللا ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى. ئىشكىنى مەھكەم ياپقاندىن كېيىن، ئۇنىڭ تۇنۇگۈنكى ئىلتىماسىنى شىرەنىڭ تارتمىسىدىن ئېلىپ، ئۆزىنىڭ ئۇ ھەقتىكى قاراشلىرىنى بىر-بىرلەپ شەرھلىدى. ئاندىن:

— سېنىڭ ئىشنى قوغۇشۇن ئېرىتىشتىن باشلاشنى تەلەپ قىلغانلىقىڭنى پۈتۈن زاۋۇت بىلىدۇ، — دېدى ئويچان كۆزلىرىنى شەۋكەتكە تىكىپ. بۇ چاغدا، شەۋكەتنىڭ يۈرىكى يېڭىنە سانجىغاندەك ئېچىشىپ، ۋۇجۇدىنى مۇزدەك سوغۇق تەر بېسىپ كەتتى. چۈنكى،

غەلىتە تەقدىر ئۇنى يەنشۇجىسىنىڭ ئائىلىسىگە ئېلىپ كىرگەن ۋە ئۇ ئۆزىنىڭ بۇغراجانىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان چاغدا، يەن شۇجى ئۇنىڭغا خوددى مۇشۇنداق نەزەر بىلەن تىكىلگەنىدى، — تېخى بىر يىلمۇ ئىشلىمەي تۇرۇپ، ۋەدەگىدىن يېنىۋالساڭ قانداق بولىدۇ؟ راستىنى ئېيتسام، مۇنداق قىلىشىڭغا مەن قوشۇلالمايمەن. "نېمە ئۈچۈن؟" دېسەڭ، سەن پارتىينىڭ بالىسى، شۇنداقلا مېنىڭ بالام. مەن پارتىيە ئالدىدا، خەلق ئالدىدا سېنى خوددى دادىڭغا ئوخشاش يارامليق، قەيسەر ئادەم قىلىپ تەربىيەلەش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئىختىيارىم بىلەن ئۈستۈمگە ئالغان. سەن ماڭا ئوبدان ماسلاشمىساڭ، مەن قانداق قىلىپ بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمەن؟ ئېيتىپ باقە: بۇ قەستەن مېنى قىيىن ئەھۋالدا قويغانلىقىڭ ئەمەسمۇ؟

شەۋكەت زادىلا ئېغىز ئاچالمىدى. ئۇ تىرناقلىرىنى تاتىلىغىنىچە، بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي، خامۇش ھالدا ئولتۇراتتى. كۆڭلىدە بولسا: "يەنشۇجى چوقۇم: قاچان، قەيەردە، كىم بىلەن، نېمە ئۈچۈن ھاراق ئىچتىڭ؟ دەپ سوراق قىلىشقا باشلايدىغان بولدى..." دېگەنلەرنى ئويلايتتى. بىراق، يەنشۇجى بۇ ھەقتە زادىلا ئېغىز ئاچمىدى. ئەكسىچە، ئۇ يان ئۆتۈپمۇ، بۇ يان ئۆتۈپمۇ، ئۇنىڭ خىزمەتكە قاتناشقان قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى، ياراتقان تۆھپىسىنى ماختىدى ۋە بۇ روھنى داۋاملاندۇردى. بۇ گەپلەر شەۋكەتنى تېخىمۇ خىجالەت قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويۇۋاتاتتى. "يەن شۇجى ۋارقىراپ-جارقىراپ، شىرەنى مۇشتلىغان بولسا، — دەيتتى شەۋكەت ئىچىدە، — بەلكى مەن ئۇچۇن بىرئاز ئوڭايراق بولامتىكىن؟..."

ـــ شەۋكەت، ـــ دېدى يەنشۇجى تەلەپچان، ئەمما ئاتىلارچە مېھرىبان ئاۋازدا، ـــ ئەگەر سەن مېنى ئۆز ئاتاڭ ئورنىدا، ھېچ بولمىغاندا مۇشۇ زاۋۇتنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى قاتارىدا كۆرسەڭ، بۇ قېتىم مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ، ماۋۇ قەغەزنىڭ قايتۇرۇۋال. بىزمۇ سېنى بۇنىڭدىن كېيىن نەگە قويۇش مەسلىسىنى ئەتراپلىق ئويلىشىپ كۆرەيلى.

شەۋكەت نائىلاج ئىلتماسىنى قوبۇل ئالدى.

ـــ ھەببەللى! مانا ماۋۇ ئىشنىڭ جايىدا بولدى، ـــ دېدى يەنشۇجى ئاپتاپتەك ئېچىلىپ، ـــ يەنە بىرەر مەسىلىگە دۇچ كەلسەڭ، ئۇدۇللا ماڭا ياكى رامزان چاڭجاڭغا ئېيت. ئىككىمىز ساڭا ياردەم بېرىمىز، باشقا يولداشلارمۇ ياردەم بېرىدۇ، ـــ ئۇ سەل توختاپ، ماۋۇلارنى قوشۇپ قويدى، ـــ ھازىر زاۋۇتنىڭ ئەھۋالى بىرئاز مۇرەككەپ، تەرەپبازلىق ۋە ھۆكۈمەتسىزلىكنىڭ تەسىرلىرى تېخى تۈگەپ كەتكىنى يوق. ئۇنىڭ ئۇستىگە، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ بەزى چاپارمەنلىرى مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەي، يوشۇرۇن شامال چىقىرىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىش، بەزى ياشلارنى ئالداپ چىرىتىشتەك يامان ئىشلار بىلەن بولۇۋاتىدۇ. دېگەندەك قىلمىساڭ، ئاسانلا ئۇلارنىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتىسەن...

شەۋكەت مۇنداق سۆزلەرنى چوڭ-كىچىك يىغىنلاردا كۆپ ئاڭلىغانىدى. لېكىن، بۇ قېتىم يەنشۇجىنىڭ ئالاھىدە تەكىتلىشى ئۇنى بىرئاز ھەيران قالدۇردى. ئۇنىڭ بۇ سىرنى ئۇققۇسى كېلىپ، يەنشۇجىدىن سورىدى:

ـــ يەن شۇجى، ئېيتىپ بېرىڭە: كىمدىن ھوشيار بولسام بولىدۇ؟

شەۋكەتنىڭ بۇ باللارچە سوئالىدىن يەنشۇجى بىرھازا غەچە

قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئاندىن جەددىي تەلەپپۈزدا دېدى، — راستىنى ئېيتسام، كىمنىڭ ھەقىقەتەن شۇنداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۆزەممۇ بىلمەيمەن. لېكىن، ئۇزۇندىن بۇيانقى كۆزىتىشلەر ۋە بەزى ئەھلىيەتلەر زاۋۇتىمىزدا چوقۇم ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلاۋاتىدۇ. ئەگەر ھەممىمىز تەڭ ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرىدىغان بولساق، مېنىڭچە، ئۇلار ئۇزۇن يوشۇرۇنۇپ كېتەلمەيدۇ. قانداق، ئەمدى بىرئاز چۈشەنگەنسەن؟

شەۋكەت زاۋۇتتا قانداقتۇر سىرلىق ئادەملەرنىڭ بارلىقىدىن بىرئاز گۇمانلانغاندەك قىلغان بولسىمۇ، بەربىر ھېچ نەرسىنى چۈشەنمىگەندى. شۇنداقتىمۇ:

— چۈشەندىم، — دەپ جاۋاب بەردى.

— ئۇنداق بولسا ياخشى. يۈگۈر، ئىشقا چىق.

. . . . . .

شەۋكەت كۈننى بەكمۇ تەسلىكتە كەچ قىلدى. ئۇ كىم بىلەن ئۇچراشمىسۇن، ھەممىسى ئۇنى زاكىلىق قىلىپ كۈلۈۋاتقاندەك، ئەيىبلەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئىشمۇ ئاۋۇمىدى، ھەتتا قولى تىترەپ كېتىپ، چۆمۈچتىكى قوغۇشۇن سويۇقلۇقنى پۈتىغا تۆكۈۋالغىلى تاس قالدى. ئاباقمۇ ئۇنى يوقلاپ كىرمىدى. شەۋكەت ئىشتىن چۈشۈپ ئۆيگە كىرگەندە، ئانسى بىلەن رەھمەتجاننىڭ نېمىلەر توغرۇلۇقتۇ سۆزلىشىۋاتقىنى ئۇستىدىن چۈشتى: بىراق، ئۇلار ئۇنى كۆرۈش بىلەنلا گېپىنى توختىتىۋېلىشتى. ھەر قېتىم بۇ ئۆيگە كەلگەندە، شەۋكەت بىلەن ناھايىتى ئۇزۇن مۇڭدىشىدىغان، چاقچاقلىشىدىغان بۇ ئادەمنىڭ بىر تاغدىن، بىر باغدىن گەپ ئېچىپ قويۇپلا، رەيھان بىلەن بولۇپ كېتىشى ئەجەبلىنەرلىك ئىش ئىدى. پەقەت قايتىش

ئالدىدا:

ــ شەۋكەت، سەن ئوبدان بالا. مېنى خۇش بولسۇن دېسەڭ، هەر جەھەتتىن دىققەت قىل. هازىر ۋەزىيەت مۇرەككەپ، سەللا بىخەستىلىك قىلىدىغان بولساڭ، ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كېتىسەن، ــ دەپ قويدى.

رەھمەتجان قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، شەۋكەت ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلاپ، ئانسىنىڭ ئاخشامقى قاملاشمىغان ئىش توغرۇلۇق ئۆزىگە كايىشىنى كۆتتى. لېكىن، ئابدەم گويا ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ئۆز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولۇۋەردى.

"ئانام مېنىڭ هاراق ئىچكەنلىكىمنى راستىنلا بىلمىگەنمىدۇ؟ ــ دەيتتى شەۋكەت ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويۇپ، ــ مەن ئۆيگە قانداق كەلدىم... ياق. ئانامنىڭ بىلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس! بەلكى بايا-تىن رەھمەتجان ئاكامغا ئاشۇ گەپنى قىلىۋاتقان بولسا كېرەك؟... بەلكى يەنىشۇجىمۇ؟..."

ئۇ مۇشۇ سوئاللارنىڭ ئىسكەنجىسىدە راسا جان قىيناۋاتقاندا، ئانار كىرىپ كەلدى.

"بەلكى ئۇمۇ...؟"

قىسقىسى، شەۋكەت هازىر هەممە ئادەمدىن ئۆزىنى چەتكە ئالاتتى. هەممە ئادەمدىن گۇمانلىناتتى. ئۇنىڭغا كېرىكى يالغۇز-لۇق، تىنچلىق ئىدى. بىراق، بۇ نەرسە ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىغان بولسا كېرەك: سىرتتا ــ دېرىزە تۈۋىدە ئۇششاق بالىلار چۇرۇقلى-شاتتى، توخۇلار قاقاقلىشاتتى، قويلار مەرىشەتتى... ئۆيدە بولسا بىر ئاچ پاشا ئۇنىڭ قۇلقىنى تۈۋىدە توختىماي گىڭىلدايتتى. ئابدەمنىڭ قاچا-قۇچىلارنى دەستىلىشى، ئۇ ياندىن-بۇ يانغا شىپىرلاپ مېڭىشى

ئۇنىڭ قۇلىقىغا ناغرا چالغاندەك ئاڭلىناتتى. تېخى يۇرىكىنى دېمەمسىز، يۇرىكى "گۈپ-گۈپ" قىلىپ ئەنسىز سوقاتتى.

شەۋكەت ئوڭدا بولدى. ئۇ قوللىرىنى پېشانىسىگە قويغاندى، قوللىرى ئاستىدا نېمىدۇ لۆمشۈپ مېڭىۋاتقاندەك سەسكىنىپ، ئىنتىك قوللىرىنى چۈشۈردى. كىم بىلسۇن، ئۇنىڭ قوللىرى قەيىرىگە تەگمىسۇن، شۇ يېرىدە نېمىدۇ مىدىرلايتتى. ئەجەبا، ئادەمنىڭ كۆڭلى پاراكەندە بولغان چاغدا، تومۇرىدىكى قانىنىڭ ئايلىنىشىمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئېغىر يۈك بولسا!؟

ئارتۇقچە ياتالماسلىقىغا كۆزى يەتكەن شەۋكەت ئورنىدىن تۇرۇپ، تاشقىرىغا ماڭدى.

ئابدەمنىڭ ئويچان كۆزلىرى ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

بۇ مۇھەببەتمىكەنە؟

توۋا، تەقدىرنىڭ ماۋۇ ئىشلىرىنى! ئۇلارنىڭ بىلەت نومۇرىنىڭ ئانارلار بىلەن يانمۇيان بولۇپ قېلىشى كىمنىڭ خىيالىغا كەلسۇن؟!

شەۋكەت ئورۇندۇقتا جايلىشىپ ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىنلا، ئۆزىنىڭ ئانار بىلەن يانمۇيان ئولتۇرغىنىنى سەزدى. ئانار رەيھان بىلەن گەپلىشىپ ئولتۇرغىنى ئۈچۈن، يېنىدا ئولتۇرغان كىشىنىڭ شەۋكەت ئىكەنلىكىنى زادىلا سەزمىدى. شۇنداقتىمۇ رەيھان تەرەپكە بىرئاز سۈرۈلدى. تەمتىرىگىنىدىن خۇدىنى يوقاتقۇدەك بولغان شەۋكەت ئۇنى كۆرمەسكە سېلىپ، دەرھال باشقا جايغا يۆتكىلىپ كەتكەنمۇ بولاتتى، بىراق، مەھەممەت ئىمىننىڭ يېنىدا ئولتۇرغىنىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئائىلاج پەيلىدىن ياندى.

— شەۋكەت، يېنىڭدىكى ئانارمۇ نېمە؟ — مەھەممەت ئىمىن قېرىشقاندەك بوينىنى سوزۇپ، بېشىنى شەۋكەتنىڭ يەلكىسىدىن ئارتىلدۇرۇپ سورىدى.

ئۆز ئىسمىنى ئاڭلىغان ئانار ئىتتىك ئۇلار تەرەپكە بۇرۇلدى.

— ۋىيەي، — دېدى ئۇ ئەندىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاۋازىمۇ بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى، — گەپ بىلەن بولۇپ كېتىپ، سىلەرگە سەپسالماپتىمەن!

— ھېچقىسى يوق، ئولتۇرۇۋېرىڭ، — مەھەممەت ئىمىن ئورنىدىن سەل قوزغىلىپ، ئانارغا ئىلتىپات كۆرسەتتى، — نېمىشقا ئۆزە تۇرۇۋالىسىز؟ ئولتۇرۇڭ، ئوكام.

ئانار ئولتۇردى. شەۋكەت قوقاسنىڭ ئوستىدە ئولتۇرغاندەك بىئارام بولۇپ، بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلمايتتى.

مەھەممەت ئىمىن ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى:

— ئانار، ئۆزىڭىز يالغۇز كەلگەنمىدىڭىز؟

— رەيھان بىلەن كەلگەن.

— مۇنداق دەڭا. ئىككىلار قالتىس ئامراق ئاچا-سىڭىل-دە! كۆز تەگمىسۇن ئوكىلىرىم...

ئانار ۋىللىدە قىزىرىپ، رەيھاننىڭ چېكە چاچلىرىنى تۈزەشتۈر-گىلى تۇردى. شەۋكەت تېخىمۇ قورۇنۇپ كەتتى. گەپ-گەپكە يېپىش-مايۋاتاتتى. مەھەممەت ئىمىن نېمىندۇ ئېسىگە ئالغاندەك قوشۇمسىنى بىر تۇردى-دە، ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى.

— نەگە بارىسىز؟

شەۋكەتنىڭ بۇ سوئالىغا جاۋابەن ئۇ:

— مەن بار. ھازىر كېلىمەن، — دېگىنىچە چوڭ-چوڭ چامداپ،

ئارقا تەرەپكە ئۆتۈپ كەتتى.

شەۋكەت ئەمدى تېخىمۇ ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالغاندى. ئانارنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇنىڭكىدىن قېلىشمايتتى. شەۋكەت بۇنى تۈيۈپ تۇراتتى. "بارچە گۇناھ مەندە تۇرۇپ، قاپ كۆتۈرۈپ نەگە باراي" دېگەندەك، ئۇنىڭ ئانارغا تەسەللى بەرگۈسى كەلمەيتتى. تەسەللى بەرگۈسى كەلگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ بۇنى قاملاشتۇرالمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، پۈشۈلداپ تىنىپ، تۈگۈلۈپ ئولتۇراتتى، ئىچىدە ئۆزىنىڭ كاج تەقدىرىگە ھەم مەھەممەت ئىمىنگە كايىيتتى. راست ئەمەسمۇ، ئەگەر مەھەممەت ئىمىن زورلىمىغان بولسا، شەۋكەت بۇ يەردە نېمە ئىش قىلاتتى؟!

شەۋكەت باياتىنقى ئىشلارنى تەكرار ئەسلەپ ئۆتتى: ئۇ ئەمدىلا ئۆيدىن چىقىپ تۇرۇشىغا، مەھەممەت ئىمىن پەيدا بولۇپ قالدى.

— نەگە بارىسەن؟ — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ.

— ھېچ يەرگە، — شەۋكەت سوغۇققىنا جاۋاب بەردى، — دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ كېرەيمىكىن.

— مەن تېخى سەن بىلەن بىرئاز مۇڭدىشىپ چىقاي، دېگەنىدىم. يۈر، ئۇنداق بولسا، ئىككىمىز بىللە چىقىپ كىرەيلى.

ئۇلار زاۋۇتنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا چىقىشتى. ئۇ يەردە بىر-مۇنچە كىشى پاراڭلىشىپ تۇراتتى، ئۇلار ئىككىيلەننى كۆرۈش بىلەنلا گېپىنى توختىتىپ، قايىقلارغىدۇ تارقاپ كېتىشتى. شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان كەڭ سېمونت يولدا چوڭ-كىچىك ئاپتوموبىللار ئاستا ئۇ ياندىن بۇ يانغا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ۋېلىسىپىت مىنگەن، ئوغۇل-قىزلىرىنى يېتىلەشكەن، كۆتۈرۈشكەن توپ-توپ ئەر-ئاياللار نەگىدۇ ئالدىرىشاتتى، كۈلىشەتتى، بىر-بىرى بىلەن

چاقچاقلىشاتتى. ئاپتوموبىللارنىڭ سىگنالىرى، ۋىلىسپىت قوڭغۇراقلىرىنىڭ جىرىڭلىشى ئۇلارنىڭ ئاۋازىنى بېسىپ كەتكەچ، ئۇلارنىڭ نېمە دېيىشۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. كەچكى شەپەق ئاللىقاچان تۇگەپ كەتكەنىدى. دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى مىدىر-سىدىر قىلمايتتى. يېڭىباشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن گۈللۈك-لەردە ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن رەڭگارەڭ گۈللەردىن چېچىلغان خۇش پۇراق دىماغلارنى غىدىقلايتتى.

شەۋكەت زېرىكىشكە باشلىدى.

مەھەممەت ئىمىن تاماكىنى پۇرقىرىتىپ چەككىنىچە، كىمنىدۇ كۈتۈۋاتقاندەك، ئالدىدىن ئۆتكەن ھەربىر ئادەم، ھەربىر ئاپتوموبىلغا يېنىشلاپ-يېنىشلاپ تىكىلەتتى. تاقەتتى تاق بولغان شەۋكەت ئۇنىڭدىن بىرەر ئىنجا چىقىشنى تۆت كۆز بىلەن كۈتمەكتە ئىدى.

ئاخىر مەھەممەت ئىمىن تىلغا كىردى:

— يۇر، — دېدى ئۇ ۋە پىيادىلەر يولىدىن چوڭ يولغا چۈشتى، — كىنو كۆرگەچ مۇڭدىشايلى.

شەۋكەت باياتىن ئانارغا قىلغان مۇئامىلىسىنى غىل-پالىلا كۆز ئالدىغا كەلتۈردى-دە، تېنى شۇركۈنۈپ، كۆڭلى بىرقىسىلا بولۇپ قالدى. ئەمما، ھايال ئۆتمەي مەھەممەت ئىمىننىڭ كەينىدىن ئەگەشتى.

مۇشۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن شەۋكەت ھە دەپ ئەتراپىغا قارايتتى. مەھەممەت ئىمىننىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى.

"ئۇنىڭ ماڭا نېمە گېپى بولغىيدى؟ — دەيتتى شەۋكەت ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويۇپ، — ھەقچان ئەتىگەن يەنشۇجى بىلەن نېمە دېيىشكەنلىكىمنى سوراپ، بۇنىڭدىن كېيىن قانداق قىلىشىم ھەققىدە

بىرەر ياخشى مەسلىھەت بېرەمتىكىن؟ ھەممىسى مۇشۇ ئانارنىڭ كاسا-پىتى!...ھە، توغرا، ئەگەر ئۇ مېنى قەستەن ئانار بىلەن بىر يەرگە ئەكىلىپ قويماقچى بولغان بولسىچۇ؟...ياق، مۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس! ئۇ بېلەتنى تۆشۈكتىن سېتىۋالغان تۇرسا...ماۋۇ كېلىشمەسلىكنى!..."

گۈلدۈرلەپ ئېتىلغان زەمبىرەك ئاۋازى شەۋكەتنى خىيال قوچىقىدىن تارتىۋالدى. «قەھرىمان ئوغۇل-قىزلار» ناملىق فىلىم باشلىنىپ كەتكەنىدى. شەۋكەت ئېكرانغا تىكىلدى. ئەمما ھېچكىمنىڭ قىيابېتى، ھېچكىمنىڭ ئىش پائالىيىتى شەۋكەتنىڭ ئېسىدە قالمىدى. قىسقىسى، ئۇ ھېچنېمىنى كۆرمىگەن، ھېچنېمىنى ئاڭلىمىغانىدى. نېمە ئۈچۈن؟

بۇنى شەۋكەتنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى!

مانا، فىلىمنىڭ باش قەھرىمانى — ياش جەڭچى ۋاڭ چېڭ قويىرۇقىدىن پۇرقىراپ ئىس چىقىپ تۇرغان نوغۇچقا ئوخشاش ئۇزۇن مىنانى مەھكەم تۇتقىنىچە، ئۆزىنى تىرىك تۇتۇش كويىدا ۋەھشىلەرچە يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ئامېرىكا تاجاۋۇزچىلىرى ئۈستىگە باتۇرلارچە ئېتىلىدى. گۇم-باڭ!...قىلىغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، ھەممە يەرنى ئىس-تۈتەك قاپلاپ، تاجاۋۇزچىلارنىڭ كۆلى كۆككە سورۇلدى. ۋاڭ چېڭمۇ....

ئەنە شۇ چاغدىلا شەۋكەت ئېسىگە كەلدى. ئۇنىڭ كىرپىكلىرى نەملەنگەنىدى. غەزەپتىن مۇشتۇملىرى چىڭ تۈگۈلۈپ، چىشلىرى غۇچۇرلايتتى. يۈرىكى ئېچىشقىنىدىن ۋۇجۇدى ئوت بولۇپ يانماقتا ئىدى.

"ۋاڭ چېڭ...ئەگەر مەنمۇ..."

شەۋكەت خىيالىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى.

"شەۋكەت، سەن ئەخمەق!...سەن قورقۇنچاق!..."

ۋاك چېكك شەۋكەتنى ئەنە شۇنداق مەسخىرە قىلماقتا ئىدى...

كىنو تۈگىدى، شەۋكەت ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ئۆزىنىك ئانار بىلەن بىللە ئىكەنلىكىنى سەزدى.

"ئۇنىڭغا قارىماي كېتىۋېرەيمۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟..."

قانداقتۇر بىر كۈچ ئۇنى ئانار تەرەپكە تارتاتتى. ئۇمۇ شۇ كۈچكە ئەسىر بولۇپ، جايىدىن قىمىرلىمىدى.

لېكىن، ئانار ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماستىن، كىشىلەر توپىغا ئەگىشىپ، زالدىن چىقىپ كېتىپ باراتتى.

شەۋكەت ئالدىراپ قالدى: ئۇ ئەتراپقا ئالاق-جالاق بىر قارىۋېلىپ، ئانارنىك كەينىدىن ئۇچتى. پۈتۈن زېھنىنى ئىككى كۆزىگە يىغىپ، مىڭلىغان ئادەملەر ئارىسىدا ھېلى كۆرۈنۈپ، ھېلى كۆرۈنمەي، ئالدىراش زالدىن چىقىپ كېتىۋاتقان ئانارنى قوغلاپ كېتىپ باراتتى. دىققەتسىزلىكتىن ئۆزى سوقۇۋەتكەن كىشىلەرنىك تاپا-تەنىلىرى، كايىشلىرى زادىلا قۇلىقىغا كىرمەيتتى...

ــ ئانار، ماڭا قارىگە!

شەۋكەت كىنوخانىدىن چىقىپ، يۈز قەدەمچە ماڭغانىدىن كېيىن، ئانار بىلەن رەيھانغا يېتىشۋالغانىدى. ئانار ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ، شەۋكەتكە بىرلا قاراپ قويىدى-دە، قەدىمىنى تېخىمۇ ئىتتىكلەتتى.

ــ ئانار، توختىسىڭىزچۇ!

ئانارغا شەۋكەت يېقىنلاۋاتقانىدەك تۇيۇلۇپ كەتتى. نېمە ئۈچۈن-دۇ يۈرىكى دۇپۈلدەپ، پۈتلىرى ئىختىيارسىز ھەرىكەتتىن

توختىدى.

بۇ چاغدا ئۇلار باشقىلاردىن خېلىلا ئۇزاپ كەتكەن بولۇپ، بۇك-باراقسان ئاكاتسىيە دەرىخى بىلەن قاپلانغان پىيادىلەر يولىغا چىقىپ قېلىشقانىدى.

— ھە، نېمە دەيسىز؟

— سىزگە دەيدىغان ئىككى ئېغىز گېپىم بار ئىدى.

— ماڭا؟...ھىم...دەڭە، نېمە دەيتتىڭىز؟

— بايقاتىن...

— بايقاتىن؟...بايقاتىن نېمە بولدى؟

— مەندىن خاپا بولدىڭىزمۇ؟

— نېمە؟ سىزدىن خاپا بولۇپ نېمە كەپتىكەن!؟ ماۋۇ گەپنى كۆرۈڭ! مەنچۇ، خاپىلىقتىن ئون يىل بۇرۇن تۇغۇلغان!

— ئانار...

— ھە، مەن ئانار. "ئانار، ئانار" دەۋەرگىچە، گېپىڭىزنى ئوچۇق دەۋېرىڭە! نېمە دەيسىز زادى؟

ئانار گېپىنى تۇگىتىپ، ئەتراپىغا قاراپ قويدى. رەيھان كۆرۈنمەيتتى، يولدا ئىككىسلا قالغانىدى.

"ھۇ، شەيتان قىز!..." دېدى ئانار ئىچىدە ۋە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا شەۋكەتكە سەپسالدى: شەۋكەت گويا ئوقۇتقۇچىسى ئالدىدا تەنبىھ ئاڭلاۋاتقان باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسىدەك تىرىشقىنى تاتلاپ، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۆ-پۈتىدىن بۇ پۇتىغا يۆتكىلەتتى. ئانارغا تىك بېقىپ قارىيالمايتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرگەن ئانارنىڭ بىر تۇرۇپ ئاچچىقى كېلەتتى، بىر تۇرۇپ رەھىمى كېلەتتى. ئىچى سىقىلغىنىدىن، يا شەۋكەتنى تاشلاپ ئۆز يولىغا كېتىۋېرىشنى، يا

بىرئاز سەۋر قىلىپ، ئۇنىڭ تاقاقا-توققا گەپلىرىنى ئاڭلاپ بېقىپ، تۆت ئېغىز بىرنەرسە دەپلا قورسىقىنى بوشىتۇۋلىشنى بىلەلمەيۋاتاتتى.

ئانار مۇشۇنداق دېلىغۇللۇق ئىچىدە تۇرغاندا، شەۋكەت زۇۋانغا كەلدى.

— ئانار، — دېدى ئۇ قورۇنۇپراق، — بايا تىن سىز ئۆيگە كىرگەن چاغدا، بېشىم قاتتىق ئاغرىۋاتاتتى...

— مەن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ساقىيىپ قاپسىز-دە! — ئانار شەۋكەتنىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلدى ۋە تازا كېلىشتۇرۇپ چېقىۋالدى، — ئەگەر مۇنداق قىلىشىڭىزنى بىلگەن بولسام بارغۇ، ئۆيىگىزگە كىرمەك تۇرماق، دىدارىڭىزغىمۇ قارىمايتتىم!..."ياخشىلىققا يامانلىق ھەر جايدا بار" دەپ، بەكمۇ ئوبدان قىلدىڭىز! قېنى، بۇنىڭدىن كېيىن كۆرۈشۈپ باقارمىز!...

ئانار مېڭىشقا تەمشەلدى. شەۋكەت قانداقتۇر بىر غايىب كۈچنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئۇنىڭ بىلىكىگە ئېسىلدى. بۇ ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدا قىزلارنىڭ بەدىنىگە تۇنجى قېتىم قول تەكىۋزۈشى ئىدى. شۇڭا ھودۇققىنىدىن پۈتۈن تېنىنى سۇر بېسىپ، ئۆز ئىشىدىن قاتتىق پۇشايمان قىلدى.

قىلغۇلۇقنى قىلىپ قويۇپ، پۇشايمان قىلغاننىڭ نېمە پايدىسى؟!

شەۋكەت ئەمدى ئانارنىڭ ئۆزىنى قاتتىق سىلكىشلىشى، ھەتتا تىللىشىنى كۈتەتتى.

قىزىق ئىش: ئانار يا سىلكىشلىمىدى، يا تىللىمىدى، قولىنى تارتىپمۇ ئالمىدى. پەقەت يۈزىنى شەۋكەتتىن ئېلىپ قاچتى. تۇرغان جايىدىن مىدىرلاپمۇ قويمىدى. بۇ ھال دەسلەپ شەۋكەتنى خىجىلا

هودۇقتۇرغان بولسىمۇ، كېيىن بىرئاز جۇرئەت بېغىشلىدى. ئۇ دۇدۇقلاپ تۇرۇپ، بايا تىن ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزنى داۋاملاشتۇردى ۋە قانداق بولۇپ مەھەممەت ئىمىن بىلەن بىرلىكتە كىنوغا كىرىپ قالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۇردى. ئاخىردا:

— مەن نەس باسقان ئادەممەن، مېنى كەچۈرۈڭ! — دېدى.

— يالغان گەپ قىلماڭ! — ئانار شارتتىدە بۇرۇلۇپ شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك قادالدى. شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى ئايانچلىق پىلدىرلايتتى، — هازىرمۇ مېنى ئالدىماقچى بولۇۋاتامسىز؟ مەن بارغۇ، هەممە ئىشنى بىلىمەن! نەچچە ۋاقىتىنكىزى گەپ قىلمىسام، مېنى دۆتمىكىن دەۋاتامسىز؟ خاتا ئويلاپسىز، مەن دۆت ئەمەس، شەۋكەت!

شۇنداق، ئانار هەقىقەتەن دۆت ئەمەس ئىدى. ئۇ يىل هېسابىدا شەۋكەت بىلەن تەڭ، ئاي هېسابىدا ئۇنىڭدىن يېرىم ياش كىچىك ئىدى، ئۇلار تام قوشنا بولغاچ، بىللە ئويناپ، بىللە ئۆستى. بەزىدە ئانىلىرى ئۇلارنى ئەركىلىتىپ، چوڭ بولغاندا كىمنى ئالدىغانلىقى ۋە كىمگە تېگىدىغانلىقىنى سورىغاندا، شەۋكەت قىلچە دۇدۇقلىماستىن: "ئانارنى ئالىمەنغۇ!" دەيتتى. ئانار بولسا، يا يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ، تالاغا قېچىپ چىقىپ كېتەتتى، ياكى ئانىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئېتىپ، يۇمران قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالاتتى، كۆكرەك ۋە مۇرىلىرىگە ئۇراتتى، يۈزىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە يېقىۋېلىپ، كۆزىنىڭ قويرۇقىدا شەۋكەتكە قاراپ پىخىلداپ كۈلەتتى. بۇنداق چاغلاردا، ئانىلارنىڭ كۈلكىسى ئۆيىنى كۆتۈرۈۋېتەتتى.

ئانىلارنىڭ بۇ چاقچىقى ئادەتتىكى چاقچاق بولماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ يۈرەك ئارزۇسى ئىدى. ئولتۇرسا-قوپسا پەرزەنتلىرىنىڭ

تېزرەك چوڭ بولۇپ، قاتارغا قوشۇلۇشنى تىلەيتتى.

بىراق، باللار ئەمدىلا ئالتە ياشقا كىرگەندە، كاج پەلەك ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋەتتى. ئالتە يىلدىن كېيىن، تەقدىر يەنە غەلىتە بىر ئويۇن ئويناپ، كىچىككىنە رەيھاننى سانىخان ئاچسىغا تاشلاپ بەردى. ئانادىن كىچىك بالا بولمىغان بۇ ئائىلىگە رەيھان ناھايىتى چوڭ ئەرمەك بولدى. ئابدەملەر قايتىپ كەلگەندە، رەيھان باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن؛ ئانار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، ھەرپ تونۇش ئىشچىسى بولغانىدى. دەسلەپ رەيھان ئانىسى بىلەن ئاكىسىغا تازا يېپىشىپ كېتەلمىدى: بىر كۈن بۇ ئۆيدە، بىر كۈن بۇ ئۆيدە يېتىپ-قوپۇپ يۈردى. بۇنىڭدىن رامىزان چاڭجاڭ بىلەن سانىخان ئاچىلار بىئارام ئىدى. شۇنچە يىل بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئانا-بالىنى بىر-بىرىگە قاندۇرمىسا ئەپلەشمەيدۇ-دە! ئۇلار ئانارنىڭ قۇلقىنى تولغاپ، ئۇنىڭ نەسىھەت قىلىشى ئارقىلىق، ئاخىر رەيھاننى ئۆز ئۆيىدە يېتىپ-قوپۇشقا كۆندۈردى. لېكىن، ئانار بىلەن رەيھاننىڭ بوش ۋاقىتلىرى ھامان بىللە ئۆتەتتى؛ كۆپىنچە، ئانار رەيھاننىڭ قېشىغا كىرىپ، ئۇنىڭ دەرس تەكرارلىشىغا ۋە ئابدەمنىڭ ئۆي ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، ئىككى ئانىنىڭ كۆڭلىدە شەۋكەت بىلەن ئانارنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇش ئارزۇسى يېڭىباشتىن بىخ تارتتى. رامىزان چاڭجاڭمۇ بۇ ئىشقا قارشى ئەمەس ئىدى. لېكىن، ھەر ئىككى تەرەپ بۇ "ئۆمۈر سودىسى"نىڭ تاشنى تاياقتا تاڭغاندەك ئىش بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، ئۆز مۇدىئالىرىنى باللاردىن پىنھان تۇتۇشاتتى. چۈنكى، ئانار بىلەن شەۋكەتنىڭ بىر-بىرىگە كۆڭلى بار-يوقلۇقى تېخى نامەلۇم ئىدى.

مۇرىتى كەلگەندە شۇنمۇ ئېنىقكى، ئانار كىچىك-

تايغى

دىنلا شوخ، ئۆگىنىشته تىرىشچان، تايىغى يېنىك، قولى چاقىقان، كۆڭلى تۈز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بەكمۇ چىرايلىق قىز بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ تېخى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا نۇرغۇن يىگىتلەر ئۇنىڭغا گەپ تاشلىغان؛ مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپ، ئارقىمۇئارقا خەتلەر يازغان؛ كىنو-تىياتىرغا تەكلىپ قىلغان؛ ئائىلىسىگە ئەلچىلەر كىرىگۈزگەن بولسىمۇ، ئۇ ھەممىسىنى رەت قىلغانىدى. ئابدەمىلەر زاۋۇتقا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شەۋكەت ئۆزىنىڭ ھەددىدىن زىيادە مۇلايىملىقى، كەم سۆز، ئىشچان، ئاددىي-سادىدا، كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە سەممىي، ئاق كۆڭۈللۈكى بىلەن ئانارنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن جاي ئالدى. ئۇ شەۋكەتنى چىن قەلبىدىن ھۆرمەت قىلاتتى؛ ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى ئاڭلىسا، يۈرىكى سۆيۈنەتتى؛ يامان گېپىنى ئاڭلىسا، كۆڭلى غەش بولاتتى؛ ئارىلاپ-ئارىلاپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بازار-ئۇچارغا، كىنو-تىياتىرغا باراتتى؛ سائەتلەپ-سائەتلەپ مۇڭدىشىپ، ئۇنىڭغا ئەڭ ياخشى مەسلىھەتلىرىنى بېرەتتى؛ ئۆز نۆۋىتىدە، ئۇنىڭ مەسلىھەتلىرىنىمۇ خۇشالىق بىلەن قوبۇل قىلاتتى. گەرچە بۇنداق مۇئامىلىنى بەزىلەرنىڭ دولىسىدا پال بېقىپ قىياس قىلغىنىدەك، قانداقتۇر "مۇھەببەت" دېگىلى بولمىسىمۇ، ھەر ھالدا "تەبىئىي شەكىللەنگەن ئامراقلىق" دېيىشكە يېتەرلىك ئاساس بار ئىدى، ئەلۋەتتە.

خوش، شەۋكەتچۇ؟ ئۇمۇ ئانارغا ئوخشاشلا ھېسسىياتتا ئىدى. شۇڭا، ئانار بىلەن بىر يەردە بولسا، تارتىنىپ-قورۇنۇپ ئولتۇرماياتتى؛ بىرەر يېڭىلىقنى كۆرگەن، ئاڭلىغان ياكى بىرنېمىنى ئويلىغان بولسا، ئانارغا دېمىگۈچە كۆڭلى تىنمايتتى. قىسقىسى، ئۇلارنىڭ ئارىسى كۈندىن-كۈنگە يېقىنلىشىپ، بىر-بىرىگە ئامراقلىقى كۈن-

دىن - كۆنگە ئېشىپ بارماقتا ئىدى؛ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئارىسىدا: "ئانار بىلەن شەۋكەت مۇھەببەت باغلاپتۇ" دېگەن سۆز - چۆچەك پەيدا بولۇپ قالغانىدى. ئۇلار مۇنداق سۆز - چۆچەك ۋە دارتما گەپلەرگە يا خاپا بولۇشنى، يا خۇشال بولۇشنى بىلەلمەي، قۇلاق-لىرىغچە قىزىرىپ كېتەتتى. لېكىن، بۇ گەپلەرنى ھەرگىزمۇ بىر-بىرىگە يەتكۈزمەيتتى.

ئۇشتۇمتوت يۈز بەرگەن بىر ھادىسە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا سوغۇق-چىلىق سالدى: بىركۈنى شەۋكەت ھەرپ تىزىش سېخىدىكى كېرەك-تىن چىققان قوغۇشۇن ھەرپلەرنى رېزىنكە چاقلىق قول ھارۋىسىغا بېسىپ، ئەمدىلا ئىشكىتىن چىقىشىغا، ئىشىك ئالدىدا نەگىدۇ قاراپ تۇرغان ئانارنى كۆردى. ئانار شەۋكەتنىڭ يولىنى توسۇپ تۇراتتى. شەۋكەت دەسلەپ ئۇنى يانداپ ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدىيۇ، بىردىن شوخلۇقى تۇتۇپ، ھارۋىنى ئۇدۇل ئانارغا قارىتىپ ئىتتىردى. كىم بىلسۇن، ھارۋا خىيالەتتە تۇرغان ئانارنىڭ تېقىمىغا شۇنچە بوش تەگكەن بولسىمۇ، ئانار چۆچۈگىنىدىن يېقىلىپ چۈشكىلى تاس قالدى. ئۇ دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، شارتتىدە كەينىگە بۇرۇلدى-دە:

— ۋىيەي، نېمە قىلغىنىڭىز بۇ؟ يېقىتۇەتكىلى تاس قالدىيا ئادەمنى! ئەسكىنىڭ قىلىقىنىڭ سەتلىكىنى! — دەۋەتتى.

— "ئەسكى؟" چاقچاق قىلىپ قويسام تىللاۋاتقىنىنى! "ئەسكى" دېگەن سىزدىن ئۆتەر بولماس؟ ۋاي سەت توخۇ!...

شەۋكەت بۇ گەپلەرنى كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ قىلغانىدى. بىراق، ئادەتتە بۇنداق چاقچاقلارنى چۈشىنىغا ئالمايدىغان ئانارنىڭ چىرايى غەلىتە ئۆزگىرىپ، ئاغزىنى قويۇپلۇەتتى:

308

ـ نېمە؟ يەنە بىر دەڭا! "چاقچاق قىلدىم؟" ماڭا چاقچاق قىلـ
مەن دېگۈچـە، يۇزىڭـزدىكى مەيـنەتچىلىكـنى ئادالـۋەتسـڭىزچۇ
كاشكى!...

ئانار گېپىنى تۈگىتىپلا، سېخقا كىرىپ كەتتى.

بۇنداق زەربىنى كۈتمىگەن شەۋكەتنىڭ چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى. ئۇ زاغۇن يېگەن موزايدەك خارامۇش هالدا بىرهازا جىمجىت تۇرۇپ كەتتى. كېيىن، هارۋىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن ئىتتىرىپ، قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ توختىدى ـ دە، هارۋىنى جالاقلىقدە تاشلۇەتتى.

"يۇزىڭىزدىكى مەينەتچىلىكنى ئادالۇەتسڭىزچۇ كاشكى!..."

"بەلكى چاقچاق قىلىپ دېگەندۇ؟ ياق، مېنىڭ يۇزۇملا ئەمەس، هەممە يېرىم مەينەت...قولۇمۇ، ئۇستىبېشىمۇ..."

شەۋكەت ئەمدى بىلدى: ئەگەر ئۇ قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىدىلا ئىشلەيدىكەن، هېچقاچان مەينەتچىلىكتىن قۇتۇلالمايدۇ!...مۇنداق گەپلەرنى ئانارلا دەۋاتقىنى يوق، ئاباق ۋە ئۇنىڭ بىرمۇنچە ئاغىنىلىرى ئۇنى مەسخىرە قىلىپمۇ، چاقچاق قىلىپمۇ، ئىچ ئاغرىتىپمۇ دېگەن. شەۋكەت زادىلا قۇلاق سالمىغان. ئەكسىچە، مۇنداق ئاغىنىلىرىنىڭ بەزىلىرىدىن يىراقلاشقان، بەزىلىرىگە بۇرۇنقىدەك ئانچە بەك يېقىنچىلىق قىلىپ كەتمەيدىغان بولغانىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ئۆز سىڭلىسىدەك يېقىن ئادىمى، هال ـ مۇڭداشقۇچىسى ئۇنى "مەينەت" دەپ تىللاۋاتىدۇ.

"ئاھ، بىتەلەيلىك! ئاھ، شور پېشانىلىك!..."

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتمەستىن، شەۋكەت بۇ مەينەتچىلىكتىن قۇتۇلۇشقا قەتئىي بەل باغلىدى. بىراق، يەنىشۇجىنىڭ لەۋزىنى يىرال ـ

ماي، دېمنى ئىچىگە يۇتتى. كۆڭلى بەربىر چۈشن يەۋالغاندەك غەش ئىدى. مۇشۇ غەشلىك تۇپەيلىدىن، ئانار بىلەن بىللە كىنوغا بېرىشنى رەت قىلغاندى.

ئانارنىڭ شەۋكەتنى كىنوغا ئېلىپ بارماقچى بولۇشمۇ تاسادىپىي ئەمەس ئىدى: ئانار شەۋكەتكە قىلغان ھېلىقى قوپاللىقىغا ئاردىدىن مىنۇت ئۆتمەي پۇشايمان قىلىشقا باشلىغانىدى. ئەسلىدە ئۇ ھەرپ تىزىش جەريانىدا بىرنەچچە قۇر خەتنى تىزماي ئاتلاپ كەتكىنى ئۈچۈن، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپ، كاللىسىنى بىردەم سەگىتىپ كىرىش ئۈچۈن سىرتقا چىققانىدى. شەۋكەتنىڭ چاقچىقى ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك ئىش بولدى. شۇنىڭ بىلەن شەۋكەتنى رەنجىتىپ قويدى. شۇ كۈنى كەچتە، ئانار ھەر كۈنكى ئادىتى بويىچە رەيھاننىڭ قېشىغا كىردى. شەۋكەتمۇ ئۆيدە بار ئىدى. ئانارنى كۆرۈش بىلەنلا، ياتاق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق ئىشلار بىرنەچچە قېتىم تەكرارلاندى. بارا-بارا ئانارمۇ ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سوراش خىيالىدىن ۋازكېچىشكە تەييارلاندى... تۇنۇگۈن تارقالغان شەۋكەتنىڭ ئىش تاشلاپ چىقىپ كەتكەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر نېمە ئۈچۈندۇ ئۇنىڭغا زادى ئارام بەرمىدى. شۇڭا، "يۈزىنى داپتەك قىلىپ"، شەۋكەتنى كىنوغا تەكلىپ قىلدى...

ــ ئانار، سىز دۆت ئەمەس، ئۆزەم دۆت، ــ دېدى شەۋكەت خىجىلىدىن كېيىن ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشىپ، ــ دۆت بولمىسام، سىزنى رەنجىتىپ قويامتىم؟ مېنى كەچۈرۈڭ! مەن...

شەۋكەت گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. كۆزلىرى بەتىنكىسىنىڭ ئۈچىغا تىكىلىگەنىدى. ئۇنىڭ بۇ تۇرقى جاھىللىقى قاتقان

ئانارنى يۇمشاتتى:

ــ شەۋكەت، ــ دېدى ئۇ يېلىنغاندەك يۇمشاپ، ئەمما جىددىي تەلەپپۇزدا، ــ تۇنۇگۈن سىز ھەقىقەتەن قاملاشمىغان ئىش قىپسىز، ئويلاپ بېقىڭا: كىچىككىنە مەينەتچىلىكىكە، ئىسسىقغا، چاپا-مۇشەققەتكە چىدىمايلا، ئىش تاشلاپ يېتىۋالسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ بىلەمسىز: ھازىر زاۋۇتتىكى ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا سىزنىڭ گېپىڭىز بولۇۋاتىدۇ...ھېلىمۇ ياخشى، دەرھال ئەقىلگىزنى تېپىپسىز. بولمىسا...

ئانار بىردىن جىم بولۇپ قالدى.

شەۋكەت چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى-دە: "ئانار ئەمدى: تۇنۇگۈن نېمىشقا ھاراق ئىچتىڭىز؟ دەپ سوراپلى تۇرسا قانداق قىلارمەن؟..." دېگەنلەرنى ئويلاپ تېخىمۇ قورۇنۇپ كەتتى.

لېكىن، ئانار ھېچ نەرسە سورىمىدى. ھەتتا ئۆزى قىلغان گەپتىن ئۆزى خىجىل بولۇۋاتقاندەك، بىر ئۆرۈم چېچىنىڭ ئۇچىنى دەم ئۆرۈش، دەم چۈۋۈش بىلەن ئاۋارە ئىدى. بۇ ھال شەۋكەتنىڭ پۇت-قولىغا ماغدۇر بەخش ئەتتى. ئەمدى ئۇ ئۆزىنىڭ تۇنۇگۈنۇن بولۇشىغا ھاراق ئىچىپ، ئۆلگۈدەك مەس بولۇپ، نەلەرزىدۇ تېنەپ يۇرگەنلىكىنى خا تەشكىل، خا ئانار، خا باشقىلارنىڭ زادىلا تۇيمايلا قالغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن ئىشەندى، ئىچ-ئىچىدىن خۇشالىلاندى، تىلمۇ دۇلدۇلدەك يورغىلاپ كەتتى:

ــ ئانار، ــ دېدى ئۇ، ــ مەن بۇ قېتىم ھەقىقەتەن قاملاشمىغان ئىش قىلىپ قويدۇم. بۇنىڭ ئۈچۈن مېنى ھەرنېمە دېسىڭىز ھەق!... مەن سىزنىڭ، مەن كالۇا...مېنى بەزىلەرنىڭ مەسخىرىسى مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلغان...مەن...

ـــ هه؟ مېنىڭ "مەينەت" دېگەن چاقچىقىم...

ـــ ياق، ياق! ئانار، مەن سىزدىن خۇش بولاي، ئۇ گەپنى ھەرگىز تىلغا ئالماڭ! سىز ئەمەس، باشقىلار...

شەۋكەت بىر قىسىم سەپداشلىرىنىڭ چاقچاقىغا پۈتلاپ: "پىخسىق"، "ياشلىقنىڭ لەززىتىنى سۈرۈشىنى بىلمەيدىغان ئەخمەق"، "ياغ چاپان"، "جاپاكەش كالا" دېگەنگە ئوخشاش سۆزلەر بىلەن مەسخىرە قىلىدىغانلىقى، ھەتتا: "قوغۇشۇن بىلەن زەھەرلىنىپ ئۆلگۈڭ كېلەـ ۋاتامدۇ!؟..." دەپ تەنە قىلغانلىقى تۇپەيلىدىن، ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى ئىقرار قىلدى.

ـــ ئىش مۇنداق ئىكەن ـ دە! ـــ ئانار خورسىنغان ھالدا چوڭقۇر ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى، ـــ سىز بۇنى نېمىشقا بالدۇرراق تەشكىلگە ياكى ماڭا دېمىدىڭىز؟

ـــ . . . . . .

شەۋكەت خىجالەت بولغىنىدىن، ئاناردىن كۆزىنى ئېلىپ قاچتى. ئانار سۆزىنى داۋام قىلدى:

ـــ تارتىنىپسىز ـ دە؟ ھېچقىسى يوق. خىجىل بولماڭ...

ئانار يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى ئىدى، دېمىدى. نېمە ئۈچۈن دېمىگەنلىكىنى ئۆزىنىڭ ئۆزىلا بىلەتتى...

شەۋكەت ئېغىر تىندى. ئانار ئەتراپىغا ئالاق ـ جالاق كۆز يۈگۈرتتى ـ دە:

ـــ ۋىيەي، ماۋۇ كېلىشمەسلىكنى! ـــ دېدى ئەندىكىپ، ـــ كوچىدا ھېچكىم قالماپتىغۇ! يۈرۈڭ، دەرۋازا تاقىلىپ قالمىسۇن يەنە...

ئۇلار بىر ـ بىرىگە يېقىن ياندىشىپ، ئالدىراش يولىنى داۋام قىلدى. يول بويى بىر ئېغىز گەپمۇ قىلىشمىدى، بىر ـ بىرىگە تىڭ

بېقىپمۇ قاراشمىدى. زاۋۇتنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپ، ئۆيگە قايرىلىدىغان دوقمۇشقا كەلگەندە، شەۋكەت ئانارغا بۇرۇلۇپ:

— ماڭا قاراڭە، ئانار، — دېدى بىردىن جۇرئەتلىنىپ، — مېنىڭ ئاباياملقى قوپاللىقىمنى كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ جۇمۇ!

خىجالەتتە كېتىۋاتقان ئانار شەۋكەتكە قىيا باقتىيۇ، يۈرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەپ، دەرھال كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى. چۈنكى ئۇ شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىدە ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان غەلىتە بىر نۇرنى كۆرگەنىدەك بولغانىدى. باشقا چاغ بولغان بولسىغۇ، پىسخىكىمۇ قىلمىغان بولاتتى. لېكىن، ھازىر...

شەۋكەت ئانارغا دېلىغۇللۇق ئىچىدە تەلمۈرەتتى.

ئانار ئىندىمىستىن بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن، ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىۋاتقاندەك پەس ئاۋازدا:

— سىزمۇ مېنىڭ قايسى كۈنكى قوپاللىقىمنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىۋەتكەن بولسىڭىز...، — دەپ دۈدۈقلىغانىدى، شەۋكەت ئۆزىگە يات ئاۋازدا:

— راست گەپ قىلىۋاتامسىز، ئانار؟ — دەپ ئۈنلۈك توۋلىۋەتتى.

— راست بولماي! ئىشەنمەيۋاتامسىز؟

شەۋكەتكە ئەمدى ئاناردىن يەنە نېمىلەرنىدۇ سوراش پۇتۇنلەي ئارتۇقچە ئىش ئىدى.

ئانارمۇ بۇنى سەزگەنىدەك، شەۋكەتكە قىيا باقتى.

ئىككى جۈپ كۆز بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، چىرايلارغا يىللىق تەبەسسۇم يامىشتى. بىر جۈپ يۈرەك شوخ تېپىچەكلەيتتى. تومۇرلاردا ئوخچۇپ ئېقىۋاتقان قان بىر سېكۇنت توختاپ قالغانىدەك بولدى.

بۇ مۇھەببەتمىكىنە؟

خا ئانار، خا شەۋكەت بۇ سوئالنى ئېسىگىمۇ كەلتۈرۈپ باققىنى يوق. ھەر ئىككىيلەن تەڭلا بىر-بىرىدىن كۆزلىرىنى ئېلىپ قېچىشتى...

— خوش، ئانار.

— خوش، شەۋكەت.

— . . . . . .

شەۋكەت تاكى ئانار ئۆيگە كىرىپ، ئىشىكنى ئېچىدىن زەنجىرلەگىچە، تۇرغان جايىدىن قىمىرلىمىدى. كۆزلىرى ئەمدى ئاسماندىكى تولۇن ئايدا ئىدى...

شەۋكەت بىلەن ئانارنىڭ ياتقى تام قوشنا ئىدى. كارىۋاتلىرىمۇ قوشنا بولۇپ، بىرلا تام ئايرىپ تۇراتتى. بۇنى ئانارمۇ، شەۋكەتمۇ بىلەتتى. لېكىن، بۇ قوشنىدارچىلىقنى ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك مۇنداق چوڭقۇر ھېس قىلىشمىغانىدى.

شەۋكەت ئۆيگە كىرىپ، كارىۋاتقا شۇنداق ئولتۇرۇشىغا، كەينى تەرەپتىن نېمىنىڭدۇ غىچىرلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. ئۇ، دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، دىققەت بىلەن قۇلاق سالغانىدى، غىچىرلاش تېخىمۇ ئېنىق ئاڭلاندى.

بۇ ئانارنىڭ كارىۋىتىنىڭ غىچىرلىغان ئاۋازى ئىدى.

شەۋكەتنىڭ قۇلىقىدا ئانارنىڭ ماۋۇ سۆزلىرى جاراڭلايتتى: "سىزمۇ مېنىڭ قايسى كۈنكى قوپاللىقىمنى كۆڭلىڭىزدىن چىقىرىۋەتكەن بولسىڭىز..."

"بۇ ئۇنىڭ نېمە دېگىنى؟ شۇنداقلا بىر دەپ تاشلىغان گەپمۇ، يا...؟"

شەۋكەت مۇشۇلارنى ئويلىغاچ، ئۇستىبېشىنى سىلىپ يوتقانغا كىردى-دە، ئېلېكتر چىراغنى ئۆچۈرۈپ، كۆزلىرىنى يۇمدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئانارنىڭ ئايدەك ھۆسنى، خۇش پېچىم بەستى، ئوغۇل بالىدەك شوخ، كەسكىن مىجەز-خۇلقى تەكرار نامايان بولدى.

"ئۇ مېنى يارىتارمۇ؟..."

شەۋكەت ئىچىدە ئېيتقاق بۇ سۆزلەرنى كىمدۇ بىرى ئاڭلاپ قالغاندەك خۇدۇكسىرەپ، ئىنتىلىك كۆزىنى ئاچتى. ئوچۇق دېرىزىدىن ماراپ تۇرغان ئايىنىڭ شولىسى ئۇدۇللا ئۇنىڭ يۈزىگە چۈشۈپ تۇراتتى. تاشقارقى ئۆيدىن ئابدەمىنىڭ يەڭگىل "ئۇھ" تارتقىنى ئاڭلاندى. شەۋكەتنىڭ بوغۇزىغا بىرنەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك نەپىسى قىسىلىپ، ئىچى تىت-تىت بولۇشقا باشلىدى. پۈتلىرىنى دەم يېغىپ، دەم سوزاتتى. قوللىرىنى ھېلى ئۇ يانغا، ھېلى بۇ يانغا تاشلايتتى...

ئاخىر ئۇ نەپەس ئالالماي، يوتقانىنى ئېچىۋەتتى، ئەمما، تېخىمۇ ئىسسىپ كەتتى. ئوچۇق دېرىزىدىن توختاۋسىز ئېقىپ كىرىۋاتقان غۇر-غۇر شامال ئۇنىڭغا ھېچقانداق ھۇزۇر بېغىشلىمىدى. ئەكسىچە، ئۇنىڭ ئىچىنى پۇشۇردى. شەۋكەت تېخىمۇ سەگەكلىشىپ، قۇلقىنى دىككە قىلدى. ئۇ، پۈتۈن ئۆمرىدىكى ھەممە كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ئۇنتۇغانىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا كېرىكى ئاشۇ مۇزىكىدەك يېقىملىق، يۈرەكنى ئويناتقۇچى سادانىڭ يەنە بىر قېتىم (ياق! داۋاملىق) تەكرارلىنىشى ئىدى.

ئەپسۇسكى، بۇ سادا تەكرارلانمىدى!

شەۋكەت دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پۈتۈن زېھنىنى يېغىپ

تىكشىغان بولسىمۇ، تامدىن ھېچقانداق سادا كەلمىدى!!!

ئىككىيلەننى مۇشۇ ئارىلىق ئايرىپ تۇراتتى.

شەۋكەتنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۇيقۇ دېگەن نەرسىدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. ئايمۇ ئۇنى مەسخىرە قىلىۋاتقاندەك غەلىتە كۈلۈمسىرەتتى...

قانچە ۋاقىت مۇشۇنداق ئۆتتىكىن؟ ئايمۇ ئاللىقاچان قاياقلارغىدۇ غايىب بولغانىدى. بىپايان ھاۋا بوشلۇقىدا سان-ساناقسىز يۇلتۇزلار جىمىرلايتتى. شەۋكەت يۇزىنى تام تەرەپكە قىلدى. ئۆي ئىچى ۋاللىدە يورۇپ، زەدىۋالغا چۈشۈرۈلگەن رەڭگارەڭ گۈللەر تېخىمۇ ھۆسنىگە تولۇپ شاخلار ئارىسىدا خۇش ناۋا قۇشلار زوق-شوق بىلەن سايرىغان بولدى. ھايال ئۆتمەي، گۈلدەك ئارىلاپ ئانار چىقىپ كەلدى. ئۇ شۇنداق چىرايلىق، شۇنداق خۇش خۇي ئىدىكى، ئۇنىڭ ئالدىدا گۈللەرنىڭ گۈزەللىكى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان خەسكە ئايلاندى.

— ئۇ-ھ-.

شەۋكەت سوزۇپ بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلىدى:

"ئانار ئۇخلىغانمىدۇ؟..."

ياق. ئانار ئويغاق ئىدى! ئۇ ئاشۇ تامنىڭ ئۇ تەرىپىدە جىم يېتىپ، يىگىرمە يىللىق ئۆمرىنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمى خورلۇق، ئازاب، ھەسرەت-پىغان، ھىجران ئازابىدا ئۆتكەن شەۋكەتنىڭ ھەممە بەختسىزلىكلىرى؛ ئۇنىڭ بالىلارچە ئاق كۆڭۈل، تارتىنچاق-لىقى...نى تەكرار-تەكرار كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭغا چىن قەلبىدىن ئىچ ئاغرىتاتتى. ئۆزىنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى شەپشەكلىكى؛

توسۇن تايدەك شوخ مىجەزى، قېلىچتەك ئۆتكۈر تىلى ئۇنىڭ يۈرىكىگە سالغان جاراھەتنى تولۇق ساقايتۇەتكۈسى؛ يۈرىكىنىڭ ئوتلۇق ھارارىتى بىلەن ئۇنىڭ شىكەستىلەنگەن يۈرىكىگە مەلھەم بولغۇسى كېلەتتى...

نېمە ئۇچۇن؟

بۇ ئۇنىڭ كۆڭۈل سىرى ئىدى. بۇنى ھېچكىمگە ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى!

شەۋكەتنىڭ شوخلۇقى تۇتتى: ئۇ كۆزلىرىنى ئوتقاشتەك قىزىل، ھۆسنىگە تولۇپ ئېچىلغان بىر ئەتىر گۈلگە تىككىنىچە پىسكىدە كۈلدى. كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ئاشۇ گۈلنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا ئالتۇندەك جۇلالىنىپ تۇرغان گۈل تاجىسىغا يەڭگىلغىنە چەكتى.

بۇ سادا ئانارنىڭ خىيال قۇشلىرىنى قاياقلارغىدۇ ئۇچۇرۇۋەتتى. ئانارنىڭ يۈرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەپ، تىنىقى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. قىيا يۈمۇق كۆزلىرى بىئىختىيار ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ بېشىنى تام تەرەپكە قىيا بۇرىماقچى بولغانىدى، جەينىكى تامغا "دوققىدە" تېگىپ كەتتى. مۇشۇ چاغدا بايىقى سادا يەنە تەكرارلاندى:

"تاك ـ تاك ـ تاك!..."

"ۋىيەي، بۇ شەۋكەت ئوخشىمامدۇ!؟" ئانارنىڭ ۋۇجۇدىغا يامرىغان يالقۇن غايىب قوللىرى بىلەن ئۇنىڭ كېكىردىكىنى بوغدى. ئۇ يا نەپەس ئالالمايتتى، يا بىرەر ئەزايىنى مىدىرلىتالمايتتى. كۆزلىرى ئوتتۇز سانتىمېتر قېلىنلىقتىكى ئاشۇ تامغا تىكىلگىنىچە قېتىپ قالغانىدى. ئەمما، ھازىرلا ئېلىكتر يېقىلىپ كېتىپ، كىمدۇ بىرى ئۆزىنىڭ بۇ غەلىتە ھالىتىنى كۆرۈپ قېلىپ، بولۇشىغا مەسخىرە قىلىدىغاندەك ئىچ ـ ئىچىدىن ئەندىكەتتى. ئۆزىنى ئوڭلۇالاي

318 ياخشى

- دېسه، قانداقتۇر غايىب كۆچىنىڭ بېسىمى ئۇنى مەقسىتىگە يەتكۈزمەيتتى. ئاخىر، يەنىلا ئۇنىڭ كاللىسى كارغا كەلدى. "ئەستا... شەۋكەت ئويغاق ئىكەن-دە؟! مېنىڭ بۇ جەينىكىم... شەۋكەت نېمە دەپ قالغاندۇ؟... ئەجەبمۇ سەت ئىش بولدى... ئەتە شەۋكەتنىڭ يۈزىگە قانداقمۇ قارارمەن!؟... ئۇ-ھ-ھ..."

ئانار سوزۇپ بىرپەس نەپەس ئېلىپ، تېخىچە تامغا تېگىپ تۇرغان جەينىكىنى ئاستا تارتىۋالدى-دە، كۆزلىرىنى قىيا يۇمدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىمۇ شەۋكەت، يۇرىكىدىمۇ شەۋكەت تۇراتتى.

ياشلىق، ئاھ... گۈزەل ياشلىق!...

ياراشقىنى يېڭى سېخىتا

شەۋكەتنىڭ باسما سېخىغا يۆتكەلگىنىگە بىر ئايدىن ئاشتى.

شەۋكەت ئۆزىنى قوغۇشۇن ئېغىرلىقى ئۆيىدىن يۆتكەش توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىغاندا، خۇشاللىنىش ئورنىغا قاپقىنى سېلىپ، چوڭقۇر ئويغا چۆمدى. ئەسلىدە ئۇ مەڭگۈ مۇشۇ ئورۇندا ئىشلەپ قېلىشقا نىيەت باغلىغانىدى!

كۆپىنچە، تاسادىپىي يۈزبەرگەن بىر ئىش ياكى تاسادىپىي ئېيتلىغان بىرەر ئېغىز سۆز ئادەمنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ؛ ئاخىرقى هېسابتا، ئادەمگە ئىنتايىن چوڭ ئەقىل بېرىدۇ. هېلىقى قاملاشمىغان ۋەقەدىن بىر هەپتە كېيىن — شەنبە كۈنى ئىشتىن چۈشەرگە يېقىن — ئايۇپ شۇجى بىلەن سۆلايمان ئۇلارنى يوقلاپ كەلدى. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان شەۋكەت خۇشاللىقىدا كىيىم يەڭگۈشلەشنىمۇ ئۇنتۇپ،

ئىش كېيىمى بىلەنلا ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

— ۋوي، شەۋكەتقۇ بۇ! — ئايۇپ شۇجى هاياجانلىق تەلەپپۇزدا سۆزلىگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، ئۇنىڭ دولىسىغا قاقتى، — قارا سېنى! چوپچوڭلا يىگىت بولۇپ كېتىپسەن ئەمەسمۇ!... توۋا، بۇنىڭ بۇغراجانغا قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ كەتكىنىنى!... هەي ... ئادەم ئۇششاق يېشىنى ياشاپ بولسا، پۇرىدە چوڭ بولۇپ كېتىدىكەن...ماۋۇ كېيىمنىڭ يارىشىنى دېمەمدىغان تېخى!... مۇشۇ كېيىمگە لايىق ئىش قىلىۋاتقانسەن، يا شەھەرنىڭ بايۋەچچىلىرىنى دوراپ، تاغقا بۇيرۇسا باغقا چېپىپ يۈرەمسەن؟ — شەۋكەت ئوڭايسىزلانغىنىدىن ۋىللىدە قىزىرىپ، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى، — چاقچاق قىلىپ قويدۇم، — دېدى ئايۇپ شۇجى كۈلۈپ، — سىياقىڭدىن چىقىپ تۇرمامدۇ، خېلى ئادەم بولغاندەك قىلىسەن... ئىشلە، بالام، ئىشلە... كۆچىنىپ ئىشلىگەنگە ئادەم ھېچ نەرسە بولۇپ كەتمەيدۇ!... سىڭا مۇشتەك چىغىدىمۇ سۇ قۇرۇلۇشىدا چوڭ ئادەملەر بىلەن تەڭ زەمبىل كۆتۈرگەن ئەمەسمىدىڭ؟!...

ئايۇپ شۇجى بۇ گەپنى شۇنداقلا بىر ئېيتىپ قويغان بولسىمۇ، شەۋكەتنىڭ كاللىسىدىن نەچچە كۈنگىچە چىقىپ كەتمىدى. كېچىسىمۇ، كۈندۈزىمۇ ئاشۇ سۆز قۇلىقى تۆۋىدە جاراڭلايتتى، ئۇنى ئويغا سالاتتى، خىجىل قىلاتتى، ئۆكۈندۈرەتتى. دېمىسىمۇ، شەۋكەت ئۆمرىدە بىر كېلىپ، بىر كەتكەن ئاشۇ ئازابلىق كۈنلەرنى تامامەن ئۇنتۇغانىدى. بۇ 1971-يىلى باش باهاردا بولغان ئىش ئىدى: شەۋكەت ئۆزى بىلەن قۇرداش بولغان بىرمۇنچە "بالا پومپىچىك"، "كىچىك باي دېھقان"لار قاتاردا تۇنجى قېتىم سۇ قۇرۇلۇش ئىش

ئورنىغا ئەۋەتىلدى. ئۇ تاڭ سۈزۈلگەندىن قاش قارايغىچە بوران-چاپقۇن، پاتقاقچىلىق ئىچىدە زەمبىل كۆتۈرۈپ، تاش-توپا توشۇدى. ھەرقانچە تىرىشىپ ئىشلىسىمۇ، تەلەتى سۆرۈن گۈرۈپپا باشلىقىنىڭ تىل-دەشنىمىدىن قۇتۇلالمىدى. ئۇ پۈت-قولىنىڭ سقىراپ ئاغرىغىنىدىن، كېچىلىرى ھېچكىمگە تۈيدۇرماي يىغلايتتى...بىراق، بارلىق ئىنسانىي ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم قىلىنغان بۇ "بالا ئۇنسۇر"لارغا شەپقەت قولىنى سۇنىدىغانلارمۇ چىققانىدى. ئۇلار ھەر خىل يوللار بىلەن، گۈرۈپپا باشلىقى ۋە نازارەتچىلەرنىڭ كۆزىنى چەپى-غەلەت قىلىپ، قولىدىن كېلىشىچە ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلايتتى؛ بەزىلىرى چىرايلىق گەپ-سۆزلەر بىلەن كۆڭلىنى كۆتۈرسە، يەنە بەزىلىرى بىرەر چىشلەم نان ۋە بەزى ئۇششاق-چۇشىكە يېمەكلىكلەرنى بېرىپ، قورسقىدىن خەۋەر ئالاتتى...

سەھەر. تاملىرىدىن شىرقىراپ قۇم-شىۋىغىل تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان گەمنىڭ ئىشكىدىن ئۇرغان ئىزغىرىن شامال شەۋكەتىنىڭ يۈزىنى چاقاتتى. ئاللىقاچان ئورۇندىن تۇرۇشقا داڭ ئۇرۇلغان بولسىمۇ، شەۋكەت ھەرقانچە قىلىپمۇ كۆزىنى ئاچالمىدى. ئۇستىخانىلىرى شۇنچە ئېغىرلىشىپ كەتكەنىدىكى، ئۇ ياندىن-بۇ يانغا ئۆرۈلۈشكىمۇ ماجالى يەتمەيتتى. چىپىلداپ تەرلەپ كەتكىنىگە قارىماي، پۈتۈن ئەزاسى جالاقلاپ تىترەيتتى...

تارىشىدەك قاتتىق، ئەمما ئىنتايىن يىللىق بىر قول شەۋكەتىنىڭ پېشانىسىدىن سىلىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىمۇ ئىختىيارسىز ئېچىلىپ كەتتى. بىر قولىدا تاش پانار كۆتۈرگەن ئايۇپ شۇجى ئۇنىڭ بېشىدا تۇراتتى.

— بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامدۇ؟ — دېدى ئايۇپ شۇجى ئۇنىڭ

ئۇستىگە ئېگىشىپ.

— توغلاۋاتىمەن.

ئايۇپ شۇجى پانارنى يەرگە قويۇپ، زوڭزىيىپ ئولتۇردى. شەۋكەتنىڭ پېشانىسىنى بىردەم تۇتۇپ تۇرغاندىن كېيىن، يوتقىنىنى ئاستا قايرىپ، يالىڭاچ بەدىنىنى سىلىدى. ئاندىن، قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېلىپ، ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇن-تىنسىز گەپسىدىن چىقتى...

ئايۇپ شۇجى باشلاپ كىرگەن "يالىڭاياق" دوختۇر شەۋكەتنى بىردەم ئوڭدا، بىردەم دۇم قىلىپ، خېلى ئۇزاق تەكشۈرگەندىن كېيىن:

— ئۆپكىسى شامالداپتۇ، — دېدى ئايۇپ شۇجىغا مەنىلىك تىكىلىپ، — جىددىي داۋالىمغاندا...

— ئۇنداق بولسا، دەرھال تۇتۇش قىلىپ داۋالاڭ.

— بۇ يەرنىڭ شارائىتىدا مۇنداق كېسەلنى داۋالاش...

ئايۇپ شۇجى ئۇنىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلدى:

— ئەمسە، ئۇنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى توغرىسىدا دەرھال بىرنېمە يېزىڭ! ئۇنى بۇگۈنلا يولغا سېلىۋېتەيلى.

— ماقۇل.

. . . . . .

نېمە ئۈچۈندۇ ئابىدەم ئوغلىنى غەلىتە قارىشى ئالدى: تراكتورچى شەۋكەتنى ھاپاشلاپ بوسۇغىغا كەلگەندە، ئابىدەم پەگاھتا قېقىپ قويغان قوزۇقتەك تۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى سولغۇن، كۆزلىرى مەجنۇنلارنىڭكىدەك قورقۇنچلۇق چاقنايتتى. ئۇ بېشىغا ئاق داكا رومال ئارتىپ، ئۇستىدىن مەغپىرەتخان ئاچىنىڭ نىمكەش

كەمچەت تۇمقىنى باستۇرۇپ كىيگەن؛ قارانىمچە ئۇستىدىن ئاپئاق خەسە بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان بولۇپ، ئۇنى تېخىمۇ سۇرلۇك كۆرسىتەتتى. تراكتورچى:

ــ شەۋكەتنى نەدە قويىمەن؟ ــ دېگەندىلا، ئابدەم:

ــ ھە! ــ دەپ بىر ئەندىكتى ـ دە، ئوقىتەك ئېتىلىپ كېلىپ، شەۋكەتنى يىگىتنىك يەلكىسىدىن ئېلىپ، ئۆينىك بولۇكىغا قويۇلغان كات ئۇستىگە ئاۋايلاپ ياتقۇزدى. قاياقتىنىدۇ پەيدا بولغان رەيھان كات ئۇستىگە يامىشىپ چىقىپ، ئورۇق قوللىرى بىلەن شەۋكەتنىك يۇزىنى سىلاپ:

ــ ئاكا، ئاغرىپ قالدىڭمۇ؟ ــ دېدى.

ــ ئاكاڭ ئاغرىپ قاپتۇ، ــ دېدى ئابدەم شەۋكەتنى چۇمكەۋېتىپ، ــ ئۇنىڭغا تەگمە جۇمۇ، بالام.

ــ ئاكا، قەيېرىڭ ئاغرىۋاتىدۇ؟

شەۋكەت ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللەۋاتقاندا، تراكتورچى يىگىت مۇنداق دېدى:

ــ ئايۇپكامنىڭ ئېيتىشچە، شەۋكەتنىڭ ئۆپكىسى شامالداپتۇ. سىزنى بالىنى ناھايىتى ئىسسىق ساقلىسۇن، دەيدۇ.

ــ ئانا، ئۆپكە شامالدىسا قانداق بولىدۇ؟

ــ ئاغرىپ قالىدۇ، بالام.

ــ ئۆپكە قورساقنىڭ ئىچىدە تۇرسا، قانداق شامالدايدىكىن؟

رەيھاننىڭ بۇ باللارچە سوئالىغا ھېچكىمۇ جاۋاب بەرمىدى. رەيھان بىر ئانىسىغا، بىر ئاكىسىغا مۆلدۈرلەپ تىكىلگىنىچە ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى. شۇ چاغدا:

ــ مەن قايتاي، ــ دېدى تراكتورچى يىگىت.

ئابدۇم شەۋكەتتىن كۆزىنى ئېلىپ، ئىنتىلىك ئۇنىڭغا بۇرۇلدى، — ئەتە ئەتىگەندە سۇ قۇرۇلۇش ئورنىغا ئوتۇن ئاپىرىمەن. دادۇيگە بېرىپ، ئوتۇن باسقۇزۇۋالمسام، ئەزالار چۈشلۈك تاماقسىز قالىدۇ.

— بىرەر يۇتۇم ئىسسىق ئىچۈالمامسىز؟

— خوش، قايتىشمدا يەنە كېلىمەن. ئايۇپكامنىڭ ئەس-يادى مۇشۇ بالدا قالدى. بەلكى بىرەر ھەپتە ئىچىدە ئۆزىمۇ كېلىپ قالار.

يىگىت سۆزىنى تۈگىتىپلا كەينىگە ياندى. ئابدۇم ئۇنى ئۇزىتىپ ھويلىغا چىققاندا:

— تاس ئۇنتۇپ قالدىكەنمەن، — دېدى يىگىت ھودۇققان ھالدا يانچۇقىدىن بىر شېشىنى ئېلىپ ئابدۇمگە ئۇزىتىپ، — ئايۇپكامنىڭ ئېيتىشچە، ماۋۇ ناھايىتى ئوبدان دورا ئىكەن. بۇنى كۈندە ئۈچ ۋاخ بېگۈزۈشنى ئۇنتۇمىڭ. ئۇ يەنە "يالىڭاياق" دوختۇر پاتىگۈلگە بىر پارچە خەت يېزىپ بەردى. مەن ھازىرلا ئۇنىڭ يىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنى بۇ يەرگە ئەۋەتىۋېتىمەن.

— رەھمەت، ئۇكام، يېتىم-يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلىغىنىڭىز ئۈچۈن، خۇدايىم كامالىڭىزغا يەتكۈزەر...بىزدەك خانىۋەيرانچىلىق كوچىسىغا تاشلىماس!

. . . . . .

— قارا، ئاكا، — دېدى رەيھان ئاكسىنىڭ تەكىيىسىگە يۆلىنىپ تۇرۇپ، — چوڭ ئانام ئۆلۈپ كەتكەن كۈنى ئۆيىمىزگە شۇنداق جىق ئادەم كەلدىكى، سانىپمۇ بولالمىدىم. تولىسى بېلىكىگە ئاق باغلاپ، "ۋاي ئانام..." دەپ تۇۋلاپ يىغلىدى. ئانامۇ، مەنمۇ تازا يىغلىدۇق. سەن بولغان يولساڭ، سەنمۇ يىغلامتىڭ؟

شەۋكەت جاۋاب بەرمىدى. چۈنكى، تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ

قالغاندەك ئۆزىگە قىلچە بويسۇنمايتتى. كۆزلىرىدىن بۇلدۇقلاپ قويۇلۇۋاتقان ياش تامچىلىرى دىلدىكى قايغۇ-ھەسرىتىنى سۆزلەسىنىك ئالدىغا تۆكمەكتە ئىدى...

رەھمەتلىك مەغپىرەتخان ئاچام ئىككى يېرىم يىل ئورنىدىن مىدىرلىماي يېتىپ، دۇمبىسىنىك بىر قەۋەت تېرىسى سويۇلۇپ كەتتى. پات-پات ئۇيان-بۇيان ئۆرۈپ قويىسا، كۆرپىگە چاپلىشىپ قېلىپ قاناپ كېتەتتى. دەسلەپكى يىلى بۇ ئىشنىك ھۆددىسىدىن ئابدەم چىققاندى. بارا-بارا مومايىنىك كېسىلى ئېغىرلىشىپ، بىر تەرەپ-بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانلىقتىن، شەۋكەتمۇ ئۇنىڭدىن بىمالال خەۋەر ئالالايدىغان بولۇپ قالدى. "بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچىكە قارشى تۇرۇش" ھەرىكىتى باشلانغاندىن بۇيان، شەۋكەتنىك يەلكىسىگمۇ تاغار چىقتى. مەغپىرەتخان ئاچىنىك بىردىنبىر ھەمراھى رەيھان بولۇپ قالدى. قىسقىسى، ئۇنىڭ ھاياتىنى بىر كۈن ساقلاش ئابدەمەلەرگە قانچىلىك ئېغىرچىلىقلارنى كەلتۈرگىنىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلار ھامان ئۆزىنىك پەرزەنتلىك بۇرچىنى ئادا قىلدى. نېمە چارە؟ قىسمەت شۇنداق ئىكەن، رەھمەتلىك بۇنىڭدىن ئىككى ھەپتە ئىلگىرى ئالەمدىن ئۆتتى. ئەمما، بۇ ئىشنى شەۋكەتكە خەۋەر قىلىشمىدى.

ــ ئاكا، نېمىشقا يىغلايسەن؟ يىغلىمىغىنا ئادەمنى قورقۇتۇپ...

"مەن يىغلىسام، رەيھان نېمىشقا قورقىدىغاندۇ..."

شەۋكەتنىك كۆزلىرى ئىختىيارسىز يۇمۇلۇپ، چوڭ ئانىسىنىك قاتمۇقات قورۇقلار بىلەن قاپلانغان مېھرىبان سىماسى ئۇنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى. "نېمىگە يىغلايسەن قوزام؟ ــ دېدى ئۇ شەۋكەتكە تەسەللى بېرىپ، ــ ئوبدان بالا دېگەن گەپ ئاڭلايدىغان جۇمۇ.

سەن يىغلاۋەرسەڭ، مەن قانداق ئۇخلايمەن..."

مانا بۇ ئىشنىڭ بولۇپ ئۆتكىنىگە ئون يىلغا يېقىنلاشتى. شەۋ-كەتمۇ ئاق-قارىنى پەرق ئەتكۈدەك يېگىت بولۇپ قالدى. قورسىقى توق، ئۇچىسى پۈتۈن، ھېچ نەرسىدىن غېمى يوق ئىدى. دەسلەپ ئۇ ئۆزى ئوقۇغان كىتابلار ۋە كۆرگەن كىنولاردىكى ئەڭ جاپالىق خىزمەت ئورۇنلىرىدا تىرىشىپ ئىشلەپ، ئادەمنىڭ ئەقلى ھەيران قالغۇدەك چوڭ تۆھپە يارىتىپ، شان-شەرەپ قازانغان قەھرىمان شەخسلەرنى دوراپ، زاۋۇتتىكى ئەڭ جاپالىق ئورۇن — قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىنى تاللۇالدى. بۇ ئارزۇسىنى يەنىشۇجىغا ئېيتقاندا، ئۇ خۇشال بولغىنىدىن باركالىلا ئېيتتى ۋە ئۇنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئىش كۆردى. شەۋكەت تۇنجى قېتىم ئىش كىيىمى كىيىپ، بىر پىشقەدەم ئىشچىنىڭ يېتەكچىلىكىدە قوغۇشۇن چەككىلىگۈچنى قازاندىكى قوغۇشۇن ئېرىتمىسىگە پاتۇرغىنىدا، يۈرىكى خۇشاللىقتىن تېپىچەكلەپ، تومۇرلىرىدىكى قان قازاندىكى ئاشۇ قوغۇشۇن ئېرىتمىسىدەك پورۇقلاپ قاينىپ كەتتى. ۋۇجۇدىغا يامرىغان بىر يىلىق ئېقىن كۆزلىرىدە ئەكس ئەتتى...ئۇزاقتىن قالماي، مۇستەقىل ئىشلەشكە باشلىدى. ئىشلىگەندىمۇ، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىشلىدى. قەلبىگە ھايا جان، چىرايىغا تەبەسسۇم ھەمراھ ئىدى. ھەر كۈنى ئىشتىن چۈشۈپلا، ئانىسى بىلەن سىكلىسىغا شۇ كۈنى قىلغان ئىشىنى پەخىرلىنىپ بېرەتتى. ئانىسى ئۇنى تېخىمۇ ئوبدان ئىشلەشكە دەۋەت قىلاتتى. بۇغراجاننىڭ ئەقىل-پاراسىتى، ئىشچانلىقى، كەمتەرلىكى... توغرۇلۇق ئاجايىپ قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. شەۋ-كەت چوقۇم دادىسىدەك ئادەم بولۇشقا ئەھدە قىلاتتى. كۆڭلىدە: "دادام مېنىڭ مۇشۇنچىلىك ئادەم بولۇپ قالغىنىمنى كۆرەلىگەن بولسا،

قانچه خۇشال بولۇپ كېتەر ئىدى، هه!؟..." دېگەنلەرنى ئويلايتتى. تېخى بەزىدە كىرسەن، قوغۇشۇن توزۇندىسى ۋە قوغۇشۇن ئېرىتمەسىدىن "گۇل" چېكىلگەن ئىش كىيىمى بىلەنلا تالا-تۇزگە چىقىپ، كىشىلەرنىڭ هەممىسگە ئۆزىنىڭ ئىشچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگۈسى كېلەتتى. لېكىن، زاۋۇتنىڭ ئىش كىيىمى بىلەن سىرتقا چىقماسلىق توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىنى ئېسىگە ئېلىپ، نائىلاج پەيلىدىن يانىاتتى...بىرنەچچە ئاي ئەنە شۇنداق ئۆتتى. شەۋكەت قوغۇشۇن ئېرىتىش — چەككىلەش تېخنىكىسىنى تولۇق ئىگىلەپلا قالماستىن، قوغۇشۇن، بابىت، قەللىنى نىسبەتلەشتۈرۈپ تەڭشەش تېخنىكىسىنمۇ ئىگەللىۋالدى، رەھبەرلىكمۇ، يولداشلارمۇ ئۇنى ماختايتتى. بۇ ماختاشلار شەۋكەتنى ئىلهاملاندۇراتتى، ئۇنىڭ غەيرىتىنى ئۇرغۇتاتتى. كېيىن...هه، كېيىن، شەۋكەت هەممە سېخلارنىڭ ئىش شارائىتى، تېخنىكا جەهەتتىكى ئالاهىدىلىكى بىلەن تونۇشتى. بىرنەچچە ئاغىنىمۇ تېپىۋالدى. ئۇنىڭغا شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى، ئۆزى ئىشلەۋاتقان بۇ ئىش ئادەمدىن هېچقانداق ماهارەت ۋە تېخنىكا تەلەپ قىلمايدىكەن. تېخنىكىنىڭ "ئاكىسى" باشقا سېخلاردا ئىكەن...شەۋكەتنىڭ زېهنى چېچىلىپ، كۆڭلى پاراكەندە بولۇشقا باشلىدى. لېكىن، بۇنى هېچكىمگە تۇيدۇرمىدى. يەنىلا بۇرۇنقىدەك تىرىشىپ ئىشلەيتتى، ئۆگىنەتتى. "توشقان تېرىسىمۇ ئۇچ كۇن چىدايدۇغۇ، — دەيتتى ئۇ ئۆزىگە تەسەللى بېرىپ، — هېچ بولمىسا، بىر-ئىككى يىل چىداپ ئىشلەي. ئوبدان ئىشلەۋەرسەم، تەشكىلىمۇ ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ قالماس..." ئەنە شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە، هېلىقى كېلىشىمسىلىك يۇز بەردى. ئانسىنىڭ كۆزى ياشلاندى. رەيهانىنىڭ چىرايىدىن تەبەسسۇم قاچتى؛ ئۇنىڭدىن ئەيمىنىدىغان، ئۆزىنى قاچۇرىدىغان،

گەپ قىلسا دۇدۇقلايدىغان بولۇپ قالدى. يەن شۇجىنىڭ چىرايى سولدى. ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندە، ئاۋازى تىترەپ كەتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قارىمىدى. ئانار چاندۇرمىغىنى بىلەن، قەستەن ئۇنى كىنوغا تەكلىپ قىلدى. تېخى "ئەقلىغە ئىشارەت، نادانغا جۇۋالدۇرۇز" دېگەندەك ئىش قىلىپ، ھەممە ئادەمنىڭ ئاغزىدا ئۇنىڭ گېپى بولۇۋاتقانلىقىنى پۇراتتى...مانا بۇلار شەۋكەتنىڭ يېڭىباشتىن ئەقىل تېپىشى ئۈچۈن يېتىپ ئاشقۇدەك تەنبىيە بولغانىدى. ئايۇپ شۇجىنىڭ ھېلىقى گەپلىرى ئۇنىڭ قەلبىنى زىلزىلىگە سالدى. بىر-بىرىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان ئىككى دەۋر، ئىككى خىل مۇھىت، ئىككى خىل مۇئامىلىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تونۇۋېلىشقا تۇرتكە بولدى. راست ئەمەسمۇ، ئىشچى بولغانىكەن، ئۆزى ئىشلەۋاتقان ئاشۇ ئىشنىڭ قانچىلىك ئېغىر، قانچىلىك جاپالىق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئالدى بىلەن ئۇنىڭغا چىن دىلىدىن مېھىر قويۇشى؛ جاپا ئىچىدە راھەتنى، مەينەتچىلىك ئىچىدە پاكلىقنى كۆرۈشى كېرەك-دە! ئالايلۇق، بىر قىسىم ئىشچىلار كۈن بويى ئۆرە تۇرۇپ قوغۇشۇن چاڭگاللىسا، بىرمۇنچىلىرى مۆكچىيىپ ئولتۇرۇپ ماشىنىغا قەغەز سالىدۇ؛ نەچچە يۈز كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى قەغەز تايلىرىنى ئۇ يانىدىن-بۇ يانىغا يۆتكەيدۇ. يەنە بىرمۇنچىلىرى ھەر خىل زەھەرلىك خىمىيىلىك دورىلار بىلەن ھەپىلىشىدۇ؛ قۇلاق-مېڭىنى يېپ كەتكۈدەك قاتتىق جالاق-جۇلۇق ھەم سېسىقچىلىق ئىچىدە، ھەر كۈنى توپتوغرا سەككىز سائەت ئىشلەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، جاپادىن، پاسكىنىچىلىقتىن، سېسىقچىلىقتىن قورققان ئادەم ئىشچى بولالامدۇ!؟

شەۋكەت بۇ ئاددىي ھەقىقەتنى تونۇپ يەتكەنىدى. ھەر ھالدا

كېچىكىپرەك بولسىمۇ ئەقلىنى تاپقانىدى. شۇڭا ئۇ بىرەر يېڭى ئىشقا دۇچ كەلسىلا: "نېمە ئۈچۈن؟" دېگەن سوئالنى قويماي قالـ مايتتى. ئىشقا شۇنداق بېرىلىپ كەتكەنىدىكى، كۆپىنچە، ئاباق ئاگاھلاندۇرۇپ قويمىسا، ئاللىقاچان چۈشلۈك دەم ئېلىش ۋاقتى توشۇپ، ئىشقا چۈشىدىغان چاغ بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ تۇيماي قالاتتى. ئابدەم ئۇنىڭ ۋاقتى-قەرەلسىزلىكى تاماق يېمەي، ئاغرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، يا رەيھاننى ئۇنى چاقىرىشقا ئەۋەتەتتى، يا بولـ مىسا، تاماق چىقارتاتتى، تولىسى ئۆزى تاماق توشۇيتتى. ئاخشامـ لىرى، شەۋكەت ئىشتىن چۈشۈپ تامىقىنى يەپلا ياتاق ئۆيىگە كىرىپ، قولىغا بىر كىتابنى ئېلىۋالسا، تاكى ئەل ئايىغى جىمىغچە ئوقۇغىنى ئوقۇغانىدى. ئابدەم ھەممەيلەندىن بۇرۇنراق ئورنىدىن تۇراتتى. چالا-پۇچۇق ناشتا قىلىپلا، قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىگە قاراپ ئۇچاتتى. ئىس-تۈتەك، سېسىقچىلىق، مەينەتچىلىك ئەمدى ئۇنىڭغا ئۆزگىچە راھەت، ئۆزگىچە ھۇزۇر-ھالاۋەت بەخش ئەتمەكتە ئىدى. كۆڭلى خوش، روھىي كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. ئابدەم بۇنىڭدىن خۇشال ئىدى، پات-پات ئۇنى رەيھاننى ئېلىپ كىنو-تىياتىر كۆرۈپ كېلىشكە قىستايتتى. رەيھان ئانارنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇمايتتى (شەۋـ كەت نېمە ئۈچۈنىدۇ ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كىرمەيتتى)، شەۋكەتمۇ كۈندە بىر-ئىككى قېتىم ئۇنى كۆرۈۋالمىسا كۆڭلى ئۇنىمايتتى. ئىككىيلەن يالغۇز قالسىلا، قىلغىلى گەپ تېپىشالمايتتى؛ بىر-بىرىنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قارىشالمايتتى. شەۋكەت بۇنىڭدىن چەكسىز ھۇزۇرـ لىناتتى، راھەتلىنەتتى، كۈچكە، غەيرەتكە تولاتتى...

ئىككى ئاي ئاشۇنداق ئۆتتى. دۆلەت بايرىمىنىڭ ئوتتۇز يىللىقى ھارپىسىدا، شەۋكەتنىڭ سۈرىتى شەرەپ تاختىسىغا چىقتى، ئىش-

ئىزلىرى تونۇشتۇرۇلدى (شەۋكەت يىللىق ۋەزىپىسىنى سەكسەز يېرىم ئايدا ئورۇنلاپ بولغانىدى)، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن، ئانار ئۇنى ئالاھىدە تەبرىكلىدى: ئابدەم بىلەن رەيھانىنىڭ ئالدىدا ئاشكارا ماختىدى ھەم كىنوغا تەكلىپ قىلدى...بايرام ئۆتۈپ ئۇچ كۈندىن كېيىن، ئاغزى قۇلىقغا يەتكۈدەك خۇشاللانغان مەھەممەت ئىمىن ئۇشتۇمتۇت شەۋكەتنىڭ قېشىدا پەيدا بولۇپ قالدى ۋە ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ، ئۇنى باسما سېخىغا يۆتكەش قارار قىلىنغانلىقىنى ئۇقتۇردى ھەم ئۆزىنىڭ يەنىشۇجى بىلەن رامىزان چاڭجاڭنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن قانچىلىك باش قاتۇرغانلىقىنى سىرلىق قىلىپ سۆزلىدى. ئاخىردا:

— ئەسلىدە بۇ گەپنى لاۋيەن ياكى رامىزان چاڭجاڭ ساڭا ئۇقتۇرماقچى ئىدى. خۇشاللىقمدا ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىپ قالدى. مەندىن ئاڭلىغانلىقىڭنى بىرەرسىگە تىنىپ تاشلىما جۇمۇ! — دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى...

مەھەممەت ئىمىن ئىشكىتىن چىقىشى بىلەنلا، شەۋكەتنىڭ غەم باستى. "قانداق قىلسام بولار؟" دەيتتى ئۇ ئىچىدە قايتا-قايتا تەكرارلاپ. قولىمۇ تۇزۇك ئىشقا بارمايتتى. پات-پات سائەتكە قاراپ قويۇاتتى...ئاخىر، ئىشتىن چۈشۈشكە داڭ چېلىندى. شەۋكەت كىيىمىنى يەڭگۈشلىدى-دە، ئالدىراش ئۆيگە چاپتى. ئانىسىنىڭ زورى بىلەن، ئىككى كاپامىلا پولۇ يېدى، ئاندىن، ياتاق ئۆيگە كىرىپ، ئىككى قولدەك كەڭلىكتىكى پارچە قەغەزگە: "ئانار، خەلق مەيدانى يېنىدا سىزنى كۈتىمەن..." دەپ يازدى، ئۇنى ئالقىنىدا مەھكەم چاڭگاللىغىنىچە بىر تاشقىرىغا چىقىپ، بىر ئۆيگە كىرىپ، دېلىغۇللۇق ئىچىدە بىر سائەتكە يېقىن ۋاقتىنى ئۆتكۈزدى. بۇ ئۇنىڭ ئانارغا يازـ

غان تۇنجى خېتى ئىدى. يېزىپ بولۇپ، بۇ خەتنىڭ ئاناردا قانداق تەسىر پەيدا قىلىشى، ئۇنىڭ ئۆز ئىلتىماسىنى ئىلىك ئېلىش - ئالماسلىقى ئۈستىدە ئويلىنىپ قالغانىدى. لېكىن جۈرئەت بەرىپ دېلىغۇلۇقنى يەڭدى: شەۋكەت ئانىسى بىر ئىش بىلەن ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، رەيھانىنى ئىشارەت بىلەن تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ، خەتنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى - دە، قۇلقىغا نېمىلەرنىدۇ پىچىرلاپ قويۇپ، ئالدى - كەينىگە قارىماستىن دەرۋازا تەرەپكە چاپتى. دەرۋازىدىن چىقىشىغا، نېمە ئۈچۈندۇ ۋۇجۇدىنى تەر بېسىپ، پۈتلىرى كالۋالىشىقا باشلىدى، قەدەمىمۇ بارغانسېرى ئاستىلاپ پات - پات بۇرۇلۇپ كەينىگە قارايتتى. بىرنەچچە ئون قەدەم مېڭىپ بىر توختاپ، نېمىلەرنىدۇ ئويلايتتى. ئىچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشەتتى...

ئاخىر شەۋكەت خەتتە كۆرسىتىلگەن جايىغا كەلدى. بۇ چاغدا، كەچكى شەپەق ئاخىرقى شولىسىنى چېچىپ، ئاسمانغا باش تىرەپ تۇرغان مۇز تاغ چوققىسىنى يۇزىگە دالدا قىلماقتا ئىدى. ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتمەكتە. شەۋكەت سائەت تاقىمىغىنى ئۈچۈن، كۆزىنى شەپەقتىن ئۈزمەيتتى. ئاردىدىن قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى تەخمىنەن بولسىمۇ پەرەز قىلىش نىيىتىدە، ئىچىدە پىچىرلاپ: "بىر، ئىككى، ئۈچ..." دەپ سانايتتى. سانىغانسېرى ساناقتا ئېزىپ، بىز سانىنى بىرنەچچە قېتىم تەكرارلايتتى. قانچە يۈزنى (بەلكى قانچە مىڭنى) سانىدىكىن، بىر چاغدا قېشىغا بىركىم كەلگەنىدەك بولدى.

شەۋكەت ساناشتىن توختىدى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى ئۆزىدىن بىر قەدەملا نېرىدا، ئۆزىگە روبىرو

تۇرغان ئانارنىڭ ھەرقانداق چاغدىكىدىن تەمگىن، شۇنداقلا ئۈياتچان كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقان چاغدا، يۈرىكى ھاياجاندىنمۇ ياكى خىجىللىقتىنمۇ ئەنسىز دۈكۈلدەپ، پۈتۈن ئەزاسىغا ئوت كەتكەندەك بولدى. ھاۋانىڭ خىلىلا سالقىنلاپ قالغىنىغا قارىماي، ئۇستىبېشى تەر بىلەن نەمدىلىپ، بەدىنىگە چاپلاشقىلى تۇردى.

ئۇ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشتى.

راستىنلا كۈلۈمسىرىدىمۇ؟ ئۇ بۇنى بىلمەيتتى. نېمە ئۈچۈندۇ تىلى گەپكە كەلمەيتتى....خىلىدىن كېيىن تەسلىكتە:

— كەپسىز ـ دە؟ — دەپ قويدى.

— كەلمەسمىكىدىن دېگەنمىدىڭىز؟ — ئانار سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى.

— ياق، ئەمدى...

— ماڭا گېپىڭىز بارمىدى؟

— ھەئە.

شەۋكەت شۇنداق دېدىيۇ، جىمىپ كەتتى.

بۇ ھال ئاناردا غەلىتە بىر تۇيغۇ قوزغىدى. ئۇنىڭدىكى تەبىئىي خاتىرجەملىك قايتاقلارغىدۇ ئۈچۈپ، ئىچ ـ ئىچىدىن بۇرۇخۇم بولۇشقا باشلىدى. قوللىرى شاپتۇل چېچىكى گۈللۈك چىست كۆڭلەك ئۈستىدىن كىيگەن كۈل رەڭ خادانى پىلاتىسىنىڭ ئۈستۈنكى تۈگمىسى ئۈستىدە تىنىمسىز مىدىرلايتتى، كۆزلىرى ئەنە شۇ بارماقلارغا تىكىلىگەنىدى. ئانار شەۋكەتنىڭ مىجەزىنى ناھايىتى ياخشى بىلگىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتلاشقا مەجبۇر بولدى.

— بەك زۆرۈر گەپمىدى؟

— ھەئە.

— دەپ بېقىڭە قېنى.

— مۇنداق بىر ئىشنى سىزگە مەسلىھەت سالماقچى ئىدىم، — شەۋكەت سۆزلەۋېتىپ، ئەتراپقا ئالاق-جالاق قارىۋالدى. ئۇلار پىيادىلەر يولىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى، ئۆتكەن-كەچكەنلەر ئۇلارغا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇشاتتى. شەۋكەتنىڭ يۈزىگە ۋىللىدە قىزىللىق يۈگۈردى. ئانارنىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. شەۋكەت ناھايىتى زور جۈرئەت بىلەن دېدى، — يولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇۋاپتۇقمۇ نېمە؟ يۈرۈڭە، بىر چەتكىرەك ئۆتەيلى.

ئانار ھېچقانداق قارشىلىق كۆرسەتمەستىن شەۋكەتكە ئەگەشتى.

ئۇلار رەڭگارەڭ گۈللەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن تۆت چاسا گۈللۈكنىڭ ئەڭ چەت، ئەڭ خىلۋەت بۇرجىكىگە كېلىپ توختاشتى-دە، جەينەكلىرىنى گۈللۈكنىڭ تۆمۈر شادىسى ئۈستىگە قويۇشتى.

شەۋكەت تېخىمۇ جۈرئەتلىنىپ، ئۇزۇلۇپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بەلكى سىزمۇ ئاڭلىغانسىز، تەشكىل مېنى باشقا سېخقا يۆتكەيدىغان بوپتۇ.

— ياخشى گەپ ئىكەنغۇ، ئەمدى مۇرادىڭىزغا يېتىپسىز-دە! — ئانار تاتلىق كۈلۈمسىرەپ، شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىگە قارىغىنىچە چاقچاق قىلدى، — بۇنىڭىياغى ئۇششۇقلۇق قىلىپ، يىغلاپ يۈرمەسسىز!؟...ھە، راست، قاچان ئۇقتۇردى؟

— تېخى ئۇقتۇرمىدى.

— تەشكىل ئۇقتۇرمىغان گەپنى دولىڭىزدا پال بېقىپ ئۇقتىڭىزمۇ؟

— ياللا، ئانار...ھەمە گەپنى چاقچاقتا پۈتلايدىكەنسىز! بىرەيلەندىن ئاڭلىدىم.

— ئۇ گىشىنىڭ ئېتى مەخپىيمىكىن، يا ئېتى يوق پىيادىخانمىكىن؟ شەۋكەتكە مەھەممەت ئىمىندىن ئاڭلىغانلىرىنى ئېيتماي بولمىدى.

— بەك ئوبدان بوپتۇ! — ئانار چىن يۈرىكىدىن خۇشاللىنىپ كەتتى، — سىزنى تەبرىكلەيمەن، شەۋكەت!

— مەن يۆتكەلمىسەم بولارمىكىن دەۋاتىمەن.

ئانارنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە قاياقلارغىدۇ ئۇچتى. ئۇ ھەيران بولۇپ سورىدى:

— نېمىشقا؟ ئۆتكەندە يۆتكەلگىنىڭىز كېلىپ، كۆزىڭىز تۆت بولۇپ كەتتى، ئەمدى...

— ئانار، — دېدى شەۋكەت ئانار ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان جىددىي، شۇنداقلا ۋەزمىن تەلەپپۇزدا، — مەن مۇنداق ئويلاۋاتىمەن: ئۆتكەندە راستىنلا ئەخمەقلىق قىلىپ رەھبەرلىكىنى خاپا قىلىپ قويدۇم. ئېھتىمال، رەھبەرلىكمۇ مېنى "كۆڭلى خاتىرجەم ئەمەس" دېگەن ئوي بىلەن مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر بولغان بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا، يۆتكەلمەي ئىشلەۋېرەيمىكىن، دەيمەن...

شەۋكەت سۆزىنىڭ ئاخىرىدا: "ئاباقكامۇ يۆتكەلمەي ئىشلەۋەر دەۋاتىدۇ" دېيىشكە تەييارلانغان تىلىنى يىغىپ، ئانارغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلدى. ئانار كېسىپلا ئېيتتى:

— مېنىڭچە يۆتكەلسىڭىز بولارمىكىن.

— نېمە؟ سىز...

— مەن مۇنداق ئويلاۋاتىمەن، — ئانار تالانتلىق ئوقۇتقۇچى شاگىرتىغا مۇھىم بىر دەرسنى ئالاھىدە سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ بېرىۋاتقاندەك تەمكىن، ئېغىر-بېسىق تەلەپپۇزدا سۆزلەيتتى، — سىزمۇ بىلسىز، كىمنى قەيەرگە قويۇش تەشكىلىنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش.

بىزنىڭ ۋەزىپىمىز ــ تەشكىلنىڭ تەقسىماتىغا شەرتسىز بويسۇنۇش،...

ــ بۇنىغۇ چۈشىنىمەن، ــ شەۋكەت ئېتىراز بىلدۈردى، ــ ئەگەر تەشكىل مېنىڭ ئۆتكەنكى ئىلتىماسىمنى نەزەرگە ئېلىپ يۆتكىمەكچى بولغان بولسا، مەن ئۇچۇن ياخشى ئەمەس ــ دە...شۇڭا، رامىزان ئاكامدىن مېنى يۆتكەشنىڭ سەۋەبىنى ئۇقۇپ بەرسىڭىز، دەپتىم.

ــ ۋىيەي، نېمە دەيدىغانسىز، شەۋكەت! ــ ئانارنىڭ ئاۋازى غەلىتە جاراڭلاپ كەتتى، ــ تەشكىلنىڭ ھەرقانداق ئىشىنىڭ مەلۇم دەرىجىدە مەخپىيىتى بولىدۇ. ئەگەر بۇ مەخپىيەتنى دادام ماڭا دەپ بېرىدىغان بولسا، بىزنىڭ ئائىلە تەشكىل بولۇپ قالمامدۇ؟! ــ شەۋكەت شەلپەردەك قىزىرىپ كەتتى. ئانارمۇ سەل ئاشۇرۇۋەتكىنىنى سېزىپ، تەلەپپۇزىنى يۇمشاتتى. گېپىگە بىرنەچچە ئېغىز چاقچاقمۇ ئارىلاشتۇرۇپ، شەۋكەتنى كۇلدۇرۇۋەتتى. ئاخىردا، ــ مەھەممەت ئىمىن ئاكام بۇ گەپنى سىزگە دەپ قويۇپ تازا ياخشى قىلماپتۇ... مۇنداق دېسەم، تېرىكىپ كەتمەك يەنە، ــ دەپ شەۋكەتكە سىناق نەزىرىدە تىكىلگەنىدى، شەۋكەتنىڭ چىرايىغا كۇلكە قوندى.

ــ نېمىشقا تېرىكەتتىم؟ ــ دېدى ئۇ، ــ مەنمۇ ئۇنىڭ توغرا قىلمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، سىزدىن مەسلىھەت سوراۋاتىمەن ــ دە!...

ــ شۇنداقمۇ؟ ــ ئانار شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ يىللىق تەبەسسۇم قىلدى، ــ ئۇنداق بولسا، ئاۋۋال تەشكىل سىزگە رەسمىي ئۇقتۇرۇش قىلسۇن. شۇ چاغدا يەنە مەسلىھەتلىشىپ كۆرمەمدۇق؟

شەۋكەت تىلىنى "ماقۇل"غا ئۆممەللەۋاتقانىدا، ئانار بىرنەرسىدىن ئەندىككەندەك، بېشىنى غەلىتە ئىرغىتتى ــ دە:

— ئو...ئوش...نېمە دەۋاتىمەن؟...مەسلىھەتلىشىپ نېمە قىلاتتۇق! قايسى سېخقا يۆتكىسە چىقۇبرىدۇ...قانداق، ماقۇلمۇ؟ — دەپ شەۋ-كەتتىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدى.

ئاھ، بۇ كۆزلەر...ئاھ، بۇ كۆزلەر!...

"كۆز كۆڭۈلنىڭ دېرىزىسى" دېگەن گەپ راست بولسا كېرەك، شەۋكەت ئانارنىڭ ئۆزىگە ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ تۇرغان كۆزلىرىدىن كەسكىن تەلەپ، تىل بىلەن ئاشكارا بايان قىلغىلى بولمايدىغان ئاجايىپ چوڭقۇر مېھىر-مۇھەببەت ۋە ساداقەتنى: ياق، بۇلا ئەمەس، ئۆز يۇرىكىگە غايىبانە بىر يېپ بىلەن مەھكەم چېتىلىپ كەتكەن يالـ-قۇنلۇق قەلبنى كۆرگەندەك بولدى!...شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى ئانار-نىڭ كۆزلىرىدە ئىدى.

ئىككى جۈپ كۆزدە يىللىق تەبەسسۇم، بىر جۈپ يۈرەكنىڭ قىزىللىقى يۈزلىرىگە تەپچىگەن، تىللار گاچا. يۈرەكلەردە ئورتاق تۇيغۇ...

شەۋكەتنىڭ شوخلۇقى تۇتتى. ئۇ كۆڭلىدە قايسى كۈنى كېچىدە — ئانار بىلەن ئۆزىنى ئايرىپ تۇرغان ئوتتۇز سانتىمېتر قېلىنلىقتىكى تامنى ئۆرۈۋېتىش نىيىتىگە كەلگەن ھېلىقى كېچىدە — ئويلىغانلىرىنى بىراقلا ئانارنىڭ ئالدىغا تۆكمەكچى؛ ئانار ئۇنىڭ تەلىپىنى ئىلىك ئالسا، ئۇمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئانارنىڭ تەلىپىگە شەرتسىز كۆنمەكچى بولدى. لېكىن...

"لېكىن" دېگەن مۇشۇ بېسىپ ئۆتكىلى بولمايدىغان توسالغۇ شەۋ-كەتنىڭ تىلىنى زەنجىرلەپ، قايتاقىدۇ ئېلىپ كەتتى:

— ماقۇل، يولداش ئانارگۈل چاڭجاڭ! چوقۇم بۇيرۇقىڭىز بويىچە ئىش قىلىمەن!...

شەۋكەتنىڭ بۇ چاقچىقى ئانارنى چىن يۈرىكىدىن كۈلدۈرۈۋەتتى. ئۇنىڭ كۈلكىسى شۇنداق جارانلىق، شۇنداق تەبئىي، شۇنداق يېقىملىق ئىدىكى، بەئەينى يۈرەككە ھۇزۇر بېغىشلىغۇچى ئەڭ جۇشقۇن، ئەڭ يېقىملىق، ئەڭ جەزبىلىك مۇزىكىغا ئوخشايتتى. بۇ كۈلكىدىن شەۋكەت شۇنداق ھۇزۇرلاندىكى، ۋۇجۇدى دەريادىكى بېلىقتەك يايراپ، يۈرىكىدىن ئۇرغۇپ چىققان كۈلكە ساداسى ئانارنىڭ كۈلكىسىنى نەچچە ھەسسە بېسىپ چۈشتى:

ــ ھا ـ ھا، ھا ـ ھا!...

ئىككىيلەن خېلى ئۇزاق كۈلۈشتى. كۈلكە سەل بېسىققاندا، ئانار كۆكسىنى سىلىغىنىچە شەۋكەتنىڭ چاقچىقىغا چاقچاق بىلەن جاۋاب قايتۇردى:

ــ توۋا قىلدىم، ماۋۇ كارامەتنى!...مەن تېخى سىزنى گاچىمكىن دەپ يۈرسەم، خېلىلا تىلىڭىز چىقىپ قاپتۇ ئەمەسمۇ!...

شەۋكەتمۇ بوش كەلمىدى:

ــ سىز دېگەن گاچا تۇرماق، تامنىمۇ زۇۋانىغا كەلتۈرەلەيسىز ئەمەسمۇ!

ئانار كۈمۈش قوڭغۇراقتەك زىل ئاۋازى بىلەن يەنە قاقاقلاپ كۈلدى. شەۋكەتمۇ ناغرىنىڭ ساداسىدەك بوم ئاۋاز بىلەن تەڭكەش قىلدى.

ئىككىيلەن كۈلە، كۈلە، ئاخىرى ئۆزلىرىنىڭ قەيەردە تۇرغانلىقىنمۇ تۇيماي، بىر ـ بىرىنى نوقۇپمۇ ئېلىشتى.

كىمدۇ بىرىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتكىنىنى سەزگەن ئانار بىردىن كۈلكىسىنى توختىتىپ، گۈللۈكىنىڭ شادىسىغا سۈركىلىپ پۈرلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى، پىلاتىسىنىڭ پەشلىرى، يەلكە

سىگە سۈرۈلۈپ كەتكەن ھېلىلە ياغلىقىنى ئالدىراش تۈزەشتۈرۈشكە؛ شەۋكەتمۇ قەددىنى رۇسلاپ، ئەترايقا سەپسېلىشقا باشلىدى: كەچ كىرىپ قالغانىدى، ئاسماندا ئانارنىڭ ئەگىم قاشلىرىدەك چىرايلىق ئاي پۈتۈن كۈچى بىلەن بۈلۈتلار باغرىنى بۆسۈپ ئۆتۈپ، ئۆز جاما-لىنى نامايىش قىلىشقا ئالدىراۋاتاتتى...

ئۇچ كۈندىن كېيىن، شەۋكەتنى باسما سېخىغا يۆتكەپ، سايىم ئاخۇن ئۇستامغا شاگىرتلىققا بېرىشتى. ئۇ ئېگىز بوي، ئۇستىخانلىق، ئاق-سېرىق يۈزىدە ئانچە-مۇنچە چېچەك ئىزى بار، يوغان بۇرۇت قويغان، ئەللىك ياشلاردىن ھالقىغان پېشقەدەم باسما ئىشچىسى ئىدى. "بۇرۇت" دېگەن لەقىمىمۇ بار ئىدى. كۆزلىرى كۆكۈش بولۇپ، ئۆزىنىڭ ياش-قۇرامىغا يات ھالدا ئاجايىپ سۈرلۈك چاق-ناپ تۇراتتى. ئۇ تېخنىكىسى يۇقىرى، قولى چاقىقان، شاگىرتلارغا تەلەپچان ئادەم بولۇپ، پۈتۈن زاۋۇتتا "تۆتىنىڭ بىرى" سانىلاتتى. ھەممە كىشى ئۇنى ھۆرمەت قىلاتتى، ھەممە كىشى ئۇنىڭدىن ئەيمىنەتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ قولىغا چۈشكەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا بۇنى ناھايىتى چوڭقۇر ھېس قىلدى.

— شەۋكەت، ماشىنىنى پاكىز تازىلاپ بولۇپ، ئاندىن ئىشتىن چۈش جۇمۇ!

— شەۋكەت، بۇزۇلغان قەغەزلەرنى ئوبدان رەتلەپ قوي جۇمۇ!

— شەۋكەت، ئىشتىن چۈشىدىغان چاغدا، ۋالېكلارنى كۆتۈرۈپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالما جۇمۇ!

— شەۋكەت، ۋالېكلارنى تازىلاپ بولۇپ، پاكىز سۈرتۈۋەت جۇمۇ!

بۇ بۇيرۇقلارنىڭ هەممىسىگە شەۋكەت: "ماقۇل" دەپ لاجاۋاب بېرەتتى ۋە ئۇنى قەتئىي ئىجرا قىلاتتى. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى، بۇيرۇقلارنىڭ تۇرىمۇ، شەۋكەتنىڭ ئىشىمۇ كۆپەيدى:

— شەۋكەت، سىياھقا دىققەت قىل: بەك قويۇق ياكى سۇس بولۇپ قالمىسۇن!

— شەۋكەت، ۋالېكنى يەڭگۈشلىۋەت!

— شەۋكەت، بەتلەرنى ماشىندىن چۈشۈرۈۋەت!

— شەۋكەت، سىياھ يەڭگۈشلەشكە دىققەت قىل!

سايىم ئاخۇن ئۇستام شەۋكەتنى ھەربىر يېڭى ئىشقا بۇيرۇغاندا، ئالدى بىلەن ئۆزى ئىشلەپ كۆرسىتەتتى. تاكى شەۋكەت ئۇ ئىشنى تەلەپكە لايىق ئىشلىگەنگە قەدەر ئۇنىڭ "كۆزىگە كىرىۋالاتتى". شەۋكەت بۇ ئىشنى تولۇق قولغا ئالغاندىن كېيىنلا، ئاندىن ئىككىنچى بىر ئىشقا بۇيرۇيتتى، شەۋكەت قىلغان ھەربىر ئىشنى ئىنچىكىلەپ تەكشۈرەتتى، كۆڭلى قانائەتلەنگەندىن كېيىن، شەۋكەتنىڭ دولىسىغا قېقىپ: "يارايسەن! داداڭنىڭ ئوغلى بولۇپ چىقىدىغانسەن تۇرسەن!..." دەپ قوياتتى. ئەكسىچە بولغان چاغلاردا، شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىگە مىختەك قادىلىپ: "يىگىت، كاللاڭ بىلەن ئىش قىل، بىپەرۋالىق قىلساڭ، ماشىنا شىللەڭگە مىنىۋالىدۇ جۇمۇ!..." دەپ كىنايە قىلاتتى. بۇنداق چاغلاردا شەۋكەت خىجالەت بولغىنىدىن، بويۇنلىرىغىچە قىزىرىپ، بوياقچىنىڭ كۈپىگە چىلانغانسەك قاپقارا ياكى سۆسۈن، شاپتۇل چېچىكى، زەڭگەررەڭ قوللىرىنى ئىشقىلغىنىچە، يەرگە قاراپ تۇراتتى. ئىچىدە ئۆزىنىڭ كالۋالىقىدىن ئۆكۈنەتتى. "نېمانچە تۇگۇلۇپ كېتىسەن؟ — دەيتتى سايىم ئاخۇن ئۇستام ئۇنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىۋالغاندەك كۈلۈمسىرەپ چاقچاق ئارد-

لاش، — بىر كۈندىلا ھەممە ئىشنى بىلىۋالغۇڭ كېلىۋاتامدۇ؟ نېمانچە بىتاقەتلىك قىلىسەن؟ نانىمۇ بىر چىشلەم، بىر چىشلەمدىن يېگەندەك، تېخنىكىسىمۇ بىر-بىرلەپ ئۆزگىنىدىغان گەپ، ئۇكا... ئالدىرىغان بىلەن بولمايدۇ. بۇگۈن بىر تال بۇرما مىخنىڭ ئىسمى، رولنى ئۆگەنسەڭ، ئەتە بىر تال ئوق ياكى بىر تال چىشلىق چاقنىڭ ئىسمى ۋە رولنى ئۆگىنىسەن. بىتاقەتلىك قىلىپ، قورسىقىمدىكىنىڭ ھەممىسىنى بىر كۈندىلا بىلىۋالماقچى بولساڭ، ئىككىمىز كېلىشەلمەيمىز جۇمۇ!...مەنمۇ ئاز-ئازدىن ئۆگەنگەن، ساڭىمۇ ئاز-ئازدىن ئۆگىتىمەن...ھە، نېمىگە ھومىيىسەن؟ بولدى، خاپا بولما، كەل، مانا مۇنداق قىل. ھەببەللى! ئەمدى توغرا بولدى!..."

شەۋكەت توپتوغرا بىر ئاينى ئاشۇنداق ئۆتكۈزدى. ئۇ ئۆز نەزىرىدىغۇ خېلى كۆپ نەرسىنى بىلىۋالغاندەك ئىدى. ئەمما، ئۇستىسىنىڭ ئۆگەتكىنى ئاران ئون نەچچە خىل زاپچاسنىڭ رولى ۋە ماشىنا تازىلاش، مايلاش، ۋالېك يۇيۇش، سىياھ ئاپپاراتىنى تەڭشەش...بولدى. تېخى ئىككى قېتىم ماشىنىڭ تورمۇزى ئوچۇق قېلىپ، روبىلىنكىنى ئېچىش بىلەنلا ماشىنا تاراقلاپ ھەرىكەتكە كېلىپ، شەۋكەتنى جېنىدىن ئايرىغىلى تاس قالدى. شەۋكەت بۇ ئىشى ئۈچۈن ئۇستىسى تەرىپىدىن ئەپچىللا ئۇچۇغدالدى. ماشىنىنى مايلاش ھوقۇقىمۇ تارتىۋلىندى. ئەكسىچە، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ شاگىرتلىققا قوبۇل قىلىنغانلارنىڭ بەزىلىرى ئون-يىگىرمە قەغەزنى ئۆز ئالدىغا باسقانلىقىدىن پەخىرلىنىپ يۈرۈشەتتى. بۇ شەۋكەتكە بەكمۇ ئەلەم قىلغان بولسىمۇ، دېمىنى ئىچىگە يۇتۇپ، "بۇرۇت"نىڭ ھەربىر بۇيرۇقىنى بىجانىدىل ئورۇنلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ ماشىنىسى سېخ بويىچە ھەممە ماشىنىدىن كونا ھەم ئەبجەق بولۇشىغا قارىماي، "بۇرۇت"نىڭ

"ئۆلۈك ئېشەككە يانتاق ئارتىدىغان" ماھارىتى، ھېرىش - چارچاشنى بىلمەيدىغان جاپاكەشلىكى نەتىجىسىدە، ئۇلار مۇشۇ ئايلىق ۋەزىپە-سىنى بىر يۈز ئوتتۇز پىرسەنت ئورۇنلىدى. پەقەت مۇشۇلا شەۋ-كەتكە تەسەللى بولماقتا ئىدى.

بۇگۈن ئۇ "بۇروت"نىڭ بۈيرۇقى بويىچە ۋالېك يەڭگۈشلەۋا-تاتتى. ئۇ كېرەكتىن چىققان بىر ۋالېكنى كىرسىن بىلەن يۇيۇپ، لاتا بىلەن سۈرتۈۋاتقاندا، ۋالېكنىڭ بىرقانچە يېرىدە غەلىتە "گۈل" تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ بىردەم سىنچىلاپ قاراپ، ھېلىقى "گۈل"نىڭ ۋالېك ئېرىتمىسىگە ئارىلىشىپ قالغان قاتتىق ۋالېك پارچىسى ئىكەنلىكىنى بىلىپ ھەيران بولدى ۋە ئىككى قولىنىڭ باش-مالىتىقى بىلەن "گۈل"نىڭ چۆرىسىنى كۈچەپ باسقانىدى، كۆممە-قوناقتەك چوڭلۇقتىكى ۋالېك پارچىسى ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئور-نىدا بىركامار ھاسىل بولدى. ئىككىنچى، ئۈچىنچى "گۈل"لەرمۇ ئاشۇنداق كامارغا ئايلاندى. شەۋكەت باشقا ۋالېكلارنىمۇ سىنچىلاپ تەكشۈرگەنىدى، ھەممىسىدە بىرنەچچە تالدىن "گۈل" ئۈچراتتى. ئۇ ئەھۋالنى ئۇستىسىغا ئېيتماقچى بولۇپ ئورنىدىن تۇرىدىيۇ، سايىم ئاخۇن ئۇستامنىڭ نۇسخا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمىگە چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئېسىگە ئالدى، قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن، ۋالېكلارنى ھەم ھېلىقى ۋالېك پارچىلىرىنى كۆتۈرگىنىچە، ئالدىراش سىرتقا چاپتى.

— كەل، ئۇكا، — دېدى پاكار ئورۇنىدۇقتا ئولتۇرۇپ، يوغان پىچاق بىلەن كاردىن چىققان ۋالېكلارنى ھەر خىل چوڭلۇقتا توغرا-ۋاتقان ئاباق ۋالېك قۇيۇش ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدا شەۋكەتنى كۆرۈپ، — مەن تېخى قېشىڭغا چىقاي، دەپ تۇرۇۋېدىم، يولۇمنى

قىسقارتىپ، كونا ۋالېكلارنى ئۆزەڭ ئېپكىرىپسەن-دە! قالتىس بالا جۇمۇ سەن!...

شەۋكەت ئۇنچىقماستىن ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، قولىدىكى ۋالېكلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويدى-دە، زوڭ ئولتۇردى. ئاندىن ۋالېكلار بىلەن ۋالېك پارچىلىرىنى ئۇنىڭغا كۆرسىتىپ تۇرۇپ:

— ئاباقا، قارىگە، ماۋۇ قانداق ئىش؟ — دەپ سورىدى.

ئاباق ھەيران بولغان قىياپەتتە، بىر شەۋكەتكە، بىر ۋالېكقا بىردەم تىكىلىپ تۇردى-دە، چىرايىغا كۈلكە تۈسىنى بېرىپ:

— قايسى ئىشنى دەيسەن؟ — دەپ سورىدى.

— ماۋۇ تۆشۈكلەر بىلەن...

— ھە، مانداق دېگىنە، نېمە ئىشكىن دەپتىمەن تېخى. بۇ تۆشۈكلەرنى نېمە ئۈچۈن ئاچتىڭ؟

— مەن ئاچمىدىم. شۇنداق بېسىپ قويسام ئۆزى چىقىپ كەتتىغۇ-تاڭ.

— "بېسىپ قويسام...؟" كۆر بۇ ئىشنى! نېمىشقا بېسىپ يۈرگەن بولاتتىڭ، ئۇكا؟ ھېچقىسى يوق، قورقما. ئېرىتىپ بۆلەكتىن قۇيساق بولىدىغۇ! تازىمۇ ئۆپكەڭ يوق بالا-دە، سەن!

شەۋكەت ئاباقنىڭ ئۆز مۇددىئاسىنى چۈشەنمەيۋاتقانلىقىدىن تىت-تىت بولۇپ، ئۆزىنىڭ ئويلىغانلىرىنى ئۇجۇر-بۇجۇرىغىچە سۆزلەپ بەردى. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغانسېرى، ئاباقنىڭ چىرايى بىر تاتىرىپ، بىر كۆكىرىپ، بىلىنەر-بىلىنمەس قىسىق كۆزلىرىنىڭ قارىچۇقلىرى ئالاق-جالاق ئويناشقا باشلىدى. كېيىن بىردىن تەمكىن قىياپەتكە كىرىپ، قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە:

— مۇنداق دېسەڭچۇ، ئۇكا! قالتىس ئەقىللىق يىگىت جۇمۇ سەن!

ئەگەر سەن سېزىۋالمىغان بولساڭ، مەن پەقەت دىققەت قىلمايدىكەنمەن...ئېرىتىلمىگەن ۋالېك توغرامچىسىنىڭ قېلىپقا كىرىپ قېلىشى ئۆلسەممۇ خىيالىمغا كەلمەس!...سېزىۋېلىپ بەك ئوبدان ئىش قىپسەن، ئۇكا، ساڭا نېمە دەپ رەھمەت ئېيتسام بولار، نېمە دەپ رەھمەت ئېيتسام بولار؟! ئەقلىگە ئاپىرىن، ئۇكا! — دېدى.

شەۋكەت بۇ چېكىدىن ئاشقان ماختاشلاردىن خىجىل بولۇپ، بارغانسېرى قىزىرىپ-تاتىرىپ كېتىپ باراتتى. نېمىلەرنىدۇ دېيىشكە ئۆمەللىگەن ئاغزى يېرىم ئېچىلغىنىچە قېتىپ قالغاندى.

ئاباق ئۇشتۇمتۇت سورىدى:

— بۇنى سەنلا كۆردۇڭمۇ، يا...؟

— ھەئە، مەنلا كۆردۇم.

— بىركىمگە دېمىگەنسەن؟

— ياق، ھېچكىمگە دېمىدىم. بۇنى سېزىپلا، ئۇدۇل سىزنىڭ قېشىڭىزغا كىرىشىم.

— بەكمۇ ئوبدان قىپسەن، ئۇكا! بەكمۇ ئوبدان قىپسەن!... ئەگەر "بۇرۇت" ئۇقۇپ قالسا، ئوتۇمنى ئۆرە كۆيدۇرمەيتتى.... ئېسىڭدە باردۇ، ئۆتكەندە ئۇنىڭ كاساپىتىدىن نېمە كۈنلەرنى كۆرمىدىم!؟...

شەۋكەت مۇنداق بىر ۋەقەنى ئېسىگە ئالدى: سەرتان كۈنلىرى ئىدى. نېمە ئۈچۈندۇ بىرنەچچە ماشىنىنىڭ ۋالېكلىرى كەينى-كەينىدىن ئېرىپ كەتتى. بەزىلىرى ئېرىمىگەن بولسىمۇ، ئوقتىن ئاجراپ ئەگرى كېتىپ، ئەگرى نوغۇچ ئاشىتاختا ئۇستىدە تاراقلىغاندەك، بەتلەر ئۇستىدە ئېگىز-پەس تاراقلاپ، بىرمۇنچە قوغۇشۇن بەتلەرنى كارىدىن چىقاردى ۋە شۇ تۈپەيلىدىن، باسما-

ماشىنلىرىدا ئارىلاپ-ئارىلاپ كۆتۈلمىگەن ھادىسىلەر يۈز بېرىشكە باشلىدى. سېخىنىڭ 7-، 8-ئايلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنىڭ ئورۇنلىنىشى ئىلگىرىكى ئايلارنىڭكىدىن زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى، خېلى كۆپ مەھسۇلاتلىرى سۈپەت ئۆلچىمىگە يەتمىدى. زاۋۇت رەھبەرلىكى بۇ ھادىسە ئۈستىدە جىددىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى. ئاباقتىن قايتا-قايتا سۈرۈشتە قىلغان بولسىمۇ، تۈتامغا چىققۇدەك بىرەر نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. كۆتۈلمىگەندە، بۇ سىرنى "بۇرۇت" يەشتى: ۋالېكلار قىشلىق يېلىمدا قۇيۇلغانلىقى ئۈستىگە، قۇم ئارىلىشىپ قالغانلىقى، ۋالېك ئوقىغا يۆگەلگەن يېپىنىڭ بىرقانچە جايىدىن قىرقىۋېتىلگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ، جاۋابكارلىقنى ئاباقتا ئارتتى. ھېلىمۇ ياخشى، بۇ سېخنىڭ قوشۇمچە مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالغان مەھەممەت ئىمىن بۇ ھادىسىنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبىنى قايتا-قايتا تەكشۈرۈپ: "ئاباق كەسىپ ئەھلى بولمىغاچقا، قىشلىق، يازلىق يېلىمنى پەرق ئەتمەي، ئارىلاش ئىشلىتىۋەرگەن؛ ۋالېك ئوقىغا يۆگىلىدىغان يىپنى پات-پات يەڭگۈشلەپ تۇرمىغان؛ تازىلىقتا دىققەت قىلمىغانلىقتىن، ۋالېك ئېرىتمىسىگە قۇم ئارىلىشىپ قالغان..." دەپ يەكۈن چىقاردى. ئاباقتا مۇناسىپ تەنقىد-تەربىيە بېرىلدى. ئاباقمۇ كەمچىلىكىنى بويىنىغا ئېلىپ، بۇ ساۋاقنى قوبۇل قىلىپ، بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم ۋالېكنىڭ سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلىشقا ۋەدە بەردى. مەھەممەت ئىمىننىڭ يەكۈنى، ئاباقنىڭ ۋەدىسى خېلى كۆپ يولداشلارنى قايىل قىلغان بولسىمۇ، "بۇرۇت" زادىلا قايىل بولمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، كېچىكىنە پۇرسەت تاپسىلا ئاباق ئۈستىدە غوتۇلداپ يۈردى. بۇ چاغدا شەۋكەت قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىدە ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ، بۇ ئىشلاردىن

تولۇق خەۋەردار ئىدى. شەۋكەت باسما سېخىغا يۆتكىلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، يەنە كۈتۈلمىگەن بىر ھادىسە يۈز بەردى: بېسىلغان كىتابلار- نىڭ بەزى بەتلىرىنىڭ قىسمەن جايلىرىغا سىياھ تەگمەي، سۆز-جۈم- لىلەرنىڭ تېڭى بار، تېڭى يوق بولۇپ قالدىغان بولۇپ قالدى. بۇنداق بەتلەرنى قايتا بېسىشقا توغرا كەلگەچكە، ھەم قەغەز ئىسراپ- چىلىقى، ھەم ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قايتا-قايتا يۈز بېرەتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن "بۇرۇت" بىر تەرەپتىن، شەۋكەتنى "سىياھقا قاراشقا دىققەت- سىزلىك قىلدىڭ..." دەپ ئەيىبلىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، بۇ كېلىش- مەسلىكنى پۈتۈنلەي ۋالېكتىن كۆرەتتى.

"كىتاب بەتلىرىنىڭ ئالا بېسىلىپ قېلىشى، ئۇستام گۇمانلانغاندەك، ۋالېكنىڭ مۇشۇنداق ناچار قۇيۇلغانلىقىدىن بولغانىكەن-دە!..." شەۋكەت مۇشۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزۈۋاتقاندا، ئاباڭ گەپنى باشقا ياققا بۇرۇۋەتتى:

— "بۇرۇت" ساڭا تۈزۈكرەك بېرنەرسە ئۆگىتەي، دەمدۇ ياكى ۋالېك يۇيغىلى، ماشىنا تازىلىغىلى سېلىۋاتامدۇ؟

— ھازىرچە شۇ ئىشلارنى قىلۋاتىمەن. تېخى باشقا نەرسە ئۆگەتمىدى.

— بولماپتۇ، ئۇكا! بولماپتۇ! — ئاباق شەۋكەت ئېلىپ كىرگەن ۋالېكلاردىن بىرىنى قولىدىكى ئۆتكۈر پىچاق بىلەن ئۇزۇنىسىغا تىلىپ، ئوقتىن ئاجرىتىۋالدى-دە، ئۇنى يۇمۇلاق كۆتەك ئۈستىگە قويۇپ تۇغرىغاچ، چوڭقۇر خەيرىخاھلىق بىلەن سۆزلەپ كەتتى، — بىر ئاي ئۆگەنگىنىڭ ئاران ۋالېك يۇيۇش، ماشىنا تازىلاش، سىياھقا قاراش بولسا، ماشىنىغا قەغەز سېلىش، سىياھ تەڭشەش، بەت سېلىش، بۇزۇلۇپ قالسا ئوڭشاش... دېگەنلەرنى قاچانمۇ ئۆگىنەرسەن!؟ — ئۇ شەۋكەتكە

مەنىلىك قاراپ قويۇپ داۋام قىلدى، ــ مۇنداق بېشىڭنى ئېچىڭگە ئېقىپ يۇرۇۋېرىدىغان بولساڭ، ئون يىلدىمۇ ماشىنىنىڭ تىلىنى بىلىپ بولالمايسەن، ئۇكا! ــ ئۇ سەل توختۇۋېلىپ سورىدى، ــ بۇ ئەھۋالنى مەيجۇرېن بىلەمدۇ؟

ــ بىلىدۇ.

ــ رامزان بىلەن لاۋيەنچۇ؟

ــ ئۇلارمۇ بىلىدۇ.

ــ ئۇلار نېمە دەيدۇ؟

ــ يەن شۇجى بىلەن رامزان ئاكام: "خاتىرجەم ئىشلەۋەر، ئۇستاڭنىڭ تۇتقان يولى توغرا. مۇشۇنداق ئۆگەتسە، ئېچى كاۋاك دەرەخ بولماي، ئۇيۇل ئالتۇن بولسەن" دەيدۇ.

ــ "ئۇيۇل ئالتۇن" بولمىش تېخى!... ــ ئاباق چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، كۆزلىرىنى چەكچەيتتى، ــ ئۇ خەقنىڭ ھەممىسىنىڭ تىلى بىر: ھېچقايسىمۇ سېنى ياخشىراق كۈن كۆرسۇن دېمەيدۇ!... داداڭنىغۇ يېيىشتى...ئەمدى سېنى... ــ ئاباق سىناق نەزىرىدە شەۋكەتكە قاراپ قويدى. شەۋكەتنىڭ رەڭگى ئۆڭۈپ، كۆزلىرى غەلىتە چاقنايتتى. ئاباق چوڭقۇر بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنۋېلىپ، بىر-پەس ئۇنچىقماي تۇرغاندىن كېيىن سورىدى، ــ مەيجۇرېن بىلەن بۇ ھەقتە سۆزلىشىپ كۆردۇڭمۇ؟

ــ سۆزلەشتىم، ــ شەۋكەت ۋىللىدە قىزىرىپ، گېپىنى ئوڭلاۋالدى، ــ ئۇلۇشكۇن مەھەممەت ئىمىن ئاكام مېنى ئۆيگە باشلاپ كىرىپ، ئائىلە ئەھۋالىمىز، ئۆزەمنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىمنى سۈرۈشتۈردى. مەن ھەممە گەپنى ئەينەن دەپ بەرگەنىدىم، ئۇ: "مەن ئۇستاڭغا گەپ قىلىپ قويايى، سېنى ئەمدى بۇنداق ئۇشتاق-

چۈششەك ئىشلارغا سېلىۋېرىپ، ۋاقتىڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتمىسۇن" دېدى.

— ھەببەللى! تازا جايىدا گەپ قىپتۇ. مەي جۇرېن بارغۇ، لەۋزى ھالال، دېگىنىنى قىلماي قويمايدىغان ئادەم. شۇڭا رامىزان ئۇنىڭ ئېتىنى ئاڭلىسلا، توۋا پۇتى ئوڭدا قالىدۇ. قانداق، مېنىڭ ئۆتكەندە ساڭا دېگىنىم راستمىكەن؟

شەۋكەت ئۇنىڭ زادى نېمە دېمەكچى بولغانلىقىنى دەماللىقا چۈشىنەلمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ، قاچانىدۇ بىر چاغلاردا مەس يېتىپ تۇرۇپ، تەكرار-تەكرار ۋارقىرىغان: "رامىزان قاتىل!...رامىزان..." دېگەن سۆز يېڭىباشتىن يۇرىكىدىن ئۇرغۇپ چىقىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى.

شۇ چاغدا كىمدۇ بىرى ئۇنى چاقىردى.

— شەۋكەت، سېنى ئۇستاڭ چاقىرىۋاتىدۇ.

خاموش بولۇپ قالغان شەۋكەت ئالدىرىماي ئورنىدىن تۇرۇۋاتقاندا، ئاباق:

— ھېلىقى ۋالېكنىڭ گېپىنى "بۇرۇت"قا دەپ تاشلىما جۇمۇ! — دېدى يېلىنغاندەك ئاۋازدا.

— ماقۇل.

شەۋكەت شۇنداق دېدى-دە، ئىشكىتىن چىقىپ كەتتى. ئاباق چۈشىنىپ بولمايدىغان بىر خىل كەيپىياتتا ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ قالدى. ئاباقنىڭ پىچاق تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. ھەم ئۇچلۇق، ھەم يوغان بۇغدىيسكى بىر يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، بىر تۆۋەن چۈشەتتى، بوغۇزىغا بىرنەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك، نەپىسى بارغانسېرى قىيىنلاشماقتا ئىدى...

ئەينەكتىكى

مۆكۈ ـ مۆكۈلەك

"يۈرەكتىكى قۇلىقى بار"لىقى راستىمكىن ياكى بۇ ئۇنىڭ گۈمانخورلۇقىدىن بولغان ئىشمۇ، ئىشقىلىپ، رەھىمەتجانىنى چالا ـ پۇچۇق كۆرۈشى بىلەنلا، مەھەممەت ئىمىننىڭ يۈرىكى نېمىندۇ تۇيغاندەك ئەنسىز سوقۇپ كەتتى. ئۇ كۆزلىرىگە ئىشەنگۈسى كەلمەي، ھېچقانداق رەسسامنىڭ قولى تەگمەيلا ئاجايىپ ـ غارايىپ رەسىملەر نەقىشلەنگەن دېرىزە ئەينىكىگە بېشىنى يېقىن ئەكەلدى ـ دە، جەينەكلىرى بىلەن تەكچىسىگە تايىنىپ، تاشقىرىغا دىققەت بىلەن سەپسېلىشقا باشلىدى. ئۇ يەردە قارا كاجى ئىش خالىتى كىيگەن رامىزان چاڭجاڭ بىلەن قىشلىق ساقچى كىيىمىدىكى رەھمەتجان نېمە توغرۇلۇقتۇ سۆزلىشىۋاتاتتى. ھايال ئۆتمەي، ئۇلار زاۋۇت ئىشخانىسى تەرەپكە مېڭىشتى. مەھەممەت ئىمىن ئىنتىك كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئەتراپقا ئالاق ـ جالاق قارىۋالدى: ئىشخانىدا ئۇنىڭدىن بۆلەك ھېچكىم يوق ئىدى. مەشتىكى ئوتنىڭ گۈركىرەپ كانايغا ئېقىشى، كۆمۈرنىڭ ئارىلاپ ـ ئارىلاپ چاراسلىشى، مەش ئۈستىگە قويۇلغان روچەينەكتىكى سۇدىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان ھورنىڭ كۈچى بىلەن چەينەك ئاغزىنىڭ توختاۋسىز تىرىقلىشى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

مەھەممەت ئىمىن ئورۇندۇقىغا ئولتۇردى. ئولتۇردىيۇ دەرھال چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشىك تۈۋىگە كەلدى ۋە ئىشكىنىڭ تۈتقۇچىنى تۇتقىنىچە بىر مىنۇتچە تۇردى. كېيىن يەنە كەينىگە يېنىپ، ھېچقانداق مەقسەتسىزلا، ئىشخانىنى بىرنەچچە قېتىم

ئايلىنىپ چىقتى. ئۇنىڭغا ئىشخانا بەكمۇ ئىسسىپ كەتكەندەك تۇيۇلدى. ئۇ پاختىلىق سوكنا كىتىبلىنىڭ ئۈستۈنكى ئىككى تۈگمىسىنى يېشىپ، مەيدىسىنى ئېچىۋەتتى. بۇمۇ ئۇنىڭغا ھېچقانچە ھۇزۇر بېغىشلىيالمىدى. بارغانسېرى ئىچى سىقىلىپ، ئادەتتە تۆت كىشى ئىشلەيدىغان شۇنچە كەڭ ئىشخانا ئۇنىڭغا تارلىق قىلماقتا ئىدى. پۈتۈلرىنىڭ ماغدۇرى كەتكەندەك بولۇپ، ئۆرە تۇرۇشمۇ تەس بولۇپ قالدى. ئاخىر، ئۇ ئىشككە يانداش قويۇلغان شىرەنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، ئوڭ قولىنىڭ جەينىكى بىلەن ئۇنىڭغا يۆلەندى. شىمىنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ، ماڭلاي، بويۇن، باشلىرىدا پەيدا بولغان تەر تامچىلىرىنى سۈرتتى. ئاندىن، قوشۇمسىنى بىر تۈردى-دە، يېڭىباشتىن قەددىنى رۇسلاپ، ئىشكىنىڭ تۈتقۇچىغا يېپىشتى.

ئەمدى ئۇ زاۋۇت باشلىقى ئىشخانىسىنىڭ ئىشكى ئالدىدا تۇراتتى. گەرچە كۆزلىرى نەلەرگىدۇ تىكىلگەن، سىياقىدىن تەمكىنلىك چىقىپ تۇرغان بولسىمۇ، يۈرىكى ئەنسىز تېپىچەكلەيتتى، قۇلىقى ئىشكىنىڭ يوچۇقىدا ئىدى. ئىچكىرىدە ئىككىلەن پەس ئاۋازدا سۆزلۈشۈۋاتاتتى:

— بۇ بەكمۇ ياخشى ئىش بوپتۇ... يولداش رەھمەتجان، سىلەر ھەققەتەن قالتىس تىرىشچانلىق كۆرسىتىپسىلەر! — بۇ رامىزان چاڭجاڭنىڭ ئاۋازى ئىدى، — پارۇقنىڭ ئەنزىسىدىن خۇلاسە چىقىرىشتا، بىز تولىمۇ يەڭگىللىك قىلغان ئىكەنمىز، قارىغاندا، زاۋۇتىمىزدا ئەھۋال يېڭى مۆلچەرلىگەندىكىدىن زور دەرىجىدە ئېغىرىدەك قىلىدۇ.

— شۇنداق، زاۋۇتىڭلاردا ئەھۋال ھەم ئېغىر، ھەم مۇرەككەپ، — رەھمەتجان چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، — خىمىيىلىك

ئانالىزدىن مەلۇم بولۇشچە، پاروۇقنىڭ خېتىنى ئۆزگەرتكەن ئاياق ئىكەنلىكىدە شەك يوق. ۋالېكلارنىڭ ئېرىپ كېتىشى، ئوقتىن ئاجراپ كېتىشى... قاتارلىقلارنى مۇشۇ ئىش بىلەن بىرلەشتۈرۈپ قارايدىغان بولساق، ئاياقنىڭ تېخىچە يامان ئىشلارنىڭ قول ئۇزمەيۋاتقانلىقىنى بىلۋالالايمىز. بۇنىڭدىن باشقا...، ــ رەھمەتجانىنىڭ ئاۋازى بىردىن پەسلەپ كەتتى. كېيىن ئاۋازىنى سەل كۆتۈرۈپ سورىدى، ــ ھازىر ئاياق نېمە ئىش قىلۋاتىدۇ؟

ــ ۋالېك قۇيۇۋاتىدۇ.

ــ بوپتۇ، ئۇ ئاشۇ ئىشنى قىلۇۋېرسۇن. ئەمما ئۇنىڭغا بولغان نازارەتنى تېخىمۇ كۈچەيتكىلار.

ــ ماقۇل. بىزمۇ ئۇنىڭغا سەل قاراۋاتقىنىمىز يوق.

ــ ئۇنداق بولسا ياخشىكەن. ئۆتكەندە، ئۇنىڭ شەۋكەتنى ئازدۇرۇپ يۈرگەنلىكىنى ئېيتقانىدىڭىز. ھازىرمۇ شۇنداق قىلىپ يۈرەمدۇ، يا...؟

ــ ھازىر بۇ ھەقتە بىرنەرسە دېيىش قىيىن. شەۋكەت باسما سېخىغا يۆتكەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ بىلەن بولغان ئالاقىسى كۆپ ئازلاپ كەتتى.

ــ شەۋكەت بىلەن سۆزلىشىپ كۆردىڭىزمۇ؟

ــ ياق، سۆزلەشمىدۇق.

ــ ئۇنداقتا...

ــ ئىش مۇنداق، ــ رامىزان چاڭجاڭ رەھمەتجانىنىڭ سۆزىنى بۆلدى، ــ بىز دەسلەپ ئاياقتا ئىقتىسادىي مەسىلىدىن بۆلەك مەسىلىلەرنىڭمۇ بارلىقىدىن گۇمانلانمىغان، ھەتتا ئۇنىڭ پوزىتسىيىسىگە قاراپ، بەزى گۇمانلىرىمىزدىن ۋازكەچمەكچىمۇ بولغان. قوغۇشۇن

ئېرىتىش قازىنىدا يۈز بەرگەن بىرنەچچە قېتىملىق پارتلاش، شەۋكەتتە تاسادىپىي يۈز بەرگەن ئۆزگىرىش ۋە ناچار كەيپىياتلار بىزنىڭ ئاباقتا بولغان كۆز قارىشىمىزدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى. شۇڭا ئۇنى سەگەكلەشتۈرۈپ، شەۋكەتنى تەمتىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئۇنىڭ توغرۇلۇق شەۋكەت بىلەن ئاشكارا سۆزلەشمىدۇق. بىزنىڭچە، ۋاقتى كەلگەندە شەۋكەت ئاباقنىڭ يېڭى بۈزغۇنچىلىقلىرىنى ئىسپاتلاشتا ئەڭ ياخشى گۇۋاھچى ھەم پاش قىلغۇچى بولۇپ قالىدۇ.

ــ بىر ھېسابتا بۇ قىلغىنىڭلارمۇ توغرا بوپتۇ. ھە، راست، ماۋۇ ئىككى ماشىنا قەغەزنىڭ ئىشى توغرۇلۇق يەن شۇجى بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغانسىز؟

ــ ياق. ھەرقانچە ئالدىرىساممۇ پۇرسەت بولمايۋاتىدۇ. بايا تۇنۇگۈن ئۇنىڭ بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشكەنىدىم. يەنىن تۇنۇگۈن تۈگەپتۇ. بۈگۈن چۈشتىن كېيىن يېتىپ كېلەلمەسە، ئەتە ئەتىگەندە ئۈچىدىغان ئايروپىلاندا يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېيتتى. كېچىككەندىمۇ ئەتىدىن قالدۇرماي ئۇنىڭغا ئېيتىمەن.

ــ ھەر ھالدا تېزرەك ھەرىكەت قىلىڭ. بىزمۇ ھەممە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ قويىدۇق. يېڭى يىلدىن كېيىنلا قول سالماقچىمىز.

ــ بولىدۇ. خاتىرجەم بولۇڭ.

ــ ئۇنداق بولسا، مەن قايتاي.

ــ ماۋۇ خەتنى ماڭا قالدۇرۇپ كەتسىڭىز قانداق؟

ــ مەيلى، قالسا قالسۇن. يەنشۇجىغا كۆرسىتىپ بولغاندىن كېيىن، دەرھال ماڭا تاشلاپ بېرەرسىز، ــ رەھمەتجان سەل توختاپ قوشۇپ قويدى، ــ دىققەت قىلىڭ، يوقلىپ كەتمىسۇن.

— ھا-ھا، ھا-ھا!... كىچىك بالىدەك گەپ قىلماڭە، ئۇكا! ئۆزەم يوقالمىساملا، بۇ خەت يوقالمايدۇ!...

رامزان چاڭجاڭنىڭ گېپىنى ئۇزۇلۇشى بىلەنلا، ئورۇندۇقلارنىڭ تاراق-توروق قىلىپ بىر تەرەپكە سۈرۈلگەن ئاۋازى ئاڭلاندى، مەھەممەت ئىمىن ئىككىلا سەكرەپ ئىشخانىسىغا كىردى-دە، ئىشكىنى ئاۋايلاپ ياپتى...

* * *

نېمە ئۈچۈندۇ چىرايى تۆمۈردەك كۆكىرىپ كەتكەن مەھەممەت ئىمىن ئىشخانىغا كىرىپ كەلگەندە، رامزان چاڭجاڭ بايا تىن رەھمەتجان قالدۇرۇپ كەتكەن بىر ۋاراق قەغەزگە تىكىلگىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

— كېلىڭ، ئولتۇرۇڭ، — دېدى ئۇ مەھەممەت ئىمىنگە بېشى بىلەن قارشىسىدىكى ئورۇندۇقنى ئىشارەت قىلىپ، ئاندىن قولىدىكى قەغەزنى دەرھال شىرەنىڭ تارتمىسىغا سالدى.

— قارىمامسىز، ماۋۇ قاملاشمىغان ئىشنى! — مەھەممەت ئىمىن قايىنىغان پېتى ئۇدۇل رامزان چاڭجاڭنىڭ ئالدىغا دېۋەيلەپ كەلدى، — بۇ شەۋكەت دېگەن بالا ئادەمگە بىر بالا بولدىغۇ!

رامزان چاڭجاڭ شىرەنىڭ تارتمىسىنى جالاقلىقدە يېپىۋېتىپ، ئىتتىك مەھەممەت ئىمىنگە بۇرۇلدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى غەلىتە چاقنايىتتى.

— شەۋكەت نېمە بوپتۇ؟

— نېمە بولاتتى...مانا. ماۋۇلارنى كۆرسىڭىز، نېمە بولغانلىقىنى بىلىسىز!

مەھەممەت ئىمىن كونا، يېڭى يېزىقىتا ھەر خىل رەڭ-ھەر خىل

چوڭلۇقتىكى قەغەزگە يېزىلغان بەش پارچە ئىلتىماسنى رامزان چاڭجاڭنىڭ ئالدىغا قويدى.

ئۇ تېخىچە ئۆره تۇراتتى.

ــ ئولتۇرۇڭ، ــ دېدى رامزان چاڭجاڭ تەرىنى تۇرۇپ ۋە قەغەزلەرگە بىر-بىرلەپ كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى.

مەھەممەت ئىمىن ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، پۇتلىرىنى مىنگەشتۈردى. ئاندىن يانچۇقىدىن تاماكا قۇتىسىنى چىقىرىپ، ھەرقاچانقى ئادىتى بويىچە ئوتتۇرا قولدەك چوڭلۇقتا بىر تال تاماكا ئورىدى-دە، مەش كوچىلىغۇچىنى قىزىتىپ، تۈتاشتۇرماقچى بولدى. ئەتەي قىلىنغان بۇ ھەرىكەت ئۇنى لەت قىلدى: مەشنىڭ ئوتى ئۆچۈپ قالغانىدى.

ــ ئاپلا! ــ دېدى ئۇ قەستەن ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، ــ ئوت ئۆچۈپ قاپتۇ ئەمەسمۇ! مۇزلۇق ئىشخانىدا قانداقمۇ ئولتۇرغانسىز؟ خىزمەتىمۇ بار نەرسە، غەيرەتىمۇ ئۆز يولىدىراق بولغىنى ياخشى، ئاكا... دەققەت قىلمىسىڭىز...

ئۇ سۆزلىگەچ مەش بىلەن ھەپىلەشكىلى تۇرۇۋىدى، رامزان چاڭجاڭ قەغەزلەردىن كۆزىنى ئېلىپ، كەسكىن بۇيرۇق ئاھانىدا دېدى:

ــ تەگمەڭ، ئۆچكەن بولسا مەيلى. ئىشخانىڭ سالقىنراق تۇرغىنىمۇ ياخشى. بەك ئىسسىپ كەتسە، ئادەمنى كۆڭلى قارا قىلىپ قويىدۇ.

"ئادەمنى كۆڭلى قارا قىلىپ قويىدۇ".

مەھەممەت ئىمىن بۇ سۆزنى ئىچىدە نەچچە قېتىم تەكرارلىدى-كىن-تاڭ، تەكرارلىغانسېرى كۆڭلى بىئارام بولۇپ، رەڭگى ئۆڭگىلى

تۇردى. توۋا، ماۋۇ ئىشنى! ئۇ نېمىگە شۇنچە ھولۇقسىدىغاندۇ؟ ئۇ بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كىردى؟ ھە، راست، ھېلىقى بىرنەچچە ئالىقانات...ياق، مەھەممەت ئىمىننىڭ كاللىسى تېخى جايىدا!...

مەھەممەت ئىمىن ئۆزىنى ئوڭشاپ، چىشلىرىنىڭ ئېقىنى كۆرسىتىپ ھەجايدى. ئاندىن:

— مەن تېخى سىزنى ئىش بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئوت بىلەن كارى بولمىدىمكىن، دەپ ئويلاپتىمەن. توغرا ئېيتىتىڭىز. ئىشخانا بەك ئىسسىپ كەتسە، سالامەتلىكىمۇ زىيانلىق. ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۆزىڭىزمۇ سېخىتىن سېخقا چېپىپ يۈرۈپ، ئىشخانىدا ئانچە ئولتۇرمايسىز. سىزنىڭ مۇشۇ ئادىتىڭىزنى قاچانمۇ ئۆگىنەر كىشى؟! قالتىس ئادەم جۇمۇ سىز!...

ئۇ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا رامىزان چاڭجاڭغا قاراپ قويدى. چاڭجاڭ گويا ئۇنىڭ ماختاشلىرىنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك، پۈتۈن زېھنىنى ھېلىقى قەغەزلەرگە مەركەزلەشتۈرگەنىدى.

مەھەممەت ئىمىن يېڭىباشتىن جايىغا بېرىپ، "پاس" قىلىپ بىر تال سەرەڭگە ياقتى-دە، تاماكىسىنى تۈتاشتۇرۇپ، كەينى-كەينىدىن شوراشقا، دۈگىلەك-دۈگىلەك ئىس چىقىرىپ، تورۇسقا پۈۈلەشكە باشلىدى.

ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتەمكىتە. رامىزان چاڭجاڭ شۇنداق ئەزمىلىك قىلماقتا ئىدىكى، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئىچى سىقىلغىنىدىن، ھېلىقى قەغەزلەرنى ئۇنىڭ ئالدىدىن تارتىۋالغۇسى كېلىپ كەتتى. نېمە چارە؟ قاچانغىچە كۆرسە كۆرۈۋەرسۇن! بۇ ئۇنىڭ ئىختىيارى-دە!

رامىزان چاڭجاڭ ھېلىقى قەغەزلەر — ھەرپ قۇيۇش سېخىدىن

ئىككى، ھەرپ تىزىش سېخىدىن ئىككى، سىنكا گىرافتىن بىر نەپەر ياش ئىشچىنىڭ خىزمىتىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىنى يېنىشلاپ ـ يېنىشلاپ كۆرۈپ، يۇزىنى مەھەممەت ئىمىنگە بۇرۇغاندا، مەھەممەت ئىمىن تاماكىسىنى ئاللىقاچان چېكىپ بولغان بولۇپ، ئالقانلىرى بىلەن ئىككى چېكىسىنى مەھكەم قىسىپ، باش ـ ئايىغى چىقمايدىغان خىيالار دېڭىزىدا ئۈزۈۋاتقاندەك قىيالىپەتتە ئولتۇراتتى.

ـ بۇ يولداشلارغا خىزمەت ئىشلەپ باقتىڭىزمۇ؟

ـ خىزمەت ئىشلىمەي قالامدىمەن! ـ مەھەممەت ئىمىن ئېغىر تىنىپ، قوللىرىنى پەسكە چۈشۈردى، ـ ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىردەك: "شەۋكەتنى يۆتكەشكە بولىدىكەنۇ، نېمىشقا بىزنى يۆتكەشكە بولمايدىكەن!؟..." دېيىشىپ، مېنى زادىلا ئېغىز ئاچقۇزۇشمىدى... ھەممىسى مۇشۇ شەۋكەتنىڭ كاساپىتى! ھە ـ ي...

ـ "شەۋكەتنىڭ كاساپىتى؟" مەن بۇ ھەقتە باشقىچىراق ئويلاۋاتىمەن، ـ رامىزان چاڭجاڭ مەھەممەت ئىمىنگە سىناق نەزىرىدە تىكىلدى. ئاۋازىمۇ بۆلەكچىلا كەسكىن ئىدى.

ـ يېقىنقى بىرنەچچە ئايدىن بۇيان، زاۋۇتىمىزدا غەلىتە ـ غەلىتە ئىشلار يۈز بەردى. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سان ـ سۈپىتىدىمۇ كۆرۈنەرلىك چېكىنىش بولۇۋاتىدۇ. ياشلار ئارىسىدا، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇش، روھىي جەھەتتە چۈشكۈنلىشىش، خىزمەتتە پاسسىپلىشىش، بېشىقەدەم ئۇستىلارنى مەنسىتمەسلىككە ئوخشاش ئەھۋاللار بار. مەن بۇنى ھەرگىزمۇ يەككا ـ يېگانە ھالدىكى ئىدىيەۋى مەسىلە ياكى شەۋكەتنىڭ خىزمىتىنى ئالماشتۇرغانلىقىمىز تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان "ئۇرۇك ئۇرۇكنى كۆرۈپ ئالايغان"دەك

ئىش، دەپ قارىيالمايمەن. مېنىڭچە، بۇ ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىدە چوقۇم يامان ئادەملەرنىڭ قارا قولى بار. تېخىمۇ ئېنىقراق ئېيتسام، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ بەزى قارا چاپارمەنلىرى ھېلىمۇ مەغلۇبىيەتكە تەن بەرمەي، ئىشلىرىمىزنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ھەر جەھەتتىن توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ. ئۇزۇندىن بۇيان ياخشى ئىشلەپ كېلىۋاتقان مۇشۇ بەش نەپەر ياشنىڭ بىرلا ۋاقىتتا خىزمەت ئالماشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ، رەھبەرلىكىگە بېسىم ئىشلتىشى، ئەھمەلىيەتتە...

— ھا-ھا!، ھا-ھا!... — مەھەممەت ئىمىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. كۈلكە ئارىسىدا مۇنداق دېدى، — چاڭجاڭ، سىز قىلىنى پىل قىلىپ قاراۋاتامسىز، قانداق؟ ئەگەر ھەممە ئىشتا "'تۆت كىشىلىك گۇرۇھ'نىڭ بۇزغۇنچىلىقى"دىن سۆز ئېچىۋېرىدىغان بولساق، بىزمۇ 'تۆت كىشىلىك گۇرۇھ'نى دوراپ، سىنىپىي كۈرەشنى كېڭەيتىۋېتىش خاتالىقىنى ئۆتكۈزۈپ قويارمىزمىكىن!؟

— خاتىرجەم بولۇڭ. ھەرگىزمۇ سىز ئويلىغاندەك ئىش بولمايدۇ. بىز چوقۇم ھەقىقەتنى ئەھمەلىيەتتىن ئىزدەش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، بىرەرمۇ ياخشى ئادەمگە ئۆۋال قىلمايمىز، بىرمۇ يامان ئادەمنى توردىن چۈشۈرۈپ قويمايمىز! — رامىزان چاڭجاڭ بۇ سۆزلەرنى شۇنداق كەسكىن، شۇنداق جارانلىق تەلەپپۇزدا ئېيتتىكى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق كەسكىن ئىبارىلەرنىڭ چىقىشىنى ئۆزلىسمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيدىغان مەھەممەت ئىمىننىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، بىر تال مويىدىن مىڭ تېممىلاپ تەر ئېقىشقا باشلىدى. ئۇ نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى بولۇپ، ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللىۋىدى، تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ قالغاندەك، بۇغدىيىكىلا مىدىرلىدى. رامىزان چاڭجاڭ سۆزىنى

ماۋۇ جۇملىلەر بىلەن تۇگەتتى، ــ قولىمىزدا يېتەرلىك پاكىت تۇرغان ئەھۋال ئاستىدا، بىر-ئىككى نەپەر بۇزۇقچا دەل، پۇختا، قاتتىق زەربە بېرەلمىسەك، پارتىيىگە قانداق يۈز كېلەلەيمىز؟! يېتەر، ھېلىمۇ شۇنچە سۆرەلمىلىك قىلدۇق. ئەمدى يەنە سەۋر قىلىپ تۇرىۋېرەلمەيمىز! ...ئېسىگىزدە بولسۇن، ئىش ھەرگىزمۇ سىز ئويلىغاندەك بولمايدۇ...

تېلېفوننىڭ جىرىڭلىشى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ تۇرۇپكىنى قولىغا ئالدى.

ــ ھە؟ كىم دېدىڭىز؟ ھەئە، مەن چۈشتىن كېيىن، بېيجىڭ ۋاقتى سائەت بەشتە؟ ماقۇل. ۋاقتىدا يېتىپ بارىمەن.

رامىزان چاڭجاڭ تېلېفون تۇرۇپكىسىنى جايىغا قويغاندا، مەھەممەت ئىمىن ئورنىدىن تۇرۇۋالغان بولۇپ، چىقىپ كېتىشكە تەرەددۇتلىنىۋاتاتتى. رامىزان چاڭجاڭ ئۇنىڭغا قاراپ دېدى:

ــ شۇنداق بولسۇن. بۇ باللارنىڭ ئىشىنى لاۋىيەن قايتىپ كەلگەندە بىرنەرسە دېيىشەرمىز. مەن چۈشتىن كېيىن ۋىلايەتلىك پارتكومغا مەجلىسكە بارىمەن. بەزى ئىشلارنى مېنىڭ ئورنۇمدا بىر تەرەپ قىلىپ تۇرارسىز.

ــ ماقۇل.

ــ ھە، يەنە بىر گەپ، كېيىنكى يېرىم يىلدا ھەرقايسى سېخلاردا يۈز بەرگەن چوڭ-كىچىك ھادىسىلەرنى ئەسلەپ، بىر-ئىككى ۋاراق بىرنەرسە يېزىپ قويارسىز.

ــ ماقۇل.

مەھەممەت ئىمىن شۇنداق دېدى-دە، زاۋۇت باشلىقى ئىشخانىسىدىن چىقتى، ئىشكىنى يېپىۋاتقاندا، رامىزان چاڭجاڭنىڭ

بایاتىنقى سۆزلىرى ئۇنىڭ قۇلقىغا تۇتۇلۇپ تەكرار ياڭرىغاندەك بولدى. ئۇ چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى-دە، ئىشخانىسىغا كىرىپ، كرېسلوغا قىڭغايدى...

قازان بېشىدىكى چۆمۈلە

— تۇغەشتۇق! — دېدى مەھەممەت ئىمىن ۋالبك قۇيۇش ئۈيىدە ئاباقتىن بۆلەك ھېچكىمنىڭ يوقلۇقىغا تولۇق ئىشەنچ قىلغاندىن كېيىن يەلكىسى بىلەن ئىشىكنى يۆلىنىپ تۇرۇپ. ئۇ تەمكىنرەك بولۇشقا ھەرقانچە تىرىشقان بولسىمۇ، ئاۋازىدىن قاتتىق ھودۇققانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، — پۇتۇنلەي تۇغەشتۇق!...

— نېمە؟ ئۆزەڭنى توختىتىپراق سۆزلىسەڭچۇ، ئۇكا! نېمە بولدى زادى؟

ئاباق ئەمدىلا ئاغزىغا ئېپكېتىۋاتقان نانىنى يانداۋرۇپ قاچىغا سېلىپ، ھەيرانلىق ئىلكىدە چەكچىيىپ كەتكەن چېغىر كۆزلىرىنى مەھەممەت ئىمىنگە تىكتى. ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلگەن بولسىمۇ، گەۋدىسى ئۆزىگە بويسۇنماي، ئورۇندۇققا تېخىمۇ چاپلىشىپ كەتتى. مەھەممەت ئىمىن كۆكرەك يانچۇقىدىن تۆت پۈكلەنگەن ئىككى ۋاراق قەغەزنى چىقاردى-دە، ئۇنىڭ بىرىنى ئاباققا ئۇزاتتى.

— مە، بۇنى كۆرۈپ باق.

ئاباق خەتنى قولىغا ئېلىپلا، چىرايى تېخىمۇ قاردىپ، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. بويىقچىنىڭ كۆسىيىدەك قاپقارا قوللىرى يېڭناغۇچنىڭ قانىتىدەك تىترەيتتى. ئۇ خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى:

"...بىز «قىزىل قىيا» سىلىكىبۇسىغا ھۇجۇم قىلغان چاغدا،

مېنىڭ قولۇمدا ملتىق يوق ئىدى. بىزگە مەھەممەت ئىمىن قوماندانلىق قىلغانىدى. ئۇ بىرىنچى پاي ئوقتىلا ئەبەينى ئېتىپ ئۆلتۈردى. مەن ئۆمرۇمدە ملتىق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن ئادەمنى كۆرۈپ باقمىغانلىقىم ئۈچۈن، بۇ ۋەقەدىن بەك قورقۇپ كەتتىم، پۈت-قولۇمدا زادىلا جان قالمىغانىدى. شۇڭا يەرگە ئولتۇرۇپ قاپتىمەن. كېيىن ئېسىمنى يىغىپ ئەتراپىمغا قارىسام، مەن بىلەن ئەبەينىڭ جەستىدىن بۆلەك ھېچكىم قالماپتۇ. ئالدى تەرىپىمدە ملتىق، پىلىموتلار ئۇزۇلمەي ئېتىلۋاتاتتى...مەن ئۆزەمنى يوشۇرغىدەك پاناھ جاي ئىزدەپ، ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ، ئەبەي ياتقان جايدىن ئۈچ-تۆت قەدەم نېرىدا تارغىنا بىر كوچا تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. پۈت-قولۇمغىمۇ بىرئاز جان كىرگەندەك بولدى. مەن يەرگە مەھكەم چاپلىشىپ بىردەم ياتتىم-دە، ئاشۇ كوچىنى كۆزلەپ ئۆمىلەشكە باشلىدىم. مەن ئەبەينىڭ جەستىگە يېقىنلاپ كەلگەندە، نېمىشقىدۇ ئۈنىڭغا قاراپ باققۇم كەلدى. كۆزلىرىم ئۈنىڭ بىلىكىدىكى سائەتكە چۈشتى. شۇ چاغدا قورسقىمغا جىن كىردى-دە، ئۆلۈمنىمۇ ئېسىمدىن چىقاردىم...بۇ جىنايىتىم ئۈچۈن ئۆلۈمگە مەھكۇم...

پاروۇق سەمەر

"7.1 .1969

ئاباق خەتتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، مەھەممەت ئىمىنگە تىكىلدى: مەھەممەت ئىمىن تېخىچە ئىشىككە يۆلەنگىنىچە ئۆرە تۇراتتى. ۋالىك توغرامچىلىرى قاچىلانغان چىلەك سېلىنغان قازان پورۇقلاپ قاينىۋاتاتتى. ئىسسىق ئۆي قاڭسىق پۇراق بىلەن تولغان بولۇپ، نەپەس ئالماقمۇ تەس ئىدى. تام بويلاپ قاتار تىزىلغان ۋالىك قېلىپلىرى گويا

سەپ تارتىپ قاتار تىزىلغان لەشكەرلەردەك ئاباقىغا ھەيۋەت بىلەن قادىلىپ تۇراتتى. ئاباقنى سۇر باستى. ئىسسىپ كەتكىنىدىنمۇ ياكى بىئارام بولغىنىدىنمۇ، ھەر خىل سىياھ يۇقۇنىدىلىرى بىلەن بۇلغانغان قارا بىرزىنت خالتىسى ۋە پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئۈستۈنكى تۈگمىلىرىنى پۈتۈنلەي يېشىۋەتتى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن قىلچە يەڭگىللىك ھېس قىلمىدى. ئۇ مەھەممەت ئىمىنگە تىكىلگەنسېرى، مەھەممەت ئىمىن زاكىلىق قىلۋاتقانىدەك، "مۇشۇك-چاشقان ئويۇنى" كۆرۈۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ قاتتىق ئاچچىقى كەلگەنىدى:

— ئۇكام، — دېدى ئۇ، چاشقانغا ئېتىلىش ئالدىدا تۇرغان مۇشۇكتەك ھۆرپىيىپ، — بۇ بىرنېمەڭ بىلەن نېمە دېمەكچىسەن زادى؟ يوغانلىق قىلماي، گېپىڭنى ئوچۇق دېسەڭچۇ! — ئۇ قولىدىكى قەغەزنى كۆزى بىلەن ئىشارەت قىلدى، — بۇ بىرنېمىنى يەنە نېمە دەپ كۆتۈرۈپ چىقتىڭ؟

مەھەممەت ئىمىن ئاباقنىڭ پەيلى بۇزۇلغانلىقىنى كۆرۈپ، تۇرقىنى سەل-پەل ئوڭشىدى. ئۇ ئەمدى بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئاباقتىن مەدەت تىلەۋاتقانىدەك، ئايانچلىق قىياپەتتە سالپىيىپ تۇراتتى.

— ئىش مۇنداق، — دېدى ئۇ ھازىردار ئايالنىڭ ئاۋازىدەك چىرقىراق ئاۋازدا، ئۇنىڭ پۈتلىرى گەۋدىسىنى كۆتۈرەلمەيۋاتقاندەك، تىزلىرى سەل ئېگىلىپ، دۈمبىسى ئىشكىكە تېخىمۇ مەھكەم چاپلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ بۇنىڭدىن بىر سائەتچە ئىلگىرى زاۋۇت باشلىقى ئىشخانىسىدا رامىزان چاڭجاڭ بىلەن رەھمەتجان ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن گەپ-سۆزلەر ۋە پاروقنىڭ بۇ خېتىنى قانداق قىلىپ قولغا

چۇشۇرۇۋالغانلىقىنى ئالدىراپ-تېنەپ سۆزلەپ بەردى. ئاندىن:

— تېخى بىزگە ماۋۇ پالاكەتمۇ بار، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى-دە، قولىدىكى يەنە بىر ۋاراق قەغەزنىمۇ ئاباقا ئۇزاتتى.

ئاباق قەغەزنى ئۇنىڭ قولىدىن يۇلۇپ دېگۈدەك ئالدى-دە، بىر قاراپلا سەسكىنىپ كەتتى، بۇ "ئىنقىلاب" تازا ئەۋجىگە چىققان كۈنلەردە، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى مەلۇم باسما زاۋۇتقا سېتىلغان ئىككى ماشىنا قەغەزنىڭ تالونى بولۇپ، ئاباق يازغاندى. قەغەزنىڭ پۇلىنى ئىككىيلەن بۆلۈشۈۋالغان بولۇپ، بۇ سىرنى ئۇلاردىن باشقا ھېچكىم بىلمەيتتى. زاۋۇت رەھبەرلىكى گەرچە ئاباقنىڭ ئامبار ھېسابات‌ىدا مەلۇم مەسىلە بارلىقىنى سەزگەن ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەخسۇس تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئامبارنى تەكشۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، تاكى مۇشۇ ھەپتىنىڭ باشلىرىغىچە بۇ ئىككى ماشىنا قەغەزنىڭ دېرىكىنى ئالالمىغانىدى. بىر پارچە گۇمانلىق تالون تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ نەزىرىنى ھېلىقى زاۋۇتقا ئاغدۇردى. بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئارقىلىق، كۆتەك قالدۇرۇلمىغان بۇ ھۇججەتمۇ تېپىپ چىقىلدى. يەنىشۇجى ئۇرۇمچىدىن قايتىپ كەلسىلا، ئاباقنىڭ ئىشى بىر تەرەپ قىلىنماقچى ئىدى. بۇ ھۇججەتكە پارۇقنىڭ ئۆلۈم ئالدىدا يازغان خېتى قوشۇلىدىغان بولسا...

ئاباقنىڭ كۆز ئالدى قاراڭغۇلىشىپ، يۈرىكى توختاپ قالغاندەك بولدى. ئۇ ماۋۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزمەكتە ئىدى:

"بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش" ھەرىكىتى جەريانىدا، ئىككى تەرەپ ئاما زاۋۇت ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ رەھبەرلىكىدە، كۆپلىگەن مەسىلىلەرنى پاش قىلدى. پاش قىلىنغانلار ئىچىدە ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلەنگەن پارۇقمۇ بار

361

بولۇپ، "كۇرس"قا ئەكىرىلدى. ئاچكۆزلۈكتە چېكىگە يەتكەن بۇ ئادەم "كۇرس"قا كىرىشى بىلەنلا، بارلىق جىنايەتلىرىنى بىر-بىرلەپ تاپشۇرۇشقا باشلىدى. بىراق، ھېلىقى سائەت مەسلىسىدە بەكمۇ جاھىللىق قىلدى. "دېكتاتۇرا دۇيى" ئەزالىرىنىڭ كىچىك-كۇندۇز نۆۋەتلىشىپ سوراق قىلىشلىرى، چوڭ-كىچىك يىغىنلاردا قىلىنغان كۇرەش، پىپەنلەرمۇ ئۇنى زۇۋانغا كەلتۈرەلمىدى. تاياق-توقماق دەستىدىن بىز تېرە-بىر سۆڭەك بولۇپ قالدى. ئەنە شۇنداق كۇن-لەرنىڭ بىرىدە، ئىنقىلابىي كومىتېت ئۇنىڭغا ئەگەر بۇگۈن تاڭ ئاتقىچە "ئەبەينى ئۆلتۈرۈپ، سائىتىنى بۇلىغان" جىنايىتىنى تەل-تۆكۈس تاپشۇرمايدىغان بولسا، ئەتە ئەتىگەندە قانۇن بويىچە قولغا ئېلىنىدىغانلىقىنى رەسمىي ئۇقتۇردى. بۇ پاروقنى تېخىمۇ سارىاسىمگە سېلىۋەتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئالدىدا مۇنداق ئىككى توساق تۇراتتى: بىرى، زاۋۇت ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋاتقان مەھەممەت ئىمىننى پاش قىلىش؛ مۇنداق قىلغاندا، ئەگەر تەلىيى ئوڭدىن كېلىپ قالسا، "قاتىل" دېگەن جىنايەتتىن قۇتۇلۇشى مۇمكىن. تەلىيى تەتۇر كەلسىچۇ؟ جىنايىتىنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇپ، "سۇيىقەستچى" دېگەن قالپاقنىمۇ كىيىشى مۇمكىن ئىدى. ئىككىنچىسى، زادىلا ئېغىز ئاچماي، ئەتىلا تۇرمىگە كېتىش. ئاندىن...

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ بىرىنچى يولىنى تاللىۋالدى. چۈنكى، زاۋۇتتا ھەربىي ۋەكىللەر تۇرغان شارائىتتا، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۆزىنى بىرنەرسە قىلىۋېتەلمەيدىغانلىقىغا؛ بىرنەرسە قىلدى دېگەن تەقدىردىمۇ، ئاقىۋىتى تۇرمىدىكىدىن ياخشىراق بولىدىغانلىقىغا بىرئاز ئىشەنچ ھاسىل قىلغانىدى...

تۇن يېرىمدىن ئاشقاندا، پاروق ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى-

ده، شىرەنىڭ تۆۋىسگە كېلىپ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن مەھەممەت ئىمىننىڭ ئەبەيىنى ئۆلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى پاش قىلىش ماتېرىيالىنى يېزىشقا تۇتۇندى. يېزىپ بولۇپ قايتا-قايتا كۆزۈپ چىققاندىن كېيىن، چىرايلىق كۆچۈردى. ئەنە شۇ چاغدا، ئاباق كىرىپ كەلدى.

— ھە، نېمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ — دېدى ئۇ تۆت قولدەك كەڭلىكتىكى تاسمىنى پۇلاڭلاتقىنى ھالدا پارۇقىنىڭ ئالدىغا دۈمەيلەپ كېلىپ، — جىنايىتىڭنى تاپشۇرامسەن يا...؟

قورقۇنچىلىقتا كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتكەن پارۇق كېكەشلەپ تۇرۇپ:

— تاپشۇ...رىمەن، — دېدى.

لېكىن، ئۇ كۆڭلىدە نېمىندۇ ئويلاۋاتاتتى. ئاباق ئۇ ئەمدىلا يېزىپ بولغان پاش قىلىش ماتېرىيالىنى ئۇنىڭ قولىدىن يۇلۇپ ئالدى-دە، ئالدىراش كۆز يۈگۈرتۈپ چىقتى. ئاندىن:

— مۇنداق ئىش ئىكەن-دە، بۇ، — دەپ قويدى. پارۇق ئۇنىڭ چىرايىدا ئۇشتۇمتۇت بولغان ئۆزگىرىشنى زادىلا سەزمىدى. شۇڭا:

— بۇنى ھەربىي ۋەكىلنىڭ قولىغا بەرسىڭىز، — دېدى يېلىنغان قىياپەتتە.

— خاتىرجەم بول، — دېدى ئاباق كېسىپ، — چوقۇم جايىغا تەگكۈزىمەن. جېنىڭنى شۇنچە قىينىغىچە، بالدۇرراق مۇشۇنداق قىلساڭچۇ! ئۆزەڭمۇ تازا ئۆتۈپ كەتكەن ئەخمەق بىرنېمە... بوپتۇ، ھېلىمۇ ياخشى، ئەقلىڭنى تېپىپسەن! ئەمدى خاتىرجەم ئۇخلاۋەر.

363

پاروق يەنە نېمىلەرنسدۇ دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللۇيدى، ئاڭغىچە، ئاباق دەرھال كەينىگە يېنىپ، ئىشكنى جالاقلىدە ياپتى- دە، سىرتىتىن قۇلۇپ سالدى. "ئۆگىنىش كۇرسى"غا كىرگەنىدىن بۇيان، ئاباقتىن پەقەت مۇشۇ قېتىملا تاياق يېمىگىنىگە ئىچ-ئىچىدىن خۇشاللانغان پاروق يەڭگىلغىنا بىر نەپەس ئالدى-دە، چىراغنى ئۆچۈرۈپ، ئۆزىنى كارىۋاتقا ئاتتى...

هايال ئۆتمەي، ئاباق مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۆيىدە پەيدا بولدى. مەھەممەت ئىمىن پاروق يازغان پاش قىلىش ماتېرىيالىنى كۆرگەندە، كۆزىگە ئۆلۈمدىن باشقا ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى. چۈنكى ئۇ بۇ ئىشنى ئۆزىدىن بۆلەك ھېچكىم بىلمەيدىغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن ئىشىنىپ يۈرەتتى. بۇ ئىشنىڭ ئۆتۈپ-تېشىپ پاروق تەرىپىدىن پاش قىلىنىشى ئۇخلىسا چۈشىگىمۇ كىرمەيتتى. مانا ئەمدى...

مەھەممەت ئىمىننىڭ پۈتۈن ئەزاسى لاغىلداپ تىترەپ، تىلى گەپكە كەلمەي قالدى. چەكچەيگەن كۆزلىرى نەلەرگىدۇ تىكىلگىنىچە قېتىپ قالغاندى.

ئاباق ئۇنى ئېسىگە كەلتۈردى:

— قانداق قىلىمىز؟ گەپ قىلمامسەن!

— "قانداق قىلىمىز" دەمسەن؟ مەن...بۇ...

مەھەممەت ئىمىننىڭ تىلى تامىقىغا چاپلىشىپ قالغاندەك، ئۇنى ئۆچۈپلا كەتتى.

— ھوي "باتۇر"! — دېدى ئاباق كىنايە قىلىپ، — مىلتىق كۆكسۈڭگە تەڭلەندى. ئەمدى "باتۇر"لۇقىڭنى كۆرسەتمەي، نېمانچە ھاڭۋېقىپ تۇرىسەن؟ ئىچىمنى سىقماي، گەپ قىلساڭچۇ!

— ئەستا...

364

مەھەممەت ئىمىن ئەمدى خۇنى قاچقان كۆزلىرىنى ئاباقتا تىكتى. ئۇ ئاباقتىن نىجاتلىق تىلەيتتى.

ــ ئۇنداق بولسا، ھازىرلا ئۆزەڭنى ھەربىي ۋەكىلگە مەلۇم قىل!

ــ نېمە؟... "ئۆزەڭنى مەلۇم قىل!..." ــ مەھەممەت ئىمىن قاتتىق ئۈيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، ئاباقتىك سۆزىنى تەكرارلىدى ۋە چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ ئاباقتا ئالايدى، ــ سەن مېنى نېمە چاغلاۋاتىسەن؟ بىلىپ قوي، مەن ئۇنداق قاراپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئۆلتۈمگە تۇتۇپ بېرىدىغان ئەخمەقلەردىن ئەمەسمەن!

ــ ئەمسە، يۇ بالا ــ قازادىن قانداق قۇتۇلماقچىسەن؟

ــ تېنىۋالمەن! ھېچكىمگە ئىقرار قىلمىسام، خەق مېنى نېمە قىلالايدىكەن!؟

ــ "تېنىۋالمەن؟..." ئەخمەق!...پاروق سەن ئۇچۇن كاللىسىنى ئۆلتۈمگە تۇتۇپ بېرەر، تايىنلىق! ساڭا دەپ قويماي: ئويناپ سۆزلىسەڭمۇ، ئويلاپ سۆزلە. باشقا ئىشلاردىغۇ تېنىۋېلىپ قۇتۇلغىلى بولار، بىر ئادەمنىڭ جېنىغا زامىن بولغان ئىشتىن تېنىۋېلىپ قۇتۇلغىلى بولامدۇ!؟

ــ بۇنى مەنمۇ بىلمەيدىغان يەردە ئەمەس. ئەمما...

ــ ھەر ھالدا كاللاڭنى ئىشقا سال، ئۇكا، كاللاڭنى!...

ئىككىيلەن ئاشۇ تەرىقىدە خېلى ئۇزاق جان قايغۇسى قىلىشتى. ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ، ئاخىرى كەسكىن قارارغا كېلىشتى...

ئەتىسى ئەتىگەندە، كىشىلەر پاروقنى كارىۋاتنىڭ ئايىغىغا باغلانغان ئىنچىكە سىم بىلەن بوغۇلۇپ ئۆلۈۋالغان ھالەتتە كۆرۈشتى. ئۇنى ئۆلۈۋېلىشقا مەجبۇر قىلغان ھېلىقى "ئىقرارنامە" شىرە ئۈستىدە

تۇراتتى.

يىللار ئۆتتى. "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"دىكى ئەنزىلەر قايتا تەگ-شۇرۇلۇشكە باشلىدى. پارۇقنىڭ غەلىتە ئۆلۈمى يېڭىباشتىن زاۋۇت رەھبەرلىكىنىڭ دىققىتە مەركىزىدىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. بۇ ئەنزىدىن تەلتۆكۈس خۇلاسە چىقىرىۋېتىش زۆرۈر ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا "دىكتاتۇرا دۇيى"گە ئەزا بولغانلار ھەم "ئاكتىپ"لارمۇ پارۇقنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا ئوخشاش بولمىغان كۆز قاراشلىرىنى كەينى-كەينىدىن تەشكىلگە مەلۇم قىلىشتى. شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بۇ ئەنزىگە ناھايىتى جىددىي مۇئامىلە قىلدى. ئۇزاق مۇددەتلىك ئىزدىنىش ۋە تەكشۈرۈشلەر نەتىجىسىدە، پارۇقنىڭ "ئىقرارنامە"سىدىكى ئۇچ سۆزنىڭ، يەنى "يوق"نىڭ "بار"، "ئۇ"نىڭ "مەن"، "ئۆلتۈردى"نىڭ "ئۆلتۈردۇم" دەپ ئۆزگەرتىلگەنلىكى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، پارۇق "قاتىللىق جىنايىتى ئۇچۇن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈپ، جىنايەت ئۈستىگە جىنايەت ئۆتكۈزدى..." دېگەن ھۆكۈمنىڭ پۈتۈنلەي خاتا بولغانلىقى مۇقىملاشتۇرۇلدى. ھەتتا "ئىقرارنامە"نى ئۆزگەرتكۈچى ئاباق ئىكەنلىكىمۇ پولاتتەك پاكىتلار بىلەن ئىسپاتلاندى.

ئاباق خىيالىدىن باش كۆتۈرۈپ، قاتتىق بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى. ئۇنىڭ چىشلىرى غۇچۇرلاپ، ئۇچلۇق ئېڭىكىدىكى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك يىرىك ساقاللىرى تال-تال بولۇپ، كۆزلىرى غەزەپتىن چەكچەيدى. يۈرىكى ئەنسىز دۇكۇلدەپ، كېكىردىكىنى نېمىدۇ بىر-نەرسە بوغۇۋالغاندەك، ھە دەپ تامىقىنى تامشىيىتتى. مەھەممەت ئىمىننىڭ ئەھۋالىمۇ ئۇنىڭكىدىن ناچار بولۇپ، ئۇ ئىشىككە يۆلەنگەنچە ئاران-ئاران ئۆرە تۇراتتى. لېكىن، كۆزلىرى قانداقتۇر يېڭى

شۇملۇقتىن دېرەك بېرىپ، قاراڭغۇ تۈنىدە قەبرىستانلىققا چاقىرىغان ئېزىتقۇ ئوتىدەك پىل-پىل قىلاتتى.

ئاخىر ئىككى جۈپ كۆز بىر-بىرى بىلەن ئەلەملىك ئۇچراشتى. تىللار تېخىچە زۇۋانغا كەلمىگەنىدى.

ئاردىدىن بىرنەچچە سېكۇنت ئۆتتى (ئېھتىمال، ئۇلارنىڭ نەزىرىدە بىرنەچچە سائەت ئۆتكەنىدۇ!). كۆزلەردىن ھېچقانداق مەدەت چىقمىدى. يەنىلا تىللار ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى:

— خو-ش، — دېدى مەھەممەت ئىمىن جان-جەھلى بىلەن چىشلىرى ئارىسىدىن يىلانىدەك كۈشۈلداپ، — ئەھۋالىدىن قارىغاندا، پىچاق سۆڭەككە يەتكەنىدەك قىلىدۇ. رامىزان دېگەن بىرنېمىنىڭ پەيلى بەكمۇ ياماندۇ. ئەتە لاۋيەن دېگەن كاپىر كەلسە، سەن بىلەن ھېنىڭ ئويۇنىمىمۇ بىر يەرگە بارىدىغان بولىدى. قولىمىزغا كويزا سېلىنىشنى كۈتۈپ تۇرامدۇق ياكى ئىسسىقىدا جاننى ياقىغا ئېلىشنىڭ كويىغا چۈشەمدۇق؟ مەسلىھەت كۆرسەت. راستىنى ئېيتسام، كاللام ھېچنېمىگە ئىشلىمەيۋاتىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ھازىرلا بىر قارارغا كېلىۋالايلى. "كېيىنكى پۇشمان، ئۆزەكتىكە دۇشمەن" بولمىسۇن.

ئاباق "پۇ-ش-ش" قىلىپ بىر تىندى.

— توغرا ئېيتتىڭ، — دېدى ئۇ چىرايىنى غەلىتە پۇرۇشتۇرۇپ، — ئەسلىسەم، نەچچە يىلىنىڭ ئىشلىرىمىز ئاز ئەمەسكەن. بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ھېساب-كىتاب قىلىنىدىغان بولسا، كويزا دەمسەن، كىشەن دەمسەن، "مىشەك مانتىسى" دەمسەن، ھەممىسىنىڭ بىزنى مېھمانغا چىللىشىدا گەپ يوق. مەن بۇلارنىڭ ھەممىسىگە تەييارلىنىپ قويغان. ھازىر گەپ سەندە، سەن نېمە دېسەڭ، مەن "ياق" دېمەيمەن. لېكىن، شۇ نەرسە ئېسىڭدە بولسۇنكى، بۇ چاققىچە

كەينىمىزگە قارىمىدۇق، ھېلىمۇ ھەرگىز كەينىمىزگە قارىماسلىقىمىز كېرەك. شۇ چاغدىلا، ئىككىمىزنىڭ پۇرچىقى پىشىدۇ. بولمىسا، ھەممىنى ئۆزەملا گەدەنگە ئالىمەن!...

— ئاكا، سەل ئۆزەڭنى بېسىۋالساڭچۇ! ھېچنېمىدىن — ھېچنېمە يوق نېمانچە چېچىلىپ كېتىسەن؟

— چېچىلمىدىم. راست گەپىنى دەۋاتىمەن. ئىككىمىز باشتىلا ھەممە گەپىنى دېيىشۋالغان. مۇشۇنداق كۈنلەرگە قېلىشمىزنمۇ ئويلاشقان. ئەمدى ۋاقتىمۇ بىزنى قىستاۋاتىدۇ. "قانداق قىلىمىز؟" دەپ باش قاشلاپ ئولتۇرۇشقا پۇرسەت قالمىدى. مېنىڭچە، "يېتىپ قالغىچە، ئېتىپ قال" دېگەندەك ئىش قىلماقتىن بۆلەك يول يوق.

— مەنمۇ شۇنى دەۋاتىمەن. ئەمما، "كېگەشلىك ئىش بۇزۇلماس" دېگەندەك، ئاز — تولا مەسلىھەتلىشىۋالغانىڭمۇ زىيىنى بولماسمىكىن؟

— ماقۇلە، شۇنداقمۇ قىلايلى، نېمە توغرۇلۇق مەسلىھەتلىشىمىز؟ كۆكلۈڭگە كەلگەننى ئېيتىپ باقمامسەن؟

— مېنىڭچە بۇگۈنلا جېنىمىزنى بىر ياقتا ئالساق.

— ئۇكا، ئېلىشىپ قالدىڭمۇ نېمە؟! — ئاباق مەسخىرىلىك ھەجەيىپ، ئىككى قولىنى بىلىگە تىرىدى، كۆزلىرى مەھەممەت ئىمىنگە مىخ-تەك قادالدى، — ھازىرلا قېچىش بىرئاز بالدۇرلۇق قىلارمىكىن!...

— ئەمسە قانداق قىلىمىز؟

— قانداق قىلاتتۇق، تۈتۈشىمىز، — ئاباق نېمە ئۈچۈن تۈتۈشۇشقا بەل باغلىغانلىقىنىڭ سەۋەبلىرىنى تەپسىلىي چۈشەندۈردى. مەھەممەت ئىمىنمۇ قايىل بولدى. گەپ قاچان، كىم بىلەن، قانداق تۈتۈشۇش ئۈستىگە كۆچكەندە، ئاباق نېمىنىدۇ ئېسىگە ئالغاندەك، قوشۇمىسىنى بىر تۇردى — دە، مەھەممەت ئىمىندىن سورىدى، — رامىزان

ئۆزگەرتىپ ياسىغان ھېلىقى ماشىنىنى رەسمىي ئىشقا چۈشۈرۈش پىلانىدىكىلار ئۆزگەرمىگەندۇ؟

— ياق.

— لاۋيەن كەلمىسۇن لېنتە كېسۈپرەمسىلە؟

— ھەئە.

— كىم لېنتە كېسىدۇ؟

— ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىلىرىدىن بىرى.

— ماشىنىنى رامزان باشقۇرامدۇ؟

— ھەئە، شۇ باشقۇرماقچى.

— ئۇنداق بولسا، ئىشىمىز ئوڭىدىن كەپتۇ. ھېچ بولمىسا رامزان بىلەن لاۋيەننى بىر-بىرىدىن مەڭگۈ ئايرىۋېتىپ تۇرۇپ، كېيىن نېمە بولسا شۇنى كۆرەيلى. قانداق؟

مەھەممەت ئىمىن دەسلەپ ھېچنېمىنى چۈشىنەلمەي، ئەپچىللا تېڭىرقىدى. كېيىن، سەل ئېسىنى يىغىپ، قاتتىق چۆچۈدى ۋە:

— ئەپلەشمەي قالارمىكىن؟ — دېدى.

— قورقۇۋاتامسەن؟ — ئاباق مەسخىرىلىك كۈلدى، — ئۇنداق بولسا، ھازىردىن باشلاپ ئىككىمىزنىڭ ئارىسى ئوچۇق. ھەركىم پېشانىسىگە پۈتۈلگەننى كۆرسۇن!...

— يەنە قۇشقۇنىنى ئۆزگىلى تۇردۇڭغۇ، — مەھەممەت ئىمىن كۈلۈمسىرەشكە تىرىشتى، لېكىن بېچارە قىياپىتىنى بەربىر يوشۇرۇپ كېتەلمىدى، — ئەگەر نىيىتىڭ شۇنداق بولسىدىغان بولسا، مەن نېمە دەيتتىم؟ بىراق، ئىككىمىزنىڭ تەقدىرى بەربىر باشقا-باشقا بولمايدۇ-دە!

— بەللى، بەللى!...مانا ماۋۇ گېپىڭ تازا جايىدا بولدى! ئەمىسە

"مىكى ـ مىكى"نى قويۇپ، گېپىمگە قۇلاق سال...

ئاباق ئۆز پىلانىنى ئالدىراش سۆزلىدى. مەھەممەت ئىمىنگە باش لەڭشتماقتىن باشقا يول قالمىغانىدى. ئاباق ئاخىردا ماۋۇلارنى قوشۇپ قويدى:

ــ رامىزان ئۇجۇقسىلا، ھېچ بولمىغاندا سەن "قاتىل" دېگەن قالپاقتىن قۇتۇلسەن. ئۇ چاغدا، مەندىن غەم يېمىسەڭمۇ بولىدۇ...

ئالدىن مۇشت ئېتىش

ئۇستىبېشىنى سىلىپ، يوتقانغا كىرىپ بولغان شەۋكەت ئۇندۇرگەنىدەك چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، ئالدىراش كىينىپ تاشقىرىغا چاپتى.

ــ بالام نەگە بارىسەن؟ ــ دېدى ئابىدەم شەۋكەت تاشقارقى ئۆينىڭ ئىشىكىنىڭ ئىلغۇچىنى چۇشۇرۇۋاتقاندا.

ــ ئەتە سېخقا دېجورنى ئىدىم. شاققىدە چىقىپ، مەشلەرنىڭ كۆلىنى ئېلىۋېتىپ كىرەي. ئەتىگەندە ئوت يېقىشقا ئوڭاي بولىدۇ.

شەۋكەت سۆزىنى تۇگىتىپلا، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. نەشتەردەك سانجىلىۋاتقان سوغۇقتىن شەۋكەتنىڭ تېنى شۇركىنىپ كەتتى. ئۇ قۇلاقچىسىنى چۆكۈرۈپىرەك كىيىپ، قوللىرىنى قوشتۇردى ـ دە، گەۋدىسىنى بىرئاز ئالدىغا ئېگىپ، قەدىمىنى تېزلەتتى. چىگدالغان قار ئاياغلىرى ئاستىدا غاراسلاپ، كېچىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزاتتى.

شەۋكەت سېخنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپلا، بىرنېمىنىڭ تاراقلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدى. تېنى ئەيمىنىپ، ئالدىراش ئىشىك تۇۋىدىكى توك ئۇلىغۇچنىڭ شوينىسىغا قول ئۇزاتتى. سېخ ئىچى

كۈندۈزدەك يورۇپ كەتتى. شەۋكەت شەپە چىقىقان تەرەپكە نەزەر تاشلىغاندى، ھېچقانداق غەيرىي نەرسىنى كۆرمىدى. بىراق، نېمە ئۈچۈندۇ كۆڭلى تەسكىن تاپماي، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، تېخىنكا يېڭلاش كۆرۈپپىسى ئۆزگەرتىپ قۇراشتۇرغان ئاپتوماتىك دۈيكەي باسما ماشىنىسىنىڭ يېنىغا كېلىپ قالدى. ماشىنا ئاستىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرغان ئادەم قارىسىنى كۆرگەندە، يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چۆچۈپ، بىر قەدەم كەينىگە داجىدى. كېيىن، ۋۇجۇدىدىن ئۇرغىغان قانداقتۇر بىر كۈچنىڭ تۈرتكىسى بىلەن، ئۆزىگە يات بىر ئاۋازدا ۋارقىرىدى:

— كىمسەن؟ چىقە بۇ ياقتا!

— مەن، شەۋكەت، مەن ئۇكام. ھى-ھى، ھى-ھى... — خوتۇن كىشىنىڭ ئاۋازىدەك زىل كۈلكە ئاۋازىغا ئولىشىپلا، مەھەممەت ئىمىننىڭ گەۋدىسى ماشىنا ئاستىدىن چىقىپ كەلدى، — تازا قورقتىڭ-ھە؟ ھى-ھى، ھى-ھى! ئەجەبمۇ جېنىڭكىچىك بالا ئىكەنسەن، ئۇكام! چىرايىڭدا قان دېدارى قالماپتۇ. بۇنچىلا قورقۇپ كېتىشىڭنى بىلگەن بولساڭ، ئۇنداق قوپال چاقچاق قىلمايدىكەنمەن... ھېچقىسى يوق، خاپا بولما جۇمۇ!

مەھەممەت ئىمىن سۆزلىگەچ، شەۋكەتنىڭ يېنىغا كەلدى.

شەۋكەت تېخىچە ئېسىنى يىغالمىغانىدى. مەھەممەت ئىمىننىڭ نېمىلەرنى دەۋاتقانلىقىمۇ ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. قانداقتۇر بىر گۇمان ئۇنى قىينىماقتا ئىدى...

مەھەممەت ئىمىن باسما سىياھى بىلەن بۇلغانغان ئوڭ قولى بىلەن مۇرىسىگە قاققاندا، شەۋكەت ئېسىنى يىغدى ۋە:

— قاچان كىرگەنسىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى.

ـــ سېنىڭ ئالدىڭدىلا كىرگەنتىم. ئەمدى چىراغنى ئۆچۈرۈپ، چىقىپ كېتەي دەۋاتسام، سېنىڭ كېلىۋاتقىنىڭنى كۆرۈپ قالدىم ـ دە، قورسىقىمغا بىر جىن كىرىپ، ئىشكىنى ياپتىم. بۇنچە قورقۇپ كېتىشىڭنى نېمە بىلەي...

مەھەممەت ئىمىن ئاغزى بېسىلماي سۆزلەپ، شەۋكەتنى ئىشەندۈرۈشكە تىرىشماقتا ئىدى. بىراق، شەۋكەت ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمايۋاتقاندەك، ھە دەپ ماشىنىسىنىڭ ئۇ يېرى ـ بۇ يېرىگە كۆز تىكمەكتە ئىدى. نېمىدېگەندۇ گۇمانلانغاندەك، دەم كۆزلىرىنى قىسىپ، دەم قوشۇمىسىنى تۇرۇپ، خىيالىلار دەريياسىدا ئۈزەتتى.

مەھەممەت ئىمىن بۇنى سەزدى. يوقىلاڭ گەپلەر بىلەن بىرمۇنچە ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋەتكىنى ئۈچۈن، ئىچىدە ئۆزىنى قاتتىق كايىدى. كېيىن بىردىنلا قاقاقىلاپ كۈلۈپ، شەۋكەتنىڭ دولىسىغا قاقتى.

ـــ ئۇكا، ـــ دېدى ئۇ ساپسېرىق ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىپ، ـــ كەل، ماڭا يارەملىشىپ، ماۋۇ ماشىنىنىڭ سىملىرىنى چېتىشىپ بەر، ـــ ئۇ سۆزلىگەچ، ماشىنىسىنىڭ ماتورى يېنىغا كېلىپ زوكزايدى. شەۋكەت جايىدىن قىمىرلىماي، قېقىپ قويغان قوزۇقتەك تۇراتتى. مەھەممەت ئىمىن سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ شەۋكەت، ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن. نېمانداق ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ كېتىسەن؟ مەيەرگە كەل، دەۋاتىمەن سېنى!

شەۋكەت كۆڭلى تارتىمغان ھالدا مەھەممەت ئىمىنگە يېقىنلاشتى ۋە:

ـــ بۇ ماشىنىنىڭ ماتورىغا سىم چېتىلىپ بولغانمۇ؟ ـــ دەۋەتتى.

بۇ سوئال مەھەممەت ئىمىننى تەمتىرىتىپ قويغىنى يوق، بەلكى،

ئۇنىڭغا تېخىمۇ زور مەدەت بېغىشلىغاندەك بولدى. ئۇ، ئوك قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن ماتورنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ، ئاق قۇشقاچ-تەك جاۋىلداپلا كەتتى:

— توغرا ئېيتتىڭ. سىم چېتىلىپ بولغاندى. قارىمامسەن. ماتورنىڭ سىمى دېگەننىمۇ مۇشۇنداق چاتامدۇ؟ نېمىگە بۇنچە ئالدىرا-شىپتىكىن - تاڭ، كىچىك بالىنىڭ ئويۇنچۇقىغا يېپ باغلىغاندەكلا قىلىپ قويۇشۇپتۇ! ھېلىمۇ ياخشى "كېچە بولسىمۇ تەكشۈرۈپتەي" دەپ كىرىپتىكەنمەن، بولمىسا، ئەتە ۋىلايەتنىڭ مەسئۇللىرى ئالدىدا تازا رەسۋايىمىز چىقىدىكەن!... تېخى بۇ "يېڭى يىلغا سوۋغا" مىش!... ھەي، بۇ رامىزان دېگەن قاپاقباشنى! خەپ، ئەتە تاڭ ئاتسۇنچۇ!...

ئۇ سۆزلەۋاتقاندا، شەۋكەت ماشىنا ئاستىدا تۇرغان قول چىرىغى، ئامبۇر كۇلۇچ، ئەتۈركە ۋە بىر ئۇچى ماشىنىنىڭ قەيىرىگىدۇ چېتىلغان، يەنە بىر ئۇچى ھېلىقى نەرسىلەرنىڭ قېشىدا چەمبەر شەكلىدە يۆگىشىپ ياتقان بىرنەچچە غۇلاچ ئىنچىكە توك سىمىنى كۆرۈپ قالدى. "بۇ قانداق ئىش؟ — دېدى ئۇ ئۆزىگە سوئال قويۇپ، — مەن كىرىشتىن بۇرۇن، ئۇ نېمىشقا چىراغنى ياقمىدى؟ بايا تىن: 'مەن چىقىپ كېتىۋاتسام، سەن كېلىۋاتقان ئىكەنسەن...' دېگەنىدى. ئەمدى: 'ماتورغا سىم چېتىشقا يارەملەش...' دەۋاتىدۇ. بۇ...؟"

شەۋكەت نېمىنىدۇ سورىماقچى بولدىيۇ، سورىمايلا قويدى. ئۇ مەھەممەت ئىمىنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ، مەھەممەت ئىمىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بۇ يەردە كۆرگەنلىرىنى دەرھال رامىزان چاڭجاڭغا مەلۇم قىلىش قارارىغا كەلگەنىدى...

— مە، مانى تۇتۇپ تۇر، — دېدى مەھەممەت ئىمىن ماتوردىن ئاجرىتىۋالغان بىر توك سىمىنى شەۋكەتكە ئۇزىتىپ، شەۋكەت سىمغا

قولىنى ئۇزاتتى ۋە شۇ چاغدا قانداقتۇر بىر تەڭداشسىز كۈچ ۋۇجۇدىنى ئىسكەنجىگە ئېلىپ قىسقاندەك نەپسى بوغۇلۇپ، كۆزلىرى ھېچ نەرسىنى كۆرمىدى...

ئەجەل ھودۇقۇشىدا

ئۆيگە چىراغ يېقىلغاندى. ئاباق قېلىن سېلىنغان تۇشەك ئۈستىدە كىيىم-كېچەكلى بىلەنلا ئۇخلىدا ياتاتتى، ئۇنىڭ قېنىا يۇمۇلغان كۆزلىرى تورۇسقا تىكىلگەن، خىيال ئېكرانىدا نامايان بولغان ئاجايىپ مەنزىرە يۈرىكىنى يايراتماقتا ئىدى. مانا: نەچچە يۈزلىگەن خۇشال چىرايلار بىلەن تولغان باسما سېخى. بۇ يەردە ۋىلايەتنىڭ مەسئۇللىرىمۇ بار. يەن رۇي، ياق، مەيجۇرېن زاۋۇتنىڭ بىر يىلدىن بۇيان قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرى، بولۇپمۇ تېخنىكا يېڭىلاش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى رەھبەرلەر بىلەن ئاممىغا بىر-بىرلەپ دوكلات قىلدى. ئاندىن ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ مەسئۇلى ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان دۇيكەي باسما ماشىنسىنىڭ رەسمىي ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلگەنلىكىنى تەبرىكلەپ، پارتكوم نامىدىن سۆز قىلدى، ئۇلاپلا لېنتە كەستى. گۈلدۇراس ئالقىش سادالىرى ئىچىدە خۇشاللىقتىن ئاغزى قۇلىقىغا يەتكەن رامىزان غادايىغان ھالدا ماشىنىنىڭ يېنىدا پەيدا بولدى. چاۋاكلار تېخىمۇ ئەۋجىگە چىقتى. رامىزان روبىلنىكىنى بېسۋېدى، ماتورنىڭ ۋىزىلدىغان ئاۋازى ئۇنى ھوزۇرلاندۇرۇۋەتتى، ئۇ مەغرۇرلانغىنىدىن غاچچىدە تورمۇزنى ئاچتى. ئاچتىيۇ، چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ھەيكەلدەك قېتىپ قالدى. كىشىلەرنىڭ كۈلكە ياڭرىغان چىرايلىرىنى قارا بۇلۇت

قاپلاپ، كۆزلىرى چانقىدىن چىقىپ كەتكۈدەك چەكچەيدى: سېخ ئىچىنى گۆرىستان جىملىقى باستى. رامىزان داراڭدە كەينىگە ئۇچۇپ چۈشكەندە بولسا، سېخ قىيا-چىيا، ئوپۇر-توپۇر، قىستا-قىستاڭ دەستىدىن دوزاخ تۈسىنى ئالدى. ئەنە شۇ پەيتتە، مەھەمەمەت ئىمىن تورمۇزغا چېتىپ قويۇلغان يۇقىرى بېسىملىق توك سىمىنى شارتتىدە يۇلۇپ ئالدى-دە، ھېچكىمگە تۇيدۇرماستىن يىغىشتۇرۇۋەتتى... دوختۇرلار، ساقچىلارنىڭ پايپاسلاشلىرى پۇتۇنلەي بىكار كەتتى: رامىزان "يۇرەك مۇسكۇلى تىغلىمسىنىڭ ئۇشتۇمتۇت قوزغىلىشى" بىلەن ئۆلگەنىدى... رامىزان ئۆلدى، دېمەك، پارۇقنىڭ ئەبەدىنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدىكى پاش قىلىش ماتېرىيالىمۇ، ھېلىقى ئىكىكى ماشىنا قەغەزنىڭ تالونىمۇ رامىزان بىلەن بىللە تۇگەشتى. رەھمەتجاننىڭ شەپكىسىمۇ سۇغا چىلاشتى!... "ئاھ... ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم، قۇدرىتىڭدىن ئۆرگىلەي كېتەي!..."

ئاباق ئەسەبىلەرچە ھىجايدى. كۆزلىرىمۇ جامدەك چەكچەيگەنىدى. ئوڭدا يېتىۋېرىپ بېلى تالدىمۇ ياكى ئەسلى ئۆرۈلگۈسى كەلدىمۇ، ئولۇڭ يېنىنى باستى ۋە بەك ئىسسىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، يۇڭ پوپايكىسىنىڭ تۇگمىلىرىنى پۇتۇنلەي يېشىپ، مەيدىسىنى ئېچىۋەتتى. تولدۇرۇپ پىشىشق كۆمۈر قاچىلانغان چۆيۈن مەش كانىيىغچە قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئاباق دېرىزىگە كۆز تىكتى: گەرچە ئاي قاراڭغۇسى بولسىمۇ، ھويلىنىڭ ئاپ ئوتتۇرىسىغا دۆۋىلەنگەن قاردىن چاقنىغان ئەكس نۇر پېشايۋان ھەمدە قارشى تەرەپتىكى ئاشخانا ۋە ياتاق ئۆيلەرنىڭ ئىشىك-دېرىزىلىرىنى كۆرۈشكە تولۇق ئىمكان بېرەتتى. ئەنە شۇ ئۇدۇلدىكى ئۆيدە ئۇنىڭ خوتۇن-بالىلىرى بەھۇزۇر ئۇخلاۋاتاتتى...

ئاباق يېڭىباشتىن ئوڭدا بولۇپ، ھۇزۇرلىنىپ كېرىلىۋالدى. بارماقلىرىدىن قاس چىقاردى. كۈتۈلمىگەندە، مەشتىكى كۆمۈرنىڭ پاڭگىدە قىلىپ ئېتىلىشى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. خىيالىرىمۇ چېچىلىپ، كۆڭلىدىكى خۇشاللىقى قورقۇنچ ۋە ئەندىشە بىلەن ئالماشتى. ئەمدى ئۇ، ئۇ يان ئۆرۈلۈپمۇ، بۇ يان ئۆرۈلۈپمۇ: "ئەگەر ئىش ئەپلەشمەي قالسچۇ؟..." دېگەننىلا ئويلايتتى. يۇرىكى ئەنسىز دۈكۈلدەپ، گېلىنى نېمىدۇ بىرنەرسە كۈچەپ بوغۇۋاتقاندەك ئىچ-ئىچىدىن بىئارام بولۇپ، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈلەتتى، پۇت-قوللىرىنى بىر يېغىپ، بىر سوزاتتى. ئارىلاپ-ئارىلاپ بېشىنى چاڭگاللاپ، سوزۇپ-سوزۇپ ئۇھ تارتاتتى.

ئاخىر، ئۇ ياتالمىدى. دەسلەپ ئۆرە بولۇپ بىردەم ئولتۇرۇپ باقتى. كېيىن كۆڭلىگە تېخىمۇ دەككە-دۈككە چۈشۈپ، چېكسىدىن پۈرقىراپ تەر چىقىشقا باشلىدى. ئۇ دەس ئورنىدىن تۇردى-دە، پاختىلىق چاپىنىنى يېيىنچاقلاپ، تەرەت كەشنى پۇتىغا ساپتى...

ئەمدىلىكتە ئۇ ھېلىقى قار دۆۋىسىگە كەينىنى قىلغىنى ھالدا، ھويلا ئىشىكىنىڭ يېنىدا ئۆرە تۇراتتى. دېكابىرنىڭ زەھەرىدەك ئاچچىق سوغۇقىنىڭ شۇنچە قاتتىق چېقىشىنى قىلچە سەزمەيتتى. كۆزلىرى ھېلى ئاسمانغا، ھېلى ئىككى يېنىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئىشىك-دېرىزىلىرىگە، ھېلى كوچا ئىشىكىگە ئالاق-جالاق تىكىلەتتى. ھەربىر شەپىگە پۈتۈن زېھنى بىلەن قۇلاق سالاتتى...

ئۇ ئاشۇ ھالەتتە قانچىلىك ۋاقىتنى ئۆتكۈزدىكىن؟ بىر چاغدا، كىمنىڭدۇ ئالدىراش باسقان قەدەم ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى. ئاباق سەگەكلەشتى. ناھالىلىق ئۆتۈكىنىڭ توك يەرگە قاس-قاس تەگكەن ئاۋازى بىلەن قارنىڭ غاراسلىغان ئاۋازى بارغانسېرى

يېقىنلاپ، ئاباقنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلگەندە بىردىن جىمىپ كەتتى. ئارىدىن بىر مىنۇت ئۆتەر-ئۆتمەي، ئىشكىنىڭ ھالقىسى ئاستا شاراقلىدى. ئاباق تىنىقمۇ سىرتقا چىقىرىشقا پېتىنالماي، ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن تاشقىرىغا سەپسالدى. تاشقىردا، ئىشككە چاپلىشىپ دېگۈدەك بىر كىشى تۇراتتى. ئاباق ئۇنىڭ ھاسىرىغان تىنىقمۇ ئاڭلىنىدەك بولدى.

— كىم؟ — دېدى ئاخىر ئۇ پەس ئاۋازدا. تاشقىرىدىنمۇ ئاباقنىڭكىگە ئوخشاشلا پەس ئاۋاز كەلدى:

— مەن، ئاباقكا، مەن!...

بۇ مەھەممەت ئىمىننىڭ ئاۋازى ئىدى.

ئاباق ئالدىراش ئىشكىنى ئاچتى.

مەھەممەت ئىمىن ھويلىغا كىرگەندىن كېيىن، ئىككىيلەن بىر-بىرىگە ئۇن-تىنسىز تىكىلىپ تۇرۇشتى.

ئەنە شۇ چاغدا، ئاباق ئۆزىنىڭ ئىنتايىن توڭۇپ كەتكەنلىكىنى؛ چىشلىرى بىر-بىرىگە سوقۇلۇپ كاسىلداۋاتقىنىنى سەزدى. ئۇ شەپە چىقارماسلىققا تىرىشىپ، ئىشكىنى ئاۋايلاپ يېپىپ زەنجىرلىدى ۋە مەھەممەت ئىمىنگە بېشى بىلەن ئىشارەت قىلىپ قويۇپ، ئۆزى ئۇنىڭ ئالدىدا مېڭىپ يول باشلىدى.

ئۇلار ئۆيگە كىرىشتى. ئىشىك مەھكەم يېپىلدى. ئاباقنىڭ قولى توك ئولغۇچنىڭ شوينىسىنى ئىزدە ۋاتقاندا، ئاغزىدىن:

— قانداق، ئەپلەشتۇرەلىدىڭمۇ؟ — دېگەن سوئال چىقىپ كەتتى.

— ئەپلەشمىدى...

— نېمە!؟...

ئاباق چۈجە خورازدەك قىچقىرىپ كەتتى. قوللىرى مەھەممەت

ئىمىنىڭ يەلكىسىنى ئامبۇردەك قىسىپ، ئۇنى ئۆزى تەرەپكە تارتتى.

— ئاكا، چىراغنى يېقىۋەت، ئولتۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ھەممىنى سۆزلەپ بېرىمەن.

مەھەممەت ئىمىن ئۆزىنى ھەرقانچە سالماق تۇتۇشقا تىرىشىۋاتقان بولسىمۇ، ئاۋازى بەربىر ھازىدار ئايالنىڭ ئاۋازىدەك تتىرەك ئىدى.

ئاباق ئۇنى سلكىۋەتتى:

— ياق. چىراغنى ياقمايمەن! تۇرغان جايىڭدىلا ئولتۇرۇۋەر! مۇشۇنداق ئولتۇرۇپ سۆزلەشسەكمۇ بولىدۇ...

مەھەممەت ئىمىن ئۇنىڭ مۇددىئاسىنى چۈشەندى بولغاي، تۇرغان جايىدىلا ئولتۇرۇپ، مەش تەرەپكە بىرئاز سلجىۋالدى. ئاباق ئۇنىڭ قارشىسىدا ئولتۇردى.

— ھە، گەپ قىلە، نېمىشقا ئەپلەشمىدى؟

مەھەممەت ئىمىن بولغان ۋەقەنى قىسقىچىلا سۆزلەپ بەردى.

— ئەخمەق! — دەپ چالۋاقىدى ئاباق چىشلىرىنى غۇچۇرلەتتىپ، — ئۇ ھازىمى بىلەن ئېيتىشىپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئەستەغپۇرۇللا!...

مەھەممەت ئىمىن ئۆزىنى ئاقلاشقا تىرىشتى:

— ئۇ شۇمنىڭ ھەممە نەرسىگە كۆزى چۈشۈپ قالغان تۇرسا...

— ھوي مېڭىسىنى قاغا چوقۇۋالغان تەلۋە! — ئاباق گەرچە ئاران ئاڭلانغۇدەك پەس ئاۋازدا سۆزلەۋاتقان بولسىمۇ، تەلەپپۇزى بەكمۇ قوپال ئىدى، — كۆزى چۈشۈپ قالسا نېمە بوپتۇ! تۆت ئېغىز گەپ بىلەن بۇرنىغا چولۇق ئۆتكۈزۈپ، ئىشنى چاندۇرماي جۆندەۋەرسەڭ ئۆلەمتىڭ؟!...

— سەل تۆپكەكنى باسساكچۇ، ئاكا! بايانتىقى ئەھۋالدا بارغۇ، مەن تۇرماق، سەنمۇ ئەپلەشتۇرەلمەيتتىك! ئۇنى كۆزدىن يوقاتماي تۇرۇپ، ھېچ ئىشنى جۆندىگىلى بولمايتتى. بولمىسا مەن سارالامۇ؟...

— سارالامۇ سەندىن مىك ياخشى! تۇفي!...قىلغۇلۇقنى قىپسەن. گەپ قىلە: ئەمدى قانداق قىلىمىز؟ ۋاي سېنىك ئەقلىك، ۋاي سېنىك ئەقلىك! ھوي دەلىتە! ھېچ بولمىغاندا بىرنېمىلىرىكنى يىغىشتۇرۇپ، چاندۇرماي قايتىپ چىققان بولساكمۇ كاشكى...

— بۇرۇنراق شۇنداق دېگەن بولساكچۇ! — مەھەممەت ئىمىن ئاچچىق تەنە قارىلاش كۆلدى، — ھەي!... بولدى، مۇشۇنچىلىك دەۋالغىنىكمۇ يېتەر!... ھازىر ئوغۇل تاپسا ئۆزىدىن، قىز تاپسا خەقتىن كۆرۈپ، تاكاللىشۇرگەنىنىك بىر پۇلىمۇ پايدىسى يوق... ئەك ياخشىسى، ئوبدانراق بىر ئەقىل تېپىپ، مۇندىن كېيىن قانداق قىلىشىمىزنى بەلگىلەيلى.

ئىككى كاللا تەكلا يەرگە ساكىگىلاپ، ئىككى جۇپ كۆز تەكلا مەشىنىك ئاستىقى ئاغزىدىن چىققان نۇر بىلەن يورۇغان ئالىقانچىلىك يەردىكى كۆل دۆۋىسىگە تىكىلدى.

ئۇلار جان قايغۇسىدا خىيالغا پاتقانىدى.

ئاخىر، ئاباق زۇۋانغا كەلدى:

— ئوكا، — دېدى ئۇ ناھايىتى تەمكىن تەلەپپۇزدا، — بايانتىن سەل يەكگىلىك قىلىپ، ساكا بەھۇدە ئازار بېرىپ قويدۇم. مېنىك مىجەزىمنى بىلىسەنغۇ؟ گەپلىرىمنى ھەرگىز كۆكلۇكگە ئالما. بولغۇلۇق بولدى. ھەر ئىككىمىز كونا خاماننى سورىمايلى، قانداق؟

— مەنمۇ شۇنداق قىلساق دەيمەن...

— ئۇنداق بولسا ياخشى، شۇنداق قىلايلى، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، ئويلىسام، هازىر ئۆلسەكمۇ ئارمىنىمىز قالمىغۇدەك. بىراق، بىز تېخى ياشىشىمىز كېرەك. بۇنى مەن كۆپ قېتىم دېدىم. ئېسىڭدە باردۇر؟

— ئېسىمدە بار، ئاكا!

— شۇنداق، بىز چوقۇم ياشىشىمىز كېرەك! لېكىن، نەدە ياشايمىز؟ قانداق ياشايمىز؟ بۇلارنى ئويلاپ كۆردۇڭمۇ؟

— راستىنى ئېيتسام، كاللام پەقەتلا ئىشلىمەيۋاتىدۇ...

— بۇنى مەن چۈشىنىمەن، هېچقىسى يوق. بىرئاز جىددىيلىشىپ قالغان ئوخشايسەن. ئادەم جىددىيلىشىپ قالغاندا، كاللىسى ئىشلىمەس بولۇپ قالىدۇ. مۇنداق ئىش مېنىڭ بېشىمدىنمۇ كۆپ ئۆتكەن. خىجىل بولما. ئۇنداق بولسا، بۇ هەقتە ئويلىغانلىرىڭنى دەپ باقايمۇ؟

— ماقۇل، دە. قانداق يولغا باشلىساڭ، هەرگىزمۇ كەينىمگە قارىمايمەن. گېپىڭنى يىرسام، ئاتامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي، ئاكا!

— كۆزۈمگە كۆرۈنۈپلا تۇرۇپتۇكى، هازىر رەھمەتلەر ئالدىغا كەلگەن يەرلەرگە ئۇسسۇپ يۈرۈيدۇ، يەنە بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن، ئېھتىمال، بۇ يەرگىمۇ تۇمشۇقىنى تىقىشى مۇمكىن. ئۇلار جەزمەن شۇنداق قىلىدۇ. ئەگەر راستىنلا شۇنداق ئىش بولۇپ قالسا، قانداق قىلىمىز؟ مەن بۇنىمۇ ئويلاپ قويدۇم.

— تېزرەك دېسەڭچۇ، ئاكا! يەنە بىر-ئىككىسىنىڭ جېنىنى ئالارمىز هەرقاچان؟

— هەئە، ئۇمۇ بار گەپ. ئەمما بۇ هازىرلا قىلىدىغان ئىش

ئەمەس.

— ئەمسە قاچان قىلىمىز؟

— قاچان قىلاتتۇق، مېڭىشقا پەقەت يولىمىز قالمىغاندا قىلىمىز!... ئىشقىلىپ، ئۆزىمىز ياشىساقلا بولىدى! ئويلاپ باقە: ئون تۆت يىلدىن بۇيان ۋەزىيەت يۇز قېتىملاپ ئۆزگەردى. بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزگەرمەيدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟! كونىلار! "ئاينىڭ ئون بەشى قاراڭغۇ، ئون بەشى ئايدىڭ" دەپ بىكار ئېيتمىغان: گېزىت-رادىئولارنىڭ خەۋەرلىرى ۋە بەزى كىشىلەرنىڭ مۆلچەرلىرىدىن قارىغاندا، ھازىر مەركەزدە ھوقۇق تالىشىش كۈرىشى ناھايىتى كەسكىندەك تۇرىدۇ. ئىمانىم كامىلكى، ئەگەر بىز بېرىسى بىرنەچچە ئاي، نېرىسى بىر-ئىككى يىلنى تۇپراقنىڭ سىرتىدا ئۆتكۈزەلىسەك، ۋەزىيەت چوقۇم بىزگە پايدىلىق تەرەپكە قاراپ يۆزلىنىدۇ. ئۇ چاغدا...

ئاباق بىردىن جىم بولۇپ كەتتى. بۇ گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ قولىقى پاك بولۇپ كەتكەن مەھەممەت ئىمىن تازا تىت-تىت بولۇۋاتقاندا، ئاباق بىردىن زۇۋانغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ بارلىق پىلانلىرىنى تەپسىلىي چۈشەندۈردى.

— ماقۇل، — دېدى مەھەممەت ئىمىن كەسكىن تەلەپپۇزدا، — شۇنداق قىلايلى، ئەمسە ماڭامدۇق؟

— ماڭايلى، — ئاباق دەس ئورنىدىن تۇردى-دە، ئېلېكتر چىراغنى يېقىۋەتتى. ئاندىن — كەل، ماڭا يارەملەشكىن، — دېدى.

ئىككىيلەن بىر بولۇپ، ھەشتىرخان ساندۇقنى جايىدىن قوزغىدى. ئاباق كەكە بىلەن بىر دانە پىششىق خىشنى قۇمۇرۇۋالدى. خىشنىڭ تېگى چوڭقۇر ئازگال ئىدى. ئازگالدىن بىر خالتىنى تارتىپ چىقىر-

ربپ، زىلچا ئۇستىگە تۆكۈشتى. خالتىدىن قات-قات سۇلياۋ رەختكە ئورالغان باغلام-باغلام ئون يۇەنلىك پۇل ۋە ئىككى دانە تاپانچا، قاتار ئوق تىزىلغان ئىككى ئوقدان چىقتى.

. . . . . .

ئىككىيلەن دوقمۇشتىن قايرىلىۋېتىپ، ئۇچقاندەك تېز كېلىۋاتقان بىرنەچچە موتسىكلىتنىڭ ئاباقنىڭ كوچىسى تەرەپكە قايرىلغىنىنى كۆرۈشتى-دە، قەدىمىنى تېخىمۇ تېزلىتىشتى...

هايات-مامات بوسۇغىسىدا

بالىنستىنىڭ هويلىسى ئادەم بىلەن تولغان. بىر خادىم ئۇلارنى تەرتىپكە چاقىرىش بىلەن ئاۋارە. دەم ئېلىش ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، ۋېلىسىپىتلىك، پىيادە يېتىپ كېلىشكەن هەر مىللەت ئەر-ئايال باسما ئىشچىلىرى، نابورچىكلار، تۇپلەش ئىشچىلىرى بارغانسېرى بۇ توپنى ئۇلغايتماقتا. هەممە چىرايلار ئەنسىز، قاپاقلار سېلىنغان، كۆزلەردە غەزەپ هەم قايغۇ. ئارىلاپ-ئارىلاپ، بالىنست كارىدورىغا ئالدىراش كىرىپ-چىقىۋاتقان جامائەت خەۋپسىزلىكى خادىملىرىمۇ كۆزگە چېلىقىپ قالىدۇ. پۇت-قوللارنىڭ سوغۇقتىن كۆيۈشكىنى؛ بۇرۇنلار-نىڭ قىزىرىپ، لەۋلەرنىڭ كۆكەرگىنى؛ قۇلاقلارنىڭ ۋىژىلداپ ئېچىشىشى هېچكىمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدۇ...ئەگەر بىرەر سېستىرا ياكى دوختۇر كارىدورىدىن چىقىپ قالغۇدەك بولسا، يەنشۇجى بىلەن رامىزان چاڭجاڭ توپنى يېرىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا ئېتىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن نېمىنىدۇ سورايدۇ-دە، روهى چۈشكەن، قېرىلىق يېتىپ، پۇت-قولىنىڭ ماغدۇرى كەتكەندەك هەربىر قەدىمىنى تەسلىكتە بېسىپ،

توپ ئارىسىغا قايتىپ كېلىدۇ. بۇنداق ئەھۋاللار ئەتىگەنىنگىزى قانچە-قانچە قېتىملاپ تەكرارلاندىكىن-تاك، كۆپچىلىك ھەر قېتىم ئۇلارنى ئۆز ئارىسىدا مۇشۇ ھالەتتە كۆرگەنىدە، باشلىرىنى تۆۋەن سېلىپ، كۆزلىرىنى ئۇلاردىن يوشۇراتتى. نەپسىنى ئىچىگە يۇتۇۋشۇپ، ھەسرەتلىك "ئۇھ" تارتىشاتتى. كېيىنرەك يېتىپ كېلىشكەنلەردىن سورايتتى:

— شەۋكەت قانداق بولۇپتۇ؟

— شەۋكەتنىڭ ھايات قېلىشىدا ئۈمىد بارمىكەن؟

— شەۋكەت ھاياتمىكەن، يا...؟

— شەۋكەتنىڭ قېشىغا ئادەم كىرگۈزەمدىكەن؟...

ھېچكىممۇ بۇ سوئاللارغا تۇرۇك جاۋاب بەرمەيتتى ياكى پۇتۇنلەي جاۋاب بەرمەيتتى...

بىر چەتتە بىر توپ كىشى ئۈيقۇسىزلىق ھەم تولا سۆزلىگەنلىكتىن ئاغزى قۇرۇپ، تىلى تۇرۇك گەپكە كەلمەي قالغان "بۇرۇت"نى ئورىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭغا خىلمۇخىل سوئاللارنى ياغدۇراتتى. ئۇمۇ ھارغان-ئاچقىنىغا قارىماي، يېڭىدىن كەلگەن ھەربىر سەبدىشىغا ماۋۇ ھېكايىنى سۆزلەپ بېرەتتى:

ئەتە ئەتىگەندە باسما سېخىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان تەنتەنىلىك يېڭى يىلغا سوۋغا تەقدىم قىلىش مۇراسىمىدا، ئۆزىنىڭ 1981-يىلغا تۆت ئاي بۇرۇن قەدەم قويغانلىقى ۋىلايەت رەھبەرلىرى تەرىپىدىن ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىدىغانلىقى كۆز ئالدىغا كېلىۋالغان سايىم ئاخۇن ئۇستام ھاياجانلانغىنىدىن زادىلا ئۇخلىيالمىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىگە شەۋكەت كىرىۋالغاندى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۆزىنىڭ شەۋكەتكە ئۇستاز بولغانلىقىدىن پەخىرلىنەتتى. پۇتۇن كۈچى بىلەن ئۇنى

بۇغراجانغا ئوخشاش يارامسلىق ئادەم قەلبى يېتىشتۇرۇشكە تىرىشاتتى. شەۋكەتنىڭ ئەمەلىيىتىمۇ بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاۋاتاتتى. ھازىر ئۇنىڭ ئەندىشە قىلۋاتقىنى ــ شەۋكەتنىڭ ئەتە ئەتىگەندە مەشلەرگە ئوت يېقىپ، سېخنى كۆكۈلدىكىدەك ئىسىستىش ـ ئىسىستالماسلىقى ۋە كۆكۈلدىكىدەك تازىلاش ـ تازىلىيالماسلىقى ئىدى. "ھەي، نېمىشقىمۇ ئەتىلىك دېجورنىلىكنى ئۆزۈم ئۈستۈمگە ئالمىغاندىمەن! ــ دېدى ئۇ كۆڭلىدە ئۆزىگە ئۆزى كايىپ، ــ كېچىك بالا بىخەستىلىك قىلىپ ئوخلاپ قالسا...؟ ئابدەمنىڭ خەۋىرى بولسىغۇ، ئۇنى ۋاقتىدا ئويغىتۋېتەر، شۇنداقتىمۇ...توختا..." ئۇ چىراغنى يېقىپ، كېينىشكە باشلىدى. شىمنىڭ بىر پۇشقىقىنى سېپىپ بولوپ، ئىككىنچى پۇشقىقنى سېپىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، كىملەردۇ ئۇنى: "ياغاچ ئاكتىپ"، "بۇگۈنكى كېچىككىنە پۇرسەتنىمۇ قولدىن بەرمەي، ئۆزىنى كۆرسەتكىنى قارىغۇلار!..." دەپ مەسخىرە قىلۋاتقانىدەك تۇيۇلدى. ئۇ، قىسقىغىنا خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن: "خەق نىمە دېسە ئۆزىنىڭ ئاغزى ئەمەسمۇ! مەن يا ياماڭ ئىش قىلماقچىمىدىم!..." دېدى ـ دە، ئالدىراش كىيىنىپ، سىرتقا چىقتى. ئاچقۇچنى ئېلىش ئۈچۈن، شەۋكەتنىڭ ئىشكىنى قاقماقچى بولغاندا، ئابدەم شەۋكەتنىڭ سېخقا چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. ئۆز شاگىرتىنىڭ بۇنداق مەسئۇلىيەتچانلىقىدىن يۇرىكى سۆيۈنۈپ كەتكەن ئۇستا سېخقا قاراپ ئۇچتى. ئۇ سېخنىڭ ئىشكىگە يېقىنلاشقاندا، مەھەممەت ئىمىننىڭ: "تېخى بۇ ئېيىگى يىلغا سوۋۇغاي،مىش!.... ھەي، بۇ رامىزان دېگەن قاپاقباشنى! خەپ، ئەتە تاڭ ئاتسۇنچۇ!..." دېگەن تەنىسىنى ئاڭلاپ قالدى ۋە دەرھال قەدىمىنى توختىتىپ، ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن ئىچكىرىگە قارىدى. شەۋكەت داراڭگىدە ئارقىسىغا ئۆچۈپ چۈشكەنىدە، سايىمئاخۇن

ئۇستاممۇ ئۇنىڭ قېشىدا ئۇنۇپ بولغانىدى. بۇ چاغدا، قورققىنىدىن خۇددىنى يوقاتقان مەھەممەت ئىمىن ئوۋچىدىن ئۇركۈگەن يىرتقۇچ-تەك، ئۆلەر-تىرىلىشىگە باقماي ئۆزىنى تاشقىرىغا ئاتتى. سايىم ئاخۇن ئۇستام ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي، شەۋكەتنىڭ قولىدىكى سىمنى يۇلۇپ ئالدى-دە، روبىلنىكنى چۈشۈردى. ئاندىن، پۈتۈن كۈچى ۋە ئەقىل-پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ، شەۋكەتنىڭ سۈنئىي نەپەس ئالدۇرۇشقا باشلىدى.

بىر مىنۇت... ئىككى مىنۇت... ئون مىنۇت...

مانا، يېرىم سائەتمۇ ئۆتتى. رەڭگى تۆمۈردەك كۆكىرىپ كەتكەن شەۋكەت يا بىرنى تىنغاي، يا بىرەر ئەزاسىنى مىدىرلاتقاي!...

چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن سايىم ئاخۇن ئۇستام بىر سېكۇنتتىنمۇ قولدىن بەرمەي، شەۋكەت بىلەن ھەپىلەشتى، ئارىلاپ-ئارىلاپ، قانداقتۇر بىر ئۈمىد بىلەن كەينىگە قىيا بۇرۇلۇپ، ئىشىك تەرەپكە قاراپ قويدى، ھېچكىمنىڭ قارىسىنى كۆرمىگەندىن كېيىن، چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى-دە، ئىتتىنىڭ شەۋكەتكە بۇرۇلدى.

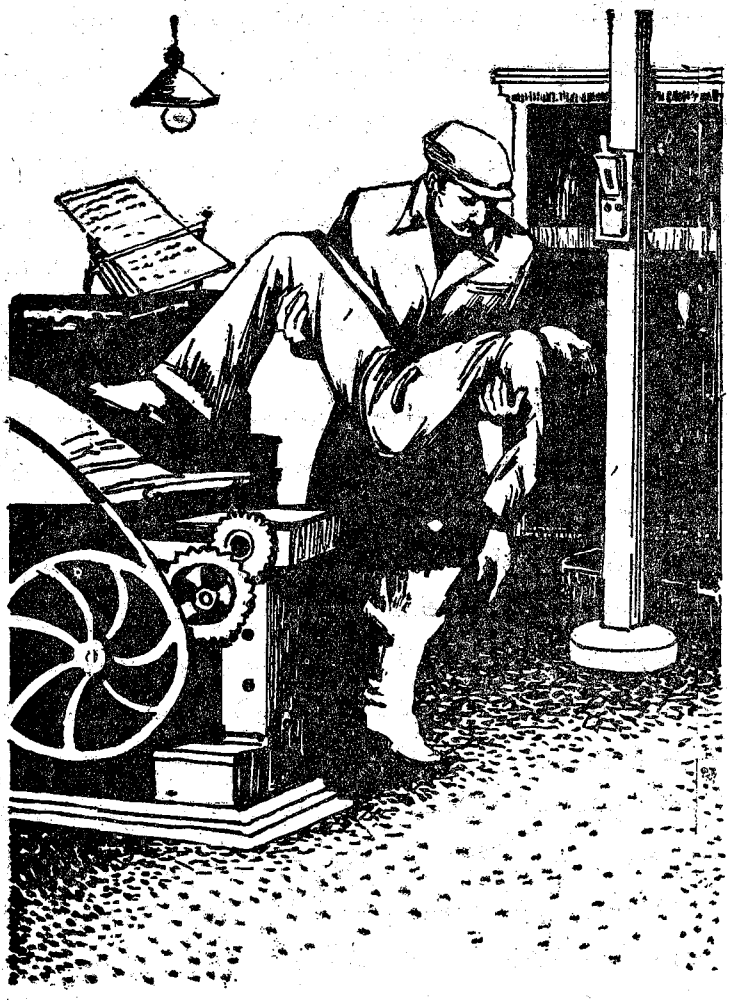
كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بىلەك سائىتىنىڭ ستىرىلكىسىغا قاراپ-قاراپ قويياتتى.

"ئاھ، ۋاقىت! ئاھ، ۋاقىت!... نېمىدېگەن تېز ئۆتىدۇ-ھە؟! بىچارە شەۋكەت راستىنلا قارا نىيەت مەھەممەت ئىمىنىڭ قولىدا ياش ھاياتىدىن ئايرىلىپ كەتكەنمىدۇ!؟ ياق، شەۋكەت تېخى ھايات! شەۋكەت چوقۇم ھايات قېلىشى كېرەك! تېخى مەھەممەت ئىمىنگە ئوخشاش بىرنېمىلەر يورۇق دۇنيادا ياشايدۇيۇ، ئون گۇلنىڭ بىرى ئېچىلمىغان شەۋكەت ياشمايى نېمە بوپتىكەن!؟"

يۇرىكى غەزەپ-نەپرەت ۋە ئۈمىد، ئىشەنچ بىلەن تولغان

سايىمئاخۇن ئۇستام ئاللىقاچان چارچاپ هالىدىن كەتكەنىدى. لېكىن، ئۇنىڭدىكى شەۋكەتكە بولغان ئاتىلارچە مۇھەببەت، ئۇنىڭ جەزمەن هايات قېلىشىغا بولغان ئۈمىد ۋە ئىشەنچ ئۇنىڭغا چەكسىز كۈچ-قۇۋۋەت ۋە غەيرەت بېغىشلىماقتا ئىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچ-قۇۋۋىتىنى ئىككى بىلىكىگە يىغىپ، شەۋكەتنىڭ ئىككى قولىدىن مەھكەم تۇتۇپ، ئالدىغا تارتىپ، ئۇنىڭ گەۋدىسىنى بىر پۈكۈپ، بىر رۇسلايتتى؛ قوللىرىنى ئىككى تەرەپكە بىر كېرىپ، بىر يىغاتتى؛... ئۇنىڭغا كېرىكى شەۋكەتنىڭ بىرلا تىنىشى ياكى بىرەر ئەزاسىنى بىرلا قېتىم مىدىرلىتىشى ئىدى! بىراق، هەرقانچە تىرىشقىنى بىلەن، بۇ مەقسىتىگە يېتەلمەيۋاتاتتى.

شەۋكەتنىڭ هېلىلا چانىقىدىن چاچراپ چىقىدىغاندەك چەكچىيىپ تۇرغان خۇنسىز كۆزلىرىگە هەسرەت بىلەن تىكىلگىنىچە، تارام-تارام ياش تۆكۈپ، هە دەپ ئۇنى هەركەتلەندۈرۈۋاتقان سايىمئاخۇن ئۇستام بىردىن نېمىنىدۇ ئېسىگە ئالغاندەك، قوشۇمىسىنى تۇردى-دە، چاچراپ ئورنىدىن تۇردى ۋە ئوقتەك ئېتىلىپ بېرىپ، دېرىزە ئەينىكىگە كۈچەپ بىرنى سالدى. جاراڭ-جۇرۇڭ قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ، دېرىزە تەكچىسى ئەينەك سۇنۇقلىرى بىلەن تولدى. سايىم ئاخۇن ئۇستام ئوك قولىنىڭ پىچاق تىققاندەك زىڭىلداپ ئاغرىشى ۋە تەرەپ-تەرەپتىن ئېقىۋاتقان قانغا پىسەنتىمۇ قىلماستىن، ئالىقان-چىلىك چوڭلۇقتىكى بىر پارچە ئەينەكنى سول قولىغا ئالدى-دە، كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئارىلىقتا شەۋكەتنىڭ باش تەرىپىدە زوڭ-زايدى. ئاندىن، ئەينەك پارچىسىنى پاختىلىق چاپىنىغا سۈرتۈۋېتىپ، شەۋكەتنىڭ ئاغزى بىلەن بۇرنى ئۇستىگە قويدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزلىرى ئاشۇ ئەينەك پارچىسىغا مىخىتەك قادالدى.

بىر مىنۇت... ئىككى مىنۇت...

قانچە مىنۇت ئۆتكەن-تاڭ، بىر چاغدا، ئەينەك پارچىسى پارقىراق ھالىتىنى يوقىتىپ، سەل-پەل خىرەلەشكەندەك بولدى. سايىم ئاخۇن ئۇستامنىڭ يۈرىكى قېپىدىن چىقىپ كەتكۈدەك قاتتىق گۈپۈلدەپ، ۋۇجۇدى يېڭىباشتىن كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغاندەك بولدى.

"شەۋكەت تىرىك ئىكەن! — دەۋەتتى ئۇ ئۆزىگە ئۆزى پىچىرلاپ، — شەۋكەت ئۆلمەپتۇ! شەۋكەت تىرىك ئىكەن!... ۋاقىتنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەي، دەرھال دوختۇرنى چاقىراي، دوختۇر..."

ئۇ خىيالىنىڭ ئاخىرىنى ئۇزمەستىن، يولۋاستەك چاققانلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئىشىككە قاراپ ئېتىلدى. بىر پۈتى بوسۇغىدىن ئەمدىلا چىقىشىغا، ئىككىنچى پۈتى دەرھال ھەرىكەتتىن توختىدى. بېشىنى ئىنتىك كەينىگە بۇراپ، شەۋكەتكە تىكىلدى. شەۋكەت مۇزدەك سېمونت ئۈستىدە ياتاتتى. سايىمئاخۇن ئۇستامنىڭ يۈرىكى "جىغ" قىلىپ، پۈتلىرى يېڭىباشتىن شەۋكەتنىڭ يېنىغا قاراپ ئۇچتى.

"ۋاقىت...ۋاقىت!...، — دەيتتى ئۇ ئىچىدە، — دوختۇرنى چاقىرىپ كەلگۈچە بىرمۇنچە ۋاقىت ئۆتىدۇ. بىر مىنۇت — ھايات-ماماتبوسۇغىسى. دوختۇر بۇ يەرگە يېتىپ كەلگۈچە... ئالمادىس..."

ئۇنىڭغا بۇنچە زور كۈچنى كىم ئاتا قىلدىكىن؟ ئۇ، يەرگە بىرلا ئېگىشتى-دە، گويا يېنىشىغا تەگمىگەن بوۋاقنى كۆتۈرۈۋالغان ئاتىدەك، شەۋكەتنى يەردىن يۇلۇپ ئالدى ۋە شۇنداق چوڭ، شۇنداق تېز قەدەم بىلەن تاشقىرىغا ئېتىلدىكى، ھەش-پەش دېگۈچە ئۆزىنى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ياتاق رايونىدا كۆردى.

— يولداشلار! ئادەم ئۆلدى! — دەپ پۈتۈن ئاۋازى بىلەن

ۋارقىردى ئۇ زاۋۇت دوختۇرىنىڭ ئۆيىنى كۆزلەپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ، ــ يولداشلار! مەھەممەت ئىمىن ئادەم ئۆلتۈردى! يولداشلار!

. . .

ئۇ يېتىپ كەلگەندە، زاۋۇت دوختۇرى چالا ـ پۈچۈقلا كېيىنىپ، ئىشىك ئالدىغا چىقىپ بولغانىدى. رامىزان چاڭجاڭ ۋە ئۆي ـ ئۆيدىن چۈۋۈلۈپ چىقىشقان ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرمۇ بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى يېتىپ كېلىشىپ، شەۋكەتنى سايىم ئاخۇن ئۇستامنىڭ قولىدىن ئېلىشتى. ئۇن مىنۇتتىن كېيىن، شەۋكەت خەلق شىپاخانىسى بالنىتسا ـ نىڭ جىددىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىنىڭ كارىۋىتىدىن جاي ئالدى...

يەنىشۇجى ئايرودورومدىلا بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇدۇللا دوختۇرخانىغا كەلدى.

بۇ دوختۇرخانىنىڭ شەۋكەتنىڭ ھاياتىنى قۇتقۇزۇپ قېلىش يولىدا بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىۋاتقىنىغا توپتوغرا ئون ئىككى سائەت بولغان بولسىمۇ، بۇ تىرىشچانلىقلار تۈزۈك ئۇنۇم بەرمەيۋاتاتتى...

تەقەززالىق چېكىگە يېتىپ، كۆزلەردىكى ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى ئۆچۈش ئالدىدا تۇرغان بىر پەيتتە، بىر نەپەر سېستىرا ئۇلار تەرەپكە كېلىۋېتىپ، يىغلامسىرىغاندەك تىترەك، ئەمما جارانگلىق ئاۋازدا دېدى:

ــ يولداشلار! خۇش خەۋەر! سەپدىشىڭلار نەپەس ئالدى!...

ــ ھە!؟

توپ گۈرىدە يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، سېستىرانى ئوتتۇرىغا ئېلىۋېلىشتى. ھەممە يۈزەكلەر شادلىقتىن ئۇيناپ، ھەممە چىرايلار، ھەممە كۆزلەردە ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى چاقنايتتى. بۇرۇقتۇرمىلىقتىن تاماقلارغا

چاپلىشىپ كەتكەن تىللارمۇ بۇلبۇلدەك سايراپ، سىپسترانى ھەر خىل سوئاللار بىلەن كۆمۈۋەتتى. سىپسترا پەقەت بىرلا سۆزنى تەكرارلايتتى:

ــ خەۋپ ئۆتۈپ كەتتى!... خەۋپ ئۆتۈپ كەتتى!...

توغرا، شەۋكەتنىڭ ياشلىق باھارى ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىپ، ئۆلۈم ئۇستىدىن غەلبە قىلغانىدى!

كېيىنرەك، سىپسترا ھاياجىنىنى تەسلىكتە بېسىپ، شەۋكەتنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى تەپسىلىيرەك سۆزلەپ بەردى ۋە ھازىر ئۇنىڭغا خاتىرجەملىك لازىملىقى، شۇڭا، ئۇنى يوقلاشقا بولمايدىغانلىقىنمۇ قىستۇرۇپ قويدى. يەن شۇجى ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپ مۇنداق دېدى:

ــ يولداشلار! ئەمدى خاتىرجەم بولغانسىلەر؟ مۇنداق قىلايلى: چاڭجاڭ بىلەن مەندىن باشقىلار دەرھال زاۋۇتقا قايتىڭلار. سەكسەننچى يىلنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىركۈنىنى خىزمەت ئورۇنلىرىڭلاردا مەھكەم تۇرۇپ ئۆتكۈزۈپ، دۇشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىگە ئەملىي ھەرىكىتىڭلار بىلەن زەربە بېرىڭلار! بىزمۇ مەسئۇل دوختۇرلار بىلەن كۆرۈشۈپ، شەۋكەتنىڭ ئەھۋالىنى يەنىمۇ تولۇقراق ئۇققاندىن كېيىن، دەرھال زاۋۇتقا يېتىپ بارىمىز. يېڭى يىلغا تەييارلىغان سۆزىمىزنى ئەسلىدىكى پىلان بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىمىز ئالدىدا نامايىش قىلىمىز...

كۆپچىلىك ئىشچىلار تۆتتىن، بەشتىن شىپاخانا دەرۋازىسىدىن سىرتقا قاراپ ئېقىشتى. ھەممىنىڭ ئالدىدا كېتىۋاتقان توپ ئارىسىدا سايىم ئاخۇن ئۇستام بار بولۇپ، بىرەيلەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى:

ــ مەھەممەت ئىمىننى ئەجەبمۇ قاچۇرۇپ قويۇپسىز! "مەنمۇ

شەۋكەتتەك بولماي" دەپ قورقۇپسز ـ دە؟!

ـ "قورقۇپسز؟" ئۇنىڭدىن قورققان جەنىمنى ئىتتىقا تاشلاپ بېزەرمىنا! ـ سايىمئاخۇن ئۇستام تەمكىن ئەمما جىددىي تەلەپپۇزدا چۈشەندۈردى، ـ بىر قوتۇر ئىت بىلەن ھەپىلىشىمەن دەپ، شەۋكەتتەك بىر يولۋاسنى زىيان تارتساق قانداق بولىدۇ؟ كاللا دېگەن جايىدا ئىشلىشى كېرەك ـ دە، ئۇكا! شەۋكەتلا ھايات قالىدىكەن، مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۆلگىنى شۇ! قانداق دېدىم؟ ھېلىغۇ يوشۇرۇۋۇۋاپتۇ، قولىدىن كەلسە ئاسمانغا چىقىۋالمسۇنمۇ!... قېنى ئۇنىڭ قېچىپ قۇتۇلغىنىنى كۆرەي...

سىر ئەمەس سىرلار

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن، يەنىشۇجى بىلەن رامزان چاڭجاڭ زاۋۇتتىكى بارلىق يولداشلارغا ۋاكالىتەن، شەۋكەتتىن تۇنجى قېتىم ھال سورىدى. ئىككى كۈندىن بېرى ئۇلارنىڭ ناھايىتى نۇرغۇن ۋاقتى مۇشۇ دوختۇرخانىدا ئۆتكەن بولسىمۇ، دوختۇرلار ئۇلارنىڭ شەۋكەتنى يوقلىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىشگە رۇخسەت قىلمىغانىدى. شەۋكەت ھازىرمۇ جىددىي قۇتقۇزۇش ئۆيىدە. ئاخشامدىن بۇيان، ئابدەم ئۇنىڭغا ھەمراھ ئىدى.

شەۋكەت ئىككى رەھبەرنى ئۆز يېنىدا كۆرگەندە، ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى.

ـ يىغلىما، شەۋكەت، ـ ئىككىيلەن تەڭلا ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىشتى، ـ مۇنداق قىلساڭ، سالامەتلىكىڭ ئوڭاي ئەسلىگە كەلمەيدۇ.

شەۋكەت نەدىمۇ ئۇلارنىڭ گېپىگە كىرسۇن! بىر تەرەپتىن يىغلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن، مەھەممەت ئىمىن بىلەن ئاباقىنىڭ شۇملۇقلىرى ئۈستىدە بوغۇلۇپ ـ بوغۇلۇپ سۆزلەيتتى.

ـــ خاتىرجەم بول، شەۋكەت، ـــ يەن شۇجى ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىدە ئولتۇرۇپ، پۈتلىرىنى سلايتتى، ـــ بىز بۇ ئىككى بۇزۇقنىڭ ھەممە ئەسكىلىكلىرىنى بىلىمىز. سەن ئوبدان ئارام ئال.

ـــ ياق، سىلەر يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى بىلمەيسىلەر!...

شەۋكەت ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلگەندى، ئۇنىڭ باش تەرىپىدە ئولتۇرغان رامىزان چاڭجاڭ ئۇنى كۆكرىكىدىن ئاۋايلاپ بېسىپ، قوزغىلىشقا يول قويمىدى ۋە:

ـــ مىدىرلىما، مىدىرلىساڭ ئوكۇل يېڭنىسى بىلىكىڭدىن چىقىپ كېتىدۇ، ـــ دەپ ئاگاھلاندۇردى. يەنىشۇجىمۇ:

ـــ گەپكە كىر، ماقۇلمۇ؟ ـــ دېگىنىچە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېگىشتى.

شەۋكەت جىم بولدى. ئۇنىڭ ئەلەملىك كۆز ياشلىرى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك ئىككى مەڭزى ۋە قۇلاقلىرىغا قاراپ توختاۋسىز دومىلايتتى. كۆزلىرى نېمە ئۈچۈندۇ ئىككى رەھبەرنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىشتىن قورقۇۋاتقاندەك، ھېلى ئۇ نۇقتىغا، ھېلى بۇ نۇقتىغا تىكىلەتتى.

ئىككى رەھبەر يولداشلارنىڭ ياخشى تىلەكلىرىنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ دوختۇرلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا قەتئىي بويسۇنۇپ، ئوبدان ئارام ئېلىشىنى تاپىلاپ، قايتىش ئۈچۈن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا تەمشىلۋاتقاندا، شەۋكەتنىڭ چىرايى جىددىي ئۆزگىرىپ، مۇندىق بىر غەلىتە سوئالنى سوراپ قالدى:

— يەنشۇجى، رامىزان ئاكا، — دېدى ئۇ، — مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ باشلىرىدا ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق يىغىندا دادامنىڭ: "ھەممە يەرنى ئۇزۇندىلەش شەخسكە خۇراپىلارچە چوقۇنۇش بولىدۇ" دېگىنى راستمۇ؟

ئىككى رەھبەر بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىۋېلىشتى-دە، تەڭلا:

— راست، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

شەۋكەت بىرھازا جىم بولۇپ كەتتى. كېيىن يەنە سورىدى:

— دادامنىڭ بۇ سۆزىنى كىم خاتىرىلىگەن؟

رامىزان چاڭجاڭ كېسىپلا جاۋاب بەردى:

— مەن خاتىرىلىگەن.

شەۋكەت تېخىمۇ جۇرئەتلىنىپ سوراشنى داۋام قىلدى:

— سىز ئۇ خاتىرە دەپتىرىڭىزنى نەدە قويغان؟

— "پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى" ئۆيۈمدىن بۇلاپ چىقىپ كەتكەن.

— ھازىر ئۇنىڭ كىمنىڭ قولىدا ئىكەنلىكىنى بىلەمسىز؟

بۇ بىر-بىرىدىن غەلىتە، بىر-بىرىدىن سىرلىق سوئاللار ئىككى رەھبەرنى خېلىلا گاڭگىرىتىپ قويغانىدى. خېلىدىن كېيىن، ئۇلار مۇنداق بىر ۋەقەنى ئەسكە ئېلىشتى:

بۇغراجان قولغا ئېلىنىشتىن بىرنەچچە كۈن ئىلگىرى، زاۋۇت ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ بىر قېتىملىق يىغىندا، ئۇزۇندى تېمى، ئۇزۇندى مۇنارىسى ياساش ۋە ھەممە سېخ، ئىشخانىلارنى ئۇزۇندىلەشتۇرۇش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى. بىرنەچچە كىشى كەينى-كەينىدىن سۆز ئېلىپ، قانچىلىك چىقىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇزۇندى مۇنارىسى ۋە ئۇزۇندى تاملىرىنى چوقۇم

باشقا ئورۇنلاردىن كۆركەم قىلىپ ياساشنى تەشەببۇس قىلدى.

ــ مەنمۇ ھەممە يەرنى ئۇزۇندىلەشتۇرۇشكە قوشۇلىمەن، ــ دېدى بۇغراجان، ــ بىراق، زاۋۇتىمىز ئىككى يىلدىن بۇيان ئۇدا زىيان تارتىۋاتىدۇ. بانكىدىن ئالغان قەرزىمىزمۇ ئاز ئەمەس. ئەگەر يەتتە-سەككىز ئورۇنغا ئۇزۇندى تېمى، ئون ئىككى مېتر ئېگىزلىكتە بىر ئۇزۇندى مۇنارىسى ياسايدىغان بولساق، كەم دېگەندىمۇ يەتمىش-سەكسەن مىڭ يۈەن خەجلەشكە توغرا كېلىدۇ...

ــ سىياسىي ــ قوماندان ۋە جان، ــ بىرەيلەن بۇغراجانىڭ سۆزىنى كەسكىن بۆلدى، ــ ھە دېسە ئىقتىسادنىڭ گېپىنى قىلىۋەرسەڭ، مەدەنىيەت ئىنقىلابىنى ئېلىپ بېرىشتا باشقا ئورۇنلارنىڭ كەينىدە قالمامدۇق؟ بۇ ــ بىر تەرىپى، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇزۇندى مۇنارىسى، ئۇزۇندى تېمى ياساش ــ ئۇلۇغ داھىمىز ماۋ جۇشىغا بولغان ساداقىتىمىزنى ئىپادىلەشنىڭ ئەڭ ياخشى شەكلى. مەن بىرتىپىن مائاش ئالماسلىققا، ئاچلىقتا ئۆلۈشكە رازىكى، ياھانە-سەۋەب كۆرسىتىپ، ئۇزۇندىلەشتۇرۇشكە توسقۇنلۇق قىلىدىغان ھەرقانداق پىكىرلەرگە قوشۇلالمايمەن.

ــ مەنمۇ ئۇزۇندىلەشتۇرمەسلىكنى تەشەببۇس قىلىۋاتقىنىم يوقتۇ؟ ــ بۇغراجان ئۆز پىكرىنى ئىزاھلىدى، ــ قولىمىزدا مەركەزنىڭ بۇنىڭدىن بىرنەچچە ئاي ئىلگىرى چۈشۈرگەن ھۆججىتى تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭدا شەخسكە چوقۇنۇشنىڭ ئەۋج ئېلىپ كېتىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، يىغىن زالىدىن باشقا ئورۇنلارغا پارتىيە-ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىمىزنىڭ سۈرەتلىرىنى قالايمىقان ئاسماسلىق؛ ئېسىلغان بولسا، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە-ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى مەسئۇل بولۇپ يىغۇۋېلىش كېرەكلىكى كۆرسىتىلگەن. ئۇزۇندىلەشتۇرۇشكە

كەلسەك، بۇ ھەقتە مەركەز ھېچقانداق ھۇججەت چۈشۈرگىنى يوق. شۇنداقتىمۇ، ھازىر بۇ ئىش پۈتۈن مەملىكەت خاراكتېرلىك دولقۇنغا ئايلاندى. بىزمۇ مۇشۇ دولقۇنغا ماسلىشىش ئۈچۈن، قولىمىزدىكى كېلىشچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسەك بولىدۇ. ئەمما...

— مەركەز ھۇججەت چۈشۈرمىگىنى بىلەن، لىن بياۋ «ئۈچ ئەسەر» ۋە «ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۈزۈندى»نىڭ نەشر قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن يازغان كىرىش سۆز ۋە بېغىشلىمىسىدا «ئۈچ ئەسەر»نى قىبىلىنامە قىلىپ ئۆگىنىش، ھەرقانداق بىر ئىشنى باشلاشتىن بۇرۇن «ئۈزۈندى»گە مۇراجىئەت قىلىش، ئۇنىڭدىن ئەقىل تېپىشنى تەشەببۇس قىلدى. لىن بياۋنىڭ بۇ تەشەببۇسى، ئەمەلىيەتتە، مەركەزنىڭ ھۇججىتى بولماي نېمە!؟

— . . . . . .

مۇنازىرىنىڭ ئاخىرقى يەكۈنى شۇ بولدىكى، بۇغراجان يېتىم قالدى، تەنقىد ئاڭلىدى. بەزىلەر ئۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىشنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. لېكىن، كۆپچىلىكتە پىكىر بىرلىكى بولمىغاچقا، قارار چىقىرىلمىدى. يەنە بىر قېتىم يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، بۇغراجان قولىغا ئېلىنىپ كەتتى. بۇرژۇئا ئەكسىيەتچىل لۇشيەنىنى پېپەن قىلىش باشلانغاندا، "پرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرى" رامىزان چاڭجاڭنىڭ ئۆيىنى ئاختۇرۇپ، كۆپلىگەن شەخسىي نەرسىلىرى قاتارىدا شۇ قېتىملىق يىغىننىڭ ئەھۋالى خاتىرىلەنگەن دەپتىرىنىمۇ بۇلاپ چىقىپ كېتىشتى. كېيىنكى چاغلاردا، يەن شۇجى بىلەن رامىزان چاڭجاڭنى بۇغراجاننىڭ "ئەكسىلىنقىلابىي قارا ئارقا تىرىكى" قىلىپ قويغان، شۇنداقلا، بۇغراجاننىڭ "ئىزچىل ئەكسىيەتچى"لىكىگە ئىسپات مۇشۇ ئىدى... "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"

يوقىتلىغاندىن كېيىن، "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"دا تۆپلانغان سان-ساناقسىز قارا ماتېرىياللار كۆيدۈرۈۋېتىلدى ياكى قارىلانغۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىلدى. رامىزان چاڭجاڭنىڭمۇ نۇرغۇن نەرسىلىرى قايتۇرۇپ بېرىلگەن بولۇپ، پەقەت ئاشۇ خاتىرە دەپتەرلا قايتۇرۇپ بېرىلمىگەنىدى (يوقىلىپ كەتكەنىدى). مانا ئەمدى بۇ گەپنى شەۋكەت ئاغزىغا ئېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

"ئۇ خاتىرە دەپتەر زادى نەگە كېتىپتىكىنا؟ شەۋكەت بۇ ھەقتە بىرەر نەرسە بىلەمدۇ نېمە؟"

ئەنە شۇ سوئالنى ھەر ئىككى رەھبەرنىڭ كۆزلىرىدىن تېپىش مۇمكىن ئىدى. بىرمەھەل داۋام قىلغان جىمجىتلىقتىن كېيىن، رامىزان چاڭجاڭ:

— بىلمەيمەن، — دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى.

يەنىشۇجى بېشىنى يەڭگىل ئېغىتىپ، ئۇنىڭ جاۋابىنى تەستىقلىدى.

شەۋكەت چوڭقۇر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىۋېلىپ تىلغا كىردى:

شەۋكەت زاۋۇتقا كىرگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىلا ئۇنىڭغا بىر سايە ئەگەشتى. كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار ئۆتكەنسېرى، بۇ سايە ئۇنىڭغا شۇنداق مەھكەم يېپىشتىكى، شەۋكەتمۇ ئۇنىڭغا كۆنۈپ قالدى، ھەتتا ئۇنىڭغا ئەڭ يېقىن كىشىدەك ئېچىكىپ كەتتى. ھېچكىمگە دېمەيدىغان ئارزۇ-ئارمانلىرى، خۇشلۇق-خاپىلىقلىرىنى ئۇنىڭغا دەيدىغان، ئۇنىڭدىن مەسلىھەت سورايدىغان، ئۇنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئىش قىلىدىغان بولدى. كېيىنرەك، ئۇنىڭغا يەنە بىر سايە ھەمراھ بولدى. بۇ سايىمۇ ئوخشاشلا شەۋكەتنىڭ ئەڭ يېقىن ئىنچ كۆيەرى، ئەڭ سەممىي مەسلىھەتچىسى ۋە ھامىسى سۈپىتىدە،

ئۇنى ئۆزىنگە رام قىلىۋالىدى. ئۇلار شەۋكەتنىڭ قاۋۇل بەستى، ئەقىل-پاراستى، ئاجايىپ غەيرەت-شىجائىتىگە بىر ئاغزىدا مىڭ قېتىم ئاپىرىن ئوقۇيتتى. ئائىلىسىنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى ۋە ئۇنىڭ ھازىرقى "بىچارە" ھالىتىگە چىن يۈرىكىدىن ئېچىناتتى. كەلگۈسى تەقدىرىدىن قايغۇراتتى. ئاخىر، ئۇلار ئۇنىڭغا ناھايىتى زور يۈرەك بېغىشلىدى. بىرىنىڭ مەسلىھەتى، ئىككىنچىسىنىڭ قەتئىي قوللىشى بىلەن، شەۋكەت ھېلىقى خىزمەت ئالماشتۇرۇش ئىلتماسىنى يازدى.

ــ شەۋكەت، ــ دېگەنىدى ئاشۇ كۈنى ئۇشتۇمتۇت پارتلىغان قوغۇشۇن ئېرىتمىسى ئۈستىبېشىنى بولغىغان شەۋكەت ئاچچىقى كەلگىنىدىن يا ئۈستىبېشىدىكى قوغۇشۇن يۇقۇندىلىرىنى تازىلاشنى ۋەياكى ئۆشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىشنى بىلەلمەي تېڭىرقاپ تۇرغان بىر پەيتتە، ئاسماندىن چۈشكەندەكلا بوسۇغىدا پەيدا بولۇپ قالغان ئاباق، ــ مەن ساڭا كۆپ قېتىم ئېيتتىم. بۇ دوزاختا يەنە داۋاملىق ئىشلەۋېرىدىغان بولساڭ، يا بىرەر ئەزايىگىدىن ئايرىلسەن، يا بولمىسا، ياش ئۆمرۈڭنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈپ، قىلچە ئىستىقبالى يوق ئادەم بولۇپ قالسەن، بىلەمسەن، بۇ دوزاختا ئۇزاق مۇددەت ئىشلىگەنلەرنىڭ بىرەرىمۇ يا ئۇنداق، يا مۇنداق پالاكەتتىن خالى بولغان ئەمەس. بەزىلىرى كۆزىدىن ئايرىلدى. بەزىلىرى قوغۇشۇن بىلەن زەھەرلىنىپ، مەڭگۈلۈك ھېيىپىناق بولۇپ قالدى. سېنىڭمۇ شۇلارىدەك بولۇپ قالغۇڭ بارمۇ؟ ــ ئاخىردا ئاباق كەسكىن خىتاب قىلدى، ــ ياق، ئۆكا! ياشلىق باھارىڭنى بۇ دوزاختا ئۆزىتىۋەتسەڭ ھەرگىز بولمايدۇ!... سەن شۇنداق ئادەم بولۇپ يېتىشىشىڭ كېرەككى، كەلگۈسىدە ھېچقانداق ئىش سەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

بدىغان، پۈتۈن زاۋۇت ساڭا ھەسەت قىلىدىغان بولسۇن!... داداڭ ئەنە شۇنداق ئادەم ئىدى. سەنمۇ خۇددى داداڭدەك ئادەم بولۇشقا تىرىشىشىڭ كېرەك!...

— مېنى قانداق قىل دېمەكچىسىز؟

شەۋكەت بۇ سوئالنىڭ ئاغزىدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى تۇيماي قالدى. ئاباق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، بىراقلا ئۇنىڭ يۈرىكىگە قول سالدى:

— قانداق قىلاتتىڭ، ئىلتىماس ياز. خىزمىتىڭنى يۆتكەپ قويۇش توغرىسىدا ئىلتىماس ياز!...

— ئۇنداق قىلسام...

— قورقۇۋاتامسەن؟ قورقما! تەشكىل سېنى يەپ كېتەمتى! بىر قېتىم، ئىككى قېتىم، ھەتتا ئون قېتىملاپ ئىلتىماس ياز! بىرىگە قۇلاق يوپۇرۇۋالسا، يەنە بىرىگە قۇلاق سالماي ھەددى ئەمەس!...

— يەنىشۇجى بىلەن رامىزان ئاكام: "سەن بۇ يەردە بىر-مەزگىل ئىشلەپ تۇرغىن، كېيىن مۇۋاپىق ئورۇنغا يۆتكىۋېتىمىز..." دېگەنىدى...

— قاچان؟ قاچان شۇنداق دېگەن؟

ئاباق شەۋكەتنىڭ سۆزىنى ئىلىۋالدى. شەۋكەتكە يەنە دېمەكچى بولغانلىرىنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىپ، ئاباقنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي بولمىدى:

— مېنى زاۋۇتقا قوبۇل قىلغان كۈنى.

— مانا ئەمەسمۇ! — ئاباق چېچىلىپ سۆزلەپ كەتتى، — سەككىز ئاي ئۆتۈپتۇ، ئوكا! سەككىز ئاي!...ئويلاپ باققىنا، سەككىز ئاينىڭ ساڭا بىرەر مۇۋاپىق ئورۇن تېپىلماپتىمۇ؟ بىكار گەپ! ھازىر ئۇلارنىڭ

پۇتۇن ئەس-يادى ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ، يۇقىرىنىڭ "خو"سىنى ئېلىشتا! شۇڭا، ئۇلارنىڭ سېنىڭ ئۆلۈش-تىرىلىشىڭ بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرغۇدەك ۋاقتىمۇ يوق! ئەگەر ئۇنداق بولمايدىغان بولسا، نېمىشقا سېنى ھازىرغىچە مۇشۇ دوزاخقا تاشلاپ قويۇپ كارى بولمايدۇ؟! سەللا ئەقىل يۇگۇرتىدىغان بولساڭ، چاتاقىنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالىسەن... راستىنى ئېيتسام، ئۇلارنىڭ سېنى ھە دەپ ماختاشتىن مەقسىتى — سېنىڭ كۆچۈڭگە تايىنىپ، ئۆزلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش. ھازىر ھەممە يەردە ئەھۋال شۇنداق. باشلىقلار ئۇچۇن ئېيتقاندا، ئىشچىلارنىڭ كۆچى ھالال، ئۆزى ھارام بولۇپ قالدى. ئۇكا!...

ئۇ يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى ئىدى، دېمىدى. چۇنكى ئۇ شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىدە ئۆز سۆزىگە نىسبەتەن ھەم ھەيران قېلىش، ھەم گۇمانلىنىشتەك بىر خىل شولا ئەكس ئېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالغانىدى. شۇڭا، دەرھال گېپىنى يۆتكىۋالدى:

— بەلكى مەن ساڭا ئىچىم ئاغرىغىنىدىن، بەزى نەرسىلەرنى خاتا پەرەز قىلغاندىمەن، — ئاباق بىر يېرى ئاغرىۋاتقانىدەك، چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ سۆزلىدى، — ئادەمنىڭ ئاچچىقى كەلگەندە، ئاغزىدىن نېمىلەر چىقىپ كەتمەيدۇ، دەيسەن! ھېچقىسى يوق، گېپىمىنىڭ توغرا-خاتاسىنى ئۆزەڭ بايقىۋال!... ئېھتىمال، يەن شۇجى بىلەن رامزان چاڭجاڭ ئىشقا چۆكۈپ كېتىپ، سېنىڭ ئىشىڭنى ئېسىدىن چىقىرىشقاندۇ ياكى سەندىن بەرەر ئىنجا چىقمىغانلىقىغا قاراپ، سېنى مۇشۇ ئىشنى مەڭگۈ ئىشلەشكە بەل باغلىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپ قېلىشقاندۇ. مەيلى نېمىلا بولمىسۇن، بالا يىغلىمىسا، ئانا ئەمچەك سالمايدۇ-دە!...

398

ئەنە شۇ چاغدا مەھەممەت ئىمىن كىرىپ قېلىپ، ئاباق سۆزىنى توختاتتى.

ــ ھە، ئامراقلار! نېمانداق چۈجە خورازدەك بازلىشىپ تۇرۇپ كەتتىڭلار؟ ــ دېدى مەھەممەت ئىمىن بىر ئاباققا، بىر شەۋكەتكە قاراپ تۇلكىلەرچە ھىجىيىپ، ــ ئوھوي... نېمە ئىش بۇ! شەۋكەت، يەنە ئىگىنىڭگە كۈمۈشتىن گۈل باسقان ئوخشىمامسەن؟

شەۋكەت خىجالەتچىلىكتە پوكانىدەك قىزىرىپ كەتتى (ئۇنىڭ كۆزىنى كۆزەينەك، يۈزىنى ماسكا توسۇپ تۇرغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى ھېچكىم سەزمىدى)، كۆزلىرى مەھەممەت ئىمىنگە ئەمەس، بەلكى قەيەرگىدۇ تىكىلدى.

ــ قارىمامسىز، مەيجۇرېن! ــ دېدى ئاباق شەۋكەتكە ۋاكالىتەن سۆزلەپ، ــ بىچارە شەۋكەت مۇشۇنىڭ بىلەن تۆت-بەش قېتىم مۇشۇنداق پېشكەللىكە ئۇچرىدى. ئۇنى باشقا ئىشقا يۆتكەپ قويساڭلارمۇ بوپتىكەن. ئۆزىمۇ ماڭا شۇ گەپنى قىلۋاتاتتى.

ــ بولىدۇ، يۆتكەلگۈسى كەلگەن بولسا، ئەتىلا يۆتكىۋېتىمىز.

ــ ھە!... راستمۇ؟

ــ راست بولماي! ــ ئاباق مەھەممەت ئىمىنىنى ئېغىز ئاچقۇزمىدى، ــ مەيجۇرېن دېگەن بارغۇ، دېگىنىنى قىلماي قالمايدىغان ئادەم! بىر پارچە ئىلتىماس يېزىپ، ئۇنىڭ قولىغا شۇنداق تۇتقۇزۇپ باققىنچۇ، تۈيمايلا قالسەن، ھەش-پەش دېگۈچە ئۆزەكنى باشقا سېختا كۆرىسەن!

. . . . . .

شەۋكەت چۈشلۈك تاماققىمۇ چىقماستىن، ۋالبىك قۇيۇش ئۆيىدە ئاباق بىلەن بىللە چاي ئىچتى ۋە قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئاباقنىڭ

ئېغىزىدىن چىقىقان ھەربىر سۆزنى قەغەزگە يازدى. ئىلتىماس پۈتكەندىن كېيىن، ئاباق بىرقۇر كۆرۈپ چىقىپ، شەۋكەتنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى-دە، دېدى:

— يۈگۈر، ھازىرلا ئەپچىقىپ، مەيجۇرىنىڭ قولىغا بەر!

. . . . . .

شەۋكەت مەھەممەت ئىمىننىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىققاندا، گويا مېڭىسى مۇزلاپ قېلىپ، پۈتۈنلەي كارىدىن چىققاندەك، ھېچ نەرسىنى ئويلاشقا قۇربى يەتمىدى، ئۇ پۈتلىرى كالۋالىشىپ، مەس ئادەمدەك دەلدۇگۇنەتتى. ئىچىدە: "يەن شۇجى بىلەن رامىزان ئاكاملار ئىلتىماسنى كۆرسە نېمە دەر؟..." دەپ تىت-تىت بولاتتى.

ئۇ مۇشۇ خىياللار بىلەن دەرۋازا سىرتىغا چىقىپ كەتكىنىنىمۇ تۇيمىدى.

ئېغىر بىر قول ئاستا يەلكىسىگە تەگكەندە، شەۋكەت ئەندىكسىپ كەينىگە قارىدى. قارىدى-دە، ھەيران قالدى. تووا، ماۋۇ ئىشنى: ئاباقنىڭ كېلەڭسىز گەۋدىسى ئۇنىڭغا چاپلىشىپ دېگۈدەك تۇراتتى، چىرايىنى چۈشۈنۈپ بولمايدىغان بىر خىل سىرلىق تەبەسسۇم قاپلىغانىدى.

— ئۇكا، قارا سېنى! ئادەمنى ئەنسىرىتىپ، ئەتىگەنىڭزى نەلەردە يۈردۇڭ؟

توغرا، شەۋكەت چۈشتىن كېيىن زادى نەدە يۈردى؟

شەۋكەت تىنماي شەھەر كوچىلىرىنى ئارىلىدى. لېكىن، قىزىقى شۇكى، زادى قايسى تەرەپلەرنى ئارىلاپ، نەلەرگە باردى؟ كىملەر بىلەن ئۇچراشتى؟ بۇلارنى ئۇ ئەسلا ئېسىگە ئالالمايتتى. پەقەت ھازىرلا ئۆزىنىڭ شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىنىڭ بىرىدە

تۇرغانلىقىنى سەزدى. چوڭ يول ۋە پىيادىلەر يولىدا ۋېلىسىپىتلىك ۋە پىيادە ئۇ يان-بۇ يان ئۆتۈشۈپ تۇرغانلار شۇنچە كۆپ ئىدىكى، هېيت-بايرام كۈنلىرىنى هېسابقا ئالمىغاندا، بۇنداق ئەهۋال، ئادەتتە، پەقەت ئەتىگەندە، چۈشتە ۋە كەچقۇرۇندا بولاتتى. بۇنى شەۋكەت تالاي قېتىملاپ كۆرگەن...

شەۋكەت ئاسمانغا قارىدى: هاۋا بىرقىسىملا بولۇپ، كۈن غەربكە قايرىلغانىدى.

"ئىشتىن چۈشىدىغان ۋاقىت بوپتۇ-دە..."

شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن شەۋكەت قورسىقىنىڭ ئېچىۋاتقانلىقى، پاقالچاقلىرىنىڭ تېلىپ، تىزلىرىنىڭ سىرقىراپ ئاغرىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۇ قاتتىق گاڭگىراپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاباقىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرىش كېرەكلىكىنى ئېسىدىن چىقارمىدى:

— كوچا ئايلاندىم! — دېدى كېسىپلا. ئۇ بۇ سۆزلەرنى شۇنداق قوپال تەلەپپۇزدا ئېيتتىكى، هەتتا ئۆز ئاۋازىدىن ئۆزى سەسكىنىپ كەتتى. يۈزلىرى قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ، چېكسىدىن پۇرقىراپ تەر چىقىپ كەتتى. ئاباق بايىقىدەكلا هەجىيىپ تۇراتتى. ئۇڭ قولى تېخىچىلا شەۋكەتنىڭ يەلكىسىدە ئىدى.

— مۇنداق دېگىن، — دېدى ئۇ بېشىنى كەينى-كەينىدىن بىرنەچچە قېتىم ئېغىتىپ، — كوچا ئايلىنىپ هاردۇقىڭنى چىقىرىپسەن-دە؟ بوپتۇ، هېچقىسى يوق. ياشلىقتا مۇنداق ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇكا! — ئۇ سەل توختۇلۇپ، نېمىندۇ ئېسىگە ئالغاندەك چىرايىنى غەلىتە پۇرۇشتۇردى-دە، شەۋكەتتىن سورىدى، — تاماق يېمىدىڭغۇ دەيمەن؟

شەۋكەت ئويلىنىپ ئولتۇرماستىن، راستىنى ئېيتتى.

ـــ بوسۇغامغىلا كېلىپ قاپسەن، يۇر، بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپ، بارنى تەڭ كۆرەيلى.

ئاباق شەۋكەتنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن، ئۇنى يەلكىسىدىن ئىتتەرگىنىچە، ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ ماڭدى. شەۋكەت ئۆزىگە ئۆزى ئىگە بولالماي قالغاندى...

ئاباقنىڭ كونا ئۇسلۇبتىكى مېھمانخانا ئۆيى ئاددىيلا جاھازلانغان بولۇپ، ئالاھىدە كۆزگە تاشلانغۇدەك جاھازلار، ئالايلۇق، ئىشكاپ دەمدۇ، سىم كارىۋات دەمدۇ، مۇنداق نەرسىلەرنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. يەرگىلا سېلىنغان يوغان ئىككى پارچە زىلچا ئۆينى لىق ئالغان بولۇپ، پەگاھقىراق قويۇلغان يوغان ھەشتەرخان سانـ دۇقنىڭ ئۈستىدە يەنە بىرنەچچە پارچە زىلچا قاتلاقلىق تۇراتتى. شەۋكەت كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئەنە شۇ نەرسىلەرگە سەپسالغاچ، تۆرگە سېلىنغان قوش قەۋەت يىكەنداز ئۈستىدە خارامۇش ھالەتتە ئولتۇراتتى. ئاباق بىر تۇرۇپ ئۇنى گۆشلۈك لەڭمەنگە زورلىسا، بىر تۇرۇپ داستىخاندىكى ھەر خىل نازۇ-نېمەتكە زورلايتتى. قورسىقى ئېچىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكتىنمۇ ياكى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم كۆرگەن بۇ ئۆيدە ئۆزىگە كۆرسىتىلگەن بۇنچە زور مېھمانداوستلۇقتىن ھاياجانلىنىپ كەتكىنىدىنمۇ، شەۋكەتنىڭ گېلىدىن ھېچ نەرسە ئۆتىدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. ئۇ ھەرقانچە تىرىشىپمۇ چىنىنى يېرىملاشتۇرالمىدى. ئەكسىچە، ئاباق ئىككىنچى چىنىنى بىكارلاپ، مۇشتەك ناۋات سېلىنغان پىيالىدىكى ئاتنىڭ قېنىدەك قېنىق دەملەنگەن چايغا قاتلىما تۇگۈرۇپ ئولتۇراتتى.

ـــ ئىككى چوكا ئالغىنا، ئۇكا! ـــ دېدى ئۇ شەۋكەتنى لەڭمەنگە زورلاپ، ـــ سېنىڭ كېلىشىڭنى بالدۇرراق ئۇققان بولسام، باشقىراق

غىزا بۇيرۇتىدىكەنمەن... قورسىقىڭنىڭ ئاچلىقىنى بىلىپ تۇرۇپتىمەن، تارتىنىپ مۇشۇنداق قىلىۋاتىسەن، ئۇكا! مېنىڭ كۆڭلۈم ئۇچۇن بولسىمۇ ئىككى چوكا يېگىن!...

ئاباق سۆزلەۋاتقانىدا، ئون ئىككى-ئون ئۇچ ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا ئىشىكتىن كىرگەن پېتى ئۇدۇل ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، قولىقىغا نېمىلەرنىدۇ پىچىرلىدى. ئاباق گېپىنى توختىتىپ، مۇشۇكـتەك چاققانلىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆيدىن چىقىپ كەتتى ۋە كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئارىلىقتا سەي، ھاراق ۋە چىرايلىق ئىككى رومكا تىزىلغان پەتنۇسنى كۆتۇرۇپ كىردى-دە، شەۋكەتنىڭ يېنىدا زوڭزايدى.

ــ ئىچكىن، سالامەتلىكىڭ ئۇچۇن ئىچ، ئۇكا! ــ دېدى ئۇ ھاراق بىلەن تولدۇرۇلغان رومكىلارنىڭ بىرىنى شەۋكەتكە تەڭلەپ، ــ ھېچقاچان ئىچىپ باقمىغانلىقىڭنى بىلىمەن. مۆرىتى كەلگەندە، بىرەر رومكا ئوتلاپ قويغىنىڭمۇ كارايىتى يوق. ئاچچىقىڭنى ياندۇرۇپ، خاپىلىقىڭنى ئالدۇ. ھەي... داداڭ رەھمەتـلىك بىلەن يېرىم كېچە، يېرىم كېچىگىچە ئولتۇرۇپ ئىچىشىپ كېتەتتۇق... كىشى ئۇ كۈنلەرنى ئەسلىسە، ھەي... قېنى، ئالە، كۆتۇرۇۋەت، ئۇكا! داداڭنىڭ روھى ئۇچۇن كۆتۇرۇۋەت!...

شەۋكەت دادىسىنىڭ خا ھاراق، خا تاماكا دېگەن نەرسىنى زادىلا ئاغزىغا ئېلىپ باقمىغان ئادەم ئىكەنلىكىنى ئازراق بولسىمۇ بىلەتتى. ئەمما، ھازىر ئۇنىڭ ئېتىنى ئاڭلاش بىلەنلا، كۆزىگە ئاق-قارا كۆرۈنمەي قالدى. يۈرىكى ئىنتىقام ئوتلىرى بىلەن يېنىپ، كۆزلىرى ئاشۇ رومكىدا شىپالىق دورىنى كۆرگەندەك بولدى. قوللىرى ئىختىيارسىز ھالدا رومكىغا يېپىشتى-دە، ھەش-پەش

دېگۈچە بىكارلاپ قويىدى. ئاباق ھېلى بۇغراجاننىڭ تەرىپىنى قىلىپ، ھېلى شەۋكەتنى ماختاپ، ئۇنىڭغا كەينى-كەينىدىن ئىككى-ئۈچ رومكا ئىچكۈزۈۋەتتى. شەۋكەت ئەمدى ھاراقنىڭ تەمىنىمۇ سەزمەيتتى. ئۇنىڭ ئاغزىدىكى قۇلۇپمۇ ئېچىلىپ كەتكەنىدى:

ــ دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماي قويمايمەن! ــ دەيتتى ئۇ غەزەپ بىلەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، ــ ھاياتلا بولىدىكەنمەن، چوقۇم دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىمەن!...

شەۋكەت ھەر قېتىم ئاشۇ سۆزلەرنى تەكرارلىغاندا، ئاباق ئۇنىڭ دولىسىغا قاقاتتى، ئاغزى بېسىلماي ماختايتتى.

خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغان ماختاشلاردىن كېيىن، ئاباق ئۇشتۇمتۇت سورىدى:

ــ دادائىنىڭ قاتىلى كىم ئىكەنلىكىنى بىلەمسەن؟

شەۋكەت ئۇدۇللا جاۋاب بەردى:

ــ كىم بولاتتى، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"!

ــ "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"، "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ" دەۋېرىدىكەنسەن! "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"نىڭ نەدىلىكىنى بىلىدىغانسەن؟

ــ نېمىشقا بىلمەيدىكەنمەن! بىلىمەن.

ــ بىلسەڭ دەپ باقە قېنى: ئۇلار نەدە زادى؟

ــ بۇنى كىم بىلمەيدۇ؟ بېيجىڭدىغۇ!

ــ توغرا ئېيتتىڭ، تازا توغرا ئېيتتىڭ! ــ ئاباق شەۋكەتنىڭ دولىسىغا تەكرار-تەكرار بىرنەچچە قېتىم قاقتى، ــ ئەمدى دەپ باقە: دادائىنى ئاشۇلار بېيجىڭدىن كېلىپ ئۆلتۈردىمۇ؟

ــ ئۇلار ئۆلتۈرمىگەن بىلەن، ئۇلارنىڭ قارا قولچوماقلىرى ئۆلتۈردى!

— بەللى، بەللى... ناھايستى توغرا ئېيتتىڭ، ئۇكا! مانا بۇ جاۋابىڭغا قىل سغمايدۇ! بىراق، بۇ قارا قولچوماقىنىڭ زادى كىم ئىكەنلىكىنى بىلمەيسەن — دە!

— ئەگەر ئۇنى بىلىدىغان بولسام...

— مەن ئېيتىپ بەرسەمچۇ؟

— سىز؟... سىز راستىنلا بىلەمسىز؟

— ھىم... ئۇكا! مەن ساڭا ئېيتىپ قويايى: ئاكاڭ بىلمىگەن ئىشنى ھەرگىزمۇ "بىلىمەن" دېمەيدۇ!

— ئېيتىڭە ئەمسە: ئۇ كىم؟ مەن ئۇنى...

شەۋكەت كۆزلىرىنى ئاباقتا مىختەك قادىدى. بۇ كۆزلەردە ئۆلۈمنىمۇ مەنسىتمەيدىغان غەزەپلىك ئۇچقۇن چاقناپ تۇراتتى. شەۋكەتنىڭ رومكا تۇتقان قولى تىترەيتتى. رومكا قۇرۇق ئىدى.

ئاباق ئۇنىڭغا بىرپەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، سورىدى:

— ئەگەر ئېيتىپ بەرسەم، مېنى بالاغا تىقماسلىقىغا ۋەدە بېرەلەمسەن؟

— نېمىشقا ۋەدە بېرەلمەيدىكەنمەن!؟ ئانام مېنى ئوغۇل بالا دەپ تۇغقان!...

— مۇشۇ گېپىڭ راست؟

— راست بولمايلى!

— ئۇنداق بولسا، قەسەم ئىچ!

شەۋكەت قەسەم ئىچتى.

— يارايسەن!

ئاباق ئاغزى قۇلقىغا يەتكۈدەك ھىجىيىپ، شەۋكەتنىڭ دولىسىغا قاقتى. ئاندىن چاچراپ ئورنىدىن تۇردى — دە، تاشقىرىقى ئۆيگە

چىقىپ كەتتى. ۋە ئۇزۇنغا قالماي قايتىپ كىرىپ، شەۋكەتنىڭ يېنىغا يۆكۈندى. ئۇنىڭ قولىدا قىزىل كىلىونكا تاشلىق، ئوتتۇرا ھال چوڭلۇقتىكى بىر خاتىرە دەپتەر تۇراتتى. ئاباق شەۋكەتنى يەنە بىر قېتىم قەسەم ئىچىشكە زورلىدى. ئاندىن:

— مە، بۇنى كۆرۈپ چىقىپ، ئەقلىڭ بولسا، داداڭنى كىم بالاغا تىققانلىقىنى ئۆزەڭ بىلىۋال! — دەپ خاتىرە دەپتەرنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

شەۋكەت خاتىرە دەپتەرنىڭ مۇقاۋىسىنى ئۆرۈپلا بېشىدىن بىر چىلەك سوغۇق سۇ قۇيۇۋېتىلگەندەك شۇركىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى رامىزان چاڭجاڭنىڭ ئىسمىغا چۈشكەندى. "رامىزان ئاكامنىڭ خاتىرە دەپتىرى ئاباقنىڭ قولىدا نېمىش قىلىدۇ؟..." شەۋكەتنىڭ خىيالى ئايلانغاشماستىن، ئاباق:

— ھودۇقما، ئۇكا! — دېدى مەنىلىك قىلىپ، — ئۆزەڭنى توختىتىپ، ئالدىرىماي كۆرۈپ چىق...ياق، توختا، مۇنداق قىلە، ھەبەللى، مانا مۇشۇ بەتنى كۆرۈپ چىق. ھەممە بالا-قازا مۇشۇ يەردە...

ئاباق سۆزلەۋاتقاندا، شەۋكەت ئۇ كۆرسەتكەن قۇرلارنى ئوقۇپ چىقتى: "1966-يىل 9-ئاينىڭ 22-كۈنى بۇغرا سىدىق..."

— قانداق راستىمكەن؟ ئۇكا، داداڭنىڭ بېشىغا چىققىنى رامىزانىڭ مۇشۇ "چېقىمچى دەپتەر"ى!...ئەگەر ئۇ مۇشۇ دەپتەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ، داداڭ ئۇستىدىن قارا ماتېرىيال بەرمىگەن بولسا، داداڭمۇ ئۆلمەيتتى، سىلەرمۇ شۇنچە ئېغىر كۈنلەرنى كۆرمەيتتىڭلار... ئەمدى گېپىمگە ئىشەنگەنسەن؟

— . . . . . .

شەۋكەت ئۇنچىقمىدى. ئۇنچىقمىغانلىقىنىڭ ئۆزى ئۇنىڭ كۆڭلىدە مەلۇم ئوي پەيدا بولغانلىقىنىڭ ئىپادىسى ئىدى. ئاباق بۇنى سېزىپ تۇراتتى. شۇڭا:

— داداڭ بىلەن بولغان ئاغىنىدارچىلىقىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، مەن بۇ خاتىرە دەپتەرنى يېنىمدا ساقلاپ كېلىۋاتىمەن. شۇنداق بىر چاغ كېلىدۇكى، مەن مۇشۇ خاتىرە دەپتەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، رامزاننىڭ رەسۋاسىنى چىقىرىمەن! — دېدى ۋە ئۇلاپلا قوشۇپ قويدى، — ئىشەنمەيۋاتامسەن؟ بۇنى بىلىپ تۇرىسەن. چۈنكى، سەن ھازىر داداڭنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكى، ئۆزەڭنىڭ خىزمەتكە ئورۇنلاشقانلىقىغا قاراپ، "ھەممە ئىش پۈتتى. كۆڭ تاشقا① منىدىم" دەپ ئويلىساڭ كېرەك. ياق، ئۇكا! ئىش ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس!...ئويلاپ باققىنا، رامزانىدەك بىرنېمىلەر داداڭدەك ياخشى ئادەمنى قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋەتسۇنۇ، قانىتىغا سۇ تەگمەي، چاڭجاڭلىقنى قىلۋەرسۇن! شۇمۇ گەپمىكەن!؟ نېمىشقا ئىنتىقام ئېلىنمايدۇ؟ بىلەمسەن، ئەسلىدە، سۇ بېشىدىن لاي...شۇنى بىلىپ قويغىنكى، ھازىر قىلىنۋاتقان ئىشلارنىڭ ھەممىسى تەشۋىقات، ھەممىسى ئادەم ئالداشتىن بۆلەك نەرسە ئەمەس!...ۋاقتى كەلسۇنچۇ، ھەممىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن كۆرىسەن.... داداڭنىڭ جېنىغا زامىن بولغان، سىلەرنى خانۋەيران قىلغان زادى "تۆت كىشىلىك

① كۆڭ تاش — بەزىلەرنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، بەيتۈلمۇقەددەسنىڭ ئۈستىدە ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن مۇئەللەق توختىتىلغان غايەت يوغان بىر تاش بار ئىكەن. "كۆڭ تاشقا مىنىش" بۇ يەردە "مۇرادىمغا يەتتىم" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلدى. — ئاپتور.

گۇرۇھ"مۇ ياكى رامزانمۇ، يۇنى چوقۇم تونۇپ يېتىسەن...ئۇزۇنغا قالماي شۇنداق چوڭ ئۆزگىرىش بولىدۇكى....

ئاباق ناھايىتى ئۇزاق سۆزلىدى. شەۋكەت ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن شۇ نەرسىنى چۈشەندىكى، پات ئارىدا سىياسەتتە ئۆزگىرىش بولىدۇ. دادىسىنىڭ ئىنتىقامى چوقۇم ئېلىنىدۇ...

ئاباق سۆزىنىڭ ئاخىرىدا ماۋۇلارنى قوشۇپ قويدى:

ــ مەن ئېيتقان بۇ گەپلەرنى بىركىمگە تىنىپ تاشلىما. رامزانـ نىڭ قولىغا كويزا چۈشكەنىدە، يۈرىكىدىكى ھەممە دەردلىرىڭنى بىراقلا تۆكسەكمۇ كېچىكمەيسەن...

شەۋكەت بۇ سۆزلەرگە جاۋاب تەرىقسىدە، داستىخاندىن ھاراق شىشىسىنى ئالدى ـ دە، رومكىغا تولدۇرۇپ قۇيدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقىچە پاك ـ پاكىز بىكارلاپ، رومكا بىلەن شىشىنى داستىخانغا "جاققىدە" قويۇپ، دەس ئورنىدىن تۇردى...

شەۋكەت خېلىلا تەڭشىلىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ پۈتلىرى كالۋالـ شىپ، قەدىمىنى تەسلىكتە يۆتكەيتتى. يۈرىكىدە بولسا دادىسىنىڭ ئىنتىقام ئوتى يالقۇنجايتتى. ئۇ بىر كوچىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە، كېچىككىنە بوتكىغا كۆزى چۈشتى. بوتكىدا ھاراق، تاماكا...دېگەنـ لەر قاتار تىزىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ يانچۇقلىرىنى ئۆرۈپ ـ چۆرۈپ، بىر شىشە ھاراق كەلگۈدەك پۇل تاپتى...

ئەمدى ئۇ پىيادىلەر يولى بىلەن چوڭ يول ئارىلىقىدىكى گۈللۈكتە ئولتۇرۇپ، شىشىنىڭ ئاغزىنى ئاغزىغا كەپلۇپلىپ، غۇرتۇلدىتىپ ھاراق ئىچمەكتە ئىدى. شىشە يېرىملاشقانىدا، بىردىن قېقىلىپ كېتىپ، گۈللەر ئۈستىگە دۇم يىقىلىدى. ئاندىن يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، شىشىنى قولىغا ئالدى. شۇ چاغ، بۇغراجانىڭ مۇلايىم،

مېھرىبان چېھرىسى ۋە ئۇنىڭ "قاتىل"ى رامىزاننىڭ كېلەڭسىز گەۋدىسى كۆز ئالدىغا كېلىپ، پۈتۈن ئەزايى ئوت بولۇپ يانىدى. بېشى ئامبۇر بىلەن قىسقانىدەك قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. ۋۇجۇدىدا شۇنداق زور كۈچ-قۇۋۋەت سەزدىكى، شۇ تاپتا، ئالەمدە ھېچ نەرسە ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيتتى.... ھېچقانداق كۈچمۇ ئۇنى رايىدىن يانىدۇرالمايتتى...

ئۇ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ، چوڭ يولغا چىقتى.

— رامىزان، — دېدى ئۇ ئۇنلۇك ۋارقىراپ، — مېنى ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ، دەپ چاغلاۋاتامسەن!؟ خەپ، قاتىل!...سېنى بۇگۈنلا...

ئۇ شۇنداق دېدى-دە، بىكار بولغان شېشىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ، سېمونت يولغا ئاتتى. شېشە چۈل-چۈل بولۇپ، سۇنۇق-لىرى يىراق-يىراقلارغا قاچقىپ كەتتى. شەۋكەتنىڭ ئۆزىمۇ گۈل-لۈككە كەينىچە يىقىلدى ۋە شۇ يىقىلغىنىچە مىدىرلاپمۇ قويمىدى...

— مەن ئازدىم... مەن ئالدانىدىم!... يەن شۇجى، رامىزان ئاكا! مېنى ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىن ئالداپ كەتتى!...مەن...

شەۋكەت قانچىلىك پۇشايمان يېگەنلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، تۇزۇك سۆز تاپالماي بوغۇلاتتى، كېكەچلەيتتى ۋە خىجالەتچىلىكتە ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي، قارماقىقا ئىلىنىپ قالغان بېلىقتەك پىلتىڭلايتتى، كۆزىدىن ياش ئەمەس، يامغۇر قۇيۇلاتتى. يەن شۇجى بىلەن رامىزان چاڭجاڭ ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ تۇرمۇش دېگىزىنىڭ قاينامىلىرىدا قېقىلىپ-سوقۇلۇپ يۇرۇپ، ئاخىرى قىرغاقىقا ساق-سالامەت ئۆزۈپ چىققانلىقىدىن سۆيۈنەتتى. رامىزان چاڭجاڭ ھاياجاندىن تىترەۋاتقان قوللىرى بىلەن شەۋكەتنىڭ باش-كۆزىنى سىلايتتى. ئارىلاپ-ئارىلاپ ياغ-

لىقى بىلەن كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ قويياتتى. يەن شۇجى بولسا ئۇنىڭ پۇتلىرىنى سلايتتى.

شەۋكەت ئاخىر كىچىك بالىدەك ئۇن سېلىپ يىغلاپ كەتتى، يىغلاپ تۇرۇپ:

— يەن شۇجى... رامىزان ئاكا!... مەن... مەن... مېنى... مېنى جازالاڭلار...، — دەپ قايتا ـ قايتا تەكرارلىدى.

— شەۋكەت، بولدى، ئۆزەڭنى ئايا، — يەن شۇجى ئۇنىڭغا ئاتقـ لارچە مېھرىبانلىق بىلەن تىكىلىپ، چىن كۆڭلىدىن تەسەللى بەردى، — ھازىر سالامەتلىكىڭنى تېزرەك ئەسلىگە كەلتۈرۈش مۇھىم. يىغلاۋېرىپ كۆچىنىپ قالساڭ قانداق بولىدۇ؟ ئەگەر ياخشى داۋالانـ مايدىغان بولساڭ، چوقۇم جازالايمىز، ئۇقتۇڭمۇ؟ — ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، بىر ئازدەمگە، بىر رامىزان چاڭجاڭغا مەنىلىك قاراپ قويدى. ئىككىيلەن: "ئوبدان گەپ قىلدىڭىز" دېگەندەك، باشلىرىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېغىتىپ قويۇشتى. — قانداق دېدىم ـ ھە، رامزان چاڭجاڭ؟

— توغرا ئېيتتىڭىز. ئەگەر يەنە گەپكە كىرمىسە، جازالىماي بولمايدۇ.

— ئەمدى ئىشەنگەنسەن؟ بۇ مېنىڭلا پىكرىم بولماستىن، تەشكىلنىڭ پىكرى جۈمۇ!

شەۋكەت ئۇنىنى ئۆچۈرۈپ، خىتلداشقا باشلىدى. يەن شۇجى بىلەن رامزان چاڭجاڭ ئۇنىڭغا ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرنى ئويلاپ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماي، ئوبدان داۋالىنىشنى قايتا ـ قايتا جېكـ لەپ، خوشلىشىپ قايتىشتى. شەۋكەت يۈزىنى تام تەرەپكە قىلۋېـ لىپ، بايا تىن سۆزلىگەنلىرىنى، بولۇپمۇ، ئاباق بىلەن ھاراق ئىچىپ،

ئۆلگۈدەك مەس بولغانلىقىنى قانداقلارچە ئاغزىدىن چىقارغانلىقىنى ئەسلىگەندە، تونۇرغا كۆمۈلگەن كاۋىدەك يۇرۇقتۇم بولۇشقا باشلىدى..."ئاھ!...مەن نېمىدېگەن نومۇسسىز-ھە! ئاشۇ رەسۋا گەپلەر قانداقمۇ ئاغزىمغا پاتتى؟...رامىزان ئاكام ئەمدى ماڭا ئۆلگۈچە تەتۈر قارايدىغان بولدى-دە!..."

شەۋكەت پۈتۈنلەي خاتا ئويلاۋاتاتتى، ئەسلىدە، ئابدەم شەۋكەتنىڭ ھاراق ئىچىپ مەس بولغانلىقى ۋە مەسلىكىتە نېمىلەرنى دەپ جۆيلۈگەنلىكىنى رامىزان چاڭجاڭغا يەتكۈزمەكچى بولغانىدى. كېيىن، ئويلىنا-ئويلىنا، بۇ خىيالدىن ياندى. چۈنكى، گەپ رامىزان چاڭجاڭ ئۈستىدە بولغاچقا، ئۇنىڭغا بۇ ئاسىتە ئېيتىشنى ئەپ كۆرمەي، يەن شۇجىغا ئېيتتى. يەن شۇجى ئابدەمگە بۇ ھەقتە باشقا ھېچكىمگە تىنماسلىقنى تاپىلىدى. شەۋكەتنى قوغۇشۇن ئېرىتىش ئۆيىدە يەنە بىرمەزگىل ئىشلەشكە كۆندۈردى. ئاندىن، رامىزان چاڭجاڭغا ھەممە گەپنى يېپىدىن-يېڭىسىغچە ئېيتىپ، ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشتى. ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىنگە بولغان نازارەتنى ۋە شەۋكەتكە قارىتىلغان سىياسىي-ئىدىيۋى تەربىيىنى تېخىمۇ كۈچەيتىشنى قارار قىلىشتى. زاۋۇت ئىتتىپاق تەشكىلىنىڭ شەۋكەتكە ئىدىيۋى خىزمەتنى بوشاشتۇرماي ئىشلىشى، ئانارنىڭ ئۇنىڭغا بارغانسېرى يېقىنلىشىشى، شۇبھىسزكى، ئىككى رەھبەرنىڭ ئاشۇ قارارنىڭ ئەمەلىيەتكە ئېچراسى ئىدى. بۇنى ئانارمۇ، شەۋكەتمۇ زادىلا تۇيمىغانىدى، ئەلۋەتتە.

گۇمان

كۈن قايرىلغانىدى.

سۇلايمان ئېشەكنى هارۋىدىن چىقىرىپ، ئېغىلغا ئەكىرىپ كېتىۋاتقاندا، گۈڭشېدىن ئۇنى چاقىرىپ ئادەم كەلدى. سۇلايمان ئۆزىنى نېمە ئۈچۈن چاقىرتقانلىقىنىمۇ سۇرۇشتۇرۇپ ئولتۇرماستىن، ئالدىراش ئۆيگە كىردى-دە، بالا ئېمىتىپ ئولتۇرغان مايسەمگە ئەھۋالنى ئېيتىپ قويۇپ، گۈڭشېغا يول ئالدى. گۈڭشې بىلەن ئۆينىڭ ئارىلىقى بىر كىلومېتىرمۇ كەلمەيتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇ ناھايىتى تېز ماڭاتتى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم! — دېدى ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا ۋە مەشنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقان ئۇچ كىشى—ئايۇپ شۇجى، گۈڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ يېڭى مۇدىرى سەپەر قوتلۇق ۋە گۈڭشې پەيچۇسونىڭ سوجاڭى رازاقلار بىلەن بىر-بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى.

— كەل، ئۇكام، كەل، — دېدى ئايۇپ شۇجى ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم سىققان ھالدا، — ھېرىپ-ئېچىپ كەلگىنىڭدە پۇت-قولۇڭنى بىردەم سۇنۇۋالغىلىمۇ قويمىدۇق-ھە! مايسەم بىلەن بوۋاقنى تىنچ-ئامان ئەكىلىۋالدىڭمۇ؟

— ئەكىلىۋالدىم.

— نامان ئاكام، سەيدىخان ئاچاملار سالامەت تۇرۇپتۇمۇ؟

— سالامەت تۇرۇپتۇ. ھەممەيلەنگە سالام ئېيتتى.

— سالامەت بولسۇن!

باشقىلارمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئاشۇنداق سوئاللارنى سوراشتى. سۇلايمانمۇ ھەربىر سوئالغا ئۆز لايىقىدا جاۋاب بەردى.

— كەل، ئولتۇر، — ئايۇپ شۇجى يېنىدىكى بوش ئورۇندۇقنى مەشكە يېقىنراق سۇرۇپ قويدى، — يولدا تازا توڭغانسەن؟ مەشكە تازا بىر قاقلىنىپ، قولۇڭنى ئىسسىتىۋال.

— توكمىدىم، — سۇلايمان ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن، ئەمەلىيەتتە ھېچقانداق تەكەللۇپسىزلا ئايۇپ شۇجى كۆرسەتكەن ئورۇندۇققا ئولتۇردى ۋە، — نېمە، بىر ئىش چىقىپ قالغانمىدى؟ — دەپ ئايۇپ شۇجىغا تىكىلدى.

— ھەئە، — ئايۇپ شۇجىنىڭ چىرايى جىددىي تۇس ئالدى، — تېخى سېنى چاقىرتقىلى بىر كىمنى ئەۋەتمەكچى بولۇپ تۇرساق، ھارۋاڭنى ھەيدەپ ئۆيۈڭ تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىڭنى خەۋەر قىلىشتى، — ئايۇپ شۇجى سەل توختىۋېلىپ سۆزىنى داۋام قىلدى، — سەن بۇ يەردىن كەتكەن كۈنى ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى تېلېفوندا "H" شەھىرىدىن ئىككى نەپەر قاتىل قاچقانلىقى؛ ھەر ئېھتىمالغا قارشى، بىزنىڭمۇ سەگەكلىرەك بولۇشىمىز لازىملىقىنى ئۇقتۇرغانىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بەزى تەدبىرلەرنى قوللانغان بولساقمۇ، قاتىللارنىڭ دېرىكىنى ئالالمىغانىدۇق. بايا تېلېفوندا مۇنداق بىر ئەھۋالنى خەۋەر قىلدى: ۋىلايەتلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى بىلەن "H" شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ بىرنەچچە كۈن رازۋېتكا قىلىشى نەتىجىسىدە، قاتىللارنىڭ ناھىيىمىز تەۋەسىدە ئىكەنلىكى ئىسپاتلىنىپتۇ...بىز نۆۋەتتىكى قەدەمنى قانداق بېسىش ئۈستىدە مەسلىھەتلىشۋاتساق، قاتىللارنىڭ سۈرىتىمۇ يېتىپ كەلدى. سېنىڭ دەل ۋاقتىدا ئۆلگۈرۈپ كەلگىنىڭ تازىمۇ ئوبدان بولدى. ئەمدى تۆتىمىز ئولتۇرۇپ، ئوبدانراق باش قاتۇرۇپ باقايلى...

ئايۇپ شۇجى ئورنىدىن تۇردى-دە، ئورۇندۇقنى كۆتۈرگىنىچە خىزمەت شىرەسى ئالدىغا كېلىپ ئولتۇردى. بۇ ئاۋازسىز بۇيرۇق ئىدى. ھەممەيلەن شىرەنى چۆرىدەشتى. ئايۇپ شۇجى شىرەنىڭ

تارتمسىنى ئېچىپ، ئوخشاش چوڭلۇقتىكى ئىككى پارچە سۈرەتنى ئالدى-دە، سۇلايمانغا ئۇزاتتى:

— مە، مانا مۇشۇ ئىككىسى.

سۇلايمان سۈرەتلەرنى يېنىشلاپ-يېنىشلاپ كۆرۈپ، بىرىگە تىكىلگىنىچە خېلى ئۇزاق تۇرۇپ كەتتى ۋە بىردىن:

— بۇ مەھەممەت ئىمىنغۇ! — دەۋەتتى.

— نېمە؟ سەن ئۇنى تونۇمسەن؟

— تونۇمايچۇ! مەن ئۇنى ئابدەمەلەرنىڭ ئۆيىدە كۆپ قېتىم كۆرگەن تۇرسام...

سۇلايمان مەھەممەت ئىمىن توغرىسىدا بىلىدىغانلىرىنى يېپىدىن-يېڭىسىگىچە سۆزلىدى. ئايۇپ ئاكىمۇ ئابدەمەلەرنى يوقلاپ كىرگەن چاغلىرىدا، ئۇنىڭ توغرۇلۇق ئاڭلىغانلىرىنى غەل-پال ئەسكە ئالدى. لېكىن ئۇ مەھەممەت ئىمىننى كۆرمىگەنىدى. ئاباقنى ھېچكىم ئېسىگە ئالالمىدى.

سۈرەت يەنە قولدىن قولغا ئۆتۈشكە باشلىدى. ھەركىم ئۆز قىياسلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىاتتى. سۇلايماننىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتكەن بولۇپ، كاللىسى گاداڭماچ خىياللار بىلەن تولغان؛ كۆز ئالدىدا مۇنداق بىر مەنزىرە گەۋدىلەنمەكتە ئىدى:

كۇن قىزىلدا يۇلغۇنلۇقتىن يولغا چىققان رېزىنكە چاقلىق تۆت ئېشەك ھارۋىسى كەچ پېشىنده توقايغا كەلدى. يەنە شۇنىڭ يېرىمىدەك ماڭغاندا، قاراقۇمغا يېتىپ كەلگىلى بولاتتى. ھارۋىلاردا تۆتتىن ئالتىگىچە ئادەم بولۇپ، سۇلايماندىن باشقىسى ئايالىلار بىلەن باللار ئىدى. ئۇلار مايسەم بىلەن ئۇنىڭ بوۋىقىنى يۆتكەپ كېلىشۋاتاتتى. يول بويى نامان ئاكا بىلەن سەيدىخان ئاچىلارنىڭ مېھمان-

دوستلىقى، سۇلايمان بىلەن مايسەمنىڭ ئامىتى ئۇستىدە ئاغزى بېسلماي سۆزلىشەتتى. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇملىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى نەتىجىسىدە، ئۆز ئائىلىسى، ئۆز يېزىسىدا مەيدانغا كەلگەن باياشاتلىق، مەمۇرچىلىق، ئىناقلىق، كۆڭۈل ئازادىلىكى، پەلەككە يەتكەن غەيرەت ـ جاسارەت...ئۇستىدە گەپ ئېچىشىپ، بىر ـ بىرىنى ئىلھاملاندۇرۇشاتتى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇدا قانچىلىك يەرگە قانداق زىرائەت تېرىيدىغانلىقى؛ ھازىرغىچە قانچىلىك ئوغۇت توپلىغانلىقى؛ ئائىلە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشىنى قانداق يولغا قويغانلىقىدىن ئىبارەت "سىر"لىرىنى ئوتتۇرىغا تۆكەتتى... باش ھارۇنىنى سۇلايمان ھەيدىگەن بولۇپ، ھارۇنىڭ كەينىگە ئىككى چارەك ياغ چىقىدىغان يوغان كۆك قوچقار باغلانغانىدى، سېمىزلىكتىن ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي قالغان قوچقار پات ـ پات تىرەجەپ تۇرۇۋالاتتى. پات ـ پات ھارۇنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ، ئۇنى قۇيرۇقىدىن كۆتۈرۈپ، خېلى بىر يەرگىچە ئىتتىرىپ مېڭىش يالغۇز سۇلايمان ئۈچۈنلا ئاۋارىگەرچىلىك بولۇپ قالماستىن، ئارقىدىكى ھارۇنلارنىڭ سەپىرىگە پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان بولسىمۇ، ھېچكىم ئۇنىڭدىن زارلانمايتتى. چۈنكى بۇ نامان ئاكا بىلەن سەيدىخان ئاچىنىڭ "يېڭى مېھمان"غا، شۇنداقلا، ئۇنىڭ ئاتا جەمەت ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەھلىمەھەللىسىگە قىلغان سوۋغىسى ئىدى.

ھارۇنلار توقايدىن چىقىشقا ئاز قالغانىدا، قوچقار نېمىگىدۇ پۈتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتى. ئاياللار بىلەن بالىلار ئەنسىز چۇقۇرىشىپ كەتتى. قوچقار بىرنەچچە قەدەم يەرگە سۆرىلىپ بارغانىدى. سۇلايمان ھارۇنىنى توختىتىپ، ناھايىنى تەسلىكتە ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى، باش ـ كۆزىنى سىلىدى، يۈگلىرىغا يېپىشقان قارلارنى

قېقىشتۇردى. ئەنە شۇ چاغدا، ئاتىنىڭ پۇشقۇرغان ئاۋازى ئاڭلانغان-دەك بولدى. سۇلايمان ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۆزىدىن بەش-ئون قەدەمچە نېرىدا كېلىۋاتقان ئىككى ئاتلىقنى كۆردى. ئاتلىقلارنىڭ ئىككىلىسى تاشسىز ئاق جۇۋا كەيگەن بولۇپ، بىرىنىڭ بېشىدا سالۋا تۇماق، ئىككىنچىسىنىڭ بېشىدا سەرپۇش تۇماق بار ئىدى. سەرپۇش تۇماق كىيگىنى جۇۋىسىنىڭ ياقىسى بىلەن يۇزىنى دالىدا قىلىۋالغانىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى سۇلايمانغا تونۇشتەك بىلىنىدى. ئاتلىقلار ئۇنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانىدا، سۇلايمان ئەدەب يۇزىسىدىن ئىككى قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ، ئۇلارغا سالام بەردى. ئاتلىقلارمۇ ئۆز نۆۋىتىدە گەۋدىسىنى يېرىم ئېگىپ، سالامنى ئېلىك ئالدى. سۇلايمان ئېشەكنىڭ چولۇۋىرىدىن تارتتى. ئېشەك ھارۋىنى كۆچەپ سۆرەپ، يولنى داۋام قىلدى. بىرنەچچە قەدەم ماڭغاندىن كېيىن، سۇلايمان نېمە ئۈچۈندۇ كەينىگە قارىغانىدى، ئاتلىقلارنىڭ قارلىق دالىنى چاڭ كەلتۈرۈپ، ناھايىتى تېز چېپىشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى...

شۇلارنى خىيالىدىن ئۆتكۈزگەن سۇلايمان گويا گۇناھلىق ئىش قىلىپ قويغاندەك چوڭقۇر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىدى-دە، "ئۇلار مۇشۇ ئىككىسىمدۇيا؟ — دېدى ئىچىدە ئۆزىگە ئۆزى سوئال قويۇپ، — ئۇنداقتا...؟ماۋۇ ئەقلىمنى!...ھەي...تازا بىر ئىش بولدى-دە، بۇ!..."

— ئايۇپكا، ئەكىلىڭا، — دېدى ئۇ، سۇرەتكە قولىنى سوزۇپ، — مەن يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ باقاي.

ئايۇپ شۇجى سۇرەتنى ئۇنىڭغا بەردى. سۇلايمان سۇرەتلەرگە يېنىشلاپ-يېنىشلاپ قارىغان بولسىمۇ، ئۆز گۇمانىنى ئىسپاتلايدىغان

ئالامەتلەرنى تاپالمىدى. چۈنكى ئۇ ھېلىقى سالۇا تۇماقلىقنىڭ چىراي-
يىغا قاراشقىمۇ ئۆلگۈرمىگەنىدى. سەرپۇش تۇماقلىقنىڭ كۆزلىرىنى
كىمنىڭدۇ كۆزلىرىگە ئوخشاتقاندەك قىلغان بولسىمۇ، مانا بۇ رەسىم-
دىكى ئادەمنىڭ كۆزلىرىگە راستىنلا ئوخشايدىغانلىقىغا تولۇق ئىشەنچ
قىلالمىدى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۆز گۇمانىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

ئۇچەيلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن تىڭشىدى. ھېچكىمۇ
ئۇنى ئەيىبلىمىدى ياكى گۇمانىنى قوللاپمۇ كېتىشمىدى. بۇنىڭدىن
سۇلايمان ھېچقانداق غەلتىلىك ھېس قىلمىدى. چۈنكى، ئۇ گۈڭشې
خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەنگەندىن بۇيان،
نۇرغۇن جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا قاتناشقا-
نىدى. نۇرغۇن گۇمانلىرى توغرا چىقىقان بولسىمۇ، يەنە بەزىلىرى
گۇمان پېتىچە قالغان، ھەتتا بەزىلىرى ئەكسىچە بولۇپ چىققانىدى.
بۇ ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق-سوغۇقلارنى
ئۆتكۈزگەن، يېتەرلىك تۇرمۇش تەجرىبىسى ۋە خىزمەت تەجرىبىسىگە
ئىگە كىشىلەر بولۇپ، پەقەت گۇمانغىلا تايىنىپ بىرەر ئىش ئۇستىدىن
ئالدىراپ-سالدىراپ ھۆكۈم چىقىرىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدى.
بولۇپمۇ ئايۇپ شۇجى شۇنداق ئادەم ئىدى. باشقىلارنىڭ شۇنداق
قىلىشىغىمۇ يول قويمايتتى. ئۇ ھازىرمۇ سۇلايمانىنىڭ گۇمانىغا ئانچە
قوشۇلۇپ كېتەلمەيۋاتاتتى. رەت قىلىشقا ئاساسىمۇ يوق ئىدى.
شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك ، ئويلىنىپ ئولتۇراتتى.

خېلى ئۇزاق داۋام قىلغان جىمجىتلىقتىن كېيىن، ئايۇپ شۇجى
مۇنداق دېدى:

ـ گۇمان تۇغۇلغانىكەن، ئۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇش زۆرۈر.
بىراق، قانداق ئايدىڭلاشتۇرىمىز؟ دەرھال قوغلايلى دېسەك، ئۇلار-

نىڭ ئويباغ تەرەپكە ياكى قاراتاغ تەرەپكە ماڭغانلىقىنى بىلمەيمىز. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىرەر ئەنىزە تۇغۇلۇش بىلەنلا، ئۇدۇل كەلگەن يولۇچىنىڭ كەينىدىن قوغلاش ياكى ئالدىنى توسۇپ سوراق قىلىش — قانۇنغا خىلاپ. شۇڭا، ھازىرچە مۇنداق ئىككى ئىشنى قىلساق: بىرى، قاراتاغ، ئويباغ دادۇيلىرىگە تېلېفون بېرىپ، ھېلىقى ئاتلىقلارنىڭ ئاشۇ تەرەپكە كەتكەنلىكى، ئۇزاققا قالماي دادۇيۇ تەۋسىگە كىرىدىغانلىقى؛ ئاڭغىچە ھەر جەھەتتىن پۇختا تەييارلىق كۆرۈپ، ئۇلارنىڭ قەيەرگە، كىمنىڭ ئۆيىگە چۈشكەنلىكىنى ئېھتىياتچانلىق بىلەن ئېنىقلاپ بېقىشنى تاپشۇرساق، بۇ جەھەتلەر ئېنىقلانغاندىن كېيىن، سۇلايمان دەرھال ئاتلىنىپ، ئۇلارنىڭ چىراي-شەكلىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسە. چۈنكى ئاتلىقلارمۇ مۇشۇ ئىككى دادۇيگە بارمىسا، باشقا ھېچ يەرگە بارالمايدۇ. بۇنى سىلەرمۇ ياخشى بىلىسىلەر. ئۇ چاغدا ئىككىنچىسى قەدەمنى قانداق بېسىشنى ئويلىشىپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئىككىنچى پىكرىم، دەرھال ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىپ، ئۇلاردىن يولىيورۇق سورىساق. مۇنداق قىلغاندا، ئەگەر يولنى ئازراق ماڭارمىزمىكىن دەيمەن.

— بولىدۇ، شۇنداق قىلايلى.

ئايۇپ شۇجى تۇرۇپكىنى قولىغا ئالدى-دە، ئاۋۋال ئىككى دادۇيگە ۋەزىپە تاپشىلدى، ئاندىن ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىگە ئەھۋالنى مەلۇم قىلدى ۋە قارشى تەرەپتىن: "بىرئاز كۈتۈپ تۇرۇڭلار، مۇزاكىرىلىشىپ جاۋاب بېرەيلى..." دېگەن جاۋابنى ئالدى...

ئاردىدىن يېرىم سائەتچە ئۆتكەندە، تېلېفون جىرىڭلىدى.

ئايۇپ شۇجى تۇرۇپكىنى قولىغا ئالدى. قارشى تەرەپ قىسقىلا قىلىپ:

— "H" شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن ئادەم چىقىدۇ...، — دېدى.

— ماقۇل، كۆتەيلى.

بۇ گەپلەرنى ھەممەيلەن ئېنىق ئاڭلىغاندى. ئايۇپ شۇجى قايتا تەكرارلاپ ئولتۇرمىدى.

گۇمان ئىزدەش

تۇن قويىنىنى يېرىپ، شەھەر تەرەپتىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەلگەن موتسكلىت گۇڭشې ئىدارىسىنىڭ سەيناسىدا توختاپ، بىرپەس گۇركىرىدى-دە، ھەم چىرىغىنى، ھەم ئۇنىنى ئۆچۈردى. موتسكلىتتىن ئۇچ نەپەر جامائەت خەۋپسىزلىك خادىمى يەرگە چۈشكەندە، تەقەززالىق بىلەن كۆتۈپ تۇرغان تۆت كىشى ئۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى. ساقچىلارنىڭ بىرىنىڭ قولىدا ئىنچىكە تاسما بىلەن باغلانغان يوغان بۆرە ئىتمۇ بار ئىدى.

— سىز كەپسىز-دە! — دېدى ئايۇپ شۇجى رەھمەتجانىنىڭ قولىنى مەھكەم سىقىپ تۇرۇپ، — ئۇزۇننىڭىزى كۆرۈشەلمەي، سېغىنىپمۇ كەتكەنىدۇق، يولداشلارنى ئۆزىڭىز باشلاپ كەلگىنىڭىز بەكمۇ ئوبدان بوپتۇ!

سۇلايمان ۋەباشقىلارمۇ ئۇلار بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ، سەممىي ھال سوراشتى.

— يۇرۇڭلار، يولداشلار، — ئايۇپ شۇجى رەھمەتجانىنىڭ دولـ

سىدىن تۇتقىنىچە، ئىشخانا تەرەپكە ئېلىپ ماڭدى. ئىشىك تۈۋىگە كەلگەندە رەھمەتجان بۇرۇلۇپ، موتسكلىت يېنىدا تۇرغان كىشىگە دېدى:

— يولداش ئىدرىس، "قاپلان"نى موتسكلىتقا قارىتىپ قويۇپ، ئىشخانىغا كىرىڭلار.

ئىدرىسلار ئىتنى موتسكلىتنىڭ رولىغا باغلىدى-دە، سۇلايمان بىلەن بىللە ئىشخانىغا كىردى. مەش ئۇستىدە يوغان روچەينەك پورۇقلاپ قايناۋاتاتتى. شىرە ئۇستىدە ئون نەچچە دانە توقاچ نان دەستىلەكلىك تۇراتتى.

ھەممەيلەن ئورۇندۇقلاردىن جاي ئېلىشتى. تونۇش-بىلىشلەر يەنە بىر قېتىم ئۆزئارا ھال-ئەھۋال سوراشتى. شەھەردىن چىققانلار جۇۋىلىرىنى سېلىپ، ئورۇندۇقلارنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئارتىشتى. ئايۇپ شۇجى گەپ باشلىدى: قېنى سۇلايمان ئۇكام، كۆرگەن-ئۈيلىغان-لىرىڭنى ماۋۇ يولداشلارغا ئۆز ئاغزىڭ بىلەن سۆزلەپ بەرگىنە. يولداشلار، نېمانداق شۇك-شۇك ئولتۇرۇپ كېتىسىلەر؟ چاي بىلەن بىرەر بۇرىدىدىن نان يېگەچ ئولتۇرۇڭلار. بىرئاز ئىسسىق باسسۇن، قانداق دېدىم؟

— توغرا ئېيتتىڭىز، قېنى، چايغا بېقىڭلار، يولداشلار!

سەپەر قۇتلۇق ئوشتۇلغان نانلارنى ساقچىلارنىڭ ئالدىغا سۇرۇپ قويدى. سۇلايمان بايا تىن سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلىدى.

سۇلايماننىڭ سۆزلىرىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن ئاڭلاپ ئولتۇرغان رەھمەتجان ئۇلاپلا سورىدى:

— سىزنىڭچە، ئۇلار بۇ يەرلىك ئادەملەر ئەمەسمۇ؟

— ياق، بۇ يەرلىك ئەمەس. ئۇششاق بالىلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، گۈڭشېمزنىڭ ھەممە دادۇي، ئىشلەپچىقىرىش دۇيلىرىدە ئولتۇرۇشلۇق كىشىلەرنىڭ رەڭگى، يېشى، ئېتىنى بەش قولدەك بىلىمەن.

— ئۇلارنىڭ قايسى تەرەپتىن كەلگەنلىكىنى مۆلچەرلەپ كۆردىڭىزمۇ؟

سۇلايمان سەل ئويلىنىپ قالدى. كېيىن:

— مېنىڭچە، ناھىيە تەرەپتىن، يا "H" شەھىرى تەرەپتىن كەلمىگەنلىكى ناھايىتى ئېنىق، — دېدى.

— نېمىگە ئاساسلىنىپ شۇنداق دەيسىز؟

— ئەگەر ئۇلار ناھىيە ياكى "H" شەھىرى تەرەپتىن كەلگەن بولسا، ھامان گۈڭشې تاشيولىغا چۈشمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس. بىرنەچچە سائەتتىنكىزى ئىگەللىگەن ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ تاشيولدىن ئۆتكەنلىكى توغرۇلۇق ھېچقانداق مەلۇمات يوق. شۇنىڭدىن قارىغاندا...

— ئۇنداقتا، ئۇلار قاياقتىن كەلگەن بولۇشى مۇمكىن؟

سۇلايمان ئۆز قىياسلىرىنى دادىل ئوتتۇرىغا قويدى:

— توقاي بىلەن گۈڭشېنىڭ ئارىلىقىدا ئاران ئىككىلا چىغىر يول بار. بىرى، "باداملىق" گۈڭشېسىنىڭ ئالتىنچى دادۇيىگە بارىدۇ. ئۇنىڭ گۈڭشېمز بىلەن بولغان ئارىلىقى يەتتە كىلومېتر، يەنە بىرى "يالقۇن" گۈڭشېسىنىڭ تاللىق دادۇيىگە بارىدۇ. بۇ يول گۈڭشېمزدىن ئون بەش كىلومېتر يىراقتا. گۈڭشېدىن توقايغىچە بولغان ئارىلىقتا باشقا تەرەپكە بارىدىغان يولمۇ يوق. مۇشۇنىڭغا قاراپ، مەن ئۇلارنى "باداملىق"ياكى تاللىق تەرەپتىن كەلگەنمىكىن، دەپ

قىياس قىلىۋاتىمەن.

— توغرا مۆلچەر! — دېدى رەھمەتجان بىردىن ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ، — بولۇپمۇ كېيىنكى مۆلچىرىگىز توغرا. ئۇلار چەزمەن تالىلىق تەرەپتىن كەلگەن. ئۇلارنىڭ سىلەر تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنلىكى توغرۇلۇق، "يالقۇن" گۇڭشېسى سىلەردىن سەل ئىلگىرىلا بىزگە مەلۇمات بەرگەنىدى. بىزنىڭ كېچىلەپ بۇ يەرگە يېتىپ كېلىشىمىزمۇ دەل مۇشۇ مەلۇماتنى تېخىمۇ ئىلگىرىلەپ ئەمەلىيلەشتۈرۈش ئۈچۈن.

— ئۇلار بىزنى نېمىشقا خەۋەرلەندۈرۈپ قويمىغاندۇ؟

ئايۇپ شۇجى ھەيران بولۇپ سورىدى. رەھمەتجان چۈشەندۈردى:

— "يالقۇن" گۇڭشې بىلەن ناھىيە سىلەرگە تېلېفون بەرمەكچى بولغان، بىز توسۇپ قويدۇق. چۈنكى، بۇ چاغدا سىلەر ھېلىقى ئاتلىقلاردىن ئاللىقاچان خەۋەر تاپقانىدىكىلار - دە!

— ھە، مۇنداق دەڭ.

— . . . . . .

سۆھبەتنىڭ نۇقتىسى ئەمەلىي ئىش ئۈستىگە كۆچۈپ، ھەممەيلەنىڭ پىكرى مۇندىن كېيىنكى قەدەمنى قانداق بېسىش مەسىلىسى ئۈستىگە مەركەزلەشكەن چاغدا، ھېچكىمنىڭ كەسكىن بىرنەرسە دېيىشكە جۈرئىتى قىلالمىدى. چۈنكى ھېچكىمنىڭ بۇ نامەلۇم ئىككى ئاتلىقنىڭ جەزمەن ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىن ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلالمايتتى. رەھمەتجاننىڭ كۆڭلىدە مەلۇم سانىمۇ يوق ئەمەس ئىدى: مۇندىن ئىككى كۈن ئىلگىرى ئۇ، ئاباقلارنىڭ "يالقۇن" گۇڭشې بازىرىدا ئات سېتىۋالغانلىقى توغرىسىدا مەلۇمات ئالغانىدى. لېكىن ئىككى كۈنلۈك ئىزدەش ھېچقانداق نەتىجە بەرمىدى. ھازىر ئۇنى

هەيران قالدۇرۇۋاتقىنى — "H" شەھىرىدىن يۈز نەچچە كىلومېتر يىراقلاپ كەتكەن ئاباقلارنىڭ بىراقلا ئەللىك-ئاتمىش كىلومېتر كەينىگە يېنىپ، تاللىق ئارقىلىق قاراقۇمدا پەيدا بولۇپ قېلىشى، ھەتتا ئۇچ تەرىپىنى ئېگىز تاغلار توسۇپ تۇرغان ئويباغ ياكى قارا تاغ تەرەپلەرگە كېتىۋاتقانلىقى ئىدى...

تېلېفون جىرىڭلىدى. ئايۇپ شۇجى تۇرۇپكىنى قولىغا ئالدى:

— ھە، مەن، نېمە؟ نېمە دېدىڭىز؟ ھېچقانداق ئىز-دېرەك يوق؟ — ھە، ماقۇل، داۋاملىق كۆزىتىڭلەر! ئەزالارنى پاراكەندە قىلمىغانسىلەر؟ ھە، ئوبدان قىپسىلەر... — ئايۇپ شۇجى تۇرۇپكىنى قويۇپ، ئېغىر تىندى، ئارقىدىن، — قاراتاغدىن كەلگەن تېلېفون ئىكەن. ئاتلىقلار تېخىچە ئۇ يەرگە يېتىپ بارماپتۇ، — دېدى ۋە ئويباغقا تېلېفون بەردى:

— سىز كىم؟ ئىسمايىل رەھمۇ؟ مەن ئايۇپ سامساق. ھېلىقى ئىش قانداق بولدى؟ نېمە؟...تېخىچە يېتىپ كەلمىدى؟ ئىزدەشنى داۋام قىلىۋاتىمىز؟ ماقۇل، ھەر ھالدا ئېھتىياتچان بولۇڭلار. ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئارتۇقچە داۋراڭ سېلىشتىن ساقلىنىڭلار. بىر شەپە سەزگەن ھامان، دەرھال تېلېفون بېرىڭلار...ماقۇل، شۇنداق بولسۇن.

ئىش ئايدىڭلاشتى: ئاتلىقلار يۇرت ئىچىگە يولىماستىن، ئويباغ بىلەن قاراتاغ ئارىلىقىدىكى پايانسىز كەتكەن شورلۇق چۆللۈكتە غايىب بولغانىدى.

"قانداق قىلىش كېرەك؟"

كۆپچىلىك خېلى ئۇزۇن تالاش-تارتىش قىلىش ئارقىلىق، ئاتلىقلارنىڭ جەزمەن گۇمانلىق ئادەم ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۇرۇشتى

ۋە مۇنداق قارارغا كېلىشتى: بۇنداق قاراڭغۇ ۋە قارلىق كېچىدە، غەربتىن شەرققە قاراپ ئەللىك نەچچە كىلومېتىرغا سوزۇلغان چۆل-لۈكتىن نامەلۇم ئىككى نەپەر ئاتلىقنى ئىزدەپ يۈرۈش ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس. مۇنداق ئىزدەش، يامىنىغا كەلسە ئۇلارغا ئالدىن بەلگە بېرىپ، سەگەكلەشتۈرۈپ قويۇش رولىنى ئويناشى مۇمكىن. شۇڭا، تاڭ يورۇشتىن بۇرۇن ھېچقانداق شەپە چىقارماسلىق كېرەك...

ئاخىردا، رەھمەتجان ئىدرىسقا بۇرۇلۇپ مۇنداق دېدى:

— سىز موتسكلىت بىلەن دەرھال شەھەرگە قايتىڭ. "قاپلان" بىز بىلەن قالسۇن. يولداشلارغا ئېيتىپ قويۇڭ: ھەرقانداق يېڭى ئەھۋال يولۇقتۇرساق، ۋاقتى-ۋاقتىدا خەۋەر قىلىپ تۇرىمىز. سىلەرمۇ شۇنداق قىلىڭلار.

— ماقۇل.

ئىدرىس دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، ھەمىيلەن بىلەن بىر-بىرلەپ خوشلاشتى...

موتسكلىت گۈڭشې ئىدارىسىدىن چىقىپ "H" شەھىرىگە قاراپ ئۇچقاندا، ئاسمان يۈزى تەكشى تۈتۈلغان بولۇپ، يا ئاي، يا بىرەر تال يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. قار بايا تىنقىدىن خېلىلا ئىتتىك چۈشۈۋاتاتتى.

* * *

تۆت نەپەر ئاتلىق توقايغا چۈشكەندە، ئاسمان سەتھى تاڭ ئالدىدىكى قاراڭغۇلۇق ئىلگىرى چۆككەنىدى. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى تۇنجى تۇياق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ، قار بىلەن كۆمۈلۈپ كەتكەن يولنى يېڭىباشتىن ئاچماقتا؛ "قاپلان" دەمۇدەم كەينىگە قاراپ قويۇپ،

ئۇلارغا يول باشلىماقتا ئىدى.

— ئۇلار بىزگە دەل مۇشۇ يەردە ئۇچراشقانىدى، — دېدى سۇلايمان رەھمەتجانغا. ئۇلارنىڭ ئاتلىرى يانمۇيان كېتىپ باراتتى. ئۇلاردىن بەش قەدەمچە ئارقىدا رازاق بىلەن ۋاسىل كېلىۋاتاتتى.

— بۇ يەردىن باشقا تەرەپكە قايرىلىدىغان يول يوقمۇ دەيمەن، — رەھمەتجان سۇلايماندىن سورىدى.

— يوق.

رەھمەتجان قايتا سوئال سورىمىدى.

ئۇلار ئۇن-تىنسىز يول مېڭىپ، ئاللىقاچان توقايدىن چىققىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. ئۇلار ئەمدى بىرى غەربىي جەنۇبقا، يەنە بىرى غەربىي شىمالغا سوزۇلغان ئاچا يولنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قالغانىدى.

— ئەسلى پىلان بويىچە ھەربىكەتلىنەيلى، — دېدى رەھمەتجان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ، باشقىلارمۇ ئاتلىرىنى توختىتىشتى، — يولداش سۇلايمان، سىز يولداش ۋاسىل بىلەن قاراتاغ تەرەپكە مېڭىڭ، يولداش رازاق بىلەن ئىككىمىز ئويباغ تەرەپكە بارايلى. بىرەر ئەھۋالغا دۇچ كەلسەك، تېلېفون ئارقىلىق ئالاقىلىشايلى، — رەھمەتجان ۋاسىلغا بۇرۇلۇپ، ماۋۇلارنى ئالاھىدە تاپىلىدى، — يولداش ۋاسىل، سىز بۇ تەرەپلەر بىلەن تونۇش ئەمەس. شۇڭا، يولداش سۇلايمانىنىڭ مەسلىھەتلىرىگە كۆپرەك قۇلاق سېلىڭ. ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل. چوقۇم بۇيرۇقىڭىزنى ئورۇنلايمەن.

— ئۇنداق بولسا ماڭايلى يولداشلار.

ئۇلار ئىككى تەرەپكە ئايرىلىشتى...

تاغاردىن توزغاق تۆكۈلگەندەك، قار بارغانسېرى شىددەت بىلەن ياغماقتا. ئىزغىرىن شامال يۈزلەرنى چايانىدەك چاقماقتا، كۆزلەرنى

ياشاڭغۇرىتىپ، گەدەنلەرنى قورۇماقتا. ئاتلار دەمۇدەم پۇشقۇرۇپ، بىر خىل تېزلىكتە يولنى داۋام قىلماقتا. ئاسمان قاپقاراڭغۇ، يەر يۈزى ئاپئاقچىلىق...

تاڭ يورۇدى. قار ئوخشاشلا ياغماقتا. ئاتلار يۈرۈشنى تېزلەتتى. تېخىچە تىرىك جاندىن ئەسەر يوق...

بىر جۈپ تورغاينىڭ چۈچۈلغان ئاۋازى ئاتلىقلارنى سەگەكلەشتۈردى. سۇلايمان سىنچىلاپ قارىغانىدى، ئۆزلىرىدىن يىگىرمە قەدەمچە نېرىدا قار بىلەن قاپلانغان يولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن ئالقانچىلىك يەرنىڭ قارىنى ئۆزۈن تۇمشۇقلىرى بىلەن كولاپ، ئۇ يەردىكى بىرنەچچە تال تېزەكنى چوقۇلاش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان بىر جۈپ تورغاينى كۆردى. "ھەي بىچارىلەر، ــ دېدى ئۇ ئىچىدە، ــ قورسىقىڭلار تازا ئېچىپتۇ-دە! نېمە ئامال؟ سىلەرنى رىسقىڭلاردىن قۇرۇق قالدۇرىدىغان بولدۇق..."

ئاتلىقلار يېقىنلاشقانىدا، تورغايلار ئەنسىز چۈچۈلىشىپ، ئاسمانغا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار دەم كۆككە ئۆرلەپ، دەم پەسلەپ، دەم يىراقىقا كېتىپ، دەم يېقىنلىشىپ، ئاتلىقلارغا يول باشلىماقتا ئىدى.

سۇلايمان ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىدى. ئۇنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى يىراقتا يەككە-يىگانە چوقچىيىپ تۇرغان ئەنجان تاملىق ھويلىنى ۋە شۇ ھويلىنى بويلاپ بىر ئۇچى شىمالغا، بىر ئۇچى غەربكە سوزۇلغان، باش-ئايىغىغا كۆز يەتمەيدىغان يۇلغۇنلۇقنى كۆرگەنىدى، بۇ يەرنىڭ نامىمۇ "يۇلغۇنلۇق" ئىدى.

چۇ!...

سۇلايمان ئاتقا قامچا سالدى. ۋاسلىنىڭ ئېتى قۇلقىنى بىر ئۇشلىدى-دە، ئىگىسىگە قامچا سالدۇرماسلىق ئۈچۈن، ھەمراھى

بىلەن تەڭلا قەدىمنى تېزلەتتى،

ھاۋ-ھاۋ-ھاۋ!...

قاياقتىندۇ پەيدا بولغان يوغان، يۈڭلىرى ئۆسكىلەڭ قارا ئىت جان-جەھلى بىلەن قاۋاپ، ئاتلارنىڭ ئالدىنى توسىدى. سۇلايمان ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. ۋاسلمۇ ئېتىنى توختاتتى.

سۇلايمان ئاتتىن چۈشكەندە، ئىت بىردىن قاۋاشتىن توختاپ، ئۇنىڭغا يېقىنلاپ كەلدى-دە، ئۇستىبېشىنى پۇراپ، ئالدى پۇتلىرىنى ئۇنىڭ كۆكسىگە ئىلىپ، ئەركىلەشكە ۋە ئۆز "تىلى" بىلەن نېمە-لەرنىدۇ "سۆزلەش"كە باشلىدى.

— ھە، "بوينىڭ"، مېنى سېغىنىپسەن-دە!... ئۆيدە كىم بار؟ دادامىلار تىنچلىقمۇ؟ غەيرەتنى خاپا قىلمىغانسەن؟...

سۇلايمان "بوينىڭ" بىلەن ئوينىشۋاتقاندا، ھويلىنىڭ ئىشىكى ئېچىلىپ، ئاق تۇماقنى چۆكۈرۈپ كىيگەن، ساقال-بۇرۇتىمۇ تۇمىقىغا ئوخشاش ئاپئاق، تەمبەل بوۋاي چىقىپ كەلدى. ئىت سۇلايماننى تاشلاپ، بوۋاينىڭ ئالدىغا ئېتىلىپ كەلدى. بوۋاي ئاتلىقلارغا بىرپەس تىكىلىپ قاراپ تۇردى-دە، ھەيرانلىقىنى يوشۇرالماي تىترەك ئاۋازدا ئۇنلۈك ۋارقىرىۋەتتى:

— ۋاي.... سۇلايمان ئاخۇنغۇسىز! — ئۇ سۆزلىگەچ، سۇلاي-مانىنىڭ ئالدىغا كەلدى، — مەن تېخى سىزنى كۆزۈمگە كۆرۈنۈۋاتام-دېكىن دەپتىمەن. بالام! نېمانداق قاق سەھەردە بۇ يەرگە كەپقال-دىڭىز؟ ئۇرۇق-تۇغقانلار ئىچىدە بىرەر ھادىسە بولمىغاندۇ؟

— ياق، خاتىرجەم بولسىلا دادا! — سۇلايمان قېيىن ئاتىسى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈۋېتىپ ئالدىراش چۈشەندۈردى، — بىز باشقا بىر ئىش بىلەن كەلدۇق.

— خۇداغا مىڭ شۈكۈر!... سىزنى كۆرۈپلا، كۆڭلۈمگە يەتمىگەن ئىش قالماپتى. ھەرنېمە بولسا، خۇدانىڭ ئىلتىپاتى بىلەن، ئاغزىڭىزدىن بۇنچىلىك گەپ چىقتى...

بوۋاي سۆزلىگەچ، ۋاسىل بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى ۋە ئۇنىڭ قولىدىن ئاتىنىڭ چۈلۈۋرىنى ئالدى. ئاندىن:

— بالام، مېھمانىنى ئۆيگە باشلاڭ! — دېدى.

ۋاسىل سۈلايمانغا نارازى بولغان قىياپەتتە تىكىلگەنىدى، سۈلايمان مىيىقىدا كۈلۈپ دېدى:

— يۈرۈڭ، ئۆيگە كىرىپ، ناشتا قىلىپ چىقايلى، بولمىسا دادامنىڭ كۆڭلىگە كېلىدۇ.

— مەن چىقىپ قالمىغان بولسام، ئۆيگە كىرمەيلا ئۆتۈپ كېتىدىكەنسىلەر — ھە!

— ياق، بىز...

— بولدى، ئاغزىمنى غېرىچلىماڭ! ھە، قېنى، تېزرەك بولۇڭلار، ئۆيگە كىرىپ، پۈت-قولۇڭلارنى بىرئاز ئىسسىتۈۋىلىڭلار. ئاندىن كېيىن نەگە بارساڭلار كارىم يوق.

بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىپلا، ۋاسلىنىڭ ئېتىنى يېتىلىگىنىچە ھويلىغا كىرىپ كەتتى. ئىككىيلەن ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشتى. قىپقىزىل تىلى بىر غېرىچ ساڭگىلاپ كەتكەن "بويناق" ۋاسلىغا قاراپ-قاراپ قويۇپ، يولنىڭ چېتىدىكى ھور كۆتۈرۈلۈۋاتقان بۇلاق بويىدا زوڭزايدى...

مەش ئۆيىنى شۇنداق ئىسسىتۈۋەتكەنىدىكى، مېھمانلارغا چاپانلىرىنىڭ تۈگمىسىنى يېشىۋەتمەي بولمىدى. ئەمدىلا ئالتە ياشقا قەدەم قويغان غەيرەت سۈلايمانىنىڭ قۇچىقىغا چېقىۋالغان بولۇپ، ئۇنى يېنىشلاپ-يېنىشلاپ سۆيەتتى. دەم بۇدرۇق مەكزىنى

ئۇنىڭ ئۇستىردا پاكىز قىرىلغان مەڭزىگە سۇركىسە، دەم مۇشۇكنىڭ ئاسلىنىدەك تۇگۈلۈپ، ئۇنىڭ قوينىغا بېشىنى تىقاتتى. تېخى تۇنۇگۈن مۇشۇ چاغلاردا ئايرىلغان ئامراق كۆيئوغلىنى يەنە ئۆز ئۆيىدە كۆرگەن سەيدىخان ئاچا خۇشاللىقدا قىلغىلى قىلىق تاپالماي، هېلى دەھلىزگە چىقىپ نېمىلەرنىدۇ ئىزدەيتتى، هېلى ئايۇانىنىڭ تەكچىلىرىگە تىزىلغان قاچا-قۇچىلارنى بىر-بىرلەپ قولىغا ئېلىپ، ئەڭ چىرايلىق، بېجىرىملىرىنى تاللاش بىلەن ئاۋارە بولاتتى. قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، ئاخىر ئۇ ئىككى چىنە قايماق چاينى كۆتۈرۈپ، مېهمانخانا ئۆيىنىڭ بوسۇغىسىدا پەيدا بولدى. نامان ئاكا چىنىلەرنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپ، مېهمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى.

— قېنى، نان سېلىڭلار، بالىلىرىم، — دېدى ئۇ سېمىز قوينىنىڭ قۇيرۇق يېغىدا ئېتىلگەن قاتلىما نانلارنى كەينى-كەينىدىن ئوشتۇۋېتىپ، — غەيرەت، قىلىۋاتقان قىلىقىڭنى قارا... داداڭنى چاي ئىچكىلى قوي! بالام، سۇلايمان ئاخۇن، مېهمانىغا نان سېلىپ قويۇڭ....

بوۋاينىڭ سۆزى ئاخىرلاشمىغانىدى، ئېرى بىلەن نەۋرىسىگە ئاتاپ ئىككى چىنىدە قايماق چاي ئېلىپ كىرگەن سەيدىخان ئاچا بىر خىل ياسالما ئاۋازدا غەيرەتكە كايىدى:

— هېلىمۇ ياخشى، داداڭدىن تۇنۇگۈن ئايرىلغىنىڭ. ئارىدىن بىرەر هەپتە ئۆتكەن بولسا، ئۇنىڭ قارىنىنى يېرىپلا، ئىچىگە كىرىۋالامتىڭ نېمە؟!

غەيرەت شارتتىدە بۇرۇلۇپ چوڭ ئانىسىغا قاراپ، تىلىنى بىر چىقىرىپ قويدى-دە، بېشىنى يېڭىباشتىن دادىسىنىڭ قوينىغا تىقتى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقى هەممەيلەننى كۈلدۈرۈۋەتتى. كۈلكىسىنى تەسلىكتە

باسقان موماي چىنىلەرنى بوۋايغا سۇنۇۋېتىپ چاقچاق قىلدى:

— "كىشىنىڭ يېرىگە ئىشلەپ، قالدى لېۋىنى چىشلەپ" دېگەن راست گەپ ئىكەن... شۇنچە باللارنى چوڭ قىلىپ، ئاخىردا ئىككى قېرى قاپتۇق. ئەمدى تېخى سېنى بىزگە ھەمراھ بولىدىغان بولدى دېسەڭ، سەنمۇ داداڭنى كۆرۈپلا، راست گېپىڭنى ئېيتۋاتىسەن! خەپ توختا، ھېلىلا داداڭغا قوشۇپ قويىمسام!...

مومايىنىڭ گېپىنى تېخى ئۇزۇلمەستىن، غەيرەت دادىسىنىڭ قۇچىقىدىن يۇلقىنىپ چىقتى-دە، ئوقەتەك ئېتىلىپ كېلىپ، چوڭ ئانىسىغا يېپىشتى.

— كەتمەيمەن! — دېدى ئۇ مومايىنىڭ كۆكسىگە مەڭزىنى يېقىپ تاتلىق ئەركىلەپ، — ھېچ يەرگە كەتمەيمەن!... سەندىن بۆلەك ھېچكىمنىڭ ئىچىدە ياتمايمەن!...

— ھى-ھى، ھى-ھى!... ۋاي تاتلىق قوزام، ۋاي ئەقىللىق قوزام! سېنى ھېچكىمگە بەرمەيمەن!... خۇدايىم بۇيرۇسا، سېنى ئوتتۇرا قولدەك يېگۈزۈپ قىلىپ، ئۆز قولۇم بىلەن ئۆيلەيمەن!... بىزدىن كېيىن، مۇشۇ ئۆيدە چىرىغىمىزنى يېقىپ، چوڭ داداڭنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئورمان ئاسرايسەن. ماقۇلمۇ؟

— ماقۇل، چوڭنا، مېنى ئۆزەڭلا باقساڭ، چوڭ بولغاندا چوڭ دادامدەك ئورمان ئاسرىغۇچى بولۇپ، بىر تال چۈشەنسەمۇ ئوغرىغا تالدۇرمايمەن.

— ھا-ھا، ھا-ھا!...

يەنە بىر قېتىم كۆلكە كۆتۈرۈلدى. كۈلكە" توختىغاندىن كېيىن، سەيدىخان ئاچا مەشنىڭ ئوتنى ئۇلغايتقاچ، بوۋاينى نان ئوشتۇشقا، مېھمانلارنىڭ چىنىسىگە نان سېلىشقا زورلىدى.

مېهمانلار ئىشتىها بىلەن چايغا تېگىش قىلىۋاتقانىدا، سەيدىخان ئاچا ئۇشتۇمتوت سورىدى:

ــ بالام، سۇلايمان ئاكۇن، قاراتاغ تەرەپكە كېتىۋاتامسىلەر نېمە؟

ــ ھەئە.

ــ بۇ بالامنى بۇرۇن كۆرمىگەنتىمغۇ؟

ــ بۇ يولداش ئىلگىرى بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ باقمىغان. ئىسمى ۋاسىل. "H" شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىدىن.

ــ مۇنداق دەڭ... زۆرۈر بىر ئىش بىلەن كەپتۇ ــ دە؟

ــ ھە، زۆرۈر ئىش بىلەن كەپتۇ. ھېلىقى رەھمەت كوچاڭنى بىللىغۇ؟

ــ نېمىشقا بىلمەيدىكەنمەن؟! تازا بىلىمەن! ئۇ بالا...

ــ ئۇمۇ بىللە كەلگەنىدى...

ــ ماۋۇ ئىشنى!... نېمىشقا ئالغاچ كەلمىدىڭىز؟ ــ بوۋاي بىلەن مومای تەڭلا سورىدى.

سۇلايمان ئەھۋالنى قىسقىچە چۈشەندۈردى.

ــ "نامەلۇم ئىككى ئاتلىقنى ئىزدەپ چىقىپتۇ" دېدىڭىزما؟

ــ ھەئە.

ــ ئاپلا!... ماۋۇ ئەقلىمنى كۆرۈڭلار! ــ دېدى بوۋاي ئەندىكىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى چىنە ھازىرلا چۈشۈپ كېتىدىغانىدەك تىترەيتتى. مومانىڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ، ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى، ــ ھېلىقىلار شۇ بولمىغىيدى تېخى!...

ــ نېمە؟!...ھېلىقىلار!؟...

سۇلايمان بىلەن ۋاسىل بوۋايغا تىكىلگىنىچە قېتىپ قېلىشتى.

بوۋاي ماۋۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

قاراقۇمدىن تۇغۇت يۆتكەش ئۇچۇن كەلگەن قۇدا-باجا، ئۇرۇق-تۇغقانلارنىڭ ئۇزاپ كەتكىنىگە خېلى ۋاقىت بولغانىدى. سەيدىخان ئاچا ئۆي ئىچى، هويلا-ئارامىلارنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، كالىلارغا هەلەپ ئېتىشكە تۇتۇندى. نامان ئاكا هەر كۈندىكى ئادىتى بويىچە ئورمانلىقنى چۆگىلەپ كېلىش ئۇچۇن ئات توقۇشقا باشلىدى. كۆتۈل-مىگەندە، "بويناق" جان-جەهلى بىلەن قاۋاپ كەتتى. نامان ئاكىنىڭ ئائىلىسىدىن بۆلەك هېچقانداق ئادەم زادى بولمىغان بۇ چەكسىز كەتكەن تەبىئىي يۇلغۇن ئورمانلىقنى بويلاپ غەربىتىن شەرققە سوزۇلغان هارۋا يولىدا ئادەم قارىسى كۆرۈنگەن هامان "بويناق" ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇپ، نامان ئاكىغا خەۋەر بېرەتتى. لېكىن، بىرەر ئادەمگىمۇ ئالدىراپ چىش سالمايتتى. بۇ يولدىن ئۆتىدىغانلارنىڭ هەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ خۇيىنى ئوبدان بىلەتتى. شۇڭا، "بويناق" ئالدىلىرىدا پەيدا بولۇش بىلەنلا قەدەملىرىنى توختىتىشىپ، نامان ئاكا ياكى سەيدىخان ئاچىلارنىڭ ئۆيىدىن چىقىشنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. ئۇلار چىققاندىن كېيىن بولسا، يا بىر-ئىككى ئېغىز چاقچاقلىشىپ قويۇپ، ئاندىن يولىنى داۋام قىلاتتى. ياكى ئۇلارنىڭكىدە چاي-پاي ئىچىشىپ، ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرۇۋېلىپ، ئۇلار بىلەن خوشلىشاتتى. شۇڭا كىشىلەر نامان ئاكىغا "ئاب خۇدايى"، "نامان ئۆتەڭ" دەپ لەقەمىمۇ قويۇۋېلىشقانىدى. بوۋاي بۇ لەقەملىرىدىن پەخىرلىنەتتى. راست ئەمەسمۇ، مەيلى مەغرىبتىن، مەيلى مەشرىقتىن كەلمىسۇن، توپتوغرا ئوتتۇز كىلومېتر قاقاس-شورلۇقنى بېسىپ، هەر خىل سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن كەچ قالغان، ئات-ئۇلاغلىرى چارچىغان، بوران-چاپقۇن، هۆل-يېغىندا قالغان

يولۇچىلارنى يۇمشاق ئورۇن، ئاش-ئوزۇق، ئۇسسۇزلۇق بىلەن تەمىنلەشتىنمۇ ئۇلۇغراق ئىشمۇ بارمىكىن!؟ "بويناق"نىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان هامان هەرقانداق زۆرۈر ئىشى بولسا تاشلاپ قويۇپ، يولۇچىلارنىڭ ئالدىغا چىقىش نامان ئاكىنىڭ مەڭگۈلۈك ئادىتى ئىدى. ئۇ مۇشۇ ئادىتى بىلەن، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دەردىگە دەرمان بولغان؛ شۇنداقلا، بىر قىسىم يامان ئادەملەرنى قىلىتاقتا چۈشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ قاغىشىغمۇ قالغانىدى. مۇشۇ ئىشلىرى ئۈچۈن، ئۇ گۈڭشې بويىچىلا ئەمەس، ناهىيە بويىچىمۇ هۆرمەتكە سازاۋەر ئورمان مۇهاپىزەتچىلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شۇڭا، ئەڭ يامان كۈنلەردە، ئابدەمنى توپتوغرا بەش يىل ئۆز ئۆيىدە يوشۇرۇپ ساقلىيالىغانىدى...

نامان ئاكا ئېگەرنىڭ تۆشىبغىنى كۆچەپ تارتقان پېتى "بويناق" نىڭ ئاۋازىغا بىرپەس قۇلاق سالدى. ئىتنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ، كىمنىڭدۇ تىللىغان ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىۋاتاتتى... بۇۋاي تۆشباغنىڭ تۆشۈكىدىن توقۇنۇڭ مىخىنى ئۆتكۈزۈۋەتتى-دە، قەدىمىنى چوڭ-چوڭ ئېلىپ تاشقىرىغا چىقتى.

يولدا ئىككى نەپەر ئاتلىق كىشى تۇراتتى. بىرى چىلان تۇرۇق ئايغىر ئۈستىدە، يەنە بىرى قارغىدەك قارا، ئەمما، ماڭلىيىدا بىر سەرلىك كۈمۈش تەڭگەدەك يارىشىملىق قاشقىسى بار ئاختا ئۈستىدە ناهايىتى بىسەرەمجان قىياپەتتە ئولتۇراتتى. ئاتلار جايىدا شۇك تۇرالماي، دەم ئالدىغا، دەم كەينىگە شوخشۇيتتى. تىزگىنلىرى مەهكەم تارتىلغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى ئىتتىن قورقىنىدىنمۇ، ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چاپچيىتتى. ئەمما، يولىنى داۋاملاشتۇرمايىتتى.

بوۋاي ئۇلارنىڭ ئالدىغا كەلدى. "بويناق" قاۋاشتىن توختاپ، ئىگىسىنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى.

ــ ئەسسالامۇئەلەيكۇم! ــ دېدى چىلان تۇرۇق ئۇستىدىكى سالۇا تۇماقىنى چۆكۈرۈپ كىيگەن، كىرپىنىڭ تىكىنىدەك قويۇق ساقلىغا ئانچە ــ مۇنچە ئاق دارىغان قارامۇتۇق كىشى، ــ ئىت ئەمەس، ئەجدىها ئىكەنغۇ بۇ!

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، بالىلىرىم! ها ــ ها، ها ــ ها!... بىزنىڭ "بويناق" راستىنلا ئەجدىهانىڭ ئۆزى. يولۋاستىنمۇ يانمايدۇ! ــ بوۋاي كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەيتتى، ــ تازا قورقتىڭلارغۇ دەيمەن؟

ــ قورقۇشنىغۇ قورقمىدۇق، ــ سالۇا تۇماقلىق جاۋاب بەردى. سەرپۇش تۇماقلىق نېمە ئۈچۈندۇ ئۇنچىقمايتتى، ــ ھەرنېمە دېگەن بىلەن، ئىت ئەمەسمۇ؟ ئىت دېگەننىڭ سۈرى بولىدىكەن...

ــ شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭىز. بىزنىڭ بۇ ئىتنىڭ راستىنلا سۈرى بار. ئىشكىسىزدىن ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسى شۇنداق دېيىشىدۇ... ھە، نەدىن كېلىشىڭلار؟

ــ "H" شەھىرىدىن كەلدۇق.

ــ شەھەردىن؟ ۋاھ... شۇنچە ئۇزاقتىن كەپسىلەر، تازا ھارغانسىلەر؟ ئاتلىرىڭلارمۇ قالتىس بەلەن ئاتلار ئىكەن! نەگە كېتىۋاتسىلەر؟

ــ قاراتاغقا كېتىۋاتىمىز.

ــ مۇنداق دەڭ...، ــ كىمنىڭكىگە بارىسىلەر؟

ئاتلىقلار كۆزىنىڭ قويرۇقىدا بىر ــ بىرىگە قارىشىۋالدى. ئەمما، سالۇا تۇماقلىق دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ: ــ شۇجىنىڭكىگە بارىمىز، ــ دېدى.

— شۇجىنىڭكىگە؟... ھاشىم شۇجىنىڭكىگە بارامسىلەر، قاسىم شۇجىنىڭكىگىمۇ؟

— ھاشىم شۇجىنىڭكىگە.

— مۇنداق دەڭ...، — بوۋاي سەل ئويلىنىۋېلىپ قوشۇپ قويدى، — ھاشىم شۇجى تۇنۇگۈن بىر ئىش بىلەن ناھىيىگە كەتكەندەك قىلىۋىدى، تېخى قايتىپ كەلمىدىغۇ دەيمەن.

— قايتىپ كەلمىگەن بولسا، قاسىم شۇجى بىلەن كۆرۈشسەكمۇ بولىدۇ.

سوئال - جاۋابلار خېلى ئۇزاق داۋام قىلدى. ئاتلىقلار ئۆزلىرىنى "H" شەھىرىدىكى دۆكا قاسساپلاردىن نەزەر بىلەن سالى دەپ تونۇشتۇردى. قاراتاغدا چارۋا كۆپ ھەم ئەرزان بولۇپ، ئۇ يەردىن بىرەر يۈز تۇياق بورداق قوي سېتىۋالماقچى ئىكەنلىكىنى، ھاشىم شۇجى بىلەن قاسىم شۇجىنىڭ ئۇلارغا يارەملىشىدىغانلىقىنى ئېيتتى...

"نېمىدېگەن ئېسىل ئىش - ھە! جاھان ئوڭشالسا، ھەممە ئادەمنىڭ قولى ئۇزۇراپ، يۈرىكىمۇ يوغىنايدىكەن!... بىر چاغلاردا، بىر چېچەقاق ئوغلاقنى ئېلىپ - ساتماقمۇ مۇشكۈل ئىدى. مانا ئەمدى... ھەي!... كۆر بۇ ئوبدانچىلىقنى!... تېخى شۇجى باش بولۇپ ئەزالارنىڭ ساتالمىغان چارۋىلىرىنى پۇل قىلىپ بەرمەكچى!... ياشاپ كەت، شۇجى!..."

ھاياجانغا چۆمگەن نامان ئاكا يولۇچىلارنى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. سەرپۇش تۇماقلىق ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى:

— قاراتاغ دادۇيگە يەنە قانچىلىك يول قالدى؟

— ئىتتىكرەك ماڭساڭلار، قاش قارايغاندا، بولمىسا، ناماز شامدىن يانغاندا يېتىپ بارالايسىلەر، — نامان ئاكا سەل ئويلىنىۋېلىپ

سورىدى، ــ بالىلىرىم، سىلەر ئىلگىرى بۇ تەرەپلەرگە كېلىپ باقمىغانمۇ نېمە؟

ــ كەلگەن، ــ سالۇا تۇماقلىق ئالدىراپ جاۋاب بەردى، ــ مەن ئويباغ تەرەپ بىلەن بىرنەچچە قېتىم كەلگەن، ئۇ چاغدا سىلىنىڭ داڭقىلىرىنى ئاڭلاپ، بۇ تەرەپ بىلەن ماڭالمىغانىدىم. ماۋۇ بالا بۇ تەرەپلەرگە زادى ئۆتۈپ باقمىغان. ئەمدى جاھان ئوڭشالدى. قانداق ماڭساق ئوخشاش ئەمەسمۇ؟!

ــ تازا گەپ قىلدىڭىز، بالام! ھا-ھا، ھا-ھا!... تازا گەپ قىلدىڭىز!... ئۇ چاغلاردا بىر ئادەم بىرەر-يېرىم رەپ-رەپ مىلىتىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ئۆتسەمۇ، "كاپىتالىزم يولىغا ماڭدى" دەپ دادۇي، شياۋدۇيگە مەلۇم قىلماي بولمايتتى-دە! ھەي ئۇ كۈنلەر. ھەي ئۇ كۈنلەر!... قېنى، ئاتتىن چۈشۈڭلار، بالىلىرىم!

يولۇچىلار كۆڭلى تارتمىغان ھالدا ئاتلىرىدىن چۈشتى. بىراق نېمە ئۈچۈندۇ ئاتلىرىنى ھويلىغا ئەكىرىشكە ئۇناشماي، ھويلىنىڭ يان تەرىپىدىكى يۇلغۇنلارغا باغلاشتى.

بوۋاي بىلەن موماي ئۇلارنى قولىدىن كېلىشچە ئوبدان مېھمان قىلدى. سالى غەيرەتىنى يېنىغا ئېلىۋېلىپ، ئۇنى ئەركىلىتىپ ئولتۇردى. كۈتۈلمىگەندە، سالىنىڭ بېشىدىن تۇسقى چۈشۈپ كېتىۋىدى، نەزەر ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ئالىيىپ قارىۋالدى. شۇ چاغدا نامان ئاكىنىڭ كۆڭلى بىرقىسما بولۇپ، خىيالىدىن نېمىلەر-دۇ ئۈچۈپ ئۆتتى. ئۇنى سالىنىڭ بۇدۇر چېچى ھەيران قالدۇرغانىدى، لېكىن، مۇنداق بىر ھېسسىيات ئۇنىڭغا تەسەللى بەردى: "شەھەرلىك ئەمەسمۇ! شەھەر دېگەن قالتىس يەر، ئۇ يەردىكى خەقنىڭ ھەممىسى چاچ قويىدۇ، ھەممىسى يۇڭ، يىپەك رەختتىن

كىيىم كىيىدۇ. قايسى كادىر، قايسى مەدىكار؟ بۇنى خۇدانىڭ ئۆزى بىلىمسە، بىزدەك سەھرالقىلارنىڭ بىلمىسكى تەس!... ھەي... مەدەنىي قاسساپ دېگەن شۇ-دە!..."

— بالام غەيرەت، — دېدى ئۇ خىجالەتمەن تەلەپپۇزدا، — ئاكاڭنى ئارامدا ئولتۇرغىلى قوي، توكۇپ كەلگەندە، ئارامخۇدا ئىسسىق ئىچۋالسۇن!

— ھېچقىسى يوق، — سالى ئاغزىدا شۇنداق دەۋاتقان بولسىمۇ، قولى بىلەن غەيرەتنى ئۆزىدىن سەل يىراقلاشتۇردى. — مەيلى، ئولتۇرۇۋەرسۇن... ئەجەبىمۇ ئۇماق بالا بوپتۇ بۇ، خۇددى بىزنىڭ كىچىك ئوغۇلنىڭ ئۆزى! — ئۇ سۆزلەۋېتىپ، كۆكرەك يانچۇقىغا ئىلگىلىق قەلەمنى سۇغۇرۇپ ئالدى-دە، غەيرەتكە تەڭلىدى، — مە، بۇنى ساڭا بېرەي. مەكتەپكە بارغاندا خەت يازغىن.

غەيرەت "قەلەمنى ئالايمۇ، ئالمايمۇ؟" دېگەن ئوي بىلەن چوڭ دادىسىغا تىكىلدى. بوۋاي نەۋرىسىنىڭ بۇ ئويىنى دەرھال بىلىپ:

— بالام، ئۇنداق قىلماڭ. كىچىك بالا دېگەن قەلەمنىڭ قەدرىنى بىلەمدۇ؟ رەھمەت، يېنىڭىزغا سېلىپ قويۇڭ، — دېدى، نەزەرمۇ ھوپۇلا-شوپۇلا بوۋاينىڭ سۆزىنى قۇۋۇەتلىدى ۋە يانچۇقىدىن بىر دانە بەش يۈەنلىك پۇلنى چىقىرىپ، غەيرەتكە تەڭلىدى. بوۋاي ئۇنىڭ قولىنى توسۇپ:

— نېمانداق قىلىپ يۈرىسىز، بالام! كىچىك بالا دېگەننى ئۇنداق ئۆگەتمەيدىغان! — دېدى.

— تۇز-تائاملىرىنى يېدۇق، ھېچ بولمىسا...

— ھە، ماندىق گەپ ئىكەن-دە، بۇ! مېنى كىم چاغلاۋاتىسىز! ئۆمرۇڭلەردە بىر قېتىم تۇزۇمغا ئېغىز تېگىپ، پۇل تۆلىمەكچى بولۇ-

ۋاتامسلەر؟ رەھمەت، بالىلىرىم!... مېنى رەنجىتمەي دېسەڭلار، ھەرگىز مۇنداق ئىشنى قىلماڭلار!

مېھمانلار خىجالەتچىلىكتە پوكانىدەك قىزىرىشتى. قەلەم بىلەن پۇل چىققان جايىغا كىرىپ كەتتى. نامان ئاكا ئويلايتتى: "شۇنچە يىراق شەھەردىن كېلىپ، بىر قېتىم داستىخىنىڭغا داخىل بولسۇنۇ، ئۇنىڭدىن پۇل ئال! بۇ نېمىدېگەن سەتچىلىك!؟... شەھەرلىكلەرمۇ سەھرالىقلارنىڭ بىر چاغلاردىكىدەك ئۇنچە نامرات ئەمەسلىكىنى بىلىپ قېلىشسۇن!... ئەگەر بۇلار بۇگۈن كېچە ئۆيۈمدە قونۇپ قالمىغان بولسا، ھېلىقى چولاق مۇگۈز بوز ساغلىقىنىڭ ئەتىسىزدىكى ئىرىك پاقلىنىنى سويۇپ..." نامان ئاكا خىيالىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى: مېھمانلار قوللىرىنى داستىخانىنىڭ بۇرجىكىگە ئىرتىشقا باشلىغانىدى.

ــ خوش، نامان ئاكا، ــ دېدى نەزەر قوللىرىنى ئۇۋۇلاۋېتىپ، ــ قېنى دۇئا قىلىپ بەرسىلە.

ــ يوقسۇ، سىلەر مېھمان... قېنى، خوش.

ــ ئۆزلىرى ھەممىزنىڭ ئاتىسى. ئۆزلىرى قول كۆتۈرۈپ بەرسىلە!

ــ ئەجەب تەڭلىكتە قويدۇڭلار، ئادەمنى! خەير... قېنى، ئامىن...

دۇئادىن كېيىن مېھمانلار قوللىرىنى چالا ـ پۇچۇق يۇيۇشتى ـ دە، بۇ مېھماندوست ئائىلە بىلەن خوشلاشتى...

ــ ئاپلا، ما ئىشنى!... ــ سۇلايمان قاتتىق خورسىنىغان ھالدا قېيىن ئاتىسىغا تاپا قىلدى، ــ ھېچ بولمىسا، يا پۇلنى، يا قەلەمنى ئەپقالماغان بولسىلىمۇ، ئۇ خەقنىڭ ئىزنىنى ئوڭايراق ئىزدەيدىكەنمىز!...

— ئۇنى بىر دېمەك، بالام! مۇنداق بولۇشىنى نېمە بىلەي!... ھەي ئىسىت، ھەي ئىسىت!... ئەقلىم نەگە كەتكەن بولغىيدى؟! ئىلگىرى - كېيىن قاملاشمىغان بىر ئىش قىپتىمەن - دە!...

ۋاسىل ھەممەيلەنگە تەسەللى بەردى:

— ھېچقىسى يوق. نامان ئاكا، ھېلىقى بۇدۇر چاچلىقىنىك قىيا-پىتى ئەسلىرىدە باردۇ؟

— بار بولمامدىغان! ئۇنى يەنە ئون يىلدىن كېيىن كۆرسەمۇ تونۇيمەن دەڭا، بالام!

— مانا بۇنىڭغا قاراپ باقسىلا، ئوخشامدىكەن؟

بوۋاي ۋاسىل ئۇزاتقان سۈرەتنى ئىتتىك قولىغا ئالدى - دە، خېلى ئۇزاق سىنچىلاپ قارىغاندىن كېيىن:

— شۇ، خۇددى شۇنىڭ ئۆزى! دەل شۇنىڭ ئۆزى، — دېدى.

سۈرەت سەيدىخان ئاچىنىڭ قولىغا ئۆتكەندە، غەيرەت:

— ماڭا قەلەم بەرگەن ئاكامنىڭ سۈرىتى ئىكەنغۇ بۇ! — دېدى.

ئىككىنچى سۈرەتمۇ قولدىن قولغا ئۆتۈپ، بىردەمدە كىمنىڭ سۈرىتى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى:

نەزەر — ئاباق، سالى — مەھەممەت ئىمىن.

ئەمدى "ئۇلار نەگە كەتتى؟" دېگەن سوئالغا جاۋاب تېپىش كېرەك ئىدى.

ۋاسىل سومكىسىدىن ئاپپاراتنى ئېلىپ، "ئاباقلارنىڭ ئاياغ ۋە بارماق ئىزى" دەپ پەرەز قىلىنغان ئىزلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك سۈرەتكە ئالدى.

بىردۆۋە تېزەكتىن بۆرە ئۇۋدىسىغا

ھېچقانداق يېپ ئۇچىغا ئىگە بولالمىغان رەھمەتجانلار ۋاسلىنىڭ تېلېفون ئارقىلىق بەرگەن مەلۇماتىنى ئاڭلاپلا، قاراتاغ دادۇيىگە قاراپ ئات سالدى...

ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، كۈن ئاللىقاچان پېشىندىن قايرىلغان بولۇپ، قارا تەرگە چۆمگەن ئاتلارنىڭ دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمىغانىدى.

ئۇلارنى قاسىم شۇجى قارشى ئالدى. دادۇي ھويلىسى جىمجىت ئىدى. دادۇيىنىڭ ئامانلىق ساقلاش خادىمى ئاتلارنى سوۋۇتۇش ئۈچۈن ئېغىلغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى. "قاپلان"نى بىر تۇپ دەرەخكە باغلاپ قويۇشتى.

— قالتىس ئىش قىپسىلەر، يولداشلار! — دېدى رەھمەتجان ۋاسل تارتقان سۆرەتلەرنى بىر-بىرلەپ كۆرۈپ چىقىپ، — قالتىس ئىش قىپسىلەر! راستىمنى ئېيتسام، قاتىللارنىڭ ئىزىغا مۇنچە تېز چۈشۈۋېلىشىمىزنى زادىلا خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدىم!... يولداش سۇلايمان، رەھمەت سىزگە!...

— ماڭا نېمە رەھمەت؟ — سۇلايمان پوكانىدەك قىزىرىپ كەتتى، — مېنى تەنقىد قىلمىڭىز بولىدۇ! مەن ئۇلارنى بۇرنۇمىنىڭ ئاستىدىن قاچۇرۇپ قويغان تۇرسام...

— ئۇلارنىڭ كىملىكى پىشانىسىگە يېزىپ قويۇلمىغان-دە! سىزنىڭ گۇمانىڭىز بىزنى بىرقەدەر ئىشەنچلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىمىگەن بولسا...

ـــ مېنىڭ گۇمانىمسىزمۇ، ئۇلارنىڭ بىز تەرەپكە كەلگەنلىكىنى ئاللىقاچان بىلمۇ؟ الغانكەنسىلەرغۇ!

سۇلايمان راست گەپ قىلغانىدى. ئاباقلار شەھەردىن يوقالغان كۈننىڭ ئۆزىدىلا، "H" شەھەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمى تېلېفون ئارقىلىق جايلارنى ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىننىڭ ئەنزىسىدىن خەۋەر دار قىلدى. ئۇلارنىڭ سۇرەتلىرىنى نەچچە يۈز نۇسخا كۆپەيتىپ، ھەرقايسى قېرىنداش ۋىلايەت، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىغا بىرنەچچە نۇسخىدىن ئەۋەتىپ، قاتىللارنى تېزرەك قولغا چۈشۈرۈشكە يېقىندىن يارەملىشىشنى تەلەپ قىلغانىدى. "X" ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى بۇ ئەنزىگە بەكمۇ جىددىي مۇئامىلە قىلدى: ئۇلار سۇرەتلەرنى كۆپەيتىش بىلەن بىر چاغدا، قاتىللارنىڭ جىنايى ماتېرىيالىلىرىنمۇ شاپىگىراپىتا كۆپەيتىپ بېسىپ، ھەرقايسى گۇڭشېلارغا ئەۋەتتى. يېرىم سائەتتە بىر قېتىم گۇڭشېلاردىن ئەھۋال ئۇقۇشۇپ تۇردى. مۇشۇنداق جىددىي تۇتۇش قىلىش ئارقىلىق، ئۇلار تۇنجى يېپ ئۇچىنغا ئىگە بولدى: "يالقۇن" گۇڭشېنىڭ بوغالتىرى ئەرشىدىن بىرنەچچە كۈندىن بۇيان ئوغلىنىڭ توي تەييارلىقى بىلەن ئاۋارە ئىدى. ئۇ بۈگۈن ـــ بازار كۈنى تويىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تەييارلىقىنى پۈتتۈرۈش ئۈچۈن بازارغا چىقتى. ئۇلاغ بازىرىغا كەلگەندە، كىلىشكەن ئىككى ئاتنى يېتىلىشىپ، ئاتنى چۆرىدىۋېلىشقان بازارچىلار توپىنى يېرىپ چىققان ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىنگە يولۇقتى. ئۇ بۈنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى گۇڭشېنىڭ بىر تۇركۈم ھېسابات جەدۋەللىرىنى باستۇرۇش ئۈچۈن باسما زاۋۇتىغا بېرىپ، مەھەممەت ئىمىن بىلەن تونۇشۇپ قالغان، ھەتتا ئۇنىڭغا ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى

يەتكۈزۈپ بېرىش مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمانمۇ بولغانىدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، مەي جۇرىن! — دېدى ئۇ ئەزىز مېھمانىنى ئۆز بوسۇغىسىدا كۆرگىنىدىن چەكسىز ھاياجانغا چۆمۈپ، — ئوڭۇمۇ، چۈشۈمۇ بۇ!... سىزنى بۇ يەرگە قانداق شامال ئۈچۈرۈپ كەلدى؟

دەسلەپ مەھەممەت ئىمىن ھاڭ-تاڭ بولغىنىدىن، چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتتى. كېيىن بىردىن ئېسىنى يىغىدى-دە، زورىغا ھىجايدى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! سالامەت تۇردىڭىزمۇ، ئەرشىدىن؟

— خۇداغا شۈكۈر، ئۆزىڭىزچۇ؟

— سالامەتچىلىك.

— قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟

— نېمىشقا كېلەتتۇق، زاۋۇتىمىزنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئات سېتىۋېلىش ئۈچۈن كەلدۇق.

— ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا خېلى ۋاقىت بارغۇ، بۇنچە ئالدىراپ...

— ھە-ي... سىز بىر ئۆمۈر ھېسابات بىلەن شۇغۇللانغان ئادەمغۇ! ھازىر ئۇلاغنىڭ تازا ئەرزان ۋاقتى ئەمەسمۇ؟ ئەتىيازغا قالسا، بىر ئاتقا بىر-ئىككى يۈز كويدىن ئۇشۇقچە چىقىم قىلىدىغان گەپ. ئۆزىڭىزمۇ بىلىسىزغۇ؟ مالىيىدە قىزىل رەقەم كۆرۈلۈۋاتقان بىر پەيتتە، دۆلەت ئۈچۈن بىر پۇڭنىمۇ تېجەپ قېلىش زۆرۈر-دە!

— توغرا، توغرا! توغرا گەپ قىلدىڭىز... شۇنچە قاتتىق سوغۇقتا يىراق يوللارنى بېسىپ، بۇ تەرەپلەرگە نېمە ئۈچۈن كەلگىنىڭىزنى ئەمدى چۈشەندىم! "ھەممە كىشى سىزگە ئوخشاش

مۇشۇنداق ئىنچىكە ھېسابلاپ پۇل خەجلەيدىغان بولسا، ئىشلىرىمىز شۇنداق يۇرۇشۇپ كېتىدۇكى...

ئەرشىدىن مەھەممەت ئىمىننىڭ پەم-پاراسىتىگە چىن كۆڭلىدىن قايىل بولغاندى. شۇڭا، ئۇنى خېلى ئۇزۇن ماختىدى. ئاتىلارنىڭ نەرخىدىنمۇ رازى بولدى. ئاندىن، ئىككىيلەننى ئۆيگە تەكلىپ قىلدى. مەھەممەت ئىمىنلەر باھانە-سەۋەب كۆرسىتىپ، تەكلىپنى رەت قىلدى.

ئەتىسى ئەتىگەندە، ئەرشىدىن خىزمەتكە چۈشۈپلا ھېلىقى سۈرەتلەرنى كۆردى ۋە ئىچ-ئىچىدىن پۇچىلانغان ھالدا تۇنۇگۈنكى ئەھۋالنى گۇڭشې رەھبەرلىكىگە ئېيتتى... بىر كۈنلۈك جىددىي سۈرۈشتۈرۈش نەتىجىسىدە، بىر قارا، بىر چىلان تورۇق ئاتلىق كىشىنىڭ قاراقۇم تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنلىكى توغرىسىدا مەلۇمات ئېلىندى. پەرق شۇ ئىدىكى، ئۇلارنىڭ ئۇستىبېشى ئەرشىدىنىڭ ئېيتقىنىدىن بۆلەكچىرەك ئىدى...

— توغرا، — دېدى رەھمەتجان ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇۋېتىپ، باشقىلارمۇ ئولتۇرۇشتى، — بىز ئىككى نەپەر ئاتلىقنىڭ سىلەر تەرەپكە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان. بىراق، ئۇلارنىڭ جەزمەن ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۈرەلمىگەنىدۇق...

گەپ ۋاسىل تارتقان سۈرەتلەر بىلەن ئاباقلارنىڭ زادى قاياقتا كەتكەنلىكى ئۇستىگە كۆچكەندە، تازا قىزغىن غۇلغۇلا بولدى:

— مېنىڭچە، — دېدى سۇلايمان، — ئۇلار چوقۇم يولغۇنلۇقتا يوشۇرۇنۇۋالدى. بولمىسا ئاسمانغا چىقىپ كېتەمدۇ؟

— مەنمۇ يولغۇنلۇقتا يوشۇرۇنغان بولسا كېرەك، دەيمەن، — قاسىم شۇجى سۇلايماننىڭ قارىشىنى قوللىدى، — باياتىن سۇلايمان ئېيتتى-

غۇ، ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن ئىككى خۇرجۇنىدا لىقمۇلىق بىرنەرسە ۋە قېلىن كۆرپىلەرنى ئېلىپ ماڭغان. ئېھتىمال، خۇرجۇنىدىكى ئۇزۇق-تۇلۇك پولۇشى مۇمكىن. ئۇزۇق-تۇلۇك بىلەن يېپىنچا بولغانىكەن، ئۇلار يۇلغۇنلۇقنىڭ ئىچكىرىسىدىن بىر جايىنى تاللاپ، ئۇزۇنغىچە جان ساقلىشى مۇمكىن.

— . . . . . .

ھېچكىمنىڭ ھېچكىمگە گەپ بەرگۈسى كەلمەيتتى. بىرلىككە كەلگەن، شۇنداقلا ئىشەنچلىكرەك بىرەر پىلان ياكى كۆز قاراش تېخى ئوتتۇرىغا چۇشمىگەنىدى (ئەلۋەتتە، بۇ رەھىمەتجانىنىڭ خۇلاسىسى ئىدى). رەھىمەتجان قەغەزگە چۇشۇرۇلگەن بارماق ۋە ئاياغ ئىزلىرىنى يېنىشلاپ-يېنىشلاپ كۆرگىنىچە، خىيال سۇرۇپ ئولتۇراتتى. نېمە ئۇچۇندۇ كۆپچىلىكنىڭ مۇنازىرىسىگە ئارىلاشمايتتى.

خېلىدىن كېيىن ئۇ ئۆز كۆز قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى:

— بۇلار، — دېدى ئۇ سۇرەتلەرنى كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن نوقۇپ، — بىز ئۇچۇن ھەقىقەتەن قىممەتلىك ماتېرىيال. لېكىن، پولداشلار، شۇنىمۇ ئويلاپ بېقىشىمىز لازىمكى، قاتىللار سەپىرىنى پىيادە ئەمەس، بەلكى ئاتلىق داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، توختىماي قار يېغىپ تۇرغاچقا، ئۇلارنىڭ ئىزلىرى قاردا كۆمۇلۇپ كەتكەن. مۇنداق ئەھۋالدا...

رەھىمەتجاننىڭ بۇ سۆزلىرى گويا قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك بىر ئىش بولدى. باشلار تۆۋەن سالىگىلاپ، كۆزلەر بىر-بىرى بىلەن مەيۈس ئۇچراشتى. خىياللار چېچىلىپ، باشلار گاڭگىرىدى. ھېچكىم ھېچ نەرسە دېيىشكە پېتىنالمايۋاتاتتى.

ئاخىر، يەنىلا رەھىمەتجان ئۆزى گەپ ئاچتى:

— مەن نامان ئاكا بىلەن يەنە بىر قېتىم ئۈچرىشىپ، مۇندىن كېيىنكى قەدەمنى قانداق بېسىش مەسىلىسىنى ئاشۇ يەردە بېكىتىشنى تەكلىپ قىلمەن، — رەھمەتجان سۇلايمان بىلەن ۋاسلىغا كۇلۇمسىرەپ قاراپ قويدى، — بۇنى مەن سىلەرگە ئىشەنمىگەنلىكىمدىن ئېيتىۋاتقىنىم يوق، بەلكى، تېخىمۇ ئىنچىكىلەپ تەكشۈرۈش ئۈچۈن بارساق، يولنى بىرقەدەر ئوڭۇشلۇق بېسىشىمىزغا پايدىسى بولارمىكىن، دېگەن نۇقتىدىن ئېيتىۋاتىمەن. قانداق، ئاشۇنداق قىلساق بولارمۇ؟

قارشى پىكىر بولمىدى.

كۆپچىلىك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى...

ئۇلارنى يەنىلا "بوينىاق" بىرىنچى بولۇپ قارشى ئالدى. سۇلايمان باشقىلاردىن يىگىرمە قەدەمچە ئالدىدا كەلگىنى ئۈچۈن "بويناق" ئۇزاق قاۋاپ ئاۋارە بولمىدى. سۇلايمان ئاتتىن چۈشۈپلا، ئۇنى چاتىرىقىغا قىستۇرۇپ، باش-كۆزىنى سىلىماقتا ئىدى. شۇنداقتىمۇ، "بويناق"نىڭ كۆزلىرى ئۆز تائىپىسىدىن بولغان ناتونۇش "مېھمان" "قاپلان"دا ئىدى. ئەكسىچە، "قاپلان" ئۇنى نەزەر-گۇزىرىگىمۇ ئىلماستىن، ئۆز ئىگىلىرىنىڭ ئەتراپىدا سىپايىلىق بىلەن ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ھەممەيلەن ئاتتىن چۈشكەندە، نامان ئاكا ئۇلارنىڭ ئالدىدا هازىر بولدى. قىسقىغىنا سالام-سائەتتىن كېيىن، مېھمانلار ئۆيگە باشلاندى. ئاتلار لاپاس ئاستىغا باغلاندى. "قاپلان" بىلەن "بويناق" نىڭ "قىزىرىشىپ قېلىشى"دىن ساقلىنىش ئۈچۈن، "قاپلان" مۇ ئايرىم "مېھمانخانا"غا باشلاندى.

ئۆي راسا ئىسسىتىلغانىدى. قائىدە بويىچە چاي-مەزە كەلتۈ-

رۇلدى. نامان ئاكا كۆپچىلىككە بىر پىيالىدىن چاي سۇنغاندىن كېيىن، ئاباقلارنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ-كېتىش جەريانى، ئۇلارنىڭ گەپ-سۆز، ھەركەتلىرى توغرۇلۇق يەنە بىر قېتىم ناھايىتى تەپسىلىي ھېكايە قىلىپ بەردى. سەيدىخان ئاچا ئانچە-مۇنچە گەپ قىستۇرۇپ، ھەمراھنىڭ گېپىنى تولۇقلاپ تۇردى.

— ھە-ي... ئادەم قېرىغاندا، راستىلا كىچىك بالىدەك گول بولۇپ قالىدىكەن!...، — دېدى نامان ئاكا سۆزىنىڭ ئاخىرىدا خورسىنغىنىدىن قاتتىق ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ، — مەن ئەسلىدە ھېلىقى "نەزەر" دېگەن شۇمقۇشنىڭ غەلىتە قىلىقلىرى بىلەن گەپ-سۆزلىرىدىن قانداقتۇر سېھىرگەرلىكنىڭ پۇرىقىنى سەزگەنىدىم. نېمە بىلەي، كېيىن، بەربىر ئۇنىڭ ئالدام خالتىسىغا چۈشۈپ كېتىپتىمەن!... ھەي بۇ قېرىلىق!...

بوۋاي يىغلىۋېتەيلا دەپ قالغاندى. ئۇنىڭ خىجالەتمەن كۆزلىرى مېھمانلارغا ئەمەس، نەلەرگىدۇ تىكىلەتتى. سەيدىخان ئاچا يوغان بىر پارچە قاخشال يۇلغۇن كۆتىكىنى مەشكە تىقىۋەتتى. ئۆي-ئىچى شۇنداق جىملىقىدا چۆككەندەكى، ئوتۇنىنىڭ چاراسلاپ يېنىشى، ئوتنىڭ كانايغا غارقىراپ ئېقىشىدىن بۆلەك ھېچقانداق تاۋۇش يوق ئىدى...

"بويناق" يەنە قاۋىدى. نامان ئاكا دەس ئورنىدىن تۇردى-دە، سىرتقا چىقىپ كەتتى ۋە ئۇزۇنغا قالماي قايتىپ كىرىپ، كىملەرنىڭ دۇ قاراڭغۇ تەرەپكە ئۆتكەنلىكىنى خەۋەر قىلدى.

— سىلىنىڭ "بويناق" يولدىن ئۆتكەن ھەربىر ئادەمنى بىرەر قۇر "تەكشۈرۈپ"، ئاندىن ئۇزىتىپ قويىدىكەن-دە!؟

رەھىمجانىنىڭ چاقچىقى نامان ئاكىنىڭ روھىنى خېلىلا كۆتۈرۈپ

قويدى بولغاي، بىردىن جانلىنىپ سۆزلەپ كەتتى:

— راست دېدىڭىز، بالام! بىزنىڭ بۇ جانىۋار مەندەك ئون ئادەمنىڭ ئىشىنى قىلىدۇ. ھېچكىمنى رۇخسەتسىز يولدىن ئۆتكۈزمەيدۇ. ئۇنى ئوڭ قول ۋەزىرىم، كۆزۈم، قۇلىقىم دېسەممۇ بولىدۇ!...

كۇلكە، چاقچاقلار بىرمەھەل داۋام قىلغاندىن كېيىن، رەھىمەتجان ئۇشتۇمتۇت سوراپ قالدى:

— نامان ئاكا، بايا تىنسىلە: "نەزەر بىلەن سالى ئاتلىرىنى ھويلىغا ئەكىرگىلى ئۇنمىدى" دېگەندەك قىلىغۇ دەيمەن؟

— ھەئە، شۇنداق دېدىم.

كۆپچىلىك بىر رەھىمەتجانغا، بىر نامان ئاكىغا ھەيرانلىق ئىلكىدە تىكىلدى. بوۋاي بىرئاز سەگەكلىشىپ، رەھىمەتجاننىڭ ئاغزىغا كۆز ئۇزمەي قاراپ تۇردى.

رەھىمەتجان سوئالنى داۋام قىلدى:

— ئۇنداقتا، ئۇلار ئاتلىرىنى نەدە قويۇشتى؟

— تاشقىرىدا، ئىككى تۆپ يۇلغۇنغا باغلاشتى.

— كېيىن ئۇ يەرگە يەنە بىرىكىم ئۇلاغ باغلىمىغاندۇ؟

— ئۇ يەرگە ھېچنېمىنىڭ قەدىمى يەتكۈچى بولمىدى.

— ئۇنداق بولسا ياخشىغۇ! — رەھىمەتجاننىڭ كۆزلىرىدە ئوت چاقناپ كەتتى، — بىزنى شۇ يەرگە باشلاپ چىقسىلا قانداق؟

— باشلاپ چىقاي، باشلاپ چىقمامدىغان! — بوۋاي ئورنىدىن تۇردى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

سەيدىخان ئاچىنىڭ:

— چاينى ئىچىپ بولۇپ چىقسىلا بولمامدۇ، بالىلىرىم! — دېگەن نالىسىگە ھېچكىممۇ قۇلاق سالمىدى. داستىخان داستىخان پېتىچە

قالغانسدى.

ئىزغىرىن شامال، توزغاقتەك ئۇچۇۋاتقان قار ئىسسىق ئۆيدىن چىققان بۇ ئادەملەرنىڭ يۈز-كۆزىگە نەشتەردەك سانجىلدى. "بويناق" نامان ئاكىنىڭ پۇتلىرى يېنىدا پەرۋانە ئىدى.

— ئەنە، — بوۋاي كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن سانجاق-سانجاق يۇلغۇنلار ئارىسىدىن غولى يوغان، شاخلىرى قويۇق ئىككى تۈپ يۇلغۇننى كۆرسەتتى، — ئاشۇ يۇلغۇنلارغا باغلىغانىدى.

— يولداشلار، توختاڭلار، — رەھمەتجان قوللىرىنى تۇرنىسىنىڭ قانىتىدەك كېرىپ، ئارقىسىدىكىلەرنىڭ ئالدىنى توسىدى، — مۇشۇ يەردە تۇرۇپ، بىرئاز كۆزىتەيلى.

كۆپچىلىك ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشتى: ھەممە كۆزلەر نامان ئاكا كۆرسەتكەن يۇلغۇنلارغا تىكىلمەكتە، ھەممەيلەن نېمىلەر-نىدۇ ئويلىماقتا ئىدى. بۇ ئىككى تۈپ يۇلغۇن ئادەمنىڭ قۇچىقى يەتمىگۈدەك يوغان غول تارتقان بولسىمۇ، بويى ئانچە ئېگىز ئەمەس ئىدى. ئەكسىچە، شاخلىرى شۇنچە قويۇق بولۇپ، ئون مېتردىن كۆپرەك يەرگە سايە تاشلاپ تۇراتتى. ئۇستى-ئۇستىلەپ ياغقان قار ئۇنى گويا غايەت زور كۇنلۇكە ئوخشىتىپ قويغانىدى. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى خېلى كەڭ دائىرىدە قار ناھايىتى نېپىز ئىدى.

رەھمەتجان تېخىمۇ دىققەت بىلەن كۆزىتىشكە باشلىدى. بىردىن، يۇرىكى ئىختىيارسىز دولقۇنلاپ، كۆزلىرىدە ئۈمىد، ئىشەنچ ئۇچقۇنى چاقنىدى. ئۇ ئاشۇ يۇلغۇن تۈۋىدە نېپىز قار بىلەن چۈمكەلگەن بىر دۆۋە تېزەك بىلەن چاپانىنىڭ پېشىدەك يەردە پارقىراپ تۇرغان مۇزنى كۆرگەنىدى.

ئۇ ۋۇجۇدىدا ئۇرغۇۋاتقان ھاياجاننى تەسلىكتە بېسىپ بوۋايدىن

سوردى:

ــ ئۇلاردىن ئىلگىرى بۇ يەرگە بىرىكىم ئۇلاغ باغلىغانمۇ؟

بوۋاي ئۇدۇللا جاۋاب بەردى:

ــ باياتىن دېدىمغۇ: ئۇلاردىن بۇرۇنمۇ، كېيىنمۇ ھېچكىم ئۇلاغ باغلىمىغان.

رەھمەتجان يەڭگىل نەپەس ئالدى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭ مۇددىئا-سىنى چۈشەنگەندەك، بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىۋېلىشتى.

ــ يولداش ۋاسىل، ــ رەھمەتجان ۋاسىلغا قىيا بۇرۇلدى، ــ "قاپلان"نى ئېلىپ چىقىڭە.

ۋاسىل بۇيرۇقنى دەرھال ئورۇنلىدى.

ناماز ئاكا "بويناق"نى ھويلىغا يېتىشتۇردى.

"قاپلان" ئىشقا چۈشۈپ كەتتى. ئۇ رەھمەتجاننىڭ ھەربىر بۇيرۇقىنى بەجانىدىل ئورۇنلايتتى.

جىددىي ھەرىكەتكە كەلگەن "قاپلان" ئون مىنۇتلاردىن كېيىن كەسكىن قارارغا كەلدى. ئەمدىلىكتە ئۇ رەھمەتجاننىڭ ئۆزىگە يېڭى ۋەزىپە تاپشۇرۇشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە ئىدى.

رەھمەتجان يانچۇقىدىن ئاپئاق قول ياغلىقىنى چىقىرىپ، ئۇنىڭغا بىرنەچچە تال تېزەكنى ئورىدى-دە، بوينىغا ئېسىلغان سومكىغا سالدى. ئاندىن: "يولداشلار، ئاتلىنايلى!" دېدى.

كۆپچىلىك دەرھال ھويلىغا كىرىپ، ئاتلىرىنىڭ چۈلۈرىنى يېشىشكە تۇتۇندى. ناماز ئاكا رەھمەتجاننىڭ جۇۋىسىنىڭ پېشىدىن تارتىپ:

ــ بالام، شۇ تۇرقىدا راستىنلا ماڭامسىلە؟ ــ دېۋىدى، رەھمەتجان:

ـــ هەئە، ماڭساق بولار، ـــ دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردى.
بوۋاي سەل ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن، كەسكىن قىلىپ دېدى:
ـــ ماقۇل، مېڭىڭلار. ئەمما، مەن قېرىنىمۇ ئېلىۋېلىڭلار.
ـــ سىلى. . . . . .
ـــ بىزگە يۈك بولارمىكىن، دەپ ئەنسىرەۋاتامسىز؟ قورقماڭ، ھەرگىزمۇ يۈك بولمايمەن! ـــ بوۋاي جىددىي تەلەپپۇزدا چۈشەندۈردى، ـــ سىلەر يۇلغۇنلۇقنىڭ خۇيىنى بىلمەيسىلەر. سىلەر تۇرماق، رازاق بىلەن سۇلايمان ئاخۇنلارمۇ ئوبدان بىلمەيدۇ. ئالمادىس، ھېلىقى شۇمشۇقلار يۇلغۇنلۇققا يوشۇرۇنغان بولسا، سىلەرنى بەكمۇ ئاۋارە قىلۋېتىدۇ. راستىنى ئېيتسام، خا ئۇلارنىڭ، خا سىلەرنىڭ بۇ كۈھىقاپتىن ساق ـ سالامەت چىقالىشىغا ئانچە ئىشەنمەيمەن، ـــ بوۋاي سەل توختاپ، ئۆز سۆزلىرىگە ئىزاھات بەردى، ـــ بۇنى مەن سىلەرنى بوش چاغلاپ ئېيتۋاتقىنىم يوق. سىلەرنى ياخشى بىلىمەن: ھەربىرىڭلار ئىككىدىن يولۋاسقا تېتىغۇچىلىكى بار قاۋۇل بالىلار. لېكىن، ئورمانلىق يولۋاسقا ئوخشىمايدۇ. سىلەر ئويلاپ يېتەلمەيدىغان ھەر خىل خۇيلىرى بار. مېنىڭچە، قاتىللارنىڭ تەپتارتماستىن مۇشۇ تەرەپلەردە ئۇسسۇپ يۇرگىنىدىن قارىغاندا، بىرى بولمىسا بىرى ئورمانلىقنىڭ خۇيىنى بىلىدىغان نېمىدەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇلار سىلەردىن قاق بىر كۈنلۈك ئۇزاپ كەتتى. قوغلاپ يېتىشمەكمۇ بىر گەپ... مەن يول باشلىسام، بەلكى، ئۇلارغا بالدۇرراق يېتىشۇالغىلى بولار... مېنى قېرى كۆرمەي، قاتارىڭلارغا قېتىۋېلىڭلار.
ھەممە كۆزلەر رەھمەتجانغا تىكىلگەنىدى. قارىغاندا، ھېچكىمنىڭ نامان ئاكىنىڭ رايىنى يانداۋرغۇسى يوق ئىدى.

— نېمە دەيتتىم، — دېدى رەھمەتجان مىيىقىدا كۈلۈپ، بىزگە يارەملەشمەكچى بولغان ئىكەنلا، ماقۇل دېمەكتىن باشقا گېپىم يوق!

روھلانغىنىدىن ياشلاردەك غەيرەتكە كەلگەن بوۋاي سېمىز بوز ئاختىنى ئېغىلدىن ئېلىپ چىقتى - دە، ھەش-پەش دېگۈچە ئېگەرلەپ بولدى. سەيدىخان ئاچمۇ ئۇنىڭ سەپەر ئەنجامىلىرىنى خۇرجۇنىغا قاچىلاپ، پىشايۇاندا ھازىر بولدى. بۇ چاغدا، باشقىلار ئالىلقاچان ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ، تاشقىرىغا چىقىپ بولغانىدى. بوۋاي مومىيغا ئۇنى - بۇنى تاپىلاپ قويۇپ، ئىچىدە: "بىسمىللاھىر رەھمانى رەھىم..." دېگىنىچە، ئوڭ پۇتىنى بوسۇغىدىن ئالدى.

ئاتلىقلار يولغا چۈشكەندە، سەيدىخان ئاچا، غەيرەت ۋە "بويناق" لار يولنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشقىنىچە، ئۇلارغا ئاق يول تىلەپ قېلىشتى.

* * *

ئاتلار تاراسلاپ ئۇچماقتا. قار ئارىلاش شۈبرغان جان - جەھلى بىلەن ئۇلارنىڭ ئالدىنى توسۇشقا ئۇرۇنماقتا. ھەممىنىڭ ئالدىدا "قاپلان"، ئۇنىڭغا يانداشىپ دېگۈدەك ناماں ئاكا بىلەن رەھمەتجان، ئاندىن باشقىلارنىڭ ئاتلىرى ئوڭ تەرىپى ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا سوزۇلغان يۇلغۇنلۇق، سول تەرىپى ئاپئاق تون كىيگەن كۆز يەتكۈسىز قۇم - شور بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئەگرى - بۈگرى ھارۋا يولىنى بويلاپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە...

تەخمىنەن يېرىم سائەتلەردىن كېيىن، "قاپلان" بىردىن ئوڭغا بۇرۇلۇپ، ئۆزىنى يۇلغۇنلۇققا ئاتتى. رەھمەتجان بىلەن ناماں ئاكىمۇ ئۇنىڭ كەينىدىن ئات سالدى. باشقىلارمۇ ئۇلارغا ئەگەشتى. كىم بىلسۇن، بىرەر يۇز قەدەممۇ ماڭماستىن، يۇلغۇن شاخلىرى جۇۋىلارنىڭ

پەشلىرىگە ئېسىلىشقا، باش-كۆزلەرگە ساۋىداشقا باشلىدى. ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى تارتماي بولمىدى. ئاتلار قەدىمىنى ئاستىلاتقاندا، "قاپلان"نىڭ ئىچى سقىلىپ، ھېلى ئالدىغا بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ، ھېلى كەينىگە بىرنەچچە قەدەم يېنىپ، غەلىتە قىلىقلارنى قىلىپ، ئاتلىقلارنى تېزرەك مېڭىشقا دالالەت قىلاتتى. ئۇنىڭ مۇددىئاسىنىڭ ئەكسىچە، ئاتلىقلار ئاتتىن چۈشۈپ، پىيادە مېڭىشقا مەجبۇر بولۇشتى. ھەتتا بەزى جايلاردا پىيادە مېڭىشمۇ ئوڭايغا چۈشمەيتتى. "قاپلان" بۇنى نەدىن بىلسۇن؟ ئۇنىڭ پۈتلىرى ئاستىدا ھەممىلا يەر ئوخشاشلا مامۇقتەك يۇمشاق، تاناپىتەك توز ئىدى، ئەلۋەتتە!...

قېرىشقاندەك، "قاپلان" ئۇلارنى ئۇستى بىر-بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن يۇلغۇن شاخلىرى بىلەن يېپىلغان تار ھەم قاراڭغۇ "كارىدور" غا باشلاپ كىردى. تۇزۇك بىرنەچچە قەدەممۇ ماڭماستىن، يەرگە تۇمشۇقىنى بىر تەگكۈزدى-دە، بېشىنى ئىتتىك كەينىگە بۇراپ، غەلىتە ئاۋازدا قاۋاشقا باشلىدى. ئۇنىڭ نېمە دېمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى دەرھال چۈشەنگەن رەھمەتجان ئېتىنىڭ چۈلۈرىنى قويۇۋەتتى-دە، چوڭ-چوڭ چامداپ، ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى. تىرناقچىلىكمۇ قار دارىمىغان بۇ يەردە (ئېھتىمال، شورلۇق يەر ئۆزىگە سىڭەۋرۈپ كەتكەن بولغىيدى) ئات تۇياقلىرى ۋە كىملەرنىڭدۇ كېلەكسىز ئاياغلىرى قالدۇرغان چوڭقۇر ئىزلار "مانا مەن" دەپلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

— يولداشلار! — دېدى ھاياجانلىنىپ كەتكەن رەھمەتجان ئارقىسىدىكىلەرگە قاراپ، — ئۇلار... قاتىللارنىڭ ئىزلىرى!...

ھەممەيلەن ئاتلىرىنى قويۇۋېتىپ، ئىزلارنى چۆرىدەشتى.

"قاپلان" كۆپچىلىكنىڭ ئۆز خىزمىتىگە قانداق باھا بېرىشىنى كۈتۈۋاتقانىدەك، ھەممەتجاننىڭ ئاياغلىرى ئارىسىدا مەغرۇر زوكزىيىپ ئولتۇرۇپ، ھەربىر ئادەمگە سوئال نەزىرىدە تىكىلەتتى.

— قاتىللار راستىنلا يۇلغۇنلۇققا يوشۇرۇنۇپتۇ-دە!

سۇلايمان جىملىقنى بۇزدى. ئۇنىڭ ئاۋازى مەغرۇر جاراڭلايتتى، — يەنە بىر-ئىككى سائەتتىن كېيىن ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشمىگىنىنى كۆرەي!...

— ئالدىرىماڭ، بالام، ئالدىرىماڭ! — نامان ئاكا كەسكىن ئېتىراز بىلدۈردى، — ئالدىراپ ئۇنداق دېگىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئىچى، — بۇۋاي بېشى بىلەن ئەترابىنى ئىشارەت قىلدى، — بەئەينى بىر تىلسىم، كىم بىلىدۇ تېخى. بۇنىڭ ئىچىدە بىرەر ھەپتە مۆكۈ-مۆكىلەك ئويىنامدۇق؟

كۆپچىلىك ئۇنچىقمىدى. سۇلايمان خىجالەت بولغىنىدىن، بويۇن-لىرىغچە قىزىرىپ كەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ ھالىتىگە ھېچكىمۇ سەپسېلىپ ئولتۇرمىدى.

ئارىغا چۈشكەن جىملىقنى ئىگىسىز قالغان ئاتلار بۇزۇشقا باشلىدى: ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئويىنىشىپ، يۇلغۇن شاخلىرىنى قارا-سلىتىپ سۈندۈرۈشاتتى. شاخلارنىڭ مىدىرلىشى ئارقىسىدا، شاخلارنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان "ئاق كىگىز" پارچىلىنىپ، ئاتلار ۋە ئادەملەرنىڭ ئۈستىگە پوكىلداپ چۈشۈشكە باشلىدى. "قاپلان" مۇ ئەنسىزلىشىپ، بىر يۇقىرىغا، بىر ئەترابىدىكىلەرگە ئالاق-جالاق قارايتتى.

— يولداشلار، نامان ئاكا توغرا ئېيتتى، — دېدى ھەممەتجان، — بۇ يۇلغۇنلۇق ھەقىقەتەن بىر تىلسىمات ئىكەن. تېخى يېرىم سائەتمۇ ماڭماستىن، غەلىتە بىر يەرگە كېلىپ قالدۇق. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا

بىزنىڭ نەقەدەر مۇرەككەپ، نەقەدەر جاپالىق سەپەرگە ئاتلانغانلىقىمىزنى ئىسپاتلاشقا يېتىپ ئاشىدۇ. مېنىڭچە، ئالدىمىزدىكى قېينىچىلىقنى بىرقەدەر ئېغىرراق مۆلچەرلىگىنىمىز تۈزۈك...، ــ ئۇ گېپىنىڭ ئاخىرىدا "قاپلان"غا بۇرۇلۇپ:

ــ "قاپلان" ئالغا! ــ دېۋىدى، "قاپلان" ئۇنىڭ پۈتلىرى ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقىپ، ئورمانلىقنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ ئۇچىتى. كۆپچىلىك ئاتلىرىنى يېتىلىشىپ، ئۇنىڭ ئىزىدىن يولىنى داۋام قىلىشتى.

يېرىم سائەتلەردىن كېيىن، ئۇلار يوغان بىر ئوچۇقچىلىققا چىقىپ قېلىشتى. ئەمدى بۇ يەردە، پاقالچەكىكە چىقىۋەتكەن قېلىن قاردىن بۆلەك خا ئادەم، خا ئاتلارنىڭ ئىزى كۆرۈنمەيتتى. "قاپلان"مۇ بىر-يۈز هودۇقۇپ قالغان بولسا كېرەك، تۆت ئەترابىغا ئالاق-جالاق قاراپ ۋېلىپ، بىرپەس شۇك تۇرۇۋالدى. كېيىن، ئالدى پۈتلىرى بىلەن قارنى تاتىلاپ، تۇمشۇقىنى يەرگە چاپلاپ دېگۈدەك خېلى ئۇزاق پۇرىدى. ئاندىن كەينىگە بۇرۇلۇپ، رەھمەتجانغا مەغرۇرانە قاراپ قويدى-دە، يولىنى داۋام قىلدى.

رەھمەتجاننىڭ بۇيرۇقى بىلەن، كۆپچىلىك ئاتلىرىغا مىنىشتى. لېكىن، يۈز مېتر ماڭماستىن، ئۇلار يەنە قويۇق يۇلغۇنلار ئارىسىغا كىرىشتى. سەپەرنى ئاتلىق داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. هەممەيلەن ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى. "قاپلان" ئەمدى ئۇدۇل شىمالغا ئەمەس، بەلكى غەربىي شىمالغا قاراپ كېتىۋاتاتتى. سەپەر داۋاملاشقانسېرى، پۇتلار ئېغىرلىشىپ، قەدەملەر ئاستىلىشىشقا باشلىدى. چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەن گەۋدىلەر مويى ئۇزۇن تېرىلەردىن تىكىلگەن ئېغىر جۇۋىلارنى ئاران-ئاران كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى.

كۆز باغلىناي دېگەندە، ئۇلار يۇلغۇنلۇقنىڭ غەربىي چېتىگە چىقىپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئاپئاق چايشاپ بىلەن چۆمكەلگەن سان-ساناقسىز قۇم-شور بارخانلىرى، چوقچىيىپ تۇرغان چەكسىز كەڭ دالا ئېتەك يايغاندى. "قاپلان" ھېلى تۇمشۇقى بىلەن يەرنى پۇراپ، ھېلى كەينىگە قاراپ، سەپەرداشلىرىنى تېزرەك مېڭىشقا ئۇندەيتتى: ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئۇ ئەمدى يۇلغۇنلۇقنى ياقىلاپ، ئۇدۇللا شىمالغا كېتىپ باراتتى.

— "قاپلان" توختا! — "قاپلان" توختاپ، بېشىنى كەينىگە بۇراپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتتى، ئۇ يېڭى بۇيرۇق كۈتمەكتە ئىدى. رەھمەتجان ئۇنىڭغا ھېچقانداق يېڭى بۇيرۇق بەرمىدى. ئەكسىچە، ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ، يولداشلىرىغا يۈزلەندى. بەش ئاتنىڭ كالىلىسى بىر يەرگە جەم بولدى، — نامان ئاكا، — دېدى رەھمەتجان بوۋايغا مۇراجىئەت قىلىپ، — مۇشۇ يەر بىلەن ھارۋايولىنىڭ ئارىلىقى چاملىرىدا قانچىلىك كېلەر؟

— پىيادە ماڭغان ئادەمگە يېرىم سائەتلىكلا كېلىدۇ، — نامان ئاكا كېسىپلا جاۋاب بەردى، — بايا تىن بىز يۇلغۇنلۇققا كىرگەن جايدىن ھېسابلىغاندىمۇ، بىر سائەتلىكتىن ئوشۇق يول ئەمەس.

— قىزىق ئىش، — سۇلايمان سۆز قاتتى، — شۇنچىلىك يولنى ئۇلار نېمە ئۈچۈن بىرنەچچە سائەتتە باسىدۇ؟

ۋاسىل قوشۇمچە قىلدى:

— توپتوغرا ئۈچ يېرىم سائەت مېڭىپتۇق.

— مەنمۇ شۇنى دېمەكچى، — رەھمەتجان كۆپچىلىكە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى، — بىر سائەتلىك يولنى ئۈچ يېرىم سائەتتە بېسىش، قارىماقلىققا ئەخمەقلىقتەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە، قاتىللار

ناھايىتى چوڭ ئۇستىلىق ئىشلەتكەن.

رازاق سورىدى:

— ئېيتىپ بېقىڭە: ئۇلار نېمىشقا مۇشۇنداق قىلىدۇ؟

— مۇنداق ئىككى خىل ئېھتىمالنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ، — رەھمەتجان ئۆز قىياسىنى ئېيتتى، — بىرى، ئۇلار چوڭ يول بىلەن ماڭغاندا، بىرەر كىشىنىڭ كۆزىگە چېلىقىپ قېلىشتىن ئەنسىرىگەن بولۇشى مۇمكىن. يەنە بىرى، ئورمانلىققا كىرىپ بولۇپ، ئىشىڭ ئانچە ئەپلەشمەيدىغانلىقىنى سەزگەن، يەنى ئورمانلىقىنىڭ ئەڭ خىلۋەت، ئەڭ خاتىرجەم يېرىگە بېرىۋېلىش ئۈچۈن، كەم دېگەندە ئىككى-ئۈچ كۈن يول مېڭىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى سەزگەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەردىن قايتىپ چىقىپ، ئورمان ياقىلاپ يول ئالغان.

— ئۇلار مۇشۇنداق بىرمەزگىل ماڭغاندىن كېيىن، يەنە ئورمانلىققا كىرىپ كېتىشى مۇمكىنمۇ؟

— ھېچنېمە دەپ بولغىلى بولمايدۇ، شۇنداق قىلىشىمۇ مۇمكىن.

كۈتۈلمىگەندە سۇلايمان ئۆز گۇمانىنى ئېيتتى:

— "قاپلان" يولدىن ئېزىقىپ كېتىۋاتامدۇيا؟

— ياق، — ۋاسىل كەسكىن ئېيتىراز بىلدۈردى، — بۇ شۇنداق ئەقىللىق جانىۋارکى، ئۆمرىدە بىرەر قېتىمۇ خاتا قىلغان ئەمەس. ئەگەر سىز بىرەر گۇمانلىق ئادەمنى ئىزدىمەكچى بولسىڭىز، ئادەمنىڭ بەدىنى تەگكەن بىرەر نەرسىنى ئۇنىڭغا شۇنداق پۇرىتىپ قويىدىڭىزمۇ، بولدى، بىرەر ئايدا بولسىمۇ ئۇنى تاپماي قويمايدۇ!

— قار يېغىۋەرگەنسېرى، ئىسىنى يوقىتىپ قويامدىكىن دەيمىنا؟

ۋاسىل قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە كېسىپلا دېدى:

— خاتىرجەم بولۇڭ. ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ!

ئىككىيلەننىڭ سۆزىگە ئارىلاشماي تۇرۇۋاتقان رەھىمەتجان راسـ تىنلا "قاپلان"نىڭ "ئېسىنى يوقتىپ قويۇشى"دىن گۇمانلانىدىمۇ ياكى سۇلايمانتى خاتىرجەم قىلماقچى بولدىمۇ، تۇيۇقسىز ئاتتىن چۈشۈپ، بوينىغا ئېسىلغان سومكىسىنىڭ ئاغزىنى ئاچتى-دە، بىر پارچە تېزەكنى قولىغا ئېلىپ:

— "قاپلان" بېرى كەل! — دېدى.

"قاپلان" ئۇقتەك ئېتىلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىدا زوڭزايدى. رەھىمەتجان تېزەكنى ئۇنىڭغا پۇراتتى. ئاندىن:

— "قاپلان"، ئىز قوغلاپ ئالغا! — دەپ ۋارقىرىدى.

"قاپلان"بۇيرۇقنى ئاڭلاش بىلەنلا، گويا ئاتاكىغا ئۆتكەن جەڭـ چىدەك، بىر نىشانىنى كۆزلەپ ئۇچتى. كۆز يېتىم يەرگە بارغاندا، رەھىمەتجان كۆپچىلىككە قاراپ دېدى:

— قارىغاندا، "قاپلان"نىڭ ئېسى جايىدا. بىزنى قاتىلارنىڭ ئىزىدىن خاتاسىز ئېلىپ كېتىپ بارىدۇ...

ئاتلار قاپلاننىڭ ئىزىغا چۈشۈپ يولنى داۋام قىلماقتا. ھاۋا تەكشى تۇتۇلغان. ئادەملەرنىڭ ئۈستىبېشى، ئاتلارنىڭ ساغرا، بويۇن-باشلىرىمۇ تۇزغا يۇمىلانغاندەك ئاپئاق، ساقال-بۇرۇت، قاش-كىرپىكلەر بىر-بىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن. ئېغىزدىن چىققان تۇكۇرۇك يەرگە چۈشمەيلا نوكچا مۇز بولۇپ قېتىپ قالدۇ. ھەركىم ھەر خىل خىيال بىلەن بەند.

كۈتۈلمىگەندە، رازاقنىڭ ئېتى مۇدۇرۇپ كەتتى. رازاق ئېگەرـ دىن قاڭقىپ، بىر تۇپ يۇلغۇنغا قاتتىق ئۇرۇلدىيۇ، ھېچ ئىش بولـ مىغاندەك چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چىرايى

پاختىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ھەممەيلەن ئاتلىرىدىن چۈشۈپ ئۇنى چۆرىدەشتى. ئۇنىڭ ئوڭ قولى جەينىكىدىن چىقىپ كەتكەنىدى. ئىشىنىڭ "بىسمىللا" سىدىلا يۈز بەرگەن بۇ كىلىشمەسلىك كۆپچىلىكنىڭ كۆڭلىنى قاتتىق غەش قىلدى. رازاقنىڭ تەلىپى بويىچە، ھەممەيلەن قورسىقىدا بار "تىببىي بىلىم"لىرىنى ئىشقا سېلىپ باقتان بولسىمۇ، بەربىر جەينەكنى جايىغا چۈشۈرەلمىدى. ئۇ بۇنىڭغا، بۇ ئۇنىڭغا يەر ئاستىدىن ھەسرەتلىك بېقىشاتتى. رازاقتا تەسەللى بېرىشەتتى... رازاق لېۋىنى چىشلەپ تۇرۇپ يېڭىنى ساپتى-دە، ئاتقا مىندى.

— مېڭىۋېرەيلى، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەشكە تىرىشىپ، — قايتقاندا بىر ئىش قىلارمىز.

كۆپچىلىك رەھمەتجانغا قاراشتى.

— يولداش رازاق، — رەھمەتجان ئۇنىڭ ئېتىنىڭ چۈلۈۋرىنى تۇتتى ۋە كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا ئېيتتى، — سىز ئاڭلىق ئادەم، ئارتۇق چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى يوق... بۇ ھالدا بىز بىلەن تەڭ سەپەرنى داۋاملاشتۇرسىڭىز ياخشى بولماس... دەرھال كەينىڭىزگە يېنىپ، دوختۇرخانىغا بېرىڭ!

رازاق ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قادىلىپ قاراپ تۇردى-دە، تىلىنىڭ ئۇچىغىلا كېلىپ قالغان گېپىنى يۇتۇۋېتىپ، سوزۇپ بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىندى ۋە ئېتىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇرىدى...

ئەتىگەن سائەت ئۈچتىن ئاشتى.

قار يەنىلا ياغماقتا. ئاتلار چارچاپ ھالىدىن كېتەي دەپ قالغانىدى. "قاپلان" يۇرۇشنى بىر خىل داۋاملاشتۇرماقتا. يۇلغۇنلۇقنىڭ چېتىگە كۆز يېتىم يەر قالغاندا، "قاپلان" بىردىن يۇنىلىشىنى

ئۆزگەرتىپ، غەربكە بۇرۇلدى. رەھمەتجان دەرھال ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تارتتى. باشقىلارمۇ ئاتلىرىنى توختىتىشتى.

ــ نامان ئاكا، ــ رەھمەتجان ئۆزىگە يانمۇيان توختىغان بوۋايغا مۇراجىئەت قىلدى، ــ بۇ تەرەپ بىلەن نەگە بارغىلى بولىدۇ؟

بوۋاي كېسىپلا جاۋاب بەردى:

ــ كۆكتاش يايلىقىغا.

رەھمەتجان سوئالىنى داۋام قىلدى:

ــ ئارىلىقى بۇ يەرگە قانچىلىك كېلىدۇ؟

ــ مۇشۇ مېڭىشىمىزدا ماڭساق، ئەتە كەچ پېشىن بىلەن يېتىپ بارىمىز. ئاراقوتان، دۆڭقوتانلارغا بېرىش توغرا كەلسە، ئەل ياتقۇغا يېقىن يېتىپ بارغىلى بولىدۇ.

ــ يولى قانداقراق؟

ــ چۆل دېمىسەك، ياماڭ ئەمەس.

ــ ئۇ يەردە پاناھلانغۇدەك جاي بارمۇ؟

ــ بولمامدىغان بالام، بار! ھەربىرىگە نەچچە يۈزلەپ قوي-ئۆچكە سىغدىغان ئۇستى يېپىق گەمە-قوتانلاردا پادىچىلار قونۇپ-تۇنەيدىغان گەمە ئۆيلەر بار.

ــ پادىچىلار ھازىرمۇ بارمۇ؟

ــ يوق. قىش ۋاقتى ئۇ يەردە ئادەممۇ، چارۋىمۇ بولمايدۇ. نېمىشقا دېسەڭىز، ئۇ يەر يازلىق يايلاق، قىشتا چارۋا يالجىمايدۇ.

ــ ھە، مۇنداق دېسىلە... ئۇ يەر ئارقىلىق باشقا تەرەپلەرگە ئۆتكىلى بولامدۇ؟

ــ جەنۇبقا بىرەر كۈن ماڭسا، قاراتاغ دادۇيىگە بارغىلى بولىدۇ. كۈنىپېتىش تەرىپى قارلىق تاغ، تاغ تېكىسىدىن بۆلەك نەرسە

هالقىپ ئۆتەلمەيدۇ. شىمال تەرەپتە كۆكسۇ دەريا سىدىن ئۆتۈپ، بىر-ئىككى كۈن تاغ ئارىلاپ ماڭسا، "R" ۋىلايىتىنىڭ "ئالغا" گۈڭ-شېسىغا بارغىلى بولىدۇ. ئەمما ئۇ يەرگە ياز كۈنى بارمىسا، قىش كۈنى رۇستەمدەك پالۋان بولسمۇ، ئۆلۈكى قارا قۇشقا يەم بولىدۇ دەڭا!... ھە، راست، تېخى ياز كۈنىمۇ پىيادە مېڭىش كېرەك. ئات-ئۇلاغ دېگەن نەرسە بىرەر بەلدىنمۇ ئاشالمايدۇ.

رەھمەتجان يەڭگىل تىن ئالدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە مەلۇم پىكىر پەيدا بولغاندى.

— يولداشلار، — دېدى ئۇ، — مۇنداق قىلايلى: كېچىچە يول مېڭىپ، تازا چارچىدۇق. قورساقلىرىمزمۇ ناغرا چالغىلى تۇردى. مۇشۇ يەردە بىر-ئىككى سائەت ھاردۇق چىقىرىپ، ئاندىن يولىمىزنى داۋام قىلدۇرايلى. ئاتلارمۇ بىرئاز دېمىنى ئېلىۋالسۇن. قانداق دېدىم، نامان ئاكا؟

— ئوبدان دېدىڭىز، بالام، بۇ يەردىن نېرى كەتسەك، ئوتۇن تاپىماقمۇ تەس. يۇلغۇن ئوتۇندا راسا گۈلخان يېقىپ، پۇت-قولىمىزنى ئىسىتايلى. ئاز-تولىدىن ناشتا قىلىپ، قورساقنى تويغۇزايلى. ئاتلارغىمۇ بوغۇز بېرىپ، پۇتلىرىغا قويۇچ باغلايلى. ئاندىن نەگە بارساق بارمامدۇق!

كۆپچىلىك ئاتلىرىدىن چۈشۈشتى. ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغان "قاپلان"مۇ ئىگىلىرى يېنىدا ھازىر بولدى. ئاتلار سوۋۇتۇش ئۈچۈن يۇلغۇنلارغا باغلاندى. شاخلىرى باراقسان ئۆسكەن بىرنەچچە تۈپ يۇلغۇن سايە تاشلىغان كەڭ بوشلۇقتا، يېڭى سۇندۇرۇۋېلىنغان يۇلغۇن شاخلىرى پاراسلاپ كۆيۈپ، توڭغان، چارچىغان تەنلەرگە ھۇزۇر بېغىشلىدى: چۆگۈندە قار سۈيى پورۇقلاپ قاينىشقا،

يۇلغۇن شوپۇكىدىن ياسالغان زىخلارغا ئۆتكۈزۈلگەن سىمىز قوي گۆشىدىن چىققان مەززىلىك پۇراق دىماغلارنى غىدىقلاپ، ئىشتىهانى ئېچىشقا باشلىدى. ئوت ئۇلغايغانسېرى، جۇۋىلار ئېغىر كېلىپ، كۆرپە ئورنىدا يەرگە سېلىندى...

قەلب رايى

شەۋكەت بەكمۇ تەسلىكتە ئابىدەمنىڭ كۆزىنى چەپى-غەلەت قىلىدى: كېچىچە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ، كىرپىك قاقماي ئۆرە ئولتۇرۇپ چىققان ئابىدەم تاڭغا يېقىن كارىۋاتنىڭ ئايىغىغا بېشىنى قويغىنىچە ئۇخلىدەپ قالدى. شەۋكەتكە كېرىكمۇ شۇ ئىدى. ئۇ ئاستا يوتقانىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ، كىيىم-كېچەكنى كىيىدى-دە، پۇتنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ كارىدورغا چىقىۋالدى. شەۋكەت يەڭگىل تىن ئېلىپ، تاشقىرىغا يول ئالدى... ئۇ ئەمدىلا دوختۇرخانىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىشىغا، ۋېلىسىپىت يېتىلىۋالغان ئانار بىلەن دوقۇرۇشتى.

— ۋەيەي، شەۋكەتقۇ بۇ! — شەۋكەت ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللەپ بولغىچە، ئانار چاڭىلداپ سۆزلەپ كەتتى، — ئۇچرىشىپ قالغان يېرىمىزنى قاراڭ!...بۇ يەرگە نېمىشقا كەلگەنىدىڭىز؟

— كېسەل يوقلىغىلى كەلگەن، — شەۋكەتمۇ قىلچە دۇدۇقلىمىدى، — سىزچۇ؟

— مەنمۇ كېسەل يوقلىغىلى كەلدىم.

— ئۇنداق بولسا، سىز كىرىپ چىقىڭ، — دېدى شەۋكەت كۆڭلىگە غەلىتە بىر ئوي كېلىپ، — مەن ۋېلىسىپىتىڭىزگە قارىغاچ،

سىزنى كۆتۈپ تۇراي. ئىككىمىز بىللە كېتەيلى.

ــ ماقۇل، ــ ئانار خۇشال بولغىنىدىن تاتلىقىنا كۈلۈمسىرەپ دى، ــ ئەمىسە جىنىدەك ساقلاپ تۇرۇڭ جۇمۇ. ھازىرلا چىقىمەن.

ئانار گېپىنى تۈگىتىپلا ۋېلىسىپىتنى شەۋكەتكە بېرىپ، دوختۇرخانا دەرۋازىسىدىن كىرىپ كەتتى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرەدەم قاراپ تۇردى، ــ دە، ۋېلىسىپىتكە "شاققىدە" مىنىپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن پىدالنى تەپتى...

ۋېلىسىپىت ئۇچقانىدەك كېتىۋاتىدۇ. قانچە-قانچە ئاپتوموبىل، پىكاپلار، ئېگىز بىنالار ئارقىدا قېلىپ كەتتى. ئۆگزىسىگە پاخال، قوناق شاخلىرى بېسىلغان پاكار-پاكار يېزا ئۆيلىرى شەۋكەتنىڭ ئالدىدا يۇز ئاچتى. تاڭ سۈزۈلمەكتە ئىدى. قار ئۇچقۇنلىرى شەۋكەتنىڭ بويۇن-يۈزلىرىنى يۇمشاقىنا سىلايتتى. شەۋكەتنىڭ كۆڭلىدە ھەم ئارمان، ھەم غەزەپ...

ئارقا تەرەپتىن كەلگەن يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ گۈركىرىگەن ئاۋازى قاشاڭ كالىدەك تىرەجىۋېلىۋاتقان چاقلارنى تېزرەك ھەرىكەتلەندۈرۈش كويىدا پىدالنى كۈچەپ تېپىۋېرىپ قارا تەرگە چۆمۈپ كەتكەن شەۋكەتنى سەگەكلەشتۈردى. ئۇ رولنى چەتكە بۇرىدى. يەنە قىرىق-ئەللىك مېترلا ماڭسا، قاراقۇمغا قايرىلىدىغان ئاچالغا يېتىپ باراتتى. ئۇ ئەمدىلا يول ئايرىلىدىغان يەرگە كەلگەندە، ئاپتوموبىل جىددىي سىگنال بەردى. شەۋكەت بېشىنى كەينىگە بۇرىغانىدى، ۋېلىسىپىتنىڭ چاقى تېيىلىپ كېتىپ، رول بىر تەرەپكە قاچتى. جىددىيلىشىپ كەتكەن شەۋكەت تورمۇزنى كۈچەپ باسقانىدى، ۋېلىسىپىت بىلەن بىللىلا يىقىلىپ، بىر پۈتى ۋېلىسىپىتنىڭ ئاستىدا قالدى. ئۇ ئېسىنى يېغىپ بولغۇچە، خىمىيۇى ئوغۇت

بىسلىغان يوك ئاپىتوموبىلى ئۇنىڭدىن ئىككى قەدەملا نېرىدا توختىدى. چىرايى پاختەدەك ئاقىرىپ كەتكەن شوپۇر شەۋكەتنىڭ يېنىدا پەيدا بولغاندا، شەۋكەت تېخىچە ئورنىدىن تۇرۇپ بولالمىغا-نىدى. شوپۇر ئۇنى يۆلىدى. شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى شوپۇرنىڭ تونۇش كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقاندا، ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىدى. شوپۇرنىڭ چىرايىغىمۇ تەبەسسۇم قوندى. ئۇ قاراقۇم گۈڭشىسىنىڭ شوپۇرى ئەسئەت ئىدى. ئىككىيلەن قىسقىغىنا ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن، ئەسئەت ۋېلىسىپىتىنى ئۈستىگە تېڭىپ، شەۋكەتنى كېپىنكىگە ئالدى.

شەۋكەت قاراقۇم گۈڭشې بازىرىدا ئاپتوموبىلدىن چۈشۈپ، سەيـ-دىخان ئاچىغا ئاتاپ يىگىرمە دانە گۆش گىرده سېتىۋالدى-ده، يۈلغۇنلۇق تەرەپكە يول ئالدى...

داستىخان ئۈستىده، سەيدىخان ئاچا شەۋكەتنىڭ بۇ يەرگە نېمە ئىش بىلەن كەلگەنلىكىنى سۈرۈشتۈردى.

ــ ناھايىتى زۆرۈر ئىش بىلەن كەلدىم، ــ دېدى شەۋكەت سىرلىق تەلەپپۇزدا، ــ رەھمەتجان ئاكامنىڭ ئۆزىگىلا يەتكۈزىدىغان ئىككى ئېغىز گەپ بار ئىدى.

ــ ئىككى ئېغىز گەپ ئۈچۈن شۇنچە ئاۋارە بولدىڭىزمۇ جېنىم بالام؟ ــ مومانىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلدى، ــ شۇ تاپتا ئۇنى تاپقىلى بولسىمۇ، كاشكى...

بىرئاز داۋام قىلغان جىملىقتىن كېيىن، موماي كەسكىن قىلىپ دېدى:

ــ بالام شەۋكەت، ئاسىماڭ، بۇگۈن بولمىسا ئەتە، رەھمەت-جانلار چوقۇم بۇ يەرگە ئۇنىدۇ. بۇگۈنچە ماڭا ھەمراھ بولۇپ،

خاتىرجەم ئارام ئېلىك، ئەتىگىچە پەيدا بولماي قالسا...

سەيدىخان ئاچا قارىنىڭ قېلىنلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە، رەھمەتجان-لار كەتكەن تەرەپكە ۋېلىسىپىت بىلەن ئون قەدەممۇ تۇرۇڭ ماڭغىلى بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرگەن بولسىمۇ، شەۋكەت جاھىللىق قىلىپ، ئۆز گېپىدە چىڭ تۇردى:

ــ بۇگۈن كېچىچە يول ماڭسامۇ، رەھمەتجان ئاكام بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭ ئۆز ئاغزىدىن جاۋاب ئېلىپ قايتمىسام بولمايدۇ. بۇ ــ تەشكىل ماڭا تاپشۇرغان جىددىي ۋەزىپە.

شەۋكەتنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى سەيدىخان ئاچىنى ئېغىز ئاچالماس قىلىپ قويغانىدى.

خېلىدىن كېيىن، شەۋكەت ئورنىدىن تۇرۇپ، مېڭىشقا تەمشەلدى.

ــ ئەمىسە ۋېلىسىپىتنى بۇ يەردە قويۇپ، ئاتلىق مېڭىڭ، ــ دېدى سەيدىخان ئاچا، ــ مەن سىزگە ئات توقۇپ بېرەي.

مېڭىڭ قېتىم تەمشىلىپ، مۇشۇ گەپنى ئاغزىدىن چىقىرىشقا پېتىنالماغان شەۋكەت خۇشاللىقىدا ۋاقىرىۋەتكىلى تاس قالدى. ۋۇجۇددىكى ھارغىنلىق قاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ، ئۆزىنى شۇنداق يەڭگىل سەزدىكى، گويا ئۇنىڭغا غايىبتىن قانات پۈتۈلگەندى، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنايتتى. ئۇ ئالدىراش ئۆيدىن چىقىپ، ئېغىلدىن دۇمبىسىدە تۇخۇم قويسا توختىغۇدەك سېمىز جەدە ئاختىنى ئېلىپ چىقتى-دە، ئېگەر جابدۇقلاشقا باشلىدى. سەيدىخان ئاچا ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى دىققەت بىلەن كۆزەتكەچ، ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشەتتى:

ــ ئانىسىدىن ئەمگەن سۈتى ئاغزىدىن تېمىپ تۇرغان بۇ بالا مۇشۇنداق قاتتىق سوغۇقتا باش-ئايىغىنى بىلىپ بولمايدىغان بۇ

دەشتى ـ بايا‌ۋاندا تېنەپ ـ تەمتىرەپ نېمە كۈنلەرنى كۆرەر؟ خەير...
تەشكىل بۇيرۇغانىكەن، بارسا بارسۇن!... تەشكىل ئۇنىڭ ئاتىسى.
ئاتا بولغۇچى ئۆز پەرزەنتىنى قاراپ تۇرۇپ ئازابقا قويمايدۇ.
چوقۇم بۇنىڭ تېگىدە بىر گەپ بار!...

ئات توقۇلۇپ بولدى. سەيدىخان ئاچا، بىر تەرەپتىن، شەۋكەتكە ئېزىپ ئىچكۈزۈپ گەپ تاپىلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىككى ـ ئۈچ كۈن يەتكۈدەك ئوزۇق ـ ئوقەت تەييارلىدى. نامان ئاكىنىڭ پاختىلىق تونىنى كىيگۈزدى ـ دە، ئۈزاقتىن ئۈزاق دۇئا ـ تەۋەججۇ بىلەن يولغا سېلىپ قويدى....

شەۋكەت ئۆزى مۆلچەرلىگەن يەرگە يېتىپ كەلگەندە، كۆز باغلانغانىدى. ئۇ ئاتتىن چۈشۈپ، تېخى قار كۆمۈپ ئولگۇرمىگەن تۈيۈق ئىزلىرىنى پۈتۈن زېھنى بىلەن كۆزىتىپ، يۆنىلىشىنى ئېنىق بەلگىلىدى. شۇرغان ئوچۇپ تۇراتتى. قار خېلىلا پەسلىگەن بولۇپ، ئاستا ۋە ئۇششاق ـ ئۇششاق چۈشۈۋاتاتتى، شەۋكەت ئاتقا مىندى ـ دە، "چۇ!" دەپ قامچا سالدى.

ئات يەلكەنلىك كېمىدەك، بارغانسېرى تۈن قوينىغا سىڭىپ كېتىپ باراتتى. ئاسمان قاپقاراڭغۇ، يەر ئاپئاق. يۇلغۇنلۇق شۇنداق ئەنسىزكى، شاخلارنىڭ قاراسلىشى، نېمىلەرنىڭدۇ ھەيۋەتلىك ھۈۋلاشـلىرى، نېمىلەرنىڭدۇ ئەنسىز چىرقىراشلىرى دەم يىراقتىن، دەم يېقىندىن ئاڭلىناتتى. پۈتۈن ئەزايى چىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمگەن شەۋكەت ھەربىر شەپىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سالاتتى. ئەتراپقا ئەندىشە ۋە ئۇمىد بىلەن كۆز تىكەتتى. كېتىپ بېرىپ بار ئاۋازى بىلەن: "ئا ـ ھا ـ ھو ـ ي!" دەپ ۋارقىراپ قويىاتتى، ئۇنىڭغا جاۋابەن، چەكسىز دالا ئەكس سادا قايتۇراتتى. شاخلار تېخىمۇ ھەيۋەتلىك

قاراسلايتتى، نېمىلەردۇ دەھشەتلىك ھۇۋلايتتى، نېمىلەردۇ ئەنسىز چىرقىرايتتى...

تۇن يېرىمدىن ئېشىپ كەتتى. ھەممە يەردە شۇ غەلىتە سادا. ئات بىر خىل قەدەم تاشلاپ ماڭماقتا. ئاسمان قارا قازانىنى كۆمتۇ-رۇپ قويغاندەك قاپقاراڭغۇ، چاپانىنىڭ پېشچىلىك بۇلۇت ئارىسىدا سىماۋى رەڭلىك بىرنەرسە لەرزان ئۇزۇپ يۇرۇپتۇ. شەۋكەت ئۇنىڭ ئاي ئىكەنلىكىنى تەسلىكتە ئىلغا قىلدى ۋە گويا ئۆزىگە ھەمراھ تاپقاندەك خۇشاللىنىپ، ئايغا تىكىلگىنىچە كۇلۇمسىرىدى، تىنىمسىز ئۇشقىتۇاتقان شۇبرغان ئۇنىڭغا تومۇزدا ياغقان يامغۇردەك ھۇزۇر بېغىشلىماقتا ئىدى. ئۇ ئەتراپقا مەغرۇر نەزەر تاشلىغاچ، ئۇچىسىدىكى تونىنى سالدى-دە، ئاستىغا بېسىپ، ئاتقا قامچا سالدى... ئات شامالدەك يورغىلايتتى. شەۋكەتنىڭ چىشلىرى توختاۋسىز كاسىلدايتتى، چۈلۇۋر تۇتقان قولى ھېچ نەرسىنى سەزمەيتتى، يول داۋاملاشقانسېرى شەۋكەتنىڭ ۋۇجۇدىنى بەزىدە سۇر باسسا، بەزىدە ئۇنىڭ خىياللىرى چېچىلىپ، كۆڭلىگە كەلمىگەن ئىشلار قالمايتتى. بەزىدە ئۆزىنىڭ بۇ چېكىدىن ئاشقان بەڭباش-لىقىدىن ئۇكۇنسە، بەزىدە بۇنى ئۆز گۇناھى ئۇچۇن ببرىلگەن ھەقلىق جازا دەپ تونۇپ، ئۆز تەقدىرى ئۇستىدە قىلچە باش قاتۇرمايتتى.

بىردىن شۇبرغان توختاپ، ئەتراپنى جىملىق باستى، يۇلغۇن-لۇقمۇ چوڭقۇر ئۇيقۇغا پاتقاندەك، غەلىتە سادالارمۇ بېسىقتى. قار كۇچەيگەنىدى. شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى ھېچ نەرسىنى پەرق ئېتەلمەي قالدى. ئۇ ئاتنىڭ چۈلۇۋرىنى تارتتى-دە، سەكرەپ يەرگە چۈشتى. يانچۇقىدىن سەرەڭگىنى ئېلىپ، ئالقىنى بىلەن دالدا قىلىپ تۇرۇپ

ياقتى. پۇتۇن زېھنىتى ئىكىكى كۆزىگە يىغىپ، گەۋدىسىنى يېرىم ئەگكىنىچە، ئاپئاق قار بىلەن چۈمكەلگەن دالىدىن ئاتلارنىڭ تۇياق ئىزلىرىنى ئىزدەشكە باشلىدى. بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى... سەرەڭگىلەر يېقىلدى، مانا... مانا... شەۋكەتنىڭ يۈرىكى خۇشال-لىقتىن ئويناپ، پۇتۇن ئەتراپ كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئۇ ئاتلارنىڭ تۇياق ئىزلىرىنىلا ئەمەس، بەلكى، تېخى پۇتۇنلەي قار بىلەن كۆمۈلۈپ كېتىشكە ئۇلگۈرمىگەن تېزەك دۆۋىسىنىمۇ ئۇچراتقاندى!

شەۋكەت ئۆزىگە يات بىر خىل چاقماقلىق بىلەن-ئات ئۈستىگە قوندى-دە، ئاتقا قامچا سالدى. ئات ئالغا ئېتىلدى، يۇلغۇن شاخلىرى قاراسلاشقا، نېمىلەردۇ دەھشەتلىك ھۇۋلاشقا، نېمىلەردۇ ئەنسىز چىرقىراشقا باشلىدى، ئات بىر خىل يۇرۇپ كېتىپ باردۇ. ئۇپۇق سۇزۇلۇشكە باشلىدى. شەۋكەتنىڭ كۆڭلىمۇ يورۇپ، ئۈمىد، ئىشەنچ بىلەن تولماقتا. ئىككىنىڭ بىرى: يا رەھىمەتجانلار بىلەن ئۇچرىشىپ، ئاباقلارنى قولغا چۈشۈرۈش جېڭىگە ئۇلار بىلەن بىرلىكتە قاتنىشىدۇ، يا بولمىسا، مۇشۇ چەكسىز دالىدا تېنەپ-تەمتىرەپ يۇرۇپ، ياش ھاياتىنى قاغا-قۇزغۇنلارغا يەم قىلىپ بېرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۈچىنچى يول يوق!...

شەۋكەت ئاشۇنداق خىياللار بىلەن كېتىۋاتقاندا، رەھىمەتجانلار ئۇچراپ قالدى.

— يارايسەن، بالام، يارايسەن! — دېدى نامان ئاكا ئۇنىڭ دولىسىغا قېقىپ، — يولۋاستەك جىگىرى بار يىگىت بولۇپسەن، بالام!

— يا ئاللا، نېمىدېگەن يۈرەكلىك بالا بۇ؟ بۇنىڭ ئورنىدا باشقا

ئادەم بولىدىغان بولسا، يېرىم يولدىلا جېنى چىقىپ بولاتتى!

— شۇنى دېسەڭلەرچۇ!

— ئانىسى ئوغۇل بالا دەپ تۇغقان ئادەم مانا مۇشۇنداق بولۇشى كېرەك — دە!

— . . . . . .

تەرەپ — تەرەپتىن يېغىۋاتقان ماختاش سادالىرى ئىچىدە، شەۋكەتنىڭ ۋۇجۇدى يايراپ، كۆزلىرىدە تەبەسسۇم جىلۋە قىلدى. ئۇ راسا بىر ماختىنىۋېلىش ئۈچۈن ئاغزىنى گەپكە ئۈمەلىلەۋاتقاندا، رەھمەتجان جىددىي تەلەپپۇزدا سورىدى:

— شەۋكەت، كىم سېنى بۇ يەرگە ئەۋەتتى؟

شەۋكەت كېسىپلا جاۋاب بەردى:

— ئۆزۈم كەلدىم.

— كىمنىڭ رۇخسىتى بىلەن كەلدىڭ؟

— . . . . . .

— كىمنىڭ رۇخسىتى بىلەن كەلدىڭ دەيمەن!

رەھمەتجاننىڭ ئاۋازى شۇنداق جاراڭلىق، تەلەپپۇزى شۇنداق قاتتىق ئىدىكى، شەۋكەتنىڭ پۈت — قولى لەسسىدە بوشىشىپ كەتتى. ئۇ ئەتراپىدىكىلەردىن مەدەت تىلەۋاتقاندەك، ھەربىر كىشىگە يەر ئاستىدىن كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن، تىترەك ئاۋازدا:

— ھېچكىمنىڭ، — دېدى.

— ھېچكىمنىڭ؟ — رەھمەتجاننىڭ چىرايى ئۆڭۈپ كەتتى، — ماۋۇ بەڭباشلىقنى كۆرۈڭ!... بۇ يەرگە كېلىشىڭدىن كىملەرنىڭ خەۋىرى بار؟

— . . . . . .

— گەپ قىل دەيمەن!
— ھېچكىمنىڭ....
— ئاناڭمۇ بىلمەمدۇ؟
— .....

شەۋكەتنىڭ ئەمدى گەپ قىلىش تۇرماق، بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلىشقىمۇ قۇربى يەتمەيۋاتاتتى.

رەھمەتجان چېچىلىپ كەتتى:

— سەن نېمە ئىش قىلىدىغان ئادەم؟ ئىشچى! شۇنداقمۇ؟ ئىشچى ئۆز زاۋۇتى، ئۆز سېخى، ئۆز ماشىنىسى بېنىدا مەھكەم تۇرۇپ، تەشكىل ئۆزىگە تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلماي، بېشى قايغان، پۇتى تايغان يەرلەردە يۈرسە، ئۆز بۇرچىنى قانداق ئاقلىيالايدۇ؟ سەن مۇشۇنىمۇ چۈشەنمەمسەن؟

شەۋكەت ئۈنچىقمىدى. رەھمەتجان تېخىمۇ كەسكىن تەلەپپۇزدا سۆزىنى داۋام قىلدى:

— بەلكى كۆكلۈكىدە باتۇرلۇقنىڭ تەشكىلگە بىر كۆرسىتىپ قويماقچى بولغاندۇرسەن! شۇنداقمۇ؟ ھىم.... تېخى يول بويى شۇنچە جىق ئادەمنىڭ دوپپىسىغا جىگدە ساپسەن... سەن مۇنداق قارامىلىق، مۇنداق ئالدامچىلىقنى كىمدىن ئۆگەنگەن؟

شەۋكەت يەنىلا ئۈنچىقمىدى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى نەملەنگەنىدى. رەھمەتجان ئۇنىڭ ھېچكىمگە تىنىماستىن بۇ يەرگە كەلگەنلىكى تۈپەيلىدىن، ھازىر شەھەردە بولۇۋاتقان ساراسىمە ئۈستىدە خېلى ئۇزۇن توختالغاندىن كېيىن، تەلەپپۇزىنى سەل يۇمشىتىپ سورىدى:

— قورسىقىڭ ئاچتىمۇ؟

شەۋكەت ئۇنكىغا لۆمىدە بىر قاريدى-دە، كېسىپلا جاۋاب بەردى:

— ياق.

— توكدۇكمۇ؟

— ياق.

— بىردەم ئۇخلۇۋالامسەن؟

— ياق.

— راست گەپ قىل. ئۇنداق بولسا، دەرھال ئېتىكنى مىن-دە، كەينىگە يان!

شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش دومىلاپ چىقىپ، مەڭزىدە توختىدى. ئۇنىڭ ئاغزى ئېچىلىپلا قالغانىدى. چىرايى شۇنداق ئايانچلىق ئىدىكى، ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىدىغان ماسلىقى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىراق، رەھمەتجان گويا بۇ ھالنى كۆرمەيۋاتقاندەك سۆزىنى تەكرارلىدى:

— دەرھال كەينىگە يېنىپ، كېچىچە سەيدىخان ئاچامنىڭ قېشىدا ئوبدان ئارام ئال. ئەتە سەھەر تۇرۇپ گۈكشېغا بېرىپ، ھەممە گەپنى ئايۇپكامغا ئەينەن ئېيت. ئۇ سېنى سەھەردە يولغا سېلىپ قويسۇن.

ھەممەيلەن بىر-بىرىگە مەنىلىك قارىۋېلىشتى. رەھمەتجاننىڭ كۆزلىرى سۇرلۇك چاقنايتتى. شەۋكەت بىر ئۇنىڭغا، بىر كۆپچىلىككە يەر ئاستىدىن ئايانچلىق تىكىلدى-دە، جايىدىن قىمىرلاپمۇ قويمىدى.

رەھمەتجان كەسكىن بۇيرۇق ئاھاڭىدا ۋارقىرىدى:

— شەۋكەت! ئاڭلىدىڭمۇ؟ دەرھال ئاتنى مىنىپ يولغا چۈش!

شەۋكەت سېغىز لايغا پېتىپ قالغاندەك ئۆزىگە بويسۇنمايۋاتقان پۇتلىرىنى تەسلىكتە يۆتكەپ، ئۆزى مىنىپ كەلگەن ئاتنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئېگەر ئۈستىدىن نامان ئاكىنىڭ پاختىلىق تونىنى ئالدى-دە، ئالدىرىماي ئۇچىسىغا ئارتتى. ئاندىن، بىر قولى بىلەن ئېگەرنى تۇتۇپ، ئىككىنچى قولىنى ئاتنىڭ ساغرىسىغا ئۇزاتقاندا، بىردىن يۈزىنى ئېگەرنىڭ تەرلىكىگە ياقتى-دە، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. پۇتۇن ئەزاسى بوشراق ئۇيۇتۇلغان لەڭپۇڭدەك تىترەيتتى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتى پۇتۇن كائىناتنى تەۋجۇپكە سالدى بولغاي، كەڭ ئاسمان، چەكسىز دالا، بىپايان يۇلغۇنلۇق قوينىنى سۇكۇت قاپلىدى. نامان ئاكىنىڭ كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان ياش تامچىلىرى ساقاللىرىنى نەملىدى. سۇلايمان قاتارلىقلار ئېغىر "ئۇھ" تارتتى. رەھىمەتجان چىشىنى چىشىغا باسقان ھالدا، يەرگە قاراپ جىم تۇراتتى...

— بالام، رەھىمەتجان! نامان ئاكا بىردىن جىملىقنى بۇزۇپ، رەھىمەتجاننىڭ يېنىغا كەلدى، — شەۋكەت ھەقىقەتەن ئەقىلسىزلىق قىپتۇ. ئۇنى ھەرنېمە قىلسىڭىز ھەق. كېچىچە يالغۇز يول مېڭىپ، خېلى ئوبدان جاجىسىنى يەپتۇ. بۇ تېخى ئۇنىڭغا ئاز. لېكىن... — بوۋاي بىردىنلا جىم بولۇپ قالدى. خېلىدىن كېيىن كېسىپلا دېدى، — شەۋكەتنىڭ ئورنىغا مەن ياكى سۇلايمان ئاخۇن قايتىپ، ئەھۋالنى ئايۇپ شۇجىغا مەلۇم قىلايلى. بۇنىڭغا ئۇنىمسىڭىز...

— شۇنداق قىلايلى، رەھىمەتجان!

— شەۋكەتنىڭ كەتكىنىدىن، باشقا بىرىمىزنىڭ كەتكىنىمىز تۇزۇك.

— شەۋكەت بۇ يەردىن كېتىدىغان بولسا، ھامان بىر كۆزىمىز

كەينىمىزدە قالدۇ...

لېكىن رەھمەتجان ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئىلىك ئالمىدى. شەۋكەت يىغلىغىنىچە ئاتقا مىنىپ، سالپىيىپ كەينىگە ياندى...

شەۋكەت زادى قانچىلىك يول يۈردىكىن ـ تاڭ، يۇلغۇن شاخلىرىڭ دەھشەتلىك قاراسلىشى ئۇنى چۆچۈتۈۋەتتى. توۋا، ماۋۇ ئىشنى... ئۇنىڭ ئالدىدا ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىن تۇراتتى! شەۋكەت نەدىمۇ ئۇلاردىن ئەيمەنگەي، خۇشاللىقتىن جېنى ئىچىگە پاتماي، ئۆزىنى ئات ئۈستىدىن يەرگە ئاتتى. بىر پەشۋا بىلەن مەھەممەت ئىمىنىنى ئوڭدىسىغا چۈشۈرۈپ، ئاباقنىڭ گېلىدىن بوغۇپ ئاستىغا باستى. ئىككىيلەن راسا پومىداقلىشۋاتقاندا، مەھەممەت ئىمىن ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاباققا يارەمگە كەلدى. "قاس ـ قۇس، گۇپ ـ گۇپ" قىلغان مۇشت، پەشۋا، كالا ئاۋازىغا قىيا ـ چىيا، داد ـ پەرياد ئاۋازلىرى قوشۇلۇپ، تۈن قوينىنى لەرزىگە كەلتۈرمەكتە. شەۋكەت شۇنداق شىددەت بىلەن ھۇجۇمغا ئۆتمەكتە ئىدىكى، ئۇنىڭ زەربىسى ئالدىدا، ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىن لاچىن سوققان نىمجان ئاق قۇشقاچتەك تېپىرلاپ، جان قايغۇسىدا داد ـ پەرياد كۆتۈرمەكتە ئىدى، ھەتتا ئاباق ئىلگىرىكى ھىلىگەرلىكىنى ئىشقا سېلىپ، شېرىن ـ شېكەر سۆزلەر بىلەن شەۋكەتنى ئالداشقا ئۇرۇنماقتا ئىدى. ھىم...شەۋكەتنى كىم چاغلاۋاتىدىكىنا، ئۇ!.... شەۋكەت ئەمدى ھېلىقى گول بالا ئەمەس! ئۇنى شېرىن سۆزلەر بىلەن ئالداشقا ئۇرۇنۇش ـ ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىق!... شەۋكەت ئاباقنىڭ ئاغزىغا بىر مۇشت سالغاندى، ئاباق مىكىجىندەك چىرقىراپ، قار ئۈستىگە تىك موللاق چۈشتى. شەۋكەت ئۆتۈكىنىڭ قونجىدىن پىچقىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە تاشلاندى. ئەمما ھايال

ئۆتـمەي، ئاجايىپ كۆچلۇك بىر قول شەۋكەتـنىڭ گېلىنى شۇنـداق قاتتىق بوغدىكى، ئۇنىڭ ۋارقىراشقىمۇ قۇربى يەتمىدى...

ـــ بالام... بالام شەۋكەت... كۆزۈڭنى ئاچقىنا، جېنىم بالام!...

چىلىق ـ چـىلىق تەرگە چۆمـگەن شەۋكەت تەسلىكـتە كۆزلىرىـنى ئاچتى. ئۇ يەنىلا كېسەلخانىنىڭ كارىۋىتىدا ياتاتتى. دەككە ـ دۈككىدە چىرايـىنى مۇڭ باسـقان ئابـدەم گەۋدىـسـىنى يېرىم ئەگـكـىنچە، كارىۋات يېنىدا ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ قاراپ تۇراتتى.

شەۋكەت ئېغىـر نەپـەس ئالـدى. ئابـدەم تـىتـرەك ئاۋازدا سورىدى:

ـــ بىر يېرىڭ ئاغرىۋاتامـدۇ؟

شەۋكەت قىسقىلا جاۋاب بەردى:

ـــ ياق.

ـــ دوختۇرنى چاقىرايمۇ؟

ـــ ياق.

بۇنـداق سوئال ـ جاۋاب بىرپـەس داۋام قىـلـغانـدىن كېـيـىن، ئابـدەم "ئۇ ـ ھـ ـ ھ..." دەپ سوزۇپ بىر تـىنۇۋېلىپ، شەۋكەتـنىڭ كارىۋىتىنىڭ ئاياغ تەرىپىگە ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ پۇتـلىرىنى سـلاشقا باشلـىدى. شەۋكەت ياتاقـنى كۈنـدۈزدەك يورۇتۇپ تۇرغان نوغۇچ چىراغقا بىردەم تىكىلدى ـ دە، كۆزلىرىنى قېيا يۇمۇپ، بۇگۈن بولۇپ ئۆتكەن ئىشلارنى غەل ـ پال ئېسىگە ئالدى: ئۇنى يوقـلىغۇچىـلارنىڭ ئايىغى كۈن بويى ئۈزۈلـمـىدى. قولـىنى رېنـتـگىنـدە سۈرەتـكە ئالدۇرۇش ئۈچۈن كەلـگەن رازاقـمۇ ئۇنى ئالاھـدە يوقلـىدى ۋە رەھمەتجانلارنىڭ ئاباقـلارنىڭ ئىزىغا چۈشۈۋالغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى يەتـكـۈزدى. شەۋكەت ئۇنىـڭـدىن قايـتا ـ قايـتا سوراپ،

رەھمەتجانلارنىڭ قايسى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى بىلمۇالدى. رازاق چىقىپ كېتىپ خېلى ئۇزۇنغىچە شەۋكەت خوشالىلىقتا ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمىدى. كېيىن، بىردىن كۆڭلى بۇزۇلۇپ، ئۆزىنى گويا ئاباقلارنى قاچۇرۇپ قويغان جاۋابكاردەك سېزىلىشكە باشلىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزىدىن نەپرەتلىنەتتى، سەسكىنەتتى. مۇبادا، ئاباقلار قولغا چۈشمەي قالغۇدەك بولسا، كىشىلەرنىڭ يۈزىگە قانداق قاراشىتىن غەم قىلاتتى... ئويلايتتى، ئويلىغانسېرى خىياللىرى چېچىلىپ، كۆڭلى تېخىمۇ بىئارام بولاتتى. بۇنىڭدىن يېرىم سائەتچە ئىلگىرى، شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى چالا-پۇچۇق ئىلىناشقاندى، ئۇنىڭدا ئويلىغانلىرىنى چۈشىدە كۆردى. خىجىل بولغىنىدىن، چۈشىدە كۆرگەنلىرىنى ئابدەمدىن يوشۇردى. ئەمما، كۆڭلىدە: "راستىنلا ئاباقلارنى تۇتۇش جېنىگە قاتناشسام نېمىدېگەن ياخشى-ھە!..." دەۋاتاتتى.

ئىشكىنىڭ غىچىدە ئېچىلىشى شەۋكەتنىڭ خىيال قۇشلىرىنى بىراقلا ئۇچۇرۇۋەتتى. قولىدا چاقىنىغىنا رو كورا كۆتۈرگەن ئانار بوسۇغىدىلا تۇراتتى. ئۇ رەيھاننى ئۆزىگە ھەمراھ قىلىپ كەلگەنىدى. شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشا-ئۇچراشماستىن، ئابدەم ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى، -دە، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ، قولىدىن كورىنى ئالدى.

— ئانامۇ كەلمەكچى ئىدى، — دېدى ئانار شەۋكەتتىن ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن، ئابدەمگە ئۆزرە ئېيتىپ، — ئۆيگە مېھمان كېلىپ قېلىپ، ئۆيدىن چىقالمىدى. "ئەتە جەزمەن بارىمەن" دەيدۇ.

— رەھمەت، قىزىم، ئىككى-ئۈچ كۈننىڭياغى ھەممىڭلار نەچچە قېتىمدىن يوقلاپ كەلدىڭلار، سىلەرنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقىڭلارنى قاچانمۇ ياندۇرۇپ بولارمىز؟! رەھمەت، ئوبدان قىزىم، قولىڭنى

قىزىلگۈل ئۇنۇپ چىقار، ئىلاھىم!...

ئانار ئابدەمگە، رەيھان شەۋكەتكە زورلاپ يۇرۇپ، كورىدىكى پېتىر مانتىنىڭ بىرىنى قالدۇرماي يېگۈزۈشتى. رەيھان بۇ مانتىلارنى ئانارنىڭ ئۆز قولى بىلەن تۇققانلىكىنى ئېيتقاندا، شەۋكەتنىڭ يۈرىكى ساما سېلىپ، ئانارغا يەر ئاستىدىن مەنىلىك قاراپ قويدى. ئانار ئوڭايسىزلانغىنىدىن، يۈزلىرى لاپپىدە ئوت ئېلىپ، كۆزلىرىنى ئۇنىڭدىن ئېلىپ قاچتى. ئاستىدىكى ئورۇندۇق بىر يېنىغا قىڭغىيىپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ، قوللىرى ئىختىيارسىز ھالدا كارىۋاتنىڭ يان ياغىچىغا يېپىشتى.

ئاخىر، ئابدەم ئۇنى بۇ ئوڭايسىزلىقتىن قۇتقۇزدى:

— رەيھان بىلەن مەن كورىنى يۇيۇپ كىرەي، — ئانار ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ يولىنى توسىدى. لېكىن، ئابدەم نىيىتىدىن يانمىدى.

ئىشىك يېپىلغاندا، ئانار بىلەن شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى يەنە بىر قېتىم ئۇچراشتى. شەۋكەت ئانارنىڭ كۆزلىرىدە ئۆزىگە بولغان چەكسىز ھېسداشلىقتىن بۆلەك ھېچ نەرسىنى كۆرمىدى. ئەكسىچە، ئانار شەۋكەتنىڭ كۆزلىرىدە پۇشايمان، خىجىللىق، ھەسرەت، قورۇنۇش، دېلىغۇللۇق....ئۇچقۇنلىرىنى كۆردى. ئۇ ئۇنى بۇ ئوڭايسىز ھالەتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن، ئەتەي مۇنداق دېدى:

— ئادەمنى ئەجەبمۇ قورقۇتىڭىزا، شەۋكەت! ھېلىمۇ ياخشى، بۇنچىلىك بولۇپ قاپسىز...

شەۋكەت ئۇنچىقمىدى. ئانار قورۇنۇپراق سورىدى:

— بىر يېرىڭىز ئاغرىمايدىغاندۇ؟

— ياق.

ـــ نېمىشقا يىغلايسىز؟

ئانار شەۋكەتنىڭ چاناقلىرىدا يالتىراپ تۇرغان ياش مونچاقلىرىنى كۆرۈپ قالغانىدى. نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئۆزە تۇرغىنىچە قېتىپ قالغان ئانار سوئالىنى تەكرارلىدى: نېمىشقا يىغلايسىز، شەۋكەت؟

ـــ ئانار، مەن ئازدىم!... مەن ئالداندىم...مەن...، ـــ شەۋكەت شۇنداق ئايانچلىق ئاۋازدا سۆزلەيتتىكى، ئانارنىڭ كۆزلىرىگمۇ ئىختىيارسىز ياش كەلدى. شەۋكەت تۇنۇگۈن يەن شۇجى بىلەن رامىزان چاكىجاكىغا سۆزلەپ بەرگەنلىرىنىلا ئەمەس، ھەتتا ئانارنى قاچان، قايسى ئىشتا، قانداق گەپلەر بىلەن ئالدىغانلىقىنىمۇ يېپىدىن-يېڭىسىغىچە سۆزلىدى. ئاخىردا قاتتىق ئۆكۈنگەن ھالدا، ـــ ئانار، مېنى تىللاڭ... مەن...مەن...، ـــ دەپ قېقىلىپ كەتتى.

ئانار ئالدىراش يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقاردى-دە، شەۋكەتنىڭ باش تەرىپىگە كېلىپ، كۆز ياشلىرىنى ئاۋايلاپ سۈرتۈشكە باشلىدى ۋە:

ـــ شەۋكەت، مەن ھەممە گەپنى ئاڭلىدىم... سىز ئوبدان، سىز... ـــ دېدى.

ـــ نېمە! ـــ شەۋكەت كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئانارغا ھەيرانلىق ئىلكىدە تىكىلدى، ـــ كىمدىن ئاڭلىدىڭىز؟

ـــ دادامدىن ئاڭلىدىم.

ـــ ھە!... قاچان ئاڭلىدىڭىز؟

ـــ ئاخشام ئاڭلىدىم .

ـــ مېنى تازا تىللىغانسىز؟

ـــ بىكاردىن-بىكار نېمىشقا تىللايدىكەنمىز؟ دادام سىزنى ماختىدى دەڭا!

— راست گەپ قىلۋاتامسىز، ئانار؟

شەۋكەتنىڭ قوللىرى ئانارنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇۋالغانىدى. ئانار قولىنى تارتىپمۇ ئالمىدى. يېقىملىق كۈلۈمسىرىگىنىچە، ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل قاراپ تۇرۇپ چاقچاق قىلدى:

— مەن قاچان يالغان گەپ قىلغان؟ يالغان دېگەن سىزدىن ئاشامتى!؟ دادام بارغۇ، سىزنى: "شەۋكەت شۇنداق ئەقىللىق، شۇنداق يۈرەكلىك يىگىت بولۇپتۇكى، مەن بۇ قېتىم ئۇنىڭغا قايىل بولدۇم!..." دەپ ماختىغانىدى، ئانام: "نېمىگە قاراپ شۇنداق دەيسىز؟ بۇ چاقچىچە بۇنداق گەپلەرنى قىلمىغاندىكىنزغۇ؟..." دەپ سوردى. بۇ چاغدا دادام: "ئىلگىرى ئۇ كىچىككىنە كەمچىلىك ئۆتكۈزۈپ قويسا، كىرپىدەك تۈگۈلۈۋېلىپ، زادى گەپ قىلغىلى ئۇنمايتتى. بىلەمسىلە؟ بۇگۈن ئۇ يىگىتتەك ئىش قىلدى: كاللىسىدىكى ھەممە مالىماتىچىلىقىنى باتۇرلۇق بىلەن ئېچىپ تاشلىدى. قاراپ تۇرۇڭلار، ئۇ ئەمدى چوقۇم دادىسىدەك ئادەم بولىدۇ!..." دېدى.

ئىككى جۈپ كۆز يەنە ئۇچراشتى. ئەمدى ئىككىلىسى يىللىق كۈلۈمسىرەيتتى. لېكىن، شەۋكەتنىڭ كۈلۈمسىرىشى ئانارنىڭكىگە ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭ كۈلۈمسىرىشىدە يوشۇرۇپ بولمايدىغان خجالەتچىلىك بار ئىدى. بۇنى ئانار سېزىپ تۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ شەۋكەت بىرئاز جۈرئەتلىنىپ:

— سىزنىڭ ماڭا بولغان قارىشىڭىز بەلكىم رامىزان ئاكامنىڭكىدەك ئەمەستۇ؟ — دەپ سوردى.

— بايا تىن مەن نېمە دېدىم؟ — ئانار سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى.

شەۋكەت بىرھازا ئويلانغاندىن كېيىن، ئانارنىڭ: "سىز ئوبدان..." سىز ئوبدان... دېگەن سۆزلىرىنى غىل-پال ئېسىگە ئالدى-دە، كۆڭلى ۋالىلدە يوروپ كەتتى ۋە ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا:

— مەن ئەسكى ئەمەسمۇ؟ — دەپ تاشلىدى. ئانارمۇ تۇپتۇزلا:

— ئۆزىڭىز قانداق بولسىڭىز، شۇنداق! — دېدى دە، ئىتتىك قولىنى تارتىۋالدى. ئەمما، ياغلىق شەۋكەتنىڭ قولىدا قالدى. ئۇ بۇنى قەستەن قىلدىمۇ ياكى ئۇنتۇلۇپ قالدىمۇ، بىلىپ بولمايتتى.

شەۋكەت تېخىمۇ جۇرئەتلىنىپ سورىدى:

— مەن مەينەت-ھە؟

— ھە، مەينەت!...

ئانار كۈلدى.

— توخۇ!...

شەۋكەتمۇ كۈلدى.

— مەينەت!... مەينەت!...

— توخۇ!...توخۇ!...

— مەينەت!... مەينەت!...

ئانارنىڭ ھەم يۇمشاق، ھەم ئوتتەك ئىسسىق ئالقىنى شەۋكەتنىڭ ئاغزى ۋە مەڭزىگە كەينى-كەينىدىن بىرقانچە قېتىم يەڭگىلغىنا تەگدى. شەۋكەت ئۇ قولىنى تۇتۇۋېلىشقا خېلىلا ئۇرۇنۇپ باققان بولسىمۇ، بەربىر تۇتالمىدى. بىر قولى ئاسما ئوكۇل بىلەن بەنىد قىلىنغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئوڭدا ياتقان ئادەمنىڭ پۈتۈن ئەركى ئۆز قولىدا تۇرغان ئادەم بىلەن تەڭ كېلەلمىگىنى نەدە بار؟!

ئىشكىنىڭ تىرىقلىشى ئۇلارنى ئېسىگە كەلتۈردى. ئابدەم

بىلەن رەيھان قايتىپ كىرگەنىدى. ئانار ئىتتىك ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ، رەيھانىنىڭ قولىنى تۇتتى.

— ئابدەم ئاچا، بىز قايتىپ كېتەيلىمىكىن؟

— ماقۇل، بالام. قار ياغقىلى تۇرۇپتۇ. بۇ قاراڭغۇدا قانداقمۇ كېتەرسىلەر؟ ئايدىڭ بولغان بولسىمۇ كاشكى...

— يولدا چىراغ بار ئەمەسمۇ؟ ۋېلىسىپىت بىلەن بىرەمدە بېرىپ بولىمىز.

— ماقۇل، قىزىم. ئاۋايلاپ ماڭىڭلار...

ئانار ئابدەمنىڭ قولىدىن كورىنى ئېلىپ، رەيھان بىلەن بىللە ئىشىكتىن چىقتى. شەۋكەتكە "خوش" دەپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشى دەسلەپ شەۋكەتنىڭ كۆڭلىگە كەلدى، كېيىن نېمە ئۈچۈندۇ يۈرىكى خۇشاللىقتىن ئويناپ، ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىدى. ئۇ ئۆز قولىدا ئانارنىڭ ياغلىقى تۇرغانلىقىنى سەزگەنىدى. ئابدەم ئانارنى ئۆزاتقىلى چىقىپ كەتكەن پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، شەۋكەت ياغلىقنىڭ بىر بۇرجىكىدىن تۇتۇپ، قاتلىقىنى ئاچتى-دە، ئۇنىڭغا پۈتۈن زېھنى بىلەن تىكىلدى: بۇ پاكىچۇ ياغلىقنىڭ چۆرىسىگە ئاق يىپەكتىن چوچىلىق كەشتە تۇتۇلغانىدى، بىر بۇرجىكىگە ئۇرۇكنىڭ چېچەكلىگەن بىر تال شېخىغا قونۇپ، بىر-بىرىگە يېقىملىق بېقىشىپ سايراۋاتقان بىر جۈپ تۇمۇچۇق كەشتىلەنگەنىدى.

شەۋكەت ئۇنى بىركىمنىڭ تارتۇبلىشىدىن ئەنسىرىگەندەك ئىتتىك قاتلاپ، يوتقانىنىڭ ئىچىگە تىقتى-دە، يۈرىكىگە مەھكەم باستى...

بەربات بولغان خام خىيال

ـــ ئەجەب ياغدى بۇ قار، ئەجەب ياغدى!

ـــ ياغسۇن! مېنى دېسە، ھەممە يەر قار بىلەن كۆمۈلۈپ كەتسۇن!

ـــ تازا گەپلىرىڭ بار ـ دە، سېنىڭ! ھەممە يەر قار بىلەن كۆمۈلۈپ كەتسە، سەن بىلەن ماڭا نېمە پايدىسى!

ـــ "نېمە پايدىسى" دېگىنىڭنى قارا! قار دېگەن خۇدانىڭ رەھمىتى، ئۇكا! كۆرىسەن، يەنە مۇشۇنداق ئىككى ـ ئۈچ كۈن يېغىپ بېرىدىغان بولسا بارغۇ، ئۈچ ۋاخلىق تامىقىڭغا كەكلىك بىلەن ئولاي گۆشى يەپ، سېسىق كېكىرىپ كېتىسەن دېگىنە! ئۇغۇ تۇرىۋەرسۇن، ھەممىدىن مۇھىمى ـــ بىزنى "ئۇۋلايدىغان" لارنىڭ يولى كېسىلىدۇ... ھە ـ ي... بالا سەن ـ دە، بالا! ئۇلۇشكۇن مەن مۇشۇ يەرگە كېلىشنى ئېيتقاندا، خىلىلا دېلىغۇل بولدۇڭغۇ دەيسەن؟... بەلكى ئۇ چاغدا، مۇشۇنچىلىك ئامان قېلىشىمىزغا كۆزۈڭ يەتمىگەن بولغىيدى؟ ھېچقىسى يوق. ئۆتكەنگە سالاۋات، دەپتىكەن!... مانا بۇگۈن كۆزدۇڭغۇ، ناشتىلىقىمىزغا ئۇلگۈرتۇپ، خۇدايىم ئىككى دانە كەكلىك يەتكۈزۈپ بەردى. ئەگەردە مەن سەللا چاققانلىق قىلغان بولسام، بىراقلا يەتتە ـ سەككىزنى جايلايتتىم... خەپ... تاڭ ئاتسۇنچۇ، شۇنداق ئۇۋلابمىزكى، ئەسلى تاماشا مۇشۇ يەردە ئىكەن، دەپ قالسەن!... ھوي، جىمىپ كەتتىڭغۇ! ئۇخلاۋاتامسەن نېمە؟

ـــ نەدىكى ئۇيقۇكەن ئۇ! ھەي...

ـــ يەنە تولغىقىڭ تۇتقىلى تۇردىغۇ! ئۆينى سېغىنىپ كەتتىڭمۇيا؟

ـــ قويغىنا، پاشىدەك گىڭىلداۋەرمەي!... "ئېشەك ئۆلسە،

كۆتىنى غىجەك ① تارتىپتۇ" دېگەندەك، نەدىكى تۇكى يوق گەپنى قىلۇبرىدىكەنسەن!... يەنە بىرنەچچە كۈن مۇشۇنداق ئۆتىدىغان بولسا، ئادەمنى سارىك قىلىپ قويىدىغان ئوخشايسەن!...

— تېرىكمە ئۇكا، تېرىكمە! سېنىڭغۇ چاقچاق قىلغۇچىلىكى يوق بىرنېمە ئىكەنلىكىنى ئەزەلدىن بىلەتتىم... ھەي مېنىڭ ئاغزىم! زېرىكىشنى باسارمىكەن، دەپ ئىككى ئېغىز گەپ قىلىپ تاشلىغىنىمغا تويغۇزۇۋەتتىڭغۇ!... بوپتۇ، گەپ قىلمىدىم!...

ئاباق چوڭقۇر بىر نەپەس ئالدى-دە، يوغان بىر تال ئوتۇننى گۈركىرەپ كۆيۈۋاتقان ئوت ئۈستىگە تاشلىدى. بىرنەچچە تال چوغ ئوت-چۆپ باغلاملىرى بىلەن قىلىپ قويۇلغان گەمە ئىشكى تەرەپكە دومىلىدى. مەھەممەت ئىمىن قېلىن يېيىتىلغان ئوت-چۆپ ئۈستىگە سېلىنغان گۈللۈك كۆرپە ئۈستىدە قوللىرىنى بېشى ئاستىغا قويغان ھالدا دالىيىپ ياتاتتى. بىرنەچچە كۈنگىچە ئەسكى تاملىقلار، قىش كۈنلۈكى سۇيى توختاپ كېتىپ، ئىشتىن توختايدىغان سوقا-تۇگ-مەنىلەردە لالما ئىتقا ئوخشاش يېتىپ قويغىنى ئاز كېلىپ، توپتوغرا ئىككى كېچە-كۈندۈز ئات ئۈستىدە چۆل-جەزىرە كېزىش مەھەممەت ئىمىنىڭ پۈتۈنلەي ھالدىن كەتكۈزۈۋەتكەنىدى. ھېلىمۇ ياخشى، ھېلىقى يۇلغۇنلۇقتا بىر-ئىككى سائەت ئۇخلىۋالغانكەن، بولمىسا، ئاتتىن غۇلاپ چۈشۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن ئىدى... مەھەممەت ئىمىن بۇ يەرگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىنلا ئورنىدىن تۇرماي ياتتى، ئۇخلىدىمۇ، ئۇخلىمىدىمۇ، بۇنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. كەچ

---

① غىجەك — غىجىر، مەخسۇسلا چارۋىلارنىڭ چىرىگەن ئۆلۈكلىرىنى يەيدىغان بىر خىل يىرتقۇچ قۇش. — ئاپتور.

كىرەرگە يېقىن، ئاباقىنىڭ زورى بىلەن ئاران بىرنەچچە قوتاننى "سەيلە" قىلدى. مۇنار ـ مۇنار ئوت ـ چۆپ، سۆكسۆك، يۇلغۇن دۆۋىلىرىنى كۆرۈپ، خېلىلا كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، ھاردۇقى چىققاندەك بولۇپ قالدى. ئاباقىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە، بولۇپمۇ ئۆزىنىڭ خاتىرجەم قىشتىن چىقالايدىغانلىقىغا چىن كۆڭلىدىن قايىل بولدى. قىشنىلا چىقىرىۋالسا، ياز دېگەنندە، "پۇل بولسا، جاڭگالدا شورپا" دەپ كۆڭۈل خالىغان يەرگە بېرىش مۇمكىن. بېيجىڭ دەمسەن، شاڭخەي دەمسەن، خاڭجۇ... دەمسەن، نەگىلا بارساڭ باي بالىسىدەك جان باقالايسەن. تېخى ئېپىنى تاپالىساڭ، بىرەر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتا ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ قېلىشىڭمۇ مۇمكىن. ھازىر مۇنداق قىلىۋاتقانلار ئازمۇ؟! مۇشۇنداق بىرنەچچە يىلنى ئۆتكۈزۈۋالساڭ، ئۇ چاغدا ھەممە ئىش باشقىچە بولىدۇ: رامىزان، لاۋيەن دېگەنلەر جەھەننەمگە ئۇزىمىغاندىمۇ، چوقۇم ئۆزلىرىنى تۈرمىدە كۆرۈشىدۇ! مەھەممەت ئىمىن بىلەن ئاباق بولسا... نېمە بولاركىن؟ ئون نەچچە يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك، ياق، تېخى ئۈچ ـ تۆت يىلنىڭ ئالدىدىكىدەك بالا ـ چاقىلىرى بىلەن كىچىك ماشىنىلاردا سەيلە قىلىدۇ!...

بىر ھەپتىدىن بۇيان، مەھەممەت ئىمىن بۈگۈن تۇنجى قېتىم ئاشۇنداق شېرىن خىياللارنى سۈرگەنىدى. ئەپسۇسكى، باياتىنقىزى ئاباق ئەتىگەن ئۇنىڭغا يېگۈزگەن بىر چىشلەم كەكلىك گۆشىنى مىننەت قىلىپ، ئاغزى بېسىلماي كاپىشىپ چىقتى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقى مەھەممەت ئىمىنگە ئاز ئەلەم قىلدى دەمسىز؟ خەپ، بۇ كۈنلىرىمۇ ئۆتۈپ كەتسۇنچۇ! مەھەممەت ئىمىن تازا بىر ئۆزىنى كۆرسىتىپ قويمىسا ھېساب ئەمەس!... مەيلى، ھازىر ئاباق چۆچۈرىنى خام

ساناپ، نېمە دەپ ئۆزىنى ئوخشاتسا، ئوخشىتىۋەرسۇن! مەھەمەت ئىمىن بۇنىڭغا چىدايدۇ!...

مەھەمەت ئىمىن قىيا يۇمۇقلۇق كۆزلىرىنى يوغان ئاچتى: يەتتە-سەككىز كىشى كەڭ-كۇشادە يېتىپ قوپقۇدەك ئازادە ياسالغان گەمە ئىچى كۇندۇزدەك يوروق ئىدى. تۇڭلۇكتىن ئۇدۇللا ئوت ئۇستىگە تۆكۇلۇۋاتقان قارىيەرگە چۇشمەستىنلا ئېرىپ كېتەتتى. ئاباقىنىڭ جېنى تۆمۇرمىكىن-تاڭ؟ شۇنچە ھېرىپ-چارچىغىنىغا قارىماي، گەمە ئىچىنى بىر ئوبدان سەرەمجانلاشتۇردى. "يالقۇن" گۇڭشىسى گۇڭشې بازىرىدىن سېتىۋالغان ئۇن، گۇرۇچ، ياغ، قازان-قومۇچ دېگەنلەرنى تېگىشلىك جايىغا تىزىپ چىقتى. دۆڭە-دۆڭە سۆكسۆك، يۇلغۇن ئوتۇنلىرىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ، گەمە ئىچىنى مەش قويۇلغان ئۆيدەك ئىسسىتۋەتتى. ئاتلارنى ئوتقا قويۇپ ئېرىتىلگەن قار سۇيى بىلەن سۇغاردى. گەمىنىڭ ئاغزىنى ئوت-چۆپ باغلامىلىرى بىلەن توسۇپ، شامال كىرمەيدىغان قىلدى. ھازىر ئۇ يېلىنىڭ چاپان بىلەنلا ئولتۇراتتى. يېرىم پارچە كىگىزنىڭ ئورنىدەك يەردە پاراسلاپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا تىكىلگىنىچە، كەلگۈسى پىلانلىرى ئۈستىدە ئويلايتتى. بەزىلىرىنى ئىچىدە بىلىپ، بەزىلىرىنى مەھەمەت ئىمىنگە ئېيتاتتى. مەھەممەت ئىمىن تولا تەكرارلاۋېرىلگەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاۋېرىشتىن زېرىكىپ چىكە، ئەمدىلىكتە ئانچە قۇلاق سېلىپمۇ كەتمەيۋاتاتتى، ھەتتا تېرىكىۋاتاتتى. مەيلى، تازا زېرىكسۇن! ئاباقمۇ ئەخمەق ئەمەس-دە! ئاباق بۇنداق ياخشى پاناھ جاينى ئاسان تاپقان دەمسىز؟ ئۇ ئىنقىلابىي كومىتېتنىكى ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلىنىش بىلەنلا، ئۆزىنىڭ تۇرمە سىرتىدا ياشايدىغان كۈنلىرى ساناقلىقلا قالغانلىقىنى ناھايىتى ئېنىق سەزدى. جان-قايغۇسىدا نۇرغۇن

كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدى. ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، ئاخىر، بىر چاغلاردا بۇغراجان بىلەن بىللە ئوۋ ئوۋلاپ، بىللە تۇنىگەن مۇشۇ گەمىلەرنى يادىغا ئالدى. بىر شوپۇر دوستىنىڭ قاراتاغ دادۇيىگە خىمىيۇى ئوغۇت ئاپىرىدىغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنى ئۆزى بىلەن بىللە دۆڭقوتان، ئارا قوتانلاردا ئوۋ ئوۋلاشقا كۆندۈردى. ئاندىن، بىر دوختۇر ئاغىينىسىگە بىر ھەپتىلىك ئىسپىراپكا يازدۇرۇپ، ھالسىز ئارقىلىق زاۋۇتقا چىقارتىپ بەردى-دە، "ئوۋ ئوۋلاش"قا كىرىشىپ كەتتى... ھەممە تەييارلىق پۈتكەنىدى. كۈتۈلمىگەندە، مەھەممەت ئىمىن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ قالدى. بۇمۇ ياماق بولماپتىكەن. يالغۇز ئادەمنىڭ بۇنداق بىپايان چۆللۈكتە يوشۇرۇنۇپ يۈرگىنىدىن يېنىدا بىرەر ھەمراھنىڭ بولغىنى ياخشى ئەمەسمۇ!؟ قېنى، ۋاقتى كەلسۇنچۇ، ئاباق ئۇنى بىرەمدىلا...

ــ ئاباقكا! ــ مەھەممەت ئىمىن تۈيۇقسىز چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، ــ ئاڭلىدىڭمۇ؟ تاشقىرىدىن غەلىتە بىر شەپە ئاڭلىنىۋاتىدۇ.

ــ شەپە؟ يان گەمىدىكى ئاتلار بىر-بىرى بىلەن تالىشىۋاتامدىكىن؟

ئاباق ئېرەنسىزلىك بىلەن ئوتنى ئۇلغايتىشقا باشلىدى.

ــ ياق، بۇ شەپە شەرق تەرەپتىن كېلىۋاتىدۇ.

ــ يا بۆرە قوغلىغان كېيىك توپىدۇ. نېمانچە ئەنسىزلىك قىلىسەن، ئۇكا!

ــ ئەنسىزلىك قىلىۋاتقىنىم يوق. تۇزۇكرەك قۇلاق سېلىپ تىڭشاپ باققىنا!

ــ تىڭشىسام، تىڭشىمىسام، ئوخشاشلا شۇ گەپ!... "قورقانغا

قوش كۆرۈنۈپتۇ" دېگەندەك ئىش قىلماي، خاتىرجەم يېتىپ، ئۇيقۇسىنى ئۇخلاۋەرگىنە!

ــ ئەستاغپۇرۇللا!... قۇلقىڭ گاسمۇ نېمە سېنىڭ ؟!

ــ ھەئە، گاس! ھەم گاس، ھەم كالۋا بولغاچقا، سېنى مۇشۇ يەرگە باشلاپ ئەكەلدىم ئەمەسمۇ!...

ئاباق مەھەممەت ئىمىنگە كۆزىنىڭ قىرىنمۇ سېلىپ قويمىدى. بۇ مەھەممەت ئىمىنگە شۇنداق ئەلەم قىلدىكى، ئۇ ئاچچىقىدا يېرىلىپ كەتكۈدەك بولدى. لېكىن، ئۇ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقان ھالدا، يۇگۇرگەن پېتى گەمىنىڭ "ئىشكى"نى بىرلا ئىتتىرىپ تاشقىرىغا چىقتى ۋە:

ــ ئات... ئەنە... ئاتلىقلار كېلىۋاتىدۇ!...، ــ دېدى بارغانسېرى ئاۋازى پەسلەپ.

ــ نېمە؟ قانداق ئاتلىقلار؟...

ئاباق قاتتىق تېپىلگەن پۇتبولدەك قاقشىپ، كۆزىنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئارىلىقتا مەھەممەت ئىمىننىڭ يېنىدا پەيدا بولدى.

ئۇلار گەمىگە كىرىپ-چىقىشقا ئوڭاي بولسۇن ئۈچۈن قىيپاچ كولانغان ئازگالدا تۇرغاچقا، يەر ئۈستىگە بېشىلا چىقىپ تۇراتتى. ئەتراپ ئاق قار بىلەن قاپلانغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھاۋامۇ بىرئاز ئېچىلىپ قالغان بولغاچقا، خېلى يىراقتىكى قارا-قۇرا نەرسىنى ئوڭاي پەرق ئەتكىلى بولاتتى.

مەھەممەت ئىمىن يالغان سۆزلىمىگەنىكەن: شەرق تەرەپتە ــ بىرەر يۈز قەدەمچە نېرىدا يوغان-يوغان، قارا-قۇرا نەرسىلەر كۆرۈندى، ھەتتا قارىنىڭ "غاراس-غۇرۇس" قىلغان ئاۋازىمۇ ناھايىتى ئېنىق ئاڭلاندى.

ـــ ئاتـلارنى ئەپچىقىپ، بىر تەرەپكە ماڭساقمىكىن؟ ـــ دېدى قورقۇنچلۇقتا ھەممە يېرى جالاقلاپ تىترەۋاتقان مەھەمەت ئىمىن.

ـــ بىر تەرەپكە ماڭساق؟ ـــ ئاياق كەسكىن رەت قىلدى ۋە كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ مەھەمەت ئىمىنگە ئالىيىپ قاراپ قويدى، ـــ ھېچ يەرگە ماڭمايمىز...ھودۇقما! تاپانچاڭ يېنىڭدىدۇ؟

ـــ مانا قولۇمدا.

ـــ ئوقلاقلىقمۇ؟

ـــ ئوقلاقلىق، ئاتايمۇ؟

ـــ ياق، تازا يېقىنلاپ كەلسۇن...

ـــ بىزنى قوغلاپ كەلگەن بولماي، باشقا ئىش بىلەن كېلىپ قالغانلار بولسىچۇ؟

ـــ كىملىكىنى سوروشتۇرۇپ نېمە قىلاتتىڭ؟ ئىشقىلىپ ئادەملا بولىدىكەن، بۇ يەردىن تىرىك كېتىپ قالسىمۇ، بىزنى تۇتۇپ بەرمەي قالمايدۇ، ئوقتۇكمۇ؟

مەھەمەت ئىمىن جاۋاب بەرمىدى. جاۋاب بەرمەسلىكى ئونىڭمۇ ئاللىقاچان مۇشۇنداق قارارغا كېلىپ بولغانلىقىدىن ئىدى.

ئىككىيلەن دېمىنى ئىچگە يۇتۇپ، تاپانچىلىرىنى ھەرقاچان ئېتىشقا تەييار تۇرغىنى ھالدا، ئۆزلىرى تەرەپكە بارغانسېرى يېقىنلاپ كېلىۋاتقان ئاتلىقلارنىڭ ھەربىر قەدىمىنى دىققەت بىلەن كۆزەتمەكتە. ھەربىر تاۋۇشقا پۈتۈن زېھنى بىلەن قۇلاق سالماقتا.

ئاتلىقلار بارغانسېرى يېقىنلاپ، پەقەت قىرىق-ئەللىك قەدەمچە ئارىلىق قالدى. بارماقلار تاپانچىلارنىڭ تەپكىلىرىنى بېسىشقا تەييارلاندى.

ھاۋ... ھاۋ... ھاۋ...

بۇ ئاۋاز بىلەن تەڭلا، ئاتلارنىڭ ئاياغلىرى ئاستىدىن ئوقتەك ئېتىلىپ چىققان بىر ئىت ئاتلىقلاردىن يىگىرمە قەدەمچە ئىلگىرىلەپ، قول ئۇزاتسا يەتكۈدەكلا يەرگە كېلىپ قالدى. يەنە بىرلا ئوخچىسا، ئاباقلارنىڭ ئۈستىگە چۈشۈشى تۇرغان گەپ ئىدى... ئاباقمۇ بوش ئادەم ئەمەس! ئۇنىڭ كاللىسى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىدەك قىلچە خاتاسىز ئىشلەۋاتاتتى: "بۇ ئىت تۇرغان-پۇتكىنى بىر بالا ئىكەنغۇ! ئەگەر ئۇ ئۈستىمزگە تاشلىنىدىغان بولسا...؟ ياق، ھەممىدىن بۇرۇن ئۇنى جايلۇەتمەي بولمايدۇ!..."

ئاباقنىڭ بارمىقى تەپكىنى بېسۋەتتى. مەھەمەت ئىمىنمۇ ئاتلىقلارغا قارىتىپ ئوق ئۇزدى. كەينى-كەينىدىن ئېتىلغان بىرنەچچە پاي ئوق ھېلىقى بورانداك ھەيۋە بىلەن ئېتىلىپ كەلگەن ئىتنى يەر چىشلەتتى. يەنە بىر ئاتمۇ ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىزكۆتۈرۈپ، كەينى پۇتلىرى بىلەن ئۆزەڭ بولۇپ، جان ئاچچىقىدا قاتتىق بىر كىشنەپ، ئۆزىنى يەرگە ئاتتى. يەنە ئۇچ ئات ئادەم ئوڭغا، ئادەم سولغا، ئادەم ئالدىغا، ئادەم كەينىگە زوخچۇپ، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا تۇرغان ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇش كويىدا تېپىچەكلەيتتى. ئادەم خارتىلداپ، ئادەم ئالدى پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئەنسىز كىشنەپ، بىر ئورنىدا پىرقىرايتتى. بىراق، ئىگىلىرى تىزگىنلەرنى شۇنداق مەھكەم تۇتۇشقانىدىكى، ھەرگىزمۇ ئۇلارنىڭ رايىغا باقمايتتى....

كەينى-كەينىدىن ئېتىلغان ئىككى پاي ئوق ئاباق بىلەن مەھەمەت ئىمىنىڭ قولاقلىرى تۇۋىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇلار باشلىرىنى پەس قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

— يولداشلار، ئاتتىن چۈشۈڭلار! — بۇ سول ئوقىدىكىدىن يارىلانغان رەھمەتجاننىڭ ئاۋازى ئىدى. ئۇ ئۆلۈشۈ ئالدىدا جان

تالىشۇاتقان ئاتىنىڭ گەۋدىسىنى بۆزنىگە دالدا قىلىپ تۇرۇپ، ئاباق بىلەن مەھەمەت ئىمىنگە قارىتىپ ئۇزمەي ئوق ئاتقاچ ۋارقىرىدى، — ئاتلارنى قويۇۋېتىپ، دەرھال مېنىڭ قېشىمغا كېلىڭلار! يولداشلار، تېز!...

ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنداق ھەيۋەت بىلەن جاراڭلىدىكى، بۇ ئاۋاز ئالدىدا ئۇزۇلمەي ئېتىلىۋاتقان تاپانچا ئوقلىرىنىڭ ئاۋازى گويا "چاچراتقۇ" سالغۇچى موماي قوقاسقا كۆمگەن خېمىر كۇمىلىچى يېرىلغاندا چىققان ئاۋاز چىلىكلا ئاڭلىناتتى...

رەھمەتجان بىر تەرەپتىن بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىراپ، يولداشلىرىنى تېزرەك ئۆز يېنىغا كېلىشكە ئۇندىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، جەينىكىنى ئاتىنىڭ بوينىغا تىرەپ، توختاۋسىز ئوق ئېتىپ، ئاباقلارنى باش كۆتۈرگۈزمەيتتى.

كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە ئارىلىقتا، ھەممەيلەن رەھمەتجانىنىڭ يېنىغا جەم بولۇشتى. ئۇلار مەيدىسىنى يەرگە چاپلاپ، ئۆلۈك ئاتىنىڭ دالدىسىدا يېتىشاتتى. رەھمەتجان ئاباقلار يوشۇرۇنغان گەمىدىن كۆز ئۇزمەستىن، پەس ئاۋازدا سورىدى:

— نامان ئاكا، بۇ گەمە باشقا گەمىلەر بىلەن تۇتىشامدۇ؟

— ھېچ يەرگە تۇتاشمايدۇ.

— چىقىپ كەتكىلى بولىدىغان باشقا ئېغىزى بارمۇ؟

— يوق. ھە، راست، ئوستىدە تۆشۈكى بار.

"بىز باشتىلا قاتىللارنىڭ قولىدا قورال بارلىقىنى مۆلچەرلىيەلمەي، ناھايىتى چوڭ خاتالىق ئۆتكۈزدۇق...، — دېدى رەھمەتجان ئۆچىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشىپ، — ئەھۋالدىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى

قورالىنق ئىگەن. ئوقىمۇ ئاز ئەمەستەك قىلىدۇ. كۆتۈلمىگەن خەتەرلىك ئەھۋالىارنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، بۆلۈنۈپ ھەرىكەت قىلايلى...»

— يولداش ۋاسىل، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — سىز ئايلىنىپ ئۆتۈپ، شىمال تەرەپ بىلەن گەمىنىڭ ئوستىگە چىقىڭ. مەن بۇيرۇق بەرمىگىچە، ھەرگىز ئوق چىقارماڭ.

— ماقۇل.

ۋاسىل يەر بېغىرلاپ ئۆمىلىگىنىچە، ئاتنىڭ دالدىسىدىن يىراقلاشتى.

— مەنچۇ؟ مەن نېمە ئىش قىلىمەن، بالام؟

— سىلە بەك چارچاپ كەتتىلە. مېنىڭ قېشىمدا ئارام ئالسىلا...

— نېمە دەۋاتىسىز، بالىمەي!...مەنىلا چارچاپ كېتىپتىمەنمۇ! سىلەرچۇ؟ ماۋۇ گەپنى كۆرۈڭ!...مېنىمۇ بىر ئىشقا بۇيرۇڭ، بولمىسا، ئۇدۇللا گەمگە بېرىپ، ئۇ ئىككى شۇمقۇشنى ئۆزەملا جايلايمەن!...

— ئامان ئاكا! — رەھىمەتجاننىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، — سىلە ياشىنىپ قالغان ئادەم تۇرۇقلۇق، بىزگە شۇنچە ياردەم قىلىلا. مۇشۇ ياردەملىرىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ!... قاراپ تۇرۇپ سىلىنى بۆرىنىڭ ئالدىغا تاشلاپ بېرىشكە ھەققىم يوق...

— بۇ گەپچە، مېنى كۆزگە ئىلمايۋېتىپسىز-دە! بۆرىمىش تېخى!... بىلىپ قويۇڭ: ئۇلار بۆرە بولسا، مەن يولۋاس.

بوۋاي گېپىنى تۈگىتىپلا، ئاتنىڭ قۇيرۇقى تەرەپكە قاراپ ئۆمىلەشكە تەمشىلدى. بۇنى سېزىپ قالغان رەھىمەتجان شارتىدە يانغا بۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ جۇۋىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلدى. بوۋاغدا، رەھىمەتجانىنىڭ يارىسى شۇنداق قاتتىق ئاغرىپ كەتتىكى، پېشانىسىدىن پۈركىرەپ

تەر چىقىپ، قاشلىرى ئارىسىدا توختىدى. سۇلايمان ئاتىنىڭ دالدىسىدا مىدىرلىماي ياتاتتى.

— نامان ئاكا، گەپكە كىرسىلە! — دېدى رەھمەتجان كەسكىن بۇيرۇق تەلەپپۇزى بىلەن، — قاراپ تۇرۇپ پىلانىنى بۇزمىسلا!

نامان ئاكا يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى بولۇپ، بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ، رەھمەتجان تەرەپكە بۇرىۋىدى، "پاك-پۇك، پاك-پۇك..." قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭلا، بېشىدىن تۇمىقى ئۇچۇپ چۈشتى. رەھمەتجان بىرلا ئوخچۇپ، ئۇنى يەرگە يېقىتتى ۋە:

— نامان ئاكا!...، — دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

— بالام، مەن ساق...

— ئوق تەگمىگەندۇ؟

— ياق، تەگمىدى.

— كەينىلىرىگە يانسىلا!

بوۋاي گەۋدىسىنى ئاتىنىڭ دالدىسىغا ئالدى. رەھمەتجان ئىتتىك جايىغا كېلىپ، ئاباقلارغا قارىتىپ كەينى-كەينىدىن ئوق ئۇزۇشكە باشلىدى. خىجالەتچىلىك ئىلكىگە چۆمگەن نامان ئاكىمۇ قوش نولىق ئۇۋ مىلتىقىنى سايراتتى.

ئېھتىمال، ئاباقلار ئوقىنى ئاياپراق ئىشلەتمىسە بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغان بولسا كېرەك، ئەمدى قالايمىقان ئوق چىقارمايتتى...

قار بىرئاز پەسەيدى. ئاسماندا ئاندا-ساندا يۇلتۇزلار پەيدا بولدى. ئاي تېخىچە كۆرۈنمەيتتى. ۋاقىت ناھايىتى ئاستا ئۆتمەكتە. سوغۇق-نىڭ كۈچىدىن يوغان جۇۋىلار، قېلىن پىيىلار گويا نېپىز پايپاق ياكى كۆڭلەكتەك بەدەنگە يۇقۇشمايتتى. چىشلار كاسىلدايتتى. كۆزلەر گەمىنىڭ كىرىش-چىقىش ئېغىزىغا مىختەك قادالغىنىدى.

رەھمەتجان ئارىلاپ-ئارىلاپ ئوق ئوزگەچ، كۆڭلىدە خىلمۇخىل پىلانلارنى قۇراتتى. لېكىن، ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەي، ھېلى ئۇ پىلانىدىن ۋازكەچسە، ھېلى بۇ پىلانىدىن ۋازكېچەتتى. "بۇ يەردە ياتقىنىمىزغا ئىككى سائەتچە بوپتۇ. يەنە مۇشۇنداق بىرنەچچە سائەت ياتىدىغان بولساق، پۇت-قولىمىزنى ئۇششتىپ، كېرەكتىن چىقىرىۋالىمىز. ئۇنىڭدىن كۆرە، ئۇچىمىز بىر بولۇپ، ماۋۇ ئاتنى گەمە تەرەپكە ئىتتىرسەك..." مۇشۇ خىيال رەھمەتجاننىڭ كاللىسىدا غىل-پاللا پەيدا بولغان چاغدا، ئۇنىڭ كۆڭلى ۋاللىدە يورۇپ، كۆز ئالدىدا ئاجايىپ بىر مەنزىرە گەۋدىلەندى، يۇرىكى غەلىبە شادلىقى بىلەن ئويناپ، ھېيت-ئايەمدە چېلىنغان ناغرىدەك گۈپۈلدەيتتى.

— كېلىڭلار، — دېدى ئۇ ھاياجانلىق، ئەمما پەس ئاۋازدا، — ماۋۇ ئاتنى گەمە تەرەپكە ئىتتىرەيلى. قېنى، ھە. ...

ناماز ئاكا بىلەن سۇلايمان ئىچىدە ئۇنىڭ ئەقلىگە ئاپىرىن ئوقۇپ، دەرھال ئىشقا كىرىشىپ كەتتى...

ئۇچ ئادەمنىڭ كۈچى دېگەن ھەقىقەتەن قالتىس نەرسە ئىكەن! قاراڭ: نەچچە يۈز كىلوگرام ئېغىرلىقتىكى ئاتنىڭ ئۆلۈكى بىرلىك، ئىككىلىك،... بىر غېرىچ، ئىككى غېرىچلاپ سۈرۈلۈۋېرىپ، ئاخىرى گەمىنىڭ ئېغىزىغا يېتىپ كەلدى. ئەقىل-پاراسەتتە ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان، "خۇدايىتائالا كېچىدىن ساق-سالامەت ئۆتكۈزسىلا"، ئۆزىنىڭ پېيىگە چۈشكەن بۇ تۆت "سولتەك"نى "جەھەننەمگە يولغا سېلىش"قا چەكسىز ئىشەنچ باغلىغان ئاباقىنىڭ بېشىدا چاقماق چېقىلىپ، كۆز ئالدى قاراڭغۇلاشتى. پۇت-قولىدىن ماغدۇر كېتىپ، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەيلا قالدى. ئۇ ئاتنىڭ ئۆلۈكى سۈرۈپ كەلگەن بىر دۆۋە قار باش-كۆزىگە كوركىراپ تۆكۈلۈشكە

باشلىغاندىلا، ئېسىنى يىغىپ، ئەسەبىلەرچە قالايمىقان ئوق چىقىرىشقا باشلىدى. بىراق، ئۇ كېچىكىپ قالغان ئىدى: ئاتنىڭ ئۇلۇكى ئازگالدا ئىككىلا يوملاپ، ئۇنى يىقىتتى-دە، ئىككى پۇتىنى يوتىسىغىچە بېسىۋالدى. قولىدىكى تاپانچىسى قارغا چوشۇپ غايىب بولدى. ئەكسىچە، مەھەممەت ئىمىن چېكەتكەدەك سەكرەپ، گەمە ئىچىگە كىرىپ ئولگۇردى. رەھىمەتجانلارمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، گەمنىڭ يەر يۈزىدىن يىرىم مېترچە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان ئۆگزىسىگە چىقىۋالدى. ۋاسىل تۆگىلۈك بېشىدا ماراپ ياتاتتى. رەھمەتجان گەمنىڭ ئېغىزى ئوستىدە زوگزىيىپ ئولتۇرۇپ، تاپانچىسىنىڭ ئاغزىنى پەسكە قاراتقىنى هالدا، ئۇنلۇك ئاۋازدا ۋارقىرىدى:

ــ مەھەممەت ئىمىن، دەرهال قورالىڭنى تاشلاپ، تاشقىرىغا چىق! جاهىللىق قىلساڭ ئېتىپ تاشلايمىز!

گەمىدىن هېچقانداق سادا چىقمىدى. ئاباق يېڭىنە يىگەن ئىتتەك غىڭشىيىتتى.

رەھمەتجان بۇيرۇقىنى بىرنەچچە قېتىم تەكرارلىغان بولسىمۇ، مەھەممەت ئىمىن زادىلا پەيلىدىن يانمىدى. ئۇ جېنىنىڭ بىرىچە قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى: هېلى ئىشكىكە، هېلى تۆگىلۈككە قارىتىپ ئوق ئاتاتتى. بىر مىنۇت بولسىمۇ ۋاقىتنى كەينىگە سوزۇپ، قانداقتۇر بىر ئىلاهى كۈچنىڭ ياردىمى بىلەن، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا تۇرغان ئەجەلنى يەڭمەكچى بولاتتى.

ئۇ ياشماقچى ئىدى.

"ئىنقىلاب" يىللىرىدا ئۆتكۈزگەن شاهانە تۇرمۇش، هەمنەپەس يارەنلىرى، "جەڭگىۋار سەپداش"لىرى بىر-بىرلەپ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن ئۆتتى: قىسمەت شۇنداق ئىكەن، ئوسمان جۇرېن

قولغا ئېلىنىش ئالدىدا ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلۈۋېلىپ، مەھەممەت ئىمىننىڭ قاراقۇمدىكى ئىزىنى پۈتۈنلەي ئۆچۈرۈۋەتتى (رەھمەتلىكنىڭ جايى جەننەتتە بولسۇن!)، ۋاڭ جۇڭتاۋ شەھەرلىك پارتكوم بىناسىغا ئوت قويۇشنى پىلانلىغان ۋە باش بولۇپ ئوت قويغان جىنايىتى ئۈچۈن مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. مەھەممەت ئىمىننىڭ ئەقلى بار ئىكەن، ئوت قويۇشقا قوشۇلمىغانىدى. بۇنىڭ بەدىلىگە، ئىنقىلابىي كومىتېتتا داۋاملىق ۋەزىپە ئۆتەشكە قالدۇرۇلدى. كېيىن... ھەـي...ئۆزىدىن ئۆتكەن...ھەممىسى مۇشۇ ئاباق دېگەن قارا يۈرەك ئوغرىنىڭ كاساپىتى!...

مەھەممەت ئىمىننىڭ تاپانچىسىدا ئىككى تاللا ئوق قالغانىدى. ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتاتتى. چەكچەيگەن كۆزلىرىنى دەم ئىشكەكە، دەم تۆكلۈكە تىكەتتى. قاپقانغا چۈشكەن تۈلكىدەك جان ۋەسۋەسىدە تېپىرلايتتى...

ئاخىر ئۇ كەسكىن قارارغا كەلدى: ئاۋۋال ئۆزىنى مۇشۇنداق رەسۋاچىلىققا سالغان ئاباقنى بىر پاي ئوق بىلەنلا ئۇجۇقتۇرۇۋېتىپ، ئاندىن ئۆزىنمۇ بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالاشماقچى بولدى.

ئەپسۇسكى، مۇنداق قىلىش ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى: ئۇ ياشاشنى خالايتتى! تۇرمىدە مىڭ يىل يېتىپ سېسىپ كېتىشكە رازى ئىدىكى، ھەرگىزمۇ ئۆلۈپ كېتىشنى خالىمايتتى!!!

"ئەخمەق!... ئالمادىس، قولغا چۈشۈپ قالغۇدەك بولسام، ھەممە بالا ـ قازانى ئاباقتا دۆڭگەپ قويسامىلا ئىش پۈتمەمدۇ!؟ كىم بىلىدۇ تېخى، بىرمەزگىل ئۆتۈپ، جاھان شۇنداق ئۆزگىرىپ قالسا..."

مەھەممەت ئىمىن مۇشۇلارنى ئۇۋايلاتقاندا، رەھمەتجان يەنە بىر

قېتىم ئۇنى تەسلىم بولۇشقا ئۇندىدى:

ــ مەھەممەت ئىمىن! ــ دېدى ئۇ گۈلدۇرامىدەك ھەيۋەتلىك ئاۋازدا، ــ ئەگەر يەنە جاھىللىق قىلىدىغان بولساڭ، ھازىرلا ئېتىپ تاشلايمىز!...

ئۇلىشپلا، ئىشكتىن بىر پاي، تۆكلۈكتىن بىر پاي ئوق ئۇچۇپ كىرىپ، بىرى مەھەممەت ئىمىننىڭ بېشىدىن بىر غېرىچچە يۇقىرىغا، يەنە بىرى ئوڭ پۇتىنىڭ پاقالچىكىدىن تۆتلىك نېرىغا تەگدى. مانا شۇ چاغدا، ئۇ ئۆزىنىڭ سىرتتىكىلەرنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمەيدىغانلىقى؛ ئەكسىچە، سىرتتىكىلەرنىڭ ئوتنىڭ يورۇقىدا ئۆزىنى ناھايىتى ئېنىق كۆرەلەيدىغانلىقىنى غىل-پاللا ئېسىگە ئالدى-دە، ئۆرە تۇرۇپلا جېنى چىقىپ كېتىۋاتقانىدەك، پۈت-قولى لەسسىدە بوشىشىپ، تاپانچىسى قولىدىن چۈشۈپ كەتتى، كۆزلىرى ھېچ نەرسىنى كۆرمەي قالدى. ئۇ ئېسىنى يىغىپ بولغۇچە، ئىشكتىن يولۋاستەك ئېتىلىپ كىرگەن رەھىمەتجان بىرلا چاپۇتلاپ، ئۇنى تىك مولاق چۈشۈردى-دە، ئۇستىگە مىنىگەشتى. ئەمدى ئۇ جانىنىڭ نەقەدەر تاتلىق نەرسە ئىكەنلىكىنى يەنىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلماقتا ئىدى...

* * *

تۇنىنىڭ كېيىنكى يېرىمى ناھايىتى كۆڭۈلسىز ۋە خاتىرجەم ئۆتتى: گەمە مونچىدەك ئىسسىتىلدى. ئۇيقۇ دېگەن نەرسە ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ھېچكىمدە ھارغىنلىقتىنمۇ ئەسەر قالمىغانىدى. بىرىنى يەنە بىرىنىڭ دۈمبىسىگە يۆلەپ، قوللىرى كويزا بىلەن بىر-بىرىگە چېتىپ قويۇلغان ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىن گەمىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا سۇغا چۈشكەن مۇشۇكتەك شۇمشىيىپ، بېشىنى يەردىن ئۈستۈن قىلماي ئولتۇرۇشاتتى.

نامان ئاكا چاقچاق قىلدى:

ــ ھەي "پالۋان"لار، ھەي "پالۋان"لار... چۆچۈرىنى خام ساناپتىكەنسىلەر ــ دە؟!

ۋاسىل قوشۇمچە قىلدى:

ــ بۇ ئۇلارنىڭ كەسپى تۇرسا، ئۇلار قانداقمۇ ئۆز كەسپىگە ئاسىيلىق قىلالسۇن!

ــ شۇنداق، توغرا ئېيتتىڭىز، ــ ئوقرىنكى نامان ئاكىنىڭ بەلبېغى بىلەن تېڭىلغان رەھىمەتجان گۇلخانىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقان سەپداشلىرىغا قاراپ مەنىلىك كۈلۈپ قويدى، ــ باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە ئۆز نەپسىنى قانىدۇرۇش كويىدا بولغانلارنىڭ ھەرقانىدىقى مۇشۇ "پالۋان"لار ماڭغان يولدىن بۆلەك يولدا ماڭالمايدۇ، تەقدىرىمۇ ئوخشاش بولىدۇ. بۇ ــ تارىخنىڭ يەكۈنى. قانداق دېدىم؟ ــ توغرا، توغرا ئېيتتىڭىز!

ــ . . . . . .

چاقچاقلار، مەسخىرىلەر ھەمدە بۇ بىر مەيدان كەسكىن، جاپالىق جەڭنىڭ غەلىبىسىگە تەنتەنە قىلىشلار خېلى ئۇزۇن داۋام قىلغاندىن كېيىن، رەھىمەتجانىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ھەممەيلەن گۇلخانىنى چۆرىدەپ يانپاشلاشتى.

تۆتەيلەن تۆت ئاتقا مىنىپ، ئاباق بىلەن مەھەممەت ئىمىنىنى بىر ئاتقا "غانجۇغلاپ"، كۈلكە، چاقچاقلار بىلەن قاراتاغنى كۆزلەپ يولغا چۈشكەندە، ئاسماندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت كۆرۈنمەيتتى. نەيزە بويى كۆتۈرۈلگەن يانۇار قۇياشى ئۇلارغا قاراپ يىللىق تەبەسسۇم قىلماقتا ئىدى...

ئانا ئارزۇسى

ــ خاتىمە ئورنىدا

ئانىسىنىڭ كۆزىنى ياش يۇقى كۆرمىگىنىگە شەۋكەتكە توپتوغرا ئون ئاي بولغانىدى. بۇگۈن ئۇنىڭ كۆزىدىلا ئەمەس، ھەتتا مەڭزىدىمۇ لىغلداپ تۇرغان مەرۋايىتتەك ئىككى تامچە ياشنى كۆرۈپ، ھەيران بولغىنىدىن تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى. دۇرۇس، ئاياللار بەزىدە خۇشاللىقتىنمۇ يىغلىشىدۇ. يېقىنقى ئىككى يىلدىن بۇيان، ئابدەمنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى ھەقىقەتەن ئاز تۆكۈلمىدى. ئۇ يىغلىغاندا، شەۋكەت كۈلۈمسىرەيتتى ياكى كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكۈچە قاقاقلاپ كۈلەتتى. ھازىرچۇ؟ ھازىر شەۋكەت ئانىسىنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقىنىنىڭ ھەسرەت يېشى ياكى خۇشاللىق يېشى ئىكەنلىكىنى زادىلا پەرق ئېتەلمىدى. چۈنكى، شەۋكەت ئىشىكتىن كىرگەندە، ئابدەم رەيھاننىڭ چېچىنى تاراۋاتاتتى. ئۇ شەۋكەتنىڭ ئاياغ شەپىسىنى ئاڭلاش بىلەنلا بېشىنى ئاستا كەينىگە بۇراپ، شەۋكەتكە قىيا باقتىيۇ، ئىتتىك ئالدىغا قارىۋالدى. شەۋكەتنى ھەيران قىلىۋاتقىنىمۇ ئانىسىنىڭ مۇشۇ غەلىتە قىلىقى ئىدى.

"ئانامنىڭ كۆڭلى بىر ئىشتىن رەنجىدىمۇ نېمە؟..." شەۋكەت ئانىسىدىن گەپ سوراپ باقماقچى بولدىيۇ، سورىمىدى ۋە چاندۇرماستىن ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئىچكىرىكى ئۆي شەۋكەتنىڭ ياتقى، شۇنداقلا، بۇ ئائىلىنىڭ مېھمانخانىسى. مېھمانخانا ئاددىي جابدۇقلار بىلەن سەرەمجانلاشتۇرۇلغىنىغا قارىماي، بەكمۇ رەتلىك ھەم كۆركەم ئىدى. ئۆينىڭ ئىككى تەرىپىگە توختىتىلغان كارىۋات-

لارغا يېڭى ئىران نۇسخا گىلەملەر سېلىنىغان، تۆردىكى كارىۋاتنىڭ باش تەرىپىگە چىرايلىق قاتلاپ قويۇلغان ئىككى جۈپ تاۋار يوتقان، كۆرپە، ئۇلارنىڭ ئۈستىگە ئاجايىپ ماھىرلىق بىلەن كەشتىلەنگەن بىر جۈپ ياستۇق قوندۇرۇلغان. شىرە ئۈستىگە تىزىلغان ھەر خىل ئەينەك قاچىلار، تاماقلارغا چاپلانغان رەڭگارەڭ گۈللەر، قۇشلارنىڭ رەسىملىرى؛ دېرىزىگە قويۇلغان ئىككى تەشتەك رەيھانگۈل ــ مانا بۇ ئۆينىڭ ئاساسىي بىساتى. تاشقارقى ئۆي ــ ئۇلارنىڭ ئاشخانىسى بولۇپ، تالادىن كىرىشتىكى يان ئۆي ئابدەم بىلەن رەيھانىنىڭ ياتقى ئىدى. ئۇ ئۆيلەر تېخىمۇ ئاددىي سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، مۇشۇ ئۆيگە ئوخشاشلا پاكىز ۋە رەتلىك ئىدى.

شەۋكەت ھازىر ئىككىنچى دەرىجىلىك ئىشچى. ئۇنىڭ ئانار بىلەن توي قىلىۋالغىنىغا يېرىم يىلغا يېقىنلاشتى. ئۇلار بىر-بىرىگە شۇنداق ئامراقكى، بەئەينى ياغ ئىچىدىكى بىر جۈپ بۆرەكنىڭ ئۆزى. زاۋۇتتا بولسا ھەممە كىشىنىڭ مەيلىنى تارتىدىغان، بىر شاختا ئېچىلغان بىر جۈپ خۇش پۇراق ئەتىرگۈل!... ھازىر شەۋكەتنىڭ قولىدا تۇرغان ئەنە ئاۋۇ چىرايلىق قاتلانغان بىر ۋاراق قەغەز ھەرگىزمۇ قانداقتۇر ئاددىي قەغەز بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ توققۇز ئايلىق جاپالىق ئەمگىكى بەدىلىگە زاۋۇت پارتىيە تەشكىلاتى، شۇنداقلا كەڭ ئامما ئۇنىڭغا بەخشەندە قىلغان شان-شەرەپ!...

شەۋكەت كاسسىسىنى كارىۋاتقا قويۇۋاتقىنىدا، كۆزلىرى دېرىزىدىكى گۈل تەشتىكىنىڭ لېۋىگە قوندۇرۇلغان سېرىق ھەل بېرىلگەن كىچىككىنە سۈرەت جازىسىغا چۈشتى. بۇ سۈرەت ــ بۇ ئائىلىنىڭ ئەڭ قىممەتلىك تەۋەررۈكى. ئابدەم ئۇنى توپتوغرا ئون ئۈچ يىل يوشۇرۇپ كەلگەنىدى. ئالدىنقى يىلى مۇشۇ كۈنلەردە، ئۇنى تۇنجى

قېتىم شەۋكەت بىلەن رەيھانغا كۆرسەتتى. كېيىن، ئۇنى يەنە ساندۇقتا سېلىپ قويغاندى. كىم بىلسۇن، بۇغراجانىڭ بەختيار ئائىلىسىدىن مەڭگۈ ۋىدالاشقىنىغا دەل ئون بەش يىل تولغان بۇگۈنكى كۈندە ئاشۇ سۈرەت تازا باراقسانلاپ ئېچىلىپ، ئۆيىنى مەززىلىك پۇراق بىلەن تولدۇرغان رەيھان شاخلىرىغا پەم بىلەن يۆلەپ، ئىككى تەشتەكنىڭ لېۋىدە تۇرغۇزۇپ قويۇلۇپتۇ!...

شەۋكەت ئانىسىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۇشتۇمتوت كۆز يېشى قىلغانلىقىنىڭ سىرىنى ئەمدى پۈتۈنلەي چۈشىنىپ ئۇلىغۇردى ۋە بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ دېرىزە تۈۋىگە يېقىنلاشتى. ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى نەملەشكەن، خىيال قۇشلىرى ھېلىقى ئاپەتلىك يىللارغا سەپەر قىلغانىدى...

ــ ئاكا، نېمىشقا يىغلايسەن؟

رەيھانىڭ بۇ سوئالى شەۋكەتنىڭ خىيال يىپلىرىنى بىراقلا ئۈزۈۋەتتى. ئۇ سۈرەتتىن كۆزىنى ئۈزۈپ، بېشىنى قىيا بۇرىغاندى، ئۇلار ئاشۇ سۈرەتكە چۈشۈش ئۈچۈن بازارغا چىققان كۈنى ئابدەم كېيگەن ھېلىقى ئۇستىباشقا ئوخشاش ئۇستىباش كېيگەن، ئەمما، بىلىگە چۈشكۈدەك ئۆسكەن قاپقارا چاچلىرى ئىككى ئۆرۈم ئەمەس، "قىرىق كوكۇلا" قىلىپ ئۆرۈلگەن رەيھاننى ۋە ئىككى قولى بىلەن رەيھاننىڭ يەلكىسىنى تۇتقىنىچە، ئۇنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان ئابدەمنى كۆردى. شۇ تاپتا رەيھان كېيىم-كېچەكلى بىلەنلا ئەمەس، ھەتتا چىراي-شەكلى بىلەنمۇ ئابدەمنىڭ شۇ چاغدىكى قىياپىتىگە ئوخشايتتى. ئابدەمنىڭ بولسا ئاق داكا رومال ئاستىدىكى چاچلىرىنىڭ خېلى كۆپ قىسمى دېگۈدەك ئاقىرىپ كەتكەن، ئەزايىنىڭ گۆشلىرى قېچىشىپ، يۈزلىرىنى بىلىنەر-بىلىنمەس قورۇقلار قاپلىغان

بولسمۇ، چوڭ-چوڭ قوي كۆزلىرى خۇددى ئاشۇ چاغدىكىدەك ئۆتكۈر ۋە خۇش خۇي چاقناپ تۇراتتى، ئەمما، ھەرقانچە يوشۇرسىمۇ، مەڭزى ۋە كۆزىنىڭ چاناقلىرى ياش يۇقى ئىدى.

شەۋكەتنىڭ كۆزلىرى ئاشۇ كۆزلەر بىلەن ئۇچراشقاندا، ئۆز قەلبىنىڭ ئانا قەلبى بىلەن بىر خىل رىتمدا سوقۇۋاتقانلىقىنى تېخىمۇ ئېنىق سەزدى: ئەتە، سېنىتەبرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى يەكشەنبىسى، يەنى، ئەمگەكچى خەلق قەددىنى كۆتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ خوجىسىغا ئايلانغان قۇتلۇق كۈن — دۆلەت بايرىمىنىڭ ئوتتۇز ئىككى يىللىقىنىڭ ھارپىسى، شۇنداقلا، بۇغراجانىڭ ئۆزلىرىدىن ئايرىلغىنىغا ئون بەش يىل تولغان مۇسىبەتلىك كۈن... خۇشاللىق بىلەن قايغۇ قوش كەلگەن شۇنداق كۈندە، ئانىنىڭ كۆز يېشى قىلماسلىقى مۇمكىنمۇ؟! شەۋكەتكە ئايانكى، ئانىسىنىڭ كۆز يېشى ھەرگىزمۇ بىر چاغلاردىكىدەك قايغۇ-ھەسرەت يېشى بولماستىن، بەلكى، خۇشاللىق يېشى، بەخت يېشى، ياۋۇز "تۆت كىشىلىك گۇرۇھ"قا نىسبەتەن چىن يۈرەكتىن ئۇرغىغان چەكسىز غەزەپ-نەپرەت تاشقىنى! شەۋكەت بۇنى ئەڭ ياخشى چۈشىنىدۇ! شۇڭا، ئۇمۇ ئانىسىغا ئوخشاشلا كۆز يېشى قىلىۋاتىدۇ. بىراق، رەيھان تېخى بۇلارنى تولۇق چۈشىنىپ يەتكىنى يوق. شەۋكەت قەتئىي ئىشىنىدۇكى، كۇنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن رەيھانمۇ ھەممىنى يېپىدىن يېڭىسىگچە چۈشىنىپ يېتىدۇ!...

شەۋكەت رەيھانىنىڭ مەسۇم كۆڭلىنى بىھۇدە ئازابلىماسلىق ئۈچۈن، بېشىنى ناھايىتى چاققانلىق بىلەن يانغا بۇرىدى-دە، كۆزى ۋە مەڭزىدىكى ياش مونچاقلىرىنى سۈرتۈۋالدى. ئاندىن ئۇنىڭ سوئالىنى قەستەن جاۋابسىز قالدۇرۇپ:

ـــ ئوهوي، مۇبارەك بولسۇن! بايراملىق كۆڭلىكىڭ ئەجەبمۇ ياريشىپتۇ، ئۆكام! ـــ دېدى كۇلۇپ تۇرۇپ.

بىراق، رەيھان شەۋكەت كۇتمىگەن يەردىن چىقىپ، ئابدەمنىڭ قولىدىن يۇلقىنىپ چىقتى ـ دە، ئىككىلا چامداپ شەۋكەتكە يېقىنلاشتى ۋە ئۇنىڭ قولىدىكى ھېلىقى تۇتەكلەنگەن قەغەزنى يېپىشىپ:

ـــ ئاكا، بۇ نېمە؟ ـــ دەپ سورىدى.

شەۋكەتنىڭ يۈزلىرى ۋىلىلدە قىزاردى-يۇ، دەرھال ئۆزىنى ئوڭشاپ، رەيھانغا چاقچاق قىلدى:

ـــ قېنى، ئۆزەڭ تاپقىنا!

ـــ تەقدىرنامە! ـــ دېدى رەيھان كېسىپلا، ـــ تاپتىڭمۇ؟

ئۇ راستىنلا تاپقاندى.

ـــ ھەئە! ـــ دەۋەتتى شەۋكەت سىكلىسىنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ ۋە تەقدىرنامىنى رەيھانغا تۇتقۇزدى.

ـــ ئوقۇغىنا، قىزىم! ـــ دېدى ئابدەم رەيھانىنىڭ قولىدىكى تەقدىرنامىگە تەقەززالىق بىلەن تىكىلىپ، ـــ ئاكاڭنى نېمە دەپ تەقدىرلەپتۇ؟

رەيھان ئۇستى تەرىپىگە ئوتقاشتەك تاۋلىنىپ تۇرغان قىزىل بايراقلار بىلەن دۆلەت گىربىسىنىڭ رەسىمى چۈشۈرۈلۈپ، ئەتراپى رەڭگارەڭ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن، قېلىن، پارقىراق قەغەزگە ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىلغان ماۋۇ خەتلەرنى جارانگلىق ئاۋازدا ئوقۇدى:

"توققۇز ئاي ئىچىدە پۈتۈن يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاپ، 1982 ـ يىلىغا ئۇچ ئاي بالدۇر قەدەم قويغان يولداش شەۋكەت بۇغراغا تەقدىم.

باسما زاۋۇتى پارتكومىدىن"

بۇ چاغدا ئابدەمىنىڭ قانچىلىك خۇشاللانغىنىنى سۆزلىمەيلا قويايلى، هاياجاندىن ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالغان رەيهانىنىڭ يۈمران قوللىرى بىردەمدە تەقدىرنامىنى ئۆيىنىڭ تۆردىكى تامغا مىخلانغان ئۆزىنىڭ "ئۇچتە ياخشى ئوقۇغۇچى"لىق تەقدىرنامىسىگە يانداپ مىخلۇۋەتتى. ئاندىن، رەيهان دەرهال كەينىگە يېنىپ، ئانىسىنىڭ باغرىغا مەهكەم چاپلاشتى-دە، ئوت چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ سورىدى:

— ئانا، ئۆيگە ياراشتىمۇ؟

— ياراشتى، قىزىم! ياراشمىدىغان!

رەيهان ئاكىسىغا بۇرۇلۇپ سورىدى:

— ئانارگۈل ئاچامۇ تەقدىرنامە ئالدىمۇ؟

— ئالدى.

— نېمىشقا ئالغاچ كىرمىدىڭ؟

— ئۆزى ئېلىپ كىرىدۇ. هازىر كىرىدۇ. ئىتتىپاق هەيئەتلىرىنىڭ يىغىنىدىن يېنىپلا كىرىدۇ....

شەۋكەتنىڭ سۆزى ئاياغلاشقىچە، رەيهان ئانىسىنىڭ باغرىدىن بوشىنىپ چىقىپ، ئۆزىنى شەۋكەتكە ئاتتى ۋە ئۇنىڭ قولىنى مەهكەم تۇتۇپ تۇرۇپ:

— دائىم مۇشۇنداق تەقدىرنامە ئال جۇمۇ، ئاكا! — دېگەنىدى، شەۋكەتنىڭ يۈرىكى غەلىتە تېپىچەكلەپ، ۋۇجۇدىنى تەل بىلەن تەسۋىرلەپ بولمايدىغان بىر خىل هاياجان ۋە خىجالەتچىلىك تۇيغۇسى چۇلغۇۋالدى. چۇنكى، چوپ-چوڭلا يىگىت ئون تۆت ياشلىق بالىنىڭ ئاغزىدىن مۇنداق كەسكىن تەلەپنى ئاڭلىغاندا، قانداقمۇ

هایاجانلانمسۇن!؟

شەۋكەت رەيھاننىڭ قولىنى تېخىمۇ مەھكەم سىقتى ۋە:

ــ ماقۇل، ئۇكام! ــ دېدى كېسىپ، ــ بۇنىڭدىن كېيىن چوقۇم داۋاملىق تەقدىرنامە ئالاي! مەنمۇ، ئانارگۈل ئاچاڭمۇ ــ ھەممىمىز تەقدىرنامە ئالايلى.

رەيھان قانائەتلەنگەن ھالدا تاتلىق كۈلۈمسىرەپ:

ــ ئاكا، بايراملىق كىيىمىڭنى قاچان كىيىسەن؟ ــ دەپ سوراپ قالدى.

ــ ئەتە كىيىمەن، ــ دېدى شەۋكەت.

ــ ئانا، سەنچۇ؟

ــ مەنمۇ ئەتە كىيىمەن، قىزىم.

ــ ئانارگۈل ئاچامچۇ؟

ــ ئۇمۇ ئەتە كىيىدۇ.

ــ سۇرەتكە چۈشەمدۇق؟

ــ چۈشىمىز.

ــ . . . . . .

شۇنداق، ئۇلار ئەتە بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ، ۋەتەننىڭ ئوتتۇز ئىككى يىللىق تويىغا تەنتەنە قىلىشىدۇ ۋە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن سۇرەتكە چۈشۈپ، مەڭگۈلۈك خاتىرە قالدۇرۇشىدۇ!...

* * *

ئۇلار بازارغا چىقىشتى.

ئىدارە ــ جەمئىيەت، مەكتەپلەرنىڭ ئىشىك ئۈستى، ماگىزىنلار، دۇكانلار ۋە ئېگىز ــ ئېگىز بىنالارنىڭ ئۆگزىلىرىدە رەڭگارەڭ بايراقلار لەرزان لەپىلدەمەكتە، لوزۇنكىلار كەڭ ــ ئازادە سىمونتىيولىنى

توغرا كېسىپ ئۆتكەن، بىنالار قىزلارنىڭ بويىنىغا ئاسىدىغان قەھرىۋا ــ كۆزمونچاقلاردەك قاتار ئېسىلىپ كەتكەن ئالا-يېشىل چىراغلار بىلەن بېزەلگەن. ماگىزىنلار-دۇكانلارغا كىرىپ-چىقىۋاتقان، ئېلىم-سېتىم قىلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ئادەتتىكى ھەرقانداق بىر كۈندىكىدىن كۆپلۈكى، روھىي كەيپىياتىنىڭ ئۈستۈن-لۈكى، ئۈستىباشلىرىنىڭ پاكىز ھەم رەتلىك ئىكەنلىكىگە قاراپلا، بۈگۈنكى كۈننىڭ ھەرگىزمۇ ئادەتتىكىچە كۈن ئەمەسلىكىنى بىلۈپلىش تەس ئەمەس.

قىسقىسى، شەھەر ــ شادلىق دېڭىزى، گۈل ئېقىنى!...

ئوقەتچىلەرنىڭ "ياغ مانتا"، "ھەسەلدەك قوغۇن"... دېگەنگە ئوخشاش شوخ، يېقىملىق سادالىرى يۈرەكلەرگە بۆلەكچىلا ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. دوقمۇش-دۇقمۇشلاردا قاتار تىزىلىپ كەتكەن رېزىنكە چاقلىق كۆچمە دۇكانلاردىكى چەرچىن ماللار، دۆۋە-دۆۋە قوغۇن-تاۋۇز، سېۋەت-سېۋەت ئۈزۈم، ئەنجۈر، ئانار، شاپتۇل... لار بايرام شادلىقىغا چۆمگەن بۇ شەھەرنىڭ مەنزىرىسىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈر-گەن؛ بۆلەكچىلا جۇشقۇنلۇق، بۆلەكچىلا ئاۋاتلىق-مەمۇرچىلىق بەخش ئەتكەن...

"ئوھ... نېمىدېگەن توقچىلىق، نېمىدېگەن ئاسايىشلىق!؟ شۇ تاپتا بۇغراجان بىز بىلەن بىللە بولغان بولسا..."

يۈرىكى ئالەمچە خۇشاللىق ۋە ھەسرەت ئىلكىگە چۆمگەن ئابدەمنىڭ كۆزلىرى ئۆزىدىن بەش قەدەمچە ئالدىدا بىر-بىرىگە يېقىن ياندىشىپ، پەس ئاۋازدا نېمىلەرنىدۇ دېيىشكىنىچە سالماق قەدەم بىلەن كېتىۋاتقان شەۋكەت بىلەن ئاناردا ئىدى. ئۇلارغا قارىغانسېرى قارىغۇسى كېلەتتى، قارىغانسېرى كۆڭلى تاغدەك ئۆسۈپ، يۈرىكىدىن

یامـرىـغان بىر يىللىق سېـزىم پۇتۇن ۋۇجۇدىـنى كېـزىپ ئۆتۈپ، كۆزلىرىده، يۈزلىرىده ئەكس ئېتەتـتى. ئۇ يول بويى كۈلۈمسـرەپ كېلەتتى. ئۇ شۇنداق يىللىق، شۇنداق يېقىملىق كۈلۈمسـرەيتتىكى، شۇ تاپتا ئۇنىڭغا كۆزى چۈشكەن ھەرقانداق كىشى ئۇنىڭ بۇنىڭدىن بىرنەچـچە يىـللا ئىلگىرى ئازاب-ئوقۇبەت دېگىزىـدا يۈرىـگى خـۇن بولۇپ، ئىنسان ھـاياتـىنىڭ گـۈلـتاجـى بولغان ياشـلىق باھـارىنىڭ ئەڭ شېـرىن پەيـزىنى سۈرۈشـتىن مەھرۇم قىلىنغان، ياق، ھەتتا ئىنسانغا ئوخشاش ياشاش ھوقۇقىدىنمۇ مەھرۇم قىلىـنغان سان-ساناقسىز ناتۇۋان ئانـلارنىڭ بىرى ئىكەنـلىـكىگە ھەرگىزمۇ ئىشەنمەس ئىـدى!

ئۇ رەيھاننىڭ نازۇك يارماقلىرىنىڭ ئۆز ئالـقىنىدا ئىكەنـلىكى ۋە بۇ يارماقلارنىڭ تومۇزنىڭ ئاپتۇۋدەك يىللىق تەپـتى قولى ئارقىلىق يۈرىكىنى ئىسستۇاتقانلىقىنى سەزگىنى ھالـدا كۈلۈمسرەپ كېـتىپ باراتتى. ئۇنىڭ كۆزى چۈشكەن ھەربىر ئادەم، ھەربىر بىنا، ھەربىر دۇكان، قىسقىسى، ھەمـمە نەرسە ئۇنىڭغا خۇشاللىق بەخش ئېتەتتى. ئۇنىڭ قۇلىقى ئاڭلىغان ھەربىر سادا، ھەربىر شەپە ئۇنىڭ يۈرىكىگە پۇتمەس-تۈگىمەس ھۇزۇر بېغىشلايتتى. ئۇنىڭغا ئاسمانمۇ، زېمىنمۇ، دەل-دەرەخ، گۈل-چېچەكمۇ، ھەممە نەرسە چىن قەلبىدىن قاقاقلاپ كۈلۈۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى:

ئۇ ئاشۇ كۈلكىلەرگە ئورتاقلىشۋاتاتتى!

ئۇ يېقىملىق كۈلۈمسـرەپ كېتىپ بارىـدۇ. ئۇنىڭدىن بەش قەدەمچە ئالدىـدا شەۋكەت بىلەن ئانار نېمىلەرنىـدۇ پـچىرلـشىپ، كولۈمسرەپ كېتىپ بارىدۇ. رەيھاننىڭ چىرايىدىمۇ كۈلكە...

ئابـدەم شەۋكەت بىلەن ئانارغا چوڭقۇر ئانـسلىق مېھـرى بىلەن

تىكىلدى: شەۋكەتىنىڭ بويى ـ قەددى بەئەينى بۇغراجانىنىڭ ئۆزى، بېشىدا بۇنىڭدىن توپتوغرا ئون بەش يىل ئىلگىرى خۇددى مۇشۇ كۈندە بۇغراجان كىيگەنگە ئوخشاش شاھانە بادام دوپپا؛ ئۇچسىدا بولسا ياردىشىملىق نىلون سوكنا شىم ـ كەمزۇل. ئانارمۇ خۇددى ئابدەم ئاشۇ چاغدا كىينگەندەك چىرايلىق كىينگەن: بېشىدا زەر ئارىلاش ـ تۇرۇپ مەرۋايىت باسقان بادام گۈلۈك قىزىل دۇخاۋا دوپپا، ئۇچسىدا زەر يوللۇق قىزىل ئەتلەس كۆڭلەك، پۇتىدا ئېگىز پاشنىلىق مېغىز رەڭ خۇرۇم توپلى. بۇ كىيىم ـ كېچەكلەرنى ئابدەم مۇشۇ خۇشالىلىق، شۇنداقلا مۇسىبەتلىك كۈنگە ئاتاپ تىكىۋزگەنىدى. ھازىر ئۇ مۇشۇ كىيىملەرنى ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ئۇچسىدا كۆرگىنىدە، ئۆزىنىڭ ياشلىق باھارى يېڭىباشتىن قايتىپ كەلگەندەك؛ بۇغراجان بىلەن بىللە بايرام سەيلىسىگە چىققاندەك بەختىيار ھېسلار قايىنىمدا ئۇزمەكتە ئىدى. بۇلا ئەمەس، ئۇنىڭ ئۇمىد چىرىغى بارغانسېرى تېخىمۇ يارقىن پارلىماقتا ئىدى!

راست ئەمەسمۇ؟ ئىنسان ئۇمىد بىلەن ياشايدۇ! ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق دۇنياسىدا ياشاپ تۇرالىشى ئۇنىڭدا ئۇمىد بولغانلىقىدا! تەبىئىيكى، ئىنسانىنىڭ مەلۇم بىر ئۇمىدى چېچەك ئاچسا، ئۇنىڭ قەلبىدە يەنە يېڭى ئۇمىد بىخ تارتىدۇ. بۇ ئۇمىدى چېچەكلەپ مېۋە بەرگەن چاغدا بولسا، يەنمۇ يېڭى، يەنمۇ يۇكسەك ئارزۇ ـ ئۇمىدلەر قەلب ئېكرانىدا پارلاپ، ئۇنىڭ ھايات يولىنى يورۇتىدۇ.

ئۇمىد ـ ھايات، ئۇمىد ـ بەخت، ئۇمىد ـ كەلگۈسى. ئەكسىچە، ئۇمىدسىزلىك مەھكۇملۇق، ئۆلۈم دېمەكتۇر. بۇ نۇقتىنى چۈشەنمىگەن ئادەم بەئەينى بىر تال خەس ياكى بىر دۆۋە نىجاسەتتىن بۆلەك نېمە ئەمەس!

ئابدەم ئۇمىد بىلەن ياشىدى: ھېلىقى شۇم قۇيۇن بۇغراجان بىلەن مەغپىرەتخان ئاچىنى ھاياتلىق دۇنياسىدىن ئۈچۈرۈپ ئېلىپ كەتكەن ئاشۇ كۈنلەر ئۇنى چەكسىز بىئارام قىلغان، ئۇنىڭ قەلبىنى دەرد-ئەلەملەر بىلەن تولدۇرغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، كېچە ھەرقانچە قاراڭغۇ بولسىمۇ، بەربىر تاڭغا ئورۇن بەرمەي ھەددى ئەمەسلىكى؛ قىش ھەرقانچە سوغۇق بولسىمۇ، بەربىر باھارغا ئورۇن بەرمەي ھەددى ئەمەسلىكىنى بىر مىنۇت، بىر سېكۇنتمۇ ئېسىدىن چىقارغىنى يوق. مەيلى ئوسمان "جۇربن"لارنىڭ تەل-ھاقارىتى ئاستىدا ھايۋاندىن بەتتەر خورلۇق ئىچىدە تۇنىنى تاڭغا، قىشنى يازغا ئۇلىغان كۈنلەردە بولسۇن، مەيلى، يۇرىكىنىڭ پارىسى — شەۋكەت بىلەن رەيھاندىن جۇدا بولۇپ، ھىجران ئازابىدا ئۆرتەنگەن؛ نامان ئاكا بىلەن سەيدىخان ئاچىغا ھەمراھ بولۇپ ئاسمان، يەر ۋە شور-قۇم بارخانلىرى، باش-ئايىغىغا كۆز يەتمەيدىغان يۇلغۇن ئورمانلىقىدىن بۆلەك ھېچ نەرسە بولمىغان ئاشۇ جەزىرىدە مىنۇت-سېكۇنتلارنى غەم-ئەندىشە ئىچىدە ئۆتكۈزگەن كۈنلەردە بولسۇن، ھىجران ئىچىدە ۋىسالنى، قايغۇ ئىچىدە شادلىقنى، ئاچچىق ئىچىدە تاتلىقنى، ئاپەت ئىچىدە بەخت-سائادەتنى، قىسقىسى، دوزاخ ئىچىدە جەننەتنى كۆردى. ئۇ ھاياتىقا ئاشۇنداق ئۇمىدۋارلىق بىلەن قارىغىنى ۋە ئاشۇنداق ئۇمىدۋارلىق بىلەن ياشىغىنى ئۈچۈن، بۇگۈنكى بەختىيار كۈنلەرنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالىدى!

لېكىن ئۇ ھازىرقى بۇنچىلىك بەخت-سائادەتكە قانائەتلەنمەيدۇ. بەلكى، بۇنىڭدىنمۇ گۈزەل، بۇنىڭدىنمۇ بەختىيار كۈنلەرگە ئېرىشىشنى چىن قەلبىدىن ئۇمىد قىلىدۇ ۋە بۇ ئۇمىدنىڭ چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىدىن قەلچە گۇمانلانمايدۇ!

ئۇ بۇ ئۇمىدىنى پەرزەنتلىرىنىڭ قەلبىگىمۇ سىڭدۈرگەن. ئۇلارمۇ دەل مۇشۇ ئۇمىدنىڭ تۈرتكىسى بىلەن تۇرمۇشنىڭ ھەربىر يېڭى قەدىمىنى داددل باسماقتا...

ئابدەم شەۋكەت بىلەن ئانارغا ئانىلىق مېھرى بىلەن تىكىلدى: ئۇلار بىر-بىرىگە يېقىن ياندىشىپ، سالماق قەدەم بىلەن ئالغا قاراپ كېتىشىپ باردۇ. ئانار قەدىمىنى يۆتكىگەندە، ئۇنىڭ تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرغان بىلەكتەك تۇم، قاپقارا چاچلىرى يىلاندەك تولغىنىپ، ئانا قەلبىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھاياجان، تېخىمۇ گۈزەل ئارزۇ-ئىستەك بىلەن تولدۇراتتى!

ئانا ئويلايتتى: "تۆلەندى ئورنىغا ئوغلى تۆلەندى، دېگەندەك، تېخى ئون بەش يىلنىڭ ئالدىدا ئاغىسىز ئىشتان كىيىپ يۈرىدىغان، ھەتتا بۇرنىنى ئېرتىشنىمۇ بىلمەيدىغان گۆدەك بالىلار پات ئارىدا پەرزەنت يۈزى كۆرۈشىدۇ،..."

ئۇلار كېتىشىپ باردۇ. بارغانسېرى شەھەرنىڭ ئەڭ ئاۋات كوچىسىغا قاراپ كېتىشىپ باردۇ. ئۇلارنىڭ كۆزىگە ھەممە نەرسە ئىنتايىن گۈزەل، ئىنتايىن جەزىبىلىك كۆرۈنمەكتە، ئۇلارنىڭ قۇلقىغا ھەممە ئاۋاز مۇزىكىدەك يېقىملىق ئاڭلانماقتا. قەلبىدە بولسا پۈتمەس-تۈگىمەس ھاياجان!...

ھايات نېمىدېگەن گۈزەل-ھە!؟

كېيىنچۇ؟

بۇنىڭدىن كېيىنكى ھايات تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ بەختىيار بولغۇسى!

ئانا قەلبى بۇنى ئىنتايىن روشەن كۆرۈپ تۇرۇپتۇ!

ئابدەم يەنە شۇنىمۇ ئىنتايىن روشەن كۆرۈپ تۇرۇپتۇكى،

شەۋكەت بىلەن ئانارنىڭ پەرزەنتى پات ئاردا ھاياتلىق ئالمىغە كۆز ئاچىدۇ. كىچىككىنە بۇغراجان (ئابدەم نەۋرىسىنىڭ ئىسمىنى بۇغراجان قويماقچى) ئۆسۈپ چوڭ بولۇپ، بوۋىسىغا ئوخشاش يىگىت بولىدۇ. ئۇنىڭمۇ ئوغۇل-قىزلىرى، نەۋرە-چەۋرىلىرى، پەي نەۋرە، كۆكۈن نەۋرىلىرى....بولىدۇ! مانا شۇنچە كۆپ ئەۋلادلار نېمىشقىمۇ ئاپەتلىك يىللارغا يەم بولۇپ كەتكەن بۇغراجانىڭ ئورنىنى تولدۇرالمىسۇن!؟ نېمىشقىمۇ ئەجدادلىرى ئارزۇ قىلغان ۋە شۇ يولدا ئىسسىق قانلىرىنى تۆككەن بەختيار ھاياتنى يارىتالمىسۇن!؟

ئۇلار بۇنىڭغا قادىر!

ئابدەم بۇنىڭغا چىن قەلبىدىن ئىشىنىدۇ!

"يىللار مەيدەڭنى تۇتۇپ قاقاقلاپ كۈلمە،

ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئەلا كۆرىنەن ئۆلۈمنى.

قېرىتسەن دەپمۇ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە،

ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى."

توغرا، ئىنسانىيەت ئالمى بىنا بولغاندىن بۇيان، ئىنسانلار ھەرگىزمۇ نامەرت يىللارنىڭ رايىغا بويسۇنغان ئەمەس. بۇ ھەممە كىشى ئېتىراپ قىلغان، شۇنداقلا، ھېچكىممۇ ئىنكار قىلالمايدىغان ئۆلمەس ھەقىقەت! بۇ ھەقىقەت شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلمەسكى، ئۇ مىليون يىللار داۋامىدا ئۆزىنىڭ غايەت زوركۈچ-قۇدرىتىنى ئىزچىل نامايان قىلىپ كەلدى ۋە شۇ كۈچ-قۇدرىتى بىلەن ئالەمنى، تەبىئەتنى، جەمئىيەتنى، ھەممە نەرسىنى ئۆزگەرتىپ كەلدى. يېڭىنى يارىتىپ، بارلىق ئەبجىقى چىقىقان، نەزەردىن چۈشكەن كونا نەرسىلەرنى، كونىلىقنىڭ ساقىندىلىرىنى مىنۇت-سېكۇنتسېرى تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا يوللاپ، ئىنسانىيەتنىڭ بەختيار ئەتىسى

ئۇچۇن هارماي-تالماي كۆرەش قىلىپ كەلدى!
بۇنداق كۆرەش مەڭگۇ داۋام قىلىدۇ!
مانا بۇ ئۆز بەخت-سائادىتى يولىدا كۆرەش قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان ئىنسانىيەتنىڭ نامەرت يىلانلارنىڭ رايىغا مەڭگۇ بويسۇنمايدىغانلىقىنىڭ پولاتتەك دەلىلى!...

شەۋكەت بىلەن ئانار قەدىمنى توختىتىپ، كەينىگە ئۆرۈلدى. ئۇلار "قىزىل بايراق" رەسمخانىسىنىڭ بوسۇغىسىغا كېلىپ قېلىشقا-نىدى. ئابدەم ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىكى بەخت ئۇچقۇنلىرىنى كۆر-گەندە، چىرايىغا ئىختىيارسىز تەبەسسۇم يامراپ، كۆزلىرىدە غەلىلدە ياش ئەگىدى...

1978 ـ يىلىدىن 1981 ـ يىلىغىچە قەشقەردە يېزىلدى.
1982 ـ يىلى بىرىنچى قېتىم، 1985 ـ يىلى ئىككىنچى قېتىم قەشقەردە تۈزىتىلدى.
1986 ـ يىلى فېۋرالدىن مايغىچە بېيجىڭدا ئۇچىنچى قېتىم تۈزىتىلدى.

مەسئۇل مۇھەررىر: ئابدۇللا ئابلىز
مەسئۇل كوررېكتور: ھەمرا ھاسىل

ئابلا ئەخمىدى

يىللار

مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى
شىنخۇا كىتابخانىسى تەرىپىدىن تارقىتىلدۇ
مىللەتلەر باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
1987 - يىل 12 - ئايدا 1 - قېتىم نەشر قىلىندى
1987 - يىل 12 - ئايدا بېيجىڭدا 1 - قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 1.55 يۈەن

ئۆتكەن كۈنلەر
1988.7.2

岁 月

（维吾尔文）

阿布都拉艾合买提著

民族出版社出版　新华书店发行

民族印刷厂印刷

开本：850×1168毫米1/32 印张：16 1/8

1987年12月第1版

1987年12月 北京第1次印刷

印数：0001—3,000册

统一书号：M10049(4)226定价：1.55元

ISBN7—105—00036—8/I·3